NSV LIIDU AJALUGU

KESKKOOLILE

A-27 690

I. B. BERHIN, M. I. BELENKI, M. P. KIM

NSV LIIDU AJALUGU

SOTSIALISMIAJASTU

ÕPIK KESKKOOLILE

TOIMETANUD
NSVL TA KORRESPONDENTLIIGE M. P. KIM

2. väljaanne

KIRJASTUS «VALGUS»
TALLINN 1966

9(N)2
B37

Originaali tiitel:

И. Б. Берхин, М. И. Беленький, М. П. Ким

ИСТОРИЯ СССР
ЭПОХА СОЦИАЛИЗМА

Учебное пособие для средней школы

Под редакцией чл.-корр. АН СССР М. П. Кима

Издание третье

Утверждено Министерством просвещения РСФСР
Издательство «Просвещение»
Москва 1966

Ajalooõpikute avalikul konkursil ergutuspreemiaga autasustatud.

Õpiku autorid:

I. B. Berhin (§ 1—40, 55—56, 58, 61),
I. B. Berhin, M. P. Kim (§ 59—60),
M. I. Belenki (§ 41—54, 57),
M. P. Kim (Sissejuhatus, § 62—71).

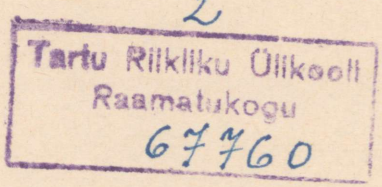
Metoodiliselt redigeeris, koostas kirjanduse nimekirjad ja valis osaliselt dokumentaalset materjali VNFSV teeneline õpetaja J. M. Berdnikova.

Tõlkinud:

E. Jaanvärk, K. Kala, E. Tarvel ja E. Õpik.

Kaanekujundus E. Tali.

Tõlge kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt.

SISSEJUHATUS.

Käesolevas raamatus esitatakse kokkuvõtlikult meie kodumaa Oktoobrijärgse, *nõukogude epohhi* ajaloo süstemaatiline kursus. See epohh hõlmab vähem kui viiskümmend aastat, kuid tema tähtsus on määratu suur.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni valmistas ette ühiskonna kogu varasem arenemine. Oktoobrirevolutsioon viis Venemaa töötavate ja ekspluateeritavate hulkade vabadusvõitluse mõisnike ja kapitalistide vastu võidukale lõpule. Kukutanud ekspluataatorite võimu, kehtestas Oktoobrirevolutsioon Venemaal proletariaadi diktatuuri ja juhtis meie maa sotsialismi teele. Oktoobrirevolutsiooni võiduga toimus järsk murrang Venemaa ja kogu inimkonna saatuses. Maailm lõhenes kaheks süsteemiks — kapitalistlikuks ja sotsialistlikuks. Oktoobrirevolutsioon rajas aluse inimkonna üleminekule kapitalismilt sotsialismile, alustas *kommunistliku ühiskondliku formatsiooni* kroonikat.

Leninliku partei ja nõukogude rahva algatus avaldab muutumatult määratu suurt mõju vabastusliikumisele kogu maailmas. Juba Oktoobrirevolutsiooni perioodil hoogustus tema vahetul mõjul Euroopas ja Aasias kapitalistlike maade proletaarlaste ja kolooniate rõhutud rahvaste revolutsiooniline võitlus. Edaspidi tugevnes sotsialismi sünnimaa mõju maailma arenemisele sedamööda, kuidas arenes sotsialistlik kord NSV Liidus ning kuidas kindlustus tema võimsus. NSV Liidu revolutsioonilise mõju kasvuga, nõukogude rahva suure vabastava missiooniga on seotud sotsialistliku revolutsiooni edusammud reas Euroopa, Aasia ja Ladina-Ameerika maades pärast Teist maailmasõda, koloniaalsüsteemi lagunemine ning ekspluateeritavate hulkade vabastusliikumise tõus käesoleval epohhil kõigil kontinentidel.

Nõukogude rahvas täitis Kommunistliku Partei juhtimisel auga maailma sotsialistliku ümberkujundamise algataja osa. Ta rajas tee sotsialismile kõigi rahvaste jaoks. «Nõukogude rahva

ennastsalgava töö ning Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei teoreetilise ja praktilise tegevuse tulemusena **on inimkond saanud reaalselt eksisteeriva sotsialistliku ühiskonna ja kogemuste najal kontrollitud teaduse sotsialismi ehitamise kohta. Magistraaltee sotsialismi juurde on rajatud.** Seda teed mööda sammuvad juba paljud rahvad ja varem või hiljem asuvad sellele teele kõik rahvad.»[1]

Nõukogudemaa käis läbi pika võitluste ning saavutuste tee. See oli raske ja kangelaslik teekond.

Nõukogude riigi eksisteerimise esimestest päevadest peale pidasid vana maailma reaktsioonilised jõud — sise- ja välisvaenlased — tema vastu ägedat võitlust. Nad tegid kõik, et lämmatada töö vabariik juba hällis ning taastada ekspluataatorlik kord. Peaaegu kolme aastakümne jooksul oli Nõukogude Liit *ainsaks sotsialistlikuks riigiks maailmas* ja tema vastu olid pidevalt suunatud vaenuliku kapitalistliku ümbruse ägedad rünnakud.

Sotsialistliku ülesehitustöö raskusi süvendas maa minevikult pärandiks saadud *sotsiaal-majanduslik, tehniline ja kultuuriline mahajäämus.* Pealegi sammus nõukogude rahvas oma eesmärgi poole tundmatut teed mööda, tal puudusid riigivalitsemise ja ülesehitustöö kogemused.

Näis uskumatuna, et Venemaa suudab mahajäämusest välja rabelda. Kuid toimus «vene ime» — lühikese ajaga tegi meie kodumaa hiiglasliku hüppe sajandite mahajäämusest progressi, sotsialismi poole.

Sotsialism võitis NSV Liidus seepärast, et ta kujunes kõige laiemate Kommunistliku Partei poolt innustatavate ja suunatavate *rahvahulkade teadliku loomingu ürituseks.*

Oktoobrirevolutsioon, vabastanud töötajad ekspluateerimisest ja poliitilisest õigusetusest, äratas nad ajaloolisele loomingule. Revolutsioon tegi rahva oma saatuse täielikuks peremeheks ning lõi seega võimsa materiaalse ja moraalse stiimuli rahva ennastsalgavaks tööks ja aktiivseks osavõtuks riigi valitsemisest. Nõukogude kord avas tegevusvälja rahvatalentidele, keda kapitalism varem oli lasknud halastamatult hääbuda. Pidades sotsialismi ülesehitamist oma eluülesandeks, pühendasid töölised ja talupojad sellele kogu oma jõu. Selle ülesehitustöö edusammude nimel loobusid nad paljust ning tõid ohvreid.

Nõukogude rahva maailmaajalooliste võitude otsustavaks tingimuseks on see, et teda *juhib suure Lenini poolt loodud Kommunistlik Partei.* Eesrindliku teooriaga relvastatud ja lahingutes karastatud kommunistide leninlik partei viib rahvast ainuõiget teed mööda ihaldatud eesmärgile — kommunismile. Lenini juhtimisel töötas partei välja riigi sotsialistliku ümberkujundamise plaani.

---

[1] Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress, III kd., Tallinn, 1963, lk. 224—225.

Kõige keerulisemates rahvusvahelistes ja sisepoliitilistes tingimustes, kõhklejaid ja kapitulante oma teelt kõrvale heites, uskumatuid raskusi ületades tagas Kommunistlik Partei NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise leninliku plaani elluviimise.

Nõukogude sotsialistlik kord tõestas tegelikkuses kogu maailmale oma tõelist progressiivsust ja võitmatut jõudu. Ta pidas vastu kõigile karmidele katsumustele, sealhulgas imperialistide poolt peale surutud kahe kõige raskema sõja katsumustele.

Eriti ränk oli sõda fašistliku Saksamaa vastu, kuna kaalul oli Nõukogudemaa ja kõigi sotsialismi saavutuste saatus. Tugev ja julm vaenlane kavatses hävitada Nõukogude riigi ning orjastada meie maa rahvad. Selle sõja algus oli traagiline, kuid nõukogude rahvas ei löönud vankuma. Kommunistliku Partei kutsel tõusis rahvas Suureks Isamaasõjaks ja saavutas fašistlike anastajate üle elu ja surma peale peetavais lahinguis maailmaajaloolise võidu. Nõukogude Liit väljus sõjast poliitiliselt ja moraalselt veelgi tugevamana. Tohutult oli kasvanud NSV Liidu rahvusvaheline autoriteet, suurenes tema osatähtsus maailma areenil.

Nõukogude Liidu võit sõjas hitlerliku Saksamaa ja imperialistliku Jaapani vastu avaldas otsustavat mõju rahvusvahelise olukorra põhjalikule muutumisele: Euroopas ja Aasias tekkisid rahvademokraatiamaad, kujunes sotsialismi maailmasüsteem. See oli uus võimas löök imperialismi positsioonidele, uus suur teetähis inimkonna üleminekul kapitalismilt sotsialismile.

Sotsialismi maailmasüsteemi kujunemisega väljus Nõukogudemaa teda ümbritsevast kapitalismirõngast. Sotsialismi võit NSV Liidus on *täielik ja lõplik.*

Olles üles ehitanud arenenud sotsialistliku ühiskonna, alustas nõukogude rahvas *kommunismi laiahaardelist ehitamist.* Kommunistlik Partei relvastas rahva loova töö programmiga uuel etapil. Ajaloolisel XXII kongressil (1961. aastal) võttis NLKP vastu oma uue programmi — kommunismi ehitamise programmi.

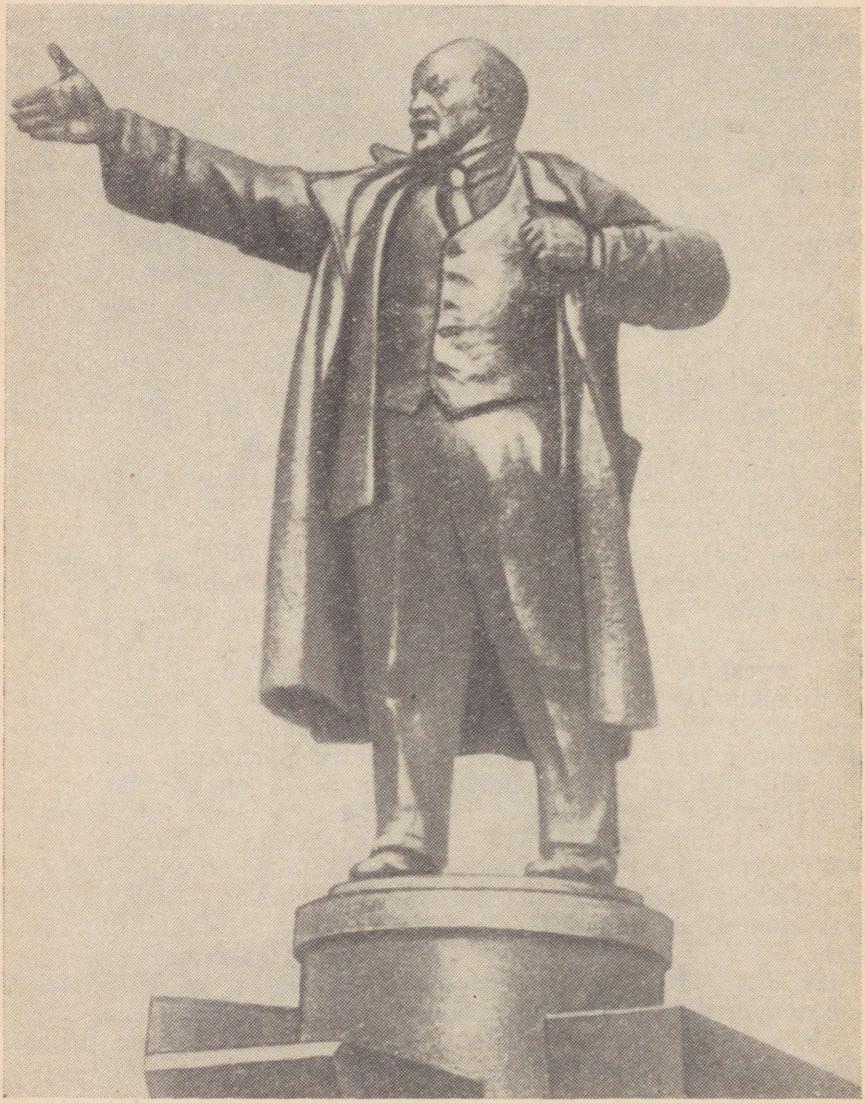
Kommunistlikus ülesehitustöös teostab Nõukogude riik kõigutamatult ja otsustavalt rahupoliitikat, juhindudes erineva ühiskondliku korraga riikide rahuliku kooseksisteerimise leninlikust põhimõttest. Rahu ja kommunismi rajamine on lahutamatud.

Nõukogude ühiskonna ajaloos eristame kolme põhiperioodi: 1) kapitalismilt sotsialismile ülemineku periood (aastad 1917—1937); 2) sotsialistliku ülesehitustöö lõpuleviimise, arenenud sotsialistliku ühiskonna loomise periood (aastad 1938—1958); 3) kommunismi laiahaardelise ehitamise periood (alates 1959. aastast).

Seda periodiseeringut on kasutatud käesolevas õpikus. Nimetatud kolmele perioodile vastavad raamatu kolm põhiosa.

Õpik tutvustab õpilasi NSV Liidu ajaloo nõukogude epohhi tähtsamate arenemisetappide ning sündmustega.

ESIMENE OSA.

SUURE SOTSIALISTLIKU OKTOOBRIREVOLUTSIOONI VÕIT JA SOTSIALISMI ÜLESEHITAMINE NSV LIIDUS (1917—1937).

I PEATÜKK.

VENEMAA ÜLEMINEKUPERIOODIL KODANLIK-DEMOKRAATLIKULT REVOLUTSIOONILT SOTSIALISTLIKULE REVOLUTSIOONILE.

§ 1. Leninlik võitlusplaan sotsialistliku revolutsiooni võidu eest.

Olukord riigis pärast Veebruarirevolutsiooni. Venemaa rahvahulgad, keda innustas bolševike partei, teostasid 1917. a. veebruaris *kodanlik-demokraatliku revolutsiooni.* Revolutsiooni puhkemist kiirendas Esimene maailmasõda. Ühel maailma ajaloo järskudest kurvidest, V. I. Lenini kujuka väljenduse järgi, lendas Romanovite monarhia vere ja poriga määrdunud vanker korraga uppi.

Revolutsiooniga võitsid töötajad endale sõna-, trüki-, ühingute, demonstratsioonide ja koosolekute vabaduse. Enamikus linnades tekkisid *tööliste ja soldatite saadikute nõukogud.* Rahvahulkade survel kehtestasid Petrogradi, Moskva, Ivanovo-Voznessenski ja teiste linnade nõukogud oma otsustega ettevõtetes kaheksatunnilise tööpäeva. Töölised valisid vabriku-tehasekomiteed, kes juhtisid võitlust ettevõtjatega. *Bolševike partei väljus põranda alt* ja alustas avalikku tegevust. Tollal kuulus parteisse ligi 24 000 inimest. Legaalselt hakati välja andma «Pravdat» ja teisi bolševistlikke ajalehti. Vanglast, asumiselt ja emigratsioonist naasid partei silmapaistvad tegelased: A. S. Bubnov, F. E. Dzeržinski, S. V. Kossior, V. V. Kuibõšev, G. K. Ordžonikidze, J. E. Rudzutak, J. M. Sverdlov, J. V. Stalin, S. G. Šaumjan ja paljud teised.

Veebruarirevolutsioon pani lainetama kogu Venemaa. Revolutsioon äratas aktiivsele poliitilisele elule elanikkonna laiad hulgad. Kõrvuti töölistega lülitusid liikumisse miljonid talupojad, sõdurid ja käsitöölised. Määratu väikekodanluse laine haaras ajutiselt endaga kaasa proletariaadi, nakatas ta usaldusliku suhtumisega kodanlusse ja kodanluse poliitikasse, samuti menševike ja esseeride kokkuleppeparteidesse. Sõja-aastail oli tunduvalt muutunud töölisklassi koosseis. Suurem osa kõige eesrindlikumaid

töölisi mobiliseeriti armeesse. Proletariaadi read täienesid tunduvalt talupoegade, käsitööliste ja isegi kodanluse keskkihtidest pärinevate inimeste arvel. Nende põhjuste tõttu kahanes proletariaadi teadlikkus ja organiseeritus. See ilmnes nõukogude valimiste ajal, kui suurema osa saadikumandaatidest said menševike ja esseeride väikekodanlikud parteid. Vaid vähestes linnades (Ivanovo-Voznessensk, Orehhovo-Zujevo, Jekaterinburg ja rida teisi) võitsid valimistel bolševikud.

Tollal oleksid nõukogud, keda toetasid töölised ja sõdurid, võinud võtta kogu võimu riigis enda kätte ning moodustada oma valitsuse. Kuid nõukogudes enamuses olevad menševike ja esseeride parteid seda ei teinud. Kuna Venemaal toimus kodanlik revolutsioon, siis pidi nende arvates võim kuuluma kodanlusele. Seepärast nad ei seganud kodanlikke kadettide ja oktobristide parteisid Ajutise Valitsuse moodustamisel eesotsas vürst G. J. Lvoviga, vaid isegi loovutasid vabatahtlikult võimu sellele valitsusele.

Selle tagajärjel kujunes Venemaal *kaksikvõim*. Samaaegselt eksisteerisid tööliste ja soldatite saadikute nõukogud kui proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri organid ning Ajutine Valitsus kui kodanluse diktatuuri organ. Jõud oli nõukogude poolel, kuna neid toetasid töölised ja sõdurid, kuid võim oli Ajutise Valitsuse käes. Kujunes olukord, mille kohta vürst Lvov ütles, et tema poolt juhitav Ajutine Valitsus «oli võimuks ilma jõuta, sellal kui tööliste saadikute nõukogu oli jõuks ilma võimuta».

Laiad rahvahulgad suhtusid esialgu usaldavalt Ajutisse Valitsusse, keda toetasid nõukogud. Nad lootsid, et see valitsus lõpetab sõja, annab talupoegadele maad, kehtestab kaheksatunnilise tööpäeva, likvideerib rahvusliku rõhumise ning võitleb nälja ja laosega.

Kuid kodanlik Ajutine Valitsus ajas kodanluse ja mõisnike huvides rahvavastast poliitikat. Ta jätkas kuritegelikku imperialistlikku sõda ja jäi truuks lepingutele, mis tsaarivalitsus oli sõlminud kodanlik-mõisnikliku Venemaa sõjaliste liitlastega. Armee ja rahva enda poole võitmiseks kuulutas valitsus, et sõda peetakse «revolutsiooni kaitsmise» nimel. Menševike ja esseeride parteid toetasid seda võltsteesi «revolutsioonilisest kaitsesõjast» ja aitasid kodanlusel rahvahulki petta.

Mõisnike maaomand jäi puutumata ja Ajutine Valitsus kaitses seda kõigiti. See oli kasulik ka kodanlusele, kuna 60% mõisamaadest oli panditud pankades ning paljud kapitalistid olid ise suurmaavaldajad. Ajutine Valitsus pettis talupoegi kokkuleplaste toetusel, väites, et maaküsimuse lahendab Asutav Kogu, mille kokkukutsumine lükkub edasi sõja lõpuni.

Valitsus ei seadustanud kaheksatunnilist tööpäeva, ei võidelnud elukalliduse ega spekulatsiooniga. See tabas rängasti töölisi ja

kõiki töötajaid. Ei likvideeritud rahvuslikku rõhumist. Asi piirdus sellega, et kaotati juutide paiknemise piirjoon, usutunnistuse kitsendused ning anti mittevenelastele õigus saada ametikohta riigiasutustes.

Kodanlik valitsus säilitas peaaegu puutumatuna tsaariaegse riigivõimuaparaadi, tehes selles vaid tähtsusetuid muudatusi. Nii määrati tsaari kuberneride asemele valitsuse komissarid, politsei nimetati ümber miilitsaks jne. Venemaad ei kuulutatud vabariigiks. Kodanlus ja mõisnikud lootsid veel, et neil õnnestub taastada monarhia.

Ajutise Valitsuse selline poliitika oli leppimatus vastuolus töötajate huvidega ning maa saatusega tervikuna.

Venemaa vajas sotsialistlikku revolutsiooni. Ainult sotsialistlik revolutsioon, proletariaadi diktatuur võis lahendada põhilised vastuolud maa elus ja rahuldada rahva taotlused. Sotsialistliku revolutsiooni vajalikkus tulenes Venemaa, imperialismiahela kõige nõrgema lüli kogu ühiskondliku arenemise käigust.

Ainult proletariaadi diktatuur võis Venemaa välja kiskuda sõjast, konfiskeerida mõisamaad ja anda need talurahva kasutusse, muuta vabrikud ja tehased kogu rahva omanduseks, ületada majandusliku laose ja majanduselu täieliku kokkuvarisemise ohu. Ainult proletariaadi diktatuur võis teha lõpu rahvuslikule rõhumisele ja rahvaste ebavõrdsusele.

Venemaal oli olemas ühiskondlik jõud, kes oli eluliselt huvitatud sotsialistlikust revolutsioonist ja kes oli suuteline seda läbi viima. Selliseks jõuks oli eelkõige *proletariaat*, kes oli omandanud suuri klassilahingute kogemusi 1905.—1907. a. revolutsioonis ja Veebruarirevolutsioonis. Proletariaadi liitlasteks olid paljumiljonilised *kehvtalurahva* hulgad. Lenini poolt loodud ja Lenini juhtimisel tegutsev bolševike partei, kes oli relvastatud marksismileninismi teadusliku teooriaga ning karastatud revolutsioonilahinguis, oli võimeline organiseerima ja juhtima tööliskiassi ning kõigi töötajate võitlust kapitalismi kukutamiseks.

Seepärast oli sotsialistlik revolutsioon Venemaal mitte ainult vajalik, vaid ka võimalik. Just sellepärast kutsus Lenin juba oma esimestes Veebruarirevolutsiooniga seotud esinemistes tööliskiassi üles võitlusele sotsialistliku revolutsiooni eest.

V. I. Lenini Aprilliteesid. 3. aprillil 1917. a.[1] jõudis V. I. Lenin koos rühma vene revolutsiooniliste emigrantidega Šveitsist Venemaale. Petrogradi Soome vaksalis tervitasid Leninit vaimustuse ja armastusega kümned tuhanded töölised, sõdurid ja madrused. Vaksaliesisel väljakul pidas Lenin soomusautolt kõne, milles ta kutsus töölisi ja sõdureid võitlusse proletaarse revolutsiooni võidu eest.

---

[1] Kuni 1918. aasta 1. veebruarini on kuupäevad antud vana kalendri järgi.

4. aprillil esines Lenin bolševike koosolekul ettekandega, milles ta esitas partei võitlusplaani sotsialistliku revolutsiooni eest. 7. aprillil avaldati ettekande teesid «Pravdas». *Need olid geniaalsed Aprilliteesid.*

Aprilliteesides püstitas Lenin partei ja tööliklassi peaülesandena *ülemineku kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile.* Sotsialistliku revolutsiooni pidi teostama proletariaat liidus külakehvistuga, kes moodustas talurahva enamiku. Keskmike suhtes, kes oma majandusliku seisundi poolest kõikusid proletariaadi ja kodanluse vahel, oli ülesandeks neutraliseerida nende kõhklused ja tõmmata nad kaasa revolutsiooni poolele.

Lenin paljastas kodanliku valitsuse rahvavaenulikku iseloomu ja kuulutas: «Mitte mingit toetust Ajutisele Valitsusele.» *Ta püstitas ajaloolise ülesande — tööliklass peab kätte võitma poliitilise võimu ja kehtestama proletariaadi diktatuuri.*

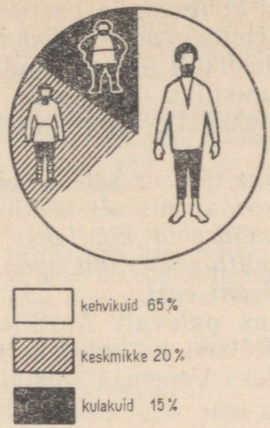
1905.—1907. aasta ja 1917. aasta revolutsioonides rahvahulkade revolutsioonilise loominguna tekkinud nõukogude kogemuse alusel tuli Vladimir Iljitš järeldusele, et proletariaadi diktatuuri parimaks vormiks on tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute *nõukogude vabariik.* Tööliste ja kõigi töötajate poolt valitavad nõukogud tagavad kõige laiemate rahvahulkade aktiivse osavõtu riigivalitsemisest. Seepärast püstitas Lenin loosungi «Kogu võim nõukogudele!». See loosung tähendas kaksikvõimu likvideerimist ja nõukogude ainuvõimu kehtestamist, uut tüüpi riigi organiseerimist, vana riigimasina hävitamist ja uue nõukogude riigiaparaadi loomist, proletariaadi diktatuuri kehtestamist nõukogude vormis.

Lenin arvas siis, et kujunenud olukorras on võimalik võimu üleminek nõukogudele *rahulikul teel.* Selleks oli vaja, et nõukogud lakkaksid toetamast Ajutist Valitsust, mis põhjustaks viimase viivitamatu languse. Võtnud kogu võimu enda kätte, pidid nõukogud moodustama nõukogude valitsuse. Kuna tollal olid nõukogudes enamuses menševikud ja esseerid, siis oleks ka valitsus moodustatud nende parteide esindajatest. Menševike ja esseeride parteid olid oma loomult kodanlusega kokkuleppe parteid, sellepärast ei võinud nad anda rahvale rahu ja leiba ega võtta mõisnikelt ära maa ning kapitalistidelt vabrikud ja tehased. Oma rahvavaenuliku poliitikaga oleksid nad end peagi rahva ees paljastanud. See oleks bolševike parteile andnud võimaluse saavutada rahulikul teel enamus nõukogudes ja moodustada oma juhtimisel nõukogude valitsus. See olekski tähendanud proletariaadi diktatuuri kehtestamist rahulikul teel.

Lenin näitas, et võimu üleminek nõukogudele rahulikul teel oleks olnud võimalik seetõttu, et mitte ühelgi ekspluataatorlikul klassil, mitte ühelgi kodanlikul parteil ei olnud tollal reaalset jõudu, et takistada nõukogudel võimu enda kätte võtmist. «Relvad rahva käes,» kirjutas Lenin, «rahva vastu väljastpoolt suunatud

Venemaa elanikkonna klassikoosseis.

Talurahva sotsiaalne koosseis.

Põllumajanduslike maade jaotus (protsentides).

vägivalla puudumine — selles oli asja *tuum*. See avas ja kindlustaski kogu revolutsioonile rahuliku edasiarenemise tee.»[1]

Ühtlasi pidas Lenin silmas, et olukord riigis võib järsult muutuda ning proletariaadil tuleb, relv käes, kukutada kodanluse ülevõim. Seepärast pöördus Lenin tööliste poole üleskutsega luua Punakaardi ja töölismiilitsa salku, relvastuda, õppida relvi käsitsema ja olla vajaduse korral valmis võimu haarama relvastatud ülestõusu teel.

Aprilliteesides räägiti, et jätkuv sõda on endiselt imperialistlik röövsõda. Lenin kutsus parteid kannatlikult ja visalt rahvahulkadele selgitama «revolutsioonilise kaitsesõjaluse» võltsiseloomu ning kõige leppimatumalt võitlema menševike ja esseeridega, kes teadlikult petsid rahvahulki selle loosungiga. Lenin näitas, et kuritegeliku imperialistliku sõja lõpetamiseks on vaja likvideerida kodanluse ülevõim ja kehtestada proletariaadi diktatuur.

Majanduslikul alal püstitas Lenin järgmised nõudmised: *tasuta konfiskeerida mõisamaad, natsionaliseerida kogu maa,* suurtest mõisatest luua mustermajandeid sulaste saadikute nõukogude kontrolli all, ühendada kõik pangad riigis üheks üldrahvalikuks pangaks ja kehtestada selle üle tööliste saadikute nõukogu kontroll, *kehtestada tööliste saadikute nõukogude kontroll ühiskondliku tootmise ja saaduste jaotamise üle.* Ainult need abinõud võisid päästa riigi majanduslikust katastroofist ja luua kindla aluse majanduselu sotsialistlikuks ümberkujundamiseks.

Aprilliteesides püstitati ka siseparteilisi ülesandeid: viivitama-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 164—165.

tult kokku kutsuda partei kongress ja vastu võtta uus programm. *Lenin tegi ettepaneku nimetada partei Kommunistlikuks Parteiks.* Selles nimetuses on teaduslikult õigesti kindlaks määratud partei lõppeesmärk — kommunistliku ühiskonna rajamine. Vladimir Iljitš tegi samuti ettepaneku III, Kommunistliku Internatsionaali loomiseks.

Lenini teeside ajalooline tähtsus seisab selles, et nad selgitasid põhjalikult keerulist olukorda, mis oli tekkinud Venemaal pärast Veebruarirevolutsiooni, *määrasid kindlaks konkreetsed, teaduslikult põhjendatud teed võitluseks rahu, maa, tõelise demokraatia ja sotsialistliku revolutsiooni eest.*

Bolševike partei toetas palavalt Aprilliteese. Mõnede partei tegelaste — Kamenevi, Rõkovi jt. katse halvustada Lenini teese ning tõestada, nagu ei oleks Venemaa sotsialistlikuks revolutsiooniks valmis, kukkus läbi.

Bolševike VII ülevenemaaline konverents, mis toimus aprilli lõpus, kiitis heaks leninliku võitlusplaani sotsialistliku revolutsiooni eest. Partei asus seda ellu viima.

KÜSIMUSI.

1. Miks oli sotsialistlik revolutsioon Venemaal vajalik ja võimalik?
2. Missugused ülesanded püstitas V. I. Lenin Aprilliteesides?
3. Kuidas kujutas Lenin proletariaadi diktatuuri rahulikku kehtestamist Venemaal ja miks oli see võimalik 1917. aasta kevadel?
4. Milles seisab Aprilliteeside ajalooline tähtsus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

V. I. Lenini Aprilliteesidest.

1. Meie suhtumises sõjasse, mis Venemaa poolt jääb ka uue valitsuse, Lvovi ja Ko valitsuse ajal kahtlemata imperialistlikuks röövsõjaks selle valitsuse kapitalistliku iseloomu tõttu, ei ole lubatud vähimaidki järeleandmisi «revolutsioonilisele kaitsesõjalusele».

Revolutsiooniliseks sõjaks, mis tõesti õigustaks revolutsioonilist kaitsesõjalust, võib klassiteadlik proletariaat anda oma nõusoleku ainult tingimusel, kui: a) võim läheb üle proletariaadi ja temaga liituva talurahva kõige kehvema osa kätte; b) loobutakse kõigist anneksioonidest tegelikult, mitte aga sõnades; c) tegelikult lüüakse täielikult lahku kõigist kapitali huvidest...

2. Käesoleva momendi iseärasus Venemaal seisab *üleminekus* revolutsiooni esimeselt etapilt, mis seetõttu, et proletariaat ei olnud küllalt teadlik ega organiseeritud, andis võimu kodanlusele, — revolutsiooni *teisele* etapile, mis peab andma võimu proletariaadi ja talurahva kõige kehvemate kihtide kätte...

3. Mitte mingit toetust Ajutisele Valitsusele, kõigi tema lubaduste täieliku valelikkuse selgitamine, eriti anneksioonidest loobumise suhtes. Lubamatu ja illusioone tekitava «nõudmise» asemel, et *see* valitsus, kapitalistide valitsus, *lakkaks* olemast imperialistlik, — selle paljastamine.

4. ... Selgitada rahvahulkadele, et tööliste saadikute nõukogud on *ainus võimalik* revolutsioonilise valitsuse vorm ja et sellepärast, niikaua kui *see* valitsus allub kodanluse mõjule, saab meie ülesandeks olla ainult rahvahulkade taktika vigade kannatlik, süstemaatiline, visa ja eriti rahvahulkade praktilistele vajadustele kohandatud *selgitamine*.

Niikua kui oleme vähemuses, kritiseerime ja selgitame vigu, propageerides ühtlasi kogu riigivõimu tööliste saadikute nõukogude kätte ülemineku vajadust, et rahvahulgad vabaneksid oma vigadest kogemuste varal.

5. Mitte parlamentaarne vabariik — tööliste saadikute nõukogudelt selle juurde tagasipöördumine oleks samm tagasi —, vaid tööliste, sulaste ja talupoegade saadikute nõukogude vabariik üle kogu maa, alt kuni üles.

Politsei, sõjaväe ja bürokraatia kaotamine.[1]

Ühelegi ametnikule ei tohi maksta kõrgemat palka kui hea töölise keskmine töötasu, kusjuures kõik ametnikud on valitavad ja igal ajal tagandatavad.

6. Agraarprogrammis raskuspunkti ülekandmine sulaste saadikute nõukogudele.

Kõigi mõisamaade konfiskeerimine.

Kogu maa natsionaliseerimine riigis, selle andmine sulaste ja talupoegade saadikute kohalike nõukogude käsutusse...

7. Kogu maa kõigi pankade viivitamatu ühendamine üheks üldrahvuslikuks pangaks ja selle allutamine tööliste saadikute nõukogude kontrollile.

8. Mitte sotsialismi «sisseseadmine» kui meie *otsene* ülesanne, vaid ainult ühiskondliku tootmise ja saaduste jaotamise viivitamatu allutamine tööliste saadikute nõukogude *kontrollile*.

9. Parteilised ülesanded:
   a) partei kongressi viivitamatu kokkukutsumine;
   b) partei programmi muutmine, peamiselt:
      1) imperialismist ja imperialistlikust sõjast,
      2) suhtumisest riigisse ja *meie* «riigi-kommuuni»[2] nõudmine,
      3) iganenud miinimumprogrammi parandamine;
   c) partei nimetuse muutmine[3].

10. Internatsionaali uuendamine...

V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 3—6

§ 2. Revolutsiooni arenemine kaksikvõimu tingimustes.

Bolševike võitlus rahvahulkade pärast. Võtnud kursi sotsialistlikule revolutsioonile, tegi bolševike partei rahvahulkades suurt poliitilist tööd loosungi all *«Kogu võim nõukogudele!»*.

Vabrikutes ja tehastes, tööliste ühiselamutes, sõdurite kasarmutes, laevastiku ekipaažides ja talupoegade kokkutulekutel selgitasid bolševikud kannatlikult ja visalt toimuvate sündmuste mõtet, paljastasid Ajutise Valitsuse rahvavastast poliitikat, menševike ja esseeride kokkuleplust, selgitasid oma partei loosungeid ja poliiti-

---

[1] S. o. alalise sõjaväe asendamine rahva üldise relvastamisega.

[2] S. o. niisuguse riigi, mille algkuju andis Pariisi Kommuun.

[3] «Sotsiaaldemokraatia» asemel, mille ametlikud juhid *kogu* maailmas on reetnud sotsialismi, minnes üle kodanluse poolele («kaitsesõjalased» ja kõhklevad «kautskistid»), tuleb parteid nimetada *Kommunistlikuks Parteiks*.

kat. Väga sageli esines miitingutel Lenin. Teda kuulasid Putilovi, Obuhhovi, Torutehase ja teiste pealinna ettevõtete töölised, Petrogradi garnisoni väeosade sõdurid.

Päevast päeva kandsid bolševistliku tõe sõna rahva hulka üle 40 ajalehe ja ajakirja, mida partei andis välja vene ja teiste Venemaa rahvaste keeltes. Väga populaarne oli tööliste hulgas «Pravda», milles peaaegu iga päev avaldati Lenini artikleid.

Bolševike partei aitas igati kaasa vabriku-tehasekomiteede ning ametiühingute kasvule ja püüdis tugevdada oma mõju nendes töölisklassi massiorganisatsioonides. 1917. a. suvel juhtisid bolševikud juba enamikku Petrogradi ja Moskva ametiühingutest. Eriti kiiresti kasvas partei mõju vabriku-tehasekomiteedes. Palju tähelepanu pühendati töölisnoorsoo kaasatõmbamisele revolutsioonilisse võitlusse. Suvel tekkisid paljudes tööstuslinnades sotsialistlikud noorsoo-organisatsioonid, mida juhtisid bolševikud. Linnades moodustati relvastatud töölistest Punakaardi salku, samuti töölismiilitsa salku.

Sõdurite poliitiliseks kasvatamiseks ja ühtekoondamiseks moodustati bolševike partei Keskkomitee ja paljude kohalike komiteede juurde sõjaväelised organisatsioonid. Need korraldasid sõjaväeosades miitinguid, moodustasid parteirakukesi ja valitavaid sõdurite komiteesid ning levitasid bolševistlikke ajalehti. Partei suunas agitaatoreid, propagandiste ja organisaatoreid ka maale, et tõmmata oma poolele töötavat talurahvast, koondada külakehvistut töölisklassi ümber.

Elu kinnitas iga päev bolševike nõudmiste õigsust ja töörahvas kuulas üha tähelepanelikumalt bolševike häält. Rahvahulkade olukord järjest halvenes. Iga päevaga kasvas rahulolematus Ajutise Valitsuse poliitikaga. Ikka aktiivsemalt tõusid töölised, sõdurid ja talupojad võitlusele kodanliku valitsuse vastu, nõukogude võimu eest.

Ajutise Valitsuse aprillikriis. Tööliste ja sõdurite esimene suur väljaastumine valitsuse poliitika vastu toimus 1917. aasta aprillis. 19. aprillil avaldati ajalehtedes välisminister Miljukovi noot, mille ta äsja oli saatnud Venemaa liitlastele maailmasõjas. Noodis kõneldi Ajutise Valitsuse taotlusest jätkata sõda kuni võiduka lõpuni ja varjatud kujul tunnistati anneksioonide (võõraste territooriumide hõivamise) ja kontributsioonide vajalikkust. See noot tekitas rahvahulkades äärmist pahameelt. Petrogradis algasid stiihilised demonstratsioonid. 21. aprillil tuli bolševike partei Keskkomitee üleskutsel tänavaile üle saja tuhande töölise ja sõduri loosungite all: «Kogu võim nõukogudele!», «Maha sõda!», «Maha vallutuspoliitika!» Rahvahulkade suuri väljaastumisi toimus ka teistes linnades. See näitas, et usaldus Ajutise Valitsuse vastu oli löönud tugevasti kõikuma. Kõigile sai selgeks, silmanähtavalt selgeks, kirjutas Lenin, et valitsus ei või püsima jääda. Nõukogud võisid (ja pidid) võtma võimu enda kätte ilma vähimagi vastu-

panuta kellegi poolt. Kuid menševike-esseeride liidrid, reetes rahva huve, ei lasknud võimul üle minna nõukogudele. Nad päästsid kodanlaste ja mõisnike kokkuvariseva valitsuse, sõlmides sellega sobingu. 5. mail moodustati koalitsiooniline Ajutine Valitsus eesotsas sellesama vürst Lvoviga. Sellesse valitsusse kuulus kümme ministrit-kapitalisti ning viis ministrit menševike ja esseeride parteidest. *Koalitsioonivalitsus jätkas eelmise valitsuse rahvavastast poliitikat.*

Töörahva võitlus laienes. Suvel toimusid suured majanduslikud streigid Sormovos, Bakuus, Donbassis, Uraalis, Petrogradi ja Moskva raudteesõlmedes ning teistes kohtades. Töölised nõudsid kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamist, palga tõstmist, töötingimuste parandamist. Tugevnes ka talurahvaliikumine, eriti kesk-mustmullakubermangudes, Volgamaal ja Ukrainas. Laienes rõhutud mittevene rahvaste võitlus Ajutise Valitsuse kolonisaatorliku poliitika vastu.

I nõukogude kongress. Ignoreerides rahvahulkade nõudmisi, jätkasid menševike ja esseeride liidrid blokis kodanlusega oma hukatuslikku poliitikat ja toetasid Ajutist Valitsust. Seda näitas selgesti I ülevenemaaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress, mis toimus 1917. a. juunis. Kongressist võttis osa üle tuhande delegaadi. Nende hulgas oli ainult 105 bolševikku. Valdava enamuse delegaatidest moodustasid menševikud ja esseerid. Nende parteide juhid taotlesid, et kongress kiidaks heaks kodanlusega kokkuleppimise poliitika ja toetaks ettevalmistatavat Vene vägede pealetungi rindel.

Õigustades oma osavõttu koalitsioonivalitsusest, kinnitasid menševikud ja esseerid, et Venemaal ei ole ühtki parteid, kes üksinda oleks valmis võtma võimu enda kätte.

Lenin paljastas selle väära teesi.

«On niisugune partei!» deklareeris ta kongressil. «... meie partei ei keeldu sellest: iga silmapilk on ta valmis võtma võimu tervenisti enda kätte.»[1] Lenin näitas, et koalitsioonivalitsus viib maa katastroofini. *Venemaad võib päästa ainult täielik lahkulöömine kapitalistidest ja võimu üleminek nõukogudele.*

Kasutades oma enamust kongressil, saavutasid menševikud ja esseerid, et võeti vastu resolutsioon, mis kiitis heaks nende koalitsiooni kodanlusega ja Ajutise Valitsuse poliitika. Kongress valis Kesktäitevkomitee, kus enamus kuulus menševikele ja esseeridele.

Juunidemonstratsioon. Samal ajal kui toimus nõukogude kongress, algasid Petrogradi tööliste hulgas rahutused. Nende põhjusteks olid nälg, elukallidus ja rahulolematus Ajutise Valitsuse poliitikaga. Püüdes liikumisele anda organiseeritud iseloomu, kutsus bolševike partei Keskkomitee Petrogradi töölisi ja sõdureid üles

[1] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 6.

Petrogradi garnisoni revolutsiooniliste väeosade aemonstratsioon 18. juunil 1917. a.

rahulikule demonstratsioonile loosungi all «Kogu võim nõukogudele!». Pealinna töörahvas toetas palavalt seda üleskutset. Kuid menševike ja esseeride liidrid surusid kongressil läbi resolutsiooni, mis keelas demonstratsiooni. See kutsus esile pealinna tööliste niivõrd tugeva pahameele, et nõukogude kongress oli sunnitud määrama demonstratsiooni 18. juunile. Menševike ja esseeride liidrid lootsid, et rahvahulgad lähevad demonstratsioonile loosungitega, mis avaldavad usaldust Ajutisele Valitsusele ja toetust rindel algavale pealetungile.

Ent kokkuleplased arvestasid valesti. 18. juunil tulid 500 000 Petrogradi töölist ja sõdurit tänavale bolševistlike loosungitega: «Kogu võim nõukogudele!», «Maha kümme ministrit-kapitalisti!», «Maha pealetungipoliitika!», «Tööliskontroll tootmise ja toodangu jaotamise üle» jt. See oli revolutsiooniliste hulkade grandioosne poliitiline demonstratsioon. Võimsad demonstratsioonid bolševist-

like loosungite all toimusid 18.—25. juunini paljudes Venemaa tööstuslinnades. *Need näitasid rahvahulkade revolutsioonilise aktiivsuse määratu suurt tõusu, rahva edasist koondumist bolševike partei ümber.* Ikka ilmsemaks muutus töörahva usaldamatus Ajutise Valitsuse ja kodanlusega kokkuleppimise poliitika vastu, mida ajasid menševikud ja esseerid.

KÜSIMUSI.

1. Mida tegi bolševike partei rahvahulkade organiseerimiseks ja poliitiliseks kasvatamiseks 1917. a. kevadel?
2. Missugustel põhjustel tekkis Ajutise Valitsuse aprillikriis ja millega see lõppes?
3. Missuguste loosungite all toimus juunidemonstratsioon? Mida see näitas?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Tehase «Vene Renault» tööliste koosoleku resolutsioon.

20. aprillil 1917. a.

Meie, tehase «Vene Renault» töölised, arutanud erakorralisel üldkoosolekul 20. aprillil kell 4 päeval praegust poliitilist olukorda, mille on esile kutsunud imperialistlikku poliitikat tunnistav Ajutise Valitsuse noot, nõuame kõige kategoorilisemalt võimu kiiret üleandmist Ajutiselt Valitsuselt tööliste ja soldatite saadikute nõukogule ja deklareerime, et toetame niisugust võimu kogu oma jõuga.

2. Sõduri kiri bolševistliku ajalehe «Soldatskaja Pravda» toimetusele.

Seltsimees toimetaja! Siinjuures annan oma tühise panuse 3 rbl. 75 kop., sest, lugedes juba revolutsioonipäevast alates teie ajalehte, sain ma aru, et üksnes nii, nagu teie ajaleht kirjutab, ei lase me revolutsiooni käest ära. Ja omalt poolt olen valmis kuni viimse veretilgani kaitsma parteid, mis seisab ajalehe «Soldatskaja Pravda» poolel, kuigi peaksin kaalule panema oma elu. Ja arvan, et iga teadlik sõdur, kes on pärit kehvikute hulgast, on valmis seda tegema. Elagu «Soldatskaja Pravda» ja sm. Lenin.

Üksikroodu sõdur *K. Denissov.*

§ 3. Kaksikvõimu lõpp.

Pealetungi nurjumine rindel. 18. juunil sundis Ajutine Valitsus Vene armeed asuma pealetungile Edelarindel. Selle pealetungiga täitis Ajutine Valitsus mitte ainult liitlaste nõudmist, kellest tema sõltuvus iga päevaga suurenes, vaid ka sisemaise kontrrevolutsiooni poolt kavandatud plaani. Kodanlus oli arvamisel, et pealetungi õnnestumine toob peale sõjalise edu kaasa ka valitsuse positsiooni kindlustumise. Kuid pealetung nurjus. See maksis Vene sõjaväele 60 000 uut ohvrit.

Ajutine Valitsus kasutas pealetungi rindel selleks, et piirata demokraatlikke vabadusi riigis ja tugevdada repressioonipoliitikat. Võimud hakkasid ette valmistama revolutsiooniliselt meelestatud garnisoni eemaldamist pealinnast. Tugevdati võitlust kasvava talurahvaliikumisega.

Üha enam tõstis pead kontrrevolutsiooniline kodanlus. Kapitalistid sulgesid ettevõtteid ja vallandasid töölisi. Üksnes maist juulini suleti 439 tehast ja vabrikut ning vallandati peaaegu sada tuhat töölist. Linnades suurenes nälg. Kodanlus püüdis tõusvat revolutsiooni lämmatada «nälja kondise käega», nagu küüniliselt teatas Moskva suurimaid vabrikante Rjabušinski.

Juulidemonstratsioon. Revolutsiooniline liikumine riigis kasvas iga päevaga. Streigid Uraalis, Donbassis ja tööstuslikus keskrajoonis omandasid eredalt poliitilise iseloomu. Paljude ettevõtete töölised võtsid vastu resolutsioone, milles nõuti võimu üleandmist nõukogudele, ning kehtestasid kontrolli tootmise üle.

Revolutsioon laienes ka maal. Juulis haaras talurahvaliikumine 43 kubermangu. Talupojad haarasid enda kätte mõisamaid.

Eriti kiire oli revolutsiooniline tõus pealinnas. Juba juuni lõpust peale peeti Petrogradis tormilisi miitinguid, kus töölised protesteerisid pealetungi vastu rindel ja repressioonipoliitika vastu. Sõdurid olid nördinud Ajutise Valitsuse kavatsusest saata Petrogradi garnisoni revolutsioonilised sõdurid rindele. 3. juulil otsustasid 1. kuulipildurite polgu sõdurid oma miitingul organiseerida relvastatud demonstratsiooni. Polgu esindajad läksid vabrikutesse ja tehastesse, sõjaväeosadesse ja Kroonlinna madruste juurde üleskutsega võtta osa väljaastumisest. Kuulipildurite üleskutse sai kõikjal palava toetuse osaliseks. Samal päeval algasid Petrogradis stiihilised demonstratsioonid, mis ähvardasid muutuda relvastatud ülestõusuks.

Bolševike partei Keskkomitee püüdis pealinna töölisi ja sõdureid tagasi hoida enneaegsest väljaastumisest. Kuid rahvahulgad tulid juba tänavaile. Seepärast otsustasid bolševikud asuda demonstratsiooni etteotsa ning anda sellele rahulik ja organiseeritud iseloom loosungi all «Kogu võim nõukogudele!».

4. juulil tuli Petrogradi tänavaile bolševistlike loosungite all üle 500 000 töölise, sõduri ja madruse. *See kujunes võimsaks üleskutseks nõukogudele teha lõpp kaksikvõimule ja võtta võim enda kätte.* Ent nõukogude menševikest ja esseeridest juhid tulid toime uue reetmisega. Nad leppisid Ajutise Valitsusega kokku demonstrantide tulistamise kohta. Nende teadmisel ja heakskiidul avasid kasakad ja junkrud mitmes linnaosas pööningutelt ja katustelt kuulipildujatule demonstrantide pihta. Umbes 400 inimest sai surma või haavata.

Kaksikvõimu lõpp. Pärast demonstratsiooni tulistamist hakkas kodanlik valitsus koos nõukogude menševistlik-esseerliku Kesktäitevkomiteega jälitama bolševike parteid, keda Lenin just neil päevil uhkusega oli iseloomustanud kui «meie ajastu mõistust, au ja südametunnistust».

Võimud organiseerisid partei Keskkomitee ja «Pravda» trükikoja ruumide rüüstamise ning keelasid «Pravda» väljaandmise. Areteeriti palju silmapaistvaid bolševikke. Töölise-kommunisti Voi-

novi tapsid junkrud elajalikult üksnes selle eest, et ta jagas möödakäijatele bolševistlikku ajalehte «Listok Pravdõ».

Nõukogude kokkuleplaslik Kesktäitevkomitee kuulutas bolševikud «revolutsiooni reetjateks», kuid kontrrevolutsioonilise Ajutise Valitsuse, mille etteotsa neil päevil sai esseer Kerenski, «revolutsiooni päästmise» valitsuseks. Sellega anti kontrrevolutsioonile vabad käed arveteõiendamiseks bolševike parteiga.

Võimud andsid käsu Lenini areteerimiseks ja kohtu alla andmiseks, süüdistades teda «riigi reetmises». Kõikjal korraldati otsinguid, et teda vahistada ja tappa. Mõned päevad varjas Vladimir Iljitš ennast Petrogradis, kuid sõitis siis Keskkomitee otsusel pealinnast ära ja asus Šestroretski töölise-bolševiku N. A. Jemeljanovi abiga elama onni Razlivi jaama lähedal.

Ajutine Valitsus hakkas massiliselt vahistama revolutsioonilisi töölisi ja sõdureid. Ta otsustas laiali saata kõik juulidemonstratsioonist osavõtnud sõjaväeosad, seadis sisse välikohtud, taastas surmanuhtluse rindel, saatis karistussalku Nižni Novgorodi, Rjazani, Tveri, Tsaritsõnisse ja Helsingisse, et maha suruda rahutusi tööliste ja sõdurite hulgas.

Nii lahenes juulikriis menševike ja esseeride reetlikkuse tõttu kontrrevolutsioonilise kodanluse kasuks. *Kaksikvõim lõppes. Kehtestati kontrrevolutsiooniline diktatuur.* Menševistlik-esseerlikud nõukogud muutusid selle diktatuuri jõuetuks ripatsiks. «Faktiliselt on praegu Venemaal peamiseks riigivõimuks sõjaväeline diktatuur,»[1] kirjutas Lenin 1917. a. juulis.

Revolutsiooni arenemise rahulik periood on lõppenud. Uutes tingimustes ei olnud enam teostatav võimu üleminek nõukogudele rahulikul teel. Orientatsioon kodanlik-demokraatliku revolutsiooni rahulikule ülekasvamisele sotsialistlikuks revolutsiooniks ei vastanud olukorrale, mis oli kujunenud pärast juulisündmusi. Võitluses sotsialistliku revolutsiooni eest vajas partei uut taktikat. Selle töötas välja V. I. Lenin.

Viibides ise põranda all, jätkas Lenin partei tegevuse juhtimist. Juulis kirjutas ta rea artikleid, milles andis olukorra sügava analüüsi ja kavandas partei taktika uutes tingimustes. *Lenin näitas, et pärast juulisündmusi on võimu üleminek nõukogudele võimalik ainult relvastatud ülestõusu tulemusel.* Sealjuures ei saanud tulla kõne alla võimu üleminek menševistlik-esseerlikele nõukogudele, mille liidrid olid end määrinud lõmitamisega kontrrevolutsioonilise kodanluse ees. Lenin pani ette ajutiselt loobuda loosungist «Kogu võim nõukogudele!». See ei tähendanud lahtiütlemist nõukogude vabariigist kui proletariaadi diktatuuri riigivormist. Lenin kirjutas siis: «Küsimuse all ei ole siin nõukogud üldse, vaid võitlus *praeguse* kontrrevolutsiooni vastu ja *praeguste* nõukogude reetlikkuse vastu.»[2]

[1] V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 157.
[2] Sealsamas, lk. 170.

V. I. Lenin grimmi ja parukaga. 1917. aasta august.

VSDT(b)P VI kongress. Lenini poolt kavandatud uue taktika kinnitas partei VI kongress, mis töötas poollegaalselt Petrogradis 26. juulist kuni 3. augustini 1917. a. Selleks ajaks oli partei ridades 240 000 kommunisti. Varjates ennast Razlivis, juhtis Vladimir Iljitš kongressi oma võitluskaaslaste kaudu. Lenini juhtnöörid olid aluseks kongressil vastuvõetud otsustele.

Kongressil arutati Lenini kodanliku kohtu ette ilmumise küsimust. Mõned delegaadid avaldasid arvamust, et Lenin võiks ilmuda kohtu ette tingimusel, et garanteeritakse tema julgeolek. Kongress lükkas selle ettepaneku tagasi, sest oli selge, et kontrrevolutsiooniline Ajutine Valitsus kavatses Leniniga arveid õiendada juba enne kohtuistungit.

Kongress arutas läbi VSDT(b)P Keskkomitee poliitilise ja organisatsioonilise aruande, mis esitati J. V. Stalini ja J. M. Sverdlovi poolt. Arutati veel Venemaa poliitilist ja majanduslikku olukorda, partei ja ametiühingute vahekorda, noorsooühingute küsimust ja muud. Kongress kiitis heaks leninliku kursi sotsialistlikule revolutsioonile ning andis otsustava vastulöögi Preobraženski ja Buhharini kapitulantlikele väljaastumistele, mis eitasid sotsialistliku revolutsiooni võidu võimalikkust Venemaal. Arvestades uut olukorda ja juhindudes Lenini juhtnööridest, *loobus kongress ajutiselt loosungist «Kogu võim nõukogudele!»*.

Kongress tunnistas, et ainult võiduka relvastatud ülestõusu teel võib likvideerida kodanluse diktatuuri ja kehtestada proletariaadi diktatuuri bolševike poolt juhitavate nõukogude kujul. Sellega võeti *kurss relvastatud ülestõusu ettevalmistamisele.*

Kongress asus seisukohal, et ainsateks vahenditeks, mis suudaksid päästa Venemaa lähenevast majanduslikust katastroofist, on võimu üleminek proletariaadi kätte ning pankade, suurtööstuse ja transpordi natsionaliseerimine, tõelise tööliskontrolli sisseseadmine tootmise ja toodete jaotamise üle, mõisnike maade konfiskeerimine ja kogu maa natsionaliseerimine.

Kongressi resolutsioonis «Noorsooühingutest» tehti parteiorganisatsioonidele ettepanek igati kaasa aidata sotsialistlike noorsooorganisatsioonide moodustamisele ja töölisnoorsugu kaasa tõmmata revolutsioonilisse võitlusse.

Kongress pöördus manifestiga tööliste, sõdurite ja talupoegade poole, kutsudes neid valmistuma otsustavaks lahinguks kodanliku diktatuuriga.

Oma ajaloolise kongressi otsuseid ellu viies asusid bolševikud relvastatud ülestõusu ette valmistama.

KÜSIMUSI.

1. Millised olid juulikriisi tekkimise põhjused?
2. Miks tähendasid juulisündmused kaksikvõimu lõppemist?
3. Millise uue taktika võitluseks sotsialistliku revolutsiooni eest töötas Lenin partei jaoks välja pärast juulisündmusi?
4. Milliseid küsimusi arutas bolševike partei VI kongress ja milles seisab selle kongressi ajalooline tähtsus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

VSDT(b)P VI kongressi manifestist.

12. augustil 1917. a.

Kerenski kuulutab välja loosungi: «Hävitada täielikult bolševikud» ja saadab «vene rahva nimel» telegrammi Wilhelm Hohenzollerni ja Nikolai Romanovi lähemale sugulasele, Inglise kuningale George'ile. Revolutsiooni loosung «Rahu hurtsikutele, sõda lossidele» asendatakse loosungiga «Rahu lossidele, sõda hurtsikutele».

Kuid kontrrevolutsioon pühitseb oma võitu liiga vara. Püssikuulidega ei saa näljaseid toita. Kasakanuudiga ei saa pühkida emade ja naiste pisaraid. Lingu ja võllaga ei saa kuivatada kannatuste merd. Täägiga ei saa rahustada rahvaid. Kindralite pealekäratamisega ei saa peatada tööstuse lagunemist.

Ajaloo maa-alused jõud töötavad edasi. Rahvahulkades kasvab rahulolematus. Talupojad vajavad maad, töölised vajavad leiba, nii ühed kui teised vajavad rahu. Kogu maakeral lendavad juba tormikuulutajad.

Valmistuge uuteks lahinguteks, meie võitlusseltsimehed! Kindlalt, mehiselt

ja rahulikult, laskmata ennast kiskuda provokatsiooni ohvriks, koguge jõudusid, rivistuge võitluskolonnidesse! Partei lipu alla, proletaarlased ja soldatid! Meie lipu alla, rõhutud maarahvas!

Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Tööliste (bolševike) Partei VI kongress.
NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, I osa (1898—1924), lk. 394—395.

§ 4. Kornilovi mässu purustamine. Nõukogude bolševiseerumine.

Sõjaline vandenõu revolutsiooni vastu. Kontrrevolutsioon ei rahuldunud veel sellega, et ta oli saavutanud juulipäevil kaksikvõimu likvideerimise enda kasuks. Ta mõistis, et revolutsiooni jõud ei ole purustatud, et bolševike partei eksisteerib ja rahvahulkade rahulolematus kasvab. Soovides kindlustada oma ülevõimu ja viia sõda võiduka lõpuni, organiseeris kodanlus sõjalise vandenõu. Vandenõulased kavatsesid kehtestada avaliku sõjaväelise diktatuuri, purustada bolševike partei, likvideerida nõukogud ja teised töölisklassi massiorganisatsioonid, koondada kõik reaktsioonilised jõud ja lõpptulemusena restaureerida monarhia. Vandenõu organiseerijaks oli kadettide partei — kontrrevolutsioonilise kodanluse peamine partei.

Vandenõulaste peamiseks löögijõuks oli reaktsiooniline ohvitserkond eesotsas sõjavägede ülemjuhataja kindral Korniloviga. Tema peakorter Mogiljovis oli kontrrevolutsiooni pesa, kus põimiti monarhistliku vandenõu niidid ja valmistati ette sõjakäiku Petrogradi vastu.

Kornilovit toetasid aktiivselt Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa imperialistid. Nad nägid temas jõudu, kes suudaks purustada Venemaal areneva sotsialistliku revolutsiooni ja kindlustada Venemaa edasist osavõttu sõjast.

Kornilov kutsus rindelt ära 3. ratsaväekorpuse, nn. «metsiku diviisi»[1], ja saatis selle 25. augustil Petrogradi peale. Sellest sõjakäigust võttis osa ka Inglise soomusdivisjon. Kornilovi väes leidus inglise ja prantsuse ohvitsere, kes olid ümber riietatud Vene sõjaväevormi. Et hõlpsamini täide viia oma kontrrevolutsioonilist plaani; loovutas Kornilov 21. augustil Riia sakslastele; seega avas ta neile juurdepääsu Petrogradile, kuid vastutuse püüdis veeretada bolševikele ja revolutsioonilistele sõduritele, süüdistades neid valelikult «rinde laostamises».

Kornilov nõudis, et talle antaks üle kogu võim. Ent Kerenski ei tahtnud võimu käest anda, ta ihaldas ise Venemaa diktaatoriks

[1] «Metsik diviis» formeeriti maailmasõja ajal Põhja-Kaukaasia mägirahvaste vabatahtlikest.

saada. Peale selle kartis ta, et Kornilovi vastu võitlusse astunud rahvahulgad pühivad minema ka Ajutise Valitsuse, kui see kindrali vandenõu avalikult toetab. Kerenski kuulutas Kornilovi mässajaks, tagandas ta ülemjuhataja kohalt ja andis käsu tema vahistamiseks.

Kornilovi mässu purustamine. Kuid Ajutine Valitsus ei kavatsenud astuda tõsisesse võitlusse Kornilovi kontrrevolutsiooniga, sest tal ei olnud selleks jõudugi. *Kornilovi mässu purustasid töölised ja sõdurid bolševike partei juhtimisel.*

Mõne päeva jooksul moodustasid bolševikud Petrogradis võimsa revolutsioonilise löögijõu töölistest, punakaartlastest, revolutsioonilistest sõduritest ja madrustest. Kümned tuhanded töölised, keda innustasid bolševikud, kaevasid Petrogradi ümber kaevikuid ja püstitasid traattõkkeid. Pealinn muutus ligipääsmatuks kindluseks. 8000 Putilovi tehase töölist asus lahingupositsioonidele Pulkovo all.

Paljudes tööstuslinnades ja raudteejaamades moodustati bolševike juhtimisel revolutsioonilised komiteed võitluseks korniilovlastega. Minski revolutsiooniline komitee organiseeris Läänerinde revolutsioonilistest sõduritest erisalku, kes võtsid kontrolli alla tähtsamad raudteejaamad. Raudteetöölised lõhkusid Kornilovi ešelonide liikumisteel tammi, tõkestades nii vägedel edasipääsu.

Sajad korniilovlaste väeosadesse läkitatud agitaatorid selgitasid sõduritele mässuliste kindralite kontrrevolutsioonilisi plaane. Bolševike agitatsiooni mõjul hakkasid sõdurid ja kasakad üle minema tööliste poolele. Petrogradi sõjakäigu juhatajal kindral Krõmovil tuli põgeneda oma sõdurite eest, kes nõudsid tema vahistamist. Veendunud Kornilovi avantüüri nurjumises, laskis ta end maha.

Kornilovi mässu purustamisega algas revolutsiooni uus tõus. Rahvahulkade esirinnas sammus bolševike partei, kelle mõju riigis oli tohutult kasvanud.

Nõukogude bolševiseerumine. Korniilovluse vastu suunatud võitluse ärevatel päevadel kujunesid tööliste ja sõdurite saadikute nõukogud revolutsiooniliste jõudude koondamise ja organiseerimise keskusteks. Paljude nõukogude etteotsa asusid bolševikud. Kiirenes nõukogude bolševiseerumine. 31. augustil võttis Petrogradi Nõukogu vastu bolševistliku resolutsiooni «Võimust». Petrogradi Nõukogu esseerlik-menševistlik presiidium tagandati, juhtimine läks üle bolševikele. 5. septembril tuli bolševike poolele üle Moskva Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu. Septembri esimesel poolel läksid tähtsamate tööstuslinnade nõukogud juba koos bolševikega.

Nõukogud hakkasid aktiivselt ette valmistuma relvastatud ülestõusu Ajutise Valitsuse vastu. Mitmel pool võtsid nõukogud võimu enda kätte, muutudes revolutsioonilisteks võimuorganiteks. Pärast Kornilovi mässu mahasurumist *esitas bolševike partei uuesti loo-*

sungi «Kogu võim nõukogudele!». Nüüd ei tähendanud see loosung enam orienteerumist revolutsiooni rahulikule arenemisele, vaid üleskutset relvastatud ülestõusuks kodanliku võimu vastu ja proletariaadi diktatuuri kehtestamiseks bolševike juhtimisel tegutsevate nõukogude kujul.

Uue Kornilovi mässu ettevalmistamine. Niisuguses olukorras püüdis Ajutine Valitsus rahvahulki eemale tõmmata revolutsioonist, võitlusest nõukogude võimu eest. 1. septembril 1917. a. kuulutati Venemaa vabariigiks. Samal ajal suunas Ajutine Valitsus kõik oma jõupingutused uue Kornilovi mässu ettevalmistamisele. Rinnetel formeeriti löögipataljone «ustavatest» sõduritest ja polkusid Georgi risti kavaleridest, relvastati junkrute ja lipnike koole jne. Valitsus kavatses Petrogradi ära anda sakslastele. Kodanlus oli valmis loovutama vaenlasele kas või kogu maa, et ainult mitte lasta võita sotsialistlikul revolutsioonil.

Venemaad ähvardas oht kaotada rahvuslik sõltumatus. *Riiki päästa võis ainult sotsialistlik revolutsioon.*

KÜSIMUSI.

1. Millist eesmärki taotles Kornilovi mäss?
2. Miks Kornilovi mäss nurjus?
3. Millal ja miks püstitas bolševike partei uuesti loosungi «Kogu võim nõukogudele» ja mida see loosung nüüd tähendas?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Kogu töörahvale, kõigile Petrogradi töölistele ja sõduritele

VSDT(b)P Keskkomitee lendlehest 27. augustil 1917. a.

Kontrrevolutsioon läheneb Petrogradile. Revolutsiooni äraandja, rahvavaenlane Kornilov toob Petrogradi peale vägesid, keda ta on petnud. Kogu kodanlus eesotsas kadettide parteiga, kes lakkamatult on töölisi ja sõdureid laimuga üle külvanud, tervitab nüüd reetjat ja äraandjat ning on valmis kogu südamest aplodeerima, kui Kornilov Petrogradi tänavaid tööliste ja revolutsiooniliste sõdurite verega niisutab, kui ta pimestatud ja petetud inimeste kätega lämmatab proletaarlaste, talupoegade ja sõdurite revolutsiooni...

Ajutine Valitsus lagunes juba Kornilovi kontrrevolutsiooni esimese liigutuse juures. See valitsus ei suutnud täita oma esimest ja otsest ülesannet: purustada juurteni kindrallik-kodanlik kontrrevolutsioon...

Rahva päästmise, revolutsiooni päästmise võib tagada ainult kõigi proletaarlaste ja sõdurite endi revolutsiooniline energia. Üksnes oma jõudu, oma distsiplineeritust, oma organiseeritust võime me usaldada...

Petrogradi elanikud! Kutsume teid üles kõige otsustavamale võitlusele kontrrevolutsiooniga! Petrogradi selja taga seisab kogu revolutsiooniline Venemaa...

Sõdurid ja töölised! Vennalikus liidus, ühendatuina veebruaripäevade verega, näidake korniilovlastele, et mitte korniilovid ei lämmata revolutsiooni, vaid revolutsioon murrab ja pühib maapinnalt kodanliku kontrrevolutsiooni mässukatsed...

Te suutsite kukutada tsarismi — tõestage, et teie ei lepi mõisnike ja kodanluse teenri Kornilovi valitsemisega.

2. Vendade Bromley'de tehase tööliste nõudmine.

Vendade Bromley'de tehase tööliste üldkoosolek, arutanud käesolevat olukorda, võttis vastu otsuse: kontrrevolutsioonilised tumedad jõud eesotsas kindral Korniloviga on välja kuulutanud sõjakäigu revolutsiooni ja kõigi tema saavutuste vastu. Sõjaväeline klikk kambas suurkodanlusega on tõstnud mässu, reetnud Venemaa ja vabaduse. Meie, Moskva töölisproletariaadi esindajad, kes alati on valvel seisnud revolutsiooni eest, meie, Bromley'de tehase töölised kui revolutsioonilise proletariaadi ühise pere liikmed, nõuame, et kiiresti relvastataks töölised, et kiiresti antaks välja relvad tööliste Punakaardi kui tõeliselt revolutsioonilise armee formeerimiseks.

Moskva, 31. augustil 1917. a.

Juhataja *Leonov.*
Sekretär *Iss. Potolovski.*

§ 5. Revolutsioon on küps.

Majandusliku katastroofi oht. Majanduslik olukord riigis *halvenes* iga päevaga *katastroofiliselt.* Võrreldes 1916. aastaga vähenes tööstuse kogutoodang 1917. aastal 36,5%. Paljud ettevõtete omanikud lõpetasid sihilikult tootmise ja vallandasid töölised, et nälja abil murda nende revolutsioonilist vaimu. 1917. aasta märtsist kuni novembrini suleti enam kui 800 ettevõtet ja vallandati 170 000 töölist. Kapitalistid varjasid tooraine- ja kütusevarusid, desorganiseerisid transpordi tööd.

Võrreldes 1913. aastaga oli tööliste reaalpalk 1917. aastal langenud peaaegu kaks korda. Seninägematu ulatuse omandas spekulatsioon. Laiatarbekaupade hinnad tõusid maist kuni augustini kahekordseks. Rubla väärtus langes. Pidevalt vähenes Petrogradi, Moskva ja teiste linnade varustamine leiva ja muude toiduainetega. Toitlustusraskusi suurendas korralagedus transpordis. Nälg koputas iga töölisperekonna uksele.

Venemaa sõltuvus välismaisest imperialismist suurenes. Ajutise Valitsuse ajal kasvas riigivõlg välisriikidele kahekordseks, ulatudes tohutu summa — 16 miljardi rublani. «Venemaad ähvardab vältimatu katastroof,» kirjutas V. I. Lenin 1917. aasta septembris. Maa päästmiseks oli tarvis läbi viia mõisnike maade konfiskeerimine, natsionaliseerida maa, pangad ja suurtööstus, sisse seada tööliskontroll tootmise ja toodete jaotamise üle, väljuda sõjast revolutsioonilisel teel, s. t. astuda esimesed sammud sotsialismi suunas. Kuid seda oli võimalik teostada üksnes pärast kodanluse võimu kukutamist ja proletariaadi diktatuuri kehtestamist.

Töölisklass tugevdab võitlust sotsialistliku revolutsiooni eest. Kasvava revolutsioonilise liikumise avangardis sammus *töölisklass.* Sügisel laienes streigiliikumine riigis veelgi. Septembri lõpul viisid raudteelased läbi kolmepäevase üldstreigi ja saavutasid oma nõudmiste osalise rahuldamise.

Bakuu naftatöölised sundisid ettevõtjaid sõlmima nendega kollektiivlepingu. Uraalis streikis septembris üle 100 000 töölise. Oktoobris streikis 300 000 tekstiili-

töölist Ivanovo-Voznessenski, Šuja, Kinešma, Kovrovi ja teiste tööstusliku keskrajooni linnade ettevõtetes. Vabrikud läksid tegelikult tööliste kontrolli alla. Streikijad nõudsid kogu võimu üleminekut nõukogudele.

Sügisel omandas streigiliikumine avaliku revolutsioonilise võitluse iseloomu. Sagenesid juhused, mil töölised tagandasid ettevõtete administratsiooni ja seadsid sisse oma kontrolli tootmise üle. Paljudes metallurgiatehastes Lõuna-Venemaal ja Donbassi kaevandustes võtsid töölised tootmise juhtimise enda kätte.

Streigivõitluse organiseerijateks ja juhtijateks olid ametiühingud, mille ridadesse oli ühinenud juba üle 2 miljoni töölise. Suurem osa ametiühingutest ja vabriku-tehasekomiteedest joondus sel ajal bolševike järgi.

Bolševike partei ridades oli sügisel *ligikaudu 350 000 inimest.* Menševike ja esseeride parteisid õõnestasid samal ajal lahkhelid ja need hakkasid lagunema. Töölised lahkusid nendest parteidest massiliselt, nende ajalehtede tiraaž langes ühtsoodu. ««Vperjodi» eest raha keegi anda ei taha,» rääkisid töölised menševike häälekandja kohta. Esseeride parteis eraldus revolutsiooniliselt meelestatud talurahva survel rühm pahempoolseid esseere, kes astusid välja kodanlusega kokkuleppimise poliitika vastu. *Proletaarsed rahvahulgad läksid üle bolševike poolele.*

Kasvab talurahva ülestõus. Laostuvates külades tõusis üha kõrgemale talurahvaliikumise laine. Talupoegade võitluses mõisnike vastu tugevdas bolševike partei oma juhtivat osa. Partei läkitas sadu revolutsioonilisi töölisi ja sõdureid Petrogradist, Moskvast ja teistest tööstuskeskustest maale — tööle talupoegade hulgas.

Esseeride mõju talupoegadele langes tunduvalt. Talupojad veendusid tegelikkuses, et esseeridest ministrid mitte ainult ei taha neile anda mõisnike maid, vaid hoopis kaitsevad mõisnikke ja saadavad üha sagedamini maale karistussalku.

Samal ajal *kasvas bolševike mõju talupoegade hulgas.* Väga suurt osa etendas sealjuures asjaolu, et Lenin ja teised bolševikud toetasid kindlalt talurahva nõudmisi maa küsimuses, mis olid kirjapandud 1917. aasta mais toimunud I ülevenemaalise talurahva nõukogude kongressi delegaatidele antud juhendites. Nendes nõudmistes nähti ette mõisnike maade konfiskeerimist, eraomanduse tühistamist maale, võrdsustavat maajaotust kas sööjate või töövõimeliste isikute arvu järgi jne. Elu õpetas talupoegi mõistma, et üksnes bolševike partei võib päästa neid sõjast, et ainult see partei suudab kukutada mõisnikud ja on valmis andma talupoegadele maad.

1917. aasta sügisel haaras talurahvaliikumine üheksa kümnendikku Venemaa Euroopa-osa maakondadest. Kui mais registreeriti 152 mõisate rüüstamise juhtumit, siis septembris oli neid juba 958.

Talupoegade väljaastumised kasvasid üle mõisnike, kohalike võimude ja Ajutise Valitsuse vastu suunatud ülestõusudeks.

V. I. Lenin kirjutas: «Pole kahtlust, et Venemaal on revolutsioonis saabunud murrangu moment... kasvab *talurahva ülestõus.*»[1]

Sõdurid ja madrused tulevad üle sotsialistliku revolutsiooni poolele. Põhjalik murrang toimus ka sõdurite ja madruste meelsuses. Nad olid sõjast väsinud ja ei tahtnud enam sõdida ekspluataatorlike klasside huvide eest. Sõjaväes sagenes deserteerimine. Sõdurid ja madrused vihkasid kindraleid ja ohvitsere, kellest paljud paljastasid end lõplikult osavõtuga Kornilovi mässust. Sõdurid ja madrused veendusid üha enam menševike ja esseeride müüdavuses, ajasid neid roodu- ja polgukomiteedest minema ning valisid sinna bolševikke. Ikka sagedamini võeti sõdurite miitingutel vastu resolutsioone, milles avaldati umbusaldust Ajutisele Valitsusele ja nõuti kogu võimu üleandmist nõukogudele.

Sügisel olid sõdurid ja madrused juba enamikus bolševike poolel. Eriti tugev oli bolševike mõju otsustavatel rinnetel — Põhja- ja Läänerindel, samuti Balti mere laevastikus. Valdav enamik tagalagarnisonide ja tagavaraväeosade sõdureid toetas samuti bolševike parteid.

Rahvusliku vabadusliikumise tõus. Venemaa ääremaadel teravnes rõhutud rahvaste võitlus rahvusliku võrdõiguslikkuse eest. Järgides vene proletariaadi ja kehvtalurahva eeskuju, tugevdasid töölised ja talupojad sügisel kõigil rahvuslikel aladel võitlust vene ja kohaliku kodanluse ning mõisnike vastu. Kaasani, Minski ja Kiievi kubermangus omandas talurahvaliikumine suure ulatuse. Mitmel pool hakkasid talurahva väljaastumised üle kasvama relvastatud võitluseks. Taškendis läks võim üle nõukogule. Ajutine Valitsus saatis sinna karistussalga, kes relva jõul taastas kodanluse võimu.

Rõhutud mittevene rahvaste võitlust pidurdasid kodanliknatsionalistlikud organisatsioonid, mis pärast Veebruarirevolutsiooni olid tekkinud Ukrainas, Valgevenemaal, Baltimaadel, Krimmis ja mujal. Need Ukraina Keskraada taolised rahvavastased organisatsioonid taotlesid osalist autonoomiat kodanliku Vene riigi piirides. Algul püüdsid nad töörahvahulki «üldrahvuslike» huvide loosungi all enda poole meelitada. Mida rohkem aga teravnesid klassivastuolud ja kasvas töörahva revolutsiooniline võitlus, seda avalikumalt hakkasid need natsionalistlikud organisatsioonid üle minema kontrrevolutsiooni leeri ja koos vene kapitalistide ning mõisnikega võitlema oma rahvaste revolutsioonilise liikumise vastu.

Kriis on küps. Riigis jõudis kätte *üldine revolutsiooniline kriis.* Olid olemas kõik revolutsioonilise situatsiooni tunnused, mis tingimata peab eelnema revolutsioonile. Venemaal tekkis «ülemkihi kriis», s. t. kujunes selline olukord, mille juures valitsevad klassid ei võinud enam valitseda endist viisi, aga «alamkihid», s. t. tööta-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 54.

vad hulgad, ei tahtnud enam elada endist viisi. Rahvahulkade olukord halvenes pidevalt, nende revolutsioonilises aktiivsuses toimus aga järsk tõus. Riigis leidus ka ühiskondlik jõud, kes oli suuteline muutma revolutsioonilist situatsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks. *Proletariaat, enamik maakehvistust, vähemalt pooled sõduritest ja madrustest olid koondunud suure Lenini poolt loodud bolševike partei ümber ja olid valmis asuma rünnakule kapitalismi vastu.* «Kriis on küps,» kirjutas Lenin 1917. aasta sügisel. «Kaalule on pandud kogu Vene revolutsiooni tulevik.»[1]

KÜSIMUSI.

1. Mis andis tunnistust majandusliku katastroofi lähenemisest Venemaal?
2. Milliseid abinõusid võitluseks läheneva katastroofiga pani ette V. I. Lenin?
3. Mis iseloomustas revolutsioonilise situatsiooni olemasolu Venemaal 1917. aasta sügisel?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Putilovi tehase tööliste üldkoosoleku resolutsioonist.

11. oktoobril 1917. a.

Meie, Putilovi tehase töölised, olles 11. oktoobril k. a. kogunenud üldkoosolekule ja kuulanud ära erinevaid poliitilisi suundi esindavate kõnelejate ettekanded, võtsime vastu seltsimeeste bolševike resolutsiooni.

1. Meie, Putilovi tehase töölised nõuame kogu võimu üleandmist Tööliste, Soldatite ja Talupoegade Saadikute Nõukogule.
2. Nõuame kõigil rinnetel vaherahu.
3. Nõuame, et kõigile sõdivatele riikidele tehtaks ettepanek sõlmida rahu demokraatlikel alustel.
4. Nõuame mõisnike, kabineti-, udelli- ja kirikumaade viivitamatut üleandmist talurahva maakomiteedele.
5. Nõuame viivitamata kontrolli sisseseadmist tootmise üle.
6. Nõuame viivitamata ülevenemaalise nõukogude kongressi kokkukutsumist.
7. Nõuame, et otsekohe vabastataks kõik vangistatud maakomiteede liikmed, kes on kinni võetud valitsuse komissaride poolt.
8. Nõuame, et vabastataks kõik, kes 3.—5. juuli poliitiliste sündmuste pärast vaevlevad vabariigi vanglates.
9. Protesteerime Petrogradi garnisoni vägede väljaviimise vastu: nõuame, et Petrogradi garnison relvastataks kõigi relvaliikidega, samuti nõuame kogu revolutsioonilise tööliskassi relvastamist, et tagasi tõrjuda revolutsiooni sisevaenlast, kuid niisama ka välisvaenlast — Saksa keisrit.
10. Ja ühineme täielikult Nõukogu kõigi otsustega.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 60.

Küsimusi I peatüki kordamiseks.

1. Miks sai Venemaal sotsialistlik revolutsioon vältimatuks ja võimalikuks?
2. Millise plaani kavandas V. I. Lenin üleminekuks kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile?
3. Milles seisab bolševike partei VI kongressi ajalooline tähtsus?
4. Millised faktid andsid tunnistust sellest, et 1917. aasta sügiseks oli Venemaal küpsenud üldrahvalik revolutsiooniline kriis?
5. Kuidas muutus loosungi «Kogu võim nõukogudele!» sisu 1917. aastal?

Mida lugeda.

E. Kazakevitš, Sinine vihik, Tallinn, 1962.
V. Koževnikov, Koidule vastu, Tallinn, 1963.
M. Šolohhov, Vaikne Don (igasuguses väljaandes).

SOTSIALISTLIKU REVOLUTSIOONI VÕIT JA PROLETARIAADI DIKTATUURI KEHTESTAMINE VENEMAAL.

§ 6. Relvastatud Oktoobriülestõus.

Relvastatud ülestõusu leninlik plaan. 1917. aasta sügisel kujunesid Venemaal välja kõik tingimused võidukaks relvastatud ülestõusuks. Lenin juhtis õigel ajal partei tähelepanu vajadusele kiirendada ülestõusu ettevalmistamist. Augustis lahkus Lenin oma onnist Razlivi jaama lähedal ning asus Helsingisse, septembri keskel aga Viiburisse, kust ta jätkas partei tegevuse juhtimist ning relvastatud ülestõusu ettevalmistamist.

Septembri keskpaigas kirjutas Lenin oma ajaloolised kirjad Keskkomiteele: «Bolševikud peavad võtma võimu» ning «Marksism ja ülestõus». Vladimir Iljitš kirjutas: «Saanud enamuse mõlemas pealinnade tööliste ja soldatite saadikute nõukogus, võivad bolševikud võtta ja *peavad* võtma riigivõimu enda kätte.»[1] Ta näitas, et kõik ülestõusu võiduks vajalikud tingimused on olemas. Ülestõusuga ei tohtinud enam viivitada, sest Ajutine Valitsus valmistus Petrogradi sakslastele ära andma, Saksamaaga separaatrahu sõlmima ning saksa tääkide abiga läheneva sotsialistliku revolutsiooni jõude purustama. 1. oktoobril kutsus Lenin oma kirjas Keskkomiteele ning Petrogradi ja Moskva bolševikkudele uuesti üles viivitamatult ülestõusu organiseerima.

Partei Keskkomitee otsusel sõitis Lenin 7. oktoobril illegaalselt Soomest Petrogradi ning asus kogu ülestõusu ettevalmistustööd juhtima. Järgmisel päeval kirjutas ta artikli «Eemalseisja nõuanded», milles esitas relvastatud ülestõusu läbiviimise konkreetse plaani. Lenin soovitas organiseerida üheaegselt ootamatu rünnak tööliskvartalitest Petrogradi kesklinna ning Soome, Tallinna ja Kroonlinna revolutsiooniliste võitlussalkade pealetung, viia rünnakule kogu laevastik, luua revolutsioonijõudude hiiglasuur ülekaal kontrrevolutsiooni jõudude üle. Ta soovitas ühendada tööliste, revolutsiooniliste sõjaväeosade ning laevastiku jõud, võtta

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 1.

ja hoida iga hinna eest enda käes telefon, telegraaf, raudteejaamad, sillad; luua kõige energilisematest elementidest — «löögimeestest», töölisnoortest, parimatest madrustest — väikesed võitlussalgad kõigi tähtsamate punktide vallutamiseks. Nende salkade lipukirjaks oli «Võit või surm».

Need Lenini näpunäited said aluseks partei kogu tegevusele relvastatud ülestõusu ettevalmistamisel ja läbiviimisel.

Relvastatud ülestõusu eelõhtul. 10. oktoobril 1917. a. toimus VSDT(b)P Keskkomitee ajalooline istung, kus Lenin esines ettekandega käesolevast momendist. Keskkomitee võttis vastu leninliku resolutsiooni, mis tegi parteiorganisatsioonidele ülesandeks lahendada kõik praktilised küsimused sellest eeldusest lähtudes, et *relvastatud ülestõus on vältimatu ning et aeg selleks on täiesti küps.* Leninliku resolutsiooni vastu hääletasid Zinovjev ja Kamenev, kes ei uskunud ülestõusu võitu. Poliitiliseks juhtimiseks moodustas Keskkomitee Poliitbüroo eesotsas Leniniga.

Keskkomitee resolutsioon oli kogu parteile võitlusprogrammiks. Keskkomitee näpunäitel moodustas Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee *Sõja-revolutsioonikomitee*, mis kujunes relvastatud ülestõusu tegeliku ettevalmistamise legaalseks staabiks. Sõja-revolutsioonikomitee esimeheks määrati N. I. Podvoiski, sekretäriks V. A. Antonov-Ovsejenko.

16. oktoobril toimus bolševike partei Keskkomitee laiendatud istung, kus Lenin esines kõnega, põhjendades ja kaitstes 10. oktoobri resolutsiooni. Kamenev ja Zinovjev tegid uuesti ettepaneku relvastatud ülestõus edasi lükata. Keskkomitee lükkas nende ettepaneku tagasi. Vastu võeti V. I. Lenini resolutsioon. 16. oktoobril moodustas Keskkomitee relvastatud ülestõusu juhtimiseks Sõja-revolutsioonikeskuse, kuhu kuulusid A. S. Bubnov, F. E. Dzeržinski, J. M. Sverdlov, J. V. Stalin ja M. S. Uritski. Keskkomitee Sõja-revolutsioonikeskus juhtis Petrogradi Nõukogu Sõja-revolutsioonikomiteed.

Ööl vastu 18. oktoobrit viis Lenin läbi bolševike sõjaväelise organisatsiooni juhtide ja Sõja-revolutsioonikomitee liikmete nõupidamise. Ta juhtis tähelepanu vajadusele ülestõus sõjatehniliselt hoolikalt ette valmistada. Sel eesmärgil saatis Keskkomitee oma esindajad Donbassi, Uraali, Kroonlinna, Saraatovisse, Edelarindele ja mujale. Oktoobris toimusid kõikjal bolševike parteikonverentsid, nõukogude kongressid ja vabriku-tehasekomiteede konverentsid, kus igakülgselt arutati relvastatud ülestõusu ettevalmistamise küsimust. Kõikjal loodi bolševike juhtimisel Punakaardi salku. Oktoobris oli üle maa 62 linnas ligi 200 000 punakaartlast. Revolutsiooni peajõud olid Petrogradis. Oktooobrikuu teisel poolel oli siin ligi 23 000 relvastatud punakaartlast. Bolševike poolel oli rõhuv enamik Peterburi töölisi, garnisoni sõdureid ja Balti laevastiku madruseid. Bolševike Petrogradi organisatsiooni ridadesse

Rühm Petrogradi Sõja-revolutsioonikomitee liikmeid. Keskel Sõja-revolutsioonikomitee esimees N. I. Podvoiski.

kuulus umbes 50 000 partei liiget. «Milline tohutu jõud on revolutsioonil,» ütles V. I. Lenin. «Praegu on kõige tähtsam juhtida teda nii, et võita.»

18. oktoobril, kui ülestõusu ettevalmistamine oli täies hoos, avaldasid Kamenev ja Zinovjev poolmenševistlikus ajalehes teadaande, et nad pole nõus Keskkomitee otsusega ülestõusu küsimuses. Sellega reetsid nad vaenlasele partei otsuse teostada relvastatud ülestõus, mida peeti saladuses. See oli ennekuulmatu äraandmine. V. I. Lenin nõudis mõlema streigimurdja viivitamatut väljaheitmist parteist.

Ajutine Valitsus, keda oli sellega hoiatatud ettevalmistatava ülestõusu eest, mobiliseeris hoogsamalt kontrrevolutsioonilisi jõude ülestõusu mahasurumiseks. Kuid see ei suutnud ära hoida kodanliku diktatuuri vältimatut hävingut.

Bolševikud koondasid Keskkomitee ja Lenini juhtimisel revolutsioonijõude vana maailma ründamiseks. Sõja-revolutsioonikomitee määras komissarid kõigisse polkudesse, sõjatehastesse ja sõjaväeladudesse ning Petropavlovskaja kindlusesse. Komissaridbolševikud koondasid partei ümber tööliste ja sõdurite hulki. Igale Punakaardi salgale, revolutsioonilisele polgule ja sõjalaevale anti

konkreetne lahinguülesanne vastavalt ülestõusu plaanile. Petrogradi lähistel asuvatesse sõjaväe allüksustesse saadeti agitaatorid, et tõmmata sõdureid sotsialistliku revolutsiooni poolele.

Relvastatud ülestõusu võit Petrogradis. Ajutine Valitsus otsustas bolševike käest initsiatiivi ära kiskuda ning revolutsioonile hoopi anda. Kontrrevolutsioon alustas oma rünnakut 24. oktoobril kell 6 hommikul, tehes katset hävitada bolševike partei keskhäälekandjat «Rabotši Putj», mis ilmus «Pravda» asemel. Kuid bolševikud suutsid revolutsiooniliste sõdurite abiga oma ajalehte kaitsta.

24. oktoobri hommikul otsustati Keskkomitee istungil teha J. M. Sverdlovile ülesandeks jälgida valitsuse tegevust, A. S. Bubnovile raudteid, F. E. Dzeržinskile posti ja telegraafi. V. P. Nogin saadeti Moskvasse. Varsti toimus bolševike Petrogradi komitee istung aktiivi osavõtul. Istungil otsustati viivitamata alustada relvastatud ülestõusu.

Kuid Trotski, kes oli sel ajal Petrogradi Nõukogu esimees, tegi ettepaneku mitte välja astuda, kuni II ülevenemaaline nõukogude kongress pole lahendanud võimu küsimust. Kongress pidi algama 25. oktoobril. Trotski seisukoht ohustas revolutsiooni võidu võimalusi.

V. I. Lenin, kes varjas end salakorteris, sai sellest teada ning kirjutas 24. oktoobri õhtul Keskkomiteele ja parteiaktiivile kirja, milles ta tegi ettepaneku alustada otsekohe relvastatud ülestõusu ning kukutada kodanlik Ajutine Valitsus. Revolutsiooni juht nõudis: «... Mingil juhul ei tohi jätta võimu Kerenski ja kompanii kätte 25-ndani, mitte mingil tingimusel; küsimus tuleb otsustada tingimata täna õhtul või öösi.»[1] Kiri lõppes ähvardava hoiatusega: «Väljaastumisega viivitamine on niisama hea kui surm.»

Lenin otsustas lahkuda salakorterist ning siirdus sidemehe, soome töölise Eino Rahja saatel Smolnõisse, kus asus partei Keskkomitee ning ülestõusu staap — Sõja-revolutsioonikomitee. Eluga riskides *jõudis Vladimir Iljitš Smolnõisse ning asus otsekohe relvastatud ülestõusu juhtima.*

Lenin kutsus enda juurde tehaste ja vabrikute, polgukomiteede ja Punakaardi salkade esindajad ning andis neile selged juhendid ülestõusu organiseerimiseks. Vahetpidamata siirdusid Smolnõist linna kõigisse rajoonidesse sidemehed, et edasi anda Lenini ja Sõja-revolutsioonikomitee instruktsioone.

Tegutsema hakkasid revolutsiooni võimsad jõud — Punakaardi salgad, garnisoni polgud ja pataljonid, Balti laevastiku sõjalaevad. Sõja-revolutsioonikomitee käskis ristleja «Aurora» raadiojaama kaudu sõjavägedel, kes kaitsesid Petrogradi lähiseid, mitte lasta pealinna ühtki väeosa, kes võiks tulla Ajutisele Valitsusele appi.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26 kd., lk. 207.

Punakaartlased Oktoobripäevil Smolnõi juures.

Ülestõus arenes kiiresti ja edukalt. 24. oktoobri päeval ja ööl vastu 25. oktoobrit vallutasid tööliste, sõdurite ja madruste salgad Neeva sillad, raudteejaamad, telegraafi, peapostkontori, elektrijaamad, Riigipanga ja paljud valitsusasutused. 25. oktoobri hommikuks oli võim Petrogradi Nõukogu Sõja-revolutsioonikomitee käes. Ajutise Valitsuse juht Kerenski põgenes Talvepaleest Ameerika autos, lootes, et tal õnnestub rindelt saata vägesid revolutsioonilise Petrogradi vastu. Võimust ilmajäänud Ajutine Valitsus varjas ennast palees junkrute ja löögipataljonide kaitse all, oodates kasakaväeosade päralejõudmist.

25. oktoobril (7. novembril) kell 10 hommikul avaldas Sõja-revolutsioonikomitee V. I. Lenini poolt kirjutatud üleskutse «Venemaa kodanikele!». Üleskutses öeldi:

«Ajutine Valitsus on kukutatud. Riigivõim on üle läinud Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu organi — Sõja-revolutsioonikomitee kätte, kes seisab Petrogradi proletariaadi ja garnisoni eesotsas.

See, mille eest võitles rahvas: demokraatliku rahu viivitamatu pakkumine, mõisnike maaomanduse kaotamine, tööliskontroll tootmise üle, Nõukogude valitsuse loomine, — see on kindlustatud.

Olgu tervitatud tööliste, soldatite ja talupoegade revolutsioon!»[1]

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 208.

Üleskutse innustas töölisi ja kiirendas kogu maal revolutsiooni võitu.

25. oktoobri päeval toimus Petrogradi Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu erakorraline istung. Seal esines Lenin, keda koosolijad vaimustusega tervitasid.

«Tööliste ja talupoegade revolutsioon, mille vajalikkusest kogu aeg kõnelesid bolševikud, on teostunud...

Nüüdsest peale saabub uus ajajärk Venemaa ajaloos, ja käesolev kolmas Vene revolutsioon peab lõpptulemusena viima sotsialismi võidule,»[1] ütles Lenin ettenägelikult. Nõukogu võttis tema ettekande põhjal vastu resolutsiooni, milles ta palavalt tervitas kodanluse diktatuuri vastu toimunud võidukat relvastatud ülestõusu.

Ülestõus arenes Petrogradis samal ajal edukalt edasi. Revolutsiooni jõud kasvasid pidevalt. Punakaartlaste arv ulatus 25. oktoobril 40 000-ni. Kroonlinnast, Tallinnast ja Helsingist tulid sõjalaevad ja mitmed tuhanded Balti mere laevastiku revolutsioonilised madrused, keda saatis Tsentrobalt[2].

25. oktoobri õhtuks viisid punakaartlaste, madruste ja revolutsiooniliste sõdurite salgad lõpule Talvepalee piiramise. Verevalamise vältimiseks esitas Sõja-revolutsioonikomitee Ajutisele Valitsusele ultimaatumi alla anda. Vastust aga ei tulnud. Kell 9.40 õhtul kuulutas kahuripauk ristlejalt «Aurora» tormijooksu algust Talvepaleele.

«See oli revolutsiooni kangelaslik hetk, tore ja unustamatu,» kirjutas oma mälestustes Sõja-revolutsioonikomitee esimees N. I. Podvoiski. «Kõigist ümbruskonna tänavatest, lähemate nurkade tagant tormasid punakaartlaste, madruste ja sõdurite ahelikud nagu ähvardavad ja kurjakuulutavad varjud, millele ööpimeduses heitsid helki kahvatu, suitsust ähmastatud valgus ning lasud, mis sähvatasid nagu verised välgud. Nad komistasid, kukkusid ning tõusid uuesti, kuid ei katkestanud hetkekski oma rajuhoo taolist tormilist voolu... Õhus hõljus pidev võidukas «hurraa», mis oli kohutav ning kaasakiskuv, ühendades kogu mitmepalgelist rahvamassi. Ta summutas kuulipildujate ja püsside lakkamatu kuiva ragina. Üks silmapilk — ja nii barrikaadid kui ka kaitsjad ja ründajad sulasid kokku üheksainsaks tumedaks massiks, mis kees nagu vulkaan, järgmisel hetkel aga oli võidukas hurraahüüe juba teisel pool barrikaade. Inimvool valgus juba palee välistrepile, sissepääsudesse ja treppidele...»

26. oktoobril kell 2.10 öösel oli Talvepalee vallutatud. Kodanliku Ajutise Valitsuse liikmed areteeriti ning suleti Petropavlovskaja kindlusesse.

Relvastatud ülestõus pealinnas oli võitnud. Võim läks Sõja-revolutsioonikomitee kätte, kes andis ta üle II ülevenemaalisele nõukogude kongressile.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 211.

[2] Tsentrobalt — Balti Mere Laevastiku Keskkomitee, mille eesotsas seisis madrus-bolševik P. J. Dõbenko.

KÜSIMUSI.

1. Miks arvas Lenin, et 1917. aasta sügisel olid olemas kõik tingimused relvastatud ülestõusu edukaks läbiviimiseks kodanluse diktatuuri vastu?
2. Millise konkreetse plaani relvastatud ülestõusu läbiviimiseks kavandas oma kirjades V. I. Lenin?
3. Kuidas teostati relvastatud ülestõusu leninlik plaan?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. V. I. Lenini kirjast «Marksism ja ülestõus» VSDT(b)P Keskkomiteele.

13.—14. septembril 1917. a.

«...Et ülestõus oleks edukas, peab ta toetuma mitte vandenõule, mitte parteile, vaid eesrindlikule klassile. Seda esiteks. Ülestõus peab toetuma *rahva revolutsioonilisele vaimustusele.* Seda teiseks. Ülestõus peab toetuma sellisele *pöördepunktile* kasvava revolutsiooni ajaloos, kus rahva esiridade aktiivsus on kõige suurem, kus *kõikumised* vaenlaste ridades ja *revolutsiooni nõrkade, poolikute, ebakindlate sõprade ridades* on kõige tugevamad. Seda kolmandaks. Nende kolme tingimuse poolest erinebki *marksism* ülestõusu küsimuse käsitlemisel *blankismist.*

Kui aga on olemas need tingimused, siis mitte suhtuda ülestõususse kui *kunstisse* tähendab reeta marksism ja reeta revolutsioon.

Et aga suhtuda ülestõususse marksistlikult, s. o. kui kunstisse, peame ühtlasi hetkegi kaotamata organiseerima ülestõususalkade *staabi,* jaotama jõud, suunama ustavad polgud kõige tähtsamatesse punktidesse, ümber piirama Aleksandrinka, vallutama Petropavlovka, areteerima kindralstaabi ja valitsuse, saatma junkrute ja metsiku diviisi vastu niisugused väesalgad, kes on ennemini valmis hukkuma kui laskma vaenlasel tungida linna keskustesse; peame mobiliseerima relvastatud töölisi, kutsuma neid üles meeleheitlikule viimasele võitlusele, vallutama kohe telegraafi ja telefoni, paigutama *oma* ülestõusu staabi telefonikeskjaama juurde, ühendama sellega telefoni kaudu kõik tehased, kõik polgud, kõik relvastatud võitluse punktid jne.

Kõik see on esitatud muidugi näitena, ainult selle *illustreerimiseks,* et käesoleval momendil ei saa jääda truuks marksismile, jääda truuks revolutsioonile, *suhtumata ülestõususse kui kunstisse.*

V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 4—9.

2. Smolnõi suurel ööl.

A. V. Lunatšarski.

Kogu Smolnõi on heledasti valgustatud. Erutatud rahvahulk kihas kõigis tema koridorides. Elu pulbitses kõigis tema tubades, kuid kõige suurem inimvool, tõeline möllav torm on ülemise korruse koridori nurgas: seal, kus kõige tagumises toas oli koos Sõja-revolutsioonikomitee.

Ma ei saa ilma hämmastuseta meenutada seda jahmatamapanevat tööd ning pean Sõja-revolutsioonikomitee tegevust Oktoobripäevil üheks selliseks inimenergia avalduseks, mis tõendab, millised ammendamatud tagavarad on seda energiat revolutsioonilises südames ja milleks ta on suuteline, kui teda kutsub revolutsiooni kõuehääl...

Vladimir Iljitš tunneb ennast nagu kala vees, on lõbus, töötab väsimatult ning jõudis juba kuskil nurgas kirjutada need uue võimu dekreedid, mis muutuvad kunagi — seda me teame juba praegu — meie sajandi ajaloo kõige tähendusrikkamateks lehekülgedeks.

Lisan neile põgusatele joontele veel oma mälestused Rahvakomissaride Nõukogu esimesest määramisest. See toimus mingis Smolnõi toakeses, kus palitud ja mütsid olid visatud toolidele ning kõik tunglesid valgustatud laua ümber. Me valisime uuendatud Venemaa juhte...

Lenin elas hämmastava vaimse tasakaaluga sisse ülesannete täitmisse ning asus nende kallale nii, nagu vilunud tüürimees haarab kinni ookeanihiiglase roolirattast.

§ 7. Teine ülevenemaaline nõukogude kongress.

Venemaa kuulutamine Nõukogude vabariigiks. 25. oktoobril kell 10.40 õhtul avati Smolnõis II ülevenemaaline tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress. 673 delegaadist olid 390 bolševikud ja 179 pahempoolsed esseerid. Parempoolsed esseerid ja menševikud, kes jäid vähemusse, lahkusid demonstratiivselt kongressilt.

Delegaadid tervitasid tormiliste rõõmuhüüetega sõnumit Talvepalee vallutamisest ja Ajutise Valitsuse areteerimisest. Otsekohe selle järel võttis kongress piiritu vaimustusega vastu Lenini poolt kirjutatud ajaloolise üleskutse «Töölistele, soldatitele ja talupoegadele!». Leninit sellel istungil ei olnud, sest ta juhtis ülestõusu. Üleskutse luges ette A. V. Lunatšarski. *Kongress kuulutas* selle dokumendiga *Venemaa tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude vabariigiks ning formuleeris nõukogude võimu tegevusprogrammi.*

Rahudekreet. Nõukogude kongressi teine ja viimane istung toimus 26. oktoobri õhtul. Sellele istungile tuli esmakordselt V. I. Lenin, keda delegaadid vaimustusega tervitasid. Ta esines ettekandega rahust.

«Kui Lenin ilmus tribüünile,» meenutab kongressi delegaat A. A. Andrejev, «tõusis kogu saalitäis rahvast püsti ning nihkus tribüüni poole, kus Lenin seisis. Ta ei saanud lõppematu aplausi ning hüüete «Elagu Lenin!» pärast kaua kõnet alustada.

Istungisaalis toimus midagi uskumatut. Aplaus segunes rõõmuhüüetega. Siin polnud ainuüksi kongressi delegaadid, vaid saal täitus otsast otsani Smolnõis olevate tööliste, sõdurite ja madrustega. Inimesed tõusid aknalaudadele, sammaste eenditele ja toolidele, et aga näha Leninit, kes seisis tribüünil. Õhus lendasid mütsid, sonid, madrusemütsid, välkusid ülestõstetud vintpüssid. Niiviisi, püsti seistes, kuulas kongress Lenini ettekannet rahust.»

Lenini ettekanne oli napisõnaline. Lenin näitas, et rahuküsimus on kaasajal terav ja valus küsimus. Lenin luges ette tema poolt kirjutatud rahudekreedi projekti. Kongressi delegaadid kiitsid oma sõnavõttudes selle projekti palavalt heaks ning kongress kinnitas dekreedi üksmeelselt. Nõukogude võim tegi selle dekreediga kõigile sõdivatele rahvastele ja nende valitsustele ettepaneku alustada läbirääkimisi, et sõlmida õiglane, demokraatlik rahu ilma anneksioonideta ja kontributsioonideta. Kõigile sõdivatele riikidele tehti ettepanek sõlmida otsekohe kolmeks kuuks vaherahu, et selle

aja jooksul lõpule viia rahuläbirääkimised. Dekreet nägi ette saladiplomaatia kaotamise, salalepingute avaldamise ning nende viivitamatu tühistamise.

Rahudekreet paljastas kogu inimkonna ees Esimese maailmasõja röövelliku iseloomu ning oli võimsaks rahuüleskutseks kõigi maade rahvastele. Selle dekreediga kuulutas kongress välja Nõukogude riigi ja kapitalistlike maade *rahuliku kooseksisteerimise* printsiibi.[1]

II ülevenemaaline nõukogude kongress heiskas rahulipu ning ühtlasi kutsus sõdureid kaevikutes üles valvsusele ja kindlameelsusele revolutsiooni kaitsmisel imperialistide kallalekippumiste vastu, kuni Nõukogude valitsus pole saavutanud demokraatliku rahu sõlmimist. Võitnud sotsialistliku revolutsiooni kaitsmine imperialistlike kiskjate eest kujunes nõukogude võimu üheks kõige tähtsamaks ülesandeks. «Nüüd, alates 25. oktoobrist 1917, me oleme kaitsesõjalased,»[2] ütles Lenin.

Maadekreet. II nõukogude kongress kinnitas ajaloolise maadekreedi, mille oli samuti kirjutanud V. I. Lenin, kes kandis ka dekreedi bolševike partei nimel kongressile ette. Dekreet kuulutas välja *mõisnike maaomandiõiguse viivitamatu tühistamise ilma tasumaksmiseta* ning mõisate, udelli-, kloostri- ja kirikumaade üleandmise koos kogu inventari ja hoonetega valdade maakomiteede ja maakondade talurahva saadikute nõukogude käsutusse. Seadus kuulutas välja *eraomanduse kaotamise maale, maapõuevaradele, metsadele ja veele*, s. t. *nende natsionaliseerimise.* Vastavalt talupoegade soovile keelati maa ost-müük ning rentimine. Palgatööd ei lubatud maaharimisel kasutada, kehtestati võrdsustav maakasutamine — maa jaotati sööjate või töötegijate arvu järgi.

Maadekreet likvideeris seega feodaal-pärisorjuslikud igandid külas ning hävitas mõisaorjuse. Dekreet andis ka kapitalistlikule omandile tugeva hoobi, kuna ta võttis kodanluselt maa ära ning konfiskeeris pankadele panditud mõisad. Maa natsionaliseerimine aitas hiljem talupoegadel üle saada oma sajanditepikkustest eraomaniku harjumustest ning kergendas neil seega üleminekut kollektiivsele põlluharimisele.

Nõukogude valitsuse moodustamine. II nõukogude kongressil moodustati bolševike partei esindajatest esimene Nõukogude valitsus — Rahvakomissaride Nõukogu (RKN). *Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks kinnitas kongress V. I. Lenini.* Valiti Nõukogude Kesktäitevkomitee, mille koosseisu kuulus 101 inimest (neist 62 bolševikku ja 29 pahempoolset esseeri)[3].

---

[1] Rahulik kooseksisteerimine eeldab erineva ühiskondliku ja riikliku korraga riikide loobumist sõjast nende vahel tekkivate tüliküsimuste ja konfliktide lahendamise vahendina, mittevahelesegamist üksteise siseasjadesse, suurte ja väikeste riikide suveräänsuse, sõltumatuse ning territoriaalse terviklikkuse austamist, majandus- ja kultuurisidemete arendamist, rahulikku võistlust majanduselus. Erineva ühiskondliku ja poliitilise korraga maade vahel käib

II ülevenemaalisel nõukogude kongressil oli suur *ajalooline tähtsus*. Kongress seadustas võimu ülemineku riigis nõukogude kätte. Ta tugines sealjuures relvastatud ülestõusu võidule Petrogradis. Kongress kuulutas Venemaa Nõukogude vabariigiks, määras kindlaks Nõukogude riigi tegevusprogrammi, võttis vastu rahu- ja maadekreedi, moodustas esimese töölis-talurahva valitsuse maailma ajaloos.

Nõukogude võim rahuldab rahva põhilised nõudmised. Revolutsioonist sündinud Nõukogude riik asus oma olemasolu esimestest päevadest peale täitma rahva põhilisi nõudmisi. Nõukogude võimu esimesed leninlikud dekreedid rahuldasid rahva lootused rahule ja maale.

Maadekreedi järgi sai talurahvas nõukogude võimult tasuta 150 miljonit tiinu maad, mis enne revolutsiooni oli kuulunud mõisnikele, kodanlusele, kloostritele ja tsaariperekonnale. Talupojad vabanesid iga-aastasest rendi maksmisest ning maa ostukuludest, kokku enam kui 700 miljoni kuldrubla ulatuses, ning samuti 3 miljardi suurusest võlast Talurahva Maapangale. Talupoegadele anti üle mõisainventari rohkem kui 300 miljoni rubla väärtuses.

Nõukogude valitsus rahuldas otsekohe töölisklassi kõige tähtsamad nõudmised, mille eest ta oli aastakümneid võidelnud: 29. oktoobril seadustati 8-tunniline tööpäev, alla 18 aasta vanustele isikutele aga 6-tunniline tööpäev. Detsembris anti välja dekreedid sotsiaalkindlustuse kohta, mis nägid ette töölistele toetuse maksmise töötaoleku ja haiguse korral, naistöölistele sünnituse korral ning imetavatele emadele, samuti nende tööpäeva lühendamise 6 tunnini ja neile tasuta arstiabi andmise.

Revolutsioon hävitas rahvusliku rõhumise. 2. novembril 1917. a. avaldati ajalooline «Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon», mis kuulutas vana häbiväärse rahvaste üksteise vastu ässitamise poliitika likvideerituks ning asendatuks «Venemaa rahvaste vabatahtliku ja ausa liidu» poliitikaga. Deklaratsioonis olid esitatud nõu-

---

paratamatult nüüd ja edaspidi leppimatu ideoloogiline võitlus, kuid see ei tohi viia sõjani.

[2] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 44.

[3] Pahempoolsed esseerid võtsid revolutsioonilise talurahva survel osa Sotsialistlikust Oktoobrirevolutsioonist ning II ülevenemaalise nõukogude kongressi tööst. Nad olid väikekodanlikud revolutsionäärid, neil polnud järjekindlat revolutsioonilist joont ning neil esines alatasa kõikumisi. II nõukogude kongressil nõudsid nad «ühtse sotsialistliku» valitsuse moodustamist bolševikest, menševikest, pahem- ja parempoolsetest esseeridest ning keeldusid astumast Rahvakomissaride Nõukogu koosseisu. Kuid pahempoolsete esseeride esindajad valiti Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee koosseisu. Kui 1917. aasta novembris ülevenemaaline talupoegade saadikute kongress avaldas toetust V. I. Lenini poolt juhitud Nõukogude valitsusele, muutsid pahempoolsed esseerid, kes püüdsid säilitada oma mõju talurahva hulkadele, oma seisukohta. Nad sõlmisid bolševikega kokkuleppe, et nende esindajad lähevad Rahvakomissaride Nõukogu koosseisu. Juhtimine ja enamus valitsuses jäi bolševike partei kätte.

kogude võimu rahvuspoliitika põhiprintsiibid — *Venemaa rahvaste võrdsus ja suveräänsus, nende õigus vabale enesemääramisele* kuni lahkulöömiseni ja iseseisvate riikide moodustamiseni. Varem kehtinud rahvuslikud ja rahvuslik-religioossed eesõigused ja kitsendused tühistati. Venemaa territooriumil elavad suured ja väikesed rahvad said võrdsed õigused. Rahvuspoliitika tegelikuks juhtimiseks moodustati Rahvusasjade Rahvakomissariaat. 1917. aasta detsembris tunnistas Nõukogude valitsus Ukraina ja Soome riiklikku sõltumatust, tühistas kõik mittevõrdõiguslikud lepingud, mis tsaarivalitsus oli sõlminud Türgi, Pärsia ja Hiinaga.

Nõukogude võim näitas niisiis oma üritustega, töölisklassi ja kõigi töötajate põhiliste nõudmiste rahuldamisega, et tal on tõeliselt rahvalik iseloom. See aitas kaasa nõukogude võimu kiirele levimisele kogu maal ning aitas koondada tema ümber kogu töötavat rahvast.

KÜSIMUSI.

1. Millise tegevusprogrammi kavandas Nõukogude riigile II nõukogude kongress?
2. Milline on rahudekreedi sisu ja tähtsus?
3. Milline on maadekreedi sisu ja tähtsus?
4. Milles seisab II ülevenemaalise nõukogude kongressi ajalooline tähtsus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Töölistele, soldatitele ja talupoegadele!

II ülevenemaalise nõukogude kongressi läkitusest.

...Toetudes tööliste, soldatite ja talupoegade määratu suure enamuse tahtele, toetudes Petrogradis toimunud tööliste ja garnisoni võidukale ülestõusule, võtab kongress võimu enda kätte.

Ajutine Valitsus on kukutatud...

Nõukogude võim pakub viivitamatut demokraatlikku rahu kõigile rahvastele ja viivitamatut vaherahu kõigil rindeil. Ta kindlustab mõisa-, udelli- ja kloostrimaade tasuta üleandmise talurahva komiteede käsutusse, kaitseb soldati õigusi, demokratiseerides täielikult sõjaväe, seab sisse tööliskontrolli tootmise üle, kindlustab Asutava Kogu õigeaegse kokkukutsumise, kannab hoolt selle eest, et varustada linna leivaga ja küla esmajärguliste tarbeesemetega, kindlustab kõigile Venemaal elavatele rahvustele tõelise enesemääramise õiguse.

Kongress otsustab: kogu võim kohapeal läheb tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kätte, kes peavadki kindlustama tõelise revolutsioonilise korra.

Kongress kutsub soldateid kaevikuis üles valvsusele ja kindlameelsusele. Nõukogude kongress on veendunud, et revolutsiooniline armee suudab kaitsta revolutsiooni igasuguste imperialismi kallalekippumiste vastu, kuni uus valitsus saavutab demokraatliku rahu sõlmimise, mida ta pakub otseselt kõigile rahvastele...

Elagu revolutsioon!

Ülevenemaaline Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogude Kongress.
Talupoegade nõukogu delegaadid.

V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 219—220.

§ 8. Nõukogude võimu võidukäik.

Sotsialistliku revolutsiooni võit rindel. Nõukogude vabariigi saatus sõltus paljuski sõjaväe seisukohast, mille ridades olid miljonid sõdurisinelitesse riietatud töölised ja talupojad. Kontrrevolutsioon püüdis sõjaväge ära kasutada revolutsiooni vastu. Esimese taolise katse tegi Kerenski, kes oli põgenenud Põhjarinde piirkonda. Ta saatis pealinna peale kindral Krasnovi kasakaväeosad ning oli 29. oktoobril linnast 20 versta kaugusel. Samal ajal moodustasid menševikud ja esseerid koos kadettidega Petrogradis nõukogude võimu vastu võitlemiseks kontrrevolutsioonilise «Kodumaa ja revolutsiooni päästmise komitee». Selle juhtimisel alustasid ohvitserid ja junkrud 29. oktoobril mässu, püüdes Kerenskil ja Krasnovil aidata linna vallutada. Punakaartlased surusid mässu juba samal päeval maha.

Kerenski ja Krasnovi vägedega asusid võitlema Petrogradi töölised, madrused ja sõdurid. 31. oktoobril läksid revolutsioonilised väesalgad pealetungile Pulkovo kõrgendike juures ning paiskasid kasakad tagasi. Kerenski põgenes. Kransnov areteeriti, kuid lasti hiljem vabaks, uskudes tema lubadust mitte võidelda nõukogude võimu vastu. Kuid Krasnov murdis reetlikult oma «kindrali ausõna».

Peagi läks rõhuv enamik Põhjarinde sõdureid üle sotsialistliku revolutsiooni poolele.

Kontrrevolutsiooni katse kasutada Läänerinde vägesid võitluseks nõukogude võimu vastu kukkus samuti läbi. Mogiljovis asus Vene sõjaväe kõrgema ülemjuhataja kindral Duhhonini peakorter. Siia hakkasid kokku valguma endised ministrid ja kodanlike parteide juhid. Duhhonin keeldus allumast Nõukogude valitsuse käsule alustada Saksa väejuhatusega viivitamata vaherahuläbirääkimisi ning alustas mässu. Nõukogude valitsus tagandas Duhhonini ning määras ülemjuhatajaks bolševik N. V. Krõlenko. Mässu saadeti maha suruma revolutsiooniliste sõdurite ja madruste salgad Krõlenko juhtimisel. 20. novembril hõivasid nad peakorteri. Läänerinde sõdurid toetasid innukalt sotsialistlikku revolutsiooni. Järk-järgult läksid nõukogude võimu poolele üle sõdurite hulgad ka teistel rinnetel. Balti laevastiku madrused toetasid revolutsiooni aktiivselt.

Kontrrevolutsiooni katsed purustada Nõukogude vabariiki sõjaväe jõududega kukkusid läbi.

Relvastatud ülestõusu võit Moskvas. 25. oktoobril moodustati Moskvas ülestõusu juhtimiseks parteikeskus. Sinna kuulusid M. F. Vladimirski, O. A. Pjatnitski, J. M. Jaroslavski, V. N. Podbelski ja teised. Tööliste Saadikute Nõukogu ja Soldatite Saadikute Nõukogu ühisel istungil (Moskvas eksisteerisid nad eraldi) moodustati 25. oktoobri õhtul Sõja-revolutsioonikomitee. Kuid see tegutses kõhklevalt ega suutnud ülestõusu oskuslikult juhtida.

Sõja-revolutsioonikomiteesse kuuluvad menševikud takistasid ülestõusu läbiviimist. Üksikud bolševikud, kes olid komitee liikmed, asusid kõhkleval seisukohal.

Selle asemel, et otsustavalt välja astuda, pidas Sõja-revolutsioonikomitee kaks päeva läbirääkimisi Moskva sõjaväeringkonna ülema polkovnik Rjabtseviga, kes püüdis aega võita kontrrevolutsiooniliste jõudude saabumiseni. 28. oktoobri hommikul õnnestus Rjabtsevil pettusega Kremlisse sisse viia junkrud, kes lasksid seal asunud bolševistlikult meelestatud sõdurid maha. See kuritegu tekitas üldist nördimust. Töölised kuulutasid välja üldstreigi ning haarasid relvad. Kaasani raudtee tagavarateedel leiti vagunid 40 000 vintpüssiga. Need jaotati ruttu laiali Punakaardi salkadele. Padruneid saadi laskemoonaladudest. Ülestõus haaras kõik Moskva rajoonid.

Piiritu mehisusega võttis relvastatud ülestõusust osa töölisnoorsugu. Paljud noored kangelased andsid oma elu võitluses nõukogude võimu eest.

Ühes lahingus lõppesid punakaartlastel padrunid. Dorogomilovo revolutsioonikomitee ja Noorsooühingu liige Mitrofan Slomin pakkus ennast laskemoona tooma. Tal õnnestus jõuda Moskva Nõukoguni ja saada padruneid. Tagasiteel jäi tema auto tule alla. Slominil ei õnnestunud läbi murda. Junkrud pidasid auto kinni ning lasksid noore kangelase maha. Ostoženka tänava barrikaadidel langesid kangelastena viieteistkümneaastane Michelsoni tehase tööline Andrejev, üks Töölisnoorsoo Ühingu organisaatoreid Ljusja Lissinova ja teised.

Lenin saatis Moskva töölistele Petrogradist appi üle kahe tuhande punakaartlase ja madruse. Vladimirist, Aleksandrovist ja Kovrovist saabus kahe tuhande meheline tööliste võitlussalk M. V. Frunze juhtimisel. 1. novembri õhtuks oli punakaartlaste käes peaaegu kogu Moskva. Kreml piirati sisse ning seda tulistati suurtükkidest. 3. novembri koidikul panid Kremlis asuvad junkrud relvad maha. Relvastatud ülestõus Moskvas oli võitnud.

Nõukogude võimu kehtestamisel Petrogradis ja Moskvas oli otsustav tähtsus revolutsiooni võidu seisukohalt kogu riigis. Kesk-Venemaa suurtes tööstuslinnades haarasid nõukogud kiiresti võimu. Paljudes linnades (Ivanovo-Voznessenskis, Vladimiris, Nižni Novgorodis, Tveris, Jaroslavlis, Jekaterinburgis, Permis jt.) toimus see rahulikul teel. Novembri lõpuks oli nõukogude võim kehtestatud 28 Euroopa-Venemaa kubermangulinnas.

Sotsialistliku revolutsiooni võit rahvuslikes piirkondades. Sotsialistlik revolutsioon arenes ulatuslikult kogu Venemaal, sealhulgas ka ääremaadel, rahvuslikes piirkondades. Vene proletariaat tuli appi nende piirkondade töölistele ja talupoegadele.

29.—31. oktoobril võitis Kiievis relvastatud ülestõus bolševike juhtimisel ning kuulutati välja nõukogude võim. Kuid kodanlik Keskraada kutsus rindelt Kiievisse mõned endale truud ukraina polgud, võttis revolutsioonilistelt salkadelt relvad ära ning kuulutas 1. novembril välja oma võimu kogu Ukrainas.

Ukraina töölised astusid bolševike juhtimisel võitlusse kontrrevolutsioonilise Raada vastu. Harkovis puhkes ülestõus ning võim läks üle revolutsioonikomitee kätte, mida juhtis bolševik Artjom (F. A. Sergejev). 11. detsembril avati siin Ukraina nõukogude I kongress, mis kuulutas Ukraina nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks, moodustas Nõukogude valitsuse ning tunnistas vajalikuks sõlmida vennalik liit Nõukogude Venemaaga. 1918. aasta jaanuari keskpaigaks oli nõukogude võim võitnud enamikus Ukraina linnades. 15. jaanuaril algas Kiievis relvastatud ülestõus kontrrevolutsioonilise Raada vastu. Ülestõusu kandvaks jõuks olid tehase «Arsenal» töölised.

VNFSV Rahvakomissaride Nõukogu tunnustas Ukraina Nõukogude valitsust ning otsustas talle viivitamatult abi anda võitluses kontrrevolutsiooni vastu. Ukraina ajutiseks erakorraliseks komissariks määrati G. K. Ordžonikidze. Nõukogude väed, keda toetasid ukraina punakaartlased, läksid üle pealetungile. 24. jaanuaril tungisid nad Kiievisse, appi verest tühjaks jooksvatele ülestõusnud töölistele. Kolm päeva kestnud visas võitluses purustati Keskraada väed. Ukraina vabariigi nõukogude valitsus siirdus Kiievisse. Ukrainas kehtestati nõukogude võim.

Nõukogude võim võitis kiiresti ka Valgevenemaal, Eestis ja Läti okupeerimata osas. Töötajate enamik toetas siin bolševistlikke nõukogusid. Niipea kui saadi teada ülestõusu võidust Petrogradis, võtsid Minski, Mogiljovi, Gomeli, Tallinna, Dvinski (Daugavpilsi) ja teiste Valgevenemaa ning Baltimaade linnade nõukogud võimu enda kätte. Lääne- ja Põhjarinde sõdurid aitasid töölistel kontrrevolutsioonijõude kiiresti purustada.

Rasketes tingimustes toimus võitlus nõukogude võimu kehtestamise eest Kesk-Aasias ja Kasahstanis, kus tööstus oli nõrgalt arenenud ning proletariaat väikesearvuline. Rõhuv enamik töötajaid olid siin harimatud ning mahajäänud. Vaimulikkonnal, feodaal-aadlil ning sugukondlikul ülemkihil oli elanikkonna hulgas suur mõju.

28. oktoobril 1917. a. algas Taškendis raudteetööliste ning revolutsiooniliste sõdurite eestvõttel relvastatud ülestõus. Ägedad lahingud kestsid neli päeva. Ülestõusnutele tulid appi punakaartlaste salgad teistest linnadest. Ülestõus lõppes võidukalt ning võim läks Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu kätte. Novembri teisel poolel toimus Taškendis tööliste, soldatite ja talurahva saadikute nõukogude kraikongress, kus moodustati Turkestani krai Rahvakomissaride Nõukogu bolševik F. I. Kolessovi juhtimisel.

Samal ajal moodustasid Kesk-Aasia ja Kasahstani kodanlik-feodaalsed natsionalistlikud organisatsioonid Kokandis oma kontrrevolutsioonilise võimuorgani, moodustasid basmatšide relvastatud bandesid ning asusid ründama Taškenti. Visa võitlus kestis 1918. aasta veebruarini ning lõppes kontrrevolutsiooniliste natsio-

nalistlike organisatsioonide purustamisega. 1918. aasta jaanuaris kehtestati nõukogude võim Pišpekis (Frunzes) ning seejärel kogu Kirgiisias. 1918. aasta alguses võitis nõukogude võim Kasahstanis.

Taga-Kaukaasias kehtestati nõukogude võim otsekohe ainult suures tööstuskeskuses Bakuus. 31. oktoobril kuulutati Bakuu Nõukogu kõrgemaks võimuorganiks linnas ning naftatööstusrajoonis. Kontrrevolutsiooni katse kukutada 1918. aasta märtsis Bakuu Nõukogu võim nurjus. 25. aprillil valis Nõukogu Bakuu kubermangu Rahvakomissaride Nõukogu eesotsas S. G. Šaumjaniga. See nõukogude võimu organ läks ajalukku Bakuu Kommuuni nime all. Ülejäänud Taga-Kaukaasia territooriumil kehtestati kodanliknatsionalistlike parteide — gruusia menševike, armeenia dašnakkide ja aserbaidžaani mussavatistide diktatuur. Nad astusid sobingusse saksa-türgi imperialistidega, kes tungisid peagi Taga-Kaukaasiasse.

Kasakate kontrrevolutsiooni purustamine. Äge võitlus kontrrevolutsiooni vastu arenes Donil, Kubanimaal, Põhja-Kaukaasias ja Lõuna-Uraalis — igal pool, kus elasid kasakad. Siia põgenesid südamaalt ja peakorterist tsaari kindralid ja ohvitserid, kõik nõukogude võimu kõige õelamad vaenlased. Nad moodustasid valgekaartlaste salkadest niinimetatud «vabatahtlike» armee, mida juhatas algul kindral Kornilov ning hiljem Denikin.

Doni kasakaataman Kaledin vallutas Rostovi ja Taganrogi ning hakkas ette valmistama pealetungi Donbassile. Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide imperialistid toetasid Kaledinit relvastuse, laskemoona ja rahaga. Lõuna-Uraalis alustas Nõukogude-vastast mässu Orenburgi kasakaataman Dutov. Ta vallutas Orenburgi ning katkestas Nõukogude Venemaa ühenduse Turkestaniga. Kubanimaal juhtis nõukogude võimu vastast võitlust kontrrevolutsiooniline Kubani raada. Nende Nõukogude-vastaste mässude peamiseks toeks olid rikkad kasakad.

Kasakate kontrrevolutsiooni vastu alustasid bolševike juhtimisel võitlust Rostovi, Taganrogi, Orenburgi ja teiste linnade töölised, töötavad kasakad ning kehvistu. Nõukogude valitsus saatis neile appi Punakaardi salku.

Kõigepealt suruti maha Dutovi mäss. Punakaardi väeosad murdsid kontrrevolutsiooniliste kasakate visa vastupanu ning jõudsid 17. jaanuaril 1918 Orenburgi, Dutovi «pealinna» alla. See innustas Orenburgi töölisi ning nad alustasid samal päeval ülestõusu. Ühiselt tegutsedes vabastasid punakaartlased ja töölised Orenburgi. Duutovlaste banded, kes olid teistest Lõuna-Uraali linnadest välja pekstud, põgenesid Uralski poole.

Donil arenes edukalt võitlus Kaledini vastu. Tema vastu astusid välja kasakad-rindemehed, kes moodustasid revolutsioonikomitee kasakate F. Podtjolkovi ja M. Krivošlõkovi juhtimisel. 19. jaanuaril 1918 alustasid ülestõusu Taganrogi töölised. Nad kihutasid kaledinlased minema ning taastasid linnas nõukogude

võimu. Rostovi ja Novotšerkasski pärast käisid visad võitlused. Punakaardi salkade, mida juhtis V. A. Antonov-Ovsejenko, ning ülestõusnud tööliste ühise võitluse tulemusena vabastati Rostov Doni ääres 24. veebruaril valgekaartlastest. Kahe päeva pärast vallutati Novotšerkassk, Doni kasakaväe piirkonna «pealinn». Kaleedinlased löödi puruks, Kaledin ise laskis enda pisut enne seda maha. Donil kehtestati nõukogude võim. Märtsi keskpaigaks võitis nõukogude võim Kubanimaal ja kogu Põhja-Kaukaasias.

Niisiis, lühikese ajaga, 25. oktoobrist 1917. kuni 1918. aasta märtsikuuni, *levis nõukogude võim peaaegu kogu Venemaa territooriumil ning saavutas täieliku võidu sisemaise kontrrevolutsiooni jõudude üle.* Lenin nimetas seda «... võidukäigu, triumfikäigu periood, mille tegi läbi proletariaadi diktatuur ja nõukogude võim, kui ta võitis kindlalt, otsustavalt ja jäädavalt enda poole Venemaa töörahva ja ekspluateeritavate hiiglasuured hulgad...» [1].

KÜSIMUSI.

1. Miks võitis nõukogude võim Kesk-Venemaal kiiresti?
2. Millised raskused olid revolutsioonil rahvuslikes piirkondades?
3. Miks puhkes kasakate aladel eriti terav klassivõitlus?
4. Millist perioodi Nõukogudemaa ajaloos nimetas Lenin nõukogude võimu võidukäiguks ning milles on selle tähtsus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. I üleukrainalise nõukogude kongressi resolutsioonist võimu organiseerimise kohta Ukrainas.

12. (25.) detsembril 1917. a.

Üleukrainaline nõukogude kongress otsustab:

Võim Ukraina vabariigi territooriumil kuulub nüüdsest peale ainuüksi tööliste, soldatite ja talurahva saadikute nõukogudele...

Ukraina kuulutatakse tööliste, soldatite ja talurahva saadikute nõukogude vabariigiks.

Ukraina Ajutisele Kesktäitevkomiteele tehakse ülesandeks viibimata laiendada Ukraina vabariigi territooriumile kõik Föderatsiooni töölis-talurahva valitsuse dekreedid ja korraldused, millel on kogu Föderatsiooni kohta käiv tähtsus: dekreet maa kohta, tööliskontrolli kohta tootmises ning armee täieliku demokratiseerimise kohta, kuulutada kehtetuks kõik Raada korraldused, mis ta on välja andnud ja mis ta välja annab...

Kooskõlastada täies ulatuses Ukraina töölis-talurahva valitsuse ning Vene Föderatsiooni töölis-talurahva valitsuse ja Venemaa ülejäänud osade valitsuste eesmärgid ja tegevus, mis on hädavajalik Vene Föderatsiooni kõigi rahvaste tööliste ja talupoegade huvides...

Kõige lähemal ajal kutsuda kokku II üleukrainaline tööliste, soldatite ja talurahva saadikute kongress töölis-talurahva võimu edasiseks laiendamiseks ja süvendamiseks Ukrainas.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 27. kd., lk. 150—151.

2. Bakuu Nõukogu üleskutsest võimu ülemineku kohta nõukogudele.

4. (17.) novembril 1917. a.

Kodanikud!

Petrogradi revolutsiooniline proletariaat ja garnison kuulutasid Kerenski ja Konovalovi kodanliku koalitsioonivalitsuse kukutatuks ning tööliste ja soldatite saadikute nõukogude kongress kuulutas välja uue rahvakomissaride valitsuse eesotsas Leniniga...

Kõik, kes soovivad rahvale head ning rahu ja korra kiiret jaluleseadmist kurnatud ja piinatud maal, peavad viibimata ning otsustavalt asuma uue, rahvakomissaride valitsuse poolele, mida juhib Lenin.

Bakuu Tööliste ja Soldatite Saadikute laiendatud Nõukogu otsustas, et Bakuus peab võim tervenisti minema Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu kätte. Seda otsust tehes tugineb Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Bakuu proletariaadi ja Bakuu garnisoni kindlale tahtele ja teadlikule toetusele...

Bakuu rajooni Tööliste ja Soldatite Saadikute Nõukogu Täitevkomitee esimees

S. G. Šaumjan.

§ 9. Nõukogude riigi ülesehitamine.

Nõukogude riik — sotsialismi ülesehitamise peamine tööriist. Olles kukutanud kodanluse võimu, kehtestas Venemaa proletariaat oma diktatuuri, s. t. muutus *valitsevaks klassiks*. Suure Lenini poolt loodud *bolševike partei muutus valitsevaks parteiks*, Nõukogude riigi juhtivaks ja suunavaks jõuks.

Nõukogude võim asus oma olemasolu esimestest päevadest peale lahendama peamist ja põhilist ülesannet, mille nimel ta loodigi — sotsialismi ülesehitamist. Selleks et üles ehitada sotsialistlik ühiskond, oli vaja likvideerida tootmisvahendite kapitalistlik omandus ning kehtestada ühiskondlik omandus, kaotada inimese ekspluateerimine inimese poolt, aidata talupoegadel üle minna sotsialismi teele. Oli vaja luua võimas tööstus ja kollektiivne suurpõllumajandus, viia läbi kultuurirevolutsioon. Sellepärast kujuneski Nõukogude riigi kõige tähtsamaks funktsiooniks *organisatsioonilis-majanduslik ning kultuurilis-kasvatuslik* tegevus.

Nende ülesannete lahendamisel põrkas proletariaadi diktatuur kokku ekspluataatorlike klasside ägeda vastupanuga. Vaenlased mitte ainult ei püüdnud takistada sotsialistlikku ülesehitustööd, vaid tegid meeleheitlikke jõupingutusi nõukogude võimu kukutamiseks ja oma võimu taastamiseks. Nõukogude riik oli sunnitud ekspluataatorlike klasside vastupanu halastamatult maha suruma.

Nõukogude võim pidi maad valvsalt kaitsma välisvaenlaste eest, imperialistide eest, kes püüdsid sõjalise interventsiooni, majandusliku blokaadi ning teiste vahenditega kägistada tööliste ja talupoegade riiki. Maa kaitsmine, tema sõltumatuse säilitamine muutus proletariaadi diktatuuri üheks kõige tähtsamaks funktsiooniks.

Niisiis, Nõukogude riik muutus oma sünnihetkest peale töölisklassi peamiseks tööriistaks uue ühiskonna ülesehitamisel, täites kolme väga tähtsat funktsiooni: organisatsioonilis-majanduslikku, kultuurilis-kasvatuslikku ning ekspluataatorite vastupanu mahasurumise, maa kaitse funktsiooni.

Proletariaadi diktatuur, kes pidi need uued ülesanded teostama, ei saanud kasutada vana riigiaparaati (haldusorganeid, sõjaväge, kohut jne.), mis oli töötajate allasurumise vahendiks ekspluataatorliku vähemuse poolt. Seepärast oli vaja *vana riigiaparaat lammutada ning asendada uuega.*

Uue riigiaparaadi ülesehitamine. Vana riigiaparaadi lammutamine algas kodanliku Ajutise Valitsuse kukutamisega, ministeeriumide, Senati, Sinodi ja teiste endise võimu keskhaldusorganite likvideerimisega. Nende asemel loodi uued riigi keskorganid: Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee peamise seadusandliku organina, Rahvakomissaride Nõukogu keskse täidesaatva organina. Vanade ministeeriumide asemele loodi uued organid, mis juhtisid üksikuid riigivalitsemise harusid — rahvakomissariaadid (siseasjade, põllumajanduse, töö, rahanduse, kaubanduse ja tööstuse, hariduse, välisasjade, sõja- ja mereasjanduse jt. rahvakomissariaadid).

Bolševike partei suunas nendesse organitesse juhtivale tööle oma parimad esindajad. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimeheks valiti väljapaistev parteitegelane J. M. Sverdlov. Siseasjade Rahvakomissariaati juhtis vana bolševik, tööline, endine bolševike fraktsiooni saadik IV riigiduumas G. I. Petrovski. Rahvusasjade rahvakomissariks oli J. V. Stalin, rahanduse rahvakomissariks sai V. R. Menžinski, hariduse rahvakomissariks A. V. Lunatšarski. Loodi sõja- ja mereasjanduse komitee, kuhu kuulusid V. A. Antonov-Ovsejenko, N. V. Krõlenko ja P. J. Dõbenko.

Riigivalitsemise keskorganite rajamine toimus terava võitluse olukorras ametnike sabotaaži vastu, kes keeldusid koostööst nõukogude võimuga. Rahvakomissarid, kes saabusid endistesse ministeeriumidesse organiseerima rahvakomissariaatide tööd, leidsid eest tühjad toad, lukustatud ja võtmeteta lauad ning kapid.

Saboteerijad arvasid, et nõukogude võim ei suuda ilma nende abita riiki valitseda ning variseb mõne päeva pärast kokku. Kuid nad eksisid rängalt. Lenin kirjutas: «...meil on olemas «imevahend» selleks, et otsekohe, ühel hoobil *kümnekordistada* oma riigiaparaati, vahend, mida kunagi pole olnud ega saagi olla ühelgi kapitalistlikul riigil. See imevahend on töörahva kaasatõmbamine, kehvikute kaasatõmbamine igapäevasele tööle riigi valitsemisel.»[1] Kommunistlik Partei kasutas selle imevahendi oivaliselt ära, ta värbas riigiaparaati kõige teadlikumaid töölisi. Siseasjade Rahvakomissariaat moodustati Putilovi tehase tööliste aktiivsel osavõtul.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 88.

Vabatahtlike registreerimine Punaarmeesse.

Välisasjade Rahvakomissariaadi organiseerimisest võtsid osa Siemens-Schuckerti tehase töölised ning Balti laevastiku madrused jne.

Nõukogude valitsus võttis tarvitusele otsustavad abinõud ametnike ja kodanlike spetsialistide sabotaaži mahasurumiseks. Saboteerijad kuulutati rahvavaenlasteks. Kõik ausad teenistujad läksid üle nõukogude võimu poolele. Sisemaise kontrrevolutsiooni ägeda vastupanu mahasurumiseks moodustati 7. detsembril 1917. a. Kontrrevolutsiooni ja Sabotaaži Vastu Võitlemise Üle-venemaaline Erakorraline Komisjon (Vetšeka) eesotsas F. E. Dzeržinskiga. V. I. Lenini määratluse järgi *muutus Vetšeka meie peamiseks löögirelvaks nõukogude võimu vastaste loendamatute vandenõude ja kallalekippumiste vastu.*

Nõukogude riik likvideeris vana kohtu ning kogu endise kohtuasutuste süsteemi, mis teenis kodanluse ja mõisnike huve. Moodustati uued kohtuorganid (kohalikud kohtud ja revolutsioonilised tribunalid), mis olid nõukogude poolt valitavad ning mille ülesandeks oli kaitsta revolutsioonilist seaduslikkust ning tööliste ja talupoegade huve. Likvideeriti kodanlik miilits ning loodi nõukogulik, tööliste ja talurahva miilits.

Punaarmee loomine. Rahu ei olnud veel sõlmitud. Venemaa oli ikka sõjaseisukorras Saksamaa ja tema liitlastega. Seepärast ei tohtinud enne uue sõjaväe loomist vana armeed likvideerida. Kuid

Nõukogude riik asus otsekohe sõjaväe otsustava demokratiseerimise teele. Ta likvideeris sõjaväes kõik aukraadid ja aunimetused, kehtestas kogu juhtiva koosseisu ning ametiisikute valitavuse. Ühtlasi teostati ettevalmistusi uue sõjaväe, Punaarmee moodustamiseks.

15. jaanuaril 1918. a. kirjutas V. I. Lenin alla tööliste ja talurahva armee loomise dekreedile ning 29. jaanuaril tööliste ja talurahva punalaevastiku organiseerimise dekreedile. Punaarmee loodi vabatahtlikkuse põhimõttel töötavate klasside kõige teadlikumatest elementidest, kes olid valmis andma oma jõu ja elu Nõukogude vabariigi kaitsmisel. Punaarmee ridadesse astujad pidid esitama sõjaväekomiteede või bolševistlike parteiorganisatsioonide ning teiste nõukogude võimu platvormil seisvate organisatsioonide soovitused.

Nõukogude ülesehitustöö kohtadel. Igal pool tagandati ametist endise Ajutise Valitsuse kubermangu- ja maakonnakomissarid. Kogu võim läks üle nõukogudele. 5. novembril 1917. a. pöördus V. I. Lenin Venemaa töötajate poole üleskutsega: «Seltsimehed töötajad! Pidage meeles, et *teie ise* valitsete nüüd riiki... *Teie* nõukogud on nüüdsest peale riigivõimu organid, täievolilised, otsustavad organid.

Koonduge oma nõukogude ümber. Tugevdage neid. Võtke asi käsile ise altpoolt, kedagi ootamata.»[1]

Venemaa töölised ning kõik töötajad reageerisid elavalt oma juhi üleskutsele. Nad võtsid osa vanade võimuorganite likvideerimisest ning tugevdasid igati nõukogusid.

Nõukogude ülesehitamine arenes laialdaselt ka maal. Paljudes maakondades ja kubermangudes olid olnud iseseisvad talurahva saadikute nõukogud, mis liitusid nüüd tööliste ja soldatite saadikute nõukogudega ühtseks võimuorganiks. Järk-järgult likvideeriti linnavolikogud ning semstvoasutused. Nende funktsioonid läksid üle nõukogudele.

Asutava Kogu valimised ning tema laialisaatmine. Kontrrevolutsioon püüdis Nõukogude riigi ülesehitamist nurja ajada ning hakkas nõudma Asutava Kogu kokkukutsumist, lootes seal võita enamust ning Asutava Kogu abiga likvideerida nõukogude võim.

Enne Oktoobrirevolutsiooni võimul olnud kodanlikud ja väikekodanlikud parteid, kes ei tahtnud rahuldada rahva põhilisi nõudmisi rahu, maa ja 8-tunnilise tööpäeva suhtes, deklareerisid valelikult, et seda võib teha ainult Asutav Kogu. Asutava Kogu valimised lükati edasi maailmasõja lõpuni. Seepärast olid talurahva laiade hulkade ning tööliste mahajäänud kihtide teatud lootused seotud Asutava Koguga.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu, mis rahuldas lühikese ajaga rahva põhilised nõudmised, kadus vajadus Asutava Kogu järele. Kuna aga Asutava Kogu mõte oli veel töötajate hulgas populaarne, viis Nõukogude valitsus läbi Asutava Kogu valimised.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 271.

Valimised toimusid 1917. aasta novembris, kui paljudes linnades, eriti aga maal, polnud veel kindlustunud nõukogude võim ning talurahva hulgad tundsid halvasti ajaloolist rahu- ja maadekreeti. Valimised viidi pealegi läbi vananenud valimisnimekirjade järgi, mis olid koostatud enne Oktoobrirevolutsiooni. Nii näiteks hääletasid valijad ühtse esseeride partei nimekirja järgi. Vahepeal aga oli see partei lõhenenud parempoolseteks esseerideks, revolutsiooni ägedateks vaenlasteks, ning pahempoolseteks esseerideks, kes sel ajal toetasid nõukogude võimu. Seepärast ei väljendanud valimiste käik rahvahulkade tõelist meeleolu. Formaalselt võitsid valimistel esseerid.

5. jaanuaril 1918. a. avas Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimees J. M. Sverdlov Asutava Kogu. Ta luges ette ning esitas saadikutele kinnitamiseks «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni», mille oli kirjutanud Lenin ning kinnitanud Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee. Deklaratsioonis esitati Nõukogude riigi tähtsad seadused, mis olid juba vastu võetud — seadused nõukogude võimu, maa, rahu ja tööliskontrolli kohta. Deklaratsioon kuulutas proletaarse revolutsiooni peamiseks ülesandeks hävitada inimese igasugune ekspluateerimine inimese poolt ning üles ehitada sotsialism.

Asutava Kogu kontrrevolutsiooniline enamus hoidus ajaloolise deklaratsiooni arutamisest, keeldus tunnustamast nõukogude võimu ja tema dekreete. Asutav Kogu näitas sellega avalikult oma vaenulikkust sotsialistliku revolutsiooni ja rahva vastu. Bolševistlik fraktsioon häbimärgistas Lenini ettepanekul spetsiaalses deklaratsioonis kontrrevolutsionääre ning lahkus Asutavast Kogust. Koos bolševikega lahkusid ka pahempoolsed esseerid. 6. jaanuaril saadeti Asutav Kogu Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreediga laiali. Tööliste, sõdurite ja talupoegade laiad hulgad kiitsid selle dekreedi heaks. Asutava Kogu idee kaotas oma aupaiste rahvahulkade silmis.

III ülevenemaaline nõukogude kongress. 10. jaanuaril avati Tauria palees III ülevenemaaline tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongress. Kongress kuulas ära J. M. Sverdlovi aruandekõne Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee tegevusest ning V. I. Lenini aruandekõne Rahvakomissaride Nõukogu tegevusest. Kongressi delegaadid kiitsid palavalt heaks Nõukogude valitsuse poliitika ning kinnitasid «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni».

Ajalooline tähtsus oli otsusel kujundada vabariik ümber Vene Nõukogude Föderatiivseks Sotsialistlikuks Vabariigiks (VNFSV) Venemaa rahvaste vabatahtliku liidu alusel. VNFSV moodustamine aitas tugevdada usaldust Nõukogude riigi rahvaste vahel ning varem mahajäänud rahvusi majanduslikult ja kultuuriliselt edasi viia.

Samal ajal toimus Petrogradis III ülevenemaaline talurahva

saadikute kongress. Kongress võttis vastu otsuse liituda III ülevenemaalise tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongressiga. See ühinemine toimus 13. jaanuaril. Sellega viidi lõpule tööliste ja talupoegade nõukogude ühendamine, mis kujukalt demonstreeris *töölisklassi ja talurahva liidu* kui Nõukogude riigi aluse tugevnemist.

KÜSIMUSI.

1. Miks on proletariaadi diktatuur sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise peamiseks tööriistaks?
2. Kuidas toimus vana riigiaparaadi lammutamine ning nõukoguliku riigiaparaadi rajamine?
3. Milline on «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni» sisu ja ajalooline tähtsus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

«Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioonist.»

Vastu võetud III ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt.

3. (16.) jaanuaril 1918. a.

I.

1. Venemaa kuulutatakse tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude vabariigiks. Kogu võim keskuses ja kohapeal kuulub neile nõukogudele.
2. Venemaa Nõukogude Vabariik asutatakse vabade rahvaste vaba liidu alusel nõukogude rahvusvabariikide föderatsioonina.

II.

Seades oma põhiülesandeks kaotada igasugune inimese ekspluateerimine inimese poolt, kõrvaldada täielikult ühiskonna jagunemine klassideks, suruda halastamatult maha ekspluateerijate vastupanu, luua ühiskonna sotsialistlik organisatsioon ja saavutada sotsialismi võit kõigis maades, otsustab III ülevenemaaline tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongress järgnevalt:

1. Maaeraomandus kaotatakse. Kogu maa ühes kõigi ehitustega kuulutatakse rahva ühisvaraks, mis antakse töötajatele üle ilma mingi väljaostuta, võrdsustava maakasutuse põhimõttel.

Kõik metsad, maapõuevarad ja üleriikliku tähtsusega veekogud, samuti kogu elus ja eluta inventar, eeskujulikud mõisad ning põllumajanduslikud ettevõtted kuulutatakse rahva omandiks.

2. Kinnitatakse tööliskontrolli ja Kõrgema Rahvamajandusnõukogu kohta käiv nõukogude seadus, mille eesmärgiks on kindlustada töörahva võim ekspluateerijate üle ja mis on esimeseks sammuks vabrikute, tehaste, kaevanduste, raudteede ning muude tootmis- ja transpordivahendite täielikul üleminekul tööliste ja talupoegade nõukogude vabariigi omanduseks.

Esimeseks hoobiks rahvusvahelisele panga- ja finantskapitalile peab III nõukogude kongress nõukogude seadust tsaarivalitsuse, mõisnike ja kodanluse poolt tehtud laenude annulleerimise (tühistamise) kohta ja avaldab veendu-

TPU Raamatukogu

must, et nõukogude võim käib kindlalt seda teed, kuni tööliste rahvusvaheline ülestõus on kapitali ikke üle täieliku võidu saavutanud.

3. Kinnitatakse kõigi pankade üleminek tööliste ja talupoegade riigi omanduseks, mis on üheks tingimuseks, et töörahva hulgad võiksid vabaneda kapitali ikkest.

4. Ühiskonna parasiitlike kihtide hävitamise ning majanduse organiseerimise otstarbel kehtestatakse üldine töökohustus.

5. Selleks et kindlustada töötava rahva hulkadele kogu võimutäius ja kõrvaldada igasugune ekspluateerijate võimu taastamise võimalus, dekreteeritakse töötava rahva relvastamine, tööliste ja talupoegade sotsialistliku punaarmee moodustamine ning varakate klasside täielik desarmeerimine.

III.

1. Väljendades kindlat otsust kiskuda inimkond finantskapitali ja imperialismi küüsist, kes praeguses kõigist sõdadest kõige kuritegelikumas sõjas on maakera üle ujutanud verega, ühineb III nõukogude kongress täielikult nõukogude võimu poolt teostatava poliitikaga... saavutada revolutsioonilise abinõudega iga hinna eest demokraatlik rahu rahvaste vahel, ilma anneksioonideta ja kontributsioonideta, rahvuste vaba enesemääramise alusel.

2. Samal eesmärgil nõuab III nõukogude kongress tungivalt täielikku lahtiütlemist kodanliku tsivilisatsiooni barbaarsest poliitikast, mis on rajanud vähestest väljavalitud rahvustest ekspluataatorite heaolu sadade miljonite Aasia, üldse asumaade ja väikeriikide tööinimeste orjastamisele...

IV.

III ülevenemaaline tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogude kongress on seisukohal, et nüüd, kus rahvas peab viimast otsustavat võitlust oma ekspluateerijate vastu, ei pea ekspluateerijail olema kohta üheski võimuorganis. Võim peab kuuluma tervenisti ja ainuüksi töötava rahva hulkadele ja nende täievolilisele esindusele — tööliste, soldatite ja talupoegade saadikute nõukogudele.

§ 10. Sotsialistliku majanduse ja kultuuri ülesehitamise algus.

Sotsialistlike ümberkorralduste algus majanduses. Olles kätte võitnud poliitilise võimu, suunas Venemaa proletariaat oma peamised jõupingutused *sotsialistliku majanduse* ülesehitamisele.

Selles osas oli esimeseks ülesandeks asendada tööstuses kodanlik omandus tootmisvahenditele sotsialistliku ühiskondliku omandusega.

14. novembril *kehtestati* kõigis ettevõtetes, kus oli palgatöölisi, *tööliskontroll* tootmise ja jaotamise üle. Kontrolli teostasid valitavad organid — vabriku-tehasekomiteed. Nad kontrollisid täidetavate tellimuste õigsust ja otstarbekohasust, tööjõu kasutamist, ettevõtete finantstegevust jne. Tööliskontrolli ülesandeks oli võidelda sabotaaži vastu, tootmise desorganiseerimise vastu kapitalistide poolt, õpetada töölisi tootmist juhtima, valmistada nende hulgast ette vilunud majandusmehi. Kõik see pidi ette valmistama tööstuse järkjärgulist natsionaliseerimist.

Kapitalistid suhtusid tööliskontrolli vaenulikult. Nad tugev-

Natsionaliseeritud Likino manufaktuuri töölised. 1917. aasta detsember.

dasid sabotaaži, desorganiseerisid meelega tootmist, sulgesid vabrikuid ja tehaseid. Sellepärast pidi Nõukogude valitsus kiirendama ettevõtete *natsionaliseerimist*. 17. novembril 1917. a. natsionaliseeriti esimesena Likino manufaktuur (Orehhovo-Zujevo lähedal), mille omanik keeldus tööliskontrollile allumast. 1917. aasta lõpul — 1918. aasta alguses natsionaliseeriti sadu tööstusettevõtteid. See oli V. I. Lenini väljenduse järgi «punakaartlik rünnak kapitalile». Nõukogude riik võttis enda kätte ka raudtee- ja veetranspordi.

Natsionaliseeritud ettevõtete juhtimine ning rahvamajanduse reguleerimine tehti ülesandeks Kõrgemale Rahvamajanduse Nõukogule[1] ning oblastite, kubermangude ja maakondade rahvamajanduse nõukogudele.

Nõukogude võim võttis otsekohe enda kätte *Riigipanga* ning natsionaliseeris detsembrikuus kõik erapangad. Sellega võttis ta kodanluse käest ära võimsa majandusliku hoova. Sotsialistlik ülesehitustöö sai endale finantseerimise allika.

1918. aasta jaanuaris annulleeris Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee kõik tsaarivalitsuse ja Ajutise Valitsuse poolt tehtud riigilaenud, kogusummas umbes 42 miljardi rubla ulatuses, sellest ligikaudu 16 miljardit välislaene. Riik pääses vajadusest maksta iga aasta üle 400 miljoni rubla ainuüksi protsentidena nende orjastavate laenude pealt.

[1] Kõrgem Rahvamajandusnõukogu moodustati 2. detsembril 1917. a.

Aprillikuus seadis Nõukogude valitsus sisse *väliskaubanduse riikliku monopoli.* Kaubavahetuse õigus välismaaga anti ainult riiklikele organisatsioonidele. See abinõu aitas kaitsta meie tööstust välismaise konkurentsi eest. Nõukogude riik omandas tähtsa akumulatsiooniallika majanduse arendamise tarbeks. Maa majanduslik sõltumatus tugevnes.

Teostatud abinõude tulemusena murti riigis kapitalistlik majandussüsteem ning rajati sotsialistlik kord.

Seisuslik-feodaalsete igandite likvideerimine. Oktoobrirevolutsiooni ajaks olid riigis säilinud väga tugevad feodalismi igandid: mõisnike maavaldus, seisuslik kord, kiriku seisund riigikirikuna, naise mittevõrdõiguslikkus. Neid igandeid likvideerimata ei saanud minna sotsialismile. Oktoobrirevolutsioon lahendas selle ülesande kiiresti.

Mõisnike maavaldus ning muud feodaalsed igandid maavalduse ja maakasutuse alal likvideeriti II nõukogude kongressi maadekreediga ning nõukogude võimu järgnevate üritustega. Seisuslik kord likvideeriti Venemaal Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreediga 10. novembrist 1917. a. «Seisuste ja tsiviilauastmete kaotamise kohta». Endised seisuslikud nimetused — aadlikud, kaupmehed, linnakodanikud jt. — kaotati ning kehtestati üldine nimetus «Venemaa vabariigi kodanik».

Kirik lahutati riigist ning kool kirikust. Usk ja kirik kuulutati kodanike eraasjaks, kõik kiriku eesõigused kaotati. Seati sisse kodanlik abielu ning vastsündinute kodanlik registreerimine. Nõukogude riik vabastas naise, tegi ta mehega täiesti võrdõiguslikuks kõigil riikliku, ühiskondliku, majandus- ja kultuurielu aladel. «...mitte ükski riik ja mitte ükski demokraatlik seadusandlus,» märkis V. I. Lenin, «ei ole teinud naise heaks pooltki seda, mida on teinud nõukogude võim juba oma olemasolu esimestel kuudel.»[1]

Feodaalsete seisuslike igandite likvideerimine aitas töötajate kõige laiemaid hulki kaasa tõmmata sotsialistlikku ülesehitustöösse.

Esimesed sammud sotsialistliku kultuuri rajamisel. Nõukogude võim otsustas teha hariduse, teaduse ja kultuuri kogu rahva varaks. «Varem lõi kogu inimmõistus, kogu tema geenius ainult selleks, et anda ühtedele kõik tehnika ja kultuuri hüved, teised aga jätta ilma kõige hädavajalikumast — haridusest ja arengust. Nüüd aga,» ütles Lenin 1918. aasta jaanuaris, «saavad kõik tehnikaimed, kõik kultuurisaavutused rahva ühisvaraks...»[2]

Kultuurialast ülesehitustööd juhtis Hariduse Rahvakomissariaat. Partei suunas Hariduse Rahvakomissariaati juhtivale tööle silmapaistvad parteitegelased, kõrgesti haritud kommunistid —

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 23—24.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 442.

A. V. Lunatšarski, N. K. Krupskaja, marksistliku ajaloolase M. N. Pokrovski ja teised.

Kultuuri ülesehitamine algas sõja, laose ja nälja tingimustes. Vana intelligentsi hulgas toimus lõhenemine. Tema paremad esindajad toetasid Oktoobrirevolutsiooni ning läksid vaimustusega rahva teenistusse, nõukogude võimu teenistusse. Intelligentsi ladvik, kes oli kodanlusega tihedasti seotud, asus vaenulikule positsioonile ning astus Nõukogude-vastase võitluse teele. Suur osa intelligentsist ei võtnud kohe kindlat seisukohta ning kõhkles. Menševikud ja esseerid, kel oli mõju osa intelligentsi hulgas, õhutasid teda võitlema proletariaadi diktatuuri vastu.

Ületades suuri raskusi ehitas Nõukogude valitsus üles kultuurielu. Väga suurt tähelepanu pöörati haridusele, võitlusele kirjaoskamatuse vastu. Kirjaoskamatul maal, ütles Lenin, ei saa kommunistlikku ühiskonda üles ehitada. Aga Venemaal oli üle $^2/_3$ elanikkonnast kirjaoskamatu.

Mõni päev pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu avaldas Hariduse Rahvakomissariaat läkituse, milles ta püstitas ülesande saavutada kõige lühema aja jooksul elanikkonna üldine kirjaoskus koolikohustuse ning tasuta õpetuse sisseseadmise teel. Hariduse Rahvakomissariaadi alluvusse läksid kõik koolid, sealhulgas ka erakoolid. Proletaarne riik kaotas õppemaksu. Seati sisse segakool poistele ja tütarlastele. Koolis lõpetati usuõpetuse õpetamine. Kehtestati uus ortograafia, mis kergendas märksa vene keele omandamist.

Nõukogude riik kandis suuresti hoolt rahvakooliõpetaja eest. 1917. aasta lõpul tõsteti tunduvalt õpetajate palka; nende hulgas arenes ulatuslik poliitiline kasvatustöö.

Nõukogude riik muutis kõik kultuurikolded — koolid, klubid, raamatukogud, teatrid, muuseumid, maaligaleriid — rahva ühisvaraks ning võimaldas sinna vaba sissepääsu kõigile töötajatele. Maal arenes uute koolimajade, klubide, lugemistarede ja raamatukogude ehitamine töötajate aktiivsel toetusel.

Revolutsioon äratas rahvas suure teadmiste- ja kultuurijanu, avas tee rahvatalentidele, keda kapitalism varem maha sõtkus ja lämmatas.

Nõukogude riik sulges kodanlikud ajalehed, kes tegid kontrrevolutsioonilist agitatsiooni ja propagandat ning ässitasid rahvast. Suures tiraažis hakati välja andma sadu nõukogude ajalehti, mis etendasid tähtsat osa töörahva hulkade poliitilisel kasvatamisel. Loodi Riiklik Kirjastus ning mitmeid teisi kirjastusi, mis andsid rahva jaoks välja poliitilist, teaduslikku ning ilukirjandust.

Võeti tarvitusele otsustavaid abinõusid selleks, et tõmmata teadlasi kaasa majanduse ja kultuuri taaselustamisele. Vene teaduse parimad esindajad — I. V. Mitšurin, K. A. Timirjazev, K. E. Tsiolkovski, I. M. Gubkin ja paljud teised toetasid palavalt

nõukogude võimu. I. V. Mitšurin kirjutas: «Ma võtsin Oktoobrirevolutsiooni vastu tarvilikuna, oma õigluse ning vältimatuse poolest ajalooliselt paratamatuna ning pöördusin otsekohe kõigi ausate põllumajanduse spetsialistide poole üleskutsega minna nõukogude võimu poolele ning sammuda tingimusteta töölisklassi ja tema partei teed mööda.»

Paljud teadlased asusid kõhkleval, mõned aga isegi vaenulikul positsioonil. Kuid juba 1918. aasta märtsis pakkus Venemaa Teaduste Akadeemia nõukogude võimule oma teeneid maa loodusvarade uurimisel. Seoses sellega kirjutas V. I. Lenin «Teadusliktehniliste tööde plaani visandid», milles ta esitas Akadeemiale ülesande koostada võimalikult kiiresti tööstuse reorganiseerimise ning maa majandusliku arendamise plaan, pöörates tähelepanu elektrifitseerimisele. Nende näpunäidete põhjal arenes ulatuslik teaduslik töö.

KÜSIMUSI.

1. Mispärast oli poliitilise võimu kättevõitmine proletariaadi poolt esimeseks eeltingimuseks sotsialistliku majanduse loomisel?
2. Milliseid sotsialistlikke ümberkorraldusi teostas Nõukogude riik majanduses oma eksisteerimise esimestel kuudel?
3. Millised feodalismi ja seisusliku korra igandid likvideeris nõukogude võim?
4. Iseloomustage nõukogude võimu esimesi üritusi kultuuri ülesehitamise alal.

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. RKN otsus 17. novembrist 1917. a. Likino manufaktuuri osaühingu vabriku natsionaliseerimise kohta.

Rahvakomissaride Nõukogu, olles seisukohal, et sulgeda Likino manufaktuuri osaühingu A. S. Smirnovi vabrikut, kes täidab sõjaväe tellimusi ning rahuldab kõige vaesemate tarbijate vajadusi, on lubamatu, et vabriku asjade käigu uurimise materjalid osutavad kuritahtlikkuse avaldumisele ettevõtja poolt, kes ilmselt püüab korraldada tööliste lokauti ning tootmist saboteerida, ning et rahvamajanduse, tarbijate laiade hulkade ning 4000 töölise ja nende perekondade huvides on hädavajalik nimetatud vabrik käiku lasta, otsustab:

1) Likino manufaktuuri osaühingu A. V. Smirnovi vabrik Likino alevi lähedal Vladimiri kubermangus koos kõigi seal asuvate materjalide, toorainete ja kõige muuga kuulutada Venemaa Vabariigi omandiks.
2) Tema juhtimise organiseerimine teha ülesandeks töö rahvakomissarile.
3) Käesolev otsus lugeda kehtivaks allakirjutamise päevast alates.

2. Rahvakomissaride Nõukogu dekreedist südametunnistuse vabaduse, kiriklike ning usuühingute kohta.

20. jaanuaril (2. veebruaril) 1918. a.

1. Kirik lahutatakse riigist.
3. Iga kodanik võib tunnistada ükskõik millist usku või olla mitteusklik. Kaotatakse igasugused õiguste kitsendused, mis on seotud ükskõik milliste religioossete uskumustega või religioossete uskumuste puudumisega.

Märkus. Kõigist ametlikest dokumentidest kaotatakse igasugune kodanike usundilise kuuluvuse või kuulumatuse märkimine.

8. Perekonnaseisuakte peetakse eranditult tsiviilvõimu poolt: abielude ja sündide registreerimise osakondade poolt.

9. Kool lahutatakse kirikust.

Usuõpetuse õpetamine on keelatud kõigis riiklikes ja ühiskondlikes ning ka eraõppeasutustes, kus õpetatakse üldhariduslikke aineid...

§ 11. Bresti rahu.

Rahu on Nõukogude vabariigile eluliselt vajalik. Pärast seda kui II ülevenemaaline nõukogude kongress oli vastu võtnud leninliku rahudekreedi, võitles Nõukogude valitsus visalt maailmasõja lõpetamise ning üldise demokraatliku rahu sõlmimise eest.

Rahu sõlmimine oli nõukogude võimule siis elu ja surma küsimus. Meie maa edasine osavõtt sõjast oleks paratamatult viinud Nõukogude vabariigi purustamiseni Saksa imperialismi röövellike sõjajõudude poolt. Rahu oli hädavajalik selleks, et kindlustada nõukogude võimu, purustada kodanluse meeleheitlik vastupanu siseriigis, asuda sotsialistlike ümberkorralduste läbiviimisele, luua uus armee. Lenin kirjutas, et *rahu on peaasi.*

Nõukogude valitsuse võitlus rahu eest vastas kõigi maade töötajate põhihuvidele, kes olid verisest sõjast ära vaevatud. Nad kiitsid palavalt heaks II ülevenemaalise nõukogude kongressi rahudekreedi.

Nõukogude valitsus pöördus korduvalt kõigi sõdivate maade poole ettepanekuga lõpetada sõjategevus ning alustada rahuläbirääkimisi. Kuid Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa valitsused püüdsid Venemaad sundida sõda jätkama. Nad arvestasid, et Venemaa osavõtt sõjast viib nõukogude võimu hukkumisele. Imperialistid kartsid ühtlasi, et Nõukogude Venemaa lahkumine sõjast tugevdab teiste maade töötajate rahupüüet. Seepärast jätsid nad vastamata kõik Nõukogude valitsuse läkitused rahu sõlmimise kohta. «Just inglise-prantsuse ja ameerika kodanlus ei võtnud meie ettepanekut vastu,» kirjutas Lenin, «just tema keeldus isegi rääkimast meiega üleüldise rahu üle! Just *tema* käitus reetlikult kõigi rahvaste huvide suhtes, just tema venitas imperialistlikku tapatalgut!»[1]

Saksamaa oli nõus pidama rahuläbirääkimisi, lootes Venemaaga rahu sõlmides kergendada oma sõjalist ja toitlusolukorda. Kuid ühtlasi kavatses ta soodsate tingimuste korral üritada uut kallaletungi Nõukogude vabariigile.

Võitlus rahu sõlmimise ümber. 1917. aasta novembris algasid Brest-Litovskis rahuläbirääkimised Nõukogude Venemaa ja Saksa bloki (Saksamaa, Austria-Ungari, Bulgaaria ja Türgi) vahel.

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 46—47.

2. (15.) detsembril saavutati kokkulepe vaherahu sõlmimise kohta. Nädal aega hiljem algasid seal uuesti läbirääkimised rahulepingu sõlmimise asjus. Meie delegatsioon tegi ettepaneku pidada läbirääkimisi Nõukogude rahudekreedi alusel, s. o. sõlmida rahu ilma anneksioonide ja kontributsioonideta. Saksa imperialistid esitasid rasked, röövellikud rahutingimused, mis nägid ette, et Saksamaa anastab Poola, Leedu, osa Eestit, Lätit, Valgevenemaad ja teisi Venemaa koosseisu kuuluvaid alasid.

V. I. Lenin oli otsustavalt rahu allakirjutamise poolt sakslaste esitatud tingimustel. Ta lähtus sellest, et maa ei suutnud isegi revolutsioonilist sõda pidada, sest töölised ja talupojad olid kohutavalt väsinud sõjast, mis oli kestnud peaaegu neli aastat; vana armee lagunes, uut polnud veel loodud ning tema organiseerimiseks oli vaja aega. Seepärast oleks sõja jätkamine viinud paratamatult nõukogude võimu hukkumisele. Polnud juhuslik, et sisemine kontrrevolutsioon, keda toetasid Antandi imperialistid, astus välja rahu sõlmimise vastu ning oli sõja jätkamise poolt. Lenin rõhutas, et sõlmides rahu, saab maa hingetõmbeaega sotsialistliku revolutsiooni edasiseks arendamiseks ning nõukogude võimu tugevdamiseks.

Osa kommuniste eesotsas Buhhariniga (nad nimetasid end «pahempoolseteks kommunistideks») olid otsustavalt Lenini seisukoha vastu ning kutsusid üles «revolutsioonilisele sõjale» Saksamaa vastu. Trotski, kes oli Nõukogude delegatsiooni juhiks rahuläbirääkimistel, oli samuti rahu sõlmimise vastu, väites, et sakslased ei suutvat peale tungida ega tungigi peale. Ta püstitas äärmiselt ohtliku loosungi: «Ei rahu ega sõda, vaid sõjavägi laiali saata.»

Kujunes väga raske ja ohtlik olukord. Seisukord halvenes veelgi, kui Trotski vastuseks sakslaste ultimatiivsele nõudmisele rahulepingu allakirjutamise kohta teatas, et Nõukogude Venemaa lepingut alla ei kirjuta, sõdima ei hakka ning saadab armee laiali. See oli Trotski poolt reetmine, kuna tal oli Nõukogude valitsuse juhi V. I. Lenini otsene direktiiv rahuleping alla kirjutada, kui Saksa delegatsioon seda nõuab ultimatiivses vormis.

Sotsialistlik isamaa on hädaohus. Saksa väejuhatus kasutas olukorda, et Trotski keeldus rahulepingut alla kirjutamast, rikkus reetlikult vaherahu tingimusi ning saatis 18. veebruaril oma väed pealetungile. Vana lagunenud Vene armee ei suutnud vaenlasele vastupanu osutada. Saksa väed tungisid meie maale.

Leninil õnnestus suure vaevaga murda trotskistide ja buhharinlaste vastupanu. 18. veebruaril võttis partei Keskkomitee vastu Lenini ettepaneku rahu allakirjutamise kohta. Berliini saadeti telegramm, et Nõukogude valitsus on nõus Saksamaa rahutingimustega. Kuid keiserlik Saksamaa esitas uued, veel raskemad tingimused ning ilmselt ei kiirustanud rahu sõlmimisega. Saksa väed jätkasid pealetungi Petrogradile, tungisid Ukrainasse ja

Valgevenemaale, anastasid kogu Leedu ja Eesti ning likvideerisid seal nõukogude võimu. Meie maa kohal rippus surmaoht.

21. veebruaril 1918. a. teatas Lenin valitsuse nimel, et sotsialistlik isamaa on hädaohus, ning kutsus üles organiseerima vastulööki saksa imperialistidele. Nõukogude vabariiki asusid kaitsma Petrogradi, Moskva ja teiste tööstuskeskuste töölised. Igal pool moodustati Punaarmee väeosi, need saadeti rindele võitlema pealetungivate Saksa vägede vastu. Need olid Punaarmee sünni päevad. Sellest ajast tähistatakse meie maal iga aasta ühte neist päevadest, 23. veebruari, Nõukogude armee päevana.

Saksa intervendid, kes tungisid Petrogradi, Ukraina ja Valgevenemaa suunas, said otsustava vastulöögi. See sundis Saksa valitsust nõustuma sellega, et uuesti alustatakse rahuläbirääkimisi.

Bresti rahuleping. Kasutades Nõukogude Venemaa nõrkust, sundis Saksamaa talle peale röövelliku rahulepingu, mis kirjutati alla Brestis 3. märtsil 1918. a. Bresti rahulepingu järgi lahutati Nõukogude riigist Soome, Leedu, Läti, Eesti, Ukraina, osa Valgevenemaad, Ardagani, Karsi ja Batumi linnad. Nõukogude võim pidi demobiliseerima oma sõjaväe ja laevastiku. Augustis oli Nõukogude Venemaa sunnitud lisaks Bresti lepingule alla kirjutama lepingule majandusküsimustes, mille järgi Saksamaale maksti 2,5 miljardit marka kontributsiooni.

Rahuküsimuse lõplikuks lahendamiseks kutsuti kokku partei VII kongress, mis toimus 6.—8. märtsil 1918. a.

«Pahempoolsete kommunistide» vastuseisust hoolimata pidas kongress vajalikuks kinnitada Bresti rahuleping. VII kongressil nimetati VSDT(b)P ümber Venemaa Kommunistlikuks (bolševike) Parteiks (VK(b)P).

14. märtsil algas Moskvas nõukogude erakorraline IV kongress Bresti rahulepingu ratifitseerimiseks (kinnitamiseks). Ettekandega esines V. I. Lenin. Rahulepingu kinnitamise vastu astusid välja menševikud, parem- ja pahempoolsed esseerid ning parteidistsipliini rikkuvad «pahempoolsed kommunistid». Kuid kongress kinnitas Bresti rahu rõhuva häälteenamusega. Pahempoolsed esseerid lahkusid protesti märgiks Bresti rahulepingu sõlmimise vastu 1918. aasta märtsis Nõukogude valitsuse koosseisust. Trotski lahkus välisasjade rahvakomissari kohalt. Tema asemele nimetati G. V. Tšitšerin.

Saksa väed olid okupeerinud Baltimaad ja Soome, see ohustas Petrogradi. Ühtlasi peeti vajalikuks pealinn lähemale viia maa tähtsamatele majanduspiirkondadele. Seepärast otsustati Nõukogude riigi pealinn viia Petrogradist üle Moskvasse. 11.—12. märtsil siirdus Nõukogude valitsus eesotsas V. I. Leniniga Moskvasse.

Bresti rahu sõlmimine oli Lenini poolt juhitud Nõukogude valitsuse tark ja ettenägelik samm. Lenin ütles: «Me ei toonud tookord ohvriks põhilisi huvisid, me tõime ohvriks teisejärgulised

huvid ja säilitasime põhilised.»[1] Nõukogude valitsus võitis rahu sõlmimisega *rahulikku hingetõmbeaega vabariigi kindlustamiseks,* Punaarmee loomiseks ning majanduslikule ülesehitustööle asumiseks. Ühtlasi oli Bresti rahul suur rahvusvaheline tähtsus. See oli Nõukogude vabariigi poolt tõsine panus võitlusse *üldise rahu* eest.

KÜSIMUSI.

1. Miks oli rahu sõlmimine Nõukogude riigile eluliselt vajalik?
2. Milline võitlus toimus parteis rahu sõlmimise küsimuses?
3. Missugustel tingimustel sõlmiti Bresti rahu?
4. Milline tähtsus oli Bresti rahu sõlmimisel Nõukogude vabariigile?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Dekreedist «Sotsialistlik isamaa on hädaohus».

Et päästa kurnatud, piinatud maa uutest sõjalistest katsumustest, olime valmis tooma väga suure ohvri ja teatasime sakslastele, et me oleme nõus nende rahutingimustele alla kirjutama... Täites kõigi maade kapitalistide ülesannet, *tahab saksa militarism kägistada vene ja ukraina töölisi ja talupoegi, anda maa tagasi mõisnikele, vabrikud ja tehased — pankureile, võimu — monarhiale.* Saksa kindralid tahavad kehtima panna oma «korra» Petrogradis ja Kiievis. *Nõukogude Sotsialistlik Vabariik on väga suures hädaohus...* Rahvakomissaride Nõukogu otsustab: 1) *Kõik meie riigi jõud ja ressursid antakse tervenisti revolutsioonilise kaitse otstarbeks.* 2) *Kõigile nõukogudele ning revolutsioonilistele organisatsioonidele tehakse kohustuseks kaitsta iga positsiooni viimse veretilgani.* 3) ...taganemisel lõhkuda raudteed, õhku lasta ja põletada raudteehooned; kogu veerev koosseis — vagunid ja vedurid — saata viivitamata ida suunas sisemaale. 4) Kõik vilja- ja üldse toiduainete tagavarad, samuti igasugune väärtuslik vara, mida ähvardab vaenlase kätte sattumise oht, tuleb tingimata hävitada... 5) Petrogradi, Kiievi ja kõigi uue rinde joonel asuvate asulate ja külade töölised ja talupojad peavad mobiliseerima pataljone kaevikute kaevamiseks sõjaasjanduse spetsialistide juhtimisel. 6) *Punakaartlaste valve all tuleb neisse pataljonidesse lülitada kõik töövõimelised kodanliku klassi liikmed, mehed ja naised; vastuhakkajad aga maha lasta...* 8) *Vaenlase agendid, spekulandid, rüüstajad, huligaanid, kontrrevolutsioonilised agitaatorid, Saksa salakuulajad lastakse maha kuriteo kohal...*

21. veebruaril 1918. a.
Petrograd.

Rahvakomissaride Nõukogu.

§ 12. Sotsialistliku majanduse aluste rajamise leninlik plaan.

Lenin nõukogude majanduse iseloomust. Olles sõlminud Bresti rahu ning kätte võitnud rahuliku hingetõmbeaja, sai Nõukogude riik võimaluse koondada oma jõud rahulikule majanduslikule ülesehitustööle.

1918. aasta märtsis ja aprillis kirjutas Lenin suurepärase töö

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 405.

«Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded», milles ta töötas välja Nõukogude riigi majanduspoliitika alused ning kavandas *sotsialistliku majanduse ülesehitamise konkreetse plaani.*

Iseloomustades Nõukogude Venemaa majandust, rõhutas Lenin tema *ülemineku-iseloomu* kapitalismi ja sotsialismi vahel, viie erineva ühiskondlik-majandusliku tootmisvormi eksisteerimist: 1) patriarhaalne, s. o. suurel määral naturaalne, turuga mitteseotud talumajandus; 2) väikekaubatootmine (siia kuulus enamik talumajandeid, mis olid turuga seotud, ning kodukäsitöö); 3) eramajanduslik kapitalism (eratööstus ja -kaubandus, kulakute majapidamised); 4) riigikapitalism (riigi poolt kontrollitavad kapitalistlikud ettevõtted, kodanlik kooperatsioon); 5) sotsialism (riiklikud ettevõtted, kolhoosid). Sel ajal domineeris maa majanduses väikekaubatootmine.

Selleks et rajada sotsialismi majanduslikku vundamenti, tuli see *mitmesektorilisus* likvideerida ning muuta sotsialistlik tootmisviis maa majanduses ainsaks ning jagamatult valitsevaks. Selle ülesande lahendamine nõudis palju aega. Kuigi suurkodanlus oli suurelt osalt juba likvideeritud, oli riigis siiski veel olemas majanduslik baas kapitalismielementide kasvuks. Niisuguseks baasiks oli väikekaubatootmisel põhinev talumajapidamine, mis sünnitas stiihiliselt külakodanlust (kulaklust).

Väiketalupoegi-kaubatootjaid oli vaja viia sotsialismi teele nende järkjärgulise koopereerimise kaudu.

Sotsialistliku ülesehitustöö peamised ülesanded 1918. aasta kevadel. Töötades välja sotsialismi aluste ülesehitamise programmi, seadis Lenin esiplaanile ülesande organiseerida kõige *rangemat arvestust ja kontrolli* tootmise ja jaotamise üle, võitlust viljaga ja tööstuskaupadega spekuleerimise vastu, võitlust looderdamise, logelemise, töö- ja riikliku distsipliini rikkumise ning ühiskondliku omandi riisumise vastu.

Lenin kutsus üles riiklikes ettevõtetes kiiremini normaalset tööd korraldama, organiseerima seal kõige rangemat kontrolli, tugevdama töödistsipliini, *suurendama tööviljakust.*

Lenin õpetas, et ühiskondliku tööviljakuse tõstmisel on otsustav tähtsus sotsialismi võidule kapitalismi üle. Nii nagu kapitalism võitis feodalismi sellega, et lõi kõrgema tööviljakuse, nii võib sotsialism võita kapitalismi lõplikult ainult siis, kui ta saavutab kõrgema ühiskondliku tööviljakuse kui kapitalismi ajal ning kindlustab sellega ühiskonnale rohkem materiaalseid hüvesid ning töötajatele kõrgema elatustaseme.

Lenin näitas kätte teed ja abinõud, millega võis kõrget tööviljakust saavutada. Sellisteks abinõudeks ta pidas: 1) rasketööstuse kiirendatud eelisarendamist, maa elektrifitseerimist, kindlat tehnilist progressi rahvamajanduses; 2) töötajate üldharidusliku ning kultuurilise ja tehnilise taseme pidevat tõstmist, nende tööoskuse täiustamist; 3) kindla riikliku ja töödistsipliini loomist

V. I. Lenin ja J. M. Sverdlov K. Marxi ja F. Engelsi mälestussamba avamisel Moskvas.

ettevõtetes nii kasvatus- ja veenmisvahenditega kui ka sunnivahenditega distsipliinirikkujate suhtes; 4) tööliste ja töötajate isikliku materiaalse huvitatuse igakülgset suurendamist tööviljakuse kindla kasvu vastu, sotsialistliku tasumaksmise printsiibi järjekindlat teostamist vastavalt töölise poolt kulutatud töö hulgale ja kvaliteedile.

Vladimir Iljitš näitas, et sotsialism annab esmakordselt võimaluse kasutada võistlust laialdaselt ning massilises ulatuses, aitab miljonitel töötajatel päevavalgele tuua oma võimeid ja andeid, sest rahvas on talentide ammendamatu allikas. Ta õpetas,

et sellepärast on nüüd, mil töölisklass on võimule tulnud, meie ülesandeks organiseerida võistlust, muuta ta avalikuks, tutvustada ajakirjanduses eesrindlike ettevõtete kollektiivide edusamme, nende edusammude põhjusi ja majandamismeetodeid; samal ajal paljastades loodreid, töödistsipliini ja riikliku distsipliini rikkujaid, ühiskondliku omandi riisujaid.

Lenin soovitas tööstuse kiirema taastamise eesmärgil õigesti organiseerida tööd, kehtestada sotsialistlike ettevõtete juhtimisel range ainujuhtimise põhimõte, tõmmata spetsialiste kaasa tootmise organiseerimisele, teostada kõige rangemat kokkuhoidu ressursside kulutamisel, majandada ökonoomselt ja säästlikult.

Selline oli sotsialistliku majanduse ülesehitamise plaani peasisu, mille Lenin kavandas 1918. aasta kevadel. Aprillis kiitsid leninliku plaani heaks Kommunistliku Partei Keskkomitee ning Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee.

Sotsialistliku tööstuse rajamine. 1918. aasta kevadel ja suvel tegeles Nõukogude riik sotsialistliku majanduse ülesehitamisega. Lenini initsiatiivil algas Volhovi ja Sviri hüdroelektrijaamade ning Šatura turbaküttega elektrijaama ehitamine. Algas rea teiste elektrijaamade, sealhulgas Dnepri hüdroelektrijaama (Dneprogessi) projekteerimine. Tehti ettevalmistustöid Volga—Doni kanali ning Turkestani niisutussüsteemide rajamiseks. Kevadel asuti koostama maa majandusliku arendamise esimest perspektiivplaani.

Natsionaliseeritud ettevõtete töölised võitlesid töödistsipliini tugevdamise ning tööviljakuse tõstmise eest. Putilovi tehase töölised kirjutasid 1918. aasta maikuus: «Revolutsioonile on tarvis vedureid, on tarvis meie rakkus käte tööd ning me pingutame kogu jõudu, me ergutame väheteadlikke ja laisku; me pühendame tööaja ainult tööle.» Kommunistid olid kõrge tööviljakuse ning töö- ja riikliku distsipliini eest peetava võitluse eestvedajad.

Eesrindlike ettevõtete kollektiivid kehtestasid omal algatusel ettevõtetes kindlad sisekorrareeglid. Nii talitasid näiteks Brjanski veduriehitustehase töölised, kes töötasid välja «Ajutised sisekorra reeglid», millele V. I. Lenin andis kõrge hinnangu.

Partei ja valitsus suunasid majanduslikule tööle töölisklassi parimaid esindajaid ning tõmbasid oskuslikult kaasa vanu spetsialiste. Tugevnesid juhtivad majandusorganid — Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu ning kohalikud rahvamajanduse nõukogud. See võimaldas Nõukogude valitsusel asuda tervete tööstusharude natsionaliseerimisele. Maikuus natsionaliseeriti suhkrutööstus, juunis naftatööstus. *28. juunil 1918. a. võttis Rahvakomissaride Nõukogu vastu dekreedi kõigi suuremate ettevõtete ning eraraudteede natsionaliseerimise kohta.* Augustikuu lõpuks oli natsionaliseeritud üle kolme tuhande suure tööstusettevõtte. Sotsialistlik sektor laienes. See aitas kindlustada proletariaadi diktatuuri.

KÜSIMUSI.

1. Millised sotsiaal-majanduslikud tootmisvormid esinesid meie maa majanduselus 1918. aasta kevadel?
2. Millised peamised ülesanded kavandas V. I. Lenin sotsialistliku majanduse ülesehitamise alal oma töös «Nõukogude võimu järjekordsed ülesanded»?
3. Miks pidas Lenin tööviljakuse järjekindlat kasvu sotsialismi võidu peamiseks tingimuseks kapitalismi üle? Milliste abinõudega soovitas ta tööviljakust tõsta?
4. Mida tehti 1918. aasta kevadel ja suvel sotsialismi aluste ülesehitamise leninliku plaani elluviimiseks?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Brjanski tehase (Bežitsas) «Ajutistest sisekorra reeglitest».

1) Ükskõik milline korraldus, mis käib korra ja tööde käigu kohta, jõustub tehases sel juhul, kui ta on antud tehase direktori poolt või tsehhides tsehhiülema poolt. Igasugused korraldused, mis tulevad tootmise eest vastutavate isikute, s. o. tehase direktori ning tsehhide ja osakondade ülemate teadmata, ei kuulu täitmisele...

3) Järelevalve ning vastutus tööde teostamise eest lasub juhatajatel.

5) Isikud, kes on leitud süüdi olevat vastutegutsemises töö õigele ning produktiivsele kulgemisele, langevad karistuse alla, mille ulatus määratakse kindlaks tehase juhtkonna ning tehasekomitee poolt ühiselt; korduvatel juhtudel võib karistuse määr ulatuda vallandamiseni.

7) Tehases olevatele töölistele ja teenistujatele makstakse ainult töö eest. Isikud, kes ei tööta, ei saa ka palka.

11) Tehasesse tööleminek on lubatud selleks määratud ajal ning selleks määratud väravast vastavate lubadega, mis on tehase administratsiooni poolt alla kirjutatud. Tehase administratsiooni teadmata väljaantud load aga loetakse kehtetuks.

§ 13. Sotsialistliku revolutsiooni arenemine külas. Esimene Nõukogude konstitutsioon.

Agraarrevolutsioon ning klassivõitluse teravnemine maal. Oma ülesehitustööd külas alustas nõukogude võim mõisnike maavalduse likvideerimisest ning maa jaotamisest talupoegade vahel. *Kogu talurahvas* toetas neid revolutsioonilisi üritusi.

1917. aasta lõpul ning 1918. aasta alguses viis nõukogude võim talupoegade aktiivsel osavõtul läbi mõisate konfiskeerimise koos elusa ja eluta inventariga. Mõned mõisad muudeti *sovhoosideks*. Mõisates, kus varem olid elanud silmapaistvad vene kultuuritegelased, loodi muuseumid, näiteks L. N. Tolstoi muuseum Jasnaja Poljanas. Enamiku mõisate maad ning nende inventar anti üle talupoegadele.

1918. aasta kevadel, kui lumi oli põldudelt sulanud, algas maajagamine. Sel ajal oli võitlus kehvikute ja kulakute vahel järsult teravnenud. Kehvikud nõudsid eranditult kõigi maade üldist ümberjaotamist — nii endiste mõisamaade, talupoegade jaosmaade

kui ka nende maade, mis kulakud olid enda kätte kiskunud külakogukonnalt või ostnud mõisnikelt. Kehviktalupojad nõudsid kõigi maade jaotamist sööjate arvu järgi. Kulakud olid otsustavalt kogu maa ümberjaotamise vastu. Nad püüdsid säilitada nende käes olevaid maid ja haarata endale isegi suurema osa mõisamaadest. Seepärast tegid kulakud ettepaneku jaotada ainult mõisamaad ning sealjuures majapidamiste loomade arvu järgi; loomi aga oli neil mitu korda rohkem kui kehvikutel.

Enamikus kubermangudes viidi jaotamine läbi kehvtalurahva huvides. Kuid paljudes kohtades võtsid kulakud mõisnikelt äravõetud maad enda kätte. See on seletatav sellega, et üksikutes kubermangudes juhtisid maakomiteede tööd pahempoolsed esseerid. Ka paljudes küla- ja vallanõukogudes istusid esseerid, kes kaitsesid kulakute huve. Kulakutest-külakurnajatest jagusaamiseks oli kehvtalupoegadel vaja proletaarse linna abi ning nad pöördusidki tööliste poole. Kostroma kubermangu Soligalitši maakonna kehvtalupojad kirjutasid: «Seltsimehed bolševikud, saatke meile inimesi, kes tunnevad teie programmi ja kes on nii tugevad, et suudaksid võidelda kulakute vastu. Saatke nad ruttu kohale, sest on vaja hakata uut elu ehitama, aga meil istuvad peaaegu kõigis organisatsioonides kulakud.»

Võitlus vilja eest on võitlus sotsialismi eest. Samal ajal teravnes seoses viljavarumisega järsult võitlus kulakutega. 1918. aasta kevadel kannatasid tööstuslinnad väga tõsiste toitlusraskuste all. Kulakutel oli suuri viljatagavarasid, kuid nad keeldusid riigile kindlaksmääratud hindadega vilja müümast. Kulakud püüdsid nõukogude võimu näljaga sundida loobuma kehvtalurahva toetamisest. Ainult kulakute vastupanu murdes võis näljast jagu saada, päästa töölised ning kehvikud, päästa sotsialistlik revolutsioon. *Võitlus vilja eest on võitlus sotsialismi eest*, ütles Lenin.

1918. aasta mais võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu dekreedid, mis kehtestasid riigis *toitlusdiktatuuri*. Vilja omanikud olid kohustatud kõik vilja ülejäägid peale seemnevilja ning oma tarviduse andma riigile kindlaksmääratud hindadega. Vilja varjajad kuulutati rahvavaenlasteks ning anti kohtu alla. Toitlusasjanduse juhtimine riigis tehti ülesandeks Toitlusasjade Rahvakomissariaadile ning tema kohalikele organitele. Toitlusasjade Rahvakomissariaadile anti erakorralised volitused kuni relvastatud jõu kasutamiseni kulakute vastu, juhul kui nad osutavad viljaülejääkide võõrandamisel vastupanu.

VK(b)P Keskkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu suunasid vilja tootvatesse kubermangudesse viljavarumise ning väljaveo organiseerimiseks silmapaistvaid partei- ja riigiaparaadi töötajaid. Tähtsat osa etendas toitlusasjanduse organiseerimisel toitlusasjade rahvakomissar A. D. Tsjurupa.

Kommunistlik Partei mobiliseeris tööliskassi võitlusse vilja eest. Lenin pöördus maikuus Petrogradi tööliste poole kirjaga, mil-

les ta kutsus neid üles organiseerima massilist sõjakäiku maale viljaga spekuleerijate ning kulakute vastu. Ainult eesrindlike tööliste massiline liikumine võib riigi ja revolutsiooni päästa, kirjutas Lenin. Umbes 30 000 eesrindlikku töölist organiseeriti toitlussalkadesse ning saadeti maale. Nad surusid maha kulakute sabotaaži viljavarumisel, organiseerisid kehvtalurahvast, tegid suurt selgitustööd töötava talurahva hulgas, kindlustasid nõukogude võimu organeid kohapeal.

Kehvikute komiteed. Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus kutsusid külakehvistut võitlema kulakluse vastu. 11. juunil 1918. a. võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu dekreedi, mille alusel loodi igal pool valdades ja külades kehvikute komiteed. Neid valisid kehvikud ja keskmikud.

Kehvikute komiteede loomine tähendas uut etappi sotsialistliku revolutsiooni arendamisel külas. Kehvikute komiteede abil murti kulakute sabotaaž viljavarumisel ning riik sai vilja tööstuskeskuste ja Punaarmee varustamiseks. Kümned miljonid puudad vilja, mis oli kulakutelt ära võetud, jaotati kehvtalurahvale. Kehvikute komiteed aitasid konfiskeeritud mõisamaid ja inventari jaotada kehvikute huvides. Kulakutelt võeti ära mitte ainult need maad, mis nad olid haaranud enda kätte mõisate jagamisel, vaid ka umbes 50 miljonit hektarit sellest 80 miljonist hektarist, mis kulakute valduses oli olnud enne revolutsiooni; neilt võeti ära osa inventari ja loomi ning jaotati kehvikutele ja vähese jõukusega keskmikkudele. Kulakute varanduse võõrandamise tulemusel vähenes kulakluse erikaal kolmekordselt.

Tohutu hulk kehvtalurahvast, kes oli saanud mõisnike ja kulakute maad, inventari ja loomi, hakkas tõusma keskmike tasemele. Kehvikute komiteed aitasid luua põllumajanduslikke kommuune ja artelle ning kindlustada töölisklassi liitu kesktalurahvaga. Kehvikute komiteed ajasid kulakud ja nende sabarakud kohalikest nõukogudest välja, saatsid tihtilugu laiali nõukogud, kus valitses kulakute meelevald, viisid läbi uued valimised, mõnikord aga täitsid ise kohalike võimuorganite funktsioone. *Kehvikute komiteed olid proletariaadi diktatuuri tugipunktideks külas.* Nad lähendasid kehv- ja kesktalupoegade laiu hulki ning kindlustasid sellega nõukogude võimu positsiooni külas. Kui kehvikute komiteed olid oma ülesande täitnud, likvideeriti nad 1918. aasta lõpul.

Esimene Nõukogude konstitutsioon. Esimene Nõukogude konstitutsioon, mille kinnitas V ülevenemaaline nõukogude kongress 10. juulil 1918. a., fikseeris seadusandlikult sotsialistliku revolutsiooni ajaloolised saavutused tema esimese kaheksa arenemiskuu jooksul. Konstitutsiooni projekti töötas välja Konstitutsioonikomisjon J. M. Sverdlovi eesistumisel ning V. I. Lenini osavõtul ja tema näpunäidete põhjal. «Maailmas pole varem olnud selliseid konstitutsioone nagu meie oma,» märkis Lenin. «Selles on kirja pandud kogemused, mida proletaarsed massid on omandanud ekspluataa-

Vene NFSV Konstitutsiooni esimene väljaanne.

torite vastu võitlemisel ja organiseerimistöös nii meie maal kui ka kogu maailmas.»[1]

Konstitutsiooni esimese osa moodustas ajalooline «Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsioon». Osas «Konstitutsiooni üldised põhimõtted» fikseeriti riigis seadusandlikult nõukogude võimu kujul kehtestatud proletariaadi diktatuur, mille eesmärgiks oli lõplikult maha suruda kodanlus, kaotada inimese ekspluateerimine inimese poolt ning ehitada üles sotsialism. Samuti fikseeriti *vabariigi föderatiivne riiklik korraldus.* Konstitutsioon seadustas töötajate poolt kättevõidetud demokraatlikud vabadused: südametunnistuse-, sõna-, koosolekute ja ühingute vabaduse. Konstitutsioonis oli kirjutatud, et töö on vabariigi kõigi kodanike kohus — «kes ei tee tööd, ei pea ka sööma». Kõik vabariigi kodanikud olid kohustatud kaitsma Oktoobrirevolutsiooni saavutusi, kaitsma sotsialistlikku isamaad. Konstitutsioon kehtestas üldise sõjaväekohustuse. Kuid õigus Nõukogudemaad relvaga kaitsta anti ainult töötajatele.

Nõukogude võimuorganite struktuur. Konstitutsioon määras kindlaks, et VNFSV kõrgeimaks riigivõimuorganiks on ülevenemaaline tööliste, talupoegade, punaarmeelaste ja kasakate saadikute nõukogude kongress, aga kongressi istungjärkude vaheajal Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee, kelle valis kongress ja kes

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 127—128.

vastutas tema ees. Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee moodustas VNFSV valitsuse — Rahvakomissaride Nõukogu. Oblastites, kubermangudes, maakondades ja valdades olid kõrgemateks võimuorganiteks vastavad nõukogude kongressid, nende istungjärkude vaheaegadel aga täitevkomiteed. Alamastme võimuorganiteks olid küla- ja linnanõukogud, mis valiti otseselt valijate poolt, ning nende täitevkomiteed.

Valimissüsteem. Õiguse valida (aktiivse valimisõiguse) ning õiguse olla valitud nõukogudesse (passiivse valimisõiguse) andis konstitutsioon kõigile täisealistele töötajatele, sõltumata nende rahvuslikust ja rassilisest kuuluvusest, soost, haridusest ja suhtumisest religiooni. Valimisõigusest jäeti ilma ekspluataatorlikud ja vaenulikud elemendid, isikud, kes kasutasid palgatööd kasusaamise eesmärgil või elasid mittetöisest tulust; mungad, kirikute ja usukultuste teenijad ning endised tsaaripolitsei ametnikud.

Et tagada töölisklassile nõukogudes juhtivat positsiooni tingimustes, kus talupoegade-valijate arv ületas mitu korda töölistevalijate arvu ning kulakute mõju maal oli veel tugev, kindlustas konstitutsioon töölistele mõningad eesõigused talupoegadega võrreldes. Maakondade, kubermangude ning ülevenemaalistel nõukogude kongressidel oli esindusnorm linnadest ja töölisasulatest viis korda suurem kui maakohtadest. Nõukogude valimised toimusid lahtisel hääletamisel. Valijatel oli õigus neid saadikuid, kes nende usaldust ei õigustanud, ära kutsuda ja ümber valida.

Sellised olid esimese Nõukogude konstitutsiooni peamised seisukohad. Ta oli kõige demokraatlikum konstitutsioon maailmas. Kõik seniajani eksisteerinud konstitutsioonid, ütles Lenin, kaitsesid ekspluataatorlike klasside huve, ainult Nõukogude konstitutsioon teenib töötajaid ning on võimsaks tööriistaks nende võitluses sotsialismi teostamise eest.

KÜSIMUSI.

1. Miks teravnes 1918. aasta kevadel klassivõitlus külas järsult?
2. Millised abinõud võttis Nõukogude riik tarvitusele selleks, et varustada maad viljaga?
3. Milleks moodustati kehvikute komiteed ja millist osa nad etendasid?
4. Millal võeti vastu esimene Nõukogude konstitutsioon ning millised üldised põhimõtted ta välja kuulutas?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreedist külakehvistu organiseerimise ja varustamise kohta.

11. juunil 1918. a.

§ 1. Kõikjal asutatakse kehvikute valla- ja külakomiteed, mis organiseeritakse kohalike tööliste ja talupoegade saadikute nõukogude poolt toitlusorganite osavõtul ning Toitlusasjade Rahvakomissariaadi ja Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee üldjuhtimisel...

§ 2. Kehvikute valla- ja külakomiteesid võivad valida ning sinna valitud saada küla kõik kohalikud ja sissetulnud elanikud, ilma igasuguste kitsendusteta, välja arvatud tuntud kulakud ja rikkad ning peremehed, kel on vilja või muude toiduainete ülejääke, kaubandus- või tööstusettevõtteid, kes kasutavad sulaste tööjõudu või palgatööd jms....

§ 3. Kehvikute valla- ja külakomiteede tegevussfääri kuulub:
1) Vilja, esmajärguliste tarbeesemete ning põllutööriistade jaotamine.
2) Abi osutamine kohalikele toitlusorganitele viljaülejääkide äravõtmisel kulakutelt ja rikastelt...

2. Moskva kubermangu Bogorodski maakonna Uspenski küla kehvikute komitee otsus 30. oktoobrist 1918. a. vabrikantide majade konfiskeerimise kohta koolide rajamiseks.

Kuulati ära: Panfilovite majade rekvireerimise kohta koolide jaoks.
Otsustati: Komitee istungil otsustati Bogorodski maakonna rahvaharidusosakonnale teatavaks teha, et Uspenski küla kehvikute komitee rekvireeris vabrikantide, vendade Panfilovite majad koolide jaoks.

§ 14. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni maailmaajalooline tähtsus.

Oktoobrirevolutsiooni iseloom ja liikumapanevad jõud. Oktoobrirevolutsioon oli esimene võidukas proletaarne revolutsioon inimkonna ajaloos. *Oma iseloomult oli ta sotsialistlik revolutsioon.* Tema võidu tulemusena kukutati kodanluse ja mõisnike diktatuur ning loodi nõukogude sotsialistlik riik, sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise peamine tööriist.

Oma olemasolu esimestest päevadest peale hakkas Nõukogude riik ellu viima sotsialistlikke ümberkorraldusi majanduses, asendama kodanlikku eraomandust tootmisvahenditele ühiskondliku omandusega tootmisvahenditele. Majanduses loodi sotsialistlik tootmisvorm.

Proletariaadi diktatuur likvideeris otsustavalt ja jäägitult feodalismi ja seisusliku korra igandid, mis olid meie maal säilinud veel kuni 1917. aastani. Sellega täitis Oktoobrirevolutsioon ülesanded, mida oleks pidanud lahendama juba kodanlik-demokraatlik revolutsioon. V. I. Lenin märkis: «Me lahendasime kodanlik-demokraatliku revolutsiooni küsimused käigu pealt, möödaminnes, oma peamise ja tõelise, *proletaarselt* revolutsioonilise, sotsialistliku töö «kõrvalsaadusena».» [1]

Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni peamiseks ja otsustavaks liikumapanevaks jõuks oli Venemaa töölisklass, eesrindlik, kõige revolutsioonilisem ja organiseeritum klass, kes oli rohkem kui teised klassid huvitatud sotsialistliku revolutsiooni võidust.

Töölisklass polnud mitte ainult sotsialistliku revolutsiooni peamine liikumapanev jõud, vaid ka tema hegemoon. *Proletariaadi liitlasena astus välja külakehvistu.* Proletariaat tõmbas enda poole

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 32.

ka suure osa keskmikest ning sõdurite mitmemiljonilised hulgad. See kindlustas sotsialistliku revolutsiooni edu. Tööliisklassi võitlus kodanluse ja mõisnike vastu, talurahva võitlus maa eest, rõhutud rahvaste võitlus oma vabastamise eest, sõdurite ning kogu töötava rahva võitlus imperialistliku sõja vastu — kõik need revolutsioonilised rahvahulgad olid lõppkokkuvõttes suunatud ühise vaenlase, kodanluse ja mõisnike diktatuuri vastu. See otsustaski kodanluse ja mõisnike diktatuuri saatuse — see kukutati tööliisklassi ning tema ümber koondunud töötava talurahva rõhuva enamuse poolt.

Sotsialistliku revolutsiooni võidu põhjused. Sotsialistlik revolutsioon võitis Venemaal suhteliselt lühikese ajaga. Sotsialistliku revolutsiooni edu oli tingitud eelkõige sellest, et Venemaal olid valminud majanduslikud ja poliitilised eeldused tema läbiviimiseks. Venemaa oli imperialismiahela kõige *nõrgemaks lüliks*, kus klassi-, rahvuslikud ja poliitilised vastuolud olid muutunud äärmiselt teravaks.

Klassijõudude vahekord riigis oli sotsialistliku revolutsiooni eelõhtul kujunenud erakordselt soodsaks. Kodanlus, kes oli võimul 1917. aasta märtsist oktoobrini, ajas rahvavastast sotsiaalse ning rahvusliku rõhumise poliitikat ja jätkas imperialistlikku sõda. Seepärast ei olnud kodanlikul Ajutisel Valitsusel tööliste ega töötavate talupoegade toetust. Menševike ja esseeride väikekodanlikud kokkuleppeparteid astusid blokki kodanlusega ning läksid üle kontrrevolutsiooni poolele, paljastades end sellega rahva silmis. Tööliisklassi rõhuv enamik lõi menševikest ja esseeridest lahku ning koondus bolševike partei kui ainsa tõeliselt revolutsioonilise partei ümber. Suur osa töötavat talurahvast läks kaasa tööliisklassi ja tema parteiga, pidades neid ainsaks jõuks, kes suudab rahuldada sajanditepikkusi lootusi maale ja vabadusele. Paljumiljoniline sõdurite mass, mis koosnes peamiselt sõdurisinelitesse riietatud talupoegadest, oli väsinud sõjast, mille lõppu ta ei näinud. Ta pööras selja menševike ja esseeride parteidele ning läks oma enamikus Lenini partei järel, kes näitas ainuõiget väljapääsu sõjast.

Nii kujunes välja võimas ühiskondlik jõud — tööliste ja talupoegade liit tööliisklassi juhtimisel —, mis viiski Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidule.

Tööliste ja talupoegade liidu oli loonud ning seda juhtis bolševike partei, kes oli relvastatud eesrindliku revolutsioonilise teooriaga, ühiskonna arenemise seaduste tundmisega. Partei ühendas tööliste, talupoegade, sõdurite ja rõhutud rahvaste võitluse ühtseks revolutsiooniliseks liikumiseks. Partei valis otsustavaks väljaastumiseks kõige õigema tee ja kõige sobivama momendi, viis töölised, sõdurid ja talupojad revolutsioonilisele tormijooksule ekspluataatorliku korra vastu.

Asjaolu, et bolševike partei eesotsas V. I. Leniniga juhtis rahvahulkade revolutsioonilist võitlust, oli sotsialistliku revolutsiooni kiire võidu otsustavaks tingimuseks Venemaal.

Oktoobrirevolutsiooni võidu seisukohalt oli tohutu suure tähtsusega see fakt, et revolutsioon algas imperialistliku sõja haripunktil. Tähtsamad kodanlikud riigid, kes olid jagunenud kahte vaenulikku leeri ning kelle käed olid seotud omavahelise sõjaga, ei saanud Vene revolutsiooni vastu aktiivselt välja astuda.

Oktoobrirevolutsiooni maailmaajalooline tähtsus. Sotsialistlik revolutsioon Venemaal oli pöördepunktiks inimkonna ajaloos. *Ta pani aluse uuele ajastule inimkonna ajaloos, sotsialismi ja kommunismi võidu ajastule.* Oktoobrirevolutsioon murdis läbi imperialismi rinde, kukutas kodanluse ja mõisnike võimu Venemaal — ühel kõige suuremal kapitalistlikul maal — ning kehtestas esimest korda ajaloos kindla tööliste võimu, proletariaadi diktatuuri. Ta purustas vana rõhumise riigiaparaadi ning lõi nõukogude korra, kõige eesrindlikuma ja demokraatlikuma korra maailmas, uut tüüpi riigi, Nõukogude sotsialistliku riigi ning uut tüüpi demokraatia — demokraatia töötajatele.

Oktoobrirevolutsioon purustas vana sotsiaal-majandusliku korra, mis pidurdas tootlike jõudude arenemist, päästis maa ähvardavast majanduslikust katastroofist ja lõi vajalikud eeldused majandusliku mahajäämuse likvideerimiseks ning meie kodumaa muutmiseks võimsaks ja õitsvaks maaks.

Oktoobrirevolutsioon kiskus Venemaa välja imperialistlikust sõjast, päästis maa ähvardavast rahvuslikust katastroofist, rahvusliku sõltumatuse ja riikliku iseseisvuse kaotusest, päästis meie rahvad ohust saada orjastatud välismaise kapitali poolt.

Oktoobrirevolutsioon eksproprieeris ekspropriaatorid ja hävitas sellega majandusliku baasi, millele ekspluateerimise ja sotsiaalse ebaõigluse süsteem tugines, ning juhtis meie kodumaa sotsialismi ehitamise helgele teele.

Sotsialistliku revolutsiooni võit Venemaal süvendas *kapitalismisüsteemi üldkriisi,* mis oli tekkinud Esimese maailmasõja perioodil, ning kergendas sellega proletariaadil ja rõhutud rahvastel uute hoopide andmist imperialismile. Nõukogude sotsialistlik kord kujunes ekspluateeritavate hulkade vabastusliikumise kantsiks sotsiaalse ja rahvusliku rõhumise vastu. Oktoobrirevolutsioon innustas maailma töötajaid võitlusele imperialismi vastu. Tema otsesel mõjul arenes kapitalistlikes maades võimas revolutsiooniline liikumine.

Pärast Oktoobrirevolutsiooni võitu ning tema mõjul tekkisid paljudes maades töölisklassi revolutsioonilise liikumise baasil *kommunistlikud parteid,* kes pidasid oma eeskujuks suure Lenini poolt loodud bolševike parteid. 1919. aastal ühinesid nad Kolmandaks, Kommunistlikuks Internatsionaaliks.

Nõukogude riigi revolutsioonilisel väljumisel sõjast ning tema poolt väljakuulutatud *rahu ja rahvastevahelise koostöö poliitikal* oli maailmaajalooline tähtsus. «Rahvusvahelisel areenil tekkis esmakordselt riik, kes kuulutas välja ülla rahuloosungi ja hakkas

rahvaste ning maade vahelistes suhetes ellu viima uusi põhimõtteid. Inimkond sai kindla kantsi oma võitluses vallutussõdade vastu, rahu ja rahvaste julgeoleku eest.» [1]

Oktoobrirevolutsioon purustas rahvusliku ja koloniaalse rõhumise ahelad ning vabastas sellest Venemaa rahvad. See avaldas tohutu suurt mõju kogu maailma rõhutud rahvastele ning kutsus nende hulgas esile võimsa rahvusliku vabastusliikumise koloniaalorjuse vastu. Sellega pandi *alus kogu imperialismi koloniaalsüsteemi sügavale kriisile.*

Suure Oktoobrirevolutsiooni maailmaajalooline tähtsus seisab ka selles, et ta oli klassikaline proletaarne revolutsioon, mille põhijooned on kordunud ning peavad korduma teiste maade sotsialistlikes revolutsioonides.

Venemaal toimunud sotsialistliku revolutsiooni tulemusena *lõhenes maailm kaheks süsteemiks* — kapitalistlikuks ja sotsialistlikuks. Nende kahe süsteemi võitlus määrab 1917. aastast alates kogu maailma ajaloo arenemiskäigu.

KÜSIMUSI.

1. Missugused on Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni iseloom ja liikumapanevad jõud?
2. Millistest põhjustest oli tingitud Oktoobrirevolutsiooni kiire võit?
3. Miks sai sotsialistlik revolutsioon Venemaal uue ajastu alguseks inimkonna ajaloos?
4. Milline tähtsus oli Oktoobrirevolutsioonil meie maa ajaloolisele saatusele?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Silmapaistvad progressiivse avalikkuse esindajad Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni maailmaajaloolisest tähtsusest.

«Oktoobrirevolutsioon oli signaaliks proletariaadi väljaastumistele kõigis maakera paikades. Oktoobrirevolutsiooni mõjul alustasid Jaapani töölised ja talupojad 1918. a. tuntud riisimässu. See liikumine, mis sai Jaapani nüüdse revolutsioonilise liikumise lähtekohaks, sündis selle laine harjal, mille oli esile kutsunud Oktoober.»

Sen Katajama.

«Ajalugu õpetab, et kui tee sotsialismile muutub kergemaks, siis selle eest oleme me tänu võlgu Suurele Sotsialistlikule Oktoobrirevolutsioonile, Nõukogude Liidu töötajate kangelaslikkusele ning ennastsalgavusele, kes panid ajalooratta kiiremini pöörlema...»

Maurice Thorez.

---

[1] Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programm, Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress, III kd., Tallinn, 1963, lk. 220.

«Neil päevil, kui vene proletaarlased ja talupojad esimestena maailma ajaloos ründasid tsarismikindlust, mõistis saksa töölisklass, milliseks kolossaalseks ajalooliseks sammuks maailma revolutsioonilises töölisliikumises oli Vene revolutsiooni võit, Punaarmee moodustamine ja bolševismi suured ideed.»

Ernst Thälmann.

«...Venemaa sotsialistliku revolutsiooni eeskuju ja õppetunnid avaldasid tõsist mõju kogu Uue Maailma rõhutud rahvahulkade majandusliku ja poliitilise võitluse arenemisele.»

William Foster.

«Niisugused kogemused, nagu Vene omad, on väga tähtsad. Nad realiseeruvad, osutades paratamatult oma mõju kõigele.»

Henri Barbusse.

«...Kui Euroopas leidub veel õigluse sõpru, siis peavad nad aupaklikult kummardama selle revolutsiooni ees, mis pärast nii paljusid sajandeid tegi esimese katse anda maailmale võim, mida juhib rahvas ise ja rahva heaks.»

Anatole France.

«...Teie kannate uue päeva leeki, ideaali leeki, mis on tegelikkuses kindlalt juurdunud, ning on olemas terved hulgad noori jõude, kes suudavad seda teostada. Me näeme oma Lääne hämarusest, kuidas Idas haarab võimsalt puhkev uus koit uue ajastu avaraid horisonte. Tervitus tõusvale päikesele!»

Romain Rolland.

Küsimusi II peatüki kordamiseks.

1. Millise relvastatud ülestõusu plaani kavandas V. I. Lenin ja kuidas see teostati Oktoobrirevolutsiooni käigus?
2. Milles seisab II ülevenemaalise nõukogude kongressi tähtsus?
3. Milline periood on meie maa ajalukku läinud nimetuse all «Nõukogude võimu võidukäik»? Milles seisab selle perioodi tähtsus?
4. Miks purustati vana ning loodi uus, nõukogude riigiaparaat?
5. Kuidas kujunes majanduselus sotsialistlik tootmisvorm?
6. Milles seisab Bresti rahu tähtsus noore Nõukogude vabariigi saatuse seisukohalt?
7. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni maailmaajalooline tähtsus.

Mida lugeda.

John Reed, 10 päeva, mis vapustasid maailma, Tallinn, 1958.
N. Pogodin, Inimene relvaga (Kolm näidendit, Tallinn, 1960).

NÕUKOGUDEMAA VÄLISMAISE SÕJALISE INTERVENTSIOONI JA KODUSÕJA PERIOODIL (1918—1920).

§ 15. Välismaise interventsiooni ja kodusõja algus.

Imperialistide röövellik kallaletung Nõukogude Venemaale. 1918. aasta kevadel ja suvel tungis rahvusvaheline imperialism röövellikult kallale Nõukogude Venemaale.

Imperialistid tahtsid hävitada maailma esimest tööliste ja talupoegade sotsialistlikku riiki, et «... kustutada sotsialistliku revolutsiooni tulekahju, mis on alanud meil ja üha rohkem ähvardab üle kanduda kogu maailmale»[1]. Nad lootsid, et neil õnnestub taastada kodanluse diktatuuri Venemaal, anda kapitalistidele tagasi nõukogude võimu poolt natsionaliseeritud vabrikud ja tehased ning kätte saada annulleeritud laenud. Nad lootsid endist viisi röövida meie maad ja tahtsid ta muuta kapitalistlike suurriikide koloniaalripatsiks.

Kuni kestis maailmasõda, ei saanud Antandi riigid rakendada suuri sõjajõude võitluseks Nõukogude vabariigi vastu. Sellepärast organiseerisid imperialistid kõrvuti oma vägede saatmisega Venemaal sisemise kontrrevolutsiooni jõude, keda nad varustasid relvastuse ja lahingumoonaga. Kõik revolutsiooni vaenlased läksid meeleldi välismaise imperialismi teenistusse, kuna nende katsed lämmatada Nõukogude vabariiki 1917. aasta lõpul ja 1918. aasta alguses oma jõududega olid läbi kukkunud. Kukutatud ekspluataatorid tervitasid palavalt intervente ja liitusid nendega ühiseks võitluseks nõukogude võimu vastu.

Kui ei oleks olnud välismaist sõjalist interventsiooni, siis ei oleks sisemine kontrrevolutsioon suutnud uuesti alustada kodusõda ja pidada seda kolme aasta vältel. «... kõik teavad,» kirjutas Lenin, «et meile tungisid kallale valgekaartlased läänes, lõunas, idas ainult Antandi abi tõttu ...»[2]

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 37.
[2] V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 48.

Sel kombel ühinesid 1918. aasta suvel võitluseks Nõukogude riigi vastu kaks jõudu — rahvusvaheline imperialism, kes organiseeris sõjalise interventsiooni, ja sisemine kontrrevolutsioon. See päästiski valla kodusõja.

Nõukogude vabariik rinnete rõngas. Juba 1917. a. detsembris sõlmisid Inglismaa ja Prantsusmaa kokkuleppe Venemaa lõunaosa interventsioonitsoonideks jaotamise kohta. Inglise tsooni kuulusid Põhja- ja Taga-Kaukaasia ning Kesk-Aasia, Prantsuse tsooni Ukraina ja Krimm. Samal ajal bojaaride Rumeenia, kelle selja taga seisis imperialistlik Prantsusmaa, okupeeris Bessaraabia.

1918. aasta märtsis maabusid Murmanskis Inglise ja Prantsuse ning seejärel ka Ameerika väed. Augustis maabusid intervendid Arhangelskis. Ühendatud jõududega kukutasid intervendid ja kontrrevolutsionäärid Põhjas nõukogude võimu ja kehtestasid julma okupatsioonirežiimi. Üle 50 000 inimese heideti vanglasse ja üle 4000 lasti maha. Intervendid röövisid ohjeldamatult piirkonna rikkusi.

Samaaegselt algas Jaapani-Ameerika interventsioon Kaug-Idas.

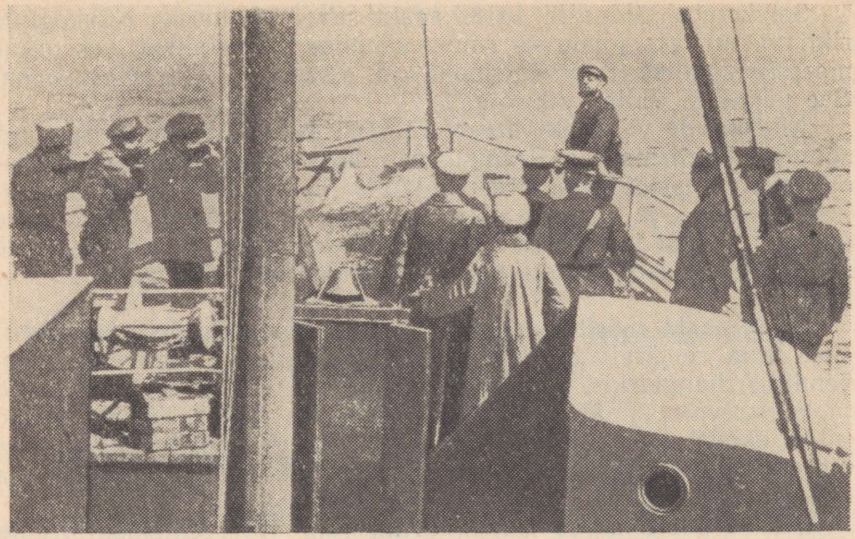
Selleks et leida ettekäänet interventsiooniks, tapsid jaapani agendid ööl vastu 5. aprilli Vladivostokis kaks oma kaasmaalast, hommikul aga maabusid seal Jaapani väed, kes hõivasid linna «välismaa alamate elu ja omandi kaitsmise» ettekäändel. Samal päeval maabus seal ka Inglise dessant.

1918. aasta augusti keskel saabus Vladivostokki Ameerika ekspeditsioonikorpus ja liikus Nõukogudemaa sisealadele. Sügiseks likvideerisid intervendid ja valgekaartlased nõukogude võimu Kaug-Ida territooriumil.

Inglise imperialistid saatsid oma väed ka Kesk-Aasiasse. Nende toetusel organiseerisid kohalikud kodanlikud natsionalistid, esseerid ja menševikud Nõukogude-vastaseid mässe Ašhabadis, Krasnovodskis ja mujal, kukutasid seal nõukogude võimu ja moodustasid kontrrevolutsioonilise Taga-Kaspia valitsuse. Augustis jõudsid Inglise väed Bakuusse. Bakuu Kommuun lämmatati. Kommuuni juhid — bolševikud S. G. Šaumjan, P. A. Džaparidze, I. V. Malõgin, I. T. Fioletov, M. Azizbekov ja teised viidi Bakuust Turkmeeniasse ja lasti 20. septembril maha. 26 Bakuu komissari kuritegelik tapmine oli inglise imperialistide alatu ja häbiväärne roim.

Sise-Venemaal kasutasid Antandi imperialistid võitluses nõukogude võimu vastu eelkõige Austria-Ungari armee kuuekümnetuhandelist tšehhidest ja slovakkidest koosnevat korpust, kes olid maailmasõja ajal sattunud Venemaale sõjavangi või vabatahtlikult Venemaa poolele üle tulnud.

Pärast Bresti rahu sõlmimist lubas Nõukogude valitsus tšehhidel-slovakkidel Vladivostoki kaudu Prantsusmaale evakueeruda. Antandi esindajad provotseerisid aga korpuse reaktsioonilise juhtkonna ja tšehhi kodanluse liid-

Kommunisti mahalaskmine inglise interventide poolt.

rite abil sõdureid Nõukogude-vastasele mässule. Mäss algas 25. mail ja haaras peagi hiiglasuure territooriumi Pensast kuni Vladivostokini, mida mööda liikusid tšehhide-slovakkide korpuse ešelonid. Ameerika Ühendriikidest saabus mässajatele üle 100 000 vintpüssi ja muud relvastust. Tšehhide-slovakkide mäss oli Lenini ütluse järgi imperialistliku maailma Nõukogude-vastane rünnak.

See alatu interventsiooniakt kutsus kõikjal esile teravat hukkamõistu, sealhulgas ka tunduva osa tšehhide-slovakkide hulgas. Üle kuue tuhande sõduri tuli juba enne mässu algust meie poolele üle ja ligi kolm tuhat sõdurit keeldusid mässust osa võtmast, paljud neist astusid Punaarmeesse.

Tšehhide-slovakkide mässule järgnesid kulakute ülestõusud Volgamaal, Uraalis ja Siberis. Nende mässudega läks kaasa ka osa keskmiktalupoegi, kes ei olnud rahul toitlusdiktatuuriga ning uskusid esseeride ja menševike Nõukogude-vastast agitatsiooni. Kogu territooriumil Volgast kuni Vladivostokini kukutati nõukogude võim. Samaaras moodustasid menševikud ja esseerid endistest Asutava Kogu liikmetest kontrrevolutsioonilise «valitsuse» (Komutš). Samasugused «valitsused» tekkisid Omskis ja Jekaterinburgis (Sverdlovskis). Nad andsid kapitalistidele tagasi vabrikud ja tehased ning mõisnikele maa, töölistele aga kehtestasid 10-tunnilise tööpäeva. Linnades ja külades märatsesid karistussalgad. Valgekaartlikud «valitsused» formeerisid armeesid võitluseks nõukogude võimu vastu.

Saksa imperialistid omakorda haarasid Baltimaad, suurema osa Valgevenemaast, Ukraina, Krimmi ja Gruusia. Seal likvideeriti nõukogude võim ning taastati kodanluse ja mõisnike võim. Ukraina

hetmaniks määrasid nad endise tsaariarmee kindrali suurmõisnik Skoropadski. Donimaal panid intervendid võimule kindral Krasnovi, kelle kasakkonna kontrrevolutsiooniline ülemkiht valis atamaniks.

Nõukogude vabariik oli rinnete rõngas, olles ära lõigatud oma peamistest toidu-, toor- ja kütteainerajoonidest. Ta elas üle uskumatuid raskusi. Nälg piinas töölisi. Tooraine ja kütuse puuduse tõttu enamik ettevõtteid seisis.

Kuritegelik kallaletung V. I. Leninile. Rasket olukorda riigis kasutasid esseerid ja menševikud, kes pidasid interventidega salajast sidet kontrrevolutsiooniliste vandenõude ja kulaklike mässude organiseerimiseks.

Juulis organiseerisid esseerid Nõukogude-vastased mässud 23 Kesk-Venemaa linnas — Jaroslavlis, Rõbinskis, Muromis jm. Pahempoolsed esseerid alustasid Moskvas mässu. Et provotseerida sõda Saksamaaga, tapsid nad Saksa saadiku Mirbachi.

Esseeride terroristlikud jõugud organiseerisid rea kallaletunge nõukogude võimu ja Kommunistliku Partei juhtidele. Esseer Kaplan tulistas 30. augustil 1918. a. Michelsoni tehase õues (nüüd Vladimir Iljitši nimeline tehas) Moskvas Vladimir Iljitši momendil, kui ta väljus tsehhist pärast esinemist tööliste miitingul. Lenin sai kahe mürgitatud kuuliga raskesti haavata.

Esseeride poolt organiseeritud kuritegelik kallaletung revolutsiooni suurele juhile vapustas kogu maad ja kutsus rahva hulgas esile äärmise pahameele. Rohkearvulistel koosolekutel ja miitingutel nõudsid töölised ja kõik töötajad halastamatut arveteõiendamist nõukogude võimu verivaenlastega. 5. septembril 1918. a. võttis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee vastu otsuse kehtestada revolutsiooni vaenlaste vastu punane terror: kõik isikud, kes olid seotud valgekaartlike organisatsioonidega või võtsid osa vandenõudest ja mässudest, kuulusid mahalaskmisele.

Sügava rahutuse ja murega jälgisid nõukogude inimesed Lenini tervislikku seisundit. Kogu maalt saabusid Vladimir Iljitši aadressil kaastundetelegrammid, kus sooviti kõige kiiremat tervenemist. Lenini tugev organism sai surmaohust võitu. 17. septembril võis Vladimir Iljitš nõukogude rahva suureks rõõmuks taas tööle asuda.

Nõukogude riigi kaitse organiseerimine. Edukaks võitluseks interventide ja sisemise kontrrevolutsiooniga oli vaja luua massiline regulaararmee. Vabatahtlikkuse alusel ei olnud niisugust armeed võimalik luua. Seepärast asus Nõukogude riik mai lõpus armeed komplekteerima tööliste ja töötavate talupoegade mobiliseerimise teel. Mobilisatsioon kulges suure eduga. Punaarmee lahingutegevust juhtis Vabariigi Revolutsiooniline Sõjanõukogu, mis loodi 1918. aasta septembris.

Punaarmee komandöride ettevalmistamiseks tööliste ja töötavate talupoegade hulgast loodi laialdane kursuste võrk. Punaar-

ВСѢМ СОВѢТАМ

РАБОЧИХ КРЕСТ., КРАСНОАРМ. ДЕПУТ.

ВСѢМ АРМІЯМ, ВСѢМ, ВСѢМ ВСѢМ.

Нѣсколько часов тому назад совершено злодѣйское покушеніе на тов. ЛЕНИНА. Роль тов. Ленина, его значеніе для рабочаго движенія Россіи, рабочаго движенія всего міра извѣстны самым широким кругам рабочим всѣх стран.

[illegible]

ПРИЗЫВАЕМ ВСѢХ ТОВАРИЩЕЙ К ПОЛНѢЙШЕМУ СПОКОЙСТВІЮ, К УСИЛЕНІЮ СВОЕЙ РАБОТЫ ПО БОРЬБѢ С КОНТР-РЕВОЛЮЦІОННЫМИ ЭЛЕМЕНТАМИ.

НА ПОКУШЕНІЯ, НАПРАВЛЕННЫЙ ПРОТИВ ЕГО ВОЖДЕЙ, РАБОЧІЙ КЛАСО ОТВѢТИТ ЕЩЕ БОЛЬШИМ СПЛОЧЕНІЕМ СВОИХ СИЛ, ОТВѢТИТ БЕЗПОЩАДНЫМ МАССОВЫМ ТЕРРОРОМ ПРОТИВ ВСѢХ ВРАГОВ РЕВОЛЮЦІИ.

Товарищи! Помните, что охрана ваших вождей в ваших собственных руках. Тѣснѣе смыкайте свои ряды и господству буржуазіи вы нанесете рѣшительный, смертельный удар. Побѣда над буржуазіей—лучшая гарантія, лучшее укрѣпленіе всѣх завоеваній октябрьской революціи, лучшая гарантія безопасности вождей рабочаго класса.

Спокойствіе и организація! Всѣ должны стойко оставаться на своих постах! Тѣснѣе ряды!

Председатель В. Ц. И. К. **Я. Свердлов.**

30 Августа 1918 год. 10 час. 10 мин. вечера.

Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee teadaanne mõrtsukalikust atentaadist V. I. Leninile.

mee loomisele ja väljaõpetamisele tõmmati kaasa tuhandeid vana armee ohvitsere. Enamik nendest teenis ausalt nõukogude võimu, paljud edutati kõrgetele juhtivatele ametikohtadele ning etendasid suurt osa interventide ja valgekaartlaste purustamises. Nende hulgas olid I. I. Vatsetis [1], A. I. Jegorov, S. S. Kamenev, D. M. Karbõšev, A. P. Nikolajev, M. N. Tuhhatševski, B. M. Šapošnikov ja teised. Kuid vanade ohvitseride hulgas leidus ka niisuguseid, kes reetsid Punaarmee ja jooksid üle vaenlase poolele. Sõjaväeliste spetsialistide tegevust kontrollisid *komissarid* — Kommunistliku Partei ja nõukogude võimu täievolilised esindajad.

Võitluses interventide ja valgekaartlastega väljapaistnud Punaarmee võitlejate autasustamiseks asutati Punalipu orden.

Algas tagala ümberkorraldamine sõja vajadusteks. Kommunistlik Partei püstitas loosungi «Kõik rinde heaks, kõik vabariigi kaitseks». 2. septembril 1918. a. kuulutas ÜKTK kogu maa *ühtseks sõjaleeriks*. Kõigi partei-, riigi- ja ühiskondlike organisatsioonide tegevus allutati peamisele ülesandele — võidu saavutamisele vaenlase üle. 30. novembril moodustati *Tööliste-Talupoegade Kaitsenõukogu eesotsas V. I. Leniniga*. Kaitsenõukogule anti kogu võimutäius kõigi jõudude ja vahendite mobiliseerimisel maa kaitseks.

Kommunistlik Partei arendas hiiglaslikku selgitustööd linna ja maa töötava elanikkonna hulgas. Moskva ettevõtetes ja asutustes toimusid Lenini ettepanekul regulaarselt igal reedel miitingud, kus esinesid Keskkomitee liikmed ja vastutavad parteitöötajad. Süstemaatiliselt esines miitingutel V. I. Lenin. Kommunistlik Partei innustas ja organiseeris töölisi ja kõiki töötajaid õiglasele revolutsioonilisele vabadussõjale interventide ning sisemise kontrrevolutsiooni vastu.

KÜSIMUSI.

1. Missugused eesmärgid olid rahvusvahelisel imperialismil, kui ta organiseeris sõjalise interventsiooni Nõukogude Venemaa vastu?
2. Miks sisemine kontrrevolutsioon ühines interventidega?
3. Kuidas arenes interventsioon ja kodusõda 1918. aasta suvel?
4. Missugused abinõud võttis tarvitusele Nõukogude riik, et tagada interventide ja valgekaartlaste purustamist?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

ÜKTK määrusest Tööliste-Talupoegade Kaitsenõukogu moodustamise kohta.

30. novembril 1918. a.

... Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee dekreediga 2. septembrist s.a. on Nõukogude vabariik kuulutatud sõjaleeriks.

See määrus tuleb nüüd ellu viia kõigil majandusliku tegevuse ja riigijuhtimise aladel.

---

[1] I. I. Vatsetis oli Vabariigi Relvastatud Jõudude esimene ülemjuhataja.

Armeed on vaja kindlustada varustusega ja selleks on vaja tõsta tööviljakust. Armeed ja laevastikku, samuti Moskvat, Petrogradi ja kõiki teisi formeerimise ja töö keskusi on vaja kindlustada toiduainetega.

Mitte ainult armees ja laevastikus, vaid ka toiduainetega varustamises ja transpordis tuleb kehtestada sõjaväeline režiim, s. o. karmi töödistsipliini režiim, mis vastab maa olukorrale, mille imperialismibandiidid sundisid muutma sõjaleeriks...

Sel eesmärgil otsustab nõukogude Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee asutada Tööliste-Talupoegade Kaitsenõukogu sm. Lenini kui Rahvakomissaride Nõukogu esimehe juhtimisel...

Kaitsenõukogule antakse kogu võimutäius maa jõudude ja vahendite mobiliseerimiseks kaitse huvides. Kõigile ametkondadele ja asutustele, nii kesk- kui ka kohalikele, kõigile kodanikele on Kaitsenõukogu määrused vastuvaidlematult kohustuslikud...

§ 16. Ähvardav kaheksateistkümnes aasta.

Revolutsiooni saatus otsustati idas. 1918. aasta suvel ja sügisel kujunes suurim oht vabariigile maa idaosas, kus tšehhide-slovakkide ja valgekaartlaste väed haarasid hiiglasuure territooriumi ja vallutasid tähtsad linnad Volgal — Samaara, Simbirski, Kaasani ja teised, ähvardades maa elulisi keskusi ja kodumaa pealinna Moskvat. *Idarindel otsustati revolutsiooni saatus.*

1918. aasta juulis loodi Idarinne, mis ühendas kõik Nõukogude väed, kes tegutsesid interventide ja valgekaartlaste vastu Volga ümbruses, Uraalis ja Siberis. Rindejuhatajaks oli S. S. Kamenev. Rinde koosseisu kuulus viis armeed, mille tuumiku moodustasid Uraali, Volgamaa ning Kesk-Venemaa töölistest ja kommunistidest loodud polgud. 30. diviisi polgud olid moodustatud Lõuna-Uraali tööliste salkadest. Töölise-kommunisti V. K. Blücheri juhtimisel sooritasid need salgad kangelasliku 1500 kilomeetri pikkuse retke vaenlase tagalas — Orenburgist ja Beloretski ringkonna tehastest Krasnoufimski rajooni, et ühineda Punaarmeega. Selle legendaarse retke eest autasustati Blücherit esimesena vabariigis Punalipu ordeniga.

Juuli lõpul kuulutas Kommunistliku Partei Keskkomitee välja kommunistide mobilisatsiooni Idarindele. Mobilisatsiooni toetasid palavalt kõik parteiorganisatsioonid. Üle kahe tuhande parima kommunisti saatis rindele Moskva, üle 800 kommunisti Petrograd. 1918. aasta lõpul oli Idarindel ligi 25 000 kommunisti. Juhtivale poliitilisele tööle Idarinde armeedesse saatis Keskkomitee niisuguseid suurte võimetega organisaatoreid, nagu V. V. Kuibõšev, S. I. Gussev, P. K. Šternberg, F. I. Gološtšokin ja teised.

V. I. Lenin jälgis isiklikult täienduste saatmist Idarindele. Sinna saadeti kümneid tuhandeid punaarmeelasi ja suur hulk relvastust. Loodi Volga sõjaflotill, mille täieduseks Lenini käsul saadeti sõjalaevu Balti laevastikust.

Augusti keskel läksid Idarinde väed üle pealetungile. Otsustavad lahingud toimusid Kaasani all. Lahingute haripunktil saabus

ärev teade atentaadist Vladimir Iljitšile. Esseeride poolt toimepandud kuritegu tekitas Punaarmee võitlejates äärmist viha. Arendades oma pealetungi, hõivasid Nõukogude väed 10. septembril Kaasani, 12. septembril aga vabastati Lenini sünnilinn Simbirsk. Leninile saadetud telegrammis kirjutasid võitlejad: «Kallis Vladimir Iljitš! Teie sünnilinna vabastamine on vastus ühe Teie haava eest, aga teise eest tuleb Samaara!» V. I. Lenin vastas tänutelegrammiga ja sooja tervitusega. Innustatud Lenini tervitusest, tugevdasid Nõukogude väed vaenlasele antavaid lööke ja hõivasid 7. oktoobril Samaara. Ülestõusnud töölised aitasid Punaarmee väeosadel linna vallutada. Lahingutes Samaara pärast paistis silma Nikolajevski brigaad, mida juhtis andekas komandör V. I. Tšapajev.

Koos isadega sõdisid Idarindel vapralt noored töölised, kes olid pärit mitmetest linnadest. Bugulma all sõdis kangelaslikult Neveli polk, mis koosnes tervenisti Petrogradi töölisnoortest. Polgu komissariks oli noor tööline kommunistlik noor Aleksander Kondratjev. Ühes raskes lahingus heitis ta kuulipilduja taha ja hakkas tulega katma polgu taandumist uutele positsioonidele. Raskesti haavatuna jätkas Kondratjev tulistamist. Kui padrunid lõppesid, haaras ta revolvri ja laskis maha neli valgekaartlast. Viimase kuuli laskis kangelane endale südamesse, hüüdes: «Kommunistlikud noored ei anna ennast vangi!» Üks Leningradi prospektidest kannab Aleksander Kondratjevi nime.

Volgamaa ja Uraali töölised ja talupojad tervitasid rõõmuga pealetungivat Punaarmeed. Tuhandete kaupa astusid nad vabatahtlikult Punaarmee ridadesse võitluseks valgekaartliku diktatuuri terroristliku režiimi vastu.

Kindlus Volgal. Ägedad lahingud toimusid Lõunarindel, Tsaritsõni rajoonis, kus alustas pealetungi Krasnovi Doni kasakaarmee, mis oli loodud ja relvastatud saksa okupantide abiga. Tsaritsõn takistas kontrrevolutsiooniliste jõudude ühinemist, kes tegutsesid maa ida- ja lõunaosas. Põhja-Kaukaasia sõjaväeringkonna Sõjanõukogu juhtimisel, kuhu kuulusid J. V. Stalin, K. J. Vorošilov ja S. K. Minin, loodi Tsaritsõnis lühikese ajaga linna kaitsvatest hajutatud salkadest võitlusvõimelised üksused, mis koondati hiljem 10. armeeks. Nende selgroo moodustasid Ukraina metallistide ja kaevurite salgad ning Doni revolutsioonilised kasakad, kes olid saksa okupantide survel taandunud Tsaritsõni juurde. Linna kaitses ratsabrigaad, mis oli loodud S. M. Budjonnõi poolt Donil tegutsenud partisanisalkadest, ja üle 10 000 Tsaritsõni töölise parteiorganisatsiooni juhtimisel. Kohalikes tehastes ehitati ja remonditi kümneid soomusronge ning soomusautosid ja valati sadu suurtükke.

1918. aastal ründasid Krasnovi väed kaks korda Tsaritsõnit. Augustis ja oktoobris jõudsid kasakabanded vahetult linnani. Kuid Tsaritsõni kaitsjad lõid vaenlase pealetungi tagasi. «Sureme, kuid

ei loovuta linna!» oli nõukogude sõjameeste deviisiks. Nad muutsid Tsaritsõni ligipääsmatuks kindluseks Volgal. Olles valged oma kangelasliku kaitsega välja kurnanud, läksid 10. armee võitlejad üle vastupealetungile ja paiskasid purustatud vaenlase väeosad Doni taha. Nendes lahingutes paistis silma Rogožki-Simonovski polk, mis peaaegu tervenisti koosnes Moskva tehaste — Gužoni tehase (nüüd «Sirp ja Vasar») ning «Dünamo» tehase töölistest.

«Raudne vool». Dramaatilised sündmused arenesid sel ajal Põhja-Kaukaasias. Seal alustas pealetungi Denikini tugevnenud «vabatahtlik» armee. Põhja-Kaukaasia nõukogude armee, tundes teravat puudust relvastusest ja laskemoonast, osutas vaenlasele visa vastupanu. Augusti keskpaigas õnnestus Denikinil vallutada Jekaterinodar (Krasnodar) ja seejärel ka Novorossiisk.

Osa Nõukogude vägesid (ligi 16 000 meest), kes pidasid lahinguid Tamani poolsaarel, osutus äralõigatuks Põhja-Kaukaasia armee peajõududest, kes taganesid Armaviri suunas. Need nõukogude väeosad ühendati Tamani armeeks. I. I. Matvejevi ja J. I. Kovtjuhhi juhtimisel sooritas Tamani armee legendaarse retke Musta mere rannikut mööda Tuapseni ja vallutas selle ootamatu öise löögiga. Siit liikusid Tamani armee võitlejad mööda mäekurusid Armaviri suunas. Peaaegu ilma laskemoona ja toiduaineteta, lüües valgekaartlastega ägedaid lahinguid, liikus Tamani armee ja koos temaga 20 000 põgenikku, kes läksid ära deniikinlaste eest. Ööl vastu 12. septembrit purustasid Tamani armee võitlejad kindral Pokrovski 15 000-mehelise väeosa ja ühinesid viie päeva pärast Põhja-Kaukaasia armee peajõududega. Varsti pärast seda nimetati Põhja-Kaukaasia armee ümber 11. armeeks. Tamani armee kangelaslikku retke on kirjeldatud A. Serafimovitši romaanis «Raudne vool».

Austria-saksa okupantide väljakihutamine. 1918. aasta kevadel käis sakslaste poolt okupeeritud Nõukogude territooriumil vabadussõda okupantide vastu. Suurima ulatuse võttis see võitlus Ukrainas. Siin arenes laialdane partisaniliikumine. Suurteks partisanisalkade organiseerijateks olid bolševikud Nikolai Štšors, Vassili Boženko, Grigori Kotovski ja paljud teised. Linnades organiseerisid töölised streike ja keeldusid töötamast okupantide heaks. Nii näiteks halvas ukraina raudteelaste üldstreik liikluse tervelt kuuks ajaks. Suvel puhkesid mitmes Ukraina rajoonis talupoegade ülestõusud.

Suure ulatuse võttis partisanisõda ka Valgevenemaal. Ainuüksi Minski ümbruses tegutses ligikaudu 25 partisanisalka. Visalt võitlesid töölised ja kehvikud okupantide vastu ka Baltimaades. Kuid Ukraina, Valgevenemaa ja Baltimaade rahvad vajasid Nõukogude Venemaa abi, sest oma jõududega ei suutnud nad okupantidest vabaneda.

1918. aasta novembris toimusid Saksamaal ja Austria-Ungaris kodanlikud revolutsioonid, mis kukutasid monarhistliku korra.

7. novembriks 1918. a. väljaantud plakat.

Revolutsioonid tugevdasid käärimist meie territooriumil asuvates Saksa ja Austria vägedes. 11. novembril Saksamaa ja tema liitlased Esimeses maailmasõjas kapituleerusid. Tekkisid soodsad tingimused saksa-austria okupantide väljakihutamiseks Nõukogudemaalt.

Novembris annulleeris ÜKTK Bresti röövrahu ja kutsus Ukraina, Valgevenemaa, Baltimaade ning teiste okupeeritud territooriumide rahvaid üles alustama vabadussõda saksa okupantide vastu. Loodi Ukraina rinne, mille moodustasid Punaarmee väeosad ja kaks Ukraina diviisi. Novembri teisel poolel läksid Ukraina rinde väed üle üldpealetungile ja hakkasid ülestõusnud tööliste ja talupoegade toetusel saksa okupante välja kihutama. Arendades pealetungi, hõivasid Nõukogude väed 5. veebruaril Kiievi. 1919. aasta märtsiks taastati peaaegu kogu Ukrainas nõukogude võim, välja arvatud Lõuna-Ukraina linnad, mis olid okupeeritud Antandi vägede poolt. Märtsis võttis Ukraina nõukogude III kongress vastu Ukraina NSV Konstitutsiooni, mis oli koostatud VNFSV

Konstitutsiooni eeskujul. Üleukrainalise Kesktäitevkomitee Presiidiumi esimeheks valiti väljapaistev parteitöötaja G. I. Petrovski.

Saksa okupandid aeti välja ka Valgevenemaa territooriumilt. 1918. a. detsembris toimus Valgevenemaa Kommunistliku Parteï I kongress, mis võttis vastu otsuse Valgevene Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi loomise kohta. 1. jaanuaril 1919. a. moodustati Valgevene vabariik. Kuu aja pärast kinnitas Valgevene NSV I nõukogude kongress vabariigi konstitutsiooni. Valgevene NSV Kesktäitevkomitee Presiidiumi esimeheks valiti bolševik A. F. Mjasnikov.

Baltimaade töötajate palvel tuli neile appi Punaarmee. Ühiselt kihutati välja okupandid ja kukutati reaktsioonilised kodanlikud valitsused, kes olid teeninud okupante. 29. novembril 1918. a. kuulutati välja Eesti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik Eesti Töörahva Kommuuni nime all, 16. detsembril — Leedu ja 17. detsembril Läti nõukogude sotsialistlikud vabariigid.

VNFSV valitsus tunnustas uusi nõukogude vabariike. Need vabariigid omakorda avaldasid soovi luua tihe föderatiivne side VNFSV-ga.

Sel ajal rippus Leedu ja Valgevenemaa kohal kallaletungi oht kodanlik-mõisnikliku Poola poolt. Et tugevdada oma jõude, ühinesid Leedu ja Valgevenemaa 1919. aasta veebruaris Leedu-Valgevene vabariigiks. Ühinenud vabariigi valitsuse juhiks valiti leedu bolševik V. Mickiavičus-Kapsukas.

Kuid nõukogude võim Baltimaades ei eksisteerinud kaua. 1919. aasta jaanuari lõpus — veebruari alguses lämmatas sisemine kontrrevolutsioon imperialistide otsesel toetusel nõukogude võimu Eestis ja sama aasta mais Lätis. 1919. aasta kevadel vallutas Poola Vilniuse ja teised Leedu linnad. Baltimaades kehtestati kodanluse diktatuur.

Imperialistide interventsiooni tugevnemine. Esimese maailmasõja lõppedes tugevdasid imperialistid Nõukogude-vastast interventsiooni. 1918. aasta novembris-detsembris okupeerisid suured Prantsuse väeosad Krimmi, Odessa, Novorossiiski ja teised sadamad lõunas. Taga-Kaukaasiasse saadeti viis Inglise brigaadi. Mitmekordseks kasvas interventide vägede hulk Kaug-Idas ja Põhjas. Välismaiste vägede üldarv meie maal ulatus 300 000 meheni. Imperialistid varustasid Krasnovi ja Denikini valgekaartlikke armeesid relvastuse, laskemoona ja vormiriietusega. Krasnovi armee arendas pealetungi Voroneži suunas, 1919. aasta jaanuaris piiras ta kolmandat korda Tsaritsõnit. Siberis panid imperialistid Nõukogude vabariigi vastase võitluse etteotsa endise tsaariadmirali Koltšaki ning aitasid tal luua ja relvastada suure armee. Minnes üle pealetungile, vallutas Koltšak 25. detsembril Permi ja liikus edasi, et ühineda põhjast pealetungivate interventide ja valgekaartlaste vägedega ning anda koos nendega löök Moskvale.

Tekkis vabariigile äärmiselt ohtlik olukord, eriti lõunas. VK(b)P Keskkomitee võttis tarvitusele tähtsad abinõud Lõunarinde tugevdamiseks. Siia saadeti suur täiendus. 1919. aasta jaanuaris läksid Lõunarinde armeed üle otsustavale vastupealetungile Krasnovi kasakaarmee vastu, purustasid selle täielikult ja vabastasid suurema osa Donimaast.

Edukalt arenes võitlus interventide vastu Ukrainas ja Krimmis. Rindel surus neile peale Punaarmee, tagalas algas partisaniliikumine. Põrandaalused bolševistlikud organisatsioonid tegid vastase vägede hulgas julget revolutsioonilist agitatsiooni. Odessa oblastikomitee lõi spetsiaalse «välismaise kolleegiumi» tööks prantsuse sõdurite ja madruste hulgas. Erakordse mehisusega tegid propagandat oblastikomitee sekretär I. Smirnov (põrandaaluse hüüdnimega Nikolai Lastotškin), M. Štilivker, prantsuse kommunist Jeanne Labourbe ja teised kartmatud kommunistid. Intervendid võtsid põrandaaluseid kinni ja lasksid pärast ebainimlikke piinamisi maha. Kuid välismaa sõdurid ja madrused veendusid üha enam, et neid saadeti Venemaale kuritegelikule avantüürile. Käärimine nende hulgas kasvas kiiresti. Prantsuse eskaadri laevadel algas ülestõus. Intervendid olid sunnitud maa lõunaosast lahkuma. Aprillis said kogu Ukraina ja Krimm nõukogude maaks.

Punaarmee ajas nurja Koltšaki katsed ühineda põhjast pealetungivate interventide ja valgekaartlaste vägedega. Koltšaki jõugud paisati Vjatka alt tagasi.

Kuid imperialistid ja sisemine kontrrevolutsioon ei kavatsenud lõpetada võitlust Nõukogude vabariigi vastu. Nad tegid palavikulisi ettevalmistusi suureks kombineeritud pealetungiks mitmest suunast korraga. Antandi riigid varustasid Koltšaki, Denikini ja Judenitši armeesid tohutu hulga relvastusega, avaldasid tugevat survet Rumeenia, Poola, Soome ja Eesti valitsustele eesmärgiga sundida neid sõdima Nõukogude Venemaa vastu. Inglise sõjalaevastik suundus Balti merele. Nõukogudemaad varitsev oht suurenes veelgi. Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus jätkasid kõigiti noore Nõukogude riigi kaitsevõime tugevdamist.

KÜSIMUSI.

1. Miks otsustati 1918. aasta suvel ja sügisel revolutsiooni saatus Idarindel? Missuguseid abinõusid rakendati Idarinde tugevdamiseks?
2. Millega on seletatav interventsiooni tugevnemine 1918. aasta lõpul ja kuidas see areneb?
3. Missugust edu saavutas Punaarmee võitluses interventide ja valgekaartlastega 1919. aasta kevadeks?

1. Volga sõjaflotilli meremeeste ja Samaara lennugrupi miitingul vastuvõetud resolutsioonist.

28. juulil 1918. a.

Silmas pidades ähvardavat hädaohtu töölisklassi verivaenlaste poolt, kes kisuvad lõhki Nõukogude vabariiki, tõukavad teda näljasurma jäisesse embusse, püüavad surmasõlmega lämmatada suurt Vene revolutsiooni ja tema saavutusi... meie, tervitades Rahvakomissaride Nõukogu, teatame:

Meie, meremehed, kaitseme oma rinnaga vaba Venemaad...

Me teatame, et pingutades oma jaksu ja jõudu võitluses kontrrevolutsiooniga, me peame kas võitma või surema!

...Tõuske, tõuske, kes te olete teotatud ja rüvetatud tsaaride ja kodanluse poolt! Tõuske, kõik õnnetud, tulge meie ridadesse...

Saksa okupantide metsikused.

2. Petrokovski kooli inspektori ettekanne Jekaterinoslavi kubermangu maavalitsusele.

Teen Jekaterinoslavi kubermangu maavalitsusele teatavaks, et õppetöö mulle usaldatud koolis on katkestatud, kuna karistusekspeditsiooni poolt on otse kooli uste ja akende ees üles poodud ja maha lastud mitu inimest, kelle laipu ei ole ära koristatud kolme päeva jooksul.

Pealegi ei saa õppetöö toimuda seetõttu, et kooli ruumides asub karistussalk ja neid kiiresti korda seada pole võimalik, kuna sinna (ruumidesse) on kantud palju prahti, lukud on rikutud jne.

5. novembril 1918. a.

Kooli inspektor Oleksijenko.

§ 17. VK(b)P VIII kongress. Jõudude edasine mobiliseerimine vaenlase purustamiseks.

Kommunistliku Partei VIII kongress. 1919. aasta märtsis toimus Moskvas VK(b)P VIII kongress. Kongressi poolt vastuvõetud otsused määrasid kindlaks sotsialismi ehitamise tee Nõukogudemaal ja etendasid väga suurt osa võidu saavutamisel kodusõjas interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni üle.

Kongress arutas läbi ja kinnitas partei uue programmi, mis oli välja töötatud V. I. Lenini poolt. VSDTP II kongressil 1903. aastal vastuvõetud esimene programm oli proletariaadi diktatuuri võiduga Nõukogudemaal täielikult täidetud. *Partei teine programm määras kindlaks partei peaülesanded üleminekuperioodil kapitalismilt sotsialismile.*

Poliitika alal tegi programm ülesandeks igakülgselt kindlustada proletariaadi diktatuuri riiki — peamist vahendit uue ühiskonna ülesehitamisel. Programm nägi ette võimuorganite edasist lähendamist töötajate hulkadele, nõukogude, proletaarse demo-

kraatia järjekindlat arendamist, kogu töötava elanikkonna järkjärgulist kaasatõmbamist riigi juhtimisele.

Majanduse valdkonnas seadis programm eesmärgiks lõpule viia kodanluse ekspropriieerimine, muuta tootmisvahendid ühiskonna omandiks, arendada kõigiti riigi tootlikke jõude, ühendada kogu riigi majanduslik tegevus ühtse üldriikliku plaani alusel, tugevdada töötajate seltsimehelikku distsipliini. Programm tegi ülesandeks kaasa tõmmata ja igakülgselt kasutada kodanlikke spetsialiste nõukogude võimu kontrolli all, arendada teadust ja viia ta lähemale tootmisele.

Põllumajanduses seati eesmärgiks luua sotsialistlik suurpõllumajandus. Selleks tuli rajada sovhoose, laialdaselt toetada talupoegade poolt vabatahtlikkuse alusel loodavaid kommuune, artelle ja maaharimise ühistuid. Kavandati tähtsad abinõud põllumajanduslikku töö tootlikkuse suurendamiseks. Üheks põhiliseks kommunistliku ülesehitustöö ülesandeks, öeldi programmis, on linna ja maa vahelise vastandlikkuse likvideerimine.

Partei programmis olid kirja pandud konkreetsed ülesanded hariduse, tervishoiu ja teistel sotsialistliku ülesehitustöö aladel. Kõik see pidi kindlustama sotsialismi ülesehitamise meie maal.

Partei VIII kongress pööras suurt tähelepanu küsimusele suhtumisest kesktalurahvasse. Nõukogude võimu agraarpoliitika elluviimise tulemusena olid tohutud kehvtalurahva hulgad tõstetud keskmiku tasemele. Juba 1919. aastal moodustasid keskmikud üle 60% maaelanikkonnast. *Seepärast sõltus kodusõja tulemus sellest, kellega läheb kaasa keskmik.* Oli hädavajalik luua kindel liit keskmikuga.

Niisuguse liidu loomise võimalus tekkis 1918. aasta sügisel, kui keskmik kaldus järjest kindlamini nõukogude võimu poole. Kodusõja ajal veendus keskmik oma kogemuste varal, et valgekaartlased püüavad taastada mõisnike võimu, röövivad ja piinavad töötavat elanikkonda. Ja keskmik sai aru, et nõukogude võim on tema võim. Ta andis keskmikule maad ja kaitseb teda mõisnike eest, kes püüavad talupoegadelt seda maad ära võtta.

Seoses sellega, et keskmik asus nõukogude võimu aktiivse toetamise teele, püstitas Lenin 1918. aasta sügisel loosungi: «Osata saavutada kokkulepe kesktalupojaga, hetkekski loobumata kulaku vastu võitlemisest ja kindlasti toetudes ainult kehvtalurahvale — see on momendi ülesanne . . .»[1]

Partei VIII kongress kuulutas välja *ülemineku keskmiku neutraliseerimise poliitikalt temaga kindla liidu poliitikale.* Kongress juhtis tähelepanu sellele, et keskmikke tuleb kaasa tõmmata sotsialistlikule ülesehitustööle, lubamata nende suhtes vähimatki sundi. Ei tohi käsutada keskmikke, hoiatas Lenin.

Viies järjekindlalt ellu VIII kongressi otsuseid, lõi partei töö-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 172.

lisklassi kindla sõjalis-poliitilise liidu töötava talurahvaga. See etendas otsustavat osa kodusõja lõpplahendusel. Keskmik läks, relv käes, võitlema nõukogude võimu eest. See kindlustas massilise Punaarmee loomise. 1919. aasta suvel oli Punaarmees juba 3 miljonit ja 1920. aastal üle 5 miljoni mehe.

Töölisklassi ja talurahva sõjalis-poliitilise liidu loomine andis võimaluse ka toitlusküsimuse lahendamiseks, mis oli üks kõige raskemaid küsimusi kodusõja aastail.

VK(b)P VIII kongress arutas küsimust sõjast ja kavandas abinõud, mille eesmärgiks oli tugevdada Punaarmeed, muuta ta tõeliselt regulaarseks, distsiplineeritud ja lahinguvõimeliseks armeeks.

VIII kongressi avamise päeval, 18. märtsil, toimusid Punasel väljakul varalahkunud ÜKTK esimehe J. M. Sverdlovi matused. V. I. Lenini ettepanekul valiti ÜKTK esimeheks M. I. Kalinin — väljapaistev bolševik, Tveri kubermangu talupoegade hulgast pärit metallitööline. Lenin võttis arvesse, et Kalinin, kes kehastas endas töölist ja talupoega, oskab teistest paremini kaasa aidata töölisklassi ja talurahva liidu kindlustamisele.

Proletariaadi diktatuuri süsteemi tugevdamine. 1919. aasta kevadeks saavutati töölisklassi ja töötava talurahva liidu alusel tõsist edu nõukogude võimu kindlustamisel. Kogu maal toimusid valla- ja külanõukogude ümbervalimised, mille käigus kulakud ja nende sabarakud kihutati nõukogudest välja. Ümbervalimised näitasid töötava talurahva usalduse tohutut kasvu Kommunistliku Partei ja nõukogude võimu vastu.

Paranes riigiaparaadi tegevus. Üha uusi tööliste ja talupoegade kihte tõmmati kaasa selle töösse. Erilist tähelepanu osutati toitlusaparaadi, samuti Vetšeka organite tugevdamisele. Kommunistlik Partei saatis sinna läbiproovitud ja ustavaid kommuniste. VK(b)P Keskkomitee kontrollis pidevalt Vetšeka organite tegevust. Tšeka organite lahutamatus sidemes rahvaga nägi Lenin peamist tingimust nende edukaks tegevuseks Nõukogude-vastaste vandenõude paljastamisel.

Töötajate aktiivsel kaasabil õnnestus tšekistidel purustada riigis tegutsevad põrandaalused kontrrevolutsioonilised organisatsioonid («Venemaa Päästmise Liit» jt.). 1918. aasta sügisel paljastati välisriikide diplomaatiliste ja sõjaväeliste esindajate ohtlik vandenõu, mis oli ette valmistatud Inglismaa Moskva saatkonna juhi Lockharti poolt. Vandenõulaste eesmärgiks oli areteerida Nõukogude valitsus, tappa Lenin ja tuua Inglise väed Moskvasse.

Täites VK(b)P VIII kongressi otsuseid, rakendas Nõukogude valitsus rea tähtsaid abinõusid Punaarmee edasiseks tugevdamiseks ja tema lahinguvõime tõstmiseks. Formeeriti uusi väeosi ja väekoondisi, tugevdati igati Punaarmee relvastust. Poliitilise kasvatustöö parandamiseks armees ja laevastikus loodi Punaarmee Poliitiline Valitsus.

Kommunistlik Partei tugevdas ja laiendas järjekindlalt töölisklassi ja kõigi töötajate massiorganisatsioone. Erilist tähelepanu pöörati töölis- ja maanoorte kasvatamisele ning lähendamisele. 1918. aasta oktoobris toimus VK(b)P Keskkomitee initsiatiivil Moskvas I ülevenemaaline töölisnoorte organisatsioonide kongress, millel moodustati Venemaa Kommunistlik Noorsooühing (VKNÜ). Oma olemasolu esimestest päevadest peale oli Kommunistlik Noorsooühing partei võitlusabiliseks töölis- ja maanoorte mobiliseerimisel kodumaa kaitseks ning uue elu ehitamiseks.

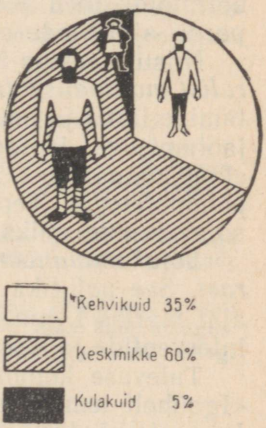
Pärast kongressi võttis V. I. Lenin vastu grupi delegaate. Suure huviga kuulas Lenin jutustust komsomoliorganisatsiooni tegevusest kohtadel. Vladimir Iljitš avaldas delegaatidele oma mõtteid Kommunistliku Noorsooühingu ülesannetest, rääkis sellest, et partei hakkab Kommunistlikku Noorsooühingut kõigiti abistama.

Nõukogude vabariikide sõjaline liit. Kodusõja ajal ähvardas kõiki nõukogude vabariike surmaoht. Selleks et saavutada võitu vaenlase üle ja kaitsta nõukogude võimu, oli vaja koondada kõik relvastatud jõud ja materiaalsed ressursid. Lenin näitas, et nõukogude vabariikide võidu hädavajalikuks tingimuseks on kõigi Punaarmee üksuste ühtne juhtimine ja kõigi vabariigi jõudude juhtimise range tsentralisatsioon.

1919. aasta mais tunnistas Keskkomitee pleenum vajalikuks allutada nõukogude vabariikide relvastatud jõud Punaarmee ülemjuhatusele. Seda otsust toetasid kõik vabariigid. Sellele toetudes andis VNFSV ÜKTK 1. juunil 1919. a. välja dekreedi, mis nägi ette kõigi vabariikide relvastatud jõudude allumise Punaarmee ühtsele ülemjuhatusele, samuti peeti vajalikuks majanduse juhtimise tähtsamate organite ühendamist. Nii loodi nõukogude vabariikide sõjaline liit, mis etendas väga suurt osa interventide ja valgekaartlaste purustamisel.

Üleminek sõjakommunismi poliitikale. Interventsioon, kodusõda ja majanduslik laos sundisid Nõukogude valitsust muutma oma majanduspoliitikat ja allutama selle täielikult sõjaaja ülesannetele.

Kodanluse majandusliku võimsuse murdmiseks ja selleks, et mobiliseerida kõik ressursid võidu saavutamiseks vaenlase üle, kiirendas Nõukogude riik järsult tööstuse natsionaliseerimise tempot, võttis enda kätte mitte ainult suur-, vaid ka kesk- ja kodusõja lõpuks isegi väiketööstuse. Kodanlus maksustati erakorralise maksuga 10 miljardi rubla suuruses summas. Kodanluselt võõrandati kinnisvara ja teda ennast sunniti

Talurahva sotsiaalne koosseis (1919. a.).

kohustuslikult tööle. Sellega läks Nõukogude riik üle *otsustava pealetungi poliitikale kapitalistlike elementide kiireks väljatõrjumiseks.*

Tööstuse juhtimine oli rangelt tsentraliseeritud. Tehaste ja vabrikute kindlustamiseks tööjõuga seati sisse üldine töökohustus, laialdaselt viidi läbi elanikkonna töömobilisatsioone.

Äärmiselt raske toitlusolukord sundis Nõukogude riiki 1919. aasta jaanuaris sisse seadma *toiduainete andmise kohustuse.* Talupojad kohustusid riigile andma kõik teravilja ja teiste põllumajandussaaduste ülejäägid. Vastu andis riik talupoegadele tööstuskaupu, mis ainult osaliselt hüvitasid produktide väärtuse. Ülejäänud osa eest maksti paberrahaga, mille ostuvõime oli madal. Faktiliselt sai riik Lenini sõnade järgi osa toiduaineid talupoegadelt laenuks. Töötav talurahvas toetas toiduainete andmise kohustust, sest ta sai aru, et ilma leivata ei suuda Punaarmee sõdida ega suuda järelikult kaitsta nõukogude võimu, kes oli mõisnikud minema kihutanud ja talupoegadele maad andnud.

Koondanud enda kätte tööstus- ja toidukaubad, organiseeris riik ka nende jaotamist. Kauplemine tähtsamate kaupadega oli keelatud. Toiduaineid jaotati elanikkonnale kooperatsiooni kaudu, arvestades klassikuuluvust. Töölised said rohkem teistest linnaelanikkonna kihtidest, mittetöötajaid varustati tingimusel, kui nad täitsid töökohustust. Sellega rakendati põhimõtet: «Kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma.» Töölistele jaotati toiduaineid põhiliselt võrdsetel alustel.

Kasvavate sõjaliste kulutuste katteks oli riik sunnitud vahetpidamata suurendama paberraha väljalaset, mis viis selle ostuvõime langusele. Raha muutus väärtusetuks. Seepärast maksti töölistele ja teenistujatele töötasu natuuras — neile anti välja normtoiduained. Kaotati tasu korterite, kommunaalteenuste, transpordi, ajalehtede eest jne.

Niisiis teostas Nõukogude riik kodusõja aastail *erilist, erakorralist majanduspoliitikat,* mille üksikud elemendid (saaduste vahetamine linna ja maa vahel, kaubanduse asendamine organiseeritud jaotamisega, jaotamise võrdsustamine, tasu kaotamine riigi poolt elanikkonnale osutatavate teenuste eest) sarnanesid kommunismi põhimõtetega. Seepärast hakati seda majanduspoliitikat nimetama sõjakommunismiks.

Sõjakommunism oli tingitud laosest, kogu raske sõja olukorrast. See poliitika oli pealesunnitud, ajutise iseloomuga. Samal ajal märkis Lenin selle poliitika ajaloolist osa võidu saavutamisel interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni üle.

Tulevase kommunistliku ühiskonna suureks põhimõtteks on: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi.» Inimeste võrdne seisund ühiskonnas, võrdsed töö- ja jaotuse tingimused, kõigi tarbeesemete tasuta jaotamine kommunismi ajal teostatakse tootlike jõudude ennenägematu õitsengu ja materiaalse

külluse baasil, tingimustes, mil töö muutub iga inimese esimeseks eluliseks vajaduseks. Kodusõja aastail ei olnud selleks tingimusi.

KÜSIMUSI.

1. Milles seisis Kommunistliku Partei teise programmi ajalooline tähtsus?
2. Miks omandas küsimus keskmikust partei VIII kongressi töös keskse koha? Missuguse poliitika keskmiku suhtes kavandas kongress?
3. Iseloomustage sõjakommunismi poliitika olemust ja eesmärki.

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Talupoeg Lenini juures Kremlis.

Vastuvõturuumi kogunes väga palju rahvast. Oodata tuli meil kaua. See oli täiesti ebaharilik nähtus, kuna Lenin võttis alati vastu määratud ajal. Võis ainult oletada, et teda peab kinni mingi edasilükkamatu riiklik asi, mõni erakordselt tähtis isik. Pool tundi, tund, poolteist tundi istusime me vastuvõtu ootel. Kabinetist kuuldub külastaja summutatud, rahulik hääl. Kes on küll see kõrge isik, kes on saanud nii pika vestluse osaliseks Leniniga? Viimaks avanes kabineti uks ja üldiseks imestuseks ei väljunud sellest mitte diplomaat ega ka mingi teine kõrgelseisev isik, vaid habetunud talumees lambanahkses poolkasukas ja viiskudega — tüüpiline kehviktalupoeg, missuguseid võis tol ajal Nõukogude Venemaal näha miljoneid.

«Vabandage,» ütles Lenin, kui ma sisenesin tema kabinetti, «see oli talupoeg Tambovi kandist, ma tahtsin teada, mida ta arvab elektrifitseerimisest, kooperatsioonist ja majanduspoliitikast. Ta rääkis niisuguseid huvitavaid asju, et ma unustasin aja hoopiski.»

(Ameerika ajakirjaniku A. Williamsi raamatust «Leninist ja Oktoobrirevolutsioonist».)

2. Rahvakomissaride Nõukogu dekreedist «Võõrandamisele kuuluva ja riigi käsutusse mineva teravilja ja loomasööda jaotamisest tootvate kubermangude vahel».

11. jaanuaril 1919. a.

Eesmärgiga kiiresti hankida vilja Punaarmee ja viljapuuduse all kannatavate rajoonide vajadusteks... kehtestatakse alljärgnev teravilja ja loomasööda ülejääkide riigi käsutusse võõrandamise kord.

1. Kogu riigi vajaduste rahuldamiseks tarvilik toidu- ja söödateravilja hulk, mis elanikkonnalt võõrandatakse, jaotatakse tootvate kubermangude vahel.

2. Kubermangud, millele laieneb toiduainete andmise kohustus, samuti toidu- ja söödateravilja hulk, mis kuulub võõrandamisele igas kubermangus, määratakse kindlaks Toiduainete Rahvakomissariaadi poolt vastavalt saagi suurusele, tagavaradele ja tarbimise normidele...

§ 18—19. Punaarmee otsustavad võidud.

Koltšaki pealetung. 1919. aasta kevadel seisis Nõukogudemaa kohal taas surmaoht. Intervendid ja valgekaartlased tungisid üheaegselt peale mitmest suunast. Idast tungis peale Koltšaki armee, lõunast tungisid peale Denikini väed, läänest valgepoolakad, Petrogradi peale tungisid Judenitši salgad, põhjast — inglise-ameerika intervendid ja valgekaartlased.

Pealöögi andis Koltšak. Pärast pealetungi läbikukkumist Vjatka suunas viis ta Uraalis ja Siberis läbi massilise mobilisatsiooni. Kulakud läksid meelsasti Koltšaki armeesse, keskmikud ja kehvikud aga pandi väevõimuga püssi alla. Antant varustas seda armeed relvade, laskemoona ja vormiriietusega. Koltšakile anti üle 700 000 vintpüssi, üle 3000 kuulipilduja, ligi 600 suurtükki ja kümneid lennukeid. Koltšaki armee peamiseks arsenaliks olid Ameerika Ühendriigid.

1919. aasta märtsi alguses alustas Koltšak suurt pealetungi. Olles arvulises ülekaalus, liikusid tema väed kiiresti läände, vallutasid Kaama ja Belaja jõe basseini ning lähenesid Volgale. Revolutsiooni saatus otsustati uuesti Idas.

«Kõik võitlusse Koltšakiga!» 12. aprillil avaldati VK(b)P Keskkomitee teesid seoses olukorraga Idarindel. Teesid olid kirjutatud Lenini poolt. Neis oli visandatud konkreetne programm maa kõigi jõudude mobiliseerimiseks vaenlase purustamisele ja püstitatud võitlusloosung *«Kõik võitlusse Koltšakiga!»*.

Poolteise kuu jooksul mobiliseeriti Idarindele tuhanded kommunistid. Kommunistlik Noorsooühing saatis rindele üle kolme tuhande liikme. Paljud komsomoliorganisatsioonid läksid täies koosseisus rindele. Ametiühingumobilisatsioon andis üle 60 000 võitleja. Võitlusse Koltšakiga astusid maa idaosa rahvad: tatarlased, baškiirid, kasahhid, mordvalased, marid, tšuvašid.

Tuliselt vastas partei üleskutsele tööliisklass tagalas. Tööliste töökangelaslikkuse eredaks näiteks olid kommunistlikud laupäevakud, mis tekkisid pingelise võitluse päevadel Koltšakiga. 12. aprillil 1919. a. viisid Moskva—Kaasani raudtee Moskva Sorteerimisjaama depoo töölised-kommunistid läbi esimese laupäevaku. Jäänud ööseks tasuta tööle, remontisid 15 raudteelast kolm vedurit ešelonide saatmiseks Idarindele. Laupäeval, 10. mail tuli 205 Moskva—Kaasani raudtee raudteelast laupäevakule. Nad tõstsid tööviljakust kaks kuni kolm korda. Nende eeskuju järgisid paljude Moskva ja teiste linnade ettevõtete töölised. Lenin hindas kõrgelt seda tööliisklassi initsiatiivi, nimetades seda suureks algatuseks.

Tunduvalt kasvas relvastuse ja laskemoona tootmine. Vintpüsside väljalase suurenes 16 000-lt aprillis 43 000-ni juulis. Sama aja jooksul kasvas kuulipildujate ja padrunite väljalase kaks korda. Väga lühikese aja jooksul loodi vajalikud inim- ja materiaalsed reservid valgekaartlike armeede purustamiseks Idarindel.

V. I. Lenin peab kõnet Punasel väljakul üldise sõjaväelise väljaõppe pühal. 1919. aasta mai.

Võit Koltšaki üle. Pealöögi andis Koltšakile Idarinde vägede lõunagrupp, eesotsas selle juhataja M. V. Frunze ja Sõjanõukogu liikme V. V. Kuibõševiga.

28. aprillil, vaatamata kevadisele teedelagunemisele, läksid Punaarmee üksused üle otsustavale pealetungile ja andsid vaenlasele ootamatu löögi. Mais vabastasid Nõukogude väed koltšaklastest Buguruslani, Bugulma ja Belebei.

Lõunagrupi vägede edu andis ka teistele Idarinde armeedele võimaluse üle minna pealetungile. Lenin kutsus üles kihutama vaenlast peatumatult Uraali mäeaheliku taha. «Kui me enne talve saabumist ei võida tagasi Uraali, siis pean ma revolutsiooni hukkumist möödapääsmatuks,»[1] telegrafeeris Lenin Idarinde Revolutsioonilisele Sõjanõukogule.

Lenini üleskutse innustas Idarinde vägesid ja nad jätkasid pealetungi arendamist.

Ööl vastu 8. juunit forsseeris 25. diviis V. I. Tšapajevi juhtimisel Belaja jõe ja alustas ägedaid lahinguid Ufaa pärast. Lahingute rajooni saabus M. V. Frunze ja viis isiklikult rünnakule Ivanovo-Voznessenski polgu. Aero-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 35. kd., lk. 340.

plaanilt heidetud vaenlase pomm tappis Frunze hobuse, Frunze ise sai põrutada. Kuid Frunze jätkas lahingu juhtimist. Rivisse jäi ka peast haavatud Tšapajev.

9. juuni hommikul võtsid koltšaklaste ohvitseride valikväeosad 25. diviisi positsioonidele ette «psüühilise rünnaku». Nad liikusid paraadvormis, tihedates ahelikes, lahtirullitud lippudega, lootes tšapajevlasi demoraliseerida. Kuid valgekaartlased arvestasid valesti. Lasknud nad ligidale tulla, avasid nõukogude sõjamehed tule kuulipildujatest ja vintpüssidest. Vaenlase rünnak takerdus. Kandes tohutuid kaotusi, põgenesid koltšaklased häbiga. Samal päeval hõivas Tšapajevi diviis Ufaa. Ülesnäidatud vapruse eest autasustati kõiki 25. diviisi polke ja ratsaväedivisjoni revolutsiooniliste punalippudega.

Idarinde väed jätkasid M. V. Frunze[1] juhtimisel edukalt pealetungi. Juulikuu jooksul vabastasid nad täielikult Uraali ja paiskasid koltšaklased Siberisse. Kirjas Leninile kirjutasid rinde võitlejad augusti alguses: «Kallis seltsimees ja meie kogenud, kindel juht! Sa käskisid Uraali talveks vallutada— me täitsime sinu lahingukäsu. Uraal on meie. Nüüd läheme me Siberisse . . .» Lahingutes Uraali vabastamise eest paistsid silma 5. armee võitlejad M. N. Tuhhatševski juhtimisel.

Suurt abi Punaarmeele osutasid Uraali tehaste töölised. Nad rikkusid tagalas koltšaklaste kommunikatsioone, purustasid nende väesalku, andsid pealetungivatele Nõukogude vägedele tähtsaid andmeid, aitasid neil vaenlasest vabastada linnu ja külasid.

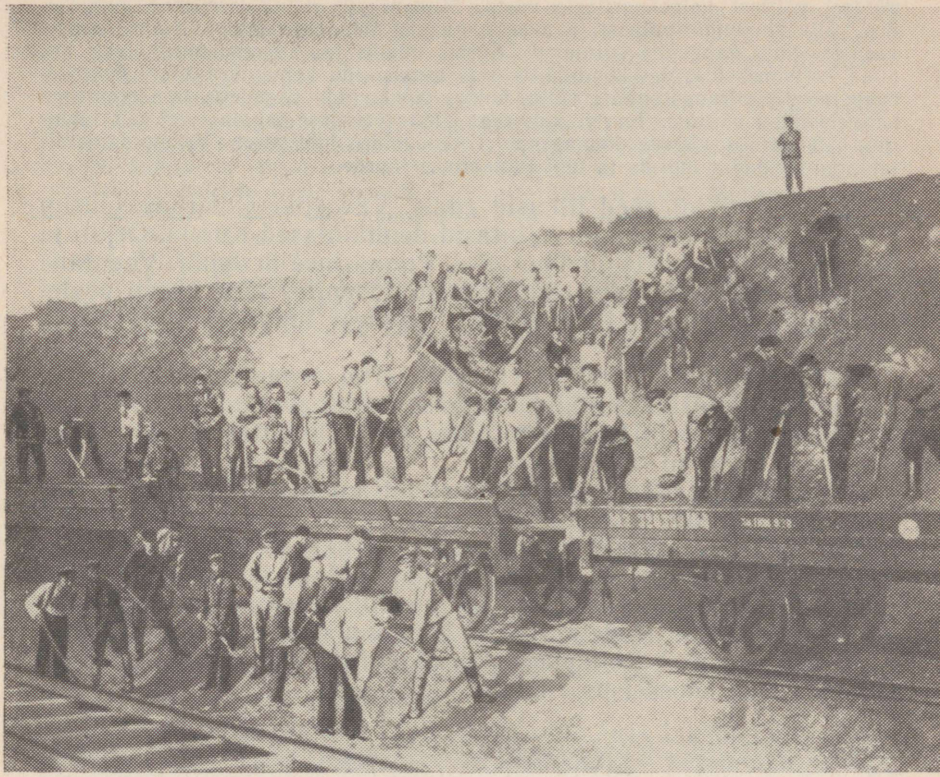
Nii näiteks astusid pärast Tšeljabinski vabastamist tuhanded sõekaevanduste töölised Punaarmee ridadesse ja läksid «Internatsionaali» lauldes surmapõlgavalt rünnakule valgekaartlaste vastu. Selle massilise kangelasteo eest autasustati tööliste-kaevurite kollektiivi Punalipu ordeniga.

Augustis alustasid Nõukogude väed Siberi vabastamist. Seal arenes Koltšaki vastu võimas partisaniliikumine, mida juhtisid bolševikud. Siberi ja Kaug-Ida partisanisalkades võitles ligi 150 000 töölist ja talupoega. Partei Keskkomitee saatis partisaniliikumist juhtima kogenud parteitöötajaid. Kangelaslikud partisanid aitasid Punaarmeel anda valgekaartlastele hävitavaid lööke.

24. augustil, kui Punaarmee võidukas pealetung oli täies hoos, pöördus Lenin tööliste ja talupoegade poole üleskutsega pingutada kõiki jõude vaenlase hävitamiseks. Lenini üleskutse innustas nõukogude inimesi võitlusele valgekaartlaste ja interventide vastu. Edukalt edasi liikudes puhastasid 5. nõukogude armee väeosad partisanide abiga Siberi koltšaklastest. 6. jaanuaril 1920. a. langesid valgekaartlaste peajõud Krasnojarski all vangi. Koltšak areteeriti ja lasti Irkutski Revolutsioonikomitee otsusel maha.

Denikini sõjakäik. 1919. aasta suvel, kui Punaarmee purustas Koltšaki peajõud, tegid imperialistid peamise panuse Denikinile, kes alustas pealetungi lõunast. Denikini väed koosnesid peamiselt

[1] 1919. aasta juulis määrati M. V. Frunze Idarinde juhatajaks S. S. Kamenevi asemel, kes asus riigi Relvastatud Jõudude ülemjuhataja kohale.

Kommunistlike noorte laupäevak Moskvas. 1920. aasta.

vana armee kaadriohvitseridest ning Kubani, Doni ja Tereki jõukast kasakkonnast. Nii ühed kui ka teised vihkasid meeletult nõukogude võimu ja võitlesid Punaarmeega hukkumisele määratute meeleheitlikkusega. Antandi imperialistid relvastasid Denikini armeed lennukite, tankide, suurtükkide, kuulipildujate ja vintpüssidega. Siin teenisid instruktoritena sajad inglise ohvitserid ja kümned lendurid. Inglise sõjaminister Churchill ei nimetanud Denikini armeed juhuslikult «oma armeeks».

1919. aasta suvel vallutasid Denikini väed Donbassi, Harkovi, Tsaritsõni ja arendasid pealetungi Moskvale. Nõukogude väed osutasid pealetungivatele valgekaartlikele vägedele mehist vastupanu.

Vapralt võitles vaenlasega soomusrongi meeskond, mida juhtis Oktoobrirevolutsiooni kangelane, Balti laevastiku madrus Anatoli Železnjakov. Denikin lubas Železnjakovi pea eest 400 000 rubla. Verhovtsevo jaama rajoonis sattus soomusrong piiramisrõngasse. Kuid meeskond jätkas eba-

võrdset võitlust valgekaartlaste vastu. Silmapilgul, mil Železnjakov kummardus välja komandöriputkast ja avas nagaanist tule deniikinlaste pihta, haavas vaenlase kuul kangelast surmavalt. Surres hüüdis ta: «Soomusrongi mitte ära anda, seltsimehed!» Meeskond täitis oma armastatud komandöri käsu. Soomusrong murdis piiramisrõngast välja, ühines Nõukogude vägedega ja jätkas oma kangelaslikku võitlust. Tervelt kuu aega pidas vaenlase tagalas mehiselt lahinguid 12. armee vägede lõunagrupp I. E. Jakiri juhtimisel. Vahetpidamatult lahinguid pidades murdis ta läbi Punaarmee juurde.

Kuid Denikini väed liikusid edasi. Vabariiki ähvardas suurim oht. Septembris-oktoobris vallutasid deniikinlased Kurski, Orjoli ja Voroneži ning ohustasid Tuulat — Punaarmee arsenali. Vaenlane ähvardas Moskvat. Samal ajal asusid Judenitši väed uuesti pealetungile ja lähenesid Petrogradile. Läänest tungisid peale Poola väed.

«Kõik võitlusse Denikini vastu!» Partei organiseeris töölisi ja talupoegi võitlusse Denikini vastu. 9. juulil avaldati V. I. Lenini kirjutatud ja VK(b)P Keskkomitee poolt kinnitatud kiri «Kõik võitlusse Denikini vastu!».

Septembri ja oktoobri jooksul suunati Lõuna- ja Petrogradi rindele ligi 25 000 kommunisti. *Kokku oli Punaarmees 1919. aasta oktoobris 120 000 kommunisti.* VK(b)P Keskkomitee saatis Lõunarindele väljapaistvaid parteitöötajaid ja komandöre. Kommunistlik Noorsooühing viis läbi uue ülevenemaalise mobilisatsiooni, mis andis rindele 10 000 kommunistlikku noort. Samuti nagu võitluse ajal Koltšakiga läksid paljud komsomoliorganisatsioonid täies koosseisus rindele.

Talupojad tõid Punaarmee võitlejaile toiduaineid.

Deniikinlaste poolt ümberpiiratud Kiievi tänavatele ilmus Kommunistliku Noorsooühingu linnakomitee üleskutse: «Iga kommunistlik noor on kohustatud ilmuma mobilisatsioonipunkti «Noorte kommunistide klubi», Kreštšatik nr. 1. Mitte mingi põhjus ei või olla mitteilmumise motiiviks.

Kõik relvade juurde sel raskel ajal! Noored kommunaarid, tõstke kõrgemale lipp! Revolutsioon nõuab Denikini hävitamist.»

Kõik Kiievi kommunistlikud noored, kes suutsid relva kanda, vastasid sellele üleskutsele ja läksid rindele. Samuti toimisid ka Harkovi, Odessa, Jekaterinoslavi ja paljude teiste linnade kommunistlikud noored. Töölisnoorsugu ja kommunistlikud noored olid haaratud suurest revolutsioonilisest entusiasmist, nende südamed leegitsesid pühas vihkamises revolutsiooni vaenlaste vastu. Noored Petrogradi proletaarlased kirjutasid: «Me oleme alles noorukid, kes 15-, kes 16- ja 17-aastane, kuid meis lõi lõkkele võitlusleek valgete parasiitide vastu ning me oleme valmis kas või nüüdsama minema lahingusse... Ja me palume anda meile võimalus koos meie isadega kaitsta proletaarset kodumaad.»

Vastuseks partei üleskutsele «Kõik võitlusse Denikini vastu!» mobiliseerisid ametiühingud 35 000 Moskva, Petrogradi ja teiste tööstuskeskuste töölist.

Sõjatehaste töölised suurendasid relvade tootmist. Augustis sai rinne 35 000 vintpüssi, oktoobris aga 51 000. Vaenlase pealetungi ärevatel päevadel koondus tööliskiass veel tihedamalt armastatud Kommunistliku Partei ja nõukogude võimu ümber. 1919. aasta sügisel viidi maa tähtsamates tööstuslinnades ja armees läbi «parteinädal». *Siis astus parteisse üle 200 000 inimese.*

Lõunarindele paisati Budjonnõi ratsakorpus, mis peagi formeeriti Esimeseks ratsaarmeeks.

Denikini purustamine. 1919. aasta oktoobris läksid Lõunarinde väed (juhataja A. I. Jegorov, Revolutsioonilise Sõjanõukogu liige J. V. Stalin) pealetungile Orjol—Kromõ ja Voroneži suunas, et Donbassi kaudu läbi murda Rostovini Doni ääres ja purustada Denikini armee.

Ägedates lahingutes purustas Punaarmee Denikini «vabatahtliku» armee parimad jala- ja ratsaväeüksused ning vabastas 20. oktoobril Orjoli, 24. oktoobril Voroneži ja 17. novembril Kurski. Jälitades vaenlast, liikusid Nõukogude väed kiiresti lõunasse. Tähtsat osa etendas pealetungil Esimene ratsaarmee (komandör S. M. Budjonnõi, Revolutsioonilise Sõjanõukogu liikmed K. J. Vorošilov ja J. A. Štšadenko). Novembris-detsembris vabastati Harkov, Kiiev ja Donbass.

Kogu pealetungiteel toetas Punaarmeed tööliskiass ja töötav talurahvas. Põrandaaluste bolševistlike organisatsioonide juhtimisel arendasid nõukogude inimesed vaenlase tagalas partisanisõda valgekaartlaste vastu.

Detsembris pöördus Lenin Ukraina tööliste ja talupoegade poole kirjaga seoses võitudega Denikini vägede üle. Lenin kutsus üles koonduma veelgi tihedamalt nõukogude võimu ümber, igati tugevdama Ukraina ja Venemaa töötajate ühtsust: «Kes rikub suurvene ja ukraina tööliste ning talupoegade ühtsust ja kõige

tihedamat liitu, see abistab Koltšakeid, Denikineid, kõigi maade kapitaliste-kiskjaid.»[1]

Lenini üleskutsele vastasid Ukraina töölised ja talupojad ning nõukogude sõjamehed uute löökidega vaenlase pihta. 9. jaanuaril 1920. a. vallutasid Nõukogude väed Rostovi Doni ääres ja 7. veebruaril Odessa. Märtsis vabastati kogu Põhja-Kaukaasia. Deniikinlaste riismed põgenesid Krimmi varjule. Nende juhtimine läks Wrangeli kätte. Denikin põgenes välismaale.

Petrogradi kangelaslik kaitsmine. Judenitši väed võtsid kaks korda ette pealetungi Petrogradile, ja iga kord just siis, kui Punaarmee pidas raskeid lahinguid kodusõja peamistel rinnetel. Seepärast õnnestus Judenitšil linna lähistele jõuda ja luua surmaoht proletaarse revolutsiooni hällile. 1919. aasta mais, Punaarmee otsustavate lahingute ajal Koltšakiga liikusid Judenitši väed Petrogradi peale. Neid toetasid merelt Inglise laevastiku laevad, mis sõnamurdlikult olid tunginud Nõukogude vetesse, samuti kodanliku Eesti ja Soome väed. Judenitš ähvardas otseselt Petrogradi.

«Nõukogude Venemaa ei või Petrogradi ära anda isegi mitte kõige lühemaks ajaks ... Kogu Nõukogude Venemaa peab minema Petrogradile appi!» Niisuguse üleskutsega pöördus VK(b)P Keskkomitee 22. mail rahva poole. Petrogradi rindele saadeti täiendusi, mobiliseeriti Piiteri töölisi, loodi spetsiaalsed töölispolgud. Petrogradi kaitsva 7. armee arvuline koosseis kahekordistus. Linna töölised töötasid 16 tundi päevas, valmistasid rinde jaoks suurtükke, soomusautosid, remontisid soomusronge, lennukeid ja sõjalaevu. Selle tulemusena sai 7. armee vajalikku relvastust ja laskemoona.

Juunis võtsid valgekaartlikud väed ette uue pealetungi piki Soome lahe rannikut ja jõudsid «Krasnaja Gorka» fordini. Fordi komandant läks üle valgete poolele. Mässulise fordiga ühinesid fordid «Seraja Lošad» ja «Obrutšev». Kuid meremeeste rannakaitse ja Nõukogude jalaväegi, keda toetas soomusrongi ja lahingulaevade tuli, vallutasid 16. juunil fordi «Krasnaja Gorka». Samal päeval alistusid ka mõlemad teised mässulised fordid.

21. juunil läks 7. armee kogu rindel üle pealetungile. Augusti lõpuks löödi Judenitši väed puruks. Kuid neil õnnestus säilitada Gdovi (Oudova) platsdarm, mida nad kasutasid teiseks pealetungiks Petrogradile.

Balti laevastiku meremehed lõid tagasi Inglise laevastiku katsed läbi murda Kroonlinna ja Petrogradi juurde. Eriti paistis välja miinilaeva «Gavriil» meeskond, kes uputas kolm Inglise torpeedokaatrit. Samal ajal andsid Punaarmee väeosad löögi inglise-ameerika ja valgesoome interventidele, kes tungisid Petrozavodski ja Olonetsi peale. Põhja-Dvinaal löödi septembri alguses tagasi interventide ja valgekaartlaste pealetung Kotlasele.

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 269—270.

Judenitši purustamine. Põhjarinde likvideerimine. 1919. aasta oktoobris, Denikini pealetungi ajal, tungis Judenitš valgesoomlaste, valge-eestlaste ja Inglise laevastiku toetusel uuesti Petrogradi peale ja jõudis linna lähistele. «Seltsimehed! Kaalul on Petrogradi saatus!... Võidelge viimse veretilgani, seltsimehed, kaitske iga jalatäit maad, pidage vastu kuni lõpuni, võit ei ole kaugel! Võit jääb meile!»[1] Nende leegitsevate sõnadega pöördus piiterlaste poole Lenin. Kõik kommunistid ja kommunistlikud noored, kes suutsid relva kanda, läksid rindele. Koos nendega läksid rindele tuhanded parteitud Piiteri töölised. Sõjatehastes sepistati vahetpidamatult relvi. Rinne jõudis otse Ižorski tehase külje alla. Kuid töölised jäid tööpinkide juurde ega katkestanud tööd.

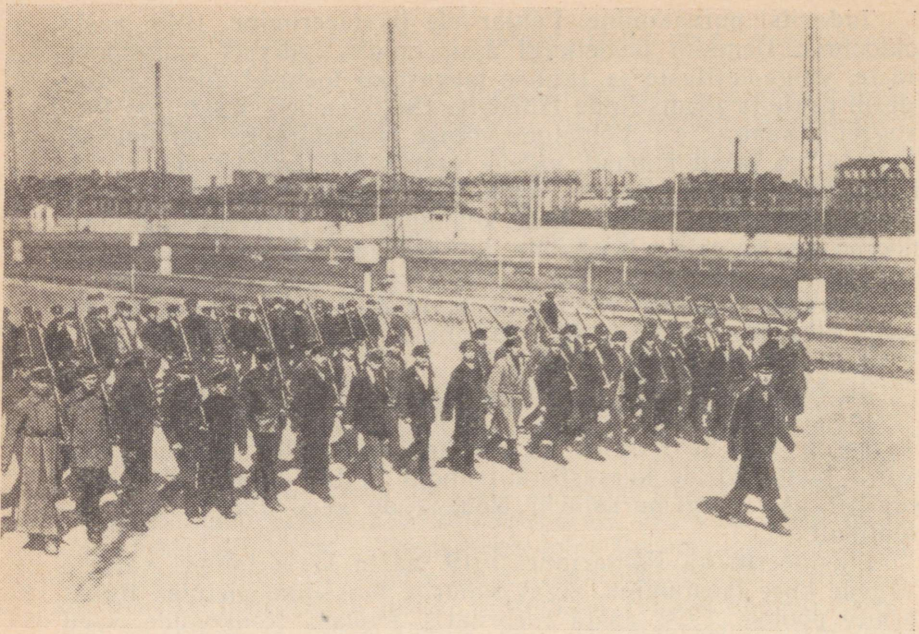
21. oktoobril läksid Petrogradi rinde väed üle otsustavale vastupealetungile. Kolm päeva kestsid ägedad lahingud Pulkovo, Tsarskoje Selo ja Kolpino all. Nendes lahingutes paistsid eriti silma komandöride kursuste kursandid ja läti kütid. Arendades edukalt pealetungi purustasid Nõukogude väed Judenitši armee lõplikult.

Likvideeriti ka Põhjarinne. 1919. aasta lõpul toimus valgete vägede kiire laostumine, algas sõdurite massiline ületulek Punaarmee poolele. 1920. aasta veebruaris jõudsid Nõukogude väed Arhangelskisse, märtsis aga vabastati Murmansk — viimane valgete tugipunkt põhjas.

«Me võtsime Antandilt ära tema sõdurid.» Ajajärk 1919. aasta kevadest kuni 1920. aasta kevadeni oli otsustavaks perioodiks nõukogude rahva võitluses interventsiooni ja sisemise kontrrevolutsiooni vastu. Sel ajal lõppes rahvusvahelise imperialismi avalik sõjaline interventsioon Nõukogude Venemaa vastu täieliku krahhiga. Bolševistliku agitatsiooni mõjul ja ebaõnnestumiste tõttu rindel keeldusid paljud interventide sõdurid sõdimast Nõukogude vabariigi vastu. Imperialistid olid sunnitud oma väed Venemaalt ära viima. 1919. aasta kevadel lahkusid intervendid Nõukogudemaa lõunaosast ja suvel Kesk-Aasiast ning Taga-Kaukaasiast. Sügisel algas Antandi vägede evakueerimine Põhja-Venemaalt. 1920. aasta alguses viisid Ameerika Ühendriigid oma väed Kaug-Idast välja. «See võit, mille me saavutasime, sundides ära kasutama Inglise ja Prantsuse sõjaväed,» rääkis Lenin, «oli kõige tähtsam võit, mille me Antandi üle oleme saavutanud. Me võtsime temalt ära tema sõdurid. Me vastasime tema piiritule sõjalisele ja tehnilisele üleolekule sellega, et võtsime ära selle üleoleku töötajate solidaarsusega imperialistlike valitsuste vastu.»[2]

1919. aastal ja 1920. aasta alguses lõi Punaarmee puruks ka sisemise kontrrevolutsiooni peajõud — Koltšaki, Denikini ja Jude-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 30. kd., lk. 49—50.
[2] Sealsamas, lk. 187.

Petrogradi kommunistlikud noored lähevad võitlusse Judenitši vastu.

nitši valgekaartlikud armeed. See *tähendas nõukogude rahva otsustavat võitu kodusõjas.*

Rahulik hingetõmbeaeg 1920. aasta alguses. Tänu Punaarmee edusammudele paranes Nõukogude riigi rahvusvaheline olukord märgatavalt. 1920. aasta jaanuaris otsustas Antandi Kõrgem Nõukogu lõpetada Venemaa majandusliku blokaadi. Lõppes ka tema diplomaatiline isolatsioon. 1920. aasta veebruaris kirjutati alla rahuleping Eestiga, mõni aeg hiljem sõlmiti rahulepingud Leedu, Läti ja Soomega. Kuid Antandi riigid lükkasid Nõukogude valitsuse korduvad rahuettepanekud tagasi, lootes endiselt lämmatada nõukogude võimu sõjalisel teel.

Saabunud rahulikku hingetõmbeaega kasutas Nõukogude riik pakiliste majanduslike ülesannete lahendamiseks. Esmajoones tuli lahendada küttekriis ja taastada raudteetransport. Selleks otsustati kasutada osa sõjaväest, mis ajutiselt muudeti tööarmeeks. 1920. aasta alguses mobiliseeris VK(b)P Keskkomitee 5000 kommunisti tööle raudteetranspordis. Armeest ja mitmetest rahvamajandusharudest pöördusid tagasi kvalifitseeritud raudteelased. Kevadeks paranes transpordi töö. Ületati ka küttekriis.

Veebruaris võttis ÜKTK Lenini initsiatiivil vastu otsuse koostada Venemaa elektrifitseerimise plaan. «On vaja innustada töö-

liste ja teadlike talupoegade *massi suure* programmiga 10—20 aastaks,» kirjutas V. I. Lenin. Majandusliku ülesehitustöö juhtimise parandamiseks kujundati Tööliste-Talupoegade Kaitsenõukogu ümber Töö ja Kaitse Nõukoguks V. I. Leniniga eesotsas.

Kogu maal asusid töölised suure vaimustusega rahvamajanduse taastamisele. Moskvas, Petrogradis ja teistes linnades toimusid «töörinde nädalad», Uraalis ja mujal «töökuud». Töölised pikendasid oma tööpäeva vabatahtlikult kahe-kolme tunni võrra, töötasid pühapäeviti ning organiseerisid laupäevakuid. 1. mail 1920. a. organiseeriti ülevenemaaline laupäevak, millest võtsid osa kümned miljonid inimesed. Ainuüksi Moskvas tuli laupäevakule 450 000 töötajat. Laupäevakul Kremlis töötas koos sõjakooli kursantidega V. I. Lenin.

Kuid aprilli lõpul katkestas Nõukogudemaa rahuliku hingetõmbeaja kodanlik-mõisnikliku Poola kallaletung.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas valmistati ette ja viidi läbi Koltšaki armee purustamine?
2. Milles seisab kommunistlike laupäevakute ajalooline tähtsus?
3. Missuguseks ohuks Nõukogude vabariigile oli Denikini armee ja kuidas see likvideeriti?
4. Miks oli 1919. aasta kodusõja otsustavaks aastaks?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. V. I. Lenini artiklist «Suur algatus».

Ajakirjandus toob palju näiteid punaarmeelaste kangelaslikkusest...

Mitte vähem tähelepanu väärib tööliste kangelaslikkus tagalas. Otse hiiglaslik tähtsus selles suhtes on *kommunistlikel laupäevakutel*, mida töölised korraldavad omaenda algatusel. Nähtavasti on see alles algus, kuid see on erakordselt suure tähtsusega algus. See on niisuguse pöörde algus, mis on raskem, olulisem, põhjalikum, otsustavam kui kodanluse kukutamine, sest see on võit omaenda inertsuse, lõtvuse, väikekodanliku egoismi üle, nende harjumuste üle, mis neetud kapitalism on jätnud päranduseks töölisele ja talupojale. Kui *see* võit kindlustatakse, siis ja alles siis luuakse uus ühiskondlik distsipliin, sotsialistlik distsipliin, siis ja alles siis muutub kapitalismi juurde tagasipöördumine võimatuks ning kommunism kujuneb tõesti võitmatuks.

17. mai «Pravda» avaldas sm. A. Ž. artikli «Revolutsiooniliselt töötamine (Kommunistlik laupäev)». See artikkel on niivõrd tähtis, et toome selle täielikult ära:

Revolutsiooniliselt töötamine.

(Kommunistlik laupäev.)

Revolutsioonilise töötamise kohta käiv VKP Keskkomitee kiri andis kommunistlikele organisatsioonidele ja kommunistidele tugeva tõuke. Üldine vaimustus viis paljud kommunistid-raudteelased rindele, enamus neist aga ei võinud lahkuda vastutavailt kohtadelt ja nad pidid otsima uusi viise, kuidas

revolutsiooniliselt töötada. Kohtadelt mobiliseerimise alal tehtava töö aegluse kohta saabuvad teated ja kantseleilik asjaajamise venitamine sundisid Moskva—Kaasani raudtee allrajooni pöörama tähelepanu raudteemajanduse mehhanismile. Selgus, et tööjõu vähesuse ja töö nõrga intensiivsuse tõttu viibivad kiireloomulised tellimused ja vedurite kiire remont. 7. mail seati Moskva—Kaasani raudtee allrajooni kommunistide ja neile kaasatundjate üldkoosolekul üles küsimus, et Koltšaki üle võidu saavutamisele kaasaaitamise kohta käivatelt sõnadelt on vaja üle minna tegudele. Esitatud ettepanek kõlas järgmiselt:

«Silmas pidades rasket sise- ja välisolukorda, ülekaalu saavutamiseks klassivaenlase üle, peavad kommunistid ja neile kaasatundjad jällegi oma jõudu pingutama ja pigistama oma puhkeajast veel ühe töötunni, s. o. pikendama tööpäeva ühe tunni võrra, need tunnid kokku liitma ja tegema laupäeval korraga 6 tundi füüsilist tööd selleks, et otsekohe toota reaalset väärtust. Olles arvamisel, et kommunistid ei tohi säästa oma tervist ega elu revolutsiooni saavutuste heaks, tuleb töö teha tasuta. *Kommunistlik laupäev* seada sisse kogu allrajoonis kuni Koltšaki üle täieliku võidu saavutamiseni.»

Pärast mõningaid kõhklemisi võeti see ettepanek ühel häälel vastu.

Laupäeval, 10. mail kell 6 õhtul ilmusid kommunistid ja neile kaasatundjad nagu sõdurid tööle, rivistusid ja nad suunati meistrite poolt ilma sekeldusteta töökohtadele.

Revolutsiooniliselt tehtud töö andis *ilmseid* tulemusi.

V. I. Lenin, Teosed, 29. kd., lk. 379—380.

2. M. I. Kalinini artiklist «Kommunistliku Noorsooühingu kuulsusrikas tee».

(ÜLKNÜ kahekümnendaks aastapäevaks.)

...Kodusõda võttis juba laia ulatuse, rahvusvaheline ja «isamaaline» kontrrevolutsioon tegi meeleheitlikke jõupingutusi sotsialistliku revolutsiooni lämmatamiseks.

Kogu oma töö allutas Kommunistlik Noorsooühing peamisele ülesandele—aidata noorel Nõukogude vabariigil kaitsta bolševike juhtimisel oma olemasolu. Partei ja Nõukogude valitsuse kutsel mobiliseeris Kommunistlik Noorsooühing kümneid tuhandeid liikmeid kodusõja lugematutele rinnetele... Komsomolitäiendus andis Punaarmeele uut jõudu, nakatas võitlejaid entusiasmiga, õhutas energiat, ennastsalgavust ja piiritut otsustavust võitluses vaenlastega.

Uhkusega võib öelda, et nõukogude noorsugu kirjutas palju eredaid lehekülgi sotsialistliku kodumaa eest peetud vene valgekaartlaste ja rahvusvaheliste interventide vastase võitluse ajalukku — jaapani militaristidest Kaug-Idas kuni Pilsudski valgete panide pataljonideni läänepiiril...

1920. aastal, pärast Odessa mahajätmist Punaarmee poolt, sattus valgekaartlaste küüsi 17 noort põrandaalust. Metsistunud valgekaartlased ei saavutanud kõigi mõnitamiste ja piinamistega midagi: noored kangelased vastasid kõigile küsimustele vaikimisega. Kohus lõppes üheksale seltsimehele surmaotsusega ja ülejäänutele sunnitööga.

Hukkamõistetud käitusid kangelaslikult. 24 tunni pärast toimus hukkamine. Purjus bande mõnitas metsikult noori kommuniste.

Järgmisel päeval pärast hukkamist ilmusid põrandaaluses ajalehes «Odessa Kommunist» hukatute surmaeelsed kirjad...

M. I. Kalinin. «Noorsoost», kirjastus «Molodaja Gvardija», 1939, lk. 216 (v. k.).

Armsad, kallid!

Kahekümne nelja tunni pärast mind puuakse «õpetuseks järeltulevatele põlvedele».

Lahkun elust teadmisega, et olen täitnud oma kohuse revolutsiooni ees. Jõudsin vähe korda saata, kuid mis parata. Olen sügavalt veendunud, et 17 inimese protsessil on revolutsiooni jaoks suurem tähtsus kui üheksa inimese surmal nende hulgast.

Armas õde, ära kurvasta minu pärast, saa revolutsionääriks, rahusta ema. Pärandan sinu põngerjale teha seda, mida ma ise revolutsioonipõllul teha ei jõudnud.

Olen väga reibas, hämmastavalt rahulik, ja mitte ainult mina, vaid ka kõik teised. Laulame, vestleme poliitilistel teemadel. Pärast kaht nädalat aresti tundsin ennast kohe vabana. On ainult kahju ja kurb, et kohtuotsus oli liiga karm. Olen 20-aastane, kuid tunnen, et selle ajaga sain palju vanemaks. Minu sooviks on praegu, et teie kõik, minu lähedased, suhtuksite minu surma nii, nagu suhtun mina — kergelt ja teadlikult!

Hüvasti.

Elagu kommunistlik revolutsioon!

Ida Krasnoštšokina.

§ 20. Valgepoolakate ja Wrangeli purustamine.

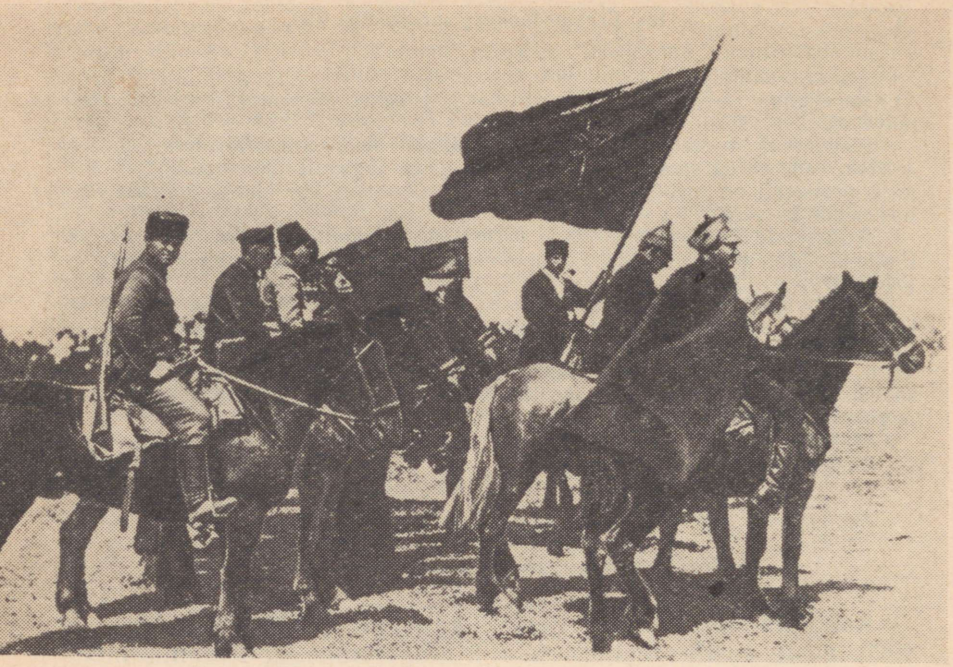
Kodanlik-mõisnikliku Poola kallaletung Nõukogudemaale. 1920. aasta aprillis katkes rahulik hingetõmbeaeg kodanlik-mõisnikliku Poola kallaletungiga Nõukogudemaale. Poola kaotas oma riikliku sõltumatuse XVIII sajandi lõpul ja saavutas selle uuesti tänu Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võidule Venemaal. 29. augustil 1918. a. tühistas Nõukogude valitsus kõik lepingud ja aktid Poola jagamise kohta, mis tsaarivalitsus oli sõlminud Preisimaa ja Austriaga. Nõukogude riik tunnistas poola rahva võõrandamatut õigust iseseisvusele ja ühtsusele.

Kuid võim läks Poolas kodanluse ja mõisnike kätte. «Riigipea», reaktsionäär Pilsudski ja Poola valitsus olid Nõukogude riigi verivaenlased. Kodanlik-mõisniklik Poola oli täielikus sõltuvuses Antandi imperialistidest, eelkõige Ameerika Ühendriikidest ja Prantsusmaast. Nagu märkis Lenin, püüdsid imperialistid kasutada Poolat taraanina Nõukogude vabariigi vastu.

1919. aasta kevadel, kui Punaarmee pidas ägedaid lahinguid Koltšakiga, tungis Poola armee sõnamurdlikult meie piiridesse, vallutas Vilniuse, Bresti ja Baranovitši. Suvel, Denikini-vastase võitluse kriitilistel päevadel alustasid poola intervendid uuesti röövellikku sõda nõukogude rahva vastu ning vallutasid Minski ja Bobruiski.

Nõukogude valitsus pöördus korduvalt Poola valitsuse poole rahuettepanekutega, avaldades valmisolekut teha suuri territoriaalseid järeleandmisi. Kuid valgepoolakad, keda ässitasid ja toetasid Lääne imperialistid, ei võtnud neid ettepanekuid vastu.

Lääneriikide imperialistide abiga lõi Poola tugeva, hästi rel-

Esimene ratsaarmee Umani all. 1920. aasta mai.

vastatud armee. 1920. aasta kevadel koondas Poola väejuhatus Ukrainasse väed, mis arvuliselt tunduvalt ületasid seal asuvaid Nõukogude vägesid. 25. aprillil alustasid valgepoolakad pealetungi, liikusid kiiresti edasi ja vallutasid mais Kiievi.

Rahu sõlmimine Poolaga. 1920. aasta aprilli lõpus kinnitas VK(b)P Keskkomitee Poliitbüroo plaani poola interventide purustamiseks Lääne- (Valgevene) ja Edelarinde vägedega.

Edelarindele, mida juhatas A. I. Jegorov, paisati suured relvastatud jõud: Esimene ratsaarmee, 25. Tšapajevi diviis, G. I. Kotovski ratsaväebrigaad ja teised väekoondised. VK(b)P Keskkomitee saatis Edelarindele palju silmapaistvaid sõjaväelasi ja poliittöötajaid.

1920. aasta mais avaldas VK(b)P Keskkomitee teesid «Poola rinne ja meie ülesanded». Teesides esitati üleskutse partei, nõukogude ja ametiühinguorganisatsioonidele kõigi jõudude viivitamatuks mobiliseerimiseks Poola rindele. Keskkomitee üleskutsel läks ainuüksi mais-juunis Poola rindele üle 12 000 kommunisti ja 3000 kommunistlikku noort.

Jätnud selja taha tuhandekilomeetrilise rännaku Põhja-Kaukaasiast Ukrainasse, andsid Esimese ratsaarmee väeosad 12. ja 14.

armee toetusel juuni alguses Umani all löögi 2. Poola armeele ja murdsid läbi vaenlase rindest. Algas Nõukogude vägede hoogne vastupealetung. 12. juunil hõivasid nad Kiievi ning seejärel suurema osa Ukrainast.

Juuli alguses läksid pealetungile Läänerinde (Valgevene rinde) armeed M. N. Tuhhatševski juhatusel. 11. juulil löödi vastane välja Minskist ja kolme päeva pärast Vilniusest. Kuu aja jooksul kihutati intervendid välja kogu Valgevenemaalt ja sõjategevus kandus Poola territooriumile.

Läänerriikide imperialistid tegid suuri jõupingutusi, et päästa panide Poolat täielikust purustamisest. Selleks saadeti juunis pealetungile Wrangeli väed. Poola sai täiendavalt suure hulga relvi ja laskemoona Ameerika Ühendriikidest, Prantsusmaalt ja Inglismaalt.

Poola valitsevad ringkonnad ning katoliku vaimulikud alustasid elanikkonna hulgas šovinistlikku propagandat ja agitatsiooni, laimasid alatult Nõukogude Venemaad ja tema Punaarmeed, õhutasid poolakate hulgas natsionalistlikke meeleolusid. Tunduv osa talupoegi, käsitöölisi ja mahajäänud töölisi uskus laimajaid. See võimaldas Poola valitsejatel järsult oma armeed suurendada.

Nõukogude väed, olles läbinud lahingutega peatumatult 500—600 km, olid äärmiselt kurnatud. Tugevasti hõrenenud eelväed eemaldusid vooridest ja tundsid seetõttu teravat puudust laskemoonast, toiduainetest ja varustusest. Jõudnud Varssavi alla, olid nad niivõrd kurnatud, et neil ei jätkunud jõudu edasiseks pealetungiks. Lisaks sellele polnud Lääne- ja Edelarinde vahel vajalikku koostööd. Nad tungisid peale erinevates suundades: Läänerinne Varssavi peale, Edelarinne Lvovi suunas, ning nende eraldatus üha suurenes. Seda kasutas Poola väejuhatus. Augusti keskel läksid Poola väed vastupealetungile ja andsid löögi Läänerinde nõrgenenud eelvägedele, sundides need taganema.

Punaarmeel oli küllalt jõude, et likvideerida vaenlase edu. Kuid püüdes vältida sõja edasist venimist, teatas Nõukogude valitsus oma valmisolekust sõlmida Poolaga rahu. Kartes Punaarmee vastulööki, nõustusid Poola valitsejad rahuläbirääkimisi alustama. 18. märtsil 1921. a. kirjutati Riias alla rahulepingule, mille järgi Poolale jäi Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa. Tehes sõjast kokkuvõtteid, kirjutas Lenin: «... sõjast tulime me välja võitjatena. 1920. aastal me pakkusime poola mõisnikele ja kodanlusele rahu nendele soodsamatel tingimustel kui need tingimused, mis neil nüüd on. Siin said nad õppetunni ja kogu maailm sai õppetunni, mida keegi varem ei oodanud.»[1]

Wrangeli purustamine. Wrangeli valgekaartlik armee, mis oli loodud Krimmis Denikini vägede riismetest, koosnes ohvitseridest, kaadriallohvitseridest ja kasakatest. Antant varustas vrangellasi

[1] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 131.

Punaarmee võitlejad loevad puhkehetkel ajalehte.

tankide, lennukite, suurtükiväe ja kuulipildujatega. Wrangeli käsutuses oli ligi 130 sõjalaeva, sealhulgas lahingulaevad, ristlejad ja miinilaevad. Teda toetasid imperialistlike riikide sõjalaevad. 1920. aasta juulis väljus Wrangeli armee Krimmist, ja ületanud Nõukogude vägede visa vastupanu, vallutas Melitopoli, Kahhovka ning peaaegu kogu Põhja-Tauria. Wrangeli armee ilmus valgepoolakate vastu sõdivate Nõukogude vägede tagalasse, kujutades endast vabariigile tõsist ohtu.

1920. aasta juulis pöördus VK(b)P Keskkomitee kõigi parteiorganisatsioonide poole kirjaga, milles öeldi, et partei tähelepanu peab olema keskendatud Krimmi rindele, et võit Poola üle on võimatu ilma Wrangeli purustamiseta. Moodustati Lõunarinne. Rinde juhatajaks määrati M. V. Frunze, Revolutsioonilise Sõjanõukogu liikmeteks S. I. Gussev ja ungari kommunist Béla Kun.

Augustis vallutasid Nõukogude väed Kahhovka Dnepri vasakul kaldal ja lõid platsdarmi üldpealetungiks Wrangeli vastu. Sõjategevuse lõppemisega Poolas paisati Lõunarindele Esimene ratsaarmee ja teised väekoondised.

Tuginedes Kahhovka platsdarmile, läksid Nõukogude väed oktoobri lõpus üle otsustavale pealetungile. Ägedate lahingute käigus Wrangeli armee purustati. Kuid mõnedel vastase väeosadel õnnestus taanduda Krimmi võimsate Perekopi ja Tšongari kindlustuste varju.

«Kord on Wrangeli käes!». Plakat.

Vastase peakaitseliiniks oli Türgi vall, mille pikkus oli 11 km, laius aluse juures üle 15 m ning kõrgus kuni 8 m. Valli ette oli kaevatud ligi 10 m sügavune ja üle 20 m laiune kraav. Kraavi ees kulges kaks rida kaevikuid traattõketega. Kolmas kaevikuteliin asus valli harjal. Sajad kahurid ja kuulipildujad takistasid pealetungijatel lähenemist vastase positsioonidele. Idast kattis Türgi valli Sivaš, läänest sõjalaevade tuli. 20—25 km kaugusel Perekopi maakitsuse taga kulges teine liin — Išuni kindlustatud liin. Võimsad kindlustused püstitas vaenlane Tšongari maakitsusele.

M. V. Frunze otsustas anda pealöögi üle Sivaši vaenlase tagalasse. Kasutades seda, et tuul ajas lahest vee merre, läksid Lõunarinde väed koolme kaudu ööl vastu 8. novembrit pealetungile. Teejuhiks oli talupoeg Ivan Olentšuk Stroganovka külast. Puhkes äge lahing. Kella kaheksaks hommikul olid valged Litovski poolsaarelt välja löödud. Nendes lahingutes sai oma kangelaslikkusega kuulsaks spetsiaalselt loodud ründekolonn, mis peaaegu täielikult koosnes kommunistidest. 8. novembril ründas 51. diviis V. K. Blücheri juhtimisel neli korda Perekopi kindlustusi, ja ületanud vaenlase meeleheitliku vastupanu, vallutas selle. 11. novembril lõid Nõukogude väed pärast veriseid lahinguid vastase välja Išuni kindlustustest. 12. novembri hommikuks vallutati ka Tšongari kindlustused. Sel päeval telegrafeeris Frunze Leninile: «Olen tunnistajaks suurele vaprusele, mida ilmutas kangelaslik jalaväg tormijooksul Sivašile ja Perekopile. Väed liikusid mööda kitsaid läbikäike tapva tule all vastase traattõkete juurde. Meie kaotused on erakordselt rasked. Mõned diviisid kaotasid kolm neljandikku oma koosseisust. Üldised kaotused maakitsuste ründamisel on sur-

nute ja haavatutena mitte vähem kui 10 000 meest. Rinde armeed täitsid oma kohuse vabariigi ees. Vene kontrrevolutsiooni viimane pesa on hävitatud ja Krimm saab jälle nõukogude maaks.»

Punased sõjamehed jõudsid Krimmi steppide avarustesse ja hakkasid hoogsalt vaenlast jälitama. Tagalast andsid vrangellastele lööke partisanid. 15. novembril hõivasid Nõukogude väed Sevastoopoli. Vrangellaste riismed evakueerusid Antandi ja Musta mere laevastiku laevadel Türgisse. 16. novembril telegrafeeris Frunze Leninile: «Täna vallutas meie ratsavägi Kertši. Lõunarinne on likvideeritud.»

KÜSIMUSI.

1. Missugused abinõud võtsid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus tarvitusele Poola kallaletungi tagasilöömiseks?
2. Miks tabas Punaarmeed Varssavi all ebaõnnestumine?
3. Missugused olid Nõukogude-Poola sõja tulemused?
4. Kuidas purustati Wrangeli armee?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. V. I. Lenini kõnest Poola rindele minevaile punaarmeelastele.

5. mail 1920. a.

Seltsimehed! Te teate, et poola mõisnikud ja kapitalistid, keda üles ässitab Antant, sundisid meile peale uue sõja. Pidage meeles, seltsimehed, et poola talupoegade ja töölistega meil tüli ei ole, me oleme tunnustanud ja tunnustame Poola iseseisvust ja Poola rahvavabariiki. Me pakkusime Poolale rahu tema piiride puutumatuse tingimusel, kuigi need piirid ulatusid palju kaugemale kui puhtpoola elanikkond. Me olime valmis tegema igasuguseid järeleandmisi ja igaüks teist pidagu rindel seda meeles. Tõestagu seal teie käitumine poolakate suhtes, et te olete tööliste ja talupoegade vabariigi sõdurid, et te ei lähe nende juurde kui rõhujad, vaid kui vabastajad ... Meie kõik peame täna siin andma vande, peame pühalikult tõotama, et me kõik astume nagu üks mees välja selle eest, et mitte lasta poola panidel ja kapitalistidel võita. Elagu vaba iseseisva Poola vabariigi talupojad ja töölised! Maha poola panid, mõisnikud ja kapitalistid! Elagu meie Tööliste ja Talupoegade Punaarmee!

V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk.104.

2. Ajalehe «Daily Herald» teatest Londoni töötajate protestidemonstratsiooni kohta, mis toimus panide Poola kallaletungi vastu Nõukogude Venemaale.

27. mail 1920. a.

Eile õhtul toimus demonstratsioon Poola kallaletungi vastu Nõukogude Venemaale. Demonstratsioon leidis aset Grosvenor Square'il Poola diplomaatilise missiooni hoone lähedal. Demonstratsioon oli organiseeritud komitee «Käed eemale Venemaa küljest!» Londoni sektsiooni poolt.

Kokkutulnud töölised võtsid vastu resolutsiooni, mis otsustavalt protesteerib Poola valitsuse kallaletungi vastu Venemaale. Edasi öeldakse resolutsioonis, et Poola valitsust toetavad kogu maailma kapitalistlikud valitsused,

sealhulgas ka Inglise valitsus. Resolutsioon kutsub töölisi üles keelduma toiduainete ja varustuse saatmisest Poola valitsusele.

Järgnevalt märgib resolutsioon seda fakti, et Poola töölised ei tunne kaasa oma valitsusele ega jaga oma valitsuse poliitikat, ning teatab, et Inglismaa töölised lubavad toetada poola töölisi juhul, kui nad võtavad tarvitusele mingid abinõud praegu peetava sõja lõpetamiseks.

§ 21. Kodusõda Venemaa ääremaades.

Kodusõja raskused ääremaades. Kesk-Aasias, Tagā-Kaukaasias ja Kaug-Idas kulges kodusõda eriti rasketes tingimustes. Need Venemaa ääremaad langesid kõigepealt imperialistlike riikide kallaletungi ohvriks ja intervendid panid siin kauem vastu kui teistes rajoonides.

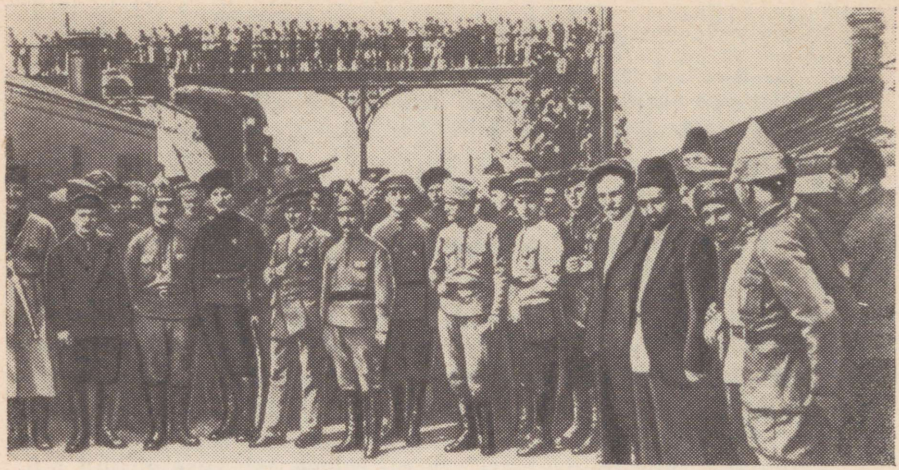
Äärealadel, kus töölisklassi arv oli täiesti tähtsusetu, olid töötavad rahvahulgad vaimulikkonna ja kodanlike natsionalistide tugeva mõju all. See raskendas töötava rahva organiseerimist ja koondamist võitluseks kontrrevolutsiooni vastu. Pealegi võis Punaarmee neile appi tulla alles pärast peamiste valgekaartlike armeede purustamist.

Kesk-Aasia vabastamine. Kesk-Aasia töötajad pidasid pikaajalist ja rasket võitlust inglise interventide, valgekaartlike kasakavägede ja basmatšide jõukude vastu. Võitluse raskust süvendas see, et Kesk-Aasia oli pikka aega ära lõigatud Kesk-Venemaast ega võinud sealt saada vajalikku abi.

Koltšaki peajõudude purustamisega sai Punaarmee võimaluse appi tulla Kesk-Aasia rahvastele. 1919. aasta augustis loodi iseseisev Turkestani rinne M. V. Frunze juhtimisel. 13. septembril ühinesid selle rinde väed Turkestani ANSV vägedega.

Detsembris alustas väegrupp, mille eesotsas oli rinde Revolutsioonilise Sõjanõukogu liige V. V. Kuibõšev, pealetungi Krasnovodskile — vaenlase tähtsaimale tugipunktile Taga-Kaspias. Et rünnata vaenlast ootamatult, võtsid Nõukogude väed ette tiibhaarangu läbi Karakumi kõrbe. See oli raske ja ohtlik retk. Kuid nelja ööpäeva jooksul läbisid nõukogude sõjamehed sada kilomeetrit ja purustasid valgekaartlased ootamatu löögiga Aidini jaama juures. Arendades edukat pealetungi, vallutas Punaarmee 6. veebruaril Krasnovodski. 1920. aasta kevadeks oli Turkestan interventidest ja valgekaartlastest vabastatud.

Peale Turkestani ANSV asusid Kesk-Aasia territooriumil Hiiva khaaniriik ja Buhhaara emiraat. Nende elanikkond kannatas kohalike valitsejate, feodaalide, vaimulike ja välismaiste imperialistide kõige julmema rõhumise all. 1919. aasta novembris alustas Hiiva rahvas kommunistide juhtimisel ülestõusu verise

S. M. Kirov, G. K. Ordžonikidze ja A. I. Mikojan vabastatud Bakuus. 1920. aasta aprill.

valitseja Džunaid-khaani vastu ja kukutas ta Punaarmee abiga. 1920. aasta aprillis tuli kokku esimene rahvaesindajate kurultai (kongress), mis kuulutas Hiiva Horezmi Nõukogude Rahvavabariigiks. Suvel alustasid Buhhaara töötajad kommunistide juhtimisel ülestõusu Buhhaara emiiri vastu. Ülestõusnud pöördusid abipalvega Turkestani rinde vägede poole. Punaarmee toetusel kukutasid Buhhaara töötajad septembri alguses emiiri terroristliku režiimi. 1920. aasta septembris kuulutas esimene ülebuhhaaraline kurultai välja Buhhaara Nõukogude Rahvavabariigi. Nii *toimusid Hiivas ja Buhhaaras rahvademokraatlikud revolutsioonid*, mille tulemusena tekkisid nõukogude rahvavabariigid. Kuid Kesk-Aasias jätkus veel kaua relvastatud võitlus basmatšide jõukudega, mis olid loodud kohalike ekspluataatorlike elementide poolt imperialistide toetusel.

Nõukogude võimu võit Taga-Kaukaasias. Peaaegu kolm aastat vaevlesid Taga-Kaukaasia töötajad kontrrevolutsiooniliste valitsuste rõhumise all, kes olid pandud võimu juurde välismaisi imperialiste teenivate kodanliknatsionalistlike parteide — gruusia menševike, armeenia dašnakkide ja aserbaidžaani mussavatistide poolt. Kodanlikud natsionalistid laostasid Taga-Kaukaasiat, õhutasid vaenu rahvaste vahel, ässitasid grusiinlasi armeenlaste vastu, armeenlasi aserbaidžaanlaste vastu jne.

Taga-Kaukaasia töötajad pidasid visa võitlust kontrrevolutsiooniliste valitsustega. 1920. aasta aprillis puhkes Aserbaidžaanis bolševike juhtimisel Bakuu tööliste ja sõjaflotilli madruste relvastatud ülestõus. Ööl vastu 28. aprilli saatsid ülestõusnud laiali mus-

savatistliku valitsuse, kuulutasid välja Aserbaidžaani Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi ja moodustasid Ajutise Revolutsioonikomitee eesotsas Aserbaidžaani Kommunistliku Partei väljapaistva tegelase N. N. Narimanoviga. Revolutsioonikomitee pöördus V. I. Lenini poole palvega saata Aserbaidžaani Nõukogude Vabariigile appi Punaarmee. Seda abi osutatigi viivitamatult. 28. aprillil jõudsid Bakuusse 11. armee väeosad, kes aitasid ülestõusnud töölistel võitu kindlustada.

Innustatuna aserbaidžaani rahva võidust, alustasid Armeenia töötajad 1920. aasta mai alguses relvastatud ülestõusu dašnakkide diktatuuri vastu. Kontrrevolutsioonilisel valitsusel õnnestus see maha suruda. Dašnakid õiendasid tööliste ja talupoegadega julmalt arveid. Kuid sügisel algas uus ülestõus. Dašnakkide diktatuur kukutati ja 29. novembril kuulutati välja Armeenia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik. Võim läks Sõja-revolutsioonikomitee kätte eesotsas S. Kasjaniga. Revolutsioonikomitee pöördus abipalvega Nõukogude Venemaa poole. Aserbaidžaanist saabunud 11. armee väeosad aitasid dašnakkide diktatuuri lõplikult likvideerida ja kindlustada Armeenias nõukogude võimu.

1921. aasta jaanuaris algas Gruusias bolševike juhtimisel revolutsiooniline ülestõus menševike diktatuuri vastu. Veebruari keskel loodi Revolutsioonikomitee, kes juhtis ülestõusu. Sinna kuulusid F. Maharadze, M. Orahhelašvili, Š. Eliava ja teised. Revolutsioonikomitee pöördus abi saamiseks VNFSV valitsuse poole. V. I. Lenini juhendite kohaselt saadeti Gruusiasse ülestõusnutele appi 11. armee. 25. veebruaril jõudsid ülestõusnute salgad ja Punaarmee üksused Tiflisi (Tbilisisse). Samal päeval kuulutati välja Gruusia Nõukogude Sotsialistlik Vabariik. Kukutatud menševistlik valitsus põgenes välismaale. Juhtivat osa nõukogude võimu kindlustamisel Taga-Kaukaasias etendasid Kommunistliku Partei väljapaistvad tegelased S. M. Kirov, Sergo Ordžonikidze, A. I. Mikojan ja N. N. Narimanov.

Kodusõda Kaug-Idas. 1918. aasta sügiseks likvideerisid intervendid ja valgekaartlased nõukogude võimu kogu Kaug-Ida territooriumil ja moodustasid mitu kontrrevolutsioonilist «valitsust». Taga-Baikalis läks võim Jaapani käsilase, kasakajessauul Semjonovi kätte. Habarovskis haaras võimu Jaapani agent jessauul Kalmõkov. Need «valitsejad» tarvitasid elanikkonna kallal koletislikku vägivalda. Timukad piinasid surnuks tuhandeid töölisi ja talupoegi. Okupandid röövisid piirkonna rikkusi.

Kogu Kaug-Ida oli haaratud partisaniliikumise lainest. Sellest võtsid osa vene töölised ja talupojad ning kohalike rahvuste ja rahvusrühmade (burjaadid, korealased, evengid jt.) esindajad. Kaug-Ida partisaniliikumise juhtide hulgas paistis eriti silma tulihingeline võitleja Sergei Lazo. Aastail 1917—1918 võttis ta aktiivselt osa võitlusest nõukogude võimu eest Siberis. Tema juhtimisel võitlesid Taga-Baikali rinde väed Semjonovi bandedega.

Seejärel siirdus Lazo Vladivostokki ja oli partisaniliikumise juhtimise eesotsas Primorjes.

1920. aasta jaanuaris tegi Kommunistliku Partei Kaug-Ida Komitee ettevalmistusi üldiseks ülestõusuks valgekaartlaste ja interventide vastu. Loodi Sõjalis-revolutsiooniline staap S. Lazo juhtimisel. Jaanuari lõpus algas ülestõus Vladivostokis ja lähemates raudteejaamades. 31. jaanuaril tungisid Primorje partisanid Vladivostokki, kukutasid valgekaartlaste võimu ja moodustasid Primorje oblasti Ajutise Valitsuse eesotsas bolševikega. Partisanid vabastasid Blagoveštšenski, Habarovski ja Amuuri oblasti.

Ameerika intervendid evakueerisid oma väed Vladivostokist 1920. aasta alguses. Kuid jaapani anastajad püsisid visalt vallutatud territooriumidel. Ööl vastu 5. aprilli panid nad toime röövelliku kallaletungi Vladivostoki, Habarovski, Nikolsk-Ussuriiski, Spasski ja teiste Primorje linnade garnisonidele, areteerisid massiliselt bolševikke ja lasksid paljud neist maha. Intervendid ja valgekaartlased võtsid kinni Sergei Lazo ja tema võitluskaaslased — V. P. Sibirtsevi ja A. N. Lutski ning põletasid nad veduri küttekoldes. Partisanid taandusid taigasse.

Punaarmee, olles lõplikult purustanud Koltšaki väed, jõudis 1920. aasta aprillis Kaug-Ida piirile. Edasine pealetung oleks tähendanud avalikku kokkupõrget Jaapaniga. Kuid samal ajal algas sõda Poolaga ja Nõukogude valitsus püüdis vältida sõda kahel rindel. Seepärast kuulutati 1920. aasta aprillis Lenini ettepanekul töötajate ja partisanide kongressil Verhneudinskis välja Kaug-Ida Vabariik — iseseisev demokraatlik vabariik, mis sai puhverriigiks VNFSV ja Jaapani vahel.

Kaug-Ida Vabariigi valitsusse kuulusid peale bolševike ka menševikud ja esseerid, kuid juhtiv osa kuulus bolševikele. Punaarmee üksustest ja partisanisalkadest loodi Rahvarevolutsiooniline armee. VNFSV valitsus tunnustas ametlikult Kaug-Ida Vabariiki ja sõlmis temaga piirilepingu.

Jaapan tunnustas küll formaalselt Kaug-Ida Vabariiki, kuid tegi ettevalmistusi tema territooriumi vallutamiseks. 1921. aasta lõpul läksid intervendid ja valgekaartlased üle pealetungile ning vallutasid Habarovski.

1922. aasta veebruaris asus Rahvarevolutsiooniline armee vastupealetungile. Rahvarevolutsioonilise armee eesotsas olid armeekomandör V. K. Blücher ja Sõjanõukogu liige P. P. Postõšev. Otsustav lahing toimus Volotšajevka jaama juures.

Vaenlane püstitas siin võimsad kindlustused. Juurdepääsu jaamale valitses Jun-Korani sopka, kuhu kolme astmena olid paigutatud suurtükiväegi ja laskurid. 12-realised traattõkked ümbritsesid jaama lähiseid. 10. veebruaril alustasid Rahvarevolutsioonilise armee võitlejad 40-kraadilises külmas tormijooksu Volotšajevkale. Äge lahing kestis kolm päeva. Võitnud vaenlase meeleheitliku vastupanu, vallutasid rahvaarmeelased 12. veebruaril Volotšajevka ja kaks päeva hiljem ka Habarovski.

Lõplikult purustati vaenlane 1922. aasta oktoobris Spasski all, kus Rahvarevolutsioonilise armee võitlejad, ületanud tugevad kindlustused, lõid valgekaartlased täiesti puruks.

Pärast seda olid jaapani intervendid sunnitud Kaug-Idast lahkuma. 25. oktoobril 1922. a. sammus Rahvarevolutsiooniline armee Vladivostokki. Novembris kuulutas Kaug-Ida Vabariigi Rahvakogu Kaug-Idas välja nõukogude võimu ja pöördus ÜKTK poole palvega taasühinemise kohta VNFSV-ga. 16. novembril rahuldas ÜKTK selle palve. Kodusõda lõppes võidukalt ka Kaug-Idas.

KÜSIMUSI.

1. Milles seisid kodusõja raskused Venemaa ääremaadel?
2. Missugust abi osutas Punaarmee Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia töötajatele nende võitluses interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni vastu?
3. Miks moodustati Kaug-Ida Vabariik ja millal toimus tema taasühinemine VNFSV-ga?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Mladohivinski Revolutsioonikomitee üleskutse Venemaa töölistele ja talupoegadele.

14. veebruaril 1920. a.

Hiiva töölised ja talupojad kutsuvad teid appi proletariaadi — Hiiva kehvikute vabastamiseks khaanide ja bekkide ikkest.

Pärast seda, kui Venemaal puhkes revolutsioon, said Hiiva proletaarlased vabalt hingata. Kuid seda ei olnud kauaks. Inglise agent Džunaid-khaan haaras võimu enda kätte ja hakkas uuesti Hiiva proletariaati rõhuma.

Nüüd võtsid ülestõusnud Hiiva töölised ja talupojad Hiiva pealinna enda kätte. Nad loodavad, et Venemaa töölised ja talupojad aitavad neil lõplikult puhastada Hiiva valdused Inglise agentidest ja taastada seal tööliste-talupoegade diktatuur...

2. Armeenia Revolutsioonikomitee tervitus V. I. Leninile seoses nõukogude võimu väljakuulutamisega Armeenias.

30. novembril 1920. a.

Olgu teada maailmarevolutsiooni juhile, et Diližani ja Karavansarai rajoonide talupojad, kes on nördinud dašnakkide valitsuse kuritegelikust poliitikast ja üha suurenevast anarhiast riigis, tõstsid ülestõusulipu. Armeenia Kommunistlik Partei võttis otsekohe selle stiihilise liikumise juhtimise enda kätte ja moodustas Armeenia Revolutsioonikomitee, kuulutades Armeenia Sotsialistlikuks Nõukogude Vabariigiks. On antud esimene löök — Diližan on meie käes. Vaimustatud ülestõusnud sööstavad edasi vihatud vaenlase — Antandi agendi lõplikuks kukutamiseks. Ja täites nende tahet, liigume meie, olles loonud Revolutsioonikomitee, edasi kindlas lootuses, et Ida rõhutud rahvaste vabastaja — suure sotsialistliku Venemaa kangelaslik Punaarmee osutab meile reaalset abi meie raskes võitluses. Kõigi Armeenia tööliste ja talupoegade nimel palume me Rahvakomissaride Nõukogult seda abi.

Elagu Venemaa Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik! Elagu tema võidukas Punaarmee!

§ 22. Sotsialistlk ülesehitustöö kodusõja aastail.

Nõukogude riigi kindlustumine. Kodusõja aastail tugevnesid kõikjal riigis tööliste, talupoegade, kasakate ja soldatite saadikute nõukogud. Nad olid tihedalt seotud rahvaga ja said peamisteks keskusteks rahvahulkade mobiliseerimisel maa kaitsele ning võitlusele majanduslike raskustega. Kohtadel kutsuti süstemaatiliselt kokku nõukogude kongresse, toimusid nõukogude ümbervalimised.

Sotsialistliku revolutsiooni võidu ja *leninliku rahvuspoliitika* järjekindla elluviimise tulemusena said Ukraina, Valgevenemaa, Taga-Kaukaasia (Aserbaidžaan, Armeenia, Gruusia), Kesk-Aasia (Buhhaara, Hiiva) omariikluse ja moodustasid iseseisvad nõukogude vabariigid. VNFSV piirides elavad väikesed rahvad said autonoomia ning moodustasid nõukogude autonoomsed vabariigid ja autonoomsed oblastid. Kodusõja aastail loodi Turkestani, Baškiiria ja Dagestani autonoomsed vabariigid ning autonoomne Mägivabariik, samuti rida autonoomseid oblasteid.

Kuid paljudes Kesk-Aasia, Kasahstani, Põhja-Kaukaasia ja mõnedes teistes rahvuslikes rajoonides ilmnes ekspluataatorlike elementide ülevõim. Kasutades oma majanduslikku võimsust ja sugukondlikke igandeid, allutasid rikkad paljud kohalikud nõukogud oma mõjule.

Sotsialistliku sektori kasv. Muutused klassistruktuuris. Kodusõja kestel *laienes ja tugevnes majanduses sotsialistlik sektor.* Nõukogude riigi kätte läks peaaegu kogu tööstus, raudtee- ja veetransport. Tehti esimesed sammud põllumajanduse sotsialistlikul ümberkorraldamisel. 1917. aasta lõpul hakkasid kehvikud ja sulased, kes olid saanud mõisnike maa ja inventari, looma esimesi kommuune ja artelle. 1918. aasta novembris moodustas Nõukogude valitsus spetsiaalse fondi ühe miljardi rubla suuruses summas toetuste ja laenude andmiseks kollektiivmajanditele. See aitas kaasa nende arenemisele. 1920. aastal oli 10 500 kollektiivmajandit, mis ühendasid 0,5% talumajapidamisi. Kodusõja aastail loodi ligi 900 suurt sovhoosi.

Nõukogude võimu esimeste aastate jooksul muutus *ühiskonna klassistruktuur.* Nõukogudemaal likvideeriti täielikult mõisnike ja suurkodanluse klass, järsult vähenes kulakute, samuti linna kesk- ja väikekodanlaste arv.

Põhjalikult muutus töölisklassi pale. Ekspluateeritavast, tootmisvahenditest ilmajäetud klassist muutus Venemaa proletariaat ekspluateerimisest vabanenud uueks klassiks, sai oma riigi vahendusel peamiste tootmisvahendite valdajaks, kes töötab enda ja ühiskonna hüvanguks. Töölisklass sai ühiskonna ja riigi vahetuks juhtijaks. Sellel oli esmajärguline tähtsus revolutsiooni saatusele.

Ka talurahva olukord muutus. Talurahvas vabanes mõisnike ja kapitalistide ekspluateerimise alt. Nõrgenes kulakute ike. Kadus

talupoegade õigusetus ja poliitiline rõhumine. Nõukogude võimu agraaralaste ümberkujunduste tulemusena muutus maal sotsiaalsete rühmituste suhe. Enne revolutsiooni oli maaelanikkonna hulgas kehvikuid 65%, keskmikke 20% ja kulakuid 15%. Kodusõja lõpuks moodustasid kehvikud 35%, keskmikud 60% ja kulakud alla 5%. *Kõrvuti tööliskiassiga muutus töötav talurahvas nõukogude ühiskonna põhiklassiks.* Nende kahe klassi liit Kommunistliku Partei juhtimisel oli Nõukogude riigi põhialuseks.

Koos mõisnike ja kodanlusega lakkasid olemast ka nende parteid — oktobristid ja kadetid. Mis puutub menševike, esseeride, anarhistide ja natsionalistide väikekodanlikesse parteidesse, siis tegutsesid need kodusõja aastail avalikult koos interventide ja valgekaartlastega, organiseerisid kontrrevolutsioonilisi mässe nõukogude võimu vastu, külvasid segadust, õhutasid mahajäänud töölisi streikidele ja talupoegi Nõukogude-vastastele väljaastumistele. Niisuguse tegevusega paljastasid väikekodanlikud parteid ennast tööliste ja töötavate talupoegade silmis, kes hakkasid neid õiglaselt lugema kapitalistide ja mõisnike kannupoisteks ning rahvusvahelise imperialismi agentideks. Need parteid osutusid täielikult isoleerituiks ja neid tabas poliitiline krahh.

Rahvahulkade eesotsas oli Kommunistlik Partei. Kodusõja aastail Kommunistlik Partei kasvas ja tugevnes, omandas tohutuid kogemusi ning suurima autoriteedi tööliste ja talupoegade hulgas. 1920. aasta lõpuks oli partei ridades üle 650 000 kommunisti. Partei juhtimisel kasvas ja karastus kodusõja tules Kommunistlik Noorsooühing, mille ridades 1920. aasta lõpuks oli üle 400 000 liikme.

V. I. Lenini kõne Kommunistliku Noorsooühingu III kongressil. 1920. aasta oktoobris tuli kokku VKNÜ III ülevenemaaline kongress. Sellel tähtsal kongressil pidas V. I. Lenin oma ajaloolise kõne «Noorsooühingute ülesanded», mis sai aastakümneteks Kommunistliku Noorsooühingu tegevusprogrammiks.

Lenin esitas noore põlvkonna ees seisva suure ülesande — üles ehitada kommunistlik ühiskond. «See sugupõlv..., kes praegu on 15-aastane, tema näeb kommunistlikku ühiskonda ja ise ka ehitab selle ühiskonna. Ja ta peab teadma, et kogu tema elu ülesandeks on selle ühiskonna ehitamine.» [1]

Selleks et edukalt ehitada kommunistlikku ühiskonda, rääkis Lenin, *tuleb visalt õppida kommunismi.* Vladimir Iljitš kutsus noorsugu omandama kogu teadmiste summat, mis inimkond on loonud, siduma õpetamist ja haridust praktilise tööga, osa võtma ühiskondlikult kasulikust tööst, kommunistliku ülesehitustöö ühisest üritusest. Lenin õpetas, et Kommunistlik Noorsooühing peab kasvatama noorsoos *kommunistlikku moraali, teadlikku distsipliini,* oskust allutada kogu oma elu rahva huvidele, ühisele võitlusele

[1] V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 267.

kommunismi eest. «Ainult ühises töös koos tööliste ja talupoegadega võib saada tõelisteks kommunistideks.»

VKNÜ III kongressil V. I. Lenini poolt antud targad nõuanded ja juhtnöörid said Kommunistliku Partei ja Kommunistliku Noorsooühingu kogu tegevuse aluseks noorte kommunismiehitajate kasvatamisel.

Kultuurialane ülesehitustöö. Vaatamata sellele, et sõda nõudis peaaegu kõiki jõude ja vahendeid, toimus aastail 1918—1920 kogu riigis suur kultuurialane ülesehitustöö. *Edukalt likvideeriti elanikkonna kirjaoskamatust.* Erilise dekreediga 26. detsembrist 1919. a., mis kandis Lenini allkirja, kohustas Rahvakomissaride Nõukogu kõiki kirjaoskamatuid alates 8 aasta vanusest kuni 50 aasta vanuseni õppima kirjaoskust kas oma emakeeles või vene keeles. Lugema ja kirjutama õppijate tööpäeva lühendati kahe tunni võrra ning neile säilitati täielik töötasu. Hoogsalt arenes kirjaoskamatuse likvideerimine Punaarmees. Aastail 1917—1920 likvideeris oma kirjaoskamatuse kokku ligi 7 miljonit inimest, sealhulgas 4 miljonit naist.

Neil aastail kujunes välja *ühtse nõukogude töökooli süsteem.* Endiste gümnaasiumide, reaalkoolide, kiriku-kihelkonnakoolide ja semstvokoolide asemele loodi ühtne kaheastmeline töökool: esimene aste 8 kuni 13 aasta vanustele lastele ja teine kuni 17 aasta vanustele noorukitele ja tütarlastele. Õppetöö ühendati töökasvatusega. Selleks avati koolides tisleri-, lukksepa- ja teised töökojad, kus õpilased omandasid tööoskust. Maakoolide õpilased töötasid kooliaedades.

Nõukogude valitsus laiendas koolivõrku, eriti rahvuslikes rajoonides. 1920. aastal suurenes koolide arv 1914. aastaga võrreldes 12 000 võrra, õpilaste arv aga 1,7 miljonit. Riigi poolt said õpilased osaliselt ka toidu, riietuse, jalanõud ja õpikud.

Vana Venemaa pärandas nõukogude võimule väga vähe spetsialiste. 1913. aastal oli kogu riigis ainult 136 000 kõrgema haridusega inimest, kes rõhuvas enamikus olid pärit varakate klasside hulgast.

Nõukogude võim vajas oma spetsialiste, kes oleksid rahvale piiritult ustavad. Vabariik asus niisuguse kaadri ettevalmistamisele oma olemasolu esimestest aastatest alates. 1918. aasta augustis kirjutas Lenin alla Rahvakomissaride Nõukogu dekreedile kõrgematesse õppeasutustesse vastuvõtmise uute eeskirjade kohta. Esimeses järjekorras võeti vastu töölisi, kehvtalupoegi ja nende lapsi. Naistele anti meestega võrdsed õigused. Kaotati õppemaks, puudustkannatavatele üliõpilastele anti riiklikku stipendiumi. Et aidata töölisnoortel ette valmistuda kõrgemas koolis õppimiseks, avati 1919. aastal kõrgemate õppeasutuste juures *töölisfakulteedid.* Neisse võeti vastu partei-, ametiühinguorganisatsioonide ja nõukogude täitevkomiteede lähetustega.

Vaatamata äärmisele vaesusele, eraldas Nõukogude riik suuri

Agitatsioonirongiga saabunud kirjanduse vastuvõtmine.

summasid *kõrgemate õppeasutuste rajamiseks.* Loodi palju uusi ülikoole, kõrgemaid tehnilisi, pedagoogilisi ja teisi õppeasutusi. 1920/1921. õppeaastal oli riigis 244 kõrgemat õppeasutust (1914. aastal oli neid 91), üliõpilaste arv aga kasvas revolutsioonieelse ajaga võrreldes peaaegu kahekordseks.

Väga suurt tähelepanu pöörati *poliitharidustööle ja töötajate kasvatamisele.* Esmajärgulist osa etendas selles bolševistlik ajakirjandus. Anti välja sadu ajalehti Venemaa rahvaste keeltes. Maal tehti suurt tööd lugemistaredes, mis said talupoegadele uuteks kultuuri- ja hariduskolleteks. Rahvahulkade poliitilisel kasvatamisel ja harimisel saatsid palju korda mööda maad kurseerivad ÜKTK agitatsioonirongid ja -laevad.

Laialdaselt arendati marksismi-leninismi propagandat. Suurtes tiraažides anti välja Marxi, Engelsi ja Lenini töid. Kommunistliku Partei IX kongressi otsusel algas V. I. Lenini Kogutud Teoste väljaandmine. 1920. aastal loodi spetsiaalne instituut Marxi ja Engelsi teoste uurimiseks ja kirjastamiseks.

Esimesi edusamme tegi *nõukogude teadus.* Kodusõja aastatel tekkis üle saja uue teadusliku asutuse, kus tehti mitmeid väärtuslikke avastusi. Teaduslikud instituudid aitasid tugevdada maa kaitsevõimet. 1918. aastal professor N. J. Žukovski juhtimisel loodud Aero- ja Hüdrodünaamika Keskinstituut etendas juhtivat osa Nõukogude lennunduse arengus. Grupp õpetlasi akadeemik N. D. Zelinski juhtimisel töötas välja meetodi aviobensiini saamiseks raskest solaarõlist ja petrooleumist. Sellel oli suur praktiline tähtsus. 1918. aastal loodi Nižni Novgorodis väljapaistva õpet-

lase M. A. Bontš-Brujevitši juhtimisel raadiolaboratoorium, kus hakati esmakordselt korraldama katselisi raadioringhäälingu saateid.

Geoloogid P. P. Lazarev, I. M. Gubkin ja teised, kes olid alustanud Kurski magnetilise anomaalia uurimist, avastasid hiiglaslikud rauamaagilademed. 1920. aastal algas akadeemik A. J. Fersmani juhtimisel Koola poolsaare loodusrikkuste tundmaõppimine. Seal avastati tohutu suured Hibiinide apatiidi varud, millest hiljem hakati tootma väärtuslikke mineraalväetisi.

Nõukogude võim andis avarad võimalused loominguliseks tööks suurele vene õpetlasele, looduse ümberkujundajale I. V. Mitšurinile. Suurt abi osutati väljapaistvale õpetlasele K. E. Tsiolkovskile, kes töötas välja reaktiivmootorite ja planeetidevaheliste lendude teooria.

Kodusõja aastail tekkisid tähtsad teaduslikud keskused rahvusvabariikides: Ukraina Teaduste Akadeemia, Kesk-Aasia Ülikool Taškendis ja mõned teised.

Eesrindlikud teadlased toetasid palavalt Nõukogude riigi loovat tegevust. Suur füsioloog K. A. Timirjazev kirjutas veidi aega enne oma surma: «Ma usun ja olen veendunud, et bolševikud, kes viivad ellu leninismi, töötavad rahva heaks ja viivad ta õnnele. Ma olin alati teie poolt ja koos teiega. Andke edasi Vladimir Iljitšile, et olen vaimustatud sellest, kui geniaalselt ta on lahendanud maailmaprobleemid teoorias ja praktikas.»

Proletariaadi diktatuuri esimestel aastatel hakkas kujunema *nõukogude kirjandus ja kunst*. Loova intelligentsi parimad esindajad andsid oma talendi rahva teenistusse. Vladimir Majakovski ülistas revolutsiooni suurepärases poeemis «150 000 000». Oma värsside ja plakatitega kutsus ta töörahvast otsustavasse lahingusse kodanluse ja rahvusvahelise imperialismi vastu. Demjan Bednõi laulud, valmid ja poeemid innustasid nõukogude sõjamehi võitlusele interventide ja valgekaartlaste vastu. Aleksander Serafimovitši olukirjeldused kodusõja rinnetelt said Leninilt kõrge hinnangu. Andekas poeet Aleksander Blok tuli üle revolutsiooni poolele ja ülistas seda poeemis «Kaksteist». Ilmusid Dmitri Furmanovi, Mihhail Svetlovi, Liidia Seifullina, Vsevolod Ivanovi ja teiste kirjanike esimesed teosed. 1918. aasta augustis organiseeriti Venemaa Proletaarsete Kirjanike Assotsiatsioon (РАПП) [1].

Ilmusid esimesed nõukogude näidendid. V. Majakovski kirjutas näidendi «Müsteerium-Buff». See näidend, mis kujutas rahva kangelaslikkust ja naeris välja vaenlasi, lavastati Oktoobrirevolutsiooni esimeseks aastapäevaks. Näitlejate brigaadid sõitsid kodusõja rinnetele. Rahvamajades ja massimiitingutel esinesid kuulsad näitlejad ja lauljad Maria Jermolova, Fjodor Šaljapin, Leonid Sobinov, Antonina Neždanova ja teised.

[1] РАПП — Российская ассоциация пролетарских писателей.

1918. aastal esitas V. I. Lenin «monumentaalpropaganda» plaani, mille kohaselt tuli luua mälestussambaid suurtele revolutsionääridele ja kultuuritegelastele, samuti mälestustahvleid, mis propageeriksid revolutsiooni ja sotsialismi ideid. Selle plaani realiseerimisest võttis osa palju skulptoreid ja kunstnikke.

D. S. Moori, V. N. Deni ja teiste kunstnike loodud poliitilised plakatid kutsusid rahvast võitlusele interventide ja valgekaartlastega ning paljastasid revolutsiooni vaenlasi.

Kaitsti Oktoobrivõite. Aastail 1918—1920 saavutasid Venemaa töölised ja talupojad mitmetel rinnetel palju võite. Kuid otsustavat tähtsust omas võit sõjarindel — välismaiste interventide väljakihutamine Nõukogudemaalt ja valgekaartlaste purustamine.

Missugused olid siis nõukogude rahva, tema armee võidu põhjused arvukate ja hambuni relvastatud interventide ja valgekaartlaste jõukude üle? Nõukogude rahvas võitis sellepärast, et ta pidas *õiglast sõda*, kaitses vabadust ja sotsialismi. Sõja õilsad eesmärgid andsid rahvale jõudu ennastsalgavuseks ja massiliseks kangelaslikkuseks. Juhtivaks jõuks kodusõjas oli töölisklass. Kolme sõja-aasta kestel läksid tuhanded ja tuhanded töölised Punaarmee ridadesse ja kaitsesid kangelaslikult nõukogude võimu. Töölised, kes jäid tagalasse, varustasid oma ennastsalgava tööga Punaarmeed relvastuse ja laskemoonaga.

Töölisklass koondas enda ümber töötava talurahva. Lenini sõnade järgi otsustaski see lõppkokkuvõttes sõja tulemuse ja kindlustas meile võidu. Nõukogude võim võitis *varem rõhutud rahvuste* töötavate hulkade usalduse ja toetuse ning ühendas nad oma lipu alla. Punaarmee ridades võitlesid kangelaslikult kõigi vennasrahvaste polgud ja diviisid.

Kommunistliku Partei ja suure Lenini tark juhtimine kindlustas nõukogude rahva võidu interventide ja valgekaartlaste üle. Partei viis tööliste ja töötavate talupoegade miljonilised hulgad ennastsalgavasse võitlusse. Kodusõja käigus kasvatas ta suurepäraseid väejuhte ja armee poliitjuhte, kes oskuslikult kasvatasid punaarmeelasi ja viisid neid kangelastegudele.

Võidu saavutamisel vaenlase üle on suuri teeneid *Leninlikul Kommunistlikul Noorsooühingul.* Kommunistlike noorte poolt kodusõja aastail ülesnäidatud kangelaslikkuse eest autasustati Kommunistlikku Noorsooühingut Punalipu ordeniga.

Punaarmee võitis ka sellepärast, et Nõukogudemaad *toetas kogu maailma proletariaat.* Kapitalistlike maade töölised organiseerisid streike, keeldusid laadimast relvi ja varustust valgekaartlaste ja interventide jaoks, moodustasid tegevuskomiteesid loosungi all «Käed eemale Venemaa küljest!». Imperialistlike maade sõdurid keeldusid sõdimast Venemaa tööliste ja talupoegade vastu. Punaarmee poolel võitlesid arvukad internatsionaalsed pataljonid, mille koosseisus oli ungarlasi, poolakaid, jugoslaavlasi, tšehhe,

hiinlasi, korealasi ja teiste rahvaste esindajaid. Kapitalistlike maade töötajate suur internatsionaalne solidaarsus nõukogude rahvaga etendas silmapaistvat osa rahvusvahelise imperialismi katsete nurjaajamises likvideerida maailma esimene tööliste ja talupoegade riik.

KÜSIMUSI.

1. Missugust edu saavutati Nõukogude riigi kindlustamisel kodusõja aastatel?
2. Missugused muutused toimusid riigi sotsiaal-majanduslikus ja klassistruktuuris sotsialistliku revolutsiooni ja kodusõja tulemusena?
3. Mida tehti kodusõja aastail sotsialistliku kultuuri loomise valdkonnas?
4. Millised on Punaarmee võidu põhjused interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni üle?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Rahvakomissaride Nõukogu dekreedist «Kirjaoskamatuse likvideerimisest VNFSV elanikkonna hulgas».

26. detsembril 1919. a.

Eesmärgiga anda kogu vabariigi elanikkonnale võimalus teadlikuks osavõtuks riigi poliitilisest elust, Rahvakomissaride Nõukogu otsustas:

1. Kogu vabariigi elanikkond 8. kuni 50. eluaastani, kes ei oska lugeda või kirjutada, on kohustatud õppima kirjaoskust kas emakeeles või vene keeles, vastavalt soovile...

3. Hariduse Rahvakomissariaadile ja tema kohalikele organitele antakse õigus töökohustuse korras kaasa tõmmata kirjaoskamatute õpetamiseks kogu riigi kirjaoskaja elanikkond, kes ei ole kutsutud sõjaväkke...

5. Kirjaoskust õppivate palgatööliste tööpäeva lühendatakse kahe tunni võrra kogu õppimise ajaks töötasu säilitamisega.

6. Kirjaoskamatuse likvideerimiseks antakse Hariduse Rahvakomissariaadi organite kasutusse rahvamajad, kirikud, klubid, eramajad, sobivad ruumid vabrikutes ja nõukogude asutustes jne.

Rahvakomissaride Nõukogu esimees
V. Uljanov (Lenin).

Rahvakomissaride Nõukogu
asjadevalitseja

Vl. Bontš-Brujevitš.
Sekretär *S. Britškina.*

Küsimusi III peatüki kordamiseks.

1. Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja põhjused.
2. Kuidas loodi kodusõja aastail tööliste ja talupoegade sõjalis-poliitiline liit ja missugune oli selle liidu tähtsus?
3. Miks oli 1919. aasta kodusõja otsustavaks aastaks?
4. Missugust majanduspoliitikat teostas Nõukogude valitsus kodusõja aastail ja millised on selle poliitika iseärasused?
5. Interventide ja valgekaartlaste üle saavutatud võidu põhjused.

6. Missugused olid kodusõja aastatel toimunud sotsialistliku ülesehitustöö peamised tulemused?

7. Nõukogude vabariigi poolt interventide ja sisemise kontrrevolutsiooni ühendatud jõudude üle saavutatud võidu maailmaajalooline tähtsus.

Mida lugeda.

A. Tolstoi, Kannatuste rada, Tallinn, 1959.
D. Furmanov, Mäss, Tallinn, 1959.
V. Kuibõšev, Lehekülgi minu elust, Tallinn, 1958.

NSV LIIT SOTSIALISMI MAJANDUSLIKU VUNDAMENDI RAJAMISE PERIOODIL (1921—1932).

§ 23. Üleminek rahulikule ülesehitustööle Nõukogudemaal.

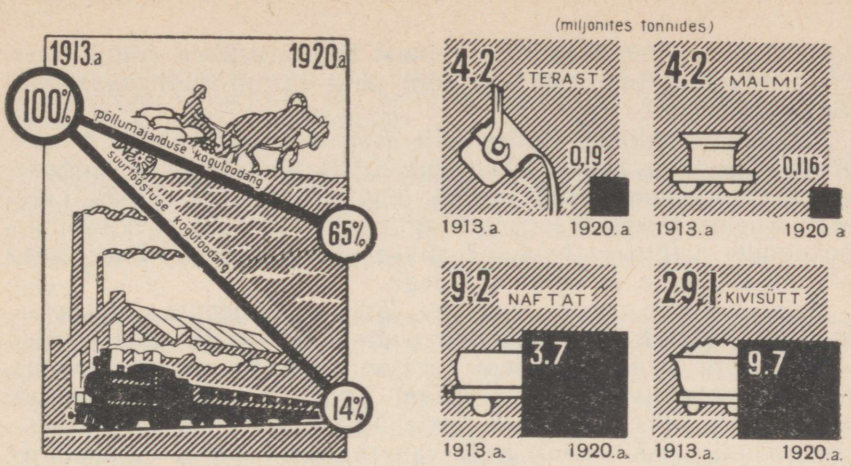
Leninlik GOELRO plaan. Pärast kodusõja võidukat lõppu asus nõukogude rahvas rahulikule ülesehitustööle. Peamiseks, põhiliseks ülesandeks oli nüüd *sotsialismi majandusliku vundamendi rajamine.* 1921. aastal rääkis Lenin: «Üks kahest: kas kõigi nõukogude võimu poliitiliste saavutuste hukkumine või nendele majandusliku vundamendi rajamine. Seda praegu ei ole. Just selle kallale tuleb asuda.»[1]

Kodusõja lõpul oli maa rahvamajandus väga viletsas olukorras. Tööstus ja transport olid purustatud. 1920. aastal andsid tehased ja vabrikud seitse korda vähem toodangut kui 1913. aastal. Põllumajanduse toodang oli vähenenud peaaegu kahekordselt. Enamik ettevõtteid seisis. Selleks et elatuda, siirdusid paljud töölised maale või hakkasid tegelema kodutööndusega, vahetades oma pisitooteid (tulemasinaid jms.) leiva vastu. See tähendas, et oli toimumas töölisklassi killustumise protsess, mis nõrgendas proletariaadi diktatuuri klassibaasi.

Sotsialismi majandusliku vundamendi rajamiseks tuli taastada purustatud rahvamajandus, teostada Nõukogudemaa industrialiseerimine ja põllumajanduse kollektiviseerimine ning likvideerida selle baasil kapitalistlikud elemendid ja Nõukogude majanduse mitmesektorilisus, muuta sotsialistlik sektor ainukeseks majandussüsteemiks riigis.

Nõukogudemaa majandusliku taassünni ja arenemise konkreetseks plaaniks oli *Venemaa elektrifitseerimise plaan — GOELRO plaan*, mille V. I. Lenini initsiatiivil töötas välja riiklik komisjon eesotsas G. M. Kržižanovskiga ja kinnitas VIII ülevenemaaline nõukogude kongress 1920. aasta detsembris. 10—15 aasta vältel kavatseti ehitada 30 suurt rajoonielektrijaama koguvõimsusega

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 50—51.

Tööstus- ja põllumajandustoodangu langus 1920. a. (võrreldes 1913. a.).

1 500 000 kilovatti, s. t. toota elektrienergiat poolteist korda rohkem, kui seda oli toodetud tsaari-Venemaa kogu eksisteerimise jooksul. GOELRO plaan nägi ette tööstuse taastamise, vanade tehaste varustamise uue tehnikaga ja tööstuse, iseäranis raske-tööstuse — metallurgia ning masinaehituse edasiarendamise. Kavatseti rajada uusi tööstusharusid, nende hulgas alumiiniumi ja elektrisulamite tootmist. Nõukogudemaa tööstustoodangu kogumaht pidi 1913. aastaga võrreldes kasvama kahekordseks. Plaanis oli raudtee- ja veetranspordi taastamine ja tehniline rekonstrueerimine ning elektrienergia laialdane kasutamine nii transpordis kui ka põllumajanduses.

V. I. Lenin pidas GOELRO plaani väga tähtsaks, nimetades seda *Kommunistliku Partei teiseks programmiks.* Kogu maa elektrifitseerimises nägi ta kõige tähtsamat vahendit sotsialismi ja kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomiseks. VIII nõukogude kongressil ütles Lenin: «Kommunism — see on nõukogude võim pluss kogu maa elektrifitseerimine.»

GOELRO plaani suurejoonelisus hämmastas kogu maailma. 1920. aasta sügisel vestles V. I. Lenin Venemaa elektrifitseerimisest tuntud fantastiliste romaanide autori Herbert Wellsiga. Inglismaale tagasi jõudnud, kirjutas Wells, et Lenin «on langenud elektriutoopiasse», ja nimetas teda «Kremli unistajaks». Kuid Wells eksis rängalt. Leninlik GOELRO plaan täideti enne tähtaega.

Nõukogude riigi välispoliitika aastail 1921—1922. Maa majandusliku taassünni hädavajalikuks tingimuseks oli *rahu säilitamine.* Rahu säilitamist ja täielikku võimalust suunata kõik jõud majanduse taastamisele pidas Lenin neil aastatel kõige kallimaks.

Meie maad ümbritsesid vaenulikud kapitalistlikud riigid. Seetõttu ei tohtinud unustada uue sõja ohtu ja tuli igati *tugevdada maa kaitsevõimet.*

Nõukogude valitsus võitles selle eest, et muuta rahulik hingetõmbeaeg kestvaks ja kindlaks rahuks. 1921. aastal olid Nõukogude Venemaal diplomaatilised suhted juba Afganistani, Eesti, Läti, Leedu, Soome, Poola, Iraani ja Türgiga. Aastail 1921—1922 sõlmis Nõukogude valitsus kaubanduslikke kokkuleppeid Inglismaa, Saksamaa, Itaalia ja teiste riikidega.

Majanduskriisi ning turgude järsu vähenemise olukorras otsustasid Antandi riigid kokku kutsuda üleeuroopalise konverentsi majandus- ja finantsküsimuste arutamiseks. Konverents toimus 1922. aasta aprillis Genuas (Itaalias). Nõukogude vabariikidest oli konverentsile kutsutud ainult Vene NFSV delegatsioon. Sellega seoses sõlmisid kõik nõukogude vabariigid omavahel diplomaatilise liidu ja volitasid Vene NFSV delegatsiooni Genua konverentsil neid esindama ja nende huve kaitsma. Nõukogude delegatsiooni juhiks määrati V. I. Lenin. Ent töörahva nõudel, kes kartis, et Leninile võidaks välismaal elu kallale kippuda, ei lubanud partei Keskkomitee Leninit Genuasse saata, delegatsiooni juhataja kohal asendas teda välisasjade rahvakomissar G. V. Tšitšerin.

V. I. Lenini juhendeid täites kaitses Nõukogude delegatsioon erinevate ühiskondlike süsteemidega riikide rahuliku kooseksisteerimise ideed ja tegi ettepaneku arutada relvastuse üldise vähendamise ja kõige barbaarsemate sõjapidamisviiside keelamise küsimust. Kuid Antandi maade esindajad keeldusid neid küsimusi arutamast.

Nõukogude delegatsioon pani ette arendada laialdast majanduslikku koostööd Nõukogude vabariigi ja kapitalistlike maade vahel. Vene NFSV valitsus nõustus tasuma osa ennesõjaaegseid võlgu tingimusel, et maksutähtaega pikendatakse 30 aastani ja meie maale võimaldatakse laene. Imperialistid lükkasid ka need ettepanekud tagasi. Nad püüdsid Nõukogude valitsusele peale suruda orjastavat kokkulepet, milles oli ette nähtud tsaarivalitsuse ja Ajutise Valitsuse, samuti Koltšaki, Denikini ja teiste valgekaartlike «valitsuste» kõikide võlgade tasumine, natsionaliseeritud ettevõtete tagasiandmine välismaa kapitalistidele, väliskaubanduse monopoli tühistamine ning kapitalistidele eriliste poliitiliste ja juriidiliste garantiide andmine. Nõukogude delegatsioon lükkas imperialistide taotlused otsustavalt tagasi ja nõudis omakorda interventide poolt Venemaale tekitatud materiaalsete kahjude hüvitamist. Imperialistlike riikide katsed meie maad orjastada olid läbi kukkunud.

Genua konverentsil ilmnesid teravad vastuolud võitnud riikide ja Saksamaa vahel. Nõukogude Venemaa astus välja imperialistide pretensioonide vastu Saksamaa suhtes. Nõukogude valitsuse niisugune positsioon soodustas Nõukogude riigi ja Saksamaa lähenemist. Selle tulemusena kirjutati Rapallos (Genua

eeslinnas) alla lepingule, millega seati sisse diplomaatilised suhted Nõukogude vabariigi ja Saksamaa vahel ning loobuti vastastikustest pretensioonidest. See oli Nõukogude välispoliitika suur saavutus. Kapitalistlike suurriikide ühisrinne Nõukogude Venemaa vastu murti läbi.

Kuigi Nõukogude riigi rahvusvaheline olukord muutus kindlamaks, oli see ikka veel küllalt raske. Kõik kapitalistlikud suurriigid (välja arvatud Saksamaa) keeldusid ametlikult tunnustamast Nõukogude valitsust ja temaga diplomaatilisi suhteid sisse seadmast.

Nõukogudemaa ulatab sõbrakäe Ida rahvastele. Ida mahajäänud rahvaste suhtes rakendas Nõukogude riik sõpruse ja koostöö poliitikat. Esimesena tunnustas ta 1919. aastal Afganistani sõltumatust ja kehtestas temaga diplomaatilised suhted. 1921. aasta veebruaris kirjutati alla sõpruslepingule Nõukogude Venemaa ja Afganistani vahel. Samal ajal sõlmiti ka Nõukogude-Iraani leping. Nõukogude valitsus loobus vabatahtlikult kõigist tsaarivalitsuse poolt Iraanile peale sunnitud orjastavatest lepingutest, samuti kontsessioonidest Iraani territooriumil. 1921. aasta märtsis sõlmiti sõprus- ja vendlusleping Türgiga. See leping kindlustas Türgi rahvusvahelist positsiooni. Nõukogude Venemaa abiga saavutas Türgi võidu sõjas imperialistidega oma sõltumatuse eest.

Mongoolia revolutsioonilise rahvavalitsuse ja selle juhi Suhhe-Batori palvel tuli Nõukogude Venemaa 1921. aastal appi Mongoolia Rahvaarmeele, kes võitles parun Ungerni valgekaartlike jõukudega. Punaarmee abiga lõi Mongoolia sõjavägi valgekaartlased puruks. 5. novembril sõlmiti Mongoolia Rahvavabariigi ja Vene NFSV vahel leping vastastikuse tunnustamise ja saadikute vahetamise kohta. Nõukogude ja mongoolia rahva vahel kujunesid väärramatud sõbralikud suhted. Nõukogudemaa abiga asus äärmiselt mahajäänud Mongoolia mittekapitalistliku arenemise teele.

KÜSIMUSI.

1. Milline peaülesanne seisis Nõukogude riigi ees üleminekul rahulikule ülesehitustööle ja kuidas seda oli võimalik lahendada?
2. Miks hindas V. I. Lenin GOELRO plaani kui partei teist programmi?
3. Millised tulemused olid Nõukogude valitsuse võitlusel diplomaatiliste ja majanduslike suhete sisseseadmise eest teiste maadega aastail 1921—1922?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. G. M. Kržižanovski raamatust «Suure tee algus».

20. märtsil 1920. a. alustas tööd Venemaa Elektrifitseerimise (GOELRO) Riiklik Komisjon, mis oli loodud Lenini näpunäidetel. Vladimir Iljitš tundis algusest peale komisjoni töö vastu suurt huvi, ta andis nõu ning osutas komisjonile suurt abi ja toetust.

Ta tutvus isiklikult komisjoni liikmetega ning tal oli täpne ettekujutus igaühe osast meie keerulises ja vastutusrikkas töös. Komisjoni tegevuskava töötati välja Lenini vahetul osavõtul...

Meie komisjonil tuli töötada palavikulise kiirusega, et üheksakuulise tähtaja jooksul lõpetada ettekanne elektrifitseerimise kohta. Selle raamatu terveid peatükke tuli trükikotta saata otse kirjutusmasinast. Aga ootamas oli selle töö erakordselt tähelepanelik esimene lugeja — Vladimir Iljitš. Ta nõudis, et üks eksemplar korrektuurist läheks otse tema aadressil. Mäletan, kuidas ma olin nendel päevadel mures, kui ta vaatas läbi meie korrektuure, ja kuidas ma närvitsesin, oodates telefonihelinat.

Venemaa elektrifitseerimise leninlik plaan (GOELRO plaan) oli esimeseks teaduslikuks plaaniks maailmas, mis nägi ette sotsialismi vundamendi rajamist kõrge tehnika baasil...

2. VIII ülevenemaalise nõukogude kongressi määrus Tööpunalipu ordeni kohta.

Seoses tähtsamate sõjaliste operatsioonide lõppemisega, armee osalise demobiliseerimise algusega ja võimalusega keskendada vabariigi peamised ressursid majanduslike ülesannete lahendamisele, kutsub VIII nõukogude kongress Vene NFSV kogu töörahvast üles pingutama oma tahet, oma oskust ja oma jõudu tööstuse ja transpordi olukorra ning põllumajanduse organiseerimise parandamiseks.

Selleks et esile tõsta kogu Nõukogude vabariigi ees neid töötajate rühmi ja üksikuid kodanikke, kes on ilmutanud erilist ennastsalgavust, initsiatiivi, tööarmastust ja organiseeritust majanduslike ülesannete lahendamisel, otsustab VIII nõukogude kongress asutada Tööpunalipu ordeni ja tema märgi.

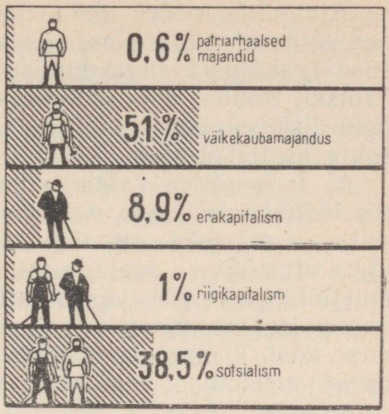
§ 24. Üleminek uuele majanduspoliitikale.

Uus majanduspoliitika on vajalik. Rahuliku ülesehitustöö perioodi alguses kerkisid Nõukogudemaa ette suured raskused, mis olid mitte ainult majanduslikku, vaid ka poliitilist laadi. 1921. aasta alguses suleti kütusepuuduse tõttu suurimad ettevõtted Petrogradis, Moskvas ja teistes linnades. Tõsised toitlusraskused tekitasid tööliste hulgas rahulolematust. Menševike ja esseeride agitatsiooni mõjul toimusid mitmel pool streigid. 1920. aasta lõpul hakati demobiliseerima Punaarmeed. Sajad tuhanded töölised ja talupojad pöördusid tagasi koju. Kõikjal valitses laos ja demobiliseeritud ei leidnud kohe tööd. Selline olukord tekitas nende hulgas rahulolematust.

Eriti ohtlik oli talupoegade massiline rahulolematus sõjakommunismi poliitikaga. Kui sõda oli lõppenud ja mõisnike tagasipöördumise oht möödunud, hakkasid talupojad avalikult nõudma toiduainete andmise kohustuse tühistamist. Nad tahtsid omada ülejääke, mida saaks vabalt turul müüa, et saadud raha eest osta vajalikke kaupu.

Talupoegade rahulolematust kasutades organiseerisid esseerid Ukrainas, Volgamaal, Siberis, Tambovi kubermangus ja mujal kulakute mässe, mida toetasid keskmiktalupoegade suured rühmad. Suurimaks hädaohuks kujunes Kroonlinna mäss, mis puhkes 1921. aasta veebruari lõpul. Esseeridel ja menševikel õnnestus kihutada Nõukogude-vastasele väljaastumisele ebateadlikku osa madrustest. Mässu organiseerijad seadsid üles kontrrevolutsioonilise loosungi «Nõukogude eest, kuid ilma kommunistideta!».

Talupoegade rahulolematus võis õõnestada tööliskласsi ja talurahva liidu aluseid. Oli ilmne, et *sõjalist ja poliitilist liitu, mis oli eksisteerinud kodusõja aastatel, oli vaja täiendada töölistele ja talupoegadele soodsa majanduslõku liiduga.* Kuid majanduslikku liitu ei olnud võimalik rajada sõjakommunismi poliitikale. Toiduainete andmise kohustus jättis talupojad ilma õigusest käsutada ülejääke oma äranägemise järgi. Seetõttu ei olnud nad materiaalselt huvitatud tootmise laiendamisest.

Erinevate majandussektorite osatähtsus rahvamajanduse kogutoodangus (1923—1924).

Toiduainete andmise kohustus hakkas pidurdama põllumajanduse arenemist. Kuid põllumajandust taastamata ei olnud võimalik taastada tööstust ja transporti, kindlustada töölisi toiduainetega ning kergetööstust toorainega.

V. I. Lenin jõudis järeldusele, et on vaja loobuda sõjakommunismi poliitikast ja asendada see teise majanduspoliitikaga. Alatised kohtumised ja vestlused tööliste ja talupoegadega ning sügav elutundmine aitasid Leninil õigesti kindlaks määrata tähtsaimat lüli, millest tuli alustada üleminekut uuele majanduspoliitikale. Selleks et saavutada põllumajanduse kiiret tõusu, oli vaja talupoegades äratada materiaalset huvi teraviljatootmise vastu, lubada neil vabalt müüa ülejääke ja osta tööstuskaupu. Selleks tuli *toiduainete andmise kohustus asendada toitlusmaksuga*, mille suurus tuli talupoegadele varem teatavaks teha. Kommunistlik Partei võttis selle targa leninliku ettepaneku vastu.

VK(b)P X kongress. 1921. aasta märtsis toimus Moskvas Kommunistliku Partei X kongress. Sel ajal peeti pingelist võitlust Kroonlinna mässajate vastu. Kongress määras oma koosseisust suure rühma delegaate, kes asusid kindlust ründavate võitlejate etteotsa. Mäss likvideeriti kiiresti.

Kongressi tähelepanu keskpunktis oli talupoegade suhtes teostatava poliitika küsimus. Kongress võttis üksmeelselt vastu leninliku resolutsiooni «Toiduainete andmise kohustuse asendamisest naturaalmaksuga». *Selle otsusega alustas kongress üleminekut sõjakommunismilt uuele majanduspoliitikale (nepile).* Suurt tähelepanu osutas kongress rahvusküsimusele. Tähtsaimaks ülesandeks oli üle saada minevikus rõhutud rahvuste majanduslikust ja kultuurilisest mahajäämusest, aidata neil kiiremini järele jõuda Kesk-Venemaale ja sellega likvideerida tegelik ebavõrdsus meie maa rahvaste vahel.

Ajalooline pööre uuele majanduspoliitikale ja tohutud raskused, mida maa läbi elas, nõudsid partei ridade ühtsuse ja monoliitsuse igakülgset tugevdamist. Kuid just kongressi eel sundisid Trotski, Buhharin ja «töölisopositsiooni» liidrid parteile peale tarbetu diskussiooni ametiühingute osa küsimuses ja hakkasid õõnestama partei ühtsust.

V. I. Lenin ja valdav enamus kommuniste nägi ametiühingutes *töölisklassi kõige massilisemat ühiskondlikku organisatsiooni*, mille eesmärgiks on töörahvast kaasa tõmmata sotsialistlikku ülesehitustöösse, õpetada neid riiki valitsema. Lenin rääkis, et ametiühingud «on kasvatuslik organisatsioon, kaasatõmbamise, õpetamise organisatsioon, see on kool, juhtimise kool, majandamise kool, kommunismi kool»[1]. Ametiühingute tegevuses on põhiliseks meetodiks veenmine, kasvatamine, organiseerimine, kuid mitte sundimine.

Täiesti teisiti hindas ametiühingute osa Trotski. Ta tegi ettepaneku muuta ametiühingud riiklikeks organeiks ja anda neile üle tootmise juhtimise funktsioonid. Ametiühingute tegevuses pidas Trotski peamiseks sundimist ja administreerimist. Ta kutsus üles tugevdama ametiühingulises töös erakorraliste, sõja-aastatel praktiseeritud meetodite kasutamist. Buhharin toetas Trotski positsiooni. Diskussiooni ajal välja astunud «töölisopositsioon» nägi ametiühingutes töölisklassi kõrgemat organisatsioonivormi, asetas nad kõrgemale Kommunistlikust Parteist ja Nõukogude riigist ning nõudis, et rahvamajanduse juhtimine antakse üle ametiühingutele — «ülevenemaalisele tootjate kongressile».

Trotskistid, buhhaarinlased ja «töölisopositsioonist» osavõtjad arendasid partei vastu fraktsioonilist võitlust, hakkasid lõhkuma partei ühtsust. Diskussiooni käigus koondus valdav enamus kommuniste Lenini ümber. Diskussioonist kokkuvõtteid tehes kinnitas partei X kongress leninliku platvormi, mõistis otsustavalt hukka kõik opositsioonilised rühmitused ja nende fraktsioonilise võitluse ning võttis vastu Lenini poolt kirjutatud resolutsiooni partei ühtsuse kohta, asudes seisukohale, et partei kindla ühtsuse säilitamine on proletariaadi diktatuuri eduka olemasolu põhitingimuseks. Kongress tegi Keskkomiteele ülesandeks rakendada parteidistsipliini rikkujate ja fraktsionääride vastu karme abinõusid kuni parteist väljaheitmiseni.

Üleminek uuele majanduspoliitikale. Pärast partei X kongressi andis Ülevenemaaline Kesktäitevkomitee välja dekreedi toiduainete andmise kohustuse asendamise kohta toitlusmaksuga. 1921. aastaks määratud maks oli umbes kaks korda väiksem kui varem ettenähtud kohustus. Pärast maksu tasumist võis talupoeg turul vabalt müüa toodetud saaduste ülejääke. *Põhiliseks majanduslike sidemete vormiks linna ja maa vahel sai kaubandus.* Sel ajal riiklikku kaubandust veel ei olnud, kooperatiivne kaubandus aga arenes nõrgalt. Sellistes tingimustes hakkas kiiresti levima

[1] V. I. Lenin, Teosed, 32. kd., lk. 2.

erakaubandus, mida Nõukogude riik lubas, kui see toimus tema kontrolli all. Ühtlasi võeti tarvitusele abinõud riikliku kaubanduse organiseerimiseks ja kooperatiivkaubanduse laialdaseks arendamiseks.

Et kiirendada põllumajanduse taastamist ja suurendada põllumajandussaaduste tootmist, lubati talupoegadel anda maad rendile, kasutada palgatööd ja vabalt valida maakasutuse vormi. Suurt tähelepanu pöörati *mitmesuguste kooperatsioonivormide* (tarbijate, põllumajandus-, krediidi- jt. ühistute) arendamisele maal. Nõukogude riik nägi kooperatsioonis tähtsat vahendit põllumajanduse edasiarendamiseks ja talupoegade elutaseme tõstmiseks. Ühtlasi harjutas nende lihtsamate kooperatsioonivormide arendamine talupoegi *kollektiivse majapidamisega.*

Tööstuse alal väljendus üleminek uuele majanduspoliitikale selles, et riik, kes hoidis enda käes kogu suur- ja kesktööstust, andis elanikkonnale vajalike kaupade tootmise kiirema suurendamise eesmärgil paljud riiklikud väike-ettevõtted rendile kooperatiividele ja eraisikutele. Välismaa kapitalistidele anti kontsessioone mõnede tehaste ja vabrikute peale. Lubati väiksemate eratööstusettevõtete töö. Üldine töökohustus ja töömobilisatsioonid kaotati — tehaseid ja vabrikuid varustati tööjõuga tööbörsi kaudu. Töötasu maksti vastavalt kulutatud töö hulgale ja kvaliteedile. See tekitas töölistes materiaalset huvi tööviljakuse tõstmise vastu. Lõpetati toiduainete, tööstussaaduste ja korterite tasuta andmine ning tasuta kommunaalteenuste osutamine.

Üleminekuga uuele majanduspoliitikale avanes võimalus kapitalistliku sektori teatavaks kasvuks majanduses. Sellega käis kaasas terav võitlus kapitalistlike ja sotsialistlike elementide vahel põhimõttel «kes kelle välja tõrjub». Kuna aga juhtpositsioonid majanduses (maa, maapõuevarad, suurtööstus, transport, väliskaubanduse monopol jt.) jäid Nõukogude riigi kätte, siis tagas uus majanduspoliitika *sotsialismi võidu kapitalismi üle.*

Uus majanduspoliitika oli Nõukogude riigi jaoks ainus õige majanduspoliitika üleminekuepohhil kapitalismilt sotsialismile. See tagas suurtööstuse ja transpordi taastamise ning tõusu, talumajapidamiste taastamise, seega ka nende sotsialistliku ümberkujundamise tulevikus, kapitalistlike elementide täieliku väljatõrjumise ja likvideerimise ning majandusliku liidu tugevnemise töölisklassi ja talurahva vahel. Seepärast rõhutas Lenin, et uus majanduspoliitika kindlustab meie maal sotsialismi võidu majanduslikult ja poliitiliselt. Ta pidas sellist majanduspoliitikat vältimatult vajalikuks kõigile maadele, kes asuvad sotsialismi ülesehitamise teele.

Rahvamajanduse taastamise algus. Töölised ja talupojad võtsid uue majanduspoliitika rahuldustundega vastu ja asusid entusiasmiga rahvamajanduse taastamisele. Kevadine külvikampaania toimus 1921. aastal suure eduga. Kuid sel aastal tabas väga tugev

põud peamisi teraviljarajoone: Volgamaid, Ukrainat ja Põhja-Kaukaasiat. Nälgis üle 23 miljoni inimese.

Nõukogude valitsus võttis nälgijate päästmiseks tarvitusele kõik abinõud. Põuast haaratud rajoonidesse suunati kümneid miljoneid puudasid vilja. Eriti hoolitseti laste eest. Levis laialdane üldrahvalik liikumine loosungi all «Kümme söönut peavad toitma üht näljahädalist».

Riik võttis kirikutelt ära osa väärisasju (kulda, plaatinat jne.) ja ostis nende eest nälgijatele vilja. Reaktsiooniline vaimulikkond püüdis seda takistada ja kihutas usklikke üles Nõukogude-vastastele väljaastumistele. Kuid töötav rahvas ei võtnud reaktsionääre kuulda.

Suurt abi osutas näljahädalistele rahvusvaheline proletariaat. Kommunistliku Internatsionaali initsiatiivil loodi Töölisabi Rahvusvaheline Komitee eesotsas Clara Zetkiniga. Tööliste seas kogutud raha eest muretseti toiduaineid, mida saadeti näljahädalistele. Nälgijatele abi organiseerimisel tegid palju ära Lääne eesrindliku intelligentsi esindajad: kuulus norra polaaruurija F. Nansen, tuntud prantsuse kirjanikud H. Barbusse, A. France ja teised.

1922. aasta hea saak aitas põua tagajärgedest üle saada ja soodustas talupoegade ainelise olukorra paranemist.

1921. aasta kevadel algas tööstuse taastamine. Suure innuga taastasid töölised vabrikuid, tehaseid, kaevandusi ja raudteid. Kangelaslikult võideldi Donbassi taastamise eest. Suurtes kaevandustes täitsid lahtimurdjad sõjaeelseid töönorme. Edukalt töötasid Bakuu naftatöölised. 1922. aastal autasustati neid Tööpunalipu ordeniga edukate tulemuste eest naftatööstuse taastamisel.

1921/22. majandusaastal kasvas tööstustoodang 50 protsenti. Eriti kiiresti taastati kergetööstus. Rivisse astusid uued ettevõtted. 1922. aastal hakkas tegutsema Kašira elektrijaam Moskva lähedal. Oli käimas Volhovi ja teiste GOELRO plaanis ettenähtud elektrijaamade ehitamine.

KÜSIMUSI.

1. Miks oli vaja sõjakommunismi poliitikalt üle minna uuele majanduspoliitikale?
2. Milliseid küsimusi arutas Kommunistliku Partei X kongress ja milles seisis selle kongressi ajalooline tähtsus?
3. Milliseid majanduslikke abinõusid rakendati seoses üleminekuga uuele majanduspoliitikale?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Asendada toiduainete andmise kohustus toitlusmaksuga.

V. A. Karpinski mälestusi V. I. Leninist.

Mulle meenub talupoeg Ossip Ivanovitš Tšernov, alles noor, energiline, lühikeseks pöetud juuste ja pigimusta habemega. 1921. aasta veebruaris võttis ta ette teekonna Siberist Moskvasse ainult selleks, et vestelda Leniniga ühes «väga tähtsas küsimuses».

Vladimir Iljitš võttis ta vastu, teretas lahkesti ja küsis:

«Mida uut tõite kaasa Siberist, seltsimees Tšernov?»

«Seltsimees Lenin, ma panin oma mõtted paberile. Kas lubate ette lugeda?»

«Võtke istet, lugege!»

Võetigi istet — Tšernov laua otsas, Lenin laua kõrval.

«Lugege!»

Alguses kuulas Vladimir Iljitš ilma igasuguse huvita. Kas tal vähe tuli iga päev ära kuulata igasuguseid ettekandeid! Kuid peagi hakkas ta huvi tundma, pöördus mitmel korral Tšernovi poole ja silmitses teda teraselt.

Mis küsimus see siis oli, millest talupoeg sõitis Leninile ette kandma?

Selgus, et Ossip Tšernov sõitis Lenini juurde ettepanekuga asendada toiduainete andmise kohustus toitlusmaksuga.

Tšernov motiveeris oma ettepanekut väga lihtsalt. Toiduainete andmise kohustusega kui hädavajaliku abinõuga leppis talupoeg niikaua, kui käis sõda. Aga nüüd tahab talupoeg majandada kindla majandusliku arvestuse alusel. Tal on vaja ette teada, kui palju maksu võtab temalt Nõukogude riik ja kui palju talle endale jääb. Maks peab olema progressiivne.

Ettekande ära kuulanud, küsis Vladimir Iljitš Tšernovilt:

«Kes te niisugune olete?»

Tšernov vastas, et ta on talupoeg, pärit Vladimiri kubermangu Muromi maakonna Djakovo külast. Sattus Siberisse sunnitööle osavõtu eest 1905. aasta revolutsioonist. Praegu on tal Siberis oma majapidamine. On parteitu.

Vladimir Iljitš küsis:

«Aga millisena te kujutlete progressiivset maksustamist?»

Tšernov vastas, et mida suurem on talupoja sissetulek, seda kõrgem peab olema maks.

«Õigus,» ütles Vladimir Iljitš ja jäi mõttesse. Seejärel küsis ta:

«Kas te oleksite nõus oma kirjutist avaldama «Pravdas»?»

«Olen nõus.»

«Siis lisage, kuidas te mõistate progressiivset maksustamist ja kes te ise olete.»

Vladimir Iljitš viis Tšernovi vastuvõturuumi ning palus talle anda sulge ja tinti. Kuid Tšernov lausus, et ta ei oska sulega kirjutada. Vladimir Iljitš naeratas ja palus anda talle keemiline pliiats.

Siinsamas vastuvõturuumis täiendas Tšernov oma kirjutist. Hiljem, saabudes «Bednota» toimetusse, jutustas ta oma vestlusest Leniniga ja kordas vaimustatult:

«Ei, Lenin ei kuulanud muidugi mitte mind. Minu kaudu kuulas ta kogu töötavat talurahvast!»

Talupoja Ossip Ivanovitš Tšernovi kirjutis avaldati artiklina «Pravdas» veidi enne bolševike partei X kongressi, mis Lenini ettekande põhjal võttis vastu otsuse asendada toiduainete andmise kohustus toitlusmaksuga.

2. Ternovo ja Gorki küla talupoegade kiri.

14. aprillil 1921. a.

Meie, Tuula kubermangu Kašira maakonna Jamsko-Slobodski valla Ternovo ja Gorki küla kodanikud, otsustasime koosolekul väljendada meid haaranud

sügavat tänulikkust Kašira Riiklikule Rajoonielektrijaamale, aga selle näol ka vabariigi kõrgemale organile — Kõrgemale Rahvamajandusnõukogule meie küladele elektrivalgustuse andmise eest. Nüüd meie ei istu pimedas, vaid töötame ka õhtul hilja kodus ereda valguse käes. Niisuguse suurepärase valgustuse sisseseadmist meie taredesse ei oodanud me mitte üheltki võimult. Kuid nõukogude võim tegi seda. On möödunud aeg, kus tuli muret tunda petrooleumi ja peergude pärast. Rahulikult ootad õhtut ja tundi, millal süttib tuluke ja valgustab meie onne. Nii lõbus ja mõnus hakkab hingel, et tahtmatult tahaks hüüda: «Imepärased on su teod, nõukogude võim!» Saagu teoks külade ja põllumajanduse elektrifitseerimine, maa tasub selle eest sajakordselt.

«Izvestija», 28. mai 1921. a.

§ 25. NSV Liidu moodustamine.

Vabariikide ühinemise hädavajalikkus. Väljapaistvaks poliitiliseks sündmuseks Venemaa rahvaste elus üleminekul rahulikule ülesehitustööle oli *Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu moodustamine 1922. aastal.*

NSV Liidu moodustamise dikteerisid eelkõige sisemised põhjused. Kõigil nõukogude vabariikidel oli ühesugune ühiskonna- ja riigikord, mis liidab rahvaid, oli ka ühine eesmärk — sotsialismi ülesehitamine.

Et kiirendada rahvamajanduse taastamist ja tagada selle edasine tõus, tuli vabariikidel ühendada oma reservid ja ressursid. See oli seda vajalikum, et maa erinevate majanduskeskuste vahel eksisteeris ajalooliselt kujunenud tööjaotus. Ukraina varustas Venemaad söe ja metalliga, Bakuu naftaga, Kesk-Aasia puuvillaga, tööstuslik keskrajoon tekstiilikaupadega, Petrograd masinate ja seadmetega jne. Vabariikide ühinemist kergendas ka asjaolu, et neil oli ühtne transpordisüsteem. Leninlik GOELRO plaan, mille alusel toimus rahvamajanduse taastamine ja edasiarendamine, oli ette nähtud kõigi nõukogude vabariikide jaoks, selle täitmine nõudis ühiseid jõupingutusi.

Ühinemine oli vajalik aga ka välispoliitilistel põhjustel. Imperialistlikud riigid rakendasid nõukogude vabariikide suhtes majanduslikku blokaadi ja diplomaatilist isolatsiooni, kasutasid kõiki vahendeid sotsialistliku ülesehitustöö õõnestamiseks Nõukogudemaal ja haudusid uue sõjalise interventsiooni plaane. Kõige selle tõttu oli tingimata vajalik, et nõukogude vabariigid ühineksid ühise armee ja laevastikuga liitriigiks, mis suudaks kõiki nõukogude vabariike kaitsta nii interventsiooniohu kui ka majandusliku ja diplomaatilise isolatsiooni eest.

Vabariikide ühinemisliikumine. Nõukogude vabariigid püüdsid ühinemise poole juba oma olemasolu esimestest päevadest peale. Kodusõja aastail sõlmisid vabariigid omavahel *sõjalise liidu.* Pärast sõda hakkasid vabariigid arendama omavahelisi *majanduslikke sidemeid* ja osutama üksteisele majanduslikku abi. Vene NFSV sõlmis teiste vabariikidega liidulepingud, mis nägid ette

mitte ainult ühist kaitset, vaid ka koostööd majanduse ülesehitamisel. Aastail 1921—1922 kujunes välja nõukogude vabariikide *diplomaatiline* liit.

Ühinemispüüde kasvamist soodustas suur abi, mida Vene NFSV osutas vennasvabariikidele majanduslikus ülesehitustöös. Näiteks aastail 1921—1922 andis Nõukogude Venemaa Taga-Kaukaasiale üle mitu tekstiilivabrikut ja trükikoda, vene rahva abiga ehitati Tbilisi lähedale hüdroelektrijaam jne.

Leninliku rahvuspoliitika järjekindel ellurakendamine tugevdas usaldust ja sõprust rahvaste vahel. 1922. aasta märtsis ühinesid Aserbaidžaani, Armeenia ja Gruusia nõukogude vabariigid föderatiivseks liiduks, millest seejärel moodustati Taga-Kaukaasia Nõukogude Föderatiivne Sotsialistlik Vabariik.

NSV Liidu moodustamine. 1922. aasta augustis moodustas VK(b)P Keskkomitee komisjoni ettepanekute läbitöötamiseks nõukogude vabariikide vaheliste suhete edasiarendamise alal. Komisjon võttis vastu J. V. Stalini teesid, milles nähti ette, et Ukraina, Valgevenemaa, Aserbaidžaan, Gruusia ja Armeenia astuvad Vene NFSV koosseisu autonoomsete vabariikidena. Vene NFSV kõrgemad riigivõimuorganid pidid muutuma üldföderatiivseteks organiteks. Stalini poolt esitatud sõltumatute nõukogude vabariikide «autonomiseerimise» idee oli sügavalt ekslik; see tähendas nõukogude rahvusvabariikide õiguste kitsendamist ega vastanud sotsialistlikus ülesehitustöös toimuva Nõukogude rahvaste sõpruse edasise tugevdamise ülesandele.

V. I. Lenin kritiseeris teravalt Stalini teese nõukogude vabariikide «autonomiseerimise» kohta. Ta esitas ainuõige ja targa ettepaneku: luua *uus liitriik* — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit kui võrdõiguslike suveräänsete vabariikide vabatahtlik ühendus. Igale vabariigile peab jääma täielik õigus NSV Liidust vabalt välja astuda. Uue liitriigi eesotsas peab seisma liidu nõukogude Kesktäitevkomitee, mis koosneb kõikide vabariikide esindajatest.

Oktoobris võttis VK(b)P Keskkomitee pleenum vastu Lenini ettepaneku Vene NFSV, Taga-Kaukaasia NFSV, Ukraina NSV ja Valgevene NSV ühinemise kohta Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks. VK(b)P Keskkomitee pleenumi otsust toetasid kõik nõukogude vabariigid. Igal pool peeti töötajate koosolekuid ja nõukogude pleenumeid, kus võeti vastu resolutsioone, mis kiitsid heaks sotsialistlike vabariikide ühinemise ühtsesse liitu.

Detsembris toimusid Ukraina, Valgevene, Taga-Kaukaasia ja Vene NFSV vabariiklikud nõukogude kongressid. Need toetasid üksmeelselt vabariikide liidu moodustamist ja valisid delegaadid NSV Liidu I nõukogude kongressile, mis avati 30. detsembril 1922. a. Moskvas. V. I. Lenin ei saanud kongressist osa võtta, sest ta oli raskesti haige. Kongress valis Vladimir Iljitši oma aujuhatajaks ja saatis talle palava tervituse.

Kongress otsustas moodustada Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu (NSVL) neljast vabariigist (Vene NFSV, Taga-Kaukaasia NFSV, Ukraina NSV ja Valgevene NSV); kongress võttis NSV Liidu moodustamise kohta vastu deklaratsiooni ning lepingu, milles esitati vabariikide liitriigiks ühinemise motiivid ja tingimused. Kongress valis NSV Liidu Kesktäitevkomitee. Selle esimeesteks valiti M. I. Kalinin (Ülevenemaalise Kesktäitevkomitee esimees), G. I. Petrovski (Ukraina Kesktäitevkomitee esimees), A. G. Tšervjakov (Valgevenemaa Kesktäitevkomitee esimees) ja N. N. Narimanov (Taga-Kaukaasia NFSV Kesktäitevkomitee esimees).

NSV Liidu moodustamine oli maailmaajaloolise tähtsusega sündmus. Esmakordselt ajaloos loodi paljurahvuseline riik võrdõiguslike rahvaste vabatahtliku ühinemise alusel, riik, kus ei olnud rahvuslikku ebavõrdsust ja rõhumist. *NSV Liidu moodustamine tugevdas meie maa rahvaste sõprust ja vendlust, suurendas nende jõudu võitluses sotsialismi ülesehitamise eest.*

NSV Liidu Konstitutsioon. NSV Liidu Kesktäitevkomitee moodustas kõikide vabariikide esindajatest konstitutsioonikomisjoni M. I. Kalinini eesistumisel. Komisjon töötas välja NSV Liidu Konstitutsiooni projekti, mis kiideti heaks partei Keskkomitee pleenumi ja kõikide liiduvabariikide poolt. 1923. a. 6. juulil võttis NSV Liidu Kesktäitevkomitee teine istungjärk Konstitutsiooni vastu. Istungjärk kinnitas NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu esimese koosseisu eesotsas V. I. Leniniga. Konstitutsiooni lõplik kinnitamine toimus II üleliidulisel nõukogude kongressil 31. jaanuaril 1924. a.

Konstitutsioon sisaldas deklaratsiooni ning lepingu NSV Liidu moodustamise kohta. Vastavalt Konstitutsioonile kuulusid NSV Liidu kõrgemate riigivõimuorganite kompetentsi välispoliitika, sõja kuulutamine ja rahu sõlmimine, NSV Liidu ja vabariikide piirid, vastuvõtmine NSV Liitu, NSV Liidu relvastatud jõud, transport ja side ning rahvamajanduse planeerimine. Kõigi teiste küsimuste otsustamisel olid vabariigid suveräänsed. Igaüks neist säilitas õiguse NSV Liidust vabalt välja astuda. NSV Liidu koosseisu astumise õigus oli kõikidel nõukogude sotsialistlikel vabariikidel, nii olemasolevatel kui ka tulevikus tekkida võivatel.

Konstitutsiooni järgi oli NSV Liidu kõrgeimaks võimuorganiks üleliiduline nõukogude kongress. Selle kongressi delegaadid valiti kubermangude kongressidel; nendes vabariikides aga, kus kubermange ei olnud, vahetult vabariiklikel nõukogude kongressidel. Selleks et kindlustada tööliskassi juhtivat osa üleliidulisel nõukogude kongressil, määrati kindlaks esindusnorm: linnanõukogude ja linna tüüpi asulate nõukogude poolt 1 saadik iga 25 000 valija kohta ja nõukogude kubermangukongresside poolt — 1 saadik iga 125 000 elaniku kohta. Kongresside vaheajal kuulus kõrgem võim NSV Liidu Kesktäitevkomiteele. See koosnes kahest kojast — Liidu-

nõukogust ja Rahvuste Nõukogust. Et seadus võiks jõusse astuda, pidi see vastu võetama mõlema koja poolt. Sellise korralduse juures kajastasid NSV Liidu kõrgemad võimuorganid mitte ainult kogu liidu ühiseid huve, vaid ka üksikute vabariikide erihuve. NSV Liidu Kesktäitevkomitee täidesaatvaks ja korraldusi andvaks organiks oli NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu.

Usbeki NSV, Turkmeeni NSV ja Tadžiki NSV moodustamine ning nende astumine NSV Liidu koosseisu. NSV Liidu moodustamise momendil olid Kesk-Aasia territooriumil peale Turkestani ANSV, mis kuulus VNFSV koosseisu, Buhhaara ja Horezmi nõukogude rahvavabariigid. Viimased ei kuulunud tollal Nõukogude Liidu koosseisu, sest nad ei olnud veel sotsialistlikud vabariigid. Kuid juba 1923. aasta sügisel asus Horezmi vabariik sotsialistliku arenemise teele ja kuulutas enda sotsialistlikuks, 1924. aasta sügisel järgnes Buhhaara vabariik tema eeskujule.

Nüüd sai võimalikuks ja vajalikuks ühendada Kesk-Aasia rahvad nõukogude rahvusriikideks. Kuni selle ajani olid usbeki, turkmeeni ja tadžiki rahvad hajutatud ning kuulusid eraldi rühmadena kolme riigi — Turkestani ANSV, Buhhaara NSV ja Horezmi NSV koosseisu. Rahvaste tahtel viidi 1924. aasta sügisel läbi *rahvusriikide piiriajamine* Kesk-Aasias. Selle tulemusena moodustati uued rahvusriigid: Usbeki NSV ja Turkmeeni NSV, Usbeki NSV koosseisus olev Tadžiki autonoomne vabariik ning Vene NFSV koosseisu kuuluvad Kirgiisi ja Karakalpaki autonoomsed oblastid. Buhhaara NSV, Horezmi NSV ja Turkestani ANSV kaotati.

1925. aasta veebruaris võtsid Usbeki NSV ja Turkmeeni NSV nõukogude kongressid vastu otsuse astuda NSV Liidu koosseisu. 1925. aasta mais võttis III üleliiduline nõukogude kongress Usbeki NSV ja Turkmeeni NSV Nõukogude Liitu vastu.

1929. aastal astus Tadžiki ANSV, kus majanduse ja kultuuri ülesehitamisel oli saavutatud suurt edu, Usbeki NSV koosseisust välja, kuulutas enda iseseisvaks nõukogude sotsialistlikuks vabariigiks ja astus liiduvabariigina NSV Liidu liikmeks. Tema vastuvõtmine NSV Liitu vormistati lõplikult VI üleliidulisel nõukogude kongressil 1931. aasta märtsis.

KÜSIMUSI.

1. Millistel põhjustel sai vajalikuks ja võimalikuks nõukogude vabariikide ühinemine liitriigiks?
2. Miks V. I. Lenin kritiseeris teravalt Stalini ettepanekut vabariikide autonomiseerimise kohta? Millise plaani vabariikide ühinemiseks esitas V. I. Lenin?
3. Millal ja millistel põhimõtetel moodustati NSV Liit? Milles seisis NSV Liidu moodustamise ajalooline tähtsus?
4. Millised on NSV Liidu 1924. aasta konstitutsiooni põhiseisukohad?
5. Kuidas tekkisid Usbeki NSV, Turkmeeni NSV ja Tadžiki NSV ja millal nad astusid NSV Liitu?

NSV Liidu Kesktäitevkomitee Presiidiumi läkitusest 1923. a. 13. juulist «Kõigile maailma rahvastele ja valitsustele».

Hiljuti toimunud nõukogude kongressidel otsustasid nõukogude vabariikide rahvad üksmeelselt moodustada Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu, ühtse liitriigi. See võrdõiguslike rahvaste ühendus on vabatahtlik, ei tunnusta rahvuslikku rõhumist ega sunni ühtki rahvast jääma selle riigi piiridesse, andes igale vabariigile õiguse vabalt välja astuda liidust ja samal ajal avades vabatahtliku juurdepääsu kõigile sotsialistlikele nõukogude vabariikidele, ka neile, mis tekivad tulevikus...

Nõukogude vabariikide rahvaste vennaliku koostöö alusel loodud liitriik seab oma eesmärgiks rahu säilitamise kõikide rahvaste suhtes. Võrdõiguslikud rahvused hakkavad tihedas vastastikuses koostöös käsikäes arendama oma kultuuri ja heaolu ning ellu viima töötajate võimu ülesandeid.

Rõhutud rahvaste loomuliku liitlasena taotleb Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit rahulikke ja sõbralikke suhteid ning majanduslikku koostööd kõikide rahvastega. Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit seab oma eesmärgiks kaasa aidata kogu maailma töötajate huvidele. Tohututel avarustel Balti merest, Mustast ja Valgest merest kuni Vaikse ookeanini viib ta ellu vendlust rahvaste vahel ja töö valitsust, püüdes ühtlasi kaasa aidata kogu maailma rahvaste sõbralikule koostööle.

§ 26. V. I. Lenini viimased õpetused.

V. I. Lenini haigus. Lenini viimased tööd. Titaanlik töö murdis V. I. Lenini tervise. Andsid tunda ka haavatasaamise rasked tagajärjed. Juba 1921. aasta talvel sundisid arstid korduvalt Leninit katkestama tööd ja sõitma lühiajalisele puhkusele. 1922. aasta mais tekkis Vladimir Iljitšil ajuverevalum. Pärast paranemist 1922. aasta oktoobri alguses asus Lenin jälle tööle. Ta töötas pingeliselt kaks ja pool kuud, siis aga ilmnes uuesti tugev üleväsimus.

12. detsembril 1922. a. töötas Vladimir Iljitš viimast korda oma kabinetis Kremlis. Ööl vastu 16. detsembrit tabas teda teine raske haigushoog. Niipea kui Lenin tundis ennast paremini, dikteeris ta 1922. aasta lõpus ja 1923. aasta alguses rea kirju ning artikleid: «Kiri kongressile», «Seadusandlike funktsioonide andmisest Riiklikule Plaanikomisjonile», «Küsimus rahvustest või «autonomiseerimisest»», «Lehekülgi päevikust», «Kooperatsioonist», «Meie revolutsioonist», «Kuidas reorganiseerida Tööliste ja Talupoegade Inspektsioon», «Pigem vähem, aga paremini» jt. Nendes töötas ta lõplikult välja oma plaani, kuidas NSV Liidus üles ehitada sotsialism.

Industrialiseerimine — tähtsaim lüli NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise leninlikus plaanis. Sotsialismi ülesehitamise tähtsaimaks majanduslikuks tingimuseks pidas Lenin NSV Liidu muutmist *võimsaks tööstusriigiks*, mis suudab kõiki rahvamajanduse harusid varustada eesrindliku tehnikaga, tagada riigi majanduslikku iseseisvust ja kaitsevõimet ning rahuldada elanikkonna vajadusi tööstuskaupade järele. Eriti rõhutas Lenin elektrifitseerimise

ja rasketööstuse otsustavat osa. «... Ilma rasketööstust päästmata,» kirjutas Lenin, «ilma seda taastamata me ei suuda üles ehitada mingit tööstust, aga ilma selleta me kui iseseisev riik hukkume hoopis.»[1]

Lenin nägi selle ülesande lahendamisega seotud tohutuid raskusi. Kuid ta oli sügavalt veendunud, et nõukogude rahvas suudab raskused ületada, tuleb edukalt toime industrialiseerimisega, jõuab eesrindlikele maadele järele ajalooliselt lühima aja jooksul.

Lenini kooperatsiooniplaan. Sotsialismi ülesehitamise teiseks väga tähtsaks tingimuseks pidas Lenin *väikeste talumajandite üleviimist sotsialistliku suurtootmise rööbastele.* Lenin näitas, et kuni me elame väiketalupoeglikul maal, on kapitalismil kindlam baas kui sotsialismil, sest väiketalupoeglik majandus sünnitab stiihiliselt ja massiliselt kulaklikku, kapitalistlikku tootmist.

Kuidas võiks talupoegi üle viia sotsialismi teele? V. I. Lenin arvas, et seda tuleb teha töötavale talurahvale kõige kättesaadavamal ja soodsamal teel — *kooperatsiooni kaudu.* Tuleb alata kõige lihtsamate kooperatsioonivormide — tarbijate, põllumajanduslike, krediidi- jt. kooperatiivide arendamisest maal. Tarbijate kooperatiiv müüb talupoegadele odavamate hindadega tööstuskaupu, põllumajanduslik kooperatiiv aitab talupoegadel ühiselt rajada seemnekasvatuse, maaparanduse jt. tootvaid majandeid, ühiselt soetada põllutöömasinaid ja turustada oma majandite toodangut, krediidiühistu võimaldab talupoegadele majanduslikuks otstarbeks laene. Need lihtsad kooperatsioonivormid annavad talupoegadele teatavat materiaalset kasu ja demonstreerivad ühise majandamise eeliseid. Nii harjutavad nad talupoegi kollektiivselt asju ajama ja aitavad sellega kaasa talupoegade järkjärgulisele vabatahtlikule ühinemisele suurtesse tootmiskooperatiividesse (kolhoosidesse). Oma suurepärases artiklis «Kooperatsioonist» kirjutas Lenin: «... lihtne kooperatsiooni kasv on meie jaoks identne... sotsialismi kasvuga ...»[2] ja kutsus üles igati toetama kooperatsiooni.

Sellised olid *leninliku kooperatsiooniplaani* põhiseisukohad, mis määrasid kindlaks põllumajanduse sotsialistliku reorganiseerimise tee.

Kultuurirevolutsioon — leninliku plaani koostisosa. Sotsialistliku ümberkujundamise tähtsaks orgaaniliseks osaks pidas Lenin kultuurirevolutsiooni teostamist.

Selleks et kultuurirevolutsiooni edukalt ellu viia, oli tarvis lahendada järgmised peaülesanded: likvideerida täiskasvanud elanikkonna seas täielik ja osaline kirjaoskamatus, kehtestada kogu kasvavale põlvkonnale üldine kohustuslik haridus, muuta meie kodumaa üldise kirjaoskusega maaks, ette valmistada arvukas rahva hulgast pärinev intelligentsi — inseneride, agronoo-

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 390.
[2] Sealsamas, lk. 434.

mide, arstide, kooliõpetajate, majandusteadlaste ja teiste spetsialistide kaader, arendada kõiki teadusharusid, luua laialdane teaduslike uurimisasutuste võrk, kasvatada üles rahva hulgast võrsunud nõukogude teadlaste kaader, õpetada elanikkond poliitiliselt kirjaoskajaks, kasvatada teda sotsialismi vaimus, sisendada temasse tööarmastust, austust sotsialistliku omanduse vastu, oskust asetada ühiskonna huvid kõrgemale isiklikest huvidest, kasvatada rahvas nõukogude patriotismi ja proletaarset internatsionalismi, kõigiti arendada kirjandust ja kunsti, rakendades need rahva kommunistliku kasvatamise teenistusse.

Kultuurirevolutsiooni elluviimise tähtsaimaks eelduseks oli see, et töölisklass oli kätte võitnud poliitilise võimu. Nõukogude võim oli esimeseks riigivõimuks ajaloos, mis tegi hariduse, teaduse ja kunsti kogu rahva omandiks. Ta kõrvaldas kõik, mis võis segada nõukogude inimeste kultuurilist arenemist, ning eraldas suuri summasid kultuuri ülesehitamiseks.

Kommunistlik Partei määratles kultuurialase ülesehitustöö ülesandeid, ühendas ja innustas kultuuritegelasi, kasvatas neid kommunistliku ideoloogia vaimus, tõmbas kultuuri ülesehitamisse kaasa kõige laialdasemaid töötajate hulki.

Sotsialistliku kultuuri arendamisest võtavad osa kõik nõukogude rahvad. Oma ideeliselt sisult on kõigi NSV Liidu rahvaste kultuur ühtne — tal on sotsialistlik iseloom. Kuid vormilt on ta erinev: iga rahvas arendab kirjandust ja kunsti oma keeles; iga rahva kultuuris kajastuvad sajandite jooksul kujunenud rahvuslikud traditsioonid. Varem mahajäänud rahvusvahariikides toimus kultuuri ülesehitamine arenenumate rahvaste, eeskätt vene rahva vennaliku abiga.

Nõukogude sotsialistlik kultuur koondas endasse kõige parema, eesrindlikuma, progressiivsema ja revolutsioonilisema, mis leidus meie kodumaa rahvaste ja kogu inimkonna rahvaloomingus ning parimate kultuurimeistrite pärandis.

Nõukogude riik — sotsialismi ülesehitamise peamine vahend. Lenin näitas, et sotsialismi ülesehitamise otsustavaks poliitiliseks eelduseks on Nõukogude riigi säilimine ja kindlustamine, selle organiseeriva ja kasvatusliku osa tugevdamine. *Nõukogude riigi jõud ja kindlus on tööliste ja talupoegade vankumatus liidus.* Seepärast kandis Lenin erilist hoolt selle liidu kindlustamise eest ja kutsus üles seda hoidma nagu silmatera. Tööliste ja talupoegade liidus nägi Lenin sotsialismi täieliku võidu tagatist. Nõukogude riigi jõud ja kindlus tugineb samuti sõprusele ja usaldusele rahvaste vahel, rahvaste ühtsusele. Selle sõpruse hoidmine ja pidev tugevdamine on sotsialismi eduka ülesehitamise üheks vältimatuks eelduseks. Vladimir Iljitš kutsus üles igati kaitsma ja tugevdama Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu, arendama usaldust ja sõprust rahvaste vahel.

Väga tähtsaks pidas Lenin riigiaparaadi täiustamist, selle

sidemete tugevdamist rahvaga. Nende ülesannete täitmisel etendas suurt osa õigesti organiseeritud *partei- ja riigikontroll.* V. I. Lenin pani ette moodustada ühine partei- ja riigikontrolli organ VK(b)P Keskkontrollkomisjoni ning Tööliste ja Talupoegade Inspektsiooni Rahvakomissariaadi, samuti nende kohalike organite ühendamise teel. Partei- ja riigikontrolli organite tegevusse tuli kaasa tõmmata kõige laialdasemaid töötajate kihte.

Lenin õpetas, et Nõukogude riik täidab oma osa võitluses sotsialismi ülesehitamise eest ainult sel juhul, kui tema eesotsas seisab Kommunistlik Partei — töölisklassi avangard. Selleks et edukalt täita oma osa Nõukogude riigi juhtiva ja suunava jõuna, peab Kommunistlik Partei hoolitsema *oma ridade range ühtsuse eest,* väsimatult tugevdama sidemeid töötajate kõige laiemate hulkadega, õpetama rahvahulki ja ise neilt õppima, hoolikalt uurima rahvahulkade võitluse praktilisi kogemusi ning tõmbama kommunismi ülesehitamisele kaasa miljoneid ja kümneid miljoneid inimesi.

Oma viimastes töödes tõestas V. I. Lenin, et *meie kodumaal on olemas küllaldasel määral kõike, mis on vajalik sotsialistliku ühiskonna täielikuks ülesehitamiseks,* ja väljendas sügavat veendumust, et «... nepi Venemaast saab sotsialistlik Venemaa»[1].

Ilma Leninita leninlikul teel. 1923. aasta märtsis tabas V. I. Leninit kolmas, kõige raskem haigushoog, mille tagajärjeks oli kõnevõime kaotus ning parema käe ja jala halvatuse tugevnemine. Vladimir Iljitši tervisliku seisundi kohta hakati ajakirjanduses avaldama meditsiinilisi bülletääne. Kogu rahvas jälgis suure ärevusega armastatud juhi tervislikku seisukorda. Kõigist maanurkadest saabus Leninile kirju ja telegramme, milles sooviti kiiret paranemist.

Leninit ravisid parimad arstid. Mais muutus Lenini tervis mõnevõrra paremaks ja ta viidi Gorkisse. Erakordselt visalt võitles Vladimir Iljitš oma raske haigusega. Ta tervis paraneski tunduvalt. Ta hakkas kõndima ja lugema ning õppis vasaku käega kirjutama. 18. oktoobril sõitis Lenin Moskvasse, kus ta viibis oma korteris ja kabinetis Kremlis. Järgmisel päeval külastas Lenin põllumajandusnäitust ja pöördus siis tagasi Gorkisse.

Kõik lootsid, et Lenin asub varsti uuesti tööle. Ülevenemaalise nõukogude kongressi delegaadid võtsid 19. jaanuaril 1924. a. vaimustatud kiiduavaldustega vastu M. I. Kalinini poolt avaldatud teate, et arstid annavad lootust Vladimir Iljitši peatseks tagasipöördumiseks riikliku tegevuse juurde.

Kuid 21. jaanuaril 1924. a. Vladimir Iljitši tervislik seisund halvenes järsult ja õhtul kell 18.50 ta suri ajuverevalumi tagajärjel. Nõukogude rahvast tabas suur lein. Ta kaotas oma kõige kallima juhi ja sõbra. «Veel mitte kunagi pärast Marxi,» kirjutas VK(b)P

---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 406.

V. I. Lenini matused 27. jaanuaril 1924. a. Punasel väljakul.

Keskkomitee oma läkituses parteile ja kõigile töötajaile, «ei ole proletariaadi suure vabadusliikumise ajalugu tõstnud esile niisugust hiiglaskuju nagu meie lahkunud juht, õpetaja ja sõber. Kõik, mis proletariaadis on tõeliselt suurt ja kangelaslikku — kartmatu mõistus, raudne, paindumatu, visa, kõikevõitev tahe, püha vihkamine, surmavaen orjuse ja rõhumise vastu, revolutsiooniline kirg, mis kõigutab mägesid, piiritu usk rahvahulkade loovatesse jõududesse, ülisuur organisatsiooniline geenius — kõik see leidis suurepärase kehastuse Leninis, kelle nimi on saanud uue maailma sümboliks läänest idani, lõunast põhjani.»

23. jaanuaril viidi puusärk Lenini põrmuga Gorkist Moskvasse ja paigutati Ametiühingute Maja Sammassaali. Viis päeva ja ööd liikusid Iljitši puusärgist katkematu vooluna mööda sügavalt leinavad töölised ja talupojad, mehed ja naised, töötajad kõikidelt kutsealadelt, Punaarmee võitlejad, noorsugu. Kõigist maanurkadest tõttasid Moskvasse töötajate delegatsioonid, et jätta hüvasti suure Leniniga.

26. jaanuaril toimus NSV Liidu II nõukogude kongressi leinaistung, kus kõnelesid partei ja valitsuse juhid ning tööliste, talupoegade, intelligentsi ja noorsoo esindajad. Nende kõned väljen-

dasid rahva suurt kurbust. Tööliste ja talupoegade nimel, surematu Lenini poolt loodud Kommunistliku Partei nimel andsid nad tõotuse viia Iljitši üritus võiduka lõpuni.

V. I. Lenini mälestuse jäädvustamiseks otsustas NSV Liidu II nõukogude kongress Petrogradi ümber nimetada Leningradiks, püstitada suuremates linnades Leninile mälestussambaid ja välja anda Lenini teosed. Lenini surmapäev kuulutati leinapäevaks. Kongress otsustas Moskvasse Kremli müüri äärde, revolutsioonivõitlejate vennaskalmude kõrvale ehitada mausoleumi Lenini põrmu säilitamiseks. Mausoleum otsustati avada rahvale külastamiseks.

27. jaanuaril 1924. a. Lenin maeti. Matuste ajal peatusid viieks minutiks rongid, katkestasid töö vabrikud ja tehased, pikalt ja ärevalt undasid vabrikuviled. Kogu maa saatis oma suurt juhti viimsele teekonnale. Kogu maailma töölisklass katkestas Lenini matusepäeval viieks minutiks töö. Kapitalistlike maade proletaarlased ja rõhutud rahvahulgad suhtusid Lenini surma kui suurimasse kaotusse. Linnades leidsid aset Vladimir Iljitš Lenini helgele mälestusele pühendatud leinamiitingud ja -rongkäigud.

Pärast Lenini surma koondus Nõukogude Liidu töölisklass veel tihedamalt Kommunistliku Partei ümber. Tuhanded ja kümned tuhanded töölised hakkasid esitama avaldusi nende vastuvõtmiseks parteisse. VK(b)P Keskkomitee tuli eesrindlike tööliste liikumisele vastu ja kuulutas välja *leninliku kutse parteisse*. Lühikese aja jooksul astus VK(b)P ridadesse üle 240 000 töölise. Kommunistlikku Noorsooühingusse astus 150 000 noormeest ja neidu.

1924. aasta suvel kokku tulnud Kommunistliku Noorsooühingu VI kongress andis Kommunistlikule Noorsooühingule Lenini nime. Sellest ajast peale hakati Kommunistlikku Noorsooühingut nimetama Venemaa Leninlikuks Kommunistlikuks Noorsooühinguks (VLKNÜ). Seoses Lenini nime võtmisega õeldi kongressi manifestis kõigile kommunistlikele noortele, kogu töölis- ja maanoorsoole: «Me võtsime selle nime selleks, et kõigi NSV Liidu rahvaste kogu töötavat noorsugu ja selle eesrindlikku väesalka — Kommunistlikku Noorsooühingut — haaraks ühtne tahe ja kindel otsustavus õppida leninlikult elama, töötama ja võitlema ning viia ellu Lenini poolt meile jäetud õpetused.» Kongress andis vande täita Lenini õpetused ja hoida kõrgel Lenini lippu. Lenini nimi anti ka üleliidulisele pioneeriorganisatsioonile, mis oli loodud 1922. aastal.

Lenin suri, kuid tema üritus on surematu. Leninliku partei juhtimisel, juhindudes Lenini suurest õpetusest, ehitas nõukogude rahvas suure energia ja otsustavusega uut elu. *Kogu inimkonnale sotsialismile viivat magistraalteed rajades* on NSV Liidu töölised ja talupojad sammuhud ilma Leninita, kuid mööda leninlikku teed.

1. Mida pidas Lenin meie kodumaal sotsialismi ülesehitamise tähtsaimaks majanduslikuks tingimuseks?
2. Millise tee pani Lenin ette talumajapidamiste sotsialistlikuks ümberkorraldamiseks?
3. Milline osa sotsialismiehitamisel oli Lenini arvates Nõukogude riigil ja kuidas ta soovitas seda tugevdada?
4. Mis on kultuurirevolutsioon? Milliseid ülesandeid pidi ta lahendama?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. N. K. Krupskaja artiklist «Lenin kui inimene».

Lenin kui inimene pakub noorsoole erakordset huvi. Tahan täna peatuda sellel küsimusel.

Lenin oli oma hinge põhjani revolutsiooniline marksist ja kollektivist. Kogu tema elu ja tegevus oli allutatud ühele suurele eesmärgile — võitlusele sotsialismi võidu eest. Ja see vajutas pitseri kõigile tema tunnetele ja mõtetele. Talle oli võõras igasugune väiklus, väiklane kadedus, tigedus, kättemaksuhimu, auahnus, mis on väga omased väikeomanikest individualistidele.

Lenin võitles, asetas küsimusi teravalt, kuid kunagi ei kandnud vaidlusse isiklikke momente, vaid lähenes küsimustele asjalikult ja seetõttu seltsimehed tavaliselt ei solvunud tema teravusest. Ta vaatles inimesi väga teraselt, kuulas tähelepanelikult, mida nad rääkisid, ja püüdis neis leida kõige olulisemat. Selle tõttu oskas ta mõnede tühiste pisiasjade järgi tabada inimese olemust, oskas hämmastava peenetundelisusega inimestega käituda, avastada nendes kõik hea ja väärtusliku, mis võiks teenida ühist üritust...

Igaüks ei oska elult ja inimestelt õppida. Iljitš oskas. Ta ei kavaldanud kellegagi, ei ajanud diplomaatiat, ei puistanud kellelegi puru silma — ja inimesed tajusid tema siirust ja otsekohesust.

Tema iseloomulikuks jooneks oli hoolitsus seltsimeeste eest. Ta hoolitses nende eest nii vanglas istudes kui ka vabaduses viibides, sundasumisel, emigratsioonis ja ka siis, kui ta sai Rahvakomissaride Nõukogu esimeheks...

Lenin on hea inimene, räägivad mõned. Kuid sõna «hea», võetuna vanast vooruseleksikonist, sobib vähe Iljitšile, see on kuidagi mitteküllaldane ja ebatäpne.

Mitte kunagi ei ilmutanud Iljitš perekondlikku ja ringkondlikku suletust, mis oli nii iseloomulik vanadele aegadele. Kunagi ei eraldanud ta isiklikku ühiskondlikust. See liitus tal üheks tervikuks...

Lenin püüdis minna rahvahulkadele nii lähedale kui võimalik, ja ta oskas seda teha. Läbikäimine töölistega andis väga palju talle endale. See andis tõelise arusaamise proletariaadi võitlusülesannetest igal etapil...

Mõista Iljitši kui inimest — see tähendab sügavamalt, paremini mõista, mis on sotsialismiehitamine, tähendab tunda sotsialistliku ühiskonnakorra inimese olemust.

2. «Olen samasugune nagu kõik».

V. D. Bontš-Brujevitši mälestusi V. I. Leninist.

...Teisel päeval leidis Vladimir Iljitši kabinetis aset sündmus, mis oli Vladimir Iljitšile väga iseloomulik. Kella kümne paiku tuli ta kabinetti ja asus otsekohe ajalehti läbi vaatama. Mitte rohkem kui poole tunni pärast kuulsin ma ta ärritatud helistamist, mis kostis mitu korda. Sööstsin kabinetti, arvates, et on juhtunud midagi halba.

Astun sisse ja näen: Vladimir Iljitš on väga kahvatu, võtab mind vastu erutatud ilmel ja ütleb etteheitvalt:

«Mis see on! Vaadake, mida kirjutatakse ajalehtedes... Häbi on lugeda. Kirjutavad minust, et olen niisugune ja naasugune, liialdavad kõike, nimetavad mind geeniuseks, mingisuguseks eriliseks inimeseks, aga siin on mingisugune müstika... Kollektiivselt tahetakse, nõutakse, soovitakse, et ma oleksin terve... Vaata, et jõuavad niimoodi veel sinnamaani, et hakkavad minu tervise eest palvusi pidama... Ja kust see tuleb! Kogu elu oleme pidanud ideelist võitlust üksikisiku ülistamise vastu, ammu otsustasime kangelaste küsimuse, aga siin äkki jälle isiku ülistamine! See ei kõlba kuhugi! Olen samasugune nagu kõik... Siin aga hakati mind nii esile tõstma... See on ju lausa kohutav.»

Selle erutatud jutu sekka ei saanud ma ühtki sõna poetada. Kartsin, et niisugune erutus teeb Vladimir Iljitšile kahju, ja niipea kui ta peatus, hakkasin talle vaikselt rääkima sellest, et rahvahulgad armastavad piiritult just teda... et asjadevalitsust ja mind isiklikult tüüdatakse lõpmatute telefoniliste järelepärimistega, kirjadega, telegrammidega ning saatkondadega vabrikutest, tehastest ja ühingutest: kõik tahavad teateid tema tervise kohta, kõik see on tööliste, talupoegade, punaarmeelaste ja madruste üldiseks sooviks ja viimased on otsustanud sõjalaevadelt saata valvesalku tema isiku kaitseks; kõik see peegeldubki ajalehtedes, artiklites, kirjades, vabrikute ja tehaste kollektiivide otsustes nagu fotoplaadil.

«Kõik see on ülimal määral liigutav. Ma ei teadnud, et põhjustasin kõikjal nii palju rahutust ja tüli. Kuid see tuleb kohe lõpetada, ilma kedagi solvamata. Seda ei ole tarvis, see on kahjulik... See käib vastu meie veendumustele ja vaadetele üksikisiku suhtes. ... Teate mis: kutsuge välja Olminski, Lepešinski ja tulge ka ise minu juurde. Ma palun teid kolmekesi nüüdsama läbi sõita kõigi suurte ja väikeste ajalehtede ja ajakirjade toimetused. Ja edasi anda, mis ma teile ütlen: et nad homsest alates kõik selle arukalt lõpetaksid ja täidaksid ajalehtede leheküljed vajalikumate ja huvitavamate materjalidega... Palun, tehke see kiiremini ära.»

3. Tõotus Iljitšile.

Antud vabriku «Proletarka» noorte üldkoosoleku poolt.

Meie, «Proletarka» noored töölised, suure klassi lapsed, kelle parimaks juhiks ja õpetajaks oli Iljitš, tõotame, et pühendame kogu oma elu ja jõu töörahva vabastamisele, Iljitši ürituse ja viime selle võiduka lõpuni.

Jääme ustavaks meie partei kuulsatele revolutsioonilistele traditsioonidele, koondame kõik oma jõud selle partei ümber, anname temale noore vahetuse, hoiame Iljitši loosungit — distsipliini ja ühtsuse kaudu võidule.

Säilitame leppimatu vihavaenu vaenlaste vastu, jääme ustavaks Iljitši võitluslipule — töö ja teadmiste kaudu kommunismile!

Jääme leninlasteks!

Kui maailma proletariaat tõuseb viimseks otsustavaks võitluseks kapitaliga, anname Iljitši ürituse eest oma elu.

§ 27. Rahvamajanduse edukas taastamine.

Taastamisperioodi raskuste ületamine. Tehased, vabrikud, kaevandused ja elektrijaamad kerkisid varemetest. 1923. aastal andsid riiklikud ettevõtted toodangut kolm korda rohkem kui 1920. aastal. Tööviljakus kasvas rohkem kui poolteist korda. Raudteel hakkasid rongid normaalselt liikuma. Head saagid aastail

1922—1923 rahuldasid põhiliselt riigi viljavajaduse. Tööliste ja talupoegade elu muutus paremaks.

Siiski oli veel suuri raskusi. Palju suuri tehaseid, eriti metallurgiatehaseid, seisis tegevusetult, kuna ei leidunud võimalusi nende taastamiseks. See raskendas tööpuuduse likvideerimist. 1924. aasta alguseks oli tööta rohkem kui miljon inimest. Töötute ridu täiendas osa maaelanikkonnast, kes siirdus linna teenistust otsima.

1923. aasta sügisel muutus majanduslik olukord järsult halvemaks. Selle põhjuseks oli tööstustoodete turustuskriis. Kriis tekkis tööstuskaupade hindade ülemäärase tõusmise ja põllumajandussaaduste hindade alanemise tagajärjel. Sellega ei olnud rahul talupojad. Nad vajasid tööstuskaupu, kuid ei suutnud neid osta. Linna ja maa vastastikune koostöö sattus ohtu.

Nõukogude riik võttis tarvitusele abinõud majanduslike raskuste ületamiseks ning rahvamajanduse taastamise kiirendamiseks. NSV Liidu Kõrgema Rahvamajanduse Nõukogu juhatajaks määrati F. E. Dzeržinski. Tööstuses hakati pidama visa võitlust tööviljakuse tõusu, range kokkuhoiurežiimi ja mittetootlike kulude vähendamise eest. Selle tulemusena alanes toodangu omahind, mistõttu 1925. aasta alguses sai võimalikuks alandada tööstuskaupade hindu ühe kolmandiku võrra. Edukalt arenes riiklik ja kooperatiivne kaubandus, mis tõrjus välja erakaubitsejaid ja spekulante.

Tähtsat osa majanduse tugevdamisel etendas 1924. aastal läbiviidud rahareform. Enne seda oli käibel kaks valuutat: kullaga kindlustatud tšervoonets ja nõndanimetatud nõukogude rahatähed (совзнаки) — ebakindel valuuta, mille ostujõud pidevalt langes. Viimased kõrvaldati käibelt ja tšervoonets sai ainsaks valuutaks. Vahetusrahana lasti käibele 1-, 3- ja 5-rublased riigikassapiletid. Tšervoonetsi väärtus võrdus 10 rublaga. Lasti käibele ka hõbe- ja vaskmündid. Nii sai maa ühtse, kindla valuuta.

Suurt abi osutas riik töötavale talurahvale. Tõsteti vilja kokkuostuhindu, põllumajandusmakse aga vähendati tunduvalt. Talupojad hakkasid tööstuskaupu ostma rohkem ja odavamate hindadega. Ka tööliste töötasu tõusis ja suurenes nende nõudmine kaupade järele. 1924. aasta suveks oli tööstustoodete turustuskriis ületatud ja tööstuse taastamine kiirenes.

Töölisklassi tööalase aktiivsuse tõus. Koos tööstuse kasvamisega lakkas töölisklassi killustumine. 1925. aasta lõpuks lähenes tööstustööliste üldarv 1914. aasta tasemele.

Töölisklassi tööalane aktiivsus suurenes. 1923. aastal tekkisid ettevõtetes uue nähtusena *tootmisnõupidamised*, mis seejärel omandasid laia leviku. Nendel nõupidamistel arutasid töölised aktiivselt tootmisküsimusi ja tegid ratsionaliseerimisettepanekuid, mille eesmärgiks oli tööviljakuse tõstmine ja toodangu kvaliteedi parandamine.

Aastail 1924—1925 arenes töölisklassis liikumine tööviljakuse

tõusu eest tööstuses. Eesrindlikud töölised tõstsid vabatahtlikult oma töönorme, hakkasid töötama korraga mitmel tööpingil, pidasid võitlust tööseisakute ja töödistsipliini rikkumiste vastu.

VLKNÜ Keskkomitee üleskutsel võitlesid kommunistlikud noored tehastes, vabrikutes ja kaevandustes töödistsipliini rikkujate ja tööluusijate vastu ning moodustasid lööktöörühmi ja näidisartelle, mis andsid eeskuju oma kõrge töödistsipliini ja -viljakusega.

Töölisklassi tööalase aktiivsuse tõus kiirendas tööstuse taastamise tempot. 1925.—1926. aastal ületas tootmise maht sõjaeelse taseme. Purustatud tööstuse taastamise üliraske ülesanne lahendati viie aastaga.

Küla taastamisperioodi lõpul. 1925. aastal viidi põhiliselt lõpule ka põllumajanduse taastamine.

Üldine külvipind saavutas 1913. aasta taseme. Teravilja kogusaak moodustas 82 protsenti 1913. aasta saagist. Kariloomade üldarv ületas sõjaeelse taseme. Maal arenesid edukalt kõige lihtsamad kooperatsioonivormid: 13 miljonit talumajapidamist olid tarbijate, põllumajanduslike ja krediidikooperatiivide liikmeks. 1925. aastal oli maal ümmarguselt 22 000 kolhoosi, mis ühendasid peaaegu 300 000 talumajapidamist. Riik osutas kooperatiividele igakülgset toetust.

Majanduslike edusammudega maal käis kaasas talurahva elatustaseme tõus. Keskmiktalupoegade rühm kasvas ja tugevnes kehvikute arvel, kellel Nõukogude riik aitas tõusta keskmike tasemele. Samal ajal aga muutusid kulakuteks need keskmikud, kes ekspluateerisid sulaseid ja tegelesid kaubitsemisega. Üks osa kehvikuid, kes ei leidnud võimalust iseseisvaks majapidamiseks, hakkas sulasteks. Talurahva kihistumine kutsus esile klassivõitluse teravnemise maal.

Kulaklus, kes omas tähelepanuväärset majanduslikku positsiooni, püüdis tugevdada ka oma poliitilist mõju, iseäranis külanõukogudes. Seoses valimiskampaaniaga 1924. aasta sügisel arendasid kulakud aktiivset võitlust, et külanõukogudesse sisse viia oma käsikuid. Mitmetes kohtades organiseerisid kulakud terroristlikke akte Kommunistliku Partei ja nõukogude võimu esindajate ning küla eesrindlike inimeste — maakirjasaatjate ja kooliõpetajate vastu. Näiteks 1924. aastal mõrvasid kulakud Ukrainas Dõmovka külas maakirjasaatja Grigori Malinovski. Üksikutes piirkondades püüdsid kulakud ja vaenulikud elemendid organiseerida Nõukogude-vastaseid mässe, näiteks Gruusias 1924. aasta augustis.

Tööliste ja talupoegade liidu kindlustumine. Kommunistliku Partei ette kerkis ülesanne: kindlustada töölisklassi liitu töötava talurahvaga ning isoleerida kulaklus. 1924. aastal *püstitas partei loosungi: «Näoga küla poole!»* Võeti tarvitusele abinõusid koha-

like nõukogude töö parandamiseks ja laiade töötava talurahva hulkade kaasatõmbamiseks nende tegevusse. Kuulutati välja otsustav võitlus Nõukogude seaduslikkuse rikkumisega ja bürokratismiga. Külanõukogude ja kooperatiivide juurde moodustati kehvikute rühmad, et tihedamalt liita külakehvistu ridu võitluseks kulaklusega.

Suurt tähelepanu pöörati kohalike nõukogude töö parandamisele Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia vabariikides ning Vene NFSV autonoomsetes vabariikides ja rahvuspiirkondades. Ilmnes, et Kesk-Aasia ja Kasahstani paljudes kohalikes nõukogudes võimutsesid baide hulgast pärinevad ekspluataatorlikud elemendid ja sugukonnajuhid. Mõnedes auulides ja kišlakkides ei olnud nõukogud veel tõelisteks proletariaadi diktatuuri organiteks. Seetõttu püstitas partei siin auuli ja kišlaki sovetiseerimise loosungi. See tähendas baide ja nende käsilaste minemakihutamist kohalikest nõukogudest, nõukogude muutmist tõelisteks proletariaadi diktatuuri organiteks.

Tööliste ja talupoegade liidu kindlustamises etendas tähtsat osa *tööstuskeskuste šeflustöö maal.* 1925. aastal loodi kõigis linnades vabatahtlikud šeflusühingud, millesse kuulus rohkem kui miljon inimest. Šefid tegid maal suurt poliitilist ja kultuurhariduslikku tööd. Nende abiga loodi lugemistaresid, raamatukogusid ja talurahvamaju ning ehitati ja remonditi koole. Töölised abistasid talupoegi kooperatsiooni arendamisel, masinalaenutuspunktide rajamisel, põllutöömasinate ja inventari soetamisel, elektrijaamade ehitamisel ja maakorraldustöödel. Kõik see kindlustas tööliste ja talupoegade liitu.

NSV Liidu rahvusvahelise seisundi kindlustumine. Koos rahvamajanduse eduka taastamisega ja Nõukogude riigi siseolukorra kindlustumisega muutus paremaks ka meie riigi rahvusvaheline seisund, kasvas tema autoriteet kapitalistlike riikide tööliste ja kõigi töötajate seas, kolooniate rõhutud rahvaste hulgas.

Kaua aega ei tunnustanud kodanlikud riigid Nõukogude Liitu ning keeldusid temaga pidamast diplomaatilisi suhteid, kuid 1920-ndate aastate keskel olid nad sunnitud oma positsiooni muutma. Imperialistide lootused nõukogude võimu hävitamisele varisesid kokku.

Muuhulgas veensid neid 1923. aasta sündmused. Mais saatis Inglise välisminister Curzon Nõukogude valitsusele noodi ultimatiivse nõudmisega kutsuda Iraanist ja Afganistanist ära Nõukogude saadikud, kes tegevat seal Inglismaa-vastast propagandat, vabastada Inglise traalerid, mis Nõukogude võimud olid kinni pidanud ebaseadusliku kalapüügi eest Murmani rannikul, ja muude põhjendamatute nõudmistega. Samal ajal mõrvati Lausanne'is Nõukogude diplomaat V. V. Vorovski. Imperialistid püüdsid NSV Liitu hirmutada ja sundida teda kapituleeruma. Kuid nad arvestasid valesti. Nõukogude valitsus lükkas Curzoni noodi tagasi. Ühtlasi teatas ta oma valmisolekust reguleerida kõik vaidlusalused küsimused Inglismaa ja NSV Liidu vahel. Arvukatel miitingutel ja demonstratsioonidel avaldas nõukogude rahvas palavat toetust oma valitsuse kindlale rahuarmastavale poliitikale. Inglismaal ja paljudes teistes kapitalist-

likes maades organiseerisid töölised NSV Liidu kaitseks miitinguid. Inglise valitsus oli sunnitud oma põhjendamatutest pretensioonidest loobuma. Konflikt reguleeriti.

Kodanlikud riigid jõudsid üha enam arusaamisele, et diplomaatiliste suhete puudumine takistab kaubavahetust Nõukogude riigiga. Nad olid aga huvitatud selle laiendamisest. Teiselt poolt nõudis kapitalistlike maade töörahvas oma valitsustelt üha järeleandmatumalt NSV Liidu tunnustamist ja normaalsete suhete sisseseadmist.

Aastail 1924—1925 tunnustasid ametlikult NSV Liitu ja seadsid temaga sisse diplomaatilised suhted paljud kapitalistlikud riigid: Inglismaa, Prantsusmaa, Itaalia, Jaapan, Austria, Rootsi, Norra, Taani jt. Suurriikidest hoidus üksnes Ameerika Ühendriikide valitsus kangekaelselt NSV Liitu tunnustamast.

1924. aasta mais kirjutati alla lepingule diplomaatiliste suhete sisseseadmise kohta NSV Liidu ja Hiina vahel.

NSV Liit kuulutas tühistatuks kõik tsaarivalitsuse poolt sõlmitud ebavõrdsed lepingud ja loobus Venemaale määratud kontributsiooniosast, mida Hiina maksis pärast «bokserite ülestõusu» mahasurumist 1900. aastal. Venemaale kuuluva Ida-Hiina raudtee andis Nõukogude valitsus üle ühiseks haldamiseks ja ekspluateerimiseks mõlema riigi poolt.

KÜSIMUSI.

1. Millistel põhjustel tekkis tööstustoodete turustuskriis ja kuidas sellest üle saadi?
2. Mida tehti aastail 1924—1925 töölisklassi ja talurahva liidu edasiseks kindlustamiseks?
3. Milles väljendus NSV Liidu rahvusvahelise olukorra kindlustumine taastamisperioodi lõpul?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Suurbritannia Kommunistliku Partei Täitevkomitee manifestist kõigile inglise töölistele.

12. mai 1923. a.

Briti valitsus alustas uuesti kapitalistlikku pealetungi Venemaa töölisvabariigi vastu.

Kaubanduslike suhete katkestamise eesmärgil läkitasid kapitalistid Venemaale provokatsioonilise noodi ja päästsid valla kõik Euroopa reaktsiooni ketikoerad, et provotseerida sõda Venemaaga.

... Oma ühiste pingutustega tegevuskomiteedes hoidsime meie, töölised, kord juba ära sõja Venemaa vastu. Jälle on saabunud tund, et ära hoida sõda, sest Vene kaubandusliku esinduse sulgemine oleks esimeseks sammuks sõja suunas. Jälle peame me viivitamatult tegutsema... Koonduge ja moodustage tegevuskomiteede ühisrinne... Olge võitlusvalmis... Taotlege rahu Venemaaga.

Sundige Briti valitsust tingimusteta tunnustama Venemaad. Moodustage tegevuskomiteed.

Maha sõda töölisvabariigiga!

§ 28. Sotsialistliku industrialiseerimise algus.

Kõik vajalik sotsialismi ehitamiseks on olemas. 1925. aastal lõpetas nõukogude rahvas põhiliselt rahvamajanduse taastamise. Kuid Nõukogudemaa oli endiselt mahajäänud agraarmaa. 1926. aasta rahvaloenduse andmeil elas NSV Liidus 147 miljonit inimest, kellest ainult viiendik elas linnades, ülejäänud aga maal. Tööstus andis vaid kolmandiku rahvamajanduse kogutoodangust. Ülekaalus oli kergetööstus, rasketööstus oli nõrgalt arenenud. Enamikus vabrikutes ja tehastes olid masinad ning seadmed vananenud ja kulunud. Põllumajandus kujutas endast käsitsitööle, hobuse veojõule ja primitiivsetele tööriistadele rajatud väiketalumajandite ookeani.

Selleks et rajada sotsialistlikku ühiskonda, oli vaja, nagu õpetas Lenin, industrialiseerida maa, kollektiviseerida põllumajandus ja selle alusel suruda kapitalistlikud elemendid majanduselust täiesti välja. Need olid väga keerulised ja rasked ülesanded. NSV Liit oli ainus maa, kes ehitas sotsialismi. Teda ümbritsesid vaenulikud kapitalistlikud riigid.

Sellistes tingimustes tuli Kommunistlikul Parteil anda nõukogude rahvale selge ja kindel vastus küsimusele, kas võib Nõukogudemaa oma jõududega ületada kõik raskused ja ehitada sotsialismi. Ja partei andis sellise vastuse — meil on olemas kõik vajalik sotsialismi ülesehitamiseks: määratu suur territoorium tooraine ja kütuse loendamatute varudega, palju inimtööjõudu, sotsialistlik riigikord. Taastatud rahvamajandus kujuneb maa industrialiseerimise baasiks, riigis endas on võimalik kokku hoida summad, mis on vajalikud suurtööstuse rajamiseks ja elektrifitseerimiseks. Töölisklass on täis otsustavust ületada mistahes raskused sotsialismi ülesehitamisel. Töölisklass on võimeline juhtima töötavat talurahvast ja aitama tal ühineda suurtesse sotsialistlikesse kollektiivmajapidamistesse ning varustama need eesrindliku tehnikaga.

Sellepärast kirjutaski partei XIV konverents (1925. aasta aprillis) oma otsustes, et sisemiste tingimuste seisukohalt *on riigis olemas kõik vajalik sotsialistliku ühiskonna ülesehitamiseks.* Ühtlasi rõhutas konverents, et kuni säilib kapitalistlik ümbrus, ei või sotsialismi võitu meie maal lugeda lõplikuks, sest on olemas interventsiooni ja kapitalismi restaureerimise oht.

Kurss maa industrialiseerimisele. 1925. aasta detsembris kokkutulnud Kommunistliku Partei XIV kongress tegi kokkuvõtteid taastamisperioodist ja visandas sotsialismi edasise ehitamise programmi NSV Liidus. Kongress kirjutas oma otsustes, et võitlus sotsialistliku ülesehitustöö võidu eest NSV Liidus on partei ja rahva peamine ülesanne.

Kongress tegi partei Keskkomiteele ja valitsusele ülesandeks *võtta kurss industrialiseerimisele*, selleks et muuta NSV Liit masinaid ja seadmeid sissevedavast riigist masinaid ja seadmeid toot-

vaks riigiks, et kindlustada Nõukogude Liidule majanduslik iseseisvus, mis hoiaks ära Nõukogudemaa muutumise maailma kapitalistliku majanduse ripatsiks. Seepärast ongi partei XIV kongress läinud partei ajalukku *industrialiseerimiskongressina*. Kongress rõhutas, et erakordselt tähtis on säilitada ja kindlustada liitu keskmiktalupoegadega, sest ilma sellise liiduta ei ole võimalik industrialiseerida maad ega kollektiviseerida põllumajandust.

Kongressil astus partei peajoone vastu välja niinimetatud «uus opositsioon», mida juhtisid Zinovjev ja Kamenev. Opositsionäärid eitasid sotsialismi ülesehitamise võimalikkust NSV Liidus, ei uskunud töölisklassi liitu kesktalurahvaga ja astusid välja maa sotsialistliku industrialiseerimise kursi vastu. XIV kongress mõistis otsustavalt hukka «uue opositsiooni» kapitulantliku programmi, mõistis hukka tema parteivastased, fraktsioonilised tegutsemismeetodid, mis olid suunatud partei ühtsuse õõnestamisele.

Kuni XIV kongressini oli partei nimetuseks Venemaa Kommunistlik (bolševike) Partei. NSV Liidu loomisega muutus partei üleliiduliseks. Seepärast võttis kongress vastu otsuse VK(b)P ümbernimetamise kohta *Üleliiduliseks Kommunistlikuks (bolševike) Parteiks* (ÜK(b)P). 1926. aasta märtsis nimetas Kommunistliku Noorsooühingu VII üleliiduline kongress VLKNÜ ümber ÜLKNÜ-ks.

Sotsialistliku industrialiseerimise tähtsus. Sotsialistlik industrialiseerimine, mida Nõukogude Liit hakkas teostama alates 1926. aastast, toimus plaanipäraselt. Industrialiseerimise eesmärgiks oli *luua sotsialismi materiaal-tehniline baas* — üles ehitada esmaklassiline suurtööstus, varustada kõik rahvamajanduse harud uue, kaasaegse tehnikaga, kindlustada riigile tehniline ja majanduslik iseseisvus ning garanteerida tema kaitsevõimet. Sellepärast tuli alustada maa industrialiseerimist rasketööstuse arendamisest. Kuid selliseks ehitustööks oli vaja tohutuid jõupingutusi ning rohkesti raha. Tööstuslikuks ehituseks vajalikke summasid võis Nõukogudemaa mobiliseerida ainult oma sisemiste allikate arvel. Laenu tegemist kapitalistlikelt riikidelt ei võinud arvestada. Industrialiseerimiseks tuli kasutada tööliste ja talupoegade tööga loodavat akumulatsiooni, tulusid natsionaliseeritud tööstusest, transpordist, kaubandusest, pankadest, ning rakendada elanikkonna hoiused — selline oli ainus väljapääs. Nõukogudemaa oli vaja industrialiseerida *kõige lühema aja jooksul*, kuna imperialistid võisid iga hetk vallandada uue Nõukogude-vastase sõja. Sotsialistlik industrialiseerimine nõudis erakordseid jõupingutusi, suuri ohvreid ja loobumisi. Nõukogude rahvas, kes oli eluliselt huvitatud sotsialistlikust industrialiseerimisest, alustas ennastsalgavat võitlust selle teostamise eest.

Maa industrialiseerimine algas. Kohe pärast partei XIV kongressi algas võitlus maa industrialiseerimise eest. 1926. aasta 1. mai demonstratsioonile läksid rahvahulgad loosungitega: «NSV Liidu

industrialiseerimise kaudu sotsialismile!», «Vanad tehased on käiku lastud. Hakkame ehitama uusi tehaseid!», «Hoiame iga Nõukogude kopikat industrialiseerimise tarbeks!»

Maa industrialiseerimise eest võitlema asunud nõukogude rahva esirinnas sammus töölisklass. Ettevõtteis tekkisid esimesed löök-tööbrigaadid. 1927. aastal kuulutas Kommunistlik Noorsooühing välja noorsoo massilise kampaania tootmise ratsionaliseerimiseks, kõrge tööviljakuse saavutamiseks ja kõige rangema kokkuhoiurežiimi pidamiseks. Kommunistlikud noored korraldasid konkursse parema noore töölise nimele, võitlesid tehnika eeskujuliku hooldamise ja parema kasutamise eest, võitlesid praagi vastu. Entusiasm oli vallanud töölisi kogu maal. 1927. aastal ületas tööviljakus tööstuses sõjaeelse taseme 15% võrra. See oli akumulatsiooni peamiseks allikaks, mille arvel laekus raha uute tehaste, elektrijaamade ja raudteede ehitamiseks. 1927. aastal lasti välja industrialiseerimislaen 200 miljoni rubla ulatuses ja järgmisel aastal teine laen 500 miljoni rubla ulatuses. Mõlemad laenud realiseeriti suure eduga elanikkonna hulgas.

Kuid raha kogumisest üksi ei piisanud. Teda oli vaja mõistlikult kasutada. Partei võitles tööstusliku ehitustegevuse õige organiseerimise ning kõige rangema kokkuhoiurežiimi eest.

Laial rindel alustati vanade tehaste tehnilist rekonstrueerimist ja laiendamist. Nad hakkasid tootma uusi toodanguliike: traktoreid, autosid, uusi tööpingitüüpe, turbiine, generaatoreid. Rekonstrueeriti Bakuu naftatööstust.

Alustati Euroopa suurima hüdroelektrijaama — Dnepri hüdroelektrijaama ehitamist, Stalingradi (praeguse Volgogradi) traktoritehase, Rostovi põllutöömasinate tehase, Kertši metallurgiatehase, Turkestani—Siberi raudtee (Turksib) ning teiste ettevõtete ja ehituste rajamist. Industrialiseerimise esimestel aastatel lasti käiku Moskva elektrimasinatehas, mis oli suurim riigis; Volhovi, Šterovka (Donbassis), Zemo-Avtšali (Taga-Kaukaasias) elektrijaamad ja paljud teised uusehitused.

Klassivõitluse teravnemine linnas. Maa sotsialistliku industrialiseerimisega kaasnes erakapitalistlike tööstus- ja kaubandusettevõtete massiline sulgemine, kuna nad ei suutnud võistelda riikliku tööstuse ja kaubandusega. Seepärast tugevdasid kapitalistlikud elemendid vastupanu sotsialistlikule ülesehitustööle.

1920-ndate aastate teisel poolel moodustas osa Nõukogudevastaselt meelestatud vanu spetsialiste rea kahjurlikke organisatsioone, mis tegutsesid mitmetes rahvamajanduse harudes ja üksikutes riigiaparaadi lülides. 1928. aastal avastati spetsialistide kahjurlus Donbassi söetööstuses. Nõukogude kohus karistas vaenlasi karmilt.

Kommunistlik Partei kutsus töölisi ja kõiki töötajaid üles tugevdama revolutsioonilist valvsust, julgemalt kritiseerima puudusi ning vigu nõukogude, majandus- ja ametiühinguorganite töös. Võeti

tarvitusele abinõud, et kiirendada inseneride ja tehnikute ettevalmistamist töölisklassi hulgast pärinevatest inimestest.

Kajastades kapitalistlike elementide huve, võitlesid trotskistid ja teised opositsionäärid ägedalt parteijoone vastu. 1926. aastal moodustasid nad parteivastase bloki kõigist varem puruks löödud antileninlikest rühmitustest. Selle bloki liikmed eitasid visalt Oktoobrirevolutsiooni sotsialistlikku iseloomu, sotsialismi ehitamise võimalikkust Nõukogudemaal, olid kesktalurahvaga liidu loomise poliitika vastu. See oli ideeline lahkulöömine leninismist ning asumine menševismi positsioonidele. Parteivastane blokk pidas visa fraktsioonilist võitlust ja asus rajama nõukogudevastast trotskistlikku parteid. Trotskistid asusid ka Kominterni ja teiste maade kommunistlike parteide lõhestamise teele.

Partei mõistis parteivastase bloki üksmeelselt hukka. 1927. aasta detsembris toimunud ÜK(b)P XV kongress kuulutas, et trotskistlikku opositsiooni kuulumine ja selle vaadete propaganda ei sobi kokku partei ridadesse kuulumisega. Parteivastase bloki organiseerijad ja selle aktiivsed liikmed heideti ÜK(b)P ridadest välja.[1]

Silmapaistvat osa Trotski-Zinovjevi bloki ideelises purustamises etendasid ÜK(b)P Keskkomitee peasekretär J. V. Stalin, M. I. Kalinin, S. M. Kirov, G. K. Ordžonikidze, V. V. Kuibõšev, G. I. Petrovski, S. V. Kossior ja teised.

KÜSIMUSI.

1. Miks ei võinud majanduse revolutsioonieelne tase olla sotsialismi majanduslikuks vundamendiks Nõukogudemaal?
2. Mis võimaldas ehitada sotsialistlikku ühiskonda NSV Liidus?
3. Missugune tähtsus oli partei kursil rasketööstuse kiirele eelisarendamisele?
4. Kust saadi maa industrialiseerimiseks vajalikke summasid?
5. Miks teravnes klassivõitlus linnas ja milles see väljendus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Opositsioonist. ÜK(b)P XV kongressi resolutsioonist.

2.—19. detsembril 1927. a.[2]

XV kongress, ära kuulanud komisjoni ettekande, kes hoolikalt läbi uuris kõik opositsiooni kohta käivad materjalid, konstateerib järgmist:

1. *Ideoloogilisel* alal on opositsioon taktilist laadi lahkhelidelt üle läinud *programmilist* laadi lahkhelidele, revideerides Lenini vaateid ja langedes menševismi positsioonidele. NSV Liidus sotsialismi võiduka ülesehitamise võimalikkuse eitamine ja järelikult meie revolutsiooni sotsialistliku iseloomu eita-

[1] Trotski saadeti Nõukogude-vastase tegevuse eest 1929. aastal NSV Liidust välja.

[2] ÜK(b)P XV kongressi istungite aeg.

mine; riikliku tööstuse sotsialistliku iseloomu eitamine; selle eitamine, et külas on võimalikud sotsialistlikud arenemisteed tingimustes, kus on olemas proletariaadi diktatuur ja kus sotsialistliku ülesehitustöö baasil teostatakse proletariaadi ja talurahva põhimasside liidu poliitikat; lõpuks, NSV Liidus proletariaadi diktatuuri faktiline eitamine («termidoor») ja sellega seotud kapituleerumise meeleolud — kogu see ideeline kurss on muutunud trotskistliku opositsiooni väikekodanliku demokraatia tööriistaks NSV Liidu piirides ja rahvusvahelise sotsiaaldemokraatia abiväeks väljaspool NSV Liidu piire.

2. *Taktikalisel* alal on opositsioon, muutes intensiivsemaks ja teravamaks oma parteivastast tööd, astunud üle mitte ainult partei põhikirjast, vaid ka nõukogude legaalsusest (illegaalsed koosolekud, illegaalsed trükikojad, illegaalne ajakirjandus, vägivaldne ruumide hõivamine jne.). Selle Nõukogude-vastase taktika viimaseks aktiks oli see, et opositsioon asus avalikult võitlema proletariaadi diktatuuri režiimi vastu, korraldades 7. novembril 1927. aastal partei ja Nõukogude valitsuse vastaseid tänavademonstratsioone. Opositsiooni Nõukogude-vastane taktika, mida kasutatakse ka välismaal ja mis on seotud NSV Liidu vastaste laimujuttude propageerimisega, on opositsiooni tegelikult seadnud ühte ritta proletariaadi diktatuuri maa avalike vaenlastega.

3. *Organisatsiooniliste* küsimuste alal on opositsioon, tuginedes Lenini vaadete revideerimisele, fraktsioonsuselt üle läinud omaenda trotskistliku partei loomisele. Komisjon tegi täiesti vaieldamatult kindlaks, et opositsioonil on olemas oma keskkomitee, piirkonna-, kubermangu-, linna- ja rajoonikeskused, tehniline aparaat, liikmemaksud, ajakirjandus jne. jne. Välismaal on trotskistlik partei loonud sidemed mitte ainult antileninlike fraktsiooniliste rühmakestega, mis on olemas Kominterni parteides, vaid ka organisatsioonide, rühmade ja üksikisikutega, kes iialgi pole Kommunistlikku Internatsionaali kuulunud, samuti ka kommunistliku liikumise vaenlaste ja reetjatega, kes on Kominternist välja heidetud (Maslov, Ruth Fischer, Korsch, Souvarine, Rosmer, Roland-Holst, Liebers jne. jne.). Opositsiooni sellise *organisatsioonilise* praktika tulemuseks oli see, et NSV Liidu piirides astus opositsioon ühendusse parteitute kodanlike intelligentidega (Štšerbakov ja Ko), kes omakorda olid avalike kontrrevolutsionääridega seotud; väljaspool NSV Liidu piire aga sai opositsioon kõigi maade kodanluse väga laialdase toetuse objektiks.

Lähtudes kõigest ülalöeldust, on XV kongress seisukohal, et Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjon talitasid õigesti, kui nad 14. novembril 1927. aastal Trotski ja Zinovjevi ÜK(b)P ridadest ning teised Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni opositsioonilised liikmed viimati nimetatud organite koosseisust välja heitsid ja kogu opositsiooni küsimuse kongressile läbiarutamiseks esitasid.

Oma resolutsioonis, mis Keskkomitee aruande kohta vastu võeti, teatas kongress, et trotskistlikku opositsiooni kuulumine ja tema vaadete propageerimine ei sobi kokku ÜK(b) Parteisse kuulumisega.

«NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused», II osa, Tallinn, 1956, lk. 476—477.

§ 29. Tingimuste loomine talumajapidamiste massiliseks kollektiviseerimiseks.

Kollektiviseerimine muutus eluliselt vajalikuks. Sellal kui sotsialistlik tööstus läks kiiresti ülesmäge, arenes põllumajandus äärmiselt aeglaselt. 1927. aastal moodustas teravilja kogusaak 95% 1913. aasta tasemest, kuid müügivilja tootmine oli kahanenud kaks korda. Vajadus põllumajandussaaduste järele kujunes märksa suuremaks nende tootmise tasemest. Asi läks nii kaugele,

et Nõukogude valitsus oli 1928. aastal sunnitud kehtestama elanikkonna normeeritud varustamise toiduainetega kaardisüsteemi alusel. *Põllumajanduse mahajäämine hakkas pidurdama maa edasiarenemist.*

Põllumajanduse aeglase arenemise, madala saagikuse ja kaubalisuse peamine põhjus seisis põllumajanduse killustatuses ja mahajäämuses. Riigis oli ligemale 24 miljonit väikest talumajandit, kus töötati algelise tehnika alusel. 1927. aastal oli maal üle 5 miljoni puuadra, ligemale kolmandikul talumajapidamistest polnud mingeid künniriistu. 1928. aastal külvati käsitsi $^3/_4$ külvipinnast, peaaegu pool teravilja koristati sirpide ja vikatitega. Tööviljakus talumajandeis oli madal.

Ekspluateerimine kulakute poolt oli vähenenud, kuid selle all kannatasid veel kehvikud ja vaesed keskmikud. Nad olid sunnitud orjastavatel tingimustel laenama kulakutelt hobuseid ja inventari ning loovutama kulakutele osa oma jaosmaast, mida nad inventari ja veojõu puudusel ise ei suutnud harida. Paljud vaesed talupojad olid kulakumajapidamistes sulasteks.

Maal oli tööjõu ülejääk ja miljonid talupojad suundusid igal aastal linnadesse tööd otsima, moodustades neil aastail tööpuuduse peamise allika.

Elu kinnitas seega Lenini poolt juba 1917. aastal öeldud sõnade õigsust: «Kui me jääme vana viisi istuma väikemajanditesse, kuigi vabade kodanikena vabal maal, siis ähvardab meid ikkagi vältimatu hukatus . . .»[1]

Väljapääs oli suurpõllumajanduse loomises. Ainult suurmajandid suutsid omandada ja efektiivselt kasutada traktoreid ning muid keerulisi masinaid, kasutusele võtta põhjendatud külvikorrad, järsult tõsta põllumajandussaaduste tootmist, rahuldada maa vajadused nende järele ja põhjalikult parandada talupoegade elujärge. Seepärast oli põllumajanduse kollektiviseerimine eluliselt vajalik talurahva ja kogu ühiskonna huvides.

Saabus aeg, millal maarahvas pidi asuma leninliku koopereerimisplaani ulatusliku teostamise teele. Sellepärast kirjutaski 1927. aasta detsembris toimunud ÜK(b)P XV kongress oma otsuses:

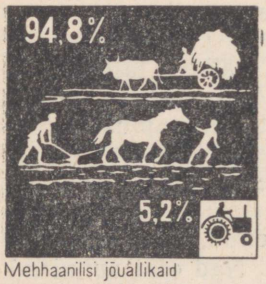
«Partei töös maal tuleb käesoleval ajajärgul *põhiülesandeks* seada ülesanne ühendada talupoegade väikesed individuaalmajandid ja muuta nad suurteks kollektiividekks.»[2] XV kongress kuulutas seega välja *partei kursi kollektiviseerimisele.*

Tingimuste ettevalmistamine massiliseks kollektiviseerimiseks. Pärast XV kongressi asuti riigis looma tingimusi, mis olid vajalikud üleminekuks talumajapidamiste massilisele kollektiviseerimisele. Riik suurendas maa varustamist põllutöömasinate ja trak-

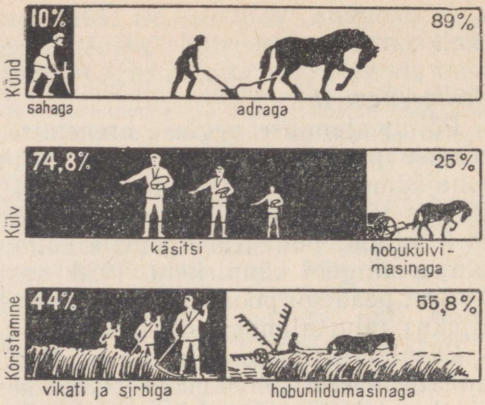
---

[1] V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 464.

[2] «NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused», II osa, Tallinn, 1956, lk. 463.

Energiavõimsuste struktuur põllumajanduses (1928. a.).

Põllutööde mehhaniseerimise madal tase (1928. a.).

toritega (traktoreid veeti tollal peamiselt välismaalt sisse). Traktori edukaks rakendamiseks on vaja terveid maamassiive. Lapimaasüsteem seda ei võimalda. See aitas talupoegadel mõista nende majapidamiste ühendamise vajalikkust.

Vaadake, näiteks, mis juhtus Berjozovo rajoonis Odessa lähedal.

Mitme küla kehvikud, kellel polnud hobuseid ega inventari, ei suutnud maad künda ega külvata vilja neile eraldatud maale ja olid sunnitud andma maa kulakutele rendile. 1927. aastal sõitis nende juurde Ukraina sovhooside ühenduse esindaja ja tegi ettepaneku harida jaosmaid traktoritega. Talupojad suhtusid sellesse ettepanekusse esialgu umbusklikult, kuid jäid siis nõusse. Kulakud sattusid ärevusse ja hakkasid kehvikuid hirmutama: «Tikute orjusesse! Taastate pärisorjust. Kaovad piirimärgid, oletegi maast ilma!»

Kuid kulakute laim ei mõjunud ja kehvikud sõlmisid sovhoosiga lepingu. Peagi hakkasid traktorid põllul mürisema. Sügisel aga said talupojad poolteist korda suurema saagi kui saadi ümbruskonna majapidamistes. Kõik mõistsid traktori suurt tähtsust.

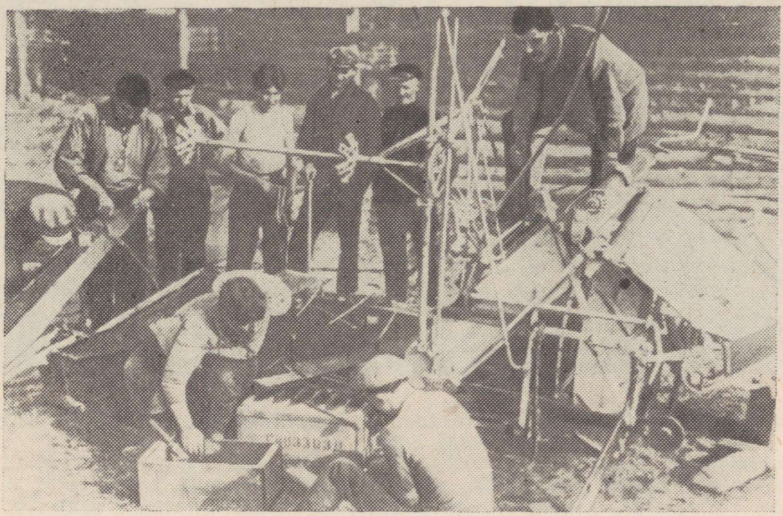
«Pärast seda traktorite tööd, mida meie nägime,» kirjutasid talupojad ajalehele «Izvestija», «ei taha me enam kehviku väikemajapidamist pidada, vaid otsustasime organiseerida ühistatud traktorimajandi, kus ei ole talupoegade üksikuid põllulappe. Traktorimajandi organiseerimise meie jaoks võttis juba enda peale Tarass Ševtšenko nimeline sovhoos, kellega me sõlmisime lepingu.»

Selle kogemuse alusel hakkas riik looma *masina-traktorijaamu (MTJ-e)* traktorite ja teiste põllutöömasinate efektiivsemaks kasutamiseks. Traktorijaamad teenindasid terveid külasid ja kollektiivmajandeid lepingute alusel. Esimene MTJ loodi Ševtšenko-nimelise sovhoosi baasil 1928. aasta novembris. Järgmisel aastal organiseeriti üle 150 MTJ-i ning nende arv kasvas kiiresti iga aastaga. MTJ-id kujunesid küla kollektiviseerimise tugipunktideks.

Alates 1928. aastast algas ulatuslik sovhooside rajamine, mis olid mitte ainult viljavabrikuteks, vaid ka mehhaniseeritud suur-

tootmise organiseerimise koolideks. Tuhanded talupojad sõitsid sovhoosidesse suurmajapidamist õppima. Sovhoosid abistasid nende käsutuses olevate masinatega suuresti talumajapidamiste kollektiviseerimist.

Põllumajanduse koopereerimine arenes kiiresti. 1929. aastal oli juba 165 000 põllumajanduskooperatiivi, see on kaks korda rohkem kui 1927. aastal. Põllumajanduskooperatsiooni kaudu müüs riik talupoegadele traktoreid ja teisi masinaid, andis krediiti, sõlmis lepinguid põllumajandussaaduste varumiseks-ostmiseks. Nõuko-

Tuula töölised aitavad talupoegadel põllumajandusinventari remontida.

gude riik toetas kõigiti kooperatsiooni, eriti kõige lihtsamaid tootmisühendusi. Need kõige lihtsamad kooperatiivsed ühendused, mis andsid talupoegadele suurt materiaalset tulu, soodustasid talupoegade üleminekut koopereerimise kõrgemale vormile — kolhoosidele.

Pärast ÜK(b)P XV kongressi suurendas Nõukogude riik kolhooside abistamist. Neile anti suuri krediite ja soodustusi põllumajandusmaksu tasumisel, neile müüdi esmajärjekorras ja soodustatud tingimustel masinaid ning mineraalväetisi. Loodi kursuste võrk kolhooside organiseerijate ja juhtijate ettevalmistamiseks. Sajad ja tuhanded töölisbrigaadid sõitsid maale, et aidata talupoegadel tugevdada vanu kolhoose ja rajada uusi. Tööstuslinnad võtsid põllumajanduslikud rajoonid oma šefluse alla ning saatsid sinna alalisele tööle töölisi-organisaatoreid. 1929. aasta lõpul sõitis partei kutsel maale üle 25 000 eesrindliku töölise, et aidata talupoegadel uut elu ehitada. *«Kahekümneviietuhandelased»*, nagu

Maa ja vee kasutamise akti kätteandmine kehviktalupojale (Fergana oblast). 1925. aasta.

neid nimetati rahva hulgas, esindasid väärikalt töölisklassi ja andsid tohutu panuse kolhooside rajamisel.

Tähtsat osa tingimuste ettevalmistamisel talumajandite massiliseks kollektiviseerimiseks Kesk-Aasia ja Kasahstani vabariikides etendas 1920-ndate aastate teisel poolel läbiviidud *maa- ja veereform*. Selle reformi tulemusena likvideeriti suured mõisamajandid, mis olid säilinud siin ka pärast Oktoobrirevolutsiooni. Mõisnikelt, kaupmeestelt ja liigkasuvõtjailt võeti ära sajad tuhanded hektarid maad, palju kariloomi ja inventari ning see kõik anti sulastele, kehvikutele ja vaestele keskmikele.

Maa- ja veereform parandas töötavate talupoegade olukorda ja soodustas nende poliitilise aktiivsuse kasvu. Feodaal-kulaklike elementide majandusliku võimsuse nõrgenemine tõi kaasa nende poliitilise mõju märgatava languse. See soodustas auulide ja kišlakkide sovetiseerimist.

Parteiorganisatsioonid maal tugevnesid, tihenesid nende sidemed talurahva massidega. Tunduvalt elavnes nõukogude tegevus. Võitluses põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise eest

tõusis nende osatähtsus. Partei- ja nõukogude organisatsioonid liitsid külakehvistut ja keskmikke ning tugevdasid pealetungi kulaklusele, kes ägedalt võitles kolhoosiliikumise vastu.

Klassivõitluse teravnemine maal. Ulatusliku ettevalmistustööga talumajapidamiste massiliseks kollektiviseerimiseks kaasnes surve kulaklusele. Suurendati külakodanluse maksukohustusi.

Klassivõitlus maal teravnes järsult. Kulaklus hakkas saboteerima riiklikku viljavarumist, lootes tekitada nälga riigis ja nurja ajada nõukogude võimu majanduspoliitikat. Kulakud intensiivistasid võitlust kolhooside vastu, nad süütasid kolhoosihooneid ja hukutasid ühiskarja loomi. Üha sagedamini rakendasid nad äärmist võtet — tapsid kolhooside organiseerijaid, küla eesrindlikke inimesi, nõukogude võimu esindajaid, kommuniste.

Vastusena nendele kulakute kuritegudele võttis Nõukogude riik tarvitusele otsustavad abinõud. Halastamatult suruti maha terroristid ja süütajad. Vilja varjajaid hakati kohtu alla andma. Kehvistu ja keskmikud toetasid neid samme.

Nõukogude riigi poolt kulakluse suhtes rakendatud otsustavate abinõude vastu astusid välja parempoolsed oportunistid (Buhharin, Rõkov jt.). Nad olid kolhooside ja sovhooside laialdase loomise vastu ega pooldanud riigi industrialiseerimise kiiret tempot. Partei mõistis oportunistide positsiooni karmilt hukka ja tunnistas, et nende vaated ei sobi kokku ÜK(b)P ridadesse kuulumisega.

KÜSIMUSI.

1. Miks kujunes põllumajanduse kollektiviseerimine eluliselt vajalikuks?
2. Mida tegid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus talumajandite massilise kollektiviseerimise ettevalmistamiseks pärast ÜK(b)P XV kongressi?
3. Miks teravnes klassivõitlus maal ja milles see väljendus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Töö ja Kaitse Nõukogu otsus 5. juunist 1929. a. masina-traktorijaamade organiseerimise kohta.

Märkides masina-traktorijaama töö positiivseid tulemusi Ševtšenko-nimelises sovhoosis, mis väljendusid talumajapidamiste kollektiviseerimise intensiivistumises, nende tootlikkuse suurendamises ning traktorite maksimaalses ärakasutamises, Töö ja Kaitse Nõukogu otsustab:

1. Tunnistada õigeaegseks üleminek masina-traktorijaamade laialdasele rajamisele kui üks põhilisi teid üksiktalumajandite reorganiseerimisel suurteks kollektiivmajanditeks.

2. Otsekohe asuda masina-traktorijaamade organiseerimisele, nii et 1929.—1930. a. lõpuks nende võrk hõlmaks mitte vähem kui 1 miljon hektarit talupoegade põllumaid. Seejuures tuleb masina-traktorijaamad organiseerida esmajoones rajoonides, kus kollektiivmajandite rajamisega ollakse kõige kaugemal.

§ 30. Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika aastail 1926—1932.

Uue NSV Liidu vastase sõja ohu suurenemine. Maa sotsialistlik rekonstrueerimine toimus keerulises rahvusvahelises olukorras. 1920-ndate aastate teisel poolel tekkis imperialistide uue kallaletungi oht Nõukogudemaale. NSV Liidu industrialiseerimispoliitika esimesed edusammud tekitasid tõsist ärevust meie vaenlaste leeris. Nad kartsid sotsialismi positsioonide kindlustumist Nõukogude Liidus ja tahtsid nurja ajada sotsialistlikku ülesehitustööd.

Oli veel teinegi põhjus. Tollal teravnes järsult klassivõitlus kapitalistlikes riikides ning rahvuslik vabadusliikumine asumaades ja sõltuvates maades.

1926. aastal toimus Inglismaal grandioosne kaevurite streik. Nõukogude töölised abistasid vennalikult streikijaid, saates neile oma töötasu arvel üle 2 miljoni rubla. Kõige eredamaks näiteks rahvuslikust vabadusvõitlusest oli Hiina 1924.—1927. aasta imperialismi- ja feodalismivastane revolutsioon. Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Jaapani imperialistid toetasid avalikult Hiina reaktsionääre ning valmistusid relvastatud interventsiooniks, et maha suruda revolutsiooni Hiinas. Nõukogude rahvas asus Hiina revolutsiooni kaitsma: loodi vabatahtlik ühing «Käed eemale Hiinast», koguti raha hiina rahva jaoks. Kantoni revolutsioonilise valitsuse palvel, keda juhtis Sun Yat-xien, saatis Nõukogude Liit Hiinasse rühma sõjalisi nõuandjaid eesotsas kodusõja kangelase V. K. Blücheriga.

Kõik see suurendas imperialistide raevu. Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa valitsus püüdsid visalt kokku klopsida kapitalistlike riikide ühisrinnet Nõukogude Liidu vastu. 1927. aasta mais katkestas Inglismaa valitsus diplomaatilised ja kaubanduslikud suhted NSV Liiduga. Juunis tapeti Varssavis roimarlikult Nõukogude Liidu saadik P. L. Voikov. Imperialistid lootsid, et see kutsub esile sõja NSV Liidu ja Poola vahel, keda asuksid abistama kapitalistlikud suurriigid. Mandžuuria diktaator Zhang Zuo-ling organiseeris imperialistide mahitusel kallaletungi Ida-Hiina raudteele. Hiina politsei teostas kallaletunge Nõukogude saatkonnale Pekingis ja NSV Liidu konsulaatidele Šanghais ning Tianjingis. Kantonis tapeti Nõukogude diplomaatilise missiooni töötajad.

«NSV Liidu vastu suunatud kontrrevolutsioonilise sõja oht on käesoleva ajajärgu kõige teravam probleem,» märkis 1927. aasta augustis toimunud partei Keskkomitee pleenum.

Kuid imperialistidel ei õnnestunud oma kuritegelikke plaane täide viia. Nõukogude Liit tugevdas kõigiti oma kaitsevõimet, teostas järjekindlalt rahupoliitikat, paljastas sõjaõhutajaid, võitles ühtse Nõukogude-vastase rinde loomise katsete vastu. Aastail 1926—1927 sõlmis NSV Liit sõprus- ja neutraliteedilepingud Saksamaa, Leedu, Türgi, Afganistani ja Pärsiaga. Paljud kapitalistlikud riigid, kes olid huvitatud majanduslike sidemete säilitami-

sest Nõukogude Liiduga, ei soovinud osa võtta Nõukogude-vastasest kampaaniast.

Ka rahvusvaheline proletariaat takistas imperialistidel uue sõja vallapäästmist Nõukogudemaa vastu. Üha valjemini ja otsustavamalt kõlas tema hääl Nõukogude Liidu kaitseks. 1927. aastal tähistas nõukogude rahvas pidulikult sotsialistliku revolutsiooni kümnendat aastapäeva. Nendeks pidustusteks saabusid Nõukogudemaale tööliste delegatsioonid 43 riigist. Inglise delegatsiooni initsiatiivil kogunesid kõik delegatsioonid 10. veebruaril Moskvasse *NSV Liidu sõprade rahvusvahelisele kongressile.* Kongress võttis vastu üleskutse kogu maailma töötajatele: «Võidelge, kaitske ja hoidke kõigi vahendite ja kõigi meetoditega NSV Liitu, töörahva kodumaad, rahu kantsi, vabaduse lätet, sotsialismi kindlust.»

Nõukogude-vastase avantüüri likvideerimine Kaug-Idas. Imperialistidel ei läinud korda organiseerida suurt sõda NSV Liidu vastu. Kuid väikese sõja nad provotseerisid. 1929. aasta suvel hõivasid Hiina militaristid koos vene valgekaartlaste salkadega Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Jaapani imperialistide mahitusel Ida-Hiina raudtee, areteerisid raudtee nõukogude administratsiooni ja rüüstasid ametiühinguorganisatsioonid. Sügisel aga tungisid nad Nõukogude territooriumile. Hiina militaristid ajasid nurja kõik katsed konflikti rahulikult lahendada.

Nõukogude piiride kaitseks loodi Kaud-Ida eriarmee V. K. Blücheri juhtimisel. 1929. aasta novembris andsid Nõukogude väed anastajaile purustava hoobi ja kihutasid nad Nõukogudemaalt välja. 22. detsembril 1929. a. kirjutati Habarovskis alla NSV Liidu ja Hiina kokkuleppele, mis täielikult taastas Nõukogude Liidu õigused Kaug-Idas.

Selleks ajaks likvideeriti ka Nõukogude Liidu ja Inglismaa konflikt. Oma rahva survel oli Inglise valitsus sunnitud taastama diplomaatilised ja kaubanduslikud suhted NSV Liiduga.

Imperialistide uued Nõukogude-vastased sepitsused nurjusid. 1929. aasta lõpul tabas kõiki kapitalistlikke riike oma tugevuselt ja ulatuselt seninägematu majanduskriis.

Kümned miljonid töölised heideti tänavale. Otsides kriisist väljapääsu, süvendasid imperialistid oma maa töölisklassi ja töötajate ekspluateerimist ning asumaade ja sõltuvate maade rahvaste riisumist. Teiselt poolt nägid nad väljapääsu sõja vallandamises Nõukogude Liidu vastu. Kodanlikud ajalehed tegid metsikut ja alatut Nõukogude-vastast propagandat. Nad süüdistasid valelikult NSV Liitu selles, nagu oleks ta dumpingu abil (oma kaupade müügiga maailmaturul madaldatud hinnaga) põhjustanud kapitalistlikes maades majanduskriisi. 1930. aastal keelasid Ameerika Ühendriigid, Prantsusmaa, Belgia, Kanada ja mõned teised kodanlikud riigid, tuues valelikult ettekäändeks võitluse «Nõukogude dumpinguga», paljude Nõukogude kaupade sisseveo, teistele aga kehtestasid kõrged tollimaksud. Levitati laimu usklike tagakiusa-

misest ja kirikute vägivaldsest sulgemisest NSV Liidus. 1930. aasta veebruaris kutsus katoliku kiriku pea paavst Pius XI üles «ristisõjaks» NSV Liidu vastu.

1931. aastal okupeeris Jaapan Hiina kirdeprovintsid (Mandžuuria) ja hakkas siin looma platsdarmi kallaletungiks NSV Liidule. Jaapani sõjajõud paralüseerisid faktiliselt Ida-Hiina raudtee töö. Nõukogude valitsus tegi Jaapanile ettepaneku sõlmida mittekallaletungileping, kuid Jaapani valitsus lükkas selle ettepaneku tagasi.

Kuid imperialistide katsed organiseerida NSV Liidu majanduslikku blokaadi ja valla päästa uut Nõukogude-vastast sõda nurjusid. Nõukogude valitsus võttis tarvitusele vastuabinõud NSV Liidu majandusliku blokaadi vältimiseks. Järsult vähendati kaupade ostmist nendest riikidest, kes kitsendasid kaubandust Nõukogude Liiduga, ning lõpetati nende riikide kaubalaevastiku kasutamine. Need sammud kainestasid blokaadi organiseerijaid ja sundisid neid kaotama kitsendavad sätted NSV Liidu suhtes.

Oma järjekindla rahuarmastava välispoliitikaga ajas Nõukogude valitsus nurja kapitalistlike riikide Nõukogude-vastase ühisrinde loomise plaanid. Aastail 1931—1932 sõlmis Nõukogude Liit mittekallaletungilepingud Afganistani, Poola, Läti, Eesti ja Soomega. Prantsusmaa, tundes kasvavat ohtu Saksamaa poolt, püüdis samuti NSV Liidule läheneda. Prantsusmaa töötav rahvas nõudis seda lähenemist üha pealetungivamalt. 1932. aasta novembris kirjutas Prantsuse valitsus alla mittekallaletungilepingule Nõukogude Liiduga.

Nõukogudemaa jätkas visa võitlust desarmeerimise eest. Üldisel desarmeerimiskonverentsil 1932. aasta veebruaris esitas Nõukogude delegatsioon uuesti ettepaneku täieliku ja üldise desarmeerimise kohta. Kuid kodanlikud riigid et toetanud seda.

Uue Nõukogude-vastase sõja plaanide läbikukutamises etendas määratu suurt osa rahvusvaheline proletariaat. 1930. aasta märtsis, kui tugevnes kallaletungioht Nõukogude Liidule, tuli Essenis (Saksamaal) kokku NSV Liidu sõprade teine rahvusvaheline kongress. Sellest võtsid osa enamiku kapitalistlike riikide delegatsioonid. Kongressist osavõtjad paljastasid oma sõnavõttudes imperialistide salakavalaid plaane ja väljendasid kogu maailma töötajate tahet tõkestada teed sõjale Nõukogude Liidu vastu. Kongress otsustas organiseerida ulatusliku liikumise NSV Liidu kaitseks. Delegaadid saatsid protestitelegrammi Rooma paavstile, NSV Liidu vastase «ristisõja» organiseerijale. Oma telegrammi lõpetasid nad hoiatava kõnekäänuga: «Kes mõõga tõstab, see ka hukkub mõõga läbi.»

Välismaa intelligentsi parimad esindajad, tuntud kirjanikud Romain Rolland, Bernard Shaw, Theodore Dreiser, Rabindranath Tagore, Jean-Richard Bloch, Martin Andersen Nexø ja paljud teised astusid otsustavalt välja Nõukogude Liidu kaitseks.

Rahvusvahelise proletariaadi ja kogu progressiivse inimkonna toetus aitas Nõukogude riigil nurja ajada Nõukogude-vastase sõja õhutajate plaanid ning pikendada rahulikku hingetõmbeaega. Nõukogude rahvas jätkas sotsialistlikku ülesehitustööd.

KÜSIMUSI.

1. Miks tugevnes 1920-ndate aastate teisel poolel NSV Liidu vastase sõja oht?
2. Kuidas aeti nurja uue Nõukogude-vastase kampaania organiseerijate plaanid?
3. Milles avaldus rahvusvahelise proletariaadi solidaarsus NSV Liidu töötajatega?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. NSV Liidu sõprade kongressi manifestist. 1927. aasta.

...Meie, tööliste, talupoegade ja kooperatsiooni esindajad, imperialismi poolt rõhutud rahvaste esindajad, meie, teaduse, kunsti, pedagoogika ja kultuuri alal töötajad, meie, sotsiaaldemokraadid, parteitud, kommunistid ja rahvuslik-revolutsiooniliste parteide liikmed, kes me oleme kogunenud NSV Liidu sõprade kongressile Moskvasse Suure Oktoobrirevolutsiooni kümnendal aastapäeval, loeme oma kohuseks avalikult öelda kogu maailmale järgmist.

Meie suhtume sõjasse NSV Liidu vastu kui häbistavasse kontrrevolutsiooni, kui kõige suuremasse kuriteosse töötava inimkonna vastu.

Sõda NSV Liidu vastu on sõda töölisklassi ja talurahva vastu mõisnike ning kapitalistide huvides. Sõda NSV Liidu vastu on ristisõda sotsialismi vastu kapitalismi huvides.

Sõda NSV Liidu vastu tähendab sõda kogu maailma töötava rahva vastu, tähendab kõige mustema rahvusvahelise reaktsiooni taotluste toetamist töölisliikumise hävitamiseks kõigis maades ja rõhutud rahvaste vabadusvõitluse mahasurumiseks...

Me pöördume kõigi sõja vastu olevate ausate inimeste poole, kõigi loomingulise ja vaimse töö tegijate poole üleskutsega pidada halastamatut võitlust NSV Liidu vastase sõja ettevalmistamise vastu, nagu ka igasuguse rünnaku vastu proletariaadi diktatuurile, kust see rünnak ka ei tuleks, kes teda ka ei toetaks ja missuguste ideoloogiliste loosungitega teda ka ei varjataks...

Kongress tervitab Nõukogude Liidu rahupoliitikat ja teatab, et ainult tänu tugevale rahutahtele, mida Nõukogude valitsus on ilmutanud, ei ole sõda seni puhkenud...

Kongress kiidab heaks Nõukogude valitsuse initsiatiivi, kes esitas tõelise rahu ja desarmeerimise programmi seoses Rahvasteliidu poolt kokkukutsutava desarmeerimiskonverentsiga...

2. Aserbaidžaani mäetööliste telegramm inglise mäetöölistele solidaarsusest streikijatega ja neile materiaalse abi osutamisest.

28. juulil 1926. a.

Meie, aserbaidžaani mäetöölised naftalinnast Bakuust, saadame palava tervituse ja oleme vaimustatud teie kangelaslikust võitlusest. Ära kuulanud Bakuu rajoonikonverentside otsuse streikivate kaevurite abistamise kohta, otsustas Mäetööliste Ühingu Aserbaidžaani Keskjuhatuse pleenum pöörduda üleskutsega kõigi 50 000 aserbaidžaani mäetöölise poole loovutada iga kuu veerand päevapalka kuni streigi lõpuni. Töölised reageerisid elavalt sellele üleskutsele.

Meil on juba 43 000 rubla teile saatmiseks. Pidage vastu, seltsimehed! Teadku lordid, et rahvusvaheline tööliste solidaarsus ei väljendu üksnes heades resolutsioonides, vaid ka jõukohases materiaalses toetuses.

Olgu tervitatud inglise mäetööliste streigi võit!

Mäetööliste Ühingu Aserbaidžaani Keskjuhatuse pleenum.

§ 31. Võitlus maa industrialiseerimise eest esimesel viisaastakul.

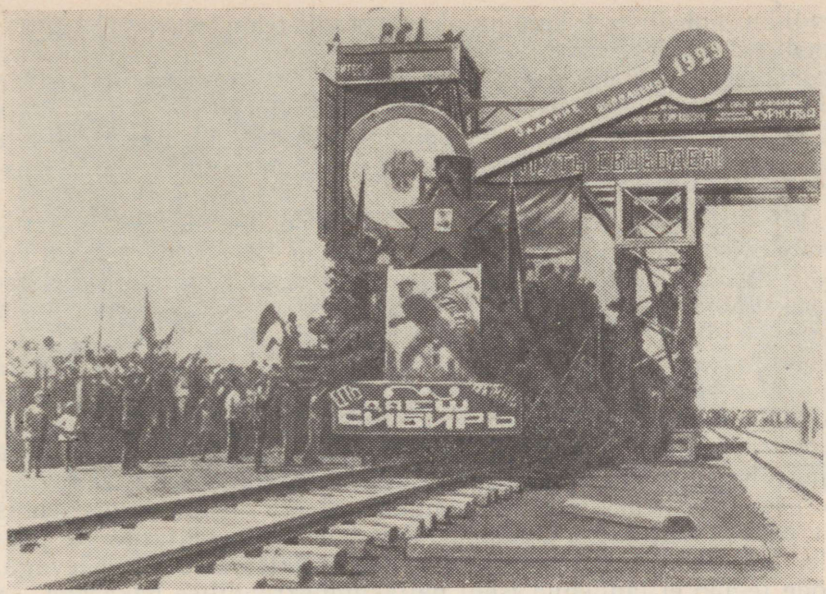
Esimese viisaastaku põhiülesanded. NSV Liidu industrialiseerimine toimus perspektiiv- ja aastaplaanide alusel. Esimeseks perspektiivplaaniks oli GOELRO plaan. Juba 20-ndate aastate keskel oli selge, et see täidetakse enne tähtaega. Selgusid võimalused maa majanduse kiiremaks arendamiseks. Seepärast asuti 1926. aastal välja töötama rahvamajanduse arendamise uut perspektiivplaani viieks aastaks. Selle plaani koostasid Riiklik Plaanikomisjon ja NSV Liidu Kõrgem Rahvamajanduse Nõukogu. 1929. aasta aprillis kiitis XVI parteikonverents heaks *NSV Liidu rahvamajanduse arendamise esimese viie aasta plaani aastaiks 1928/29—1932/33*. Kuu aja pärast kinnitas plaani lõplikult V üleliiduline nõukogude kongress.

Nõukogude rahvas pidi viie aastaga lahendama grandioossed ülesanded: looma kõrgetasemelise tööstuse, mis oleks võimeline tehnikaga varustama kogu rahvamajandust, viima suure osa talumajandeist masinate rakendamise alusel sotsialistliku tootmise teele, välja tõrjuma kapitalistlikud elemendid kõigist rahvamajanduse harudest, tagama varem mahajäänud rahvusvabariikide ja piirkondade majanduse ja kultuuri tõusu, tõstma rahva materiaalset ja kultuurilist elutaset ning kindlustama maa kaitsevõimet.

Massilise sotsialistliku võistluse algus. Töölisklass suhtus viisaastakusse vaimustusega ja alustas suurt võitlust selle ennetähtaegse täitmise eest. Kogu maad haaranud üldise tööaktiivsuse õhkkonnas avaldati esmakordselt 20. jaanuaril 1929. a. ajalehes «Pravda» Lenini artikkel «Kuidas organiseerida võistlust?». Selles 1917. aasta lõpul kirjutatud artiklis märkis Lenin, et võistlus peab kujunema peamiseks hoovaks, mis võimaldab rahvahulki kaasa tõmmata sotsialistlikule ülesehitustööle. Vastuseks Lenini artikli avaldamisele püstitas töölisklass loosungi: «Hakkame võistlema!»

1929. aasta märtsis pöördus Leningradi tehase «Krasnõi Võboržets» kollektiiv Nõukogudemaa kõigi tööliste poole üleskutsega alustada sotsialistlikku võistlust tööviljakuse suurendamiseks. Seda üleskutset toetasid sajad tööliskollektiivid. Ettevõtteis tekkis hulgaliselt *lööktööbrigaade*, kes võtsid endale kohustuse täita tootmisplaanid enne tähtaega, anda ainult kõrgekvaliteedilist toodangut ja alandada selle omahinda.

Partei XVI konverents pöördus töötajate poole spetsiaalse üles-

Turkestani—Siberi raudtee avamine.

kutsega — muuta võistlus peamiseks võitlusvahendiks viisaastaku ülesannete täitmise eest. Valitsuse otsuse kohaselt loodi ettevõtteis erifondid võistluses silmapaistnute premeerimiseks.

Sellal kui kogu maal laienes massiline sotsialistlik võistlus, püstitas töölisklass loosungi: «Viisaastak nelja aastaga!» Peaaegu üheaegselt võtsid «Krasnoje Sormovo» ja Luganski veduritehase töölised, Bakuu naftatootjad ja veel paljude teiste ettevõtete töölised endale kohustuse täita viisaastaku ülesanded nelja aastaga. 1929. aasta detsembris toimunud lööktööbrigaadide üleliiduline kongress toetas loosungit «Viisaastak nelja aastaga!». Kongress pöördus kõigi tööliste poole üleskutsega alustada võitlust selle teostamise eest. See loosung sai kogu töölisklassi lipukirjaks võitluses maa industrialiseerimise eest.

Massilise võistluse tulemused ilmnesid juba 1929. aastal: aprillist oktoobrini kasvas tööviljakus rohkem kui 20% võrra. Raskeetööstuse toodang suurenes viisaastaku esimesel aastal peaaegu 30% võrra, teisel aastal aga 46% võrra.

Tekkis üha uusi võistluse vorme. Artjomi-nimelise eesrindliku kaevanduse töölised Donbassis saatsid Oktoobrirevolutsiooninimelise mahajäänud kaevanduse abistamiseks kohale «ühiskondliku puksiiri» — oma parimate lööktööliste brigaadi. Sellele algatusele järgnesid paljude teiste ettevõtete töölised, tekkis «ühis-

kondliku puksiiri» liikumine. Leningradi tehastes — K. Marxi nimelises tehases, «Svetlanas» ja «Sevkabelis» koostasid töölised omapoolseid suurendatud ülesannetega tootmisplaane ja võtsid kohustuse seadmete parema kasutamise, materjalide kokkuhoiu ja tööviljakuse suurendamise teel plaaniülesanded ületada. 30-ndate aastate alguses levis vastusplaanide koostamise liikumine ulatuslikult üle kogu maa.

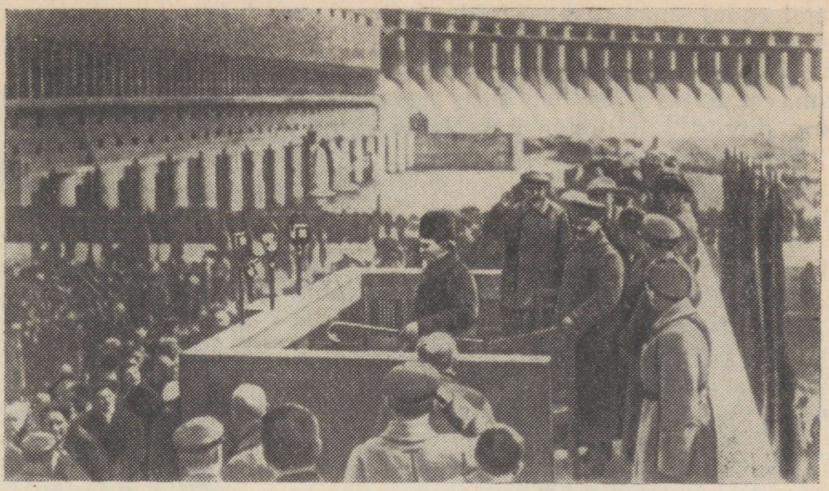
Viisaastaku hiiglased läksid käiku. Nõukogude Liit muutus tohutuks ehitusplatsiks, kus nii päeval kui öösel, suvel ja talvel kerkisid tööstushiiglased. Neil aastail oli väga vähe ehitusmehhanisme. Labidas ning käru olid ehitajate peamised tööriistad. Kuid nende algeliste vahenditegagi tegid töölised imet.

Stalingradi traktoritehase ehitajate kollektiiv võttis endale kohustuse ehitada tehas valmis aasta varem valitsuse poolt kindlaksmääratud tähtajast. Töölised, kellest üle poole oli noorsugu, töötasid määratu entusiasmiga, ületades kõiki norme. Ameerika firma «Kan» insenerid, kes viibisid konsultantidena ehitusel, planeerisid konstruktsioonide paigaldamiseks monteerimistsehhis 163 päeva. Ehitajad otsustasid lühendada seda tähtaega 52 päevale, tegelikult aga paigaldasid konstruktsioonid 28 päevaga. Tööde tempo ei langenud isegi neljakümnekraadilise pakasega. Ja ehitajad pidasid oma sõna: 17. juunil 1930. a. tuli tehase konveierilt esimene traktor, mille töölised saatsid Moskvasse kingituseks partei XVI kongressile. Tehasele anti F. E. Dzeržinski nimi.

Aasta enne tähtaega lõppes Turkestani—Siberi raudtee rajamine. 1930. aastal avati Turksibil rongiliiklus. Turksibi kollektiiviga võistlesid Dneprogessi ehitajad. Nad töötasid suure innuga ja saavutasid maailmarekordi betooni paigaldamisel. Esmakordselt maailma ehituspraktikas viidi siin edukalt läbi ulatuslikud betoneerimistööd talvetingimustes. Dneprostroilased pidasid oma sõna: nad püstitasid hiiglasliku elektrijaama aasta enne valitsuse tähtaega. 1932. aastal andsid Dneprogessi turbiinid voolu. Suure panuse võidu heaks Dnepril andis Kommunistlik Noorsooühing, mille eest teda autasustati Lenini ordeniga.

Kangelaslikult töötasid Euroopa suurimate, Magnitogorski ja Kuznetski metallurgiatehaste ehitajad. Mitte üksnes suvel, vaid ka talvel, käreda Siberi pakasega rajasid nad uut kivisöe- ja metallurgiabaasi riigi idaosas. Leninlik Kommunistlik Noorsooühing võttis ehituse oma šefluse alla. Kommunistliku Noorsooühingu lähetuskirjadega saabus Magnitka ja Kuznetski kõrgahjude ehitustöödele üle 12 000 noore ehitaja.

1930. aasta sügisel tekkis ähvardav olukord Harkovi traktoritehase ehitusel. Enne talve tulekut oli vaja betoneerida mehhaanikatsehhi korpus. Partei ja Kommunistlik Noorsooühing kutsusid töölisi üles pingutama kogu jõudu ja ülesandega toime tulema. Mahajäänud jaoskonnas nr. 8 töötas 60 kommunistlikust noorest koosnev brigaad. Nad nimetasid end «viisaastaku punakaartlaste

Dneprogessi käikulaskmisele pühendatud pidulik miiting. Tribüünil M. I. Kalinin, G. K. Ordžonikidze ja G. I. Petrovski.

pataljoniks» ja tõotasid mitte katkestada tööd enne, kui on paika pandud viimane kuupmeeter betooni. 18 päeva kestis kangelaslik võitlus. Lõpetanud vahetuse, jäid paljud kommunistlikud noored ehitusele, et vajaduse korral asendada seltsimehi. Ja nad võitsid. Tsehhi betoneerimine lõpetati 13 päeva enne tähtaega. Kustumatu kuulsuse omandasid kommunistlikud noored, kes ehitasid kauges taigas Komsomolski linna Amuuri ääres.

Töökangelaslikkuse eest, mida kommunistlikud noored ilmutasid viisaastaku ehitustel, silmapaistva initsiatiivi eest sotsialistliku võistluse ja lööktöö arendamisel autasustati Leninlikku Kommunistlikku Noorsooühingut 1931. aastal Tööpunalipu ordeniga. *See oli Kommunistliku Noorsooühingu teine orden.*

Uued tehased varustati eesrindliku tehnikaga. Käikulastud uued, samuti rekonstrueeritavad vanad tehased, varustati kõige eesrindlikuma tehnikaga. Suurem osa seadmeid saadi juba kodumaistest ettevõtetest. Eriti suur oli selles Leningradi osatähtsus. Leningradi tehased olid maa industrialiseerimise peamiseks baasiks.

Kodumaisest toodangust ei jätkunud aga üha kasvavate nõudmiste rahuldamiseks masinate ja seadmete, eriti tööpinkide osas. Nõukogude riik oli veel sunnitud neid suurel hulgal ostma välismaalt.

Seadmete ostmiseks oli vaja suuri summasid. Nende saamiseks suurendati kulla tootmist, metsamaterjali, mangaani, nafta jne. eksporti (väljavedu). Nõukogude riik vedas välismaale vilja, võid, mune ja teisi põllumajandussaadusi, kuigi tol ajal oli Nõukogude-

maal endal suuri raskusi toiduainetega ning kehtis kaardisüsteem leiva ja teiste toiduainete ostmiseks. Kuid nõukogude inimesed mõistsid, et teist väljapääsu ei ole, ning olid teadlikult nõus piirama oma tarvidusi, et oleks võimalik osta vajalikke seadmeid ning niiviisi kiirendada maa industrialiseerimist.

Sedamööda kuidas lasti käiku uusi tootmisriistu ja -vahendeid tootvaid tehaseid, vähenes masinate ja seadmete sissevedu välismaalt. Kui viisaastaku alguses veeti sisse ligemale kolmandik masinatest, siis 1932. aastal kaeti impordi (sisseveo) arvel vaid üks kaheksandik masinate vajadusest.

Töölisklass ja insener-tehnilised töötajad rakendasid kogu oma jõu, et Nõukogudemaa saavutaks kiiremini tehnilise ja majandusliku sõltumatuse. Tehastes koostati omapoolseid plaane, kuidas maksimaalselt vähendada seadmete ja materjalide sissevedu välismaalt ning korraldada nende tootmist kodumaal.

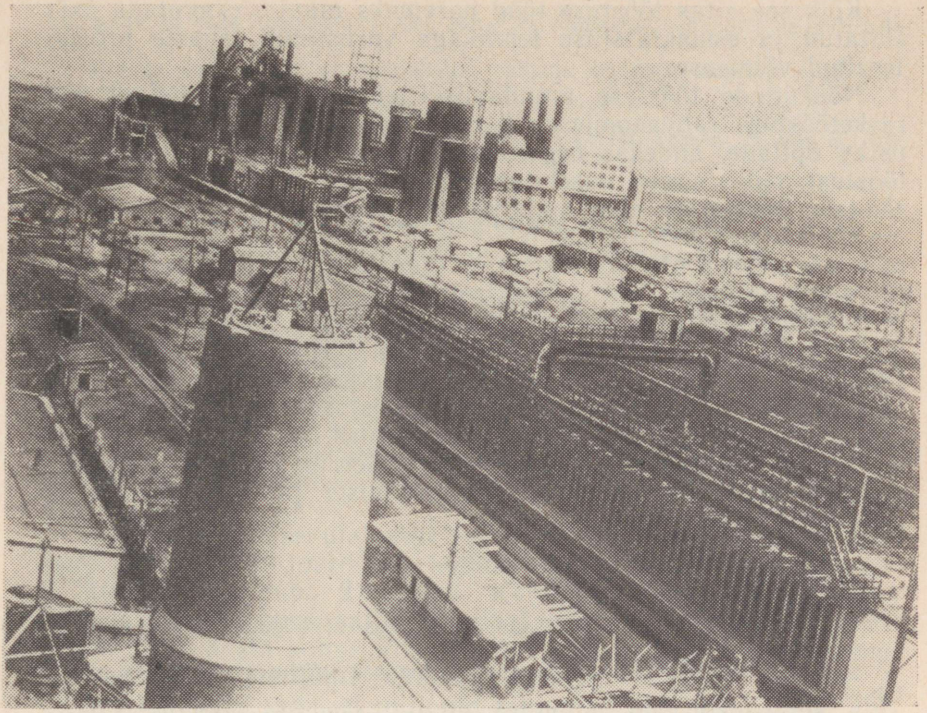
Võitlus eesrindliku tehnika tundmaõppimise eest. Uued tehased varustati eesrindliku tehnikaga. Võimalikult kiiresti oli vaja *seda tehnikat tundma õppida,* et korraldada tootmist ettevõtete kogu projekteeritud võimsuse ulatuses. See oli keeruline ülesanne, mida lahendades tuli jagu saada suurtest raskustest.

Näiteks F. E. Dzeržinski nimeline traktoritehas pidi tootma arvestuste kohaselt 144 traktorit ööpäevas. Kuid esimestel kuudel pärast käikulaskmist andis tehas 5—10 traktorit kuus. See seletub peamiselt sellega, et 80% tehase töölistest olid eilsed ehitajad, kellel puudus tehniline ettevalmistus. Tunda andsid ka suured puudujäägid tootmistöö organiseerimises, võrdsustamine töötasu osas ja teised põhjused. Samasugust olukorda võis kohata teisteski ettevõtetes.

Partei kutsus töölisi, insenere, tehnikuid ja majandusmehi üles tundma õppima tehnikat ning saavutama ettevõtete ettenähtud

Siia tuleb Magnitogorsk.

Magnitogorski metallurgiatehas on valmis. 1932. aasta.

võimsus. Sotsialistliku tööstuse töötajad reageerisid elavalt sellele üleskutsele. Kõikjal asusid töölised visalt tehnikat tundma õppima. Käitistes loodi tootmistehniliste kursuste, tööliste tehnilise kirjaoskuse ja kvalifikatsiooni tõstmise ringide lai võrk. Kõrge kvalifikatsiooniga töölised võtsid uustulnukad oma šefluse alla, jagasid neile oma tootmiskogemusi ja aitasid tundma õppida keerulisi seadmeid. Selle märkimisväärse algatuse üheks initsiaatoriks oli Donbassi kaevanduse «Kotšegarka» eekaevur Nikita Izotov. Ta organiseeris kaevanduses 1932. aastal koolijaoskonna, kus õpetas ametit noortele eekaevuritele. *Izootovlik liikumine* levis laialdaselt söetööstuses ja teistes tööstusharudes.

1932. aastal kehtestas Nõukogude valitsus tehniliste teadmiste miinimumi kohustusliku õpetamise tööstuse juhtivate kutsealade töölistele, kellelt nõuti riikliku tehnilise eksami õiendamist. Töölised õppisid visalt tundma masinaid ja seadmeid. Ühtlasi rakendati abinõusid tootmise organisatsiooni parandamiseks ja tehti lõpp töötasu võrdsustamisele. Kes töötas paremini ning tootlikumalt, see hakkas suuremat tasu saama.

Kõik see aitas tööstuse tööd paremaks muuta, saavutada äsja ehitatud ja esmaklassilise tehnikaga varustatud tehaste projekteeritud võimsuse.

Nõukogude tööstuse arendamisel etendas silmapaistvat osa rasketööstuse rahvakomissar Sergo Ordžonikidze, kes oli Lenini ustav õpilane, andekas organisaator ja juhtija. Ta tundis hästi tööstust, viibis sageli uusehitustel ja käitistes, oli tihedalt seotud tööliste, inseneride ning majandusmeestega.

Töölisklassi töökangelaslikkus ning tööstuse juhtimise ja tootmise organiseerimise parandamine *tagasid viie aasta plaani ennetähtaegse täitmise.* Nafta-, elektrotehnika- ja masinaehitustööstus täitsid oma viie aasta plaanid ennetähtaegselt juba 1931. aastal. Nõukogude Liidu tööstus tervikuna aga täitis viie aasta plaani 1932. aasta lõpuks, s. t. nelja aasta ja kolme kuuga.

Samal ajal aga sellistes tähtsates tööstusharudes, nagu metallurgias, kivisöetööstuses ja mõnedes teistes, jäi tunduvalt puudu viie aasta plaani ülesannete täitmisest. See oli tingitud peamiselt tõsistest puudustest tootmise planeerimisel ja organiseerimisel nendes tööstusharudes.

KÜSIMUSI.

1. Missugused peamised ülesanded lahendas nõukogude rahvas esimesel viisaastakul?
2. Milles avaldus töölisklassi avangardne osa võitluses viie aasta plaani täitmise eest?
3. Missugust osa etendas Leninlik Kommunistlik Noorsooühing võitluses maa industrialiseerimise eest esimesel viisaastakul?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

V. I. Lenini artiklist «Kuidas organiseerida võistlust?».

25.—28. detsembril 1917. a.
(7.—10. jaanuaril 1918. a.)

Kodanlikud autorid on kirjutanud ja kirjutavad täis terveid paberimägesid, ülistades konkurentsi, eraettevõtlikkust ja muid kapitalistide ning kapitalistliku korra suurepäraseid voorusi ja võlusid. Sotsialistidele on pandud süüks, et nad ei taha aru saada nende vooruste tähtsusest ega arvestada «inimese loomust». Tegelikult on aga kapitalism ammu juba asendanud iseseisva väikekaubatootmise, kus konkurents võis vähegi *laias* ulatuses kasvatada ettevõtlikkust, energiat ja julget pealehakkamist, suure ja hiiglasliku vabrikutootmisega, aktsiaettevõtete, sündikaatide ja teiste monopolidega. Konkurents *niisuguse* kapitalismi tingimustes tähendab elanikkonna *massi* selle hiiglaenamuse, töötava rahva üheksakümne üheksa sajandiku ettevõtlikkuse, energia ja julge pealehakkamise ennekuulmatult metsikut mahasurumist, tähendab samuti võistluse asendamist finantskelmuse, despotismi ja lõmitamisega sotsiaalse redeli tipul.

Sotsialism ei summuta võistlust, vaid vastupidi, loob esmakordselt võimaluse rakendada seda tõesti *laialdaselt*, tõesti *massilises* ulatuses, tõmmata töötajate enamus tõepoolest niisuguse töö areenile, kus nad võivad ennast avaldada, oma võimeid arendada, avastada talente, keda rahva seas on äraarvama-

tult palju ja keda kapitalism tallas, rõhus ja lämmatas tuhandete ja miljonite kaupa.

Praegu, kus võimul on sotsialistlik valitsus, on meie ülesanne organiseerida võistlust.

V. I. Lenin, Teosed, 26. kd., lk. 373.

§ 32. Sotsialismi pealetung kogu rindel. Suur revolutsiooniline pööre põllumajanduses.

Murrang külas. Heade kolhooside eeskuju veenis talupoegi üha enam kollektiivse majandamise kasulikkuses. Juba 1928. aastast alates hakkas kolhooside arv kiiremini kasvama. Kuid *murrang külas toimus 1929. aasta teisel poolel.* Siis läksid kolhoosi keskmikud, kes moodustasid talurahva enamiku. Varem astusid kolhoosi peamiselt sulased ja kehvikud. Nüüd algas keskmike massiline liikumine — nad läksid kolhoosidesse tervete külade ja isegi rajoonide kaupa.

Kolhoosiliikumise ulatusest annavad ülevaate järgmised andmed: 1929. aasta juulis oli kolhoosides 1 miljon talumajandit, 1. oktoobril aga juba 2 miljonit. Kahe-kolme kuu jooksul astus kolhoosidesse niisama palju talupoegi kui kogu eelnenud 12 aasta vältel. 1929. aasta kolme viimase kuu jooksul ühines aga kolhoosidesse veel 2,7 miljonit talumajapidamist.

See tähendas seda, et miljonid talupojad pöördusid uuele, sotsialistlikule teele. Oli jõudnud kätte aeg talumajapidamiste *üldise kollektiviseerimise läbiviimiseks.* Oli tekkinud võimalus asendada kulakute teraviljatoodang kolhooside ja sovhooside toodanguga.

Üleminek uuele poliitikale külas. Kolhoosiliikumise tormilist kasvu arvestades võttis ÜK(b)P Keskkomitee 5. jaanuaril 1930. a. vastu otsuse «Kollektiviseerimise tempost ja riigi abist kolhooside ülesehitamisel». Selles otsuses oli fikseeritud partei ja nõukogude võimu uus poliitika külas — talumajapidamiste *üldise kollektiviseerimise teostamine ja selle alusel kulakluse kui klassi likvideerimine.* Kulaklusega võitlemise abinõud üldise kollektiviseerimise piirkondades olid samuti kindlaks määratud NSV Liidu Kesktäitevkomitee ja Rahvakomissaride Nõukogu spetsiaalse määrusega, mis võeti vastu 1930. aasta veebruaris.

Üldine kollektiviseerimine kavatseti lõpule viia põhiliselt esimese viisaastaku lõpuks (1933. aastaks). Kõige tähtsamad teraviljapiirkonnad (Põhja-Kaukaasia, Kesk- ja Alam-Volgamaa), kus oli palju kolhoose, sovhoose ja masina-traktorijaamu, pidid kollektiviseerimise läbi viima 1931. aasta kevadeks, ülejäänud teraviljapiirkonnad aga 1932. aasta kevadeks. ÜK(b)P Keskkomitee soovitas talupoegadel luua põllumajanduslikke artelle, s. t. ühendada oma jaosmaa-põllusiilud, veoloomad ning põhiline inventar

ühismajapidamiseks (kusjuures artelli liikmel säilib isiklik majapidamine, kuhu kuulub õueaiamaa, väikeinventar, lehm, väikesed koduloomad ja -linnud).

Üldise kollektiviseerimise piirkondades keelati maa rentimine ja palgatöö kasutamine eramajapidamistes. Nõukogudele anti õigus kulakutelt võõrandada maa, inventar, kariloomad ja muu vara, mis oli kogutud talupoegade ekspluateerimise teel, ning ümber asustada kulakuid teistesse elukohtadesse, kus nad peavad ausalt töötama. See tähendaski kulakluse kui klassi likvideerimist, s. t. kulakliku tootmise likvideerimist.

ÜK(b)P Keskkomitee pidas vajalikuks kiirendada traktoreid, kombaine ja muid põllutöömasinaid tootvate tehaste ehitamist, et anda kolhoosidele uut tehnikat, kergendada kolhoosnike tööd ja tõsta põllumajanduse tootlikkust. Kolhooside rajamiseks eraldati 1930. aastal 500 miljonit rubla.

Küla elas üle unustamatuid päevi. Kõikjal kogunes talurahvas koosolekutele, et otsustada peamist küsimust — kas ühineda kolhoosidesse või elada vana viisi. Vaieldi, veendi kõhklejaid. Koosolekutele tulid kolhoosnikud vanadest kolhoosidest ja tõendasid kolhoosikorra eeliseid oma kogemuste põhjal. 1930. aasta alguses saabusid maale töölisklassi lähetatud «kahekümneviietuhandelased» (tegelikult oli neid 35 000). Nendest 70% olid kommunistid ja 10% kommunistlikud noored. Töölised veensid talupoegi julgemini asuma uue elu teele. Ja talupojad uskusid neid. Iga päev tekkis üha uusi kolhoose. Sageli valisid talupojad töölisklassi saadikuid oma kolhooside esimeesteks.

Energiliselt tegutsesid külanõukogud. Linnade nõukogud saatsid neile appi ligi 10 000 oma rahvasaadikut. Pulbitsevat elu elasid partei- ja komsomoliorganisatsioonid, kes said samuti märkimisväärset täiendust linnast. Kõige paremad ja teadlikumad talupojad astusid Kommunistliku Partei ja Kommunistliku Noorsooühingu ridadesse.

Võitlus liialdustega kolhooside rajamisel. Küla hakkas elama uut sotsialistlikku elu. Kogu Nõukogudemaa tundis rõõmu kolhoosiliikumise edusammudest. Kuid peagi hakkas paljudest kohtadest saabuma alarmeerivaid teateid partei joone jämedate moonutuste kohta kolhooside rajamisel. Kesk-Aasia ja Taga-Kaukaasia vabariikide, tööstusliku keskrajooni ja teiste oblastite juhtivad töötajad hakkasid forsseerima kollektiviseerimise tempot. Nad otsustasid kollektiviseerimise läbi viia 1930. aasta kevadeks, kuigi selleks ei olnud vajalikke tingimusi. Paljudes kohtades sunniti talupoegi kolhoosi astuma, kasutades selleks administratiivseid abinõusid. Talupoegi ähvardati kulakuks kuulutada ning valimisõigusest ilma jätta. Esines veel muidki leninlike koopereerimispõhimõtete rikkumisi. Näiteks hakati reas oblastites forsseeritult rajama kommuune, ühistades mitte üksnes põhilised tootmisvahendid, vaid ka elamud, väikesed koduloomad ja -linnud. Kuid vaja-

likke abinõusid nende moonutuste vältimiseks õigel ajal tarvitusele ei võetud. Oma tolleaegsetes esinemistes kutsus Stalin üles kiirendama kollektiviseerimise tempot, arvestamata V. I. Lenini hoiatusi selle kohta, et ülemäärane kiirustamine selle ülimalt raske küsimuse lahendamisel on äärmiselt ohtlik ning lubamatu, kuna see võib talupoegi vaid kolhoosidest eemale peletada.

Kollektiviseerimise leninlike printsiipide rikkumine tekitas talupoegades rahulolematust. Seda kasutas kulaklus, kes hakkas tegema kihutustööd nõukogude korra ja kolhooside vastu. Kulakud intensiivistasid ise kahjurlust ning veensid ühtlasi ka kolhoosi astuvaid keskmikke loomi tapma ja inventari maha müüma. Paljud talupojad võtsidki kulakute nõu kuulda, tapsid lehmi, sigu ning lambaid ja tekitasid niiviisi põllumajandusele suurt kahju. Neis piirkondades, kus liialdustega mindi eriti kaugele, läks kulakuil korda provotseerida talupoegi isegi Nõukogude-vastastele väljaastumistele.

Partei Keskkomitee võttis tarvitusele abinõud kolhooside rajamisel tehtud vigade likvideerimiseks. 1930. aasta veebruaris-märtsis vastuvõetud Keskkomitee otsustes hoiatati kõiki partei- ja nõukogude organeid, et on tarvis *rangelt kinni pidada leninlikust joonest kolhooside rajamisel.* Mõnedes oblastites ja kraides vallandati partei- ja nõukogude organisatsioonide juhte, kes olid teinud kolhooside loomisel jämedaid vigu ega olnud osanud neid kiiresti parandada. Selleks et kaasa aidata kolhooside tugevnemisele, andis riik neile uut suurt abi: kolhoosid vabastati kaheks aastaks loomade pealt võetavaist maksudest, suurendati rahalist toetust,

Talupojad registreerivad end kolhoosi astumiseks.

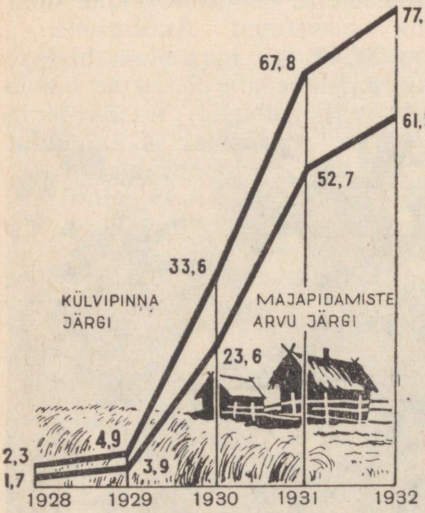
puudustkannatavaile kolhoosidele anti seemnelaenu. Kiirendatud tempos rajati masina-traktorijaamu.

Kõigisse nendesse abinõudesse suhtusid talupojad rahuldustundega. Hoolimata sellest, et kolhoosidest lahkus osa talupoegi, kes olid kolhoosi astunud neile avaldatud surve tõttu, arenes kolhoosiliikumine edasi. 1. juuliks 1930. a. oli kolhoosidesse ühinenud 6 miljonit ehk 23,6% talumajapidamistest. Sel aastal sai riik kolhoosidelt üle poole kogu kaubateraviljast. See tähendas, et põllumajanduse saatust määrasid nüüdsest peale mitte üksiktalumajapidamised, vaid kolhoosid ja sovhoosid.

Sotsialismi pealetung kogu rindel. Üleminekuga üldise kollektiviseerimise ja kulakluse kui klassi likvideerimise poliitikale *algas sotsialismi pealetung kapitalistlikele elementidele kogu rindel,* linnas ja maal, kõigis rahvamajanduse harudes.

Konkreetse programmi sotsialismi laiahaardeliseks pealetungiks kogu rindel kavandas Kommunistliku Partei XVI kongress, mis toimus 1930. aasta juunis. Kongress tegi partei Keskkomiteele ülesandeks tagada ka edaspidi Nõukogudemaa industrialiseerimise kiire tempo, saavutada viie aasta plaani täitmine nelja aastaga, pöörata peatähelepanu rasketööstuse, eriti masinaehituse kui kogu rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise põhilise baasi arendamisele. Kongress püstitas tähtsa rahvamajandusliku ülesande — luua riigi idaosas teine kivisöe- ja metallurgiabaas Uraali maagi ja Siberi (Kuznetski) kivisöe ühendamise alusel.

Põllumajanduse edasise kollektiviseerimise küsimuses märkis XVI kongress, et on vaja kõige rangemalt täita talupoegade kolhoosi astumise vabatahtlikkuse printsiipi. Kollektiviseerimise peamiseks vormiks peab olema põllumajanduslik artell, mahajäänud rahvuslikes piirkondades aga ühise maaharimise ühistud kui üleminekuvorm artellile.

Põllumajanduse kollektiviseerimine (%-des).

Üldise kollektiviseerimise otsustavad edusammud. Nõukogudemaal jätkus kolhoosiliikumine. Sedamööda kuidas lasti käiku viisaastaku töostushiiglasi, suurenes maale saadetavate traktorite, kombainide ja teiste põllutöömasinate arv. Riik ehitas üha uusi masina-traktorijaamu. 1931. aasta lõpuks oli neid 1400.

Laias mastaabis valmistati riigi kulul ette kaadrit kolhoosidele. Kõik see tugevdas olemasolevaid kolhoose ja soodustas uute rajamist.

Erakordse kärsitusega ootasid miljonid talupojad esimest massilist kolhoosilõikust. Ja kui 1930. aasta sügisel kolhoosid said suurema saagi kui üksikmajapidamistes saadi, tuli kolhoosidesse uusi sadu tuhandeid ja miljoneid talupoegi. Ka kolhoosnikud ise hakkasid talupoegi aktiivsemalt kolhoosidesse kutsuma. Nad moodustasid värbamisbrigaade ja initsiatiivgruppe, kes tegid üksiktalupidajate keskel agitatsioonitööd.

1931. aasta sügisel oli teraviljapiirkondades talumajapidamiste kollektiviseerimine põhiliselt lõpetatud ja selle alusel kulaklus kui klass likvideeritud. Seega oli suur *revolutsiooniline pööre külas* saavutanud otsustava võidu.

KÜSIMUSI.

1. Missuguse plaani üldise kollektiviseerimise teostamiseks kavandas ÜK(b)P Keskkomitee oma otsuses 5. jaanuarist 1930. a.?
2. Milles seisid moonutused kolhooside rajamisel ja missugused abinõud võeti tarvitusele nende kõrvaldamiseks?
3. Mida tähendas sotsialismi laiahaardeline pealetung kogu rindel?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Klassivõitlusest kolhooside rajamisel.

Uraali Kolhooside Liidu informatsioonibülletäänist 5. detsembril 1930. a. ja Kolhoositsentri 1930. aasta informatsioonikirjadest.

1. Butka rajoon (Uraal).

«Kolhoosis «Töö Maailm» Gorkinskoje külas on artelli juhatuse liikmete ja viljavarumise komisjoni liikme majad maha põletatud.

Portnikovo külanõukogu Konovalovaja külas löödi maha põllumajandusliku artelli esimees...»

2. Rokovo rajoon (Uraal).

«Popovskaja küla kolhoosis on kulakute kahjurlus omandanud suure ulatuse: rikutakse rehepeksumasinaid, torgatakse maasse raudorke, valatakse niidumasinaid soolveega üle jm.»

3. Turinski rajoon (Uraal).

«Usselino külanõukogus tapeti naine — külanõukogu liige — aktiivse tegutsemise pärast kollektiviseerimisel.

Kortino külanõukogus mürgistasid kulakud kolhoosi vilja.

Petrovskoje külanõukogus sokutavad kulakud kolhoosnike majadesse anonüümkirju ähvardusega tappa, kui kolhoosnikud kolhoosist välja ei astu.»

4. Siber.

«...Novosibirski ringkonnas jäi ühes asulas kulakute agitatsioonitöö tõttu 620 veisest alles 180.

Siberi Barabinski ringkonnas tapsid Kupino rajooni kolhoosid 50% ühiskarjast, sest kolhoosi etteotsa olid jäänud kulakud ja jõukad talupojad.»

5. Baškiiria.

«Kollektiviseerimise ulatus on tavatu, kuid vähem tugev pole ka kulakute vastupanu. Avalikke võitlusteid nad ei kasuta, kollektiviseerimislaine on juba liiga võimas, kuid jäävad varjatud teed. Kulak otsib abi naistelt, agiteerides neid kollektiviseerimise vastu. Kuid kulakute töö kõige tõsisemaks, kõige ohtlikumaks resultaadiks tuleb tunnistada kariloomade massiline hävitamine.

Kulakute agitatsioon, et kolhoosis tuleb kõik ära anda, viib selleni, et talupojad lausa hävitavad loomi.»

6. Ivanovo oblast.

«Tööbrigaadide liikmed teatavad oma kirjades, et kõrvuti hooguvõtva kollektiviseerimisega on märgatavalt tugevnenud küla kulaklike ja jõukate elementide vastupanu. Nii esinesid kulakud avalikult Nerehta rajooni ja kolhoosi «XII Oktoober» real koosolekutel või siis saatsid kulakute sabarakke, kes hüüdsid: «Kolhoos on silmus, kolhoos koorib paljaks...» jne... Kulakute agitatsiooni esitatakse ka sellisel kujul: «Varsti tuleb sõda ja võimupööre. Kolhoosnikud puuakse üles.» Selle tulemusena seal, kuhu ilmub meie brigaad, tõstavad talunaised kõva kisa ja keelduvad igaviisi kolhoosi minemast.»

§ 33. Esimese viisaastaku tulemused. Sotsialismi majandusliku vundamendi rajamine.

NSV Liidu muutumine industriaalriigiks. Esimese viisaastaku lõpuks oli põhiliselt lahendatud ajalooline ülesanne muuta Nõukogudemaa mahajäänud agraarmaast *eesrindlikuks industriaalmaaks*. Viisaastaku jooksul ehitati 1500 suurt ettevõtet, enamik vanu tehaseid ja vabrikuid aga varustati uute seadmetega ja laiendati. Tänu sellele tõusis 1932. aastal tööstustoodangu erikaal rahvamajanduse kogutoodangus 70,7%-le, tööstuses aga moodustas tootmisvahendite tootmine 53,4%.

Kõige suuremat edu saavutas masinaehitus. Tekkisid uued tootmisharud, mida Nõukogudemaal varem polnud: traktorite, kombainide, autode, lennukite, lennukimootorite, keeruliste tööpinkide, suurte turbiinide ja generaatorite, võimsate vedurite ja vagunite tootmine, seadmete tootmine mustmetallurgia ja kütteainetööstuse jaoks jne. 1932. aastal tootis Nõukogude tööstus 10 korda rohkem masinaid kui 1913. aastal.

Nõukogude rahvamajandus sai järjest enam kodumaise päritoluga masinaid. NSV Liit lõpetas auru- ja elektrivedurite, autode, traktorite, põllutöömasinate, kõrgahjuseadmete, bluumingute, mootorite, turbiinide ja elektriahjude sisseveo välismaalt. Masinaid sissevedavast maast muutus NSV Liit masinaid tootvaks maaks. Masinate toodangu poolest tõusis Nõukogude Liit teisele kohale maailmas, jäädes maha vaid Ameerika Ühendriikidest.

Suured olid edusammud ka teistes rasketööstuse harudes. Mustmetallurgia tootmisvõimsused kahekordistusid. Idas oli rajatud uus metallurgiabaas. Olid loodud suured värvilise metallurgia

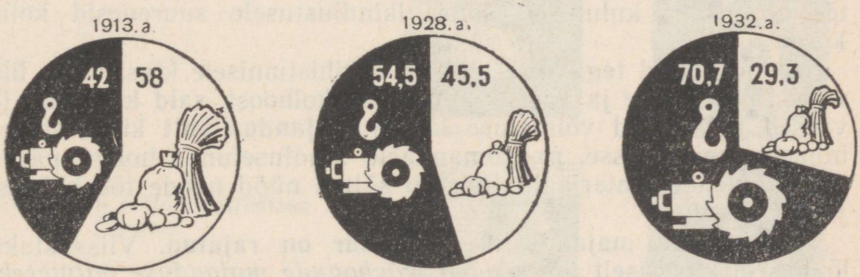
kombinaadid: Uraali vasekombinaat, Ridderi polümetallikombinaat, Volhovi alumiiniumikombinaat jt.

Täiesti uue tööstusharuna loodi keemiatööstus. Lasti käiku või olid ehitamisel Voskressenski, Neeva, Aktjubinski, Bobrii, Gorlovka, Berezniki jt. keemiakombinaadid. Koola poolsaarel Hibiinides kaevandati suures ulatuses apatiite ja kaaliumi soolasid mineraalväetiste tootmiseks. Esimesena maailmas organiseeris NSV Liit sünteetilise kautšuki tootmise, mis vabastas riigi vajadusest seda välismaalt sisse vedada.

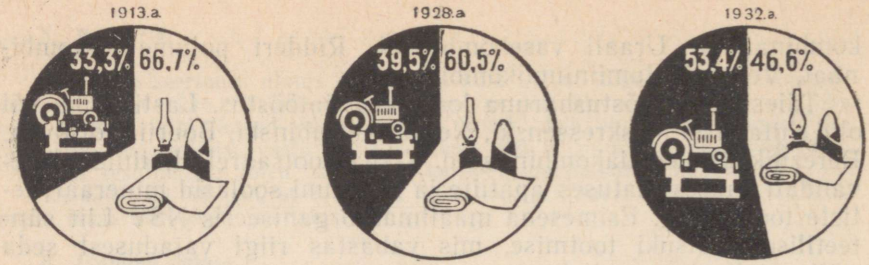
Määratu samm astuti edasi elektrifitseerimise valdkonnas. GOELRO plaanis ettenähtud elektrijaamade ehitamine koguvõimsusega poolteist miljonit kilovatti sai teoks juba 1931. aastal. Elektrienergia toodang ületas 1932. aastal peaaegu seitsmekordselt 1913. aasta taseme.

1932. aastal ületas tööviljakus tööstuses 1913. aasta taseme kaks korda. Tööviljakuse kasvutempo osas jättis NSV Liit kõik kapitalistlikud riigid seljataha.

Esimesel viisaastakul *alustati kõigis varem mahajäänud vabariikides suurejoonelist tööstuse rajamist.* Seda tehti enamarenenud nõukogude vabariikide, eelkõige Vene NFSV vennaliku abiga. Valgevenemaal ehitati 40 uut käitist, nende seas põllutöömasinate tehas Gomelis, tööpingitehas Minskis, suur Ossinovka elektrijaam. Elektrienergia toodang suurenes peaaegu viis korda. Taga-Kaukaasia Föderatsioonis viidi lõpule Bakuu naftatööstuse ja Armeenia vasekaevanduste tehniline rekonstrueerimine. Gruusias rekonstrueeriti mangaanitööstus ja ehitati mitu elektrijaama. Kesk-Aasia vabariikides ehitati põllutöömasinate tehas Taškenti, puuvillavabrikud Ferganasse ja Ašhabadi ning siidihaspeldamisvabrikud Samarkandi, Buhhaarasse ja Ferganasse; ehitati toiduainetetööstuse ettevõtteid, elektrijaamu jne. Kasahstanis lasti käiku ligi 40 käitist, nende hulgas väga tähtsad värviliste metallide kombinaadid ning NSV Liidu kolmas söekaevandamise baas Karagandas. Koos tööstuse kasvamisega kasvas ka tööliskiassi rahvuslik kaader.

NSV Liidu muutumine industriaalmaaks (suurtööstuse ja põllumajanduse toodangu vahekord).

Tootmisvahendite tootmine tööstuse kogutoodangus.

Ka külas on loodud baas sotsialismile. Viisaastaku jooksul ühines ligemale 15 miljonit talumajandit (61,5% nende üldarvust) 210 000 kolhoosi. *NSV Liit muutus sotsialistliku suurpõllumajanduse maaks.*

1932. aastal andsid kolhoosid ja sovhoosid 84% põllumajanduse kogu kaubatoodangust. See tähendas, et otsustav osa põllumajanduslikus tootmises kuulus sotsialismile. Kulaklik, kapitalistlik tootmine oli likvideeritud.

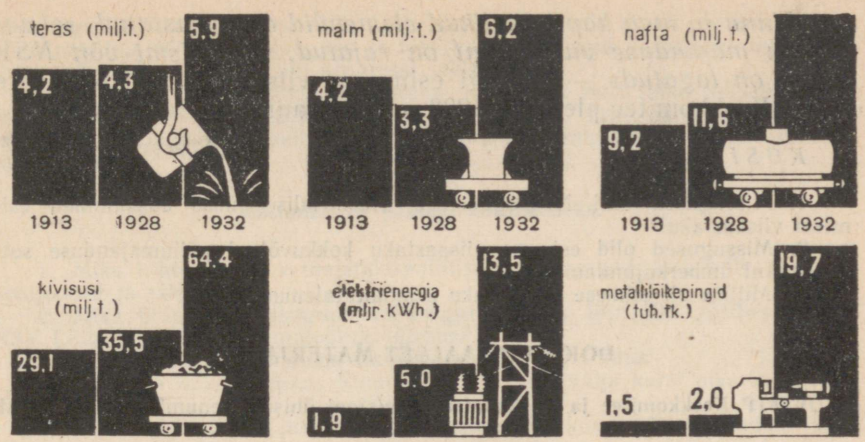
Tundmatuseni muutus maaharimise tehniline baas. Viisaastakul rajas riik ligikaudu 2500 masina-traktorijaama. 1932. aastal haris kolhooside ja sovhooside maad peaaegu 150 000 traktorit.

Kolhoosid ja sovhoosid harisid üles palju uusi maid, külvipind suurenes tunduvalt. Kuid teraviljade saagikus jäi veel endisele tasemele. Parem oli olukord tehniliste kultuuride osas. Puuvillakasvatajad suurendasid märgatavalt puuvilla tootmist. NSV Liit lõpetas puuvilla sisseveo välismaalt.

Paranes nõukogude inimeste elu. Viisaastak tõstis nõukogude rahva materiaalset ja kultuurilist elujärge. Sotsialismi võiduga kõigis rahvamajanduse harudes likvideeriti Nõukogudemaal *ühe inimese ekspluateerimine teise poolt.* 1931. aasta alguseks tehti NSV Liidus täielikult ja alatiseks lõpp tööpuudusele. Viisaastaku jooksul kahekordistus tööliste ja teenistujate arv. Valdav enamik töölisi ja teenistujaid läks üle 7-tunnilisele tööpäevale. Suurenes töötasu. Riigi kulutused sotsiaalkindlustusele suurenesid kolm korda.

Kolhoosikord tegi lõpu talurahva kihistumisele klassideks, likvideeris viletsuse ja vaesuse. Astunud kolhoosi, said kehvikud ja vaesed keskmikud võimaluse tõusta majanduslikult kindlustatud inimeste seisundisse, nad omandasid kindlusetunde homse päeva suhtes. Nende materiaalne heaolu sõltus nüüd nende töö hulgast ja kvaliteedist.

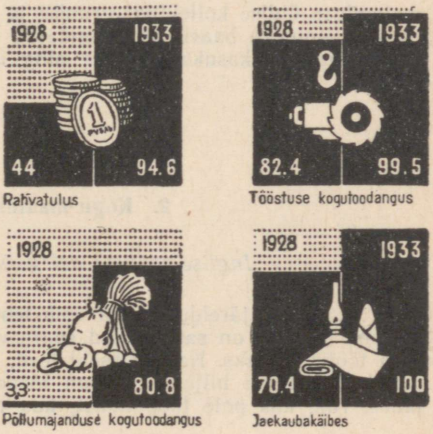
Sotsialismi majanduslik alusmüür on rajatud. Viisaastaku lõpuks oli põhiliselt *üle saadud Nõukogude majanduse mitmesektorilisusest.* Kadusid riigikapitalism, erakapitalism ja patriarhaalne majandus. Väikekaubatootmise sektor oli põhiliselt muude-

Rasketööstuse tähtsamate toodanguliikide tootmise kasv.

tud sotsialistlikuks. Kuigi teatav osa üksiktalumajapidamisi jäi alles, etendasid need riigi majanduselus tühist osa. Sotsialistlik sektor oli mõõtmatult kasvanud ja laienenud ning oli kujunenud jagamatult valitsevaks sektoriks kõigis rahvamajanduse harudes.

Sellele vastavalt *muutus ka nõukogude ühiskonna klassistruktuur*. Kapitalistlikud elemendid linnas ja maal olid likvideeritud. Kolhoositeele asunud talurahvas oli muutunud sotsialistlikuks klassiks. Töölisklass oli kasvanud arvuliselt ja kvalitatiivselt. Kõik see tähendas, et küsimus «kes keda» oli lõplikult ja tagasipöördumatult otsustatud sotsialismi kasuks nii linnas kui ka maal. See tähendas, et NSV Liidus oli rajatud sotsialismi majanduslik vundament.

Sotsialistliku sektori osatähtsus (%-des).

«Linna ja maa kapitalistlikud elemendid on purustatud, sotsialistliku majanduse vundament on rajatud, sotsialismi võit NSV Liidus on tagatud» — nii tegi esimesest viisaastakust kokkuvõtte partei Keskkomitee pleenum 1933. aasta jaanuaris.

KÜSIMUSI.

1. Missugused olid Nõukogudemaa industrialiseerimise edusammud esimesel viisaastakul?
2. Missugused olid esimese viisaastaku kokkuvõtted põllumajanduse sotsialistlikul ümberkujundamisel?
3. Milline oli esimese viisaastaku peamine tulemus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. ÜK(b)P Keskkomitee ja Keskkontrollkomisjoni ühise pleenumi resolutsioonist.

7.—12. jaanuaril 1933. a.

Esimese viisaastaku tulemused.

Industrialiseerimispoliitika järjekindla teostamise ja kogu rindel sotsialismi laiaulatusliku pealetungi läbiviimise tulemusel täitis NSV Liidu tööliisklass bolševike partei juhtimisel edukalt viisaastaku põhiülesande — on loodud omaenda eesrindlik tehniline baas kogu rahvamajanduse sotsialistlikuks rekonstrueerimiseks...

Väiketalunduslikust mahajäänud maast, nagu seda oli vana Venemaa, tõusis NSV Liit tehniliselt ja majanduslikult kõige rohkem arenenud maade esiridadesse...

...*muutus NSV Liit agraarmaast industriaalmaaks*, mis tugevdas NSV Liidu majanduslikku sõltumatust, sest *NSV Liit sai võimaluse toota valdava enamiku vajalikust sisseseadest omaenda ettevõtetes*...

Ühelt poolt tööstuse kiire kasv ja teiselt poolt kulakluse kui klassi likvideerimise poliitika edukas teostamine andsid võimaluse varustada põllumajandust traktorite ja uusimate põllutöömasinatega, ühendada talupoegade väikesed üksikmajandid suurteks kollektiivmajanditeks ja organiseerida ulatuslik teravilja- ja loomakasvatussovhooside võrk...

Sotsialistliku tööstuse kasvu baasil, tähtsamate teraviljarajoonide põllumajanduse üldise kollektiviseerimise ja kulakluse kui klassi likvideerimise poliitikale ülemineku baasil on lahendatud põhiküsimus «kes — keda», on lahendatud sotsialismi kasuks ja linna ning maa kapitalistlike elementide kahjuks...

NLKP kongresside, konverentside ja Keskkomitee pleenumite resolutsioonid ja otsused, Tallinn, 1957, III kd., lk. 177—185.

2. Kogu maailma tööliste üritus.

Inglise tööliste delegatsiooni aruandest, 1932. a.

....Ainuke järeldus, mida võib teha kõige meie poolt nähtu alusel, on see, et vene töölised on saavutanud suure võidu mitte üksnes endi, vaid kogu maailma tööliste heaks. Nad näitasid teed, mida mööda peavad minema kõik teised maad varem või hiljem. Siin on tõepoolest tööliste riik ja progress tööliste jaoks, riik, kus pole tööpuudust, kus töötasu suureneb ja kus on olemas tõe-

line julgeolek tööliste jaoks. NSV Liidu kaitsmine ei ole ainult Venemaa, vaid kogu maailma tööliste üritus, kes ei tohi lubada, et neid kasutataks uue maailma, selle ainsa tööliste riigi progressi takistamiseks.

Meie, inglise delegatsioon, kohustume jutustama kogu tõde töölistele, kes meid valisid Venemaale sõitmiseks, et ümber lükata vale, mida levitab kapitalistlik ajakirjandus, ja selleks, et ühendada laiu rahvahulki tööliste isamaa toetamiseks.

Küsimusi IV peatüki kordamiseks.

1. Miks kehtestati uus majanduspoliitika? Missugused olid selle poliitika põhijooned ja tähtsus?
2. Miks ühinesid nõukogude vabariigid ühtseks liitriigiks? Milles seisab NSV Liidu moodustamise ajalooline tähtsus?
3. Leninlik plaan sotsialismi ülesehitamiseks NSV Liidus.
4. Millal ja miks kuulutas Kommunistlik Partei välja kursi maa industrialiseerimisele?
5. Miks kuulutas ÜK(b)P XV kongress välja kursi põllumajanduse kollektiviseerimisele? Mida tehti massilise kollektiviseerimise ettevalmistamiseks pärast XV kongressi?
6. Kuidas teostati maa industrialiseerimine? Missugust osa etendas töölisklassi tööaktiivsuse tõus industrialiseerimisel?
7. Kuidas teostati põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine? Kuidas abistas töölisklass töötavat talurahvast kolhoosielu rajamisel?
8. Missugused faktid andsid tunnistust, et NSV Liidus on rajatud sotsialismi majanduslik vundament?

Mida lugeda.

Tš. Aitmatov, Esimene õpetaja. Raamatus «Kaameli Silm». Tallinn, 1963, lk. 209—260.
J. Drabkina, Mustad kuivikud, Tallinn, 1965.
P. Nilin, Karmus, Katseaeg, Tallinn, 1960.
N. Pogodin, Kremli kellad, Kolmas pateetiline. (Kolm näidendit, Tallinn, 1960.)
T. Sjomuškin, Alitet läheb mägedesse, Tallinn, 1960.

RAHVAMAJANDUSE SOTSIALISTLIKU REKONSTRUEERIMISE LÕPULEVIIMINE. SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA PÕHILINE ÜLESEHITAMINE (1933—1937).

§ 34. NSV Liidu võitlus rahu ja kollektiivse julgeoleku eest fašistliku agressiooni vastu.

Kahe sõjakolde kujunemine. Kapitalistlikus maailmas jätkus vastuolude teravnemine. Tugevnes võitlus müügiturgude ja tooraineallikate pärast, juba jaotatud maailma ümberjaotamise eest. Kasvas uue maailmasõja oht. Kõigepealt õhutasid sõda jaapani ja saksa imperialistid.

Juba 1931. aastal hõivas Jaapan Hiina kirdeprovintsid (Mandžuuria), lõi seal platsdarmi kallaletungiks Nõukogude Liidule ning edasiseks pealetungiks Hiinale ja Kagu-Aasia maadele. Nii tekkis Kaug-Idas ohtlik maailmasõja kolle.

Euroopa südames oli sõjakoldeks fašistlik Saksamaa. 30-ndate aastate alguseks oli Saksamaa Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa laenude varal suutnud taastada oma majandusliku võimsuse, luua esmaklassilise sõjatööstuse, mis võis massiliselt toota tanke, lennukeid ja muud sõjatehnikat. 1933. aastal aitasid saksa imperialistid võimule Hitleri fašistliku partei. Fašistlik diktatuur purustas tööliskiassi revolutsioonilised organisatsioonid, kihutas Saksamaa Kommunistliku Partei põranda alla, likvideeris demokraatlikud vabadused, mürgitas natsionalismimürgiga väikekodanluse laiad massid ja osa tööliskiassi. Hitlerlik Saksamaa hakkas palavikuliselt relvastuma ja asus agressiooni teele, selleks et kehtestada oma ülevõimu maailmas.

Agressiooni teele asus ka fašistlik Itaalia. 1935. aastal vallutas ta Etioopia (Abessiinia). Järgmisel aastal organiseerisid Saksamaa ja Itaalia Hispaanias kindral Franco mässu ning seejärel sõjalise interventsiooni Hispaania vabariigi vastu ja lämmatasid selle. Saksamaa ja Itaalia sõlmisid omavahel sõjalise liidu, niinimetatud «Kominternivastase pakti», millega ühines Jaapan.

Pimestatuna leppimatust klassivihast sotsialismimaa vastu, ergutasid Ameerika, Inglismaa ja Prantsusmaa valitsevad ringkonnad fašistlikke agressoreid. Nende maade imperialistid lootsid, et neil läheb korda suunata Saksamaad, Itaaliat ja Jaapanit Nõukogude Liidu vastu. Seepärast ei reageerinud Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa rahvusvaheliste lepingute rikkumistele Saksamaa poolt, ei takistanud tema relvastumist, ei astunud välja fašistliku agressiooni ohvriks langenud Etioopia, Hispaania ega Hiina kaitseks.

NSV Liidu rahvusvahelise autoriteedi kasv. Nõukogude Liit esines ainsa järjekindla võitlejana rahu eest ja fašistlike agressorite vastu. Nõukogude Liidu rahvusvaheline autoriteet kasvas ja tugevnes iga aastaga. Kogu maailma töörahvas tundis uhkust tööliste ja talupoegade riigi edusammude üle sotsialismi ehitamisel. Kapitalistlike maade valitsevad ringkonnad olid sunnitud arvestama NSV Liidu kasvavat võimsust.

Üha suurem arv kodanlikke riike kehtestas Nõukogude Liiduga diplomaatilised suhted. 1933. aasta novembris kehtestati Ameerika Ühendriikide presidendi Franklin Roosevelti initsiatiivil diplomaatilised suhted NSV Liidu ja Ameerika Ühendriikide vahel. Lühinägelik ja mittearukas Nõukogude Liidu «mittetunnustamise» poliitika, mida eelmised Ameerika Ühendriikide valitsused olid ajanud 16 aasta vältel, lõppes läbikukkumisega.

NSV Liidu määratu suure rahvusvahelise autoriteedi näitajaks oli fakt, et 1934. aasta septembris pöördusid 30 riiki Nõukogude Liidu poole kutsega astuda Rahvasteliitu. Selles nägid nad kõige tähtsamat sammu Rahvasteliidu autoriteedi ja tema osatähtsuse tugevdamiseks rahvusvahelistes suhetes. Nõukogude valitsus otsustas selle kutse vastu võtta. Nõukogude valitsus lootis, et Rahvasteliit, vaatamata kõigile tema puudustele, võib etendada rahu tööriistana teatavat osa, seda enam, et kõige agressiivsemad riigid — Jaapan ja Saksamaa — olid 1933. aastal Rahvasteliidust välja astunud. Nõukogude Liit kasutas laialdaselt seda rahvusvahelist organisatsiooni võitluseks rahu eest. Rahvasteliidu kõnetoolilt kõlas korduvalt NSV Liidu välisasjade rahvakomissari, vana bolševiku M. M. Litvinovi hääl. Ta propageeris kirglikult rahu ja kollektiivse julgeoleku ideid, paljastas vihaselt fašistlikke agressoreid ja nende käsilasi. Nõukogude rahva saadiku häält kuulas kogu maailm.

NSV Liidu võitlus kollektiivse julgeoleku eest, fašistliku agressiooni vastu. Nõukogude valitsuse arvates võis fašistliku agressiooni ohtu kõrvaldada üksnes rahuarmastavate rahvaste pingutuste ühendamise ja *agressorile kollektiivse vastulöögi* organiseerimise teel. Seepärast tegi Nõukogude valitsus suuri jõupingutusi *kollektiivse julgeoleku süsteemi loomiseks.*

1933. aastal esitas Nõukogude valitsus rahvusvahelisele desarmeerimiskonverentsile arutamiseks deklaratsiooni projekti

agressiooni määrangu kohta, mis välistas igasuguse võimaluse agressori õigustamiseks. Kuigi peamised kapitalistlikud riigid seda projekti vastu ei võtnud, kirjutas NSV Liit kümne riigiga alla pakti agressori määrangu kohta.

1935. aastal sõlmis Nõukogude Liit vastastikuse abistamise pakti Prantsusmaa ja Tšehhoslovakkiaga. Need lepingud oleksid võinud etendada tähtsat osa fašistliku agressiooni ärahoidmisel. Kuid nagu näitasid hilisemad sündmused, tegutsesid Prantsusmaa valitsevad ringkonnad ebasiiralt ega täitnud otsustaval momendil oma lepingulisi kohustusi.

NSV Liit nõudis Rahvasteliidus majanduslike sanktsioonide rakendamist Etioopiale kallaletunginud fašistliku Itaalia vastu. Ta astus otsustavalt välja Saksa-Itaalia interventsiooni vastu Hispaanias. Nõukogude valitsus nõudis sõjaliste sanktsioonide rakendamist fašistlike interventide vastu. Kuid Inglismaa ja Prantsusmaa survel seda ettepanekut vastu ei võetud.

Nõukogude rahvas ulatas abistava käe vabadustarmastavale hispaania rahvale, kes võitles kangelaslikult fašistlike mässajate ja interventide vastu. Sadu nõukogude vabatahtlikke võitles *internatsionaalsetes brigaadides,* mis loodi 54 maalt saabunud vabatahtlike-antifašistide poolt. NSV Liidust saadeti vabariiklikku Hispaaniasse tanke, lennukeid ja muud relvastust. NSV Liidu töötajad kogusid üle 47 miljoni rubla. Selle raha eest saadeti Hispaaniasse kümneid laevu toiduainete ja ravimitega.

1936. aasta märtsis, kui Jaapani imperialism valmistus röövellikuks kallaletungiks Mongoolia Rahvavabariigile, sõlmis Nõukogude Liit Mongooliaga vastastikuse abistamise lepingu ja teatas kategooriliselt, et ta ei jäta mongoolia rahvast hätta. See sundis jaapani imperialiste loobuma kallaletungist Mongoolia Rahvavabariigile. 1937. aastal abistas Nõukogude Liit hiina rahvast, kes oli langenud Jaapani uue kallaletungi ohvriks. 21. augustil kirjutas NSV Liit Hiinaga alla mittekallaletungilepingule, andis talle soodsatel tingimustel suure laenu, saatis lennukeid, tanke, relvastust ja kütust. Paljud nõukogude lendurid võtsid vabatahtlikult osa hiina rahva õiglasest sõjast jaapani interventide vastu.

NSV Liit demonstreeris kogu inimkonnale oma vankumatut otsust kaitsta rahu ja ohjeldada agressoreid.

KÜSIMUSI.

1. Missugused maailmasõja kolded kujunesid 30-ndate aastate alguses?
2. Mis andis tunnistust NSV Liidu rahvusvahelise autoriteedi kindlustumisest?
3. Miks astus Nõukogude Liit Rahvasteliitu ja missugust poliitikat ta seal teostas?
4. Missugust abi andis Nõukogude Liit fašistliku agressiooni ohvriks langenud maadele?

1. M. I. Kalinini pöördumisest ameerika rahva poole raadio teel.

29. novembril 1933. a.

Ühendriikide kodanikud!

Meie kahe riigi vahel normaalsete ametlike suhete kehtestamise momendil on mul hea meel Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide rahvaste nimel anda edasi südamlik tervitus Ameerika Ühendriikide rahvale. Nõukogude Liidu linna ja maa töötav rahvas demonstreeris möödunud 16 aasta jooksul kogu maailmale hiiglaslikku ülesehitustööd. Suurte jõupingutustega muutis ta lühikese ajaga meie maa mahajäänud agraarmaast eesrindlikuks industriaalmaaks ja just seepärast suhtuvad meie töölised ja talupojad suurima huvi ja tähelepanuga tehnilise progressi eesrindlikku maasse — Ameerika Ühendriikidesse.

Tehnilise progressi ja inimeste heaolu tagamise kõige tähtsamaks tingimuseks on rahu säilitamine ja kindlustamine rahvaste vahel. Ma olen veendunud, et kui kõrvaldatakse kõik kunstlikud tõkked täieliku ja mitmekülgse suhtlemise teelt meie kahe suure maa rahvaste vahel, siis toob see määratut kasu mitte ainult nende mõlema huvidele, vaid ka inimkonna majandusliku ja kultuurilise progressi ning üldise rahu kindlustamise üritusele.

2. NSV Liidu astumine Rahvasteliitu.

Nõukogude valitsuse vastusest rühma riikide läkitusele Nõukogude Liidu astumise kohta Rahvasteliitu. 15. septembril 1934. a.

Nõukogude valitsus sai Rahvasteliidu märkimisväärselt arvult liikmetelt... läkituse, milles nad märgivad, et Rahvasteliidu missiooniks on rahu organiseerimine ja et selleks on vaja tervikuna kõigi riikide koostööd, ning kutsuvad NSV Liitu astuma Rahvasteliitu ja temaga koos töötama.

Arvestades seda, et nimetatud läkitus, mille saatjaiks on Rahvasteliidu liikmete valdav enamus, esindab Rahvasteliidu tõelist rahutahet ja NSV Liiduga koostöö vajalikkuse tunnustamist, Nõukogude valitsus, kes peab rahu organiseerimist ja kindlustamist oma välispoliitika põhiülesandeks ja kes pole kunagi jäänud kurdiks ettepanekutele rahvusvaheliseks koostööks rahu huvides, on valmis kuulda võtma saadud läkitust ja saama Rahvasteliidu liikmeks, asudes selles temale sobivale kohale.

§ 35. Teise viie aasta plaani täitmine tööstuses.

Teise viisaastaku põhiülesanded. Teostanud edukalt esimese viisaastaku ülesanded, asus nõukogude rahvas täitma uut, veelgi grandioossemat *teise viie aasta plaani (aastaiks 1933—1937)*. Selle plaani kinnitas 1934. aasta jaanuaris ÜK(b)P XVII kongress. Teisel viisaastakul tuli lahendada järgmised põhiülesanded: teha täielikult lõpp Nõukogude majanduse mitmesektorilisusele, lõplikult likvideerida kapitalistlikud elemendid ja põhjused, mis neid sünnitavad, lõpule viia kogu rahvamajanduse tehniline rekonstrueerimine, kindlustada suurtööstuse, eelkõige rasketööstuse edasine, veelgi võimsam tõus (teisel viisaastakul oli kavas lasta käiku uusi ja rekonstrueeritud ettevõtteid 3,5 korda rohkem

kui esimesel viisaastakul), mehhaniseerida põllumajandus, tehniliselt rekonstrueerida transport; viia lõpule põllumajanduse kollektiviseerimine ja saavutada kolhooside organisatsiooniline ja majanduslik tugevnemine, suurendada nende tootlikkust ja tulukust; lahendada põhiliselt rahvastevahelise faktilise ebavõrdsuse likvideerimise ajalooline ülesanne, tagada NSV Liidu kõigi rahvaste majanduse ja kultuuri kiire tõus, tagada kultuurirevolutsiooni otsustav edu, majanduse võimsa tõusu alusel tõsta rahva elatustaset.

Nende ülesannete teostamine pidi tagama *sotsialismi põhilise ülesehitamise NSV Liidus.*

Rahva poliitilise aktiivsuse tõus. 1934. aastal toimusid järjekordsed nõukogude valimised, millest võttis osa märksa rohkem valijaid kui eelmistel valimistel 1931. aastal. Kõige suuremat aktiivsust ilmutas töölisklass. Valimised demonstreerisid rahva kasvavat usaldust Kommunistliku Partei vastu. Miljonid töötajad võtsid osa nõukogude, nende sektsioonide ja saadikugruppide tegevusest. Suurenes ühiskondlike organisatsioonide osa riigiasjade juhtimisel. Ametiühingutele anti üle töökaitse ja sotsiaalkindlustus, millega kuni 1933. aastani tegeles Töö Rahvakomissariaat.

Kasvas nõukogude inimeste teadlikkus ja organiseeritus, suurenes nende loominguline aktiivsus. Kujunemas oli uus inimene, kes oli piiritult ustav kodumaale, mehine, võimeline jagu saama raskustest teel suure eesmärgi poole.

Neid suurepäraseid omadusi demonstreerisid ilmekalt ekspeditsioonist osavõtjad jäälõhkujal «Tšeljuškin». Tšeljuškinlased väljapaistva nõukogude teadlase O. J. Šmidti juhtimisel võtsid ette teekonna Leningradist Vladivostokki Põhjamereteed kaudu. 1934. aasta veebruaris läks jääpankade vahel puruksmuljutud «Tšeljuškin» Tšukotka meres põhja. 103 ekspeditsiooni liiget asusid jääle. Nad olid jääpangal kaks kuud, jätkates erakordselt rasketes tingimustes teaduslikku tööd. Kogu maailma hämmastas nende mehisus ja kartmatus. Nõukogude valitsus saatis tšeljuškinlaste päästmiseks laevu, lennukeid ja muid vahendeid. Lendurid M. V. Vodopjanov, I. V. Doronin, N. P. Kamanin, S. A. Levanevski, A. V. Ljapidevski, V. S. Molokov ja M. T. Slepnjov päästsid Arktika karmides tingimustes kõik ekspeditsioonist osavõtjad.

16. aprillil 1934. a. kehtestas NSV Liidu Kesktäitevkomitee kõrgeima autasu — *Nõukogude Liidu kangelase* aunimetuse. Esimesena anti see aunimetus lenduritele-kangelastele, kes päästsid tšeljuškinlased.

Võitlus tehnilise rekonstrueerimise lõpuleviimise eest. Teise viisaastaku põhiliseks majanduslikuks ülesandeks oli kogu rahvamajanduse *tehnilise rekonstrueerimise* lõpuleviimine.

Kõigepealt oli vaja tagada järsk tõus metallisulatamises ja kivisöetootmises, mis ei suutnud rahuldada maa vajadusi. Seepärast ehitati teise viisaastaku jooksul kiirendatud korras uusi kõrg- ja martäänahje ning kaevandusi. Metallurgia ja söetootmise

ettevõtteis paranes töö organiseerimine ja tugevnes töödistsipliin. Paljud insenerid ja tehnikud siirdusid kontoritest kõrg- ja martäänahjude juurde ning kaevandustesse. Suurenes kaevurite ja metallurgide töötasu. Töölised omandasid tehnilisi teadmisi. Tootmise eesrindlased töötasid stahhaanovlikult.

Kiires tempos arenesid ka teised rasketööstuse harud — masina-, keemia- ja elektrotehnikatööstus. Käiku lasti üha uusi täiusliku tehnikaga varustatud esmaklassilisi käitisi: Uraali ja Kramatorski raskemasinatehased, Uraali vagunitehas, Tšeljabinski traktoritehas, Harkovi puurmasinate tehas ja palju teisi.

Üldse ehitati teise viisaastaku vältel 4500 suurt tööstusettevõtet — kolm korda rohkem kui esimesel viisaastakul.

Masinaehituse suur (kolmekordne) kasv aitas lahendada töömahukate ja raskete protsesside mehhaniseerimise ülesannet kõige tähtsamates tööstusharudes. Elektrienergia tootmise suurendamine teisel viisaastakul 2,7-kordseks võimaldas põhiliselt lõpule viia tööstuse elektrifitseerimise. Tööstuse elektrifitseerimise poolest jõudis NSV Liit ühele esimestest kohtadest maailmas.

Rahvamajanduse kõigi harude tehniline rekonstrueerimine kulges edukalt. Raudteetransport sai võimsaid vedureid ja suure kandejõuga vaguneid, kogu vagunipark viidi üle automaatpidurdusele, juurutati vagunite automaathaakimist ja automaatset blokeerimist. Elektrifitseeriti ligi tuhat kilomeetrit raudteed.

Teisel viisaastakul omandas suure ulatuse kapitaalehitus varem mahajäänud rahvusvahariikides. Just sel perioodil toimus edukalt nende industrialiseerimine.

Novaatorite liikumine tööstuses. Teise viie aasta plaani eduka täitmise eest peetava võitluse käigus tekkis 1935. aastal suurepärane tootmisnovaatorite liikumine, mida ühe tema algataja nime järgi hakati nimetama *stahhaanovlikuks liikumiseks.*

Ööl vastu 31. augustit 1935. a. laskus kaevanduse «Tsentralnoje Irmino» (Donbassis) eekaevur Aleksei Stahhanov kaevandusse ja raius kuue töötunni jooksul lahti 102 tonni sütt, ületades normi 14,5 korda.

Stahhanov organiseeris töö uut moodi. Tavaliselt eekaevur mitte üksnes ei raiunud sütt lahti, vaid toestas ise ka koristusee. Sellele tööle kulus tal pool ajast ja lahtiraievasar seisis sellal tegevusetult. Stahhanov organiseeris töö teisiti: ta ainult raius sütt lahti, kaks abitöölist aga toestasid tema järel koristusett. Seepärast töötas eekaevur tootlikult terve vahetuse vältel ja sütt toodeti vahetpidamata. Stahhanovi eeskujule järgnesid paljud eekaevurid ja saavutasid seninägemata tööviljakuse.

Teated Donbassi kaevurite tublist tööst levisid kiiresti üle kogu maa ja kutsusid ellu eesrindlike tööliste tähelepanuväärse liikumise vanade tehniliste normide ületamise ja tööviljakuse järsu tõstmise eest.

Gorki autotehase sepp Aleksander Bussõgin valmistas vahetuses normikohase 675 väntvõlli asemel 1050 väntvõlli. Vitšuga kangrud Jevdokia ja Maria Vinogradovad hakkasid teenindama 16—24 telje asemel kumbki 70—100 telge,

seejärel aga 144 telge. Jalatsitööstuses täitis pealsetegija N. Smetanin töönormi kahekordselt. Vedurijuht P. Krivonoss (Donbassis) hakkas vedama kaubaronge kaks korda suurema kiirusega.

Stahhaanovlikku liikumist valmistas ette kogu varasem arenemine. Tema tekkimine oli võimalik seetõttu, et oli loodud uus tehnika ja oli kasvanud uus kaader, kes oli suuteline tehnikat efektiivselt kasutama. Kommunistlik Partei toetas stahhaanovlikku liikumist ja võttis tarvitusele abinõud, et muuta see massiliseks. 1935. aasta novembris toimus Moskvas stahhaanovlaste üleliiduline nõupidamine. Üle 3000 eesrindliku töölise arutasid koos partei ja valitsuse juhtidega küsimust, missuguseid abinõusid on tarvis rakendada, et kõik töölised saavutaksid eesrindlaste tööviljakuse taseme. Stahhaanovliku liikumise küsimustele oli pühendatud 1935. aasta detsembris toimunud partei Keskkomitee pleenum, mille tööst võttis osa ligikaudu 3000 eesrindlikku töölist, inseneri ja majandusmeest. Pleenumi otsuses rõhutati, et stahhaanovliku liikumise edasiarendamiseks on vaja kõrvalekaldumatult tõsta tööliste kultuurilist ja tehnilist taset, muuta tehnilise miinimumi õpetamine üldiseks ja kõigile töölistele kohustuslikuks. Tänu partei, ametiühingute ja Kommunistliku Noorsooühingu toetusele omandas novaatorite liikumine massilise iseloomu.

Tänu sotsialistliku võistluse ja stahhaanovliku liikumise hoogsale arenemisele tegi tööviljakus tööstuses järsu hüppe ülespoole: ta suurenes teise viisaastaku jooksul plaanikohase 63% asemel 82% võrra. *Tööstus täitis teise viie aasta plaani üheksa kuud enne tähtaega.* See oli nõukogude töölisklassi uus silmapaistev saavutus.

Kapitalistlike maade proletariaat jälgis vaimustusega tootmisnovaatorite töökangelastegusid NSV Liidus. Selline liikumine polnud mõeldav kapitalistlikes riikides, sest seal oleks ta pöördunud tööliste endi vastu. Seda mõtet väljendas hästi rühm Belgia mäetöölisi oma kirjas A. Stahhanovile. Paludes teda jagada oma töökogemusi, kirjutasid nad: «Me ei mõtlegi neid kogemusi siin rakendada. Kuninglikes kaevandustes on küllalt töötuid. Kui igaüks meist hakkab tootma poole rohkem, seab ta vallandamise ohtu seltsimehe.»

KÜSIMUSI.

1. Missugused olid teise viisaastaku peamised ülesanded?
2. Kuidas lahendati teise viisaastaku majanduslik põhiülesanne — rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise lõpuleviimine?
3. Mis oli stahhaanovliku liikumise tekkimise aluseks?

P. P. Postõševi kõnest Kiievi stahhaanovlaste kokkutulekul.

13. november 1935. a.

... Stahhaanovlik liikumine pole mingi ootamatus. Seda liikumist valmistas ette sotsialistliku võistluse kogu varasem arenemine ja ta on selle kõige kõrgemaks astmeks.

Stahhaanovlik liikumine... on sotsialismiajastu sotsialistliku võistluse ja lööktöö kõrgeim vorm, mis ühendab endas sotsialistliku võistluse varasemate vormide kõiki jooni ja mis on rikastanud neid oma tootmisharu tehnika täiusliku valdamisega.

Stahhaanovlik liikumine on meie tööstuse ja põllumajanduse eesrindlike inimeste bolševistlik võitlus kõrge, tõeliselt sotsialistliku tööviljakuse eest, toodangu kõrge kvaliteedi eest, oma eesrindlike tootmiskogemuste edasiandmise eest tööliste ja kolhoosnike laiadele hulkadele, süstemaatilise töö eest oma tehniliste teadmiste süvendamiseks, üha täiuslikumate töövõtete, töö ja tootmise organiseerimise uute meetodite lakkamatu otsimise eest.

Te näete, et Stahhanovid, Krivonossid, Vinogradovad, Bussõginid, Demtšenkod on tõepoolest meie ajastu kõige eesrindlikumad inimesed, sest need inimesed ühendavad endas sotsialistliku teadlikkuse kõrge taseme ja piiritu andumuse sotsialismiüritusele tootmistehnika sügava tundmisega, loova suhtumisega oma töösse...

§ 36. Kolhoosikorra võit külas.

Kolhooside organisatsiooniline ja majanduslik tugevdamine. Teise viisaastaku jooksul saavutas kolhoosikord NSV Liidus täielikku võidu. Neil aastail oli partei tähelepanu keskpunktis kolhooside organisatsiooniline ja majanduslik kindlustamine. Noored kolhoosid ei saanud otsekohe tugevaks muutuda ega suutnud täiel määral realiseerida kolhoosikorras peituvaid suuri võimalusi. Suuri puudusi oli töö organiseerimises, tehnika kasutamisel ja tulude jaotamisel. Kolhooside organisaatoritel polnud veel küllaldasi kogemusi suurmajapidamise juhtimiseks. Mitmetes kohtades, eriti Põhja-Kaukaasias ja Ukrainas, oli paljudesse kolhoosidesse pugenud vaenulikku elementi, endisi kulakuid, kes püüdsid kolhoose seestpoolt õõnestada.

Kõik see nõudis kolhooside kindlustamist nii organisatsioonilises kui ka majanduslikus suhtes. See aga tähendas: õigesti organiseerida tööd ja tehnika kasutamist, jaotada tulusid selliselt, et kolhoosnikud oleksid huvitatud ühistootmise kasvust, kasvatada oskuslike organisaatorite kaadrit.

Tundma õppinud ja üldistanud vanade kolhooside kogemusi, juhatas partei 30-ndate aastate alguses kolhoosidele parima töö organiseerimise vormi alalise kolhoosnike koosseisuga *tootmisbrigaadide* näol, kusjuures brigaadidele on kinnistatud alalised maatükid, kariloomad ja inventar.

Partei soovitas tulusid kolhoosides jaotada sotsialismi põhimõttel — töö hulga ja kvaliteedi järgi, arvestades seda *normipäe-*

vades. Kuipalju kellelgi töö eest normipäevi koguneb, niipalju eest saab ta ka tasu.

See pidi äratama kolhoosnikes materiaalset huvi kolhoositootmise suurendamise vastu.

Kommunistlik Partei püstitas ülesande — *muuta kolhoosid bolševistlikeks ja kolhoosnikud jõukaks.* 1933. aasta veebruaris toimus I üleliiduline kolhoosnikute-löökтööliste kongress, kus arutati konkreetseid teid selle ülesande lahendamiseks.

Lakkamatu vooluna saadeti maale traktoreid, autosid ja muid masinaid. Masina-traktorijaamadesse, mille arv pidevalt kasvas, suunati insener-tehnilisi töötajaid ja agronoome. Riik õpetas välja tuhandeid traktoriste, kombainereid ja teisi põllumajanduse spetsialiste, samuti kolhoositootmise organisaatoreid — kolhooside esimehi, brigadire, põllutöölisi ja loomakasvatajaid.

Kolhooside ja sovhooside tugevdamiseks moodustas partei masina-traktorijaamade ja sovhooside juurde *poliitosakonnad.* ÜK(b)P Keskkomitee valis ja suunas poliitosakondadesse 25 000 paremat parteitöötajat. Masina-traktorijaamade poliitosakonnad tegid suurt poliitilist kasvatustööd rahvahulkades, aidates tõsta nende sotsialistlikku teadlikkust ja organiseeritust. Nad kasvatasid inimestes ausat suhtumist töösse ja ühiskondlikku omandisse, teadmist, et kolhoosi tähtsaimaks kohuseks on riiklike kohustuste täitmine. Poliitosakonnad juhtisid võitlust kolhoosidesse pugenud endiste kulakute hulgast pärineva vaenuliku elemendi paljastamiseks ja minemakihutamiseks. Kahe olemasoluaasta jooksul etendasid masina-traktorijaamade poliitosakonnad suurt osa kolhooside tugevdamisel.

Kolhoosielu põhikiri. Kolhoosikorra edasisele kindlustamisele aitas kaasa uus *põllumajandusliku artelli tüüppõhikiri,* mis võeti vastu 1935. aasta veebruaris II üleliidulise kolhoosnikute-löökтööliste kongressi poolt.

Põhikiri ühendas õigesti kolhoosniku isiklikud huvid kogu artelli ühiskondlike huvidega. See oli suunatud kolhooside edasisele tugevdamisele. Põhikiri nägi ette kõigi artelli liikmete põllusiilude ühendamise ühtseks maamassiiviks, mida kasutati kollektiivselt. Maa kinnistati kolhoosidele tähtajata kasutamiseks, s. t. põliselt, mida kinnitati riikliku aktiga. Ühistati ka kõik veoloomad, põllumajandusinventar, seeme ja majandushooned, mis olid vajalikud kollektiivseks majandamiseks.

Kolhoosnik peab valdava osa oma tööajast pühendama ühismajapidamisele. Ta saab artelli tuludest oma osa vastavalt tema poolt väljatöötatud normipäevade arvule, mis on tema peamiseks elatusallikaks. Selle kõrval nägi põhikiri ette, et kolhoosnikul võis olla väike abimajand, mis koosneb õueaiamaast, väikeinventarist, eluhoonetest, kindlaksmääratud arvust koduloomadest jne.

Põhikirjas oli märgitud, et iga artelli liige on kohustatud hoidma kolhoosi ja riigi vara, pidama töödistsipliini ja rangelt

silmas pidama riigi huve. Põhikirja järgi kuulus otsustav osa artelli elus kolhoosnike üldkoosolekule, kes valib artelli juhatuse ja esimehe, kinnitab artelli liikmeks vastuvõtmise jne.

Novaatorite liikumine maal. Linna eeskujul arenes tootmisnovaatorite liikumine ka maal. «Kui uudis Stahhanovi kohta jõudis meie kolhoosidesse, meie masina-traktorijaamadesse,» kirjutas kombainer-novaator F. I. Kolessov, «näis mulle ja teistele kombaineritele, nagu oleksime me seda uudist juba ammugi oodanud, nagu oleks Stahhanov meile ainult meelde tuletanud, mida me võime ja peame tegema.»

Üks novaatorite liikumise silmapaistvaid algatajaid traktoristide seas oli Praskovja Angelina — Starobeševo masina-traktorijaama (Ukraina NSV) traktorist. Angelina oli esimene naistraktorist. 1930. aastal istus ta traktorirooli taha ja organiseeris hiljem esimese naiste traktoribrigaadi NSV Liidus. 1935. aastal oli Angelina II üleliidulise kolhoosnikute-lööktööliste kongressi delegaadiks. Oma sõnavõtus kongressil andis ta lubaduse suurendada traktoritööde mahtu traktori kohta 1200 hektarini normikohase 300 hektari asemel. Selle kohustuse täitmiseks korraldas Angelina ümber brigaadi töö, seadis sisse traktorite hooldusremondi, korraldas kütuse ja vee õigeaegse kohaletoomise. See kindlustas edu: 1935. aastal tegi Angelina brigaadi iga traktor töid 1230 hektaril. Sellele algatusele järgnesid paljud teised traktoristid.

Eesrindlaste liikumise algatajaiks kombainerite seas olid K. Borin Lõuna-Ukrainas, F. Kolessov (Orenburgi oblastis) ja S. Polagutin (Saraatovi oblastis), kelle tööviljakus saagi koristamisel 1935. aastal ületas normi 4—6-kordselt. 1935. aastal algas eesrindlike peedikasvatajate tähelepanuväärne liikumine. II kolhoosnikute-lööktööliste kongressi delegaat, Kiievi oblasti «Kominterni» kolhoosi lülivanem Maria Demtšenko saavutas 524-tsentnerilise hektarisaagi. Samasuguseid kõrgeid saake said ka M. Gnatenko, A. Švõdko, A. Koševaja ja teised kolhoosnikud. Nad panid aluse «viiesajalaste» silmapaistvale liikumisele.

Teise viisaastaku lõpuks ühendasid kolhoosid 93% kõigist talumajapidamistest. *Kolhoosikord oli saavutanud täieliku võidu.*

KÜSIMUSI.

1. Mida tähendas kolhooside organisatsiooniline ja majanduslik kindlustamine?
2. Missugust osa etendasid masina-traktorijaamade poliitosakonnad kolhoosikorra kindlustamisel?
3. Missugused olid põllumajandusliku artelli 1935. aasta tüüppõhikirja peamised sätted?

Kolhoos «Idatäht».

Kolhoosi esimehe, kolmekordse sotsialistliku töö kangelase Hamrakul Tursunkulovi mälestustest.

Saabus 1936. aasta kevad... Me otsustasime esmakordselt külvata puuvilla masinaga. Ja juba roomasidki põldudel kõrvulukustava mürinaga traktorid, tolmupilved taga. Kišlakist jooksid kohale lapsed ja naised, tulid raugad. Sügisel veendusid kolhoosnikud mehhaniseeritud külvi ja vaheltharimise heades tulemustes. Kolhoos sai 13 tsentnerit puuvilla hektarilt, endisest saagist poole rohkem! See pidi paratamatult muutma kolhoosnike suhtumist tehnikasse.

Esmakordselt tasuti kolhoosis normipäeva eest enam-vähem rahuldavalt. Kišlakk hakkas tasapisi ümber kujunema. Kolhoosnikud nagu oleksid selja sirgu ajanud. «Saime meiegi hinge tõmmata,» võis kuulda kišlakis. Hakati rääkima savionnide remontimisest ja õuede koristamisest. Noorte seljas võis näha uusi kirjusid halatte ja peas ilusasti väljaõmmeldud tübeteikasid. 1936. aasta oli meie artellile tõeliselt murranguliseks aastaks. Kolhoos sai isegi uue nime — «Sark Juldu zi» («Idatäht»), mida ta auga kannab praegugi.

1938. aastal kogus kolhoos 28,6 tsentnerit puuvilla hektarilt. Tundus uskumatuna, et ainult kaks-kolm aastat tagasi andsid needsamad maad kõigest 5—7 tsentnerit puuvilla hektarilt.

Meie vastu hakkasid huvi tundma teised artellid, nad pärisid majandi tõusu «saladusi». Aga mingeid «saladusi» ei olnudki. Me seletasime oma edusamme paljude põhjustega. Kõigepealt oli muutunud kolhoosnike suhtumine artelli. Me tundsime pidevat toetust riigi poolt. Võitlust artelli tugevdamise eest asusid juhtima omad, kolhoosi kommunistid ja kommunistlikud noored.

Praegu elab kišlakis viieteistkümne rahvuse esindajaid: usbekke ja kasahhe, tadžikke ja kirgiise, venelasi ja ukrainlasi, valgevenelasi ja uiguure ning teisi. Kõiki neid liidab ühte suur rahvaste sõprus ja nad töötavad ennastsalgavalt kolhoosi «Idatäht» põldudel ja loomakasvatusfarmides, aedades ja viinamarjaistandustes.

§ 37—38. Kultuurirevolutsioon NSV Liidus.

Võitlus üldise kirjaoskuse eest. Viisaastakud olid *kultuurirevolutsiooni* otsustava edu aastad. Sotsialistlike ümberkorralduste tormiline protsess nõudis tungivalt tööliste ja talupoegade kultuurilise ja tehnilise taseme kiiret tõusu, arvuka intelligentsi loomist, teaduse ja kunsti osatähtsuse suurendamist sotsialistlikus ülesehitustöös. Ühtlasi olid industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise edusammud loonud vajalikud tingimused uuteks saavutusteks kultuuri alal.

Kultuurilise ülesehitustöö esmaseks ülesandeks NSV Liidus oli elanikkonna kirjaoskamatuse ja vähese kirjaoskuse likvideerimine. Seda ülesannet oli võimalik lahendada ainult haritud elanikkonna kõige laiemate hulkade aktiivsel osavõtul.

Nõukogude inimesed tulid oma riigile appi. 1923. aastal asutati vabatahtlik ühing «Maha kirjaoskamatus», mille esimeheks oli M. I. Kalinin. Ühingu read kasvasid iga aastaga; 1932. aastal oli tal üle 5 miljoni liikme. Ühingu tegevus kirjaoskuse õpetami-

sel omandas määratu ulatuse. Esimesel viisaastakul organiseeris Leninlik Kommunistlik Noorsooühing üleliidulise kultuuriretke maale kirjaoskamatuse likvideerimiseks. *Algas üldrahvalik liikumine kirjaoskuse omandamiseks.*

Kõigest 10 aasta jooksul (aastail 1929—1939) õpetati riigi ja nõukogude üldsuse jõupingutustega kirjaoskust rohkem kui 87 miljonile täiskasvanule, kellest üle 72 miljoni elas maal. 1939. aasta 17. jaanuari rahvaloenduse andmeil oli Nõukogudemaal iga tuhande elaniku kohta juba 812 kirjaoskajat.

Eriti silmatorkav oli edu kirjaoskamatuse likvideerimisel Venemaa varem mahajäänud rahvaste seas. Enne Oktoobrirevolutsiooni oli kirjaoskajaid kirgiise ja turkmeene alla ühe protsendi, usbekke umbes 1,5%, kasahhe umbes 2%. 1939. aasta rahvaloenduse andmeil oli aga nende rahvaste hulgas kirjaoskajaid 9. eluaastast alates 70% ja rohkem.

Nõukogude kooli loomine. Nõukogude riik püüdis selle poole, et kõik lapsed saaksid koolihariduse. Seda ei õnnestunud aga saavutada otsekohe. Rahuliku ülesehitustöö esimestel aastatel tuli kokku hoida kõiges, isegi koolide arvel, selleks et kiiremini taastada purustatud rahvamajandus, eelkõige rasketööstus. Sedamööda kuidas paranes Nõukogudemaa majanduslik olukord, arenes üldhariduslike koolide võrk ja kasvas õpetajate armee. See võimaldas kehtestada 1930. aastal *üldise kohustusliku alghariduse* emakeeles 8—9-aastastele lastele.

Nõukogude rahvas abistas kõigiti oma riiki selles töös. Töötajad ehitasid oma initsiatiivil koolimaju (eriti maal) ja muretsesid neile sisustust. Kolhoosnikud külvasid vilja üle plaani («kultuurhektareid»), kust saadav saak läks üldise koolikohustuse fondi, Leninlik Kommunistlik Noorsooühing kuulutas enese üldise koolikohustuse šefiks. Kümneid tuhandeid kommunistlikke noori suunati koolidesse õpetajaiks ja pedagoogilistesse õppeasutustesse õppima, kus nad valmistusid saama õpetajaiks.

Teisel viisaastakul seati linnades ja paljudes külades sisse *üldine seitsmeklassiline koolikohustus.* Suurt edu saavutati ka keskkoolide rajamisel; 1914. aastaga võrreldes oli nende arv 1939/40. õppeaastaks kasvanud kaheksa korda.

Rahvaintelligentsi loomine. 20-ndate aastate teisel poolel, kui algas võitlus riigi industrialiseerimise ja põllumajanduse kollektiviseerimise eest, hakkas end tunda andma terav puudus insener-tehnilisest kaadrist, agronoomidest ja veterinaararstidest. Üldise koolikohustuse kehtestamisega tekkis tohutu vajadus õpetajate järele. Üha suuremal arvul oli vaja arste. Lisaks avastati neil aastail rida suuri kahjurlikke organisatsioone, mille oli loonud osa vanu spetsialiste.

Seepärast asuti esimesel ja teisel viisaastakul seninähtamatus mastaabis ette valmistama spetsialiste tööliste ja talupoegade hulgast. Kui 1914. aastal oli Venemaal 91 kõrgemat õppeasutust, kus

Õppused kirjaoskamatuse likvideerimise koolis.

õppis 112 000 üliõpilast, siis 1939. aastal oli NSV Liidus 750 kõrgemat õppeasutust, milles õppis ligi 620 000 üliõpilast. Veelgi rohkem suurenes kesk-eriõppeasutuste arv. Kõrgemad õppeasutused ja tehnikumid loodi eranditult kõigis rahvusvabariikides ja -piirkondades. Kõik NSV Liidu rahvad võisid omandada kõrgema ja keskhariduse, mis ei olnud enne revolutsiooni võimalik.

Kommunistlik Partei, Kommunistlik Noorsooühing ja Nõukogude ametiühingud saatsid igal aastal tuhandeid kommuniste, kommunistlikke noori ja eesrindlikke töölisi õppima kõrgematesse koolidesse ja tehnikumidesse. Esimesel viisaastakul suurenes peaaegu kuuekordseks töölisfakulteetide arv, kus töölisnoorsugu valmistus kõrgematesse õppeasutustesse astumiseks. Ligi kolmveerand kõigist üliõpilastest sai riiklikku stipendiumi. Kahe viisaastaku jooksul valmistasid kõrgemad õppeasutused ja tehnikumid ette ligikaudu kaks miljonit spetsialisti.

Nõukogude rahvaintelligentsi kaader kasvas ja kujunes välja ka partei-, riiklikul, majanduslikul ja ühiskondlikul tööl ning armees ja laevastikus. *NSV Liidus kujunes tõelise rahvaintelligentsi paljumiljoniline armee,* kelle ridades teise viisaastaku lõpuks oli üle 9 miljoni inimese. See oli kultuurirevolutsiooni üks tähtsamaid saavutusi.

Nõukogude teaduse arenemine. Hoolimata suurtest majanduslikest raskustest eraldas Nõukogude riik juba rahuliku ülesehitus-

töö esimestel aastatel märkimisväärseid summasid teaduse arendamiseks ning hoolitses teadlaste eest.

Näiteks 24. jaanuaril 1921. a. võttis valitsus vastu V. I. Lenini poolt allakirjutatud erilise määruse «Tingimustest, mis tagavad akadeemik I. P. Pavlovi teadusliku töö». Lenini korraldusel toetati suurt looduse ümberkujundajat I. V. Mitšurinit. Venemaa Teaduste Akadeemia koosseisus loodi uusi instituute: füüsikalise ja keemilise analüüsi instituut, raadiumi instituut, füüsika-matemaatika instituut jt.

1925. aastal tunnistati Venemaa Teaduste Akadeemia Nõukogude Liidu kõrgeimaks teaduslikuks asutuseks ja ta nimetati NSV Liidu Teaduste Akadeemiaks. Samal aastal asutas Nõukogude valitsus V. I. Lenini nimelised preemiad teadust tihedalt eluga seostavate teadlaste autasustamiseks.

NSV Liidu Teaduste Akadeemia kujunes suurimaks teaduslikuks keskuseks. Tema koosseisu kuulus kümneid teadusliku uurimise instituute ja laboratooriume, kus töötas ligi 5000 töötajat Nõukogudemaa silmapaistvate teadlaste juhtimisel. Paljudes vabariikides ja Vene NFSV oblastites loodi NSV Liidu Teaduste Akadeemia filiaalid ja baasid, Ukrainas ja Valgevenemaal aga olid oma Teaduste Akadeemiad. Teadusliku uurimise asutused tekkisid kõigis liidu- ja autonoomsetes vabariikides. Kõikjal sirgus teaduslike töötajate rahvuslik kaader. Kõik NSV Liidu rahvad andsid oma panuse nõukogude teaduse arendamiseks.

30-ndate aastate lõpuks oli NSV Liidus ligi 1800 teadusliku uurimise asutust. Teaduslike töötajate arv ületas 98 000. 1914. aastal oli aga Venemaal kõigest 289 teaduslikku asutust ja ainult 10 000 teaduslikku töötajat.

Nõukogude teadlased saavutasid 20-ndail ja 30-ndail aastail suurt edu paljude teadusharude arendamisel. I. P. Pavlov rikastas maailma teadust väärtuslike uurimustega inimese ja loomade kõrgema närvitegevuse tundmaõppimise alal. K. E. Tsiolkovski töötas välja reaktiivliikumise teooria, mis on aluseks kaasaegsele raketilennundusele ja kosmoselendudele. «Vene lennunduse isa» N. J. Žukovski ja S. A. Tšaplõgin, kes avastasid tiiva tõstejõu kujunemise seaduse, panid oma uurimustega aluse kaasaegse lennunduse arenemisele.

Akadeemik S. V. Lebedevi teaduslike uurimistööde põhjal organiseeriti Nõukogude Liidus esmakordselt maailmas sünteetilise kautšuki massiline tootmine. Tänu nõukogude füüsikute silmapaistvatele teaduslikele avastustele rakendati NSV Liidus juba 30-ndail aastail esmakordselt maailmas raadiolokatsiooni põhimõtteid. Akadeemik A. F. Joffe tööd panid aluse kaasaegsele pooljuhtide füüsikale, mis etendavad esmajärgulist osa tehnilises progressis. Nõukogude teadlased andsid 30-ndail aastail suure panuse aatomituuma ja kosmiliste kiirte uurimisse.

Akadeemik I. M. Gubkin ja tema kaastöölised tegid põhjalikke

uurimistöid naftaleiukohtade geoloogia alal, mis viisid Teise Bakuu — uue ülirikka naftapiirkonna avastamisele Volga ja Uraali vahel.

Silmapaistva looduse ümberkujundaja I. V. Mitšurini ja tema järglaste D. N. Prjanišnikovi ja teiste tööd etendavad suurt osa põllumajanduse arendamisel.

Teadlased tegid rea suuri geograafilisi avastusi, eriti Kaug-Põhja tundmaõppimisel. Suure teene teadusele osutas 274 päeva kestnud triivimine jääpangal põhjapooluse ümbruses, mille 1937. aastal teostasid I. D. Papanin, E. T. Krenkel, P. P. Širšov ja J. A. Fjodorov.

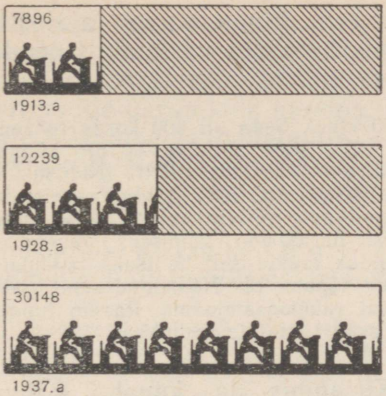
Tõsiseid edusamme tegid ka ühiskonnateadused. Nõukogude ajaloolased tegid palju ära selleks, et valgustada marksistlikelt positsioonidelt Nõukogudemaa ja kogu inimkonna ajalugu.

Nõukogude teadus ja tehnika võimaldasid 30-ndail aastail luua esmaklassilisi lennukeid, millel nõukogude lendurid püstitasid lennukauguse ja -kõrguse maailmarekordeid.

1937. aastal sooritasid V. P. Tškalov, G. F. Baidukov ja A. V. Beljakov lennukil ANT-25 (konstruktor A. N. Tupolev) vahemaandumiseta lennu Moskvast Portlandi (Ameerika Ühendriikides) üle põhjapooluse, ületades rohkem kui 10 000-kilomeetrilise vahemaa. Peagi sooritas sama trassi mööda veelgi pikema lennu — kuni Mehhiko piirini — lennuki ANT-25 meeskond M. M. Gromov, A. B. Jumašev ja S. A. Danilin. Nõukogude inimesed alustasid stratosfääri ründamist. 1933. aasta septembris tõusid stratostaadil «SSSR» stratosfääri G. Pro-

Kasahhi ülikooli üliõpilased õppetööl. 1934. aasta.

Õpilaste arvu kasv koolides (tuhandetes).

Üliõpilaste arvu kasv kõrgemates õppeasutustes ja tehnikumides (tuhandetes).

kofjev, E. Birnbaum ja K. Gudov. Nad saavutasid kõrguse 19 000 m ja püstitasid kõrguse maailmarekordi. 1934. aasta jaanuaris, ÜK(b)P XVII kongressi ajal tõusid stratonaudid P. Fedossejenko, A. Vassenko ja noor teadlane, kommunistlik noor I. Ussõskin stratostaadil «Osoaviahim-1» rekordilisele kõrgusele — 22 000 m — ja viibisid mitu tundi stratosfääris teaduslikke vaatlusi tehes. Kuid neil ei õnnestunud oma kangelastegu edukalt lõpule viia... Päike hakkas kalduma loojangule ja kiiresti jahtunud stratostaat kukkus alla. Kõik kolm kangelast hukkusid. Pealinn mattis nad auavaldustega Punasele väljakule.

Nõukogude teadus seostus üha tihedamini eluga ja etendas järjest suuremat osa sotsialistlikus ülesehitustöös.

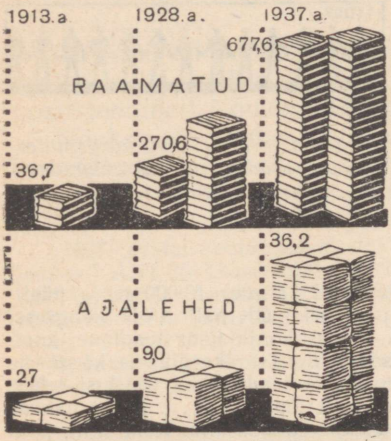
Kommunismiehitajate kasvatamine. Lenin märkis, et meie jõu ja võitmatuse allikas peitub selles, et miljonilised töörahvahulgad võtavad teadlikult osa sotsialistlikust ülesehitustööst. Otsustava tähtsusega sotsialismi võiduks on see, et rahvas mõistab selgesti oma eesmärke, et sotsialismi ehitatakse teadlikult, et ta ei teki stiihiliselt.

Seepärast hoolitses ja hoolitseb Kommunistlik Partei väsimatult rahvahulkade kasvatamise ja poliitilise harimise eest, propageerib järjekindlalt ja laialdaselt Lenini suurt õpetust sotsialismi ja kommunismi ehitamise teedest, selgitab oma poliitikat, mis väljendab rahva elulisi huve, ja mobiliseerib rahvahulki võitlusele selle poliitika elluviimise eest. Partei pidas ja peab leppimatut võitlust hooletu suhtumise vastu töösse ja ühiskondlikku omandisse, isiklike ja ühiskondlike huvide vastandamise vastu, natsionalismi ja šovinismi vastu, bürokraatia ja asjaajamise venitamise vastu, altkäemaksuvõtmise ja teiste kapitalismi igandite vastu inimeste teadvuses.

Rahva kasvatamiseks kasutati laialdaselt klubisid, lugemistare-

sid, raamatukogusid, muuseume, teatreid, kino, raadiot, ajalehti, ajakirju ja raamatuid. Nõukogude riik hoolitses väsimatult nende kultuurikollete arendamise eest.

1939. aastal oli NSV Liidus üle 111 000 klubi. Seda oli 500 korda rohkem kui enne revolutsiooni. NSV Liidus anti välja 9000 ajalehte — üle kümne korra rohkem kui 1914. aastal. Tohutu suurtes tiraažides trükiti teaduslikke, poliitilisi ja ilukirjanduslikke teoseid. 1939. aastal anti NSV Liidus raamatuid välja 111 keeles. Enne revolutsiooni ei olnud aga rohkem kui 40 NSV Liidu rahval oma kirja. Kultuurilise ja poliitilise haridustöö võimsaks vahendiks kujunes raadio, mille arendamist Lenin pidas erakordselt tähtsaks. 30-ndate aastate lõpuks oli Nõukogudemaal mitu võimsat raadiosaatejaama. Raadio tungis laialdaselt töötajate kodudesse.

Raamatute ja ajalehtede tiraaž (miljonites eksemplarides).

Kirjandus ja kunst. Rahva kommunistlikul kasvatamisel etendavad hindamatut osa nõukogude kirjandus ja kunst. Kirjaniku sule, kunstniku pintsli, skulptori peitli või näitleja andeka mänguga loodud mehiste, vankumatute sotsialismi eest võitlejate eredad kujud avaldavad suurt mõju laiadele rahvahulkadele.

Kommunistlik Partei kasvatas üles nõukogude kirjanike suure sõbraliku pere. Sellised silmapaistvad proletaarsed kirjanikud ja luuletajad nagu A. M. Gorki, V. V. Majakovski, A. S. Serafimovitš, Demjan Bednõi ja teised läksid Oktoobrirevolutsiooni esimestest päevadest peale koos rahvaga.

Partei aitas paljudel vanadel kirjanikel üle saada oma kõhklustest ja asuda õigele teele. Tähelepanuväärne on selles suhtes A. N. Tolstoi saatus, kes algul suhtus revolutsioonisse vaenulikult ning sõitis Venemaalt minema. 1923. aastal tuli ta kodumaale tagasi. Nõukogude tegelikkus ja Kommunistliku Partei hoolitsev suhtumine aitasid Tolstoil asuda rahva poolele, leida oma koht nõukogude kirjanike peres ja luua andekaid teoseid, mis said üldise tunnustuse osaliseks.

Partei kasvatas hoolega noori kirjanikke. Nende seast sirgusid sellised suurepärased sõnameistrid, nagu Mihhail Solohhov, Aleksander Fadejev, Dmitri Furmanov, Aleksander Tvardovski ja Nikolai Ostrovski. Nõukogude kirjanike suures peres omandasid silmapaistva koha õitselepuhkevate rahvuslike kirjanduste esindajad: Janka Kupala, Jakub Kolas, Kondrat Krapiva (Valgevenemaa), Pavlo Tõtšina, Mikola Bažan, Maksim Rõlski (Ukraina), Šalva Dadiani (Gruusia), Saddridin Aini (Tadžikistan), A. Tokombajev (Kirgiisia), Džambul Džabajev, S. Mukanov (Kasahstan), Suleiman Stalski (Dagestan) ja palju teisi.

Nõukogude kirjandus arenes teravas ideelises võitluses kodanliku ideoloogiaga ja mitmesuguste kirjanduslike rühmitustega

(futuristid, imažinistid jt.), kes kajastasid vaenulike klasside mõju. Nende voolude ja rühmituste esindajad nimetasid end sõnades «revolutsionäärideks kunsti alal», tegelikult aga kutsusid üles heitma üle parda kõik parema, mis oli loodud mineviku silmapaistvate kirjanike ja luuletajate — Puškini, Gogoli, Tolstoi ja Tšehhovi poolt. Nad lahutasid teoste vormi nende sisust.

Jagu saades rahvavaenulikest vooludest kunstis, liitis partei kirjanikud sotsialistliku realismi kui loomismeetodi alusel ühtsesse Nõukogude Kirjanike Liitu. See liit vormistati lõplikult 1934. aasta augustis I üleliidulisel kirjanike kongressil.

Kongress arutas A. M. Gorki ettekannet nõukogude kirjanduse olukorrast ja ülesannetest ning võttis vastu Nõukogude Kirjanike Liidu põhikirja. Selles oli öeldud, et liidu liikmeks võib olla kirjanik, kes pooldab nõukogude võimu ja võtab aktiivselt osa sotsialistlikust ülesehitustööst. Kongress valis Kirjanike Liidu esimeheks A. M. Gorki.

Nõukogude kirjanikud ja luuletajad lõid andekaid teoseid, mis kajastasid sotsialistliku revolutsiooni, kodusõja ja Nõukogudemaa sotsialistliku ülesehitustöö kangelaslikku ajalugu. Nõukogude kirjanduse kangelasteks on töölised ja talupojad — ajaloo loojad, uue ühiskonna ehitajad. Seepärast on nõukogude kirjandus sügavalt tõepärane, rahvale lähedane ja mõistetav ning avaldab määratut mõju kõige laiematele töörahvahulkadele.

Sellistes teostes, nagu M. Šolohhovi «Vaikne Don», A. Serafimovitši «Raudne vool», D. Furmanovi «Tšapajev», N. Ostrovski «Kuidas karastus teras», A. Fadejevi «Kaotus», Vs. Ivanovi «Soomusrong 14-69» ja teised, ülistatakse surematut kangelaslikkust, mida nõukogude inimesed ilmutasid kodusõja aastail. F. Gladkovi «Tsement», Akop Akopjani poeem «Volhovstroi», M. Šaginjani «Hüdrotsentraal», V. Katajevi «Edasi, aeg!», J. Iljini «Suur konveier» kajastasid tööstuse taastamise kuulsusrikast aega, võitlust maa industrialiseerimise eest. Suur revolutsiooniline pööre külas kollektiviseerimise aastail peegeldus ilmekalt M. Šolohhovi suurepärases romaanis «Ülesküntud uudismaa».

Kommunistlik Partei koondas nõukogude võimu ümber arvuka kunstnike pere: heliloojaid, maalikunstnikke, skulptoreid, näitlejaid ja muusikuid ning innustas neid looma sügavalt ideelisi, kunstiliselt kõrgetasemelisi teoseid, mis kajastaksid rahva revolutsioonilist paatost ja sotsialismiehitajate kangelaslikkust, mis propageeriksid kommunismi üllaid ja humaanseid ideid.

Üha sagedamini lavastati nõukogude teatrites näidendeid nõukogude rahva kangelastegudest.

V. Bill-Belotserkovski «Torm», B. Lavrenjovi «Murrang», K. Trenjovi «Ljubov Jarovaja» ja Vs. Ivanovi «Soomusrong 14-69» on pühendatud revolutsioonile ja kodusõjale. N. Pogodini näidendis «Inimene relvaga» ja K. Trenjovi näidendis «Neeva kaldal» sai ereda lavalise kehastuse suure Lenini kuju.

Edukalt arenes nõukogude filmikunst. 1925. aastal loodi režissöör Sergei Eisensteini juhtimisel tummfilmkino parim film «Soo-

M. A. Šolohhov loeb Moskva tehase «Borets» töölistele «Vaikse Doni» esimesi peatükke.

muslaev «Potjomkin»», mis sai erakordselt kõrge hinnangu kogu maailmas. 1926. aastal lavastas režissöör Vsevolod Pudovkin A. M. Gorki samanimelise romaani järgi suurepärase filmi «Ema», mis leidis ülemaailmse tunnustuse. Aastail 1929—1930 lõi silmapaistev ukraina režissöör Aleksander Dovženko filmid «Arsenal» ja «Maa». Ülemaailmse kuulsuse tõi nõukogude filmikunstile film «Tšapajev», mille 1934. aastal lavastasid režissöörid Vassiljevid. Määratu suurt kasvatuslikku osa etendasid filmid Leninist: «Lenin Oktoobris», «Lenin 1918. aastal», «Inimene relvaga». Kustumatu mulje noorele põlvkonnale jättis Maksimi kuju, mille lõi näitleja B. Tširkov triloogias «Maksimi noorus», «Maksimi tagasitulek» ja «Viiburi linnaosa».

Nõukogude maalikunstnikud, skulptorid ja graafikud said üle kodanlikest mõjutustest ning omandasid sotsialistliku realismi loomismeetodi. Nad lõid palju häid teoseid, mis on lähedased ja arusaadavad laiadele rahvahulkadele. Nende teoste temaatikaks oli võitlus sotsialistliku revolutsiooni võidu eest, sangarlikkus kodusõjas ja sotsialistlikus ülesehitustöös, nõukogude inimeste kuulsusrikkad teod.

Kodusõjale pühendatud suurepäraseid maale lõi andekas lahingumaalija M. B. Grekov — «Budjonnõi juurde väesalka», «Kuulipildujakaarik» jt. Kodusõja kangelaslikele aastaile on pühendatud A. A. Deineka maal «Petrogradi kaitsmine», A. P. Sokolov-Skalja «Tööliste väesalk läheb rindele», B. V. Joganson «Kommunistide ülekuulamine» jt.

Uue, nõukogude inimese — sotsialismiehitaja kuju oli ja on maalikunstnike ning skulptorite tähelepanu keskpunktiks. Nii sai ülemaailmselt tuntuks V. I. Muhhina skulptuur «Tööline ja kolhoositar».

Lenini titaanikuju oli ja jääb nõukogude kunstimeistrite inspiratsiooni alatiseks lätteks. 20—30-ndail aastail on loodud rida silmapaistvaid maale ja skulptuure, mis annavad edasi Lenini surematu kuju. Nende seast võib nimetada järgmisi maale: A. M. Gerassimovi «V. I. Lenin tribüünil», I. I. Brodski «V. I. Lenin Smolnõis», I. E. Grabari «V. I. Lenin otseühendustelefoni juures». Nõukogude kunsti väljapaistvaks saavutuseks on N. A. Andrejevi «Leniniana» — suur V. I. Lenini skulptuurportreede sari. «Leniniana» parim teos on kuju «Lenin-juht», mis asub Tretjakovi galeriis. Suurepärase V. I. Lenini mälestussamba lõi andekas skulptor I. D. Šadr. See mälestusmärk püstitati Zemo-Avtšala hüdroelektrijaama Gruusias. S. D. Merkulovi loodud suurepärane Lenini skulptuur on paigutatud NSV Liidu Ülemnõukogu istungitesaali Kremlis.

Viljakalt töötasid nõukogude heliloojad R. M. Glier, N. J. Mjaskovski, S. S. Prokofjev, A. I. Hatšaturjan, T. N. Hrennikov, D. D. Šostakovitš ja paljud teised. Rahvusvabariikides loodi vene ja kohalike heliloojate loomingulise koostöö viljana rahvuslik ooper. R. Glier ja T. Sadõkov kirjutasid usbeki ooperi «Leili ja Medžnun», S. V. Vassilenko ja M. Ašrafi ooperi «Lumetorm», V. Vlassov, A. Moldõbajev ja V. Fere kirgiisi ooperi «Ai-Tšurek», aserbaidžaani helilooja U. Gadžibekov lõi ooperi «Ker-Oglõ», gruusia helilooja Z. Paliašvili ooperi «Daisi» jne.

Kõigis nõukogude vabariikides puhkes õitsele tõeliselt rahvalik kunst — sisult sotsialistlik ja vormilt rahvuslik.

Kultuurirevolutsiooni võidu tulemusena muutus Nõukogude Liit peaaegu üldise kirjaoskusega ning kõige progressiivsema haridussüsteemiga, eesrindliku teaduse ja kultuuri maaks.

KÜSIMUSI.

1. Missugused olid kultuurirevolutsiooni peamised ülesanded?
2. Kuidas saavutati NSV Liidu muutumine üldise kirjaoskusega maaks?
3. Kuidas lahendati rahvaintelligentsi loomise ülesanne?
4. Missugust osa etendab teadus nõukogude ühiskonnas? Missugused olid nõukogude teadlaste edusammud sotsialistliku ülesehitustöö aastail?
5. Missugust edu saavutasid kirjandus ja kunst?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

V. I. Lenini artiklist «Kooperatsioonist».

Meie vastased on meile korduvalt ütelnud, et me üritame meeletut asja, püüdes juurutada sotsialismi mitte küllalt kultuursel maal. Nemad aga eksisid selles, et meie ei alanud sellest otsast, mida eeldab (igasuguste pedantide)

teooria, ja et meil eelnes poliitiline ja sotsiaalne pööre sellele kultuurilisele pöördele, sellele kultuurirevolutsioonile, mille ees me praegu siiski vahetult seisame.

Meile piisab nüüd sellest kultuurirevolutsioonist, et saada täiesti sotsialistlikuks maaks, kuid see kultuurirevolutsioon valmistab meile uskumatuid raskusi nii puhtkultuuriliselt (sest me oleme kirjaoskamatud) kui ka materiaalselt (sest selleks, et olla kultuursed, on vaja materiaalsete tootmisvahendite teatavat arengutaset, on vaja teatavat materiaalset baasi).

V. I. Lenin, Teosed, 33. kd., lk. 434—435.

2. A. M. Gorki kõnest Moskva parteikonverentsil.

18. jaanuaril 1934. a.

Meie sotsialistlikku kultuuri hakkas rajama töölisklass, ja see on tema orgaaniliseks tööks, tema energia, tema annete ja talentide kehastuseks, see tuleb just selline, või — seda ei tule, mis on võimatu. Meie kultuuri rajavad imekspandavalt andekad ja julged inimesed — endised sulased ja töölised, mehed ja naised, nüüd juba oma ala meistrid. Nad on oma klassi liha ja veri. Nad pole salgajad, nad ei näe oma isades oma vaenlasi, vaid on juba isade õpetajad, sest isad näevad, et lapsed, kes on pärinud revolutsioonilise energia, oskavad teravdada ja tugevdada seda teaduse, filosoofia ja tehnikaga ja et sellesse töösse lülituvad üha uued tuhanded kultuuritöötajad.

3. Teaduslike tööde eest antavate V. I. Lenini nimeliste preemiate asutamisest.

Rahvakomissaride Nõukogu määrus 23. juunist 1925. a.

Teadusliku töö edendamiseks V. I. Lenini ideedele kõige lähedasemas suunas, nimelt teaduse ja elu tiheda seostamise suunas, NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu määrab:

1. Asutada fond V. I. Lenini nimeliste preemiate väljaandmiseks teaduslike tööde eest...

2. Premeerimisele kuuluvad NSV Liidu kodanike teaduslikud tööd, millel on praktiline tähtsus ja mis on kirjutatud pärast 25. oktoobrit (7. novembrit) 1917. a. kõigis teadusharudes (loodus- ja täppisteaduste, tehnika, põllumajanduse, meditsiini ja ühiskonnateaduste alal).

3. Preemiad teaduslike tööde autoreile välja anda igal aastal vastavalt spetsiaalse ekspertide komisjoni määramisele, kelle organiseerib NSV Liidu Kesktäitevkomitee juures asuv Kommunistlik Akadeemia...

4. K. E. Tsiolkovski kirjast ÜK(b)P Keskkomiteele 13. septembril 1935. a.

Kogu elu olen ma unistanud inimkonda oma töödega kas või pisutki edasi viia. Enne revolutsiooni ei saanud mu unistus täituda. Alles Oktoober tõi tunnustuse iseõppija töödele; alles nõukogude võim ja partei osutasid mulle mõjusat abi. Ma sain tunda rahva armastust ja see andis mulle jõudu veel haigena jätkata tööd. Kuid praegu ei lase haigus mul alustatud asja lõpetada. Kõik omad tööd lennunduse, raketiasjanduse ja planeetidevahelise ühenduse alal annan üle bolševike parteile ja nõukogude võimule — inimkonna kultuuri progressi tõelistele juhtidele. Olen veendunud, et nad viivad need tööd edukalt lõpule.

§ 39. NSV Liidu 1936. aasta konstitutsioon. Maa poliitiline elu.

NSV Liidu uue konstitutsiooni väljatöötamine ja kinnitamine. 1924. aastal vastuvõetud NSV Liidu Konstitutsioon vastas kapitalismilt sotsialismile ülemineku epohhi majandusele ja poliitikale. Sellest ajast alates olid toimunud Nõukogudemaal põhjalikud muudatused. Oli rajatud sotsialismi majanduslik alusmüür ja üle saadud majanduse mitmesektorilisusest, likvideeritud kõik ekspluataatorlikud klassid, talurahvas aga oli muutunud sotsialistlikuks kolhoositalurahva klassiks. Olid kujunenud ja õitsele puhkenud sotsialistlikud rahvused. Kõik see tähendas, et *NSV Liidus oli lõppenud kapitalismilt sotsialismile ülemineku epohh, et sotsialism oli põhiliselt üles ehitatud.*

ÜK(b)P Keskkomitee pleenum tunnistas 1935. aasta veebruaris vajalikuks teha muudatusi kehtivas konstitutsioonis vastavalt põhjalikele muudatustele riigis ning minna üle üldistele ja ühetaolistele valimistele. Mõne päeva pärast toetas seda ettepanekut VII üleliiduline nõukogude kongress. 7. veebruaril moodustas NSV Liidu Kesktäitevkomitee konstitutsioonikomisjoni eesotsas J. V. Staliniga. Konstitutsiooniprojekti väljatöötamisest võtsid osa silmapaistvad partei- ja riigitegelased, eesrindlikud töölised ja kolhoosnikud, teadlased ja spetsialistid. ÜK(b)P Keskkomitee pleenum ja NSV Liidu Kesktäitevkomitee Presiidium kiitsid 1936. aasta juunis konstitutsiooni projekti heaks ja otsustasid selle ajakirjanduses avaldada üldrahvalikuks arutamiseks, konstitutsiooni lõplikuks kinnitamiseks aga otsustati kokku kutsuda nõukogude erakorraline üleliiduline kongress.

12. juunil 1936. a. avaldati uue konstitutsiooni projekt kõigis ajalehtedes. Pärast seda algas tema *üldrahvalik arutelu*, mis kestis viis ja pool kuud. Arutelust võttis osa üle 50 miljoni inimese. Ajalugu ei tundnud teist sellist näidet rahva osavõtust riigi konstitutsiooni väljatöötamisel.

Nõukogude rahvas kiitis konstitutsiooni projekti tuliselt heaks. Ühtlasi tehti üldrahvaliku arutelu käigus hulgaliselt parandusi, täiendusi ja redaktsiooniliste muudatuste ettepanekuid, millest paljud võeti arvesse. 5. detsembril 1936. a. kinnitas nõukogude erakorraline VIII üleliiduline kongress uue konstitutsiooni. 5. detsember kuulutati konstitutsioonipäevaks, üldrahvalikuks pidupäevaks.

NSV Liidu ühiskondlik ja riiklik korraldus. Uus konstitutsioon *fikseeris seadusandlikus korras sotsialismi võidu* ja selle põhiprintsiibid. Konstitutsiooni esimeses paragrahvis on öeldud: «Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit on tööliste ja talupoegade sotsialistlik riik.» NSV Liidu *poliitiliseks aluseks* on töörahva saadikute nõukogud, *majanduslikuks aluseks* sotsialistlik majandussüsteem.

1936. aasta konstitutsioon kuulutas töö iga töövõimelise kodaniku kohuseks ja auasjaks — «kes ei tee tööd, see ei pea ka

sööma». Konstitutsioon fikseeris sotsialismi põhimõtte: «Igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi.»

Konstitutsioonis on kirja pandud, et NSV Liit on *liitriik*, mis on moodustatud vabatahtliku ühinemise alusel *võrdõiguslikest* nõukogude sotsialistlikest vabariikidest. Liiduvabariikide arv suurenes 11-ni. Likvideeriti Taga-Kaukaasia Föderatsioon, kuna ta oli täitnud oma ajaloolise ülesande. Aserbaidžaani, Gruusia ja Armeenia NSV, mis kuni 1936. aastani kuulusid Taga-Kaukaasia Föderatsiooni koosseisu, läksid liiduvabariikidena vahetult NSV Liidu koosseisu. Varem Vene NFSV koosseisu kuulunud Kasahhi ja Kirgiisi autonoomsed vabariigid kujundati ümber iseseisvaiks nõukogude sotsialistlikeks vabariikideks, mis läksid liiduvabariikidena NSV Liidu koosseisu. Igale liiduvabariigile jäi õigus NSV Liidust vabalt välja astuda.

Nõukogude Liidu kõrgeimaks riigivõimuorganiks on *NSV Liidu Ülemnõukogu*, mis koosneb kahest üheõiguslikust kojast: Liidunõukogust ja Rahvuste Nõukogust.

NSV Liidu Ülemnõukogu valitakse neljaks aastaks ja ta teostab seadusandlikku võimu NSV Liidus, valib NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja moodustab NSV Liidu valitsuse, mida nimetati NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukoguks, 1946. aastast alates aga NSV Liidu Ministrite Nõukoguks.

Liidu- ja autonoomse vabariigi kõrgeimaks riigivõimuorganiks on vastav Ülemnõukogu, kohalikeks organeiks — töörahva saadikute nõukogud.

Kodanike põhiõigused ja kohustused. 1936. aasta konstitutsioon kindlustas NSV Liidu kodanikele suured õigused tööle, haridusele, puhkusele, ainelisele kindlustatusele nii vanaduses kui ka haiguse ja töövõime kaotamise korral. Naisele antakse mehega võrdsed õigused. NSV Liidu kodanike üheõiguslikkus, sõltumata nende rahvusest ja rassist, on vankumatuks seaduseks. NSV Liidu kodanikele kindlustatakse isiku- ja korteripuutumatus, kirjavahetuse saladus ning demokraatlikud vabadused: sõna-, trüki-, koosolekute ja miitingute, tänavarongkäikude ja demonstratsioonide vabadus, õigus ühineda ühiskondlikesse organisatsioonidesse: ametiühinguisse, kooperatiivkoondistesse, noorsoo- ja spordiorganisatsioonidesse, kultuurilistesse, tehnilistesse ja teaduslikesse ühinguisse; kõige aktiivsemad ja teadlikumad kodanikud tööliskiassi ridadest ja töörahva teistest kihtidest ühinevad Nõukogude Liidu Kommunistlikku Parteisse, kes on töörahva eesmine väesalk tema võitluses kommunistliku ühiskonna ülesehitamise eest ja töörahva kõigi organisatsioonide juhtiv tuumik.

Ühtlasi kohustas Konstitutsioon NSV Liidu kodanikke seadusi täitma, töödistsipliini pidama, ausalt ühiskondlikku kohusesse suhtuma ja sotsialistliku ühiselu reegleid austama, hoidma ja tugevdama sotsialistlikku omandit, sotsialistlikku isamaad kaitsma.

Nõukogude erakorralise VIII kongressi delegaadid võtavad vastu uue Nõukogude konstitutsiooni.

Konstitutsioon kinnitas maailma kõige demokraatlikuma valimissüsteemi. Kõigi töörahva saadikute nõukogude valimised, alates küla- ja linnanõukogust ning lõpetades NSV Liidu Ülemnõukoguga, toimuvad üldise, ühetaolise ja otsese valimisõiguse alusel salajasel hääletamisel.

Selline on võitnud sotsialismi Konstitutsiooni põhiline sisu. Konstitutsioon tähistas Nõukogude riigi astumist uude arenemisfaasi: *algas proletariaadi diktatuuri riigi ülekasvamine üldrahvalikuks sotsialistlikuks riigiks.*

Riigi poliitiline elu. NSV Liidu uue konstitutsiooni vastuvõtmine oli pöördepunktiks riigi poliitilises elus. Arendati edasi demokraatlikke aluseid Kommunistliku Partei ja teiste ühiskondlike organisatsioonide tegevuses. 1937. aastal toimusid kõigis parteiorganisatsioonides parteiorganite ümbervalimised salajase hääletamisega. Samasugusel demokraatlikul viisil viidi läbi ametiühingu- ja komsomoliorganite ümbervalimised. Samal ajal valmistus Nõukogudemaa uue valimissüsteemi alusel NSV Liidu Ülemnõukogu esimesteks valimisteks, mis toimusid 12. detsembril 1937. aastal. Kommunistlik Partei läks valimistele liidus parteitutega — ta otsustas seada koos nendega üles ühised saadikukandidaadid valimisringkondades. Nii loodi kommunistide ja parteitute *rahvalik valimisblokk.*

Ülemnõukogu valimised toimusid erakordselt edukalt, nad muutusid tõeliselt üldrahvalikuks pidustuseks. Neist võttis osa peaaegu 97% kõigist valijaist. Kommunistide ja parteitute rahvabloki kandidaatide poolt hääletas 90 miljonit

valijat — 98,6% kõigist valimistest osavõtnuist. Kokku valiti 1143 saadikut, neist 42% olid töölised, 29,5% talupojad ja 28,5% teenistujad ning intelligents. Saadikud esindasid 62 NSV Liidus elavat rahvust ja rahvast.

NSV Liidu Ülemnõukogu esimesel istungjärgul valiti Ülemnõukogu Presiidiumi esimeheks M. I. Kalinin, NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogude esimeheks määrati V. M. Molotov.

NSV Liidu uus konstitutsioon oli tõenduseks sotsialistliku demokraatia edasiarendamisest. Lepitamatus vastuolus sellega olid aga parteilise ja nõukogude demokraatia ning sotsialistliku seaduslikkuse jämeda rikkumise faktid, mis olid seotud Stalini isiku kultusega.

Olles pikemat aega partei Keskkomitee peasekretäriks, võitles J. V. Stalin koos teiste juhtivate tegelastega Lenini ideede elluviimise eest. Ta oli ustav marksismile-leninismile ja juhtis nii teoreetiku kui ka suure organisaatorina partei võitlust trotskistide, parempoolsete oportunistide, kodanlike natsionalistide ja kapitalistliku maailma sepitsuste vastu. Selles poliitilises ja ideelises võitluses omandas Stalin suure autoriteedi ja populaarsuse. Kuid tema nimega hakati ebaõigesti siduma kõiki sotsialistliku ülesehitustöö suuri võite. Kommunistliku Partei ja Nõukogudemaa saavutused, kiidulaul Stalini aadressil, panid ta pea pööritama. Sellises olukorras hakkas järk-järgult kujunema Stalini isiku kultus. Üha teravamalt ilmnesid Stalini iseloomu negatiivsed jooned, mille eest V. I. Lenin oli hoiatanud juba 1922. aastal: jämedus, tujukus, sallimatus kriitika suhtes ja ülemäärane kahtlustamine.

Stalin hakkas võimu kuritarvitama, rikkuma kollektiivse juhtimise leninlikke printsiipe ning üksi otsustama partei ja riigi elu kõige tähtsamaid küsimusi. Stalin asendas partei ja tema Keskkomitee kontrolli riikliku julgeoleku organite tegevuse üle oma isikliku kontrolliga.

Suurt kahju sotsialistlikule ülesehitustööle, demokraatia arendamisele parteis ja riigis tõi Stalini ekslik tees selle kohta, nagu teravneks järjest klassivõitlus vastavalt Nõukogude Liidu edasiliikumisele sotsialismi poole. See tees, mis oli õige olnud ainult üleminekuperioodi teatud etappidel, kui oli otsustamisel küsimus «kes keda?», kui käis visa klassivõitlus sotsialismi aluste rajamise eest, tõsteti esiplaanile 1937. aastal, momendil, mil sotsialism oli Nõukogudemaal juba võitnud, kui ekspluataatorlikud klassid ja nende majanduslik baas oli likvideeritud. Tegelikkuses kujunes see ebaõige teoreetiline tees sotsialistliku seaduslikkuse kõige jämedama rikkumise ja massiliste repressioonide põhjenduseks.

Isikukultuse tingimustes fabritseerisid riikliku julgeoleku organite eesotsas olnud karjerist Ježov ja poliitiline avantürist Beria igasuguseid süüdistusi partei ja riigi juhtivate töötajate kohta.

Valesüüdistuste alusel lasti maha paljud silmapaistvad partei- ja riigitegelased, nende hulgas: A. S. Bubnov, S. V. Kossior,

N. V. Krõlenko, P. P. Postõšev, J. E. Rudzutak, B. J. Tšubar. Hukati kodusõja kangelased, Punaarmee silmapaistvad komandörid V. K. Blücher, P. J. Dõbenko, A. I. Jegorov, M. N. Tuhhatševski jt. Kommunistliku Partei kuulsusrikas poeg Sergo Ordžonikidze, keda Beria oli jälitanud ja alandanud, lõpetas 1937. aastal elu enesetapmisega. Süütult hukkunute seas oli nõukogude noorsoo silmapaistev juht, ÜLKNÜ Keskkomitee sekretär Aleksander Kossarev.

Stalini isiku kultus tekitas suurt kahju. Kuid ta ei suutnud peatada meie võidukat edasiliikumist, kuigi pidurdas tugevasti sotsialistlikku ülesehitustööd.

Kangelaslik töölisklass, töötav talurahvas ja nõukogude intelligents ehitasid suure kommunistide partei juhtimisel surematu Lenini kavandatud plaani järgi võidukalt sotsialismi.

KÜSIMUSI.

1. Miks oli vaja uut NSV Liidu konstitutsiooni?
2. Missugused sotsialismi põhimõtted on fikseeritud 1936. aasta konstitutsioonis?
3. Võrrelge 1936. aasta konstitutsiooniga kehtestatud valimissüsteemi tolle ajani kehtinud valimissüsteemiga.

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Töötajate sõnavõtte NSV Liidu Konstitutsiooni kohta.

Trükitud ajalehtedes «Pravda» ja «Izvestija» 1936. aasta juunist 1937. aasta oktoobrini avaldatud tekstide järgi.

Unistuste teostumine.

Ma olen elektrik-energeetik. Töötan pool sajandit sellel mulle armsaks saanud alal. Palju aastaid tagasi, kui ma alles alustasin tööd, unistasin sellest ajast, millal energeetika hakkab minu kodumaal laialdasemalt arenema. Kuid aastakümneteks need unistused jäidki unistusteks.

Puhkes revolutsioon...

Minu kodumaa omandas uue näo! Minu noorpõlveunistused, inseneri paljude aastate unelmad on reaalselt ellu viidud. Aga mis kõige tähtsam — perspektiivid on grandioossed ja piiritud! Kas meie, insenerid-elektrikud, julgesime 30—40 aastat tagasi unistada neist grandioossetest horisontidest, mis avanevad meie ees praegu kolmanda viie aasta plaani alusel? Need perspektiivid sisendavad rõõmu ja uhkustunnet oma maa ja enese üle.

Prof. *M. Šatelen,* NSV Liidu
Teaduste Akadeemia korrespondentliige.

Kodumaa on saanud meile emaks.

Minu kodupaik piirneb Põhja-Ameerikaga. Küttides mereloomi — viigreid, merihobuseid ja vaalu, kohtame me sageli eskimoküttе Alaskalt. Varem me kadestasime neid, neil oli alati... hea jahivarustus.

Praegu aga kadestavad nemad meid. Neid riisuvad endist viisi ameerika

kaupmehed-kuunariomanikud, aga meil Tšukotkal on rikaste kulakute asemel kõikjal jahinduskolhoosid. Varem käisime püügil aerupaatidega, nüüd on meil aga mootorpaadid. Meist sai kirjaoskaja ja terve rahvas. Meil on oma koolid, haiglad, klubid: rändtšuktšidel on punased jarangad.

Näete, mida tähendab kodanike võrdõiguslikkus, sõltumata nende rahvusest või rassist, millest kõneldakse konstitutsioonis ja mida pole maailmas kuskil peale NSV Liidu.

S. Atsitahhin, Tšukotka rahvusringkond.

§ 40. Sotsialistliku ühiskonna põhiline ülesehitamine NSV Liidus.

NSV Liit on muutunud eesrindlikuks tööstusriigiks. 1937. aastal täitis nõukogude rahvas ennetähtaegselt NSV Liidu rahvamajanduse arendamise teise viie aasta plaani. Teise viisaastakuga *lõppes üleminekuajastu kapitalismilt sotsialismile. Sotsialism oli Nõukogudemaal põhiliselt üles ehitatud.*

Missugused olid üleminekuajastu peamised tulemused?

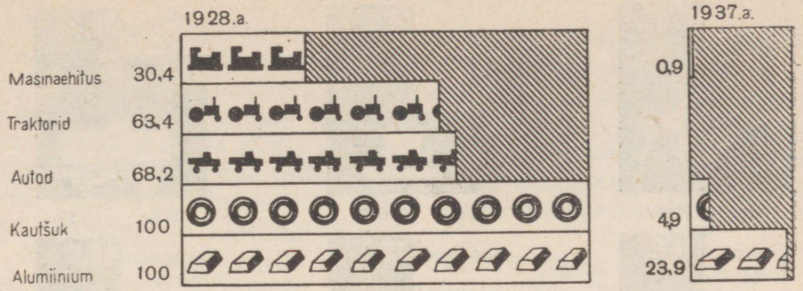
Esimene väga tähtis tulemus seisis selles, et Nõukogudemaa oli muutunud mahajäänud agraarmaast, milline ta oli enne revolutsiooni, eesrindlikuks tööstusriigiks. Tööstustoodangu mahult jõudis NSV Liit teisele kohale maailmas. Nõukogude rahvas oli loonud võimsa, uusima tehnikaga varustatud tööstuse. 1937. aastal andis NSV Liidu suurtööstus 8 korda rohkem toodangut kui tsaari-Venemaa 1913. aastal. Nõukogude Liit saavutas täieliku ja lõpliku tehnilise ning majandusliku iseseisvuse.

Arenenud rasketööstuse loomine võimaldas rahvamajandust põhiosas tehniliselt rekonstrueerida, kindlustada kaitsetööstuse kiire kasvu ja Punaarmee tehnilise ümberrelvastamise. See tugevdas Nõukogude Liidu kaitsevõimet.

Põhjalikult muutus tööstuse paiknemise geograafia. Endisel Venemaal oli kõigest 4—5 suurt tööstuspiirkonda (Kesk-Venemaa tööstuspiirkond, Petrograd, Donbassi—Krivoi Rogi piirkond, Bakuu). Kahe viisaastaku jooksul tekkis NSV Liidus palju uusi tööstuskeskusi. Riigi idaosas loodi teine metallurgiabaas. Enne revolutsiooni oli Venemaal tegelikult üksainus väljaarendatud kivisöebassein — Donetsi bassein. 30-ndate aastate lõpul oli igas peamises majanduspiirkonnas (Siber, Uraal, Kasahstan, Kaug-Ida, Kesk-Venemaa) oma suur kivisöebaas. Riigi idaosas rajati arenenud ja laia profiiliga masinatööstus, võimas energiabaas, keemiatööstus jne.

Seega oli lahendatud Lenini poolt püstitatud esmajärgulise tähtsusega ülesanne: maa oli põhiliselt industrialiseeritud, *oli loodud sotsialismi materiaal-tehniline baas.*

NSV Liit — kolhoosiriik. Teiseks üleminekuajastu väga tähtsaks tulemuseks oli sotsialistliku revolutsiooni kõige raskema ja keerulisema ülesande lahendamine — *töötava talurahva üleminek sotsialismi teele kooperatsiooni kaudu.*

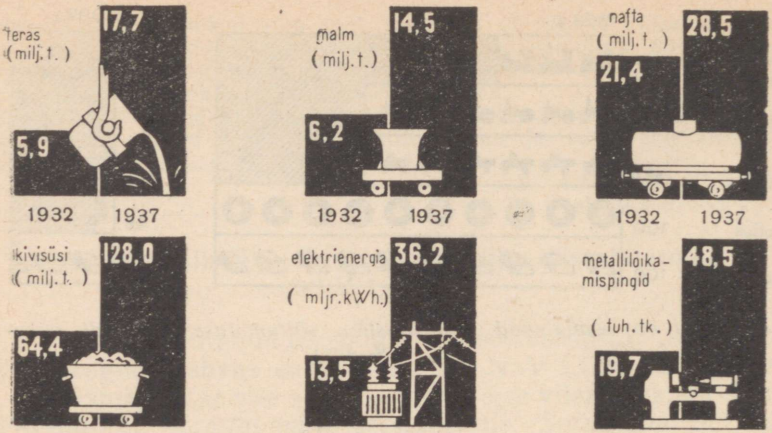
NSV Liit on saavutanud majandusliku sõltumatuse (impordi vähenemine %-des).

Kahe viisaastaku jooksul võitis kolhoosikord meie maal täielikult ja lõplikult. 1937. aastal ühendasid kolhoosid 18,5 miljonit talumajandit (93%), neile kuulus 99% talupoegade kogu põllumaast. Otsustavat edu saavutati ka põllumajanduse varustamisel tehnikaga. Riigis oli 5818 masina-traktorijaama. Kolhoosi- ja sovhoosipõldudel töötas 456 000 traktorit, peaaegu 129 000 kombaini, 146 000 veoautot ja palju muud tehnikat.

Kuigi teravilja kogusaak jäi madala saagikuse tõttu revolutsioonieelsele tasemele, siis tänu suurmajapidamise eelistele, kus kaubalisus on suurem, hakkas riik saama märksa rohkem teravilja. 1937. aastal varuti 2300 miljonit puuda teravilja — 1 miljardi puuda võrra rohkem kui saadi kaubavilja 1913. aastal. Tunduvalt tõusis puuvilla (3,5 korda) ja suhkrupeedi (üle 2 korra) tootmine.

Kapitalismist mööda minnes sotsialismile. Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni toimudes olid Usbekistani, Turkmeenia, Tadžikistani, Kirgiisia, Kasahstani ja palju teisi rahvaid feodalismi ja kapitalismile ülemineku staadiumis. Sotsialistliku ülesehitustöö 20 aasta jooksul sooritasid need rahvad *ajaloolise hüppe feodalismilt sotsialismile, jättes vahele arenemise kapitalistliku staadiumi.* Suure vene rahva vennaliku abiga ehitasid nad oma maal üles sotsialistliku ühiskonna.

See oli võimalik eelkõige seepärast, et Oktoobrirevolutsiooni võidu ja Kommunistliku Partei poolt järjekindlalt teostatud leninliku rahvuspoliitika tulemusena lõid need rahvad oma nõukogude rahvusriikluse, mis oli peamiseks tööriistaks töörahvahulkade organiseerimisel ja koondamisel võitluseks feodaalsete ja kapitalistlike suhete vastu ning sotsialismi ülesehitamise eest. Nende riikide juhtivaks jõuks on liiduvabariikide kommunistlikud parteid, kes kuulusid ühtsesse Üleliidulisse Kommunistlikku (bolševike) Parteisse. Esmajärgulise tähtsusega oli nõukogude rahvusvabariikide kuulumine NSV Liidu koosseisu. Liiduriik osutas varem mahajäänud rahvastele määratut abi ja toetust ning eraldas suuri

Rasketööstuse tähtsamate toodanguliikide tootmise kasv.

summasid nende majanduse ja kultuuri arendamiseks. Kahe viisaastaku jooksul loodi varem mahajäänud vabariikides esmaklassiline tööstus. Näiteks ehitati Usbeki NSV-s neil aastail 380 uut vabrikut ja tehast, Kasahstan muutus värviliste metallide, kivisöe ja nafta vabariigiks. Koos tööstuse arenemisega kasvas töölisklassi rahvuslik kaader — sotsialistlike rahvuste alus.

Kõigis vabariikides kollektiviseeriti talumajapidamised ja mehhaniseeriti põllumajandus. Tänu kultuurirevolutsiooni võidule likvideeriti põhiliselt kirjaoskamatus, kehtestati üldine koolikohustus, sirgus rahvusliku intelligentsi arvukas kaader ning puhkes õitsele sisult sotsialistlik ja vormilt rahvuslik kultuur.

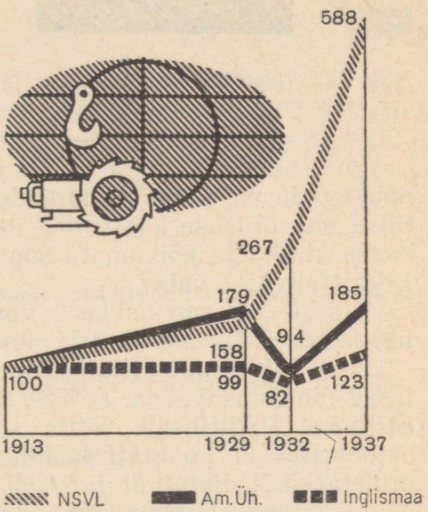
See tagas sotsialismi võidu kõigis nõukogude vabariikides. Nõukogude-eelselt ajalt pärandiks saadud *NSV Liidu rahvaste faktilise ebavõrdsuse likvideerimise ajalooline ülesanne oli põhiliselt lahendatud.*

Töörahva elatustaseme tõus. Sotsialismi võit NSV Liidus tõi endaga kaasa tööliste ja talupoegade elatustaseme tõusu. Nõukogude Liidus on igaveseks likvideeritud ühe inimese ekspluateerimine teise poolt, on kadunud tööpuudus ja hirm homse päeva ees, mis alaliselt rõhuvad proletaarlasi kapitalistlikes maades. Nõukogude töölised said 7-tunnilise tööpäeva — kõige lühema maailmas. Kolhoosikord avas talupoegadele tee jõukale elule.

Rahvuslik tulu — sotsialistliku ülesehitustöö ja rahva elatustaseme tõusu alus — oli 1937. aastal 3,5 korda suurem kui 1913. aastal. Selle alusel suurenesid tööliste ja teenistujate töötasu ning kolhoosnikute sissetulekud. Kõik nõukogude inimesed said tasuta arstiabi ja tasuta hariduse. Iga aastaga suurenesid riigi kulutused sotsiaalkindlustusele, elamuehitusele ja kultuuri arendamisele. Suur kultuurirevolutsioon oli NSV Liidus põhiliselt teostatud.

Nõukogude ühiskonna klassistruktuuri põhjalik muutumine. Maa sotsialistliku industrialiseerimise ja talumajandite üldise kollektiviseerimise alusel olid *likvideeritud kapitalistlikud elemendid ja üle saadud majanduse mitmesektorilisusest.* Sotsialistlik majandussüsteem muutus riigis ainuvalitsevaks. See tõi kaasa põhjalikke muudatusi nõukogude ühiskonna klassistruktuuris. Ekspluataatorlikud klassid — mõisnikud, linna- ja maakodanlus (kulakud) — olid täielikult ja lõplikult likvideeritud.

Nõukogudemaal säilis kaks sõbralikku klassi: töölised ja talupojad, samuti intelligents, kes kujutab endast ühiskondlikku vahekihti. Klassid olid põhjalikult muutunud. Töölisklass oli alatiseks vabanenud kapitalistlikust ekspluateerimisest, ta oli muutunud nii arvuliselt kui kvalitatiivselt. Sotsialistliku tööstuse tormilise kasvuga kaasnes tööliste arvu pidev suurenemine: 1939. aastal moodustasid nad (koos perekonnaliikmetega) peaaegu kolmandiku riigi rahvastikust. Mõõtmatult oli kasvanud töölisklassi kultuuriline ja tehniline tase, tõusnud tema poliitiline teadlikkus ja aktiivsus. Kommunistliku Partei suunamisel teostas töölisklass edukalt oma *juhtivat osa nõukogude ühiskonnas.*

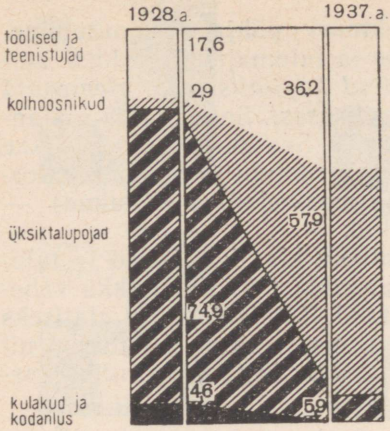

Tööstusliku tootmise kasvutempo (1913. a. = 100%).

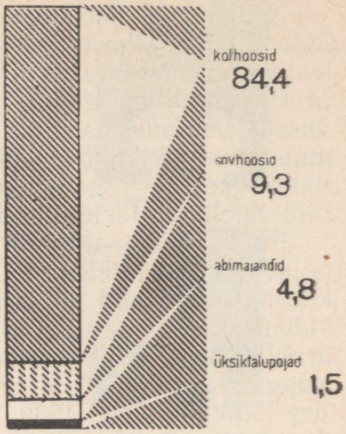
Põhjalikult oli muutunud ka talurahvas. Ta oli lakanud olemast väikeperemeeste klass, kes sünnitas stiihiliselt kapitalismi, ja *oli muutunud sotsialistlikuks kolhoositalurahva klassiks.* Alatiseks oli kadunud külaelanikkonna kihistumine sulasteks, kehvikuteks, keskmikeks ja kulakuiks. Talurahvas oli muutunud oma sotsiaalse koosseisu poolest ühtseks. Kolhoosikord avas tee eesrindliku tehnika laialdaseks kasutamiseks põllumajanduses. See kergendas märksa talupoja tööd. Muutus talurahva ideoloogia. Nõukogude talupoegade sotsialistlik teadvus tugevnes.

Sotsialistliku ülesehitustöö aastail võrsus tööliste ja talupoegade ridadest mitmemiljoniline nõukogude intelligentsi armee. «Meie intelligentsil,» ütles M. I. Kalinin, «pole vaja korraldada «rahva sekka minekut», sest ta on ise rahva orgaaniliseks osaks, ta tunneb samu huvisid ja kirgi kui rahvaski.»

Teistsuguseks muutusid suhted rahvaste vahel. Rahvuslikku vaenu õhutanud ekspluataatorlike klasside likvideerimine, kõigi

NSV Liidu elanikkonna klassikoosseisu muutumine (%-des).

Kes andis 1937. aastal põllumajandustoodangut (%-des).

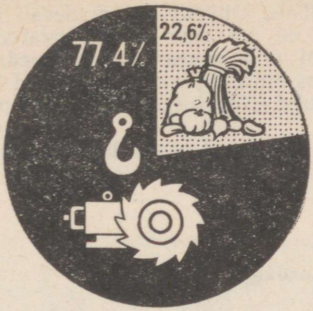
nõukogude vabariikide majandusliku ja kultuuritaseme tõus, faktilise ebavõrdsuse kaotamine nende vahel — kõik see tõi endaga kaasa kindla ja kõikumatu sõpruse ning vendluse tekkimise NSV Liidu rahvaste vahel.

Klassi- ja rahvuslikest vastuoludest vabastatud nõukogude ühiskonda liitis huvide vääramatu ühtsus.

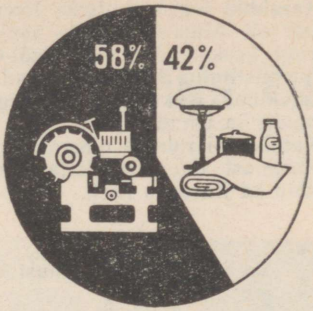
NSV Liidus on sotsialism üles ehitatud. Kõik need suured muutused tähendasid seda, et NSV Liidus *oli sotsialism põhiliselt üles ehitatud.* Poliitiliselt võitis sotsialism meie maal 1917. aasta oktoobris, kui kukutati kodanluse ja mõisnike võim, kehtestati proletariaadi diktatuur ja loodi Nõukogude sotsialistlik riik. Maa võidukas industrialiseerimine, põllumajanduse kollektiviseerimine ning selle alusel kapitalistlike elementide ja majanduse mitmesektorilisuse likvideerimine tähendasid sotsialismi majandusliku vundamendi ja materiaal-tehnilise baasi loomist. Kultuurirevolutsiooni teostamine tähendas sotsialismi võitu kultuuri ja ideoloogia valdkonnas.

Sotsialism oli muutunud tondist ja unistusest reaalseks tegelikkuseks. NSV Liidu töölised ja talupojad teostasid esmakordselt maailmas selle, mida Marx, Engels ja Lenin olid teaduslikult ennustanud.

Sotsialismi võit kinnitas ümberlükkamatult marksismi-leninismi õpetuse elulisust ja õigsust selle kohta, et kapitalism vahetub vältimatult kommunismiga. See võit on suureks innustavaks eeskujuks töötajatele ja rõhututele kogu maailmas võitluses kapitalistliku korra likvideerimise ja tema sotsialistliku korraga asendamise eest.

Tööstuse ja põllumajanduse suhe rahvamajanduse kogutoodangus (1937. a.).

Rasketööstuse eelisarendamine (1937. a.).

Esimestena üles ehitanud sotsialismi, rajasid NSV Liidu rahvad kogu inimkonnale magistraaltee sotsialismi juurde. Nad näitasid kätte need teed, kuidas kõige õigemini ja edukamalt üles ehitada sotsialistlikku ühiskonda. Selles on NSV Liidus saavutatud sotsialismi võidu maailmaajalooline tähtsus.

KÜSIMUSI.

1. Millal lõppes NSV Liidus kapitalismilt sotsialismile ülemineku ajastu ja missugused olid selle peamised tulemused?
2. Kuidas muutus nõukogude ühiskonna klassistruktuur üleminekuajastu jooksul?
3. Missugune on NSV Liidus saavutatud sotsialismi võidu ajalooline tähtsus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Tehase «Krasnõi Proletari» märkija Baimurzajevi artiklist «Minu Kasahhi vabariik».

Kibe ja õigusteta oli kasahhi rahva elu. Tema turjal oli kahekordne ike. Teda rõhusid vene kolonisaatorid ja kohalikud rikkad — baid.

Kasahhe ei peetud inimesteks. Nende eluviis oli rändav ja nende ainsaks tegevusalaks oli karjakasvatus. Meie aladel leidus ka väikesi vasekaevandusi, kuid neid ekspluateerisid röövellikult tööstorid.

Vähemusrahvustesse kuulujad ei saanud tsaari-Venemaal õppida. Meie määratu suurel alal polnud ainustki kooli. Kasahhe ei võetud isegi sõjaväkke.

Alles nõukogude võimu ajal said rõhutud rahvused vabaduse ja õigused. Kasahstan on praegu õitsev maa. Arvestades Kasahhi ANSV majanduslikku, kultuurilist ja poliitilist arengut, fikseerib uus konstitutsioon Kasahstani iseseisva liiduvabariigina.

Seninähtamatu tempoga areneb Kasahstani tööstus. Esimesel viisaastakul ehitati ja anti ekspluatatsiooni Turkestani—Siberi raudtee. Vabariik toidab meie maa tööstust kivisõe ja naftaga ning toodab värvilisi metalle. Karagandas on kivisõebassein, Ridderis — vasesulatuskombinaat, Embal — naftatootmine. Loomakasvatus on laialt arenenud. Nõukogude võimu ajal hakkas kasahhi rahvas esmakordselt tegelema põlluharimisega.

Kasahhid tegid alatiseks lõpu rändeluviisile. Õitsevad ja arenevad linnad. Vanasti oli Alma-Ata väike asula. Praegu on see suur heakorrastatud linn, vabariigi keskus. Ma olin Kzõl-Ordas. Seal olid vanasti saviehitused, nüüd aga on püstitatud tellistest majad. On olemas kultuuripark. On ehitatud klubid, teatrid, kinod, elektrijaamad, haiglad ja koolid. Noorsugu õpib pedagoogilises instituudis ja tehnikumides.

Kasahstani rahvad omandavad teadmisi ja saavad osa kultuurist. Üle 80% elanikkonnast on kirjaoskajad. Kooliõpetus toimub emakeeles, ühtlasi õpivad kasahhid ka Euroopa keeli.

Küsimusi V peatüki kordamiseks.

1. Missuguses rahvusvahelises olukorras viis meie maa lõpule sotsialistliku rekonstrueerimise? Kuidas NSV Liit võitles rahu ja kollektiivse julgeoleku eest?
2. Mis oli aluseks stahhaanovliku liikumise tekkimisele ja milles seisab selle liikumise tähtsus?
3. Millal ja kuidas viidi lõpule põllumajanduse kollektiviseerimine?
4. Missugused ülesanded lahendas kultuurirevolutsioon NSV Liidus?
5. Miks võeti 1936. aastal vastu uus NSV Liidu konstitutsioon ja mille poolest see erineb 1924. aasta konstitutsioonist?
6. Missugused faktid andsid tunnistust, et sotsialistlik ühiskond on NSV Liidus põhiliselt üles ehitatud? Missugune ajalooline tähtsus oli sotsialismi võidul NSV Liidus?

Mida lugeda.

V. Ketlinskaja, Mehisus, Tallinn, 1962.
V. Lebedev, Looduse ümberkujundaja. Jutustus Mitšurinist, Tallinn, 1950.
A. Tvardovski, Muraavia maa, Tallinn, 1953.
A. Makarenko, Pedagoogiline poeem, Tallinn, 1957.

TEINE OSA.

NSV LIIT SOTSIALISTLIKU ÜHISKONNA ÜLESEHITAMISE LÕPULEVIIMISE PERIOODIL

VI PEATÜKK.

SOTSIALISTLIKU KORRA KINDLUSTUMINE. NSV LIIDU KAITSEVÕIME TUGEVDAMINE (1938. AASTA — 1941. AASTA JUUNI).

§ 41. Nõukogude rahva võitlus kolmanda viie aasta plaani täitmise eest.

NSV Liidu astumine uude arenemisjärku. Pärast seda kui NSV Liidus oli sotsialistlik ühiskond põhiliselt üles ehitatud ja kapitalismilt sotsialismile ülemineku periood oli lõppenud, astus maa uude arenemisjärku. Nüüd kerkis nõukogude rahva ette ülesanne viia sotsialismi ülesehitamine täielikult lõpule, *luua arenenud sotsialistlik ühiskond ja minna järk-järgult üle kommunismile.*

Selleks oli vaja tugevdada ja laiendada sotsialismi materiaal-tehnilist baasi, tagada maa tootlike jõudude edasine kasv, kindlustada tootmisvahendite riiklikku ja kooperatiiv-kolhooslikku omandust ning kasvatada kõigis nõukogude inimestes sotsialistlikku suhtumist töösse ja ühiskondlikku omandisse.

Esimesed sammud selle ülesande lahendamise suunas astus Nõukogudemaa kolmandal viisaastakul.

Kolmanda viisaastaku põhilised ülesanded. ÜK(b)P XVIII kongress, mis toimus 1939. aasta märtsis, arutas läbi NSV Liidu rahvamajanduse arendamise *kolmanda viie aasta plaani* (aastaiks 1938—1942) ja määras kindlaks selle põhilised ülesanded. Kongress pühendas suurt tähelepanu ülesandele majanduslikult, s. o. tootmises ühe elaniku kohta jõuda järele tähtsamatele kapitalistlikele maadele ja neist ette minna.

See on väga tähtis ülesanne. Iga inimese kohta tulevast tööstustoodangu hulgast oleneb maa majanduslik tase, rahva heaolu. Kuigi NSV Liit oma tööstustoodangu kogumahult oli 1939. aastaks jõudnud ette igast kapitalistlikust maast, välja arvatud Ameerika Ühendriigid, jäi ta toodangu hulgalt ühe elaniku kohta tähtsamatest kapitalistlikest riikidest veel maha. Näiteks 1938. aastal toodeti NSV Liidus malmi umbes 15 miljonit tonni, aga Inglismaal kõigest 7 miljonit tonni. Kuid ühe elaniku kohta toodeti Inglismaal 145 kg malmi, NSV Liidus aga 87 kg.

Plaan nägi ette rahvamajanduse kõigi harude tehnilise varustuse edasist kasvu, rasketööstuse kõrvalekaldumatut arendamist ning tööviljakuse pidevat ja tunduvat tõusu nii tööstuses kui ka põllumajanduses.

Viisaastaku jooksul pidi tööstustoodang kasvama kahekordseks. Maa idapiirkondades kavatseti laiendada kivisöe- ja metallurgiabaasi, luua Volga ja Uraali vahel uus naftabaas — Teine Bakuu, ehitada Uraalis ja Siberis dubleerivaid tööstusettevõtteid.

Äärmiselt pingelise rahvusvahelise olukorra tõttu oli kolmanda viisaastaku üks kõige tähtsamaid ülesandeid kaitsetööstuse igakülgne arendamine ning must- ja värviliste metallide, kütuse ja toiduainete suurte riiklike reservide loomine.

Kavatseti lõpule viia kõigi tähtsamate põllumajanduslike tööde mehhaniseerimine. Põllumajanduse toodang pidi suurenema poolteisekordseks.

Kolmandal viisaastakul oli plaanis mahutada rahvamajandusse 192 miljardit rubla — peaaegu niisama palju kui kahe eelnenud viisaastaku jooksul kokku.

Nõukogude rahva võitlus kolmanda viie aasta plaani täitmise eest. Töölisklass ja kolhoositalurahvas asusid vaimustusega kolmandat viie aasta plaani ellu viima.

«Uralmaši», seejärel ka teiste ettevõtete töölised-novaatorid alustasid *mitmel masinal töötamise liikumist.* Iga tööline töötas mitmel tööpingil. Selle tagajärjel vähenes tsehhides tööliste arv ja kasvas tööviljakus.

Leningradis Kirovi tehases võimaldas üleminek mitmel tööpingil töötamisele vabastada teiste ettevõtete jaoks üle 100 kvalifitseeritud töölise.

Tehastes ja vabrikutes arenes *liikumine mitme elukutse omandamise eest.* Aastail 1938—1941 levisid «stahhaanovlaste koolid»: nendes õpetasid tootmisnovaatorid oma tööpinkide ja masinate juures seltsimeestele eesrindlikke töömeetodeid.

1941. aasta keskpaiku, kui nõukogude rahva rahuliku töö katkestas fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung, oli kolmanda viie aasta plaani täitmisel saavutatud juba suurt edu. Oli käiku lastud umbes 3000 uut tehast ja vabrikut, tööstustoodangu väljalase oli suurenenud poolteisekordseks, tööviljakus oli kasvanud 32%.

Võitlusest viie aasta plaani täitmise eest võtsid aktiivselt osa ka põllumajandustöötajad. Kolmandal viisaastakul said kolhoosid palju uusi masinaid. See võimaldas mehhaniseerida $^2/_3$ põllutöödest. Laienes võistlus traktoristide ja kombainerite seas. 1940. aastal koristasid kombainerid vennad Oskinid kahe kombainiga hooaja jooksul üle 5000 hektari teraviljakultuure. Kui kogu see töö oleks tehtud käsitsi, siis oleks selleks läinud vaja iga päev 3323 inimest.

Suurte saakide eest võideldes kogusid eesrindlikud kolhoosnikud 400—500 puuda teravilja hektarilt, kuid kogu maa keskmine saak oli siiski madal — 50—60 puuda hektarilt.

1939. a. augustis avati Moskvas *Üleliiduline Põllumajandusnäitus*, mis kujunes kolhoositöötajatele tõeliseks sotsialistliku põlluharimise ja loomakasvatuse novaatorlike kogemuste kooliks.

KÜSIMUSI.

1. Missugused uued ülesanded kerkisid nõukogude rahva ette pärast seda, kui meie maal oli sotsialism põhiliselt üles ehitatud?
2. Millised olid kolmanda viie aasta plaani põhilised ülesanded?
3. Milliseid tulemusi oli kolmanda viie aasta plaani täitmisel saavutatud 1941. aasta juuniks?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Esimene Balhaši vask.

26. novembril 1938. a. ajaleht «Pravda» teatas:

Balhaši vasesulatamiskombinaadil hakkas eile suitsema konverterikorpuse 130-meetrine korsten. Kell 7 õhtul andis kombinaat kodumaale esimesed 45 tonni toorvaske.

1928. aastal kirjutas inglise kapitalist Leslie Urquhart Nõukogude peakontsessioonikomissarile: «Kas te ei lubaks mul veidi maad tuhnida Kirgiisia stepis, Balhaši juures ja kaugemal? Teie nende paikadega niikuinii tegelema ei hakka enne kui 50, võib-olla ka 100 aasta pärast. Aga mina hakkan otsima, vast ehk leian midagi.»

Sellest on möödas vaid 10 aastat — kaks viisaastakut. Kounradi mägedes Balhaši lähedal avastasid bolševikud vasemaagi. Ja nüüd asub mägede jalamil juba üks maailma suurimaid vasekaevandusi. Kaevanduse juurde on kasvanud 6000 elanikuga linn. Kõrguvad suured majad, klubid, koolid. Õhtuti säravad eredalt elektrituled...

Balhaši järve kaldal Bertõssi lahe ääres, kus varem laius kõrb, ehitatakse Balhaši kombinaati, mis on Nõukogude Liidu värvilise metallurgia uhkuseks. Juba ongi hakatud tööstuslikult ekspluateerima selle kõige eesrindlikuma tehnikaga varustatud sotsialistliku tööstushiiglase paljusid tsehhe ja agregaate.

Kauge Balhaši kaldal ehitatakse suurt tööstuskeskust. Kasvab kombinaat, kasvavad inimesed, kes teda loovad, tärkab uus, sotsialistlik linn. 550 miljonit rubla paigutatakse ehitusse lähema kolme aasta jooksul, sellest üksnes elamuehitusse 126 miljonit rubla.

Sajad ja tuhanded lihttöölised on omandanud teadmisi, kogemusi ja kvalifikatsiooni. Nad muutuvad aja jooksul ettevõtte põhiliseks tootmiskaadriks. Oma kogemusi ja teadmisi annavad balhašlastele edasi kuulsusrikkad metrooehitajad. Kirjaoskamatud ja puuduliku kirjaoskusega kasahhid, kes mõne aasta eest tulid kaevanduse ja tehase ehitusele, muutuvad kvalifiitseeritud töölisteks. Sulase poeg Gemašš Kunajev on nüüd peainsener. Endine karjus Mašaba Jeržanov on vahetuse brigadir...

2. Suur Fergana kanal on valmis kaevatud!

Usbekistani K(b)P Keskkomitee ja Usbeki NSV Rahvakomissaride Nõukogu raportist ÜK(b)P Keskkomiteele ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogule.

19. septembril 1939. a.

Usbekistani K(b)P Keskkomitee ja Usbeki NSV Rahvakomissaride Nõukogu teatavad, et mullatööd grandioossel irrigatsiooniehitusel — suurel Fergana kanalil on lõpetatud.

160 000 kolhoosnikut, inseneri ja tehnikut, keda innustavad ÜK(b)P XVIII kongressi ajaloolised otsused, kaevasid oma jõudude ja vahenditega rekordiliselt lühikese aja — poolteise kuu jooksul välja 16 miljonit kuupmeetrit pinnast, rajades 270 kilomeetri pikkuse kanali.

Nüüdsest peale saab Usbekistani pärl — Fergana org — rikkalikult vett, mis on usbeki rahva heaolu tõstmise allikas. Nii suurendatakse veelgi Nõukogude Liidu rikkusi.

Partei ja valitsuse alaline abi ja toetus innustasid kõiki Fergana oblasti töötajaid võitma raskusi ja mullatöid edukalt lõpule viima.

Suure Fergana kanali ehitustöödel tõusid esile sajad ja tuhanded kolhoosnikud, kes ilmutasid töökangelaslikkust ja tõeliselt sotsialistlikku töössesuhtumist...

§ 42. NSV Liidu võitlus rahu ja rahvaste julgeoleku eest Teise maailmasõja eel.

Imperialistide ettevalmistused sõjaks NSV Liidu vastu. NSV Liidu jõudmine sotsialismi ehitamise lõppjärku toimus äärmiselt komplitseeritud rahvusvahelises olukorras. See oli seotud kapitalismi üldkriisi edasise süvenemisega ning turgude, tooraineallikate ja maailma uue ümberjaotamise pärast imperialismileeris eneses peetava võitluse teravnemisega. Imperialismileer püüdis teda lõhestavaid sisemisi vastuolusid lahendada ja leida kriisist väljapääsu sõja abil Nõukogude Liidu vastu.

Ülemaailmse imperialistliku reaktsiooni peamiseks löögijõuks olid fašistlikud riigid: Saksamaa, Itaalia ja militaristlik Jaapan. Hävitanud oma maal kodanlik-demokraatlike vabaduste jäänused ja kehtestanud julma terrorirežiimi, valmistusid fašistlikud agressorid aktiivselt sõjaks. Nad kuulutasid avalikult, et nende peamiseks eesmärgiks on võitlus kommunismi vastu. Fašistlikud riigid ründasid igasuguste vahenditega kõiki progressiivseid jõude ja tegid ettevalmistusi sõjaks maailma ümberjaotamise eest oma monopolide huvides. Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide imperialistid tahtsid võimalikult ruttu provotseerida Saksamaad ja Jaapanit sõtta Nõukogude Liidu vastu. Nad lootsid, et NSV Liit saab sõjas lüüa ja ühtlasi nõrgenevad tunduvalt ka fašistliku bloki maad. Oma salakavalate eesmärkide saavutamiseks asusid inglise, prantsuse ja ameerika imperialistid fašistlike agressorite mahitamise teele.

Saksamaa ja Itaalia jätkasid sõjalist interventsiooni Hispaanias, Jaapan pidas vallutussõda Hiina vastu, kavatsedes muuta viimast oma kolooniaks. 1938. aasta märtsis anastas fašistlik Saksamaa lääneriikide mahitusel Austria.

NSV Liidu võitlus rahu ja kollektiivse julgeoleku eest. Viies vankumatult ellu rahu ja rahvastevahelise koostöö poliitikat, võitles Nõukogude Liit järjekindlalt selle eest, et organiseerida kollektiivset vastulööki agressoritele ja hoida ära uut maailmasõda.

Kui fašistliku Saksamaa väed olid anastanud Austria, teatas Nõukogude Liit oma valmisolekust viivitamatult läbi arutada praktilised abinõud agressiooni edasiarenemise ärahoidmiseks. Nõukogude Liit tegi ettepaneku luua *kollektiivse julgeoleku süsteem*, mille puhul agressor, kui ta tungiks mõnele maale kallale, leiaks end vastamisi nende riikide ühtse rindega, kes on valmis otsustavalt kaitsma rahu. Kui Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide valitsus vastavalt oma rahvaste huvidele oleksid toetanud Nõukogude ettepanekuid, siis poleks fašistlikud agressorid söandanud vallandada sõda Euroopas. Kuid lääneriikide valitsejad ei teinud seda ning eelistasid agressoriga kokku leppida, selle asemel et anda talle kollektiivne vastulöök.

Kui fašistliku kallaletungi oht hakkas ähvardama Tšehhoslovakkiat, lendasid Inglise peaminister N. Chamberlain ja Prantsuse peaminister E. Daladier Münchenisse, et kohtuda seal Hitleri ja Mussoliniga. Enne seda olid Inglise ja Prantsuse valitsus tagasi lükanud Nõukogude Liidu ettepaneku arutada sõjaväeliste esindajate nõupidamisel läbi abinõud võitluseks fašistliku Saksamaa vastu, juhul kui see tungib kallale Tšehhoslovakkiale.

29. ja 30. septembril 1938. a. leidis aset häbiväärne Müncheni sobing. Inglismaa ja Prantsusmaa nõustusid rea Tšehhoslovakkia piiriäärsete rajoonide loovutamisega Saksamaale. Tšehhoslovakkia äsjased liitlased reetsid tema, mängisid ta Hitlerile kätte. See alatu kuritegelik kokkulepe kiideti heaks Ameerika Ühendriikide valitsuse poolt.

Kui sai teatavaks Inglismaa, Prantsusmaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevate ringkondade reetlik akt, informeeris Nõukogude valitsus Tšehhoslovakkia presidenti Nõukogude Liidu valmisolekust Tšehhoslovakkiale appi tulla, kui see osutab fašistlikule agressioonile vastupanu ja pöördub NSV Liidu poole abipalvega. Kuid Tšehhoslovakkia kodanlik valitsus ei kasutanud Nõukogude ettepanekut. Ta kartis kõige rohkem rahva revolutsioonilist väljaastumist oma maal ja kapituleerus Saksamaa ees, reetes rahvuslikud huvid.

Pärast seda kui fašistlik Saksamaa 1939. aasta märtsis hõivas kogu Tšehhoslovakkia, alustasid Inglise ja Prantsuse valitsus rahvahulkade survel läbirääkimisi Nõukogude Liiduga. Nad nõudsid, et Nõukogude valitsus võtaks endale kohustuse anda abi igale maale, mis muutub agressiooni objektiks, kuid ise nad ei tahtnud endale võtta mingisuguseid konkreetseid kohustusi. Nii näiteks keeldusid nad garanteerimast sõjalist abi Eestile, Lätile ja Leedule juhuks, kui neile tungib kallale hitlerlik Saksamaa. Samal ajal alustas Inglismaa salajasi läbirääkimisi Saksamaaga, tehes Hitlerile ettepaneku jaotada maailm mõjusfäärideks ja sõlmida mittekallaletungipakt. Lääneriikide kahepalgeline poliitika ajas nurja

Inglise-Prantsuse-Nõukogude läbirääkimised. *Sõjaoht suurenes tunduvalt.*

Nõukogude riigipiiri kindlustamine Kaug-Idas. Nõukogude Liitu ähvardas sõjaoht mitte ainult riigi läänepiiril, vaid ka idapiiril.

1938. a. augustis rikkusid Jaapani väed ootamatult piiri Hassani järve piirkonnas (Vladivostoki lähedal) ja tungisid meie piirivalvureid ahistades Nõukogude territooriumile. Kuid juba mõne päeva pärast purustasid kohaletõtanud Punaarmee üksused ägedates lahingutes anastajad ja kihutasid nad Nõukogude piiri taha.

Kuid Jaapani imperialistid ei võtnud mõistust pähe. 1939. aasta mais tungisid nad Halhin-Goli jõe piirkonnas kallale Mongoolia Rahvavabariigile, kuigi nad teadsid, et NSV Liidu ja Mongoolia Rahvavabariigi vahel oli sõlmitud vastastikuse abistamise leping. Jaapani militaristid lootsid haarata enda kätte Mongoolia Rahvavabariigi ja luua seal platsdarm kallaletungiks Nõukogude Taga-Baikalile.

Täites oma kohustusi vennaliku mongoolia rahva vastu, andis Nõukogude valitsus Punaarmee üksustele käsu lüüa puruks Mongoolia Rahvavabariigi territooriumile tunginud anastajad.

1939. aasta maist septembrini käisid Mongoolia steppides ägedad lahingud. Nõukogude ja Mongoolia väed valmistasid ette ning viisid läbi otsustava pealetungi, mille tulemusel jaapanlaste väed purustati ja kihutati Mongoolia territooriumilt välja.

Võit Halhin-Golil demonstreeris veel kord Punaarmee võitmatut jõudu. See õppetund mõjus kainestavalt Jaapani imperialistidele. Jaapani valitsevad ringkonnad otsustasid, et kallaletungiga Nõukogude Liidule tuleb veel oodata, kuni tema peajõud tõmbab eemale sõda Läänes.

1939. aasta Nõukogude-Saksa mittekallaletungileping. Sellele vaatamata ei kadunud NSV Liitu ähvardav sõjaoht, vaid vastupidi, kasvas veelgi. Nõukogude valitsuse ette kerkis täie teravusega ülesanne päästa maa NSV Liidu vastu suunatud ühtse imperialistliku rinde tekkimise ohust. Sellest lähtudes otsustas NSV Liidu valitsus sõlmida Saksamaaga mittekallaletungilepingu, mida Saksa valitsus pakkus. Sellele lepingule kirjutati alla Moskvas 23. augustil 1939. a.

Muidugi ei loobunud Saksamaa valitsev fašistlik kildkond NSV Liidule kallaletungimise plaanidest. Kuid Hitler arvestas suuri raskusi, mis on seotud sõjaga Nõukogude Liidu vastu, ja otsustas seepärast vallutada enne Lääne-Euroopa maad ning alles pärast tungida kallale NSV Liidule.

Sõlminud Saksamaaga mittekallaletungilepingu, ajas Nõukogude valitsus nurja imperialistlike suurriikide valitsevate ringkondade plaanid luua ühtset koalitsiooni NSV Liidu vastu.

KÜSIMUSI.

1. Milliseid eesmärke taotlesid imperialistid, valmistades ette sõda NSV Liidu vastu?
2. Milliseid ettepanekuid tegi Nõukogude Liit sõja ärahoidmiseks?
3. Millised faktid andsid tunnistust meie maad ähvardavast sõjaohust Kaug-Idas?
4. Miks nõustus Nõukogude Liit sõlmima mittekallaletungilepingu fašistliku Saksamaaga?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Välisasjade rahvakomissar M. M. Litvinov
Nõukogude Liidu positsioonist Tšehhoslovakkia küsimuses.

Sõnavõtust Rahvasteliidus 1938. aastal.

... Me kavatseme täita oma kohustused pakti järgi ja koos Prantsusmaaga anda Tšehhoslovakkiale abi meile jõukohasel viisil. Meie sõjaväelised esindajad on valmis viivitamatult osa võtma nõupidamisest Prantsuse ja Tšehhoslovakkia sõjaväeliste esindajatega, et läbi arutada momendi vajaduste poolt dikteeritud abinõud...

Pole meie süü, et ei antud käiku meie ettepanekule, mis — olen selles veendunud — oleksid võinud anda soovitud tulemusi nii Tšehhoslovakkia kui ka kogu Euroopa ja üldise rahu huvides. Kahjuks võeti tarvitusele teisi abinõusid, mis viisid ega saanudki jätta viimata sellise kapitulatsioonini, mis varem või hiljem toob endaga kaasa tohutult katastroofilisi tagajärgi.

Ära hoida problemaatiline sõda täna ning saada kindel ja üldine sõda homme, ja pealegi veel küllastamatu agressori isude rahuldamise ja suveräänsete riikide hävitamise ning vigaseks muutmise hinnaga — see ei tähenda tegutsemist Rahvasteliidu pakti vaimus.

§ 43. Nõukogude vabariikide vennaliku pere kasvamine. NSV Liidu abinõud oma piiride julgeoleku kindlustamiseks.

Teise maailmasõja algus. 1. septembril 1939. a. tungis fašistlik Saksamaa kallale Poolale. Sellele vastasid Inglise ja Prantsuse valitsus Saksamaale sõja kuulutamisega. Nii algas Teine maailmasõda.

Fašistliku agressori ohvriks langenud poola rahvas osutas vallutajatele visa vastupanu, millest võtsid kangelaslikult osa kommunistid. Kuid jõud olid liiga ebavõrdsed. Inglismaa ja Prantsusmaa ei andnud Poolale mingit reaalset sõjalist abi. Nõukogude Liidu abist oli Poola valitsus juba 1939. aasta kevadel ülbelt loobunud. Varsti pärast sõja puhkemist põgenes Poola valitsus häbiväärselt välismaale, jättes oma maa saatuse hooleks. Kõik see otsustas juba ette ära Poola lüüasaamise.

Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa vabastamine. Purustanud Poola armee, suundusid Saksa fašistlikud väed itta, Nõukogude Liidu piiri poole. Fašistliku okupatsiooni oht ähvardas

Mõisnike maade jaotamine. Lääne-Valgevenemaa. 1939. aasta

Lääne-Ukrainat ja Lääne-Valgevenemaad. Seetõttu otsustas Nõukogude valitsus võtta nende alade vennaliku ukraina ja valgevene elanikkonna oma kaitse alla.

17. septembril 1939. a. algas Punaarmee vabastusretk. Nõukogude sõjameeste saabumine tähendas Ukraina ja Valgevene läänealade 13-miljonilisele elanikkonnale mitte üksnes pääsemist fašistliku orjastamise ohust, vaid ka vabanemist rahvuslikust ja sotsiaalsest rõhumisest. Oma vabastajaid võttis töörahvas vastu suure rõõmuga.

Varsti pärast seda valisid Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa elanikud üldistel, ühetaolistel ja salajastel valimistel rahvakogud, kes pöördusid NSV Liidu Ülemnõukogu poole palvega võtta need alad vastu Nõukogude Liidu koosseisu.

31. oktoobril 1939. a. rahuldas NSV Liidu Ülemnõukogu selle palve. Lääne-Ukraina taasühines Nõukogude Ukrainaga, Lääne-Valgevenemaa aga Nõukogude Valgevenemaaga. *Nii täitus ukraina ja valgevene rahva põline soov — sai teoks ühtsete rahvusriikide loomine.*

Relvastatud konflikt Soomega ja selle reguleerimine. Teine maailmasõda üha laienes. Nõukogude riigi ees seisis endise teravusega ülesanne kindlustada veelgi oma julgeolekut, eriti riigipiiril Soomega. Sel ajal asus Soome ja Nõukogude Liidu vaheline piir Leningradist 32 km kaugusel. Imperialistlike suurriikide

abiga ehitas Soome Karjala maakitsusel võimsaid kindlustusi, luues sõjalist platsdarmi kallaletungiks NSV Liidule. Soome valitsus lükkas tagasi NSV Liidu ettepaneku sõlmida vastastikuse abistamise leping ja ajas nurja läbirääkimised, mille eesmärgiks oli saavutada kokkulepe Leningradi lähedal asuva osa Soome territooriumi vahetamise kohta neli korda suurema territooriumi vastu Karjalas. 1939. aasta novembri lõpul tulistati Soome poolt suurtükkidest provokatsiooniliselt meie territooriumi, mis sundis Nõukogude valitsust võtma kasutusele vastuabinõusid.

Nii vallandas Soome reaktsioon, keda õhutasid tagant fašistlik Saksamaa ja teised imperialistlikud suurriigid, sõja Nõukogude Liiduga. Soome sõjaväejuhtkond lootis, et ta suudab Nõukogude vägesid kinni pidada nn. «Mannerheimi liinil», mis kujutas endast võimsate kindlustuste süsteemi, seejärel aga lääneriikide abiga asuda pealetungile ja viia sõjategevus NSV Liidu territooriumile.

Nõukogude-vastased ringkonnad Ameerika Ühendriikides, Inglismaal ja Prantsusmaal võtsid suure rahuldusega vastu teate sõjategevuse vallandumisest. Nad lootsid, et see kujuneb suure sõja alguseks.

Inglismaa ja Prantsusmaa saatsid Soome rohkesti sõjatehnikat. Nende maade valitsused valmistusid läkitama Soome 150 000 mehest koosnevat ekspeditsioonikorpust. Samal ajal töötati välja plaane Bakuus asuvate Nõukogude naftaettevõtete ründamiseks Süüria lennuväljadelt. Ameerika Ühendriigid andsid Soomele 10 miljoni dollari ulatuses laenu ja saatsid talle 10 000 vintpüssi. Soome sai relvi ka Saksamaalt ja Itaaliast.

Nõukogude Liidu vastu suunatud «ristisõja» organiseerimise plaanid aeti nurja Punaarmee poolt. Tema pealetung Karjala maakitsusel algas 11. veebruaril 1940. a. 20 päeva kestsid ägedad lahingud, mille tulemusel «Mannerheimi liin» murti läbi ja Soome relvastatud jõud löödi puruks.

Lüüasaanud soome militaristlik kildkond palus rahu.

12. märtsil 1940. a. sõlmiti Moskvas rahuleping, mille järgi Soome nõustus nihutama oma piiri Karjala maakitsusel, Laadoga järvest loode pool Kuolajärvi piirkonnas, samuti Rõbatši ja Sredni poolsaarel, ning andma Nõukogude Liidule rendile Hango poolsaare. Kirjutades alla rahulepingule Soomega, piirdus NSV Liit minimaalsete nõudmistega, mille eesmärgiks oli meie loodepiiri kindlustamine.

Nõukogude võimu taaskehtestamine Baltimaadel. 1939. aasta sügisel sõlmis Nõukogude Liit nii oma kui ka Baltimaade julgeoleku kindlustamiseks Läti, Eesti ja Leeduga vastastikuse abistamise lepingud. Kuid Balti riikide fašismimeelsed kodanlikud valitsused osutusid kahekeelseteks: nad sepitsesid sõjalist liitu NSV Liidu vastu, pidades salajasi läbirääkimisi fašistliku Saksamaaga. Sellest tekkis tõsine oht Nõukogude Liidule.

Demonstrandid nõuavad nõukogude võimu kehtestamist Eestis. Tallinn. 1940. aasta.

Nõukogude valitsus nõudis Läti, Eesti ja Leedu valitsuselt Nõukogude-vastaste provokatsioonide lõpetamist ja lepingutingimuste ausat täitmist. Samal ajal esitasid Baltimaade töörahvahulgad oma kommunistlike parteide juhtimisel nõudmise: viivitamatult taastada Baltimaadel nõukogude võim, mis oli seal 1919. aastal Antandi poolt kukutatud. Rahva revolutsioonilisi väljaastumisi toetasid paljud sõjaväeosad.

Tööliste ja talupoegade võitluse tulemusel toimus 1940. aasta juunis kõigis kolmes Balti vabariigis valitsuste vahetus ja võim läks progressiivsete jõudude kätte. Viidi läbi demokraatlikud parlamendivalimised. Revolutsioonilises olukorras valitud rahvaseimid Lätis ja Leedus ning riigivolikogu Eestis kuulutasid välja nõukogude võimu ja pöördusid NSV Liidu Ülemnõukogu poole palvega võtta nende maad vastu NSV Liidu koosseisu.

Nii *taastasid* Läti, Leedu ja Eesti töölised ning töötav talurahvas kommunistlike parteide juhtimisel *oma maal nõukogude võimu*. See võit saavutati rahulikul teel, sest nõukogude rahva vennalik toetus ja abi kammitses reaktsioonijõude ega võimaldanud neil alustada relvastatud võitlust Baltimaade revolutsioonilise rahvahulkade vastu.

1940. aasta augusti alguses võttis NSV Liidu Ülemnõukogu Läti, Eesti ja Leedu võrdõiguslike liiduvabariikidena vastu Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu koosseisu. *Baltimaade rah-*

vaste ajaloos algas uus ajajärk — nõukogude rahvaste vennalikus peres toimuva sotsialistliku ehitustöö ajajärk.

Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahva astumine NSV Liidu koosseisu. Samal ajal astusid NSV Liidu koosseisu Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvad.

1917. aasta lõpul ja 1918. aasta alguses, kasutades ära noore Nõukogude vabariigi nõrkust, haaras bojaari-Rumeenia Antandi riikide toetusel enda kätte Bessaraabia ja muutis selle õigusteta kolooniaks. Nõukogude Liit ei leppinud kunagi Bessaraabia vägivaldse ärakiskumisega ja kuulutas alati, et peab Rumeenia tegevust ebaseaduslikuks.

1940. aasta juulis esitas Nõukogude valitsus Rumeeniale resoluutse nõudmise tagastada Bessaraabia ja anda Nõukogude Liidule üle Bukoviina põhjaosa, kus elasid peamiselt ukrainlased. Rumeenia valitsus oli sunnitud selle nõudmise rahuldama. Bessaraabiasse ja Põhja-Bukoviinasse asusid Punaarmee väeosad. Külade ja linnade töörahvas võttis juubeldades vastu oma vabastajaid. Kommunistide juhtimisel loodi Punaarmee abistamise komiteed. *Bessaraabias ja Põhja-Bukoviinas kehtestati nõukogude võim.*

Töörahva nõudmisel taasühendati Bessaraabia Moldaavia ANSV-ga. NSV Liidu Ülemnõukogu otsusega muudeti Moldaavia liiduvabariigiks. Põhja-Bukoviina läks Ukraina NSV koosseisu.

Esimesed sotsialistlikud ümberkorraldused uutes nõukogude vabariikides. Nõukogude vennasvabariikide ühises peres *asusid* Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevenemaa, Läti, Eesti, Leedu, Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvad *sotsialismi ehitamise teele.* Natsionaliseeriti tööstus, pangad ja transport ning kaotati eraomandus maale, mis muutus üldrahvalikuks omandiks. See oli purustavaks hoobiks ekspluataatorlikele klassidele — kapitalistidele, mõisnikele ja kulakutele.

Sotsialistlike ümberkorraldustega loodi soodsad tingimused tööstuse tõusuks ja töölisklassi olukorra otsustavaks paranemiseks. Lühikese ajaga likvideeriti tööpuudus, tõusis töötasu, paranesid töötajate elutingimused.

Suured muutused toimusid maal. Sajad tuhanded vähese maaga ja maata talupojad said maad. Nõukogude riik saatis uutesse piirkondadesse traktoreid, kombaine ja teisi põllutöömasinaid. Rajati masina-traktorijaamu. Tekkisid esimesed kolhoosid.

Töörahva revolutsioonilised võidud fikseeriti uute nõukogude vabariikide konstitutsioonis.

Kõigi nõukogude rahvaste vennalik toetus aitas Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevenemaa, Baltimaade, Bessaraabia ja Põhja-Bukoviina rahvastel edukalt ehitada uut, õnnelikku elu.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas toimus Lääne-Ukraina ja Lääne-Valgevenemaa taasühinemine Nõukogude Ukraina ja Nõukogude Valgevenemaaga?
2. Millised põhjused kutsusid esile relvastatud konflikti NSV Liidu ja Soome vahel? Miks oli Soome-Nõukogude sõja lõpetamine hoobiks neile, kes organiseerisid «ristisõda» NSV Liidu vastu?
3. Kuidas taastati nõukogude võim Lätis, Eestis ja Leedus?
4. Millised sotsialistlikud ümberkorraldused viidi läbi uutes nõukogude vabariikides ja oblastites?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Läti Rahvaseimi deklaratsioonist.

21. juulil 1940. a.

Paljude aastate jooksul ägas läti rahvas ekspluataatorite ikke all. Teda rööviti, ta oli mõistetud orjusele, viletsusele ja väljasuremisele. Läti tööliste ja töötava intelligentsi osaks oli tööpuudus ja nälg. Läti talupojad kannatasid peaaegu kõik maapuuduse ja maa vähesuse all, sest kogu maa väheste eranditega olid haaranud enda kätte must- ja hallparunid ning teised suurmaaomanikud.

Iga aastaga laostus Läti üha enam.

Tema majandus käis alla. Tema tootlikud jõud hävinesid.

Läti endiste valitsejate kuritegelik kildkond püüdis läti rahvast kunstlike abinõudega eraldada NSV Liidu rahvastest, püüdis igati takistada meie ja nõukogude rahva vennalikku lähenemist.

Meie rahvast köidavad NSV Liidu vennalike rahvastega tugevad sidemed, mis on tekkinud paljude aastate jooksul peetud revolutsioonilises võitluses tsarismi, kapitalistide ja mõisnike vastu, kes rõhusid vene ja läti töölisi ning talupoegi.

Läti rahvas, kes on astunud sotsialismimaa õnnelike rahvaste suurde vennalikku perre, rakendab kogu oma rikkaliku loova jõu ja läheb käsikäes NSV Liidu töörahvaga edasi uue elu ehitamise teed.

Lähtudes läti rahva üksmeelselt väljendatud soovist, Rahvaseim otsustab: paluda Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu võtta Läti Nõukogude Sotsialistlik Vabariik vastu samadel alustel, nagu kuuluvad NSV Liitu Ukraina Nõukogude Sotsialistlik Vabariik ja teised nõukogude sotsialistlikud liiduvabariigid.

§ 44. Nõukogude Liidu majandus ja relvastatud jõud Suure Isamaasõja eelõhtul.

NSV Liit — võimas tööstus- ja kolhoosiriik. Täitnud edukalt viie aasta plaanid, muutis nõukogude rahvas oma maa võimsaks tööstus- ja kolhoosiriigiks. Tööstustoodangu mahult jõudis Nõukogude Liit esimesele kohale Euroopas ja teisele kohale maailmas (Ameerika Ühendriikide järel). Sõjaeelsetel viisaastakutel ehitati 9000 suurt tööstusettevõtet; enamiku neist moodustasid rasketööstuse ettevõtted. *Võimsad tööstuskeskused loodi maa idaosas.*

1940. aastal ületas tööstuse kogutoodang tsaari-Venemaa tööstuse 1913. aasta toodangu 8,5 korda. Selle aja jooksul kasvas suur-

tööstuse toodangu maht 12-kordseks, masinaehituse oma aga 35-kordseks.

Industrialiseerimise kõrval etendas maa kaitsevõime tugevdamisel suurt osa põllumajanduse sotsialistlik ümberkujundamine, mis võimaldas Nõukogude riigil põhiliselt rahuldada elanikkonna vajadused toiduainete ning tööstuse vajadused tooraine järele ning luua sõjaeelseil aastail ka suuremaid toiduainete ja tooraine varusid.

Kuid põllumajandus elas läbi suuri raskusi. Teravilja kogusaak oli 1940. aastal vaid 5830 miljonit puuda, s. t. ainult veidi rohkem kui 1913. aastal. Aeglaselt arenes loomakasvatus. Sõja eel oli meie maal veiseid vähem kui 1916. aastal.

Abinõud maa kaitsevõime tugevdamiseks. Industrialiseerimise baasil loodi NSV Liidus kaasaegne kaitsetööstus, mis eriti kiiresti arenes sõjaeelseil aastail.

Aastail 1939—1940 töötasid nõukogude teadlased ja konstruktorid välja uusi suurepäraseid relvamudeleid, mida tööstus hakkas seeriaviisiliselt tootma.

Lennuväe relvastus täienes uut tüüpi hävituslennukitega (MiG-3, LaGG-3, Jak-1), ründelennukitega (Il-2) ja pommituslennukitega (Pe-2). Töötati välja uute tankide (T-34 ja KV) konstruktsioonid ning alustati nende tootmist. Oma taktikaliste ja tehniliste omaduste poolest olid need paremad kõigist välismaa tankidest. Vahetult enne sõja puhkemist loodi meie maal reaktiivmiinipildujad — kuulsad «katjuušad», mis said hiljem sõjaväes väga populaarseks. Nende leiutajaks oli andekas konstruktor A. G. Kostikov.

Kuid uue sõjatehnika tootmisel ei kasutatud kaugeltki täielikult ära Nõukogude tööstuse võimalusi. Kuigi meie kaitsetööstus oli toodetavate lennukite ja tankide arvu poolest fašistliku Saksamaa sõjatööstusest ees, toodeti meil kaasaegset tüüpi lennukeid ja tanke ometi veel vähe. Seepärast oli Punaarmee relvastuse hulgas sõja alguseks vähe uusi lennukeid ja tanke.

Aeglaselt kulges ka uuemat tüüpi automaattulirelvade tootmine. Parem oli olukord suurtükkide tootmises. Punaarmee oli varustatud paremate suurtükkidega kui Saksa armee.

Sõjaeelsetel aastatel pöörati suurt tähelepanu riiklike reservide suurendamisele, mis olid loodud sõja puhuks toorainete, kütuse, metalli ja toiduainete varude näol.

Seoses suurenenud sõjaohuga võttis Nõukogude riik kasutusele uusi abinõusid, mis olid suunatud maa kaitsevõime edasisele tugevdamisele. 1940. aastal võttis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium vastu seadluse «Üleminekust kaheksatunnilisele tööpäevale, seitsmepäevasele töönädalale ja tööliste ning teenistujate omavolilise ettevõtetest ja asutustest lahkumise keelamisest».[1]

[1] Kuni 1940. aasta juunini kehtis ettevõtetes ja asutustes niinimetatud «kuuspäevak», viiele tööpäevale järgnes puhkepäev.

Seda seadlust toetasid laialdased töötajate hulgad, ettevõtetes tugevnes töödistsipliin, tõusis tööviljakus, suurenes riigikaitseks vajaliku toodangu hulk.

Selleks et plaanipäraselt ette valmistada kvalifitseeritud töötajõudu rahvamajanduse tähtsamate harude jaoks, loodi 1940. aastal ulatuslik vabriku-tehasekoolide ning tööstus- ja raudteekoolide võrk, kus igal aastal õpetati välja umbes miljon linna- ja maanoort.

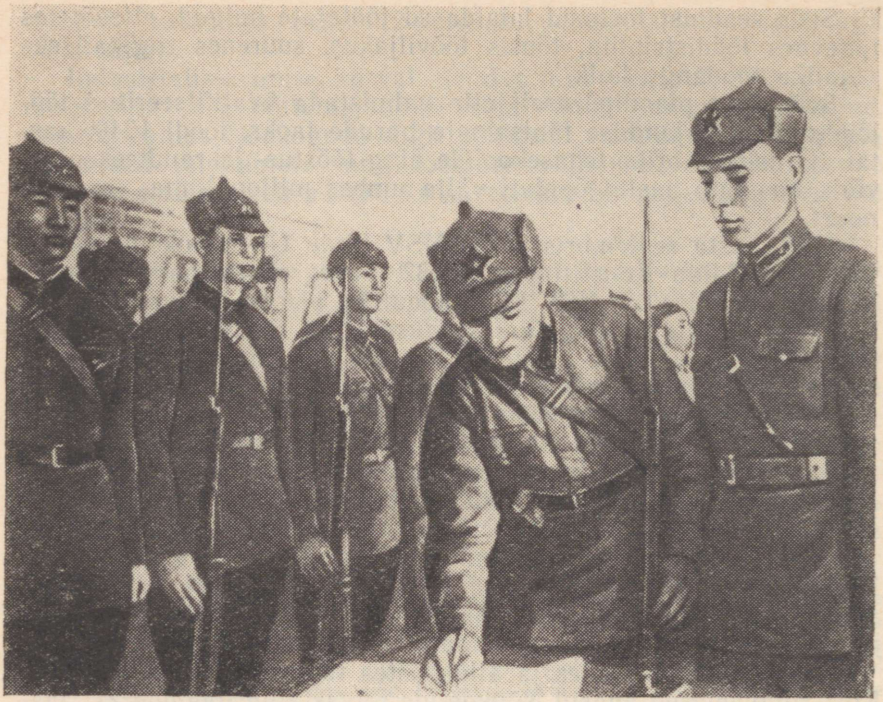
1939. aasta septembris võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastavalt NSV Liidu Konstitutsiooni 132. paragrahvile, mis kuulutas isamaa kaitsmise iga NSV Liidu kodaniku pühaks kohuseks, vastu *uue «Üldise sõjaväekohustuse seaduse»*. See seadus tagas relvastatud jõudude arvulise kasvu ja lõi paremad tingimused keeruka sõjatehnika tundmaõppimiseks Punaarmee sõdurite poolt.

Kommunistlik Partei, Nõukogude valitsus ja kogu meie rahvas on alati pööranud suurt tähelepanu meie maa relvastatud jõudude tugevdamisele. 1941. aasta juuniks ulatus Punaarmee arvuline suurus 4 207 000 inimeseni. 1939. aastast kuni 1941. aastani kasvasid enam kui kahekordseks Nõukogude õhujõud. Kuid paljusid väeosi alles komplekteeriti inimeste ja tehnikaga ning need tegid läbi veel väljaõppe algstaadiumi; uute sõjamasinate käsitsemist alles õpiti. Suurt kahju tõid Punaarmee võitlusvõimele sõjaväelise juhtiva kaadri suhtes põhjendamatult rakendatud repressioonid.

Punaarmee väeosades ja allüksustes tugevdati poliitilist tööd. Kõik sõjaväelased andsid Nõukogude relvastatud jõudude 21. aastapäeval uue *sõjaväelise vandetõotuse*: «Olen alati valmis,» tõotasid pidulikult Nõukogude sõjamehed, «tööliste ja talupoegade valitsuse käsul kaitsma oma kodumaad — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liitu — ning tööliste ja talupoegade Punaarmee sõdurina tõotan kaitsta teda mehiselt, oskuslikult, väärikalt ja auga, säästmata oma verd ja isegi elu täieliku võidu saavutamiseks vaenlaste üle.»

Arvestades Halhin-Golil ja Nõukogude-Soome sõjas saadud võitluskogemusi ning uurides tähelepanelikult ka Euroopas alanud sõjategevust, tegi Punaarmee juhtkond suurt tööd Nõukogude relvastatud jõudude ettevalmistamisel kaasaegse sõja pidamiseks.

Kuid Punaarmee arvulist suurendamist, tema ümberrelvastamist ja sõjalise ettevalmistuse parandamist ei teostatud küllalt kiires tempos ja Suure Isamaasõja alguseks ei olnud see veel lõpule viidud.

Sõjaväelise vandetõotuse andmine. 1939. aasta.

KÜSIMUSI.

1. Milliseid edusamme saavutasid meie maa tööstus ja põllumajandus 1941. aastaks?
2. Mida tehti aastail 1939—1941 NSV Liidu kaitsevõime tugevdamiseks?
3. Milline oli Nõukogude relvastatud jõudude seisukord Suure Isamaasõja eelõhtul?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Üleliidulise Ametiühingute Kesknõukogu läkitusest.

26. juunil 1940. a.

Kõigile töölistele, inseneridele, tehnikutele ja teenistujatele, kõigile ametiühingute liikmetele.

Seltsimehed!

Kapitalistlikku maailma vapustab taas maailmasõda. Teine imperialistlik sõda on juba tõmmanud oma orbiiti rohkem kui poole maakera elanikkonnast. Kogu kapitalistlikus maailmas — Euroopas ja Aasias, Ameerikas, Aafrikas ja Austraalias — on tööstus, transport ja põllumajandus tervikuna allutatud

sõja huvidele. Äärmuseni on suurendatud kapitalistliku ekspluateerimise surve, tööline töötab 10—12 ja enam tundi ööpäevas, on kaotatud kõik pühapäevad ja pühad. Niiviisi majanduse üldise militariseerimise teel on imperialistlikud riigid kolossaalselt suurendanud kõigi relvaliikide tootmist.

Seega on kasvanud meie maad ähvardav sõjaoht, rahvusvaheline olukord võib iga hetk ootamatusi sünnitada...

Meie maa ei tohi relvade ja muude vajalike kaupade tootmise alal olla vähem ettevalmistatud kui kapitalistlikud maad. Me peame muutuma mitu korda tugevamaks, et olla kõigiti valmis igasugusteks katsumusteks...

Oma kodumaa kaitsevõime edasiseks tugevdamiseks peab NSV Liidu töölisklass olema valmis paratamatuteks ohvriteks. Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu on seisukohal, et praegune seitsme- ja kuuetunniline tööpäev meie ettevõtetes ja asutustes ei ole nüüd küllaldane nende ülesannete täitmiseks, mis seisavad Nõukogudemaa ees. Kui kapitalistlikes maades on tööline sunnitud töötama 10—12 tundi ööpäevas kodanluse heaks, siis meie, nõukogude tööline võib ja peab töötama rohkem, kui ta seda praegu teeb, vähemalt 8 tundi, sest ta töötab enda heaks, oma sotsialistliku riigi heaks ja rahva hüvanguks.

Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu esines NSV Liidu valitsuse ja NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ees ettepanekuga tööpäeva pikendamise kohta kaheksa tunnini, ülemineku kohta kuuspäevakult seitsmepäevasele töönädalale ja tööliste ning teenistujate omavolilise ettevõtetest ja asutustest lahkumise keelamise kohta. Need ettepanekud kiideti NSV Liidu valitsuse ja NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt heaks...

Üleliiduline Ametiühingute Kesknõukogu avaldab veendumust, et töölised, insenerid, tehnikud ja teenistujad, kõik ametiühingute liikmed toetavad täielikult neid abinõusid, täidavad ausalt oma kohust sotsialistliku kodumaa ees...

Sõjaväelase vandetõotus [1].

Mina, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu kodanik, astudes relvastatud jõudude ridadesse, annan vandetõotuse ja tõotan pühalikult olla aus, vapper, distsiplineeritud, valvas sõjamees, hoida rangelt sõja- ja riigisaladust, vastuvaidlemata täita kõiki sõjaväelisi eeskirju ning komandöride ja ülemuste käske.

Tõotan õppida põhjalikult sõjaasjandust, hoida igati sõjaväe ja rahva vara ning jääda viimse hingetõmbeni ustavaks oma rahvale, oma Nõukogude kodumaale ja Nõukogude valitsusele.

Olen alati valmis Nõukogude valitsuse käsul välja astuma oma kodumaa — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu kaitseks ja tõotan kaitsta teda relvastatud jõudude sõjamehena mehiselt, oskuslikult, väärikalt ja auga, säästmata oma verd ja isegi elu täieliku võidu saavutamiseks vaenlaste üle.

Kui ma aga murran oma pühalikku vandetõotust, siis saagu mulle osaks Nõukogude seaduse karm karistus, töörahva üldine vihkamine ja põlgus.

Küsimusi VI peatüki kordamiseks.

1. Millised ülesanded kerkisid nõukogude rahva ette pärast seda, kui sotsialism oli põhiliselt üles ehitatud? Milles seisid kolmanda viie aasta plaani ülesanded ja milliseid edusamme sotsialistliku majanduse ehitamisel saavutasid nõukogude inimesed kuni 1941. aasta juunini?

---

[1] Kehtiv sõjaväelise vandetõotuse tekst on kinnitatud NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega 10. juunist 1947. a.

2. Kuidas võitles Nõukogude riik rahu ja rahvaste julgeoleku eest enne Teist maailmasõda?
3. Millistel asjaoludel ja kuidas loodi aastail 1939—1940 uued nõukogude vabariigid?
4. Millised abinõud võeti kasutusele NSV Liidu kaitsevõime tugevdamiseks aastail 1939—1941?

Mida lugeda.

M. Koltsov, Hispaania päevik, Tallinn, 1961.
V. Lācis, Torm, I—IV, Tallinn, 1951.
K. Simonov, Relvavennad, Tallinn, 1958.
W. Wasilevska, Laul vete kohal, I—II, Tallinn, 1954.

NÕUKOGUDE LIIDU SUUR ISAMAASÕDA (1941—1945).

§ 45. Suure Isamaasõja algus.

Fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung NSV Liidule. 1941. aasta 22. juuni varahommikul tungis fašistlik Saksamaa sõnamurdlikult kallale Nõukogude Liidule. Hitler paiskas pealetungile 190 diviisi, tohutul hulgal tanke ja lennuväge. Koos hitlerlike röövvallutajatega tungisid Nõukogudemaale Saksamaa liitlas-

Moskvalased kuulavad raadiost Nõukogude valitsuse avaldust fašistliku Saksamaa sõnamurdliku kallaletungi kohta NSV Liidule 22. juunil 1941. aastal.

riikide — Itaalia, Soome, kuningliku Rumeenia ja hortistliku Ungari väed.

Sõja esimestel tundidel pani vaenlane toime massilisi õhurünnakuid. Fašistlikud lennukid pommitasid Nõukogude linnu, lennuvälju ja raudteesõlmi. Piirivalvekordonitele ja Punaarmee väeosade paiknemisrajoonidele avati tuli tuhandeist suurtükkidest. Vastase tanki- ja motoriseeritud vägede löögiüksused tungisid Nõukogude territooriumile.

Alles poolteist tundi pärast sõjategevuse algust teatas Saksa saadik Moskvas Nõukogude valitsusele, et Saksamaa peab ennast Nõukogude Liiduga sõjaseisukorras olevaks. Sel kombel, rikkunud sõnamurdlikult, jämedalt Nõukogude-Saksa mittekallaletungilepingut, alustas fašistlik Saksamaa sõda NSV Liidu vastu.

Valmistudes kallaletungiks meie maale, töötasid hitlerlased 1940. aastal välja niinimetatud «Barbarossa plaani». See plaan nägi ette «välksõda» — Punaarmee purustamist, Moskva vallutamist ja Saksa fašistlike vägede jõudmist 8 nädalaga Arhangelski—Astrahani joonele.

Hitlerlased tahtsid hävitada maailma esimese sotsialistliku riigi, tükeldada Nõukogudemaa reaks Saksamaast sõltuvateks riikideks, hävitada palju miljoneid nõukogude inimesi, ellujäänud aga muuta oma orjadeks.

Sõda, mida fašistlik Saksamaa alustas Nõukogude Liidu vastu, oli imperialistlik vallutussõda, röövsõda. Sõja röövellik iseloom ja palju aastaid kestnud ohjeldamatu fašistlik propaganda olid muutnud Saksa armee elukutseliste mõrtsukate, riisujate ja vägivallatsejate armeeks, kellel puudus igasugune moraal.

Nõukogude rahvas astus Kommunistliku Partei juhtimisel Suurde Isamaasõtta fašistlike röövvallutajate vastu. Selles sõjas seadis nõukogude rahvas oma eesmärgiks *kaitsta sotsialistliku kodumaa au, vabadust ja sõltumatust*, purustada fašistlikud röövvallutajad, aidata Euroopa rahvastel vabaneda verisest fašistlikust ikkest. Suure Isamaasõja kõrged ja üllad eesmärgid innustasid nõukogude inimesi enneolematutele kangelastegudele, kutsusid esile ajaloos ennenägematu *rahva massilise kangelaslikkuse.*

Punaarmee sunnitud taandumine sõja algusperioodil. Sõjategevuse esimestest tundidest peale osutasid nõukogude sõjamehed vaenlasele kangelaslikku vastupanu kogu Nõukogude-Saksa rindel, mis ulatus Mustast merest kuni Barentsi mereni. Punaarmee regulaarväeosad ja piirivalvurid võitlesid erakordse mehisuse ja visadusega.

Olles ümber piiratud, lõi legendaarse Bresti kindluse väike garnison rohkem kui kuu aja jooksul tagasi vaenlase vägede raevukad rünnakud. Vastupanu lõppes alles siis, kui rivisse ei olnud jäänud enam ühtegi kindluse kaitsjat. «Suren, kuid ei alistu. Hüvasti, Kodumaa! 20. VII 1941. a.» — niisuguse kirja on jätnud kindluse seinale tundmatu kangelane, üks viimaseid Bresti kindluse kaitsjaid.

Surematu kangelasteo sooritas 26. juunil 1941. a. lendur Nikolai Gastello. Ta suunas oma vigastatud ja leegitseva lennuki vaenlase autodele ja bensiinitsisternidele. Fašistid maksid kangelaslike nõukogude lendurite hukkumise eest kallist hinda. Kümned sakslaste autod lendasid õhku. Selle kangelasteo eest anti kapten Gastellole postuumselt Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Punaarmee eelväed pidasid lahinguid väga rasketes tingimustes. Fašistlikud väed, kasutades oma ülekaalu elavjõus ja tehnikas, tekitasid meie vägedele suuri kaotusi. Vastase tanki- ja motoriseeritud vägede koondised haarasid Nõukogude vägesid tiibadelt ja tungisid sügavale tagalasse. Punaarmee väekoondiste koostöö oli häiritud. Paljud väeosad pidasid lahinguid, olles täielikult ümber piiratud. Seetõttu oli Punaarmee sunnitud taganema, hoolimata oma visadusest ja mehisusest. Juuli alguseks oli vaenlane vallutanud Leedu, suure osa Lätist, Lääne-Ukraina, Lääne-Valgevenemaa ja osa Moldaaviast. Meie sotsialistlikku kodumaad ähvardas surmaoht.

Miks nii juhtus?

Nõukogude Liidule kallaletungi momendiks töötas fašistliku Saksamaa majandus täielikult sõja vajadusteks. Peale selle olid Saksamaa käsutuses tema poolt okupeeritud Euroopa maade ressursid. Seetõttu oli fašistlikul armeel Punaarmeega võrreldes esialgu ülekaal nii lahingutehnika hulga kui ka mõnede relvaliikide kvaliteedi poolest. Mis puutub Nõukogude Liidu majandusse, siis oli see allutatud rahuliku ülesehitustöö huvidele, ja kuigi riigis oli võimas sõjatööstus, ei olnud veel korraldatud kõige täiuslikumate relvatüüpide massilist tootmist.

Saksa fašistlikud väed olid täielikult mobiliseeritud ja neil olid kahe aasta kestel omandatud sõjapidamise kogemused. Nõukogude Liidule kallaletungi momendiks oli fašistlik väejuhatus koondanud meie piirile hiiglasuure sissetungiarmee.

Punaarmee ei olnud sõja alguseks täielikult mobiliseeritud, paljud väekoondised olid ümberformeerimisel ja ümberrelvastamisel. Väeosades oli vähe uusimat tüüpi tanke ja lennukeid, ei jätkunud tankitõrje- ja seniitkahurväge. Kaitseliinide ehitamine NSV Liidu uuel piiril alles algas, kindlustused vanal piiril aga olid demonteeritud. Sõjaväe juhtiva kaadri vastu toimepandud põhjendamatute repressioonide tagajärjel ei jätkunud kogenud väejuhte ja hästi ettevalmistatud komandöre.

Fašistlik Saksamaa tungis Nõukogude Liidule kallale pärast seda, kui oli saavutanud otsustavaid võite Läänes. Seepärast võis Hitler rõhuva osa oma relvastatud jõududest paisata pealetungile Idas. Koos Saksamaaga sõdisid Nõukogude Liidu vastu Itaalia, Soome, Rumeenia ja Ungari, kus olid võimul reaktsioonilised, fašistlikud valitsused. Peale selle abistasid fašistlikku Saksamaad Jaapan, Hispaania, Bulgaaria ja Türgi. Algul tuli Nõukogude Liidul ja tema Punaarmeel võidelda Saksamaa ja tema liitlaste vastu üksinda. Nõukogude väejuhatus, kartes ootamatut kallaletungi Jaapani poolt, oli sunnitud hoidma suuri sõjajõude Kaug-Idas, samuti Kaukaasia piiril, et lüüa tagasi Türgi võimalikku kallaletungi.

Fašistlikul Saksamaal oli suur sõjaline eelis seetõttu, et ta alustas sõda meie maa vastu ootamatult. Muidugi ei olnud saksa röövvallutajate kallaletung NSV Liidule täiesti ootamatu. Partei ja valitsus teadsid, et hoolimata mittekallaletungilepingust alustab fašistlik Saksamaa sõda Nõukogude Liidu vastu. Seepärast valmistusid riik ja armee kaitseks. Oli välja töötatud ja vastu võetud mobilisatsiooniplaan, mis nägi ette tööstuse ümberkorraldamist sõja vajadusteks, oli alustatud vägede koondamist maa siserajoonidest läänepiirile.

Kuid kõik need abinõud olid hilinenud ja ebapiisavad. Punaarmee ei olnud täielikult lahinguvalmis ja see määras ette ära rasked tagajärjed sõja algusperioodil.

Kuid tohutud raskused ja ebaõnnestumised ei murdnud Punaarmee võitlusvaimu.

Nõukogude rahva mobiliseerimine võitluseks vaenlase vastu. Suure patriootilise vaimustusega ja kõikumatu usuga võidusse vaenlase üle astus nõukogude rahvas Suurde Isamaasõtta. «Me anname ennast Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse käsutusse ning võitleme Kodumaa eest viimse veretilgani,» teatasid miitingul Leningradi A. A. Ždanovi nimelise tehase töölised.

22. juunil 1941. aastal kuulutati välja *üldmobilisatsioon ja kehtestati sõjaseisukord* NSV Liidu Euroopa-osas. Koos mobiliseeritutega ilmusid mobilisatsioonipunktidesse sajad tuhanded vabatahtlikud, kes palusid end rindele saata.

29. juunil 1941. a. saatsid ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu rindelähedaste oblastite partei- ja nõukogude organisatsioonidele direktiivi, milles esitati maa kõigi jõudude mobiliseerimise programm võitluseks vaenlase vastu. Partei ja valitsus kutsusid nõukogude inimesi üles saama aru kogu maad ähvardava hädaohu suurusest, kogu tööd sõja vajaduste järgi ümber korraldama, organiseerima rindele igakülgset abi, kõigiti suurendama sõjaotstarbelist tootmist, Punaarmee sunnitud taganemise korral ära vedama või hävitama kõik väärtusliku vara, arendama partisanivõitlust vaenlase tagalas.

30. juunil loodi *Riiklik Kaitsekomitee*, kelle esimeheks määrati J. V. Stalin. Riikliku Kaitsekomitee kätte koondati kogu riigivõim.

ÜK(b)P Keskkomitee suunas kõige tähtsamatesse sõjaväelise ja majandusliku töö lõikudesse paljusid silmapaistvaid partei- ja Nõukogude riigi tegelasi.

ÜK(b)P Keskkomitee otsuse kohaselt saadeti parteilise mobilisatsiooniga rindele sõjaliselt kõige paremini ettevalmistatud kommuniste ja kommunistlikke noori. *1941. aasta lõpul võitles armees 1 300 000 kommunisti ja üle 2 miljoni kommunistliku noore.*

«Kõik rinde heaks, kõik võidu heaks!» Kogu riigi- ja majandusorganite ning ühiskondlike organisatsioonide tegevus allutati rinde vajadustele. Lühikese ajaga viidi enamik ettevõtteid üle sõjatoodangu väljalaskmisele. Sõja esimestest päevadest peale arenes kõikjal patriootlik liikumine loosungi all: «Töötada enda ja rindele läinud seltsimehe eest.» Sajad tuhanded töölised täitsid ühes vahetuses kaks-kolm normi. Järsult suurenes mitmel tööpingil töötajate arv, laialt levis sõsarerialade omandamine.

Rindele läinud mehi asendasid ettevõtete tsehhides naised ja noorukid, tööle tulid tagasi pensionärid. Naised omandasid meeste elukutseid: õppisid terast sulatama, sepatööd tegema ja keerukaid mehhanisme juhtima. Eilsed kooliõpilased õppisid edukalt sooritama keerukaid tööoperatsioone. Kuid töökäsi ei jätkunud ikkagi.

Ühe Leningradi tehase töölised annavad end vabatahtlikult üles Punaarmeesse astumiseks. 1941. aasta juuli.

Seepärast kehtestati sõja ajaks 11-tunniline tööpäev ja kaotati iga-aastased puhkused.

Alates 1941. aasta septembrist hakati «Uralmaši» ja Gorki autotehase kommunistlike noorte algatusel looma ettevõtetes *kommunistlike noorte ja noorte rindebrigaade*, kes täitsid kaks korda suuremaid töönorme. Sõja esimestel nädalatel sündis taas kodusõja suurepärane traditsioon — kommunistlikud laupäevakud ja pühapäevakud. Üksnes juulis-augustis võttis neist osa 26 miljonit inimest.

Rajoonidest, mida ähvardas vaenlase sissetung, evakueeriti Uraali, Lääne-Siberisse, Kasahstani ja Kesk-Aasia vabariikidesse üle 10 miljoni inimese ja 1563 suurt tööstusettevõtet, millel oli esmajärguline tähtsus riigikaitse seisukohast. Need ettevõtted taastati uutes kohtades lühima aja jooksul. Nii päeval kui öösel töötasid inimesed pingeliselt lahtistel ehitusplatsidel vihma ja lume käes, et tehaseid kiiremini käiku lasta. Töölised elasid muldonnides ja telkides, toit oli napp. Nõukogude inimeste ja parteiorganisatsioonide töökangelaslikkus andis ennenägematuid tulemusi: ettevõtte monteerimiseks kulus kõigest kolm-neli nädalat. Mõne kuu pärast aga saavutas enamik evakueeritud tehaseid sõjaeelse tootmistaseme.

Kuid 1941. aasta teisel poolel vähenes tööstustoodang rea tähtsamate tööstuspiirkondade kaotamise tõttu rohkem kui kaks korda. See oli kõige raskem periood sõjamajanduse arendamises.

Alates 1941. aasta sügisest langes kogu raskus maa ja rinde varustamisel leiva ning teiste toiduainetega *idarajoonidele.* Meeste sõjaväkke minekuga langesid kõik tööd põllumajanduses naiste, alaealiste ja vanade õlgadele. Traktorite ja kombainide jaoks ei jätkunud kütust. Kuid ka nendes äärmiselt rasketes tingimustes koristati 1941. aasta saak täielikult.

Punaarmee kaitselahingud. 1941. aasta suvel ja sügisel pidas Punaarmee pealetungivate Saksa fašistlike vägede vastu ägedaid kaitselahinguid. Peaaegu kaks kuud kestis Smolenski lahing. Siin peeti vaenlast kinni septembri keskpaigani. Kandes tohutuid kaotusi, olid saksa röövvallutajad rohkem kui kuuks ajaks sunnitud seisma panema oma pealetungi Moskvale.

Septembri alguses murdsid hitlerlased läbi Leningradi juurde ja piirasid ta maa poolt ümber, kuid hoolimata suurest jõudude ülekaalust ei suutnud nad saavutada otsustavat edu. Nõukogude väed püsisid kindlalt oma positsioonidel. Neile tuli appi rahvakaitsevägi, kuhu kuulus üle 160 000 mehe. Kuni 40% rahvakaitseväe võitlejaist olid kommunistid ja kommunistlikud noored. Sajad tuhanded elanikud ehitasid kindlustusi linna lähistel ja tema tänavatel. Väga suurt osa Leningradi kaitsmisel etendasid Balti laevastiku meremehed, kes tõkestasid vaenlasele tee Soome lahe poolt ja toetasid maavägesid võimsa suurtükitulega.

Põrgates kokku murdumatu kaitsevalliga, asus vaenlane Leningradi piirama, lootes lakkamatu pommitamise ja suurtükitulega murda leningradlaste visadust, kägistada nad nälja kondise käega.

Üle kahe kuu, juuli algusest kuni 19. septembrini, kestis Kiievi kangelaslik kaitsmine. 160 000 kiievlast püstitasid kindlustusi linna lähistel. Neil kaitseliinidel peatasid Punaarmee väeosad ja rahvaväe üksused Saksa fašistlike vägede pealetungi. Nõukogude sõjamehed võitlesid mehiselt, viimse hingetõmbeni.

Kangelasena langenud jalaväelase A. Sobolevi komsomolipileti vahelt leiti järgmine kiri: «Pidagu vaenlane meeles, et Punaarmee sõdurid end vangi ei anna, ja kui on vaja, siis surevad, kuid surevad kangelastena. Ma olen juba rivist välja viinud vähemalt 20 fašisti ja võitlen edasi Kodumaa eest, andes tilk tilga järel oma verd. Kui mul tuleb surra, siis suren ainult kangelasena ... olles veendunud, et fašism lüüakse puruks ja et võit jääb meile.»

Hitlerlased kaotasid Kiievi all üle 100 000 sõduri ja ohvitseri. Alles pärast värskete jõudude kohaletoomist suutsid nad rinde Kiievist kagu pool läbi murda. Ümberpiiramise ähvarduse tõttu olid Punaarmee väeosad sunnitud linna loovutama.

73 päeva — 4. augustist kuni 16. oktoobrini — kestis Odessa kangelaslik kaitsmine. Olles maa poolt täielikult ümber piiratud, pidasid Üksiku Mereäärse armee väeosad Musta mere laevastiku ja linna elanike toetusel vastu vaenlase 18 diviisi survele. Lahingutes Odessa pärast kaotasid Saksa ja Rumeenia väed üle 110 000 sõduri ja ohvitseri ning tohutul hulgal sõjatehnikat.

Kangelaslinnade Leningradi, Kiievi ja Odessa visa kaitsmine ning kaitselahing Smolenski all etendasid tähtsat osa hitlerliku «välksõja» plaani kokkuvarisemisel.

1. Missuguseid eesmärke taotles fašistlik Saksamaa sõjas Nõukogude Liidu vastu? Millisena Saksa väejuhatus seda sõda kavatses?
2. Missugune iseloom oli hitlerlike röövvallutajate vastu peetaval nõukogude rahva Suurel Isamaasõjal?
3. Millest oli tingitud Punaarmee taganemine sõja algusperioodil?
4. Missugused ülesanded püstitas Kommunistlik Partei nõukogude rahva ette, selleks et purustada vaenlane?
5. Missugune tähtsus oli Leningradi, Kiievi ja Odessa kangelaslikul kaitsmisel?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

RINDELÄHEDASTE OBLASTITE PARTEI- JA NÕUKOGUDE ORGANISATSIOONIDELE.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee direktiivist.

29. juunil 1941. a.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee kohustavad kõiki partei-, nõukogude, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioone tegema lõpu muretusele ja hooletusele ning mobiliseerima kõik meie organisatsioonid ja kõik rahva jõud vaenlase purustamiseks, halastamatuks arveteõienduseks kallaletunginud Saksa fašismi hordidega.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee nõuavad teilt:

1. Halastamatus võitluses vaenlasega kaitsta iga jalatäit Nõukogude maad, võidelda viimse veretilgani meie linnade ja külade eest, ilmutades meie rahvale omast julgust, initsiatiivi ja taibukust.
2. Organiseerida tegevarmeele igakülgset abi, kindlustada armee varustamine kõige vajalikuga, tagada vägede ja sõjaliste veoste kiire transportimine, anda ulatuslikku abi haavatutele, muutes hospidalideks haiglaid, koole, klubisid ja ametiasutusi.
3. Kindlustada Punaarmee tagalat, allutades kogu oma tegevuse rinde huvidele, tagada kõigi ettevõtete intensiivistatud töö, selgitada töötajaile nende kohustusi ja kujunenud olukorda, organiseerida tehaste, elektrijaamade, sildade ning telefoni- ja telegraafiside kaitset, pidada halastamatut võitlust igasuguste tagala desorganiseerijate, desertööride, paanikatekitajate ja kuulduste levitajate vastu, hävitada spioone, diversante ja vaenlase langevarjureid, andes kõiges selles kiiret kaasabi hävituspataljonidele. Kõik kommunistid peavad teadma, et vaenlane on salakaval, vilunud petmises ja valekuulduste levitamises, arvestama seda kõike oma töös ja mitte langema provokatsioonide ohvriks.
4. Punaarmee sunnitud taganemise korral ära viia raudtee veerev koosseis, jätmata vaenlasele mitte ühtki vedurit, mitte ühtki vagunit, mitte jätta vastasele ühtki kilogrammi vilja, ühtki liitrit kütust. Kolhoosnikud peavad ära ajama kariloomad, andma vilja säilitamiseks riiklikele organitele selle äravedamiseks tagalapiirkondadesse. Kogu väärtuslik vara, sealhulgas värvilised metallid, vili ja kütus, mida ei ole võimalik ära vedada, tuleb ilmtingimata hävitada.
5. Vaenlase poolt vallutatud aladel luua partisanisalku ja diversioonigruppe võitluseks vaenlase armee väeosadega, selleks et süüdata kõikjal ja igal pool partisanisõda, lasta õhku sildu ja teid, rikkuda telefoni- ja telegraafisidet, süüdata ladusid jne. Vallutatud rajoonides luua vaenlasele ja kõigile tema käsilastele väljakannatamatud tingimused, jälitada ja hävitada neid igal sammul, ajada nurja kõik nende üritused.

6. Viivitamatult anda sõjatribunali alla, isikutele vaatamata, kõik need, kes oma paanika ja argusega segavad kaitseüritust.

NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu ja ÜK(b)P Keskkomitee teatavad, et meile pealesunnitud sõjas fašistliku Saksamaaga otsustatakse Nõukogude riigi elu ja surma küsimus, küsimus, kas Nõukogude Liidu rahvad jäävad vabaks või langevad orjusse.

Nüüd sõltub kõik meie oskusest kiiresti organiseeruda ja tegutseda, kaotamata minutitki aega, laskmata mööda ühtki võimalust võitluses vaenlasega.

Bolševike ülesanne on koondada kogu rahvas Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse ümber Punaarmee ennastsalgava toetamise ja võidu heaks.

§ 46. Suur võit Moskva all.

Nõukogude väed ajavad nurja vaenlase plaanid vallutada Moskva. Loonud tunduva jõudude ülekaalu, eriti tankide ja lennuväe osas, otsustas fašistlik väejuhatus pealetungiga põhjast ja lõunast ning samaaegse löögiga läänest ümber piirata ja hävitada Nõukogude väed ning vallutada Moskva. Septembri lõpul alustasid 75 vaenlase diviisi suurt pealetungi Moskvale. Nende tee tõkestasid Punaarmee väed. Nõukogude pealinna lähistel algas äge lahing.

19. oktoobril kuulutas Riiklik Kaitsekomitee Moskvas välja *piiramisseisukorra*. Moskva parteikomitee üleskutsel läksid sajad tuhanded moskvalased kindlustusi ehitama. Meie pealinna lähistel kaevati tankitõrjekraave ja eskarpe[1], rajati tankitõkkeid maasse taotud vaiadest, püstitati sadu kilomeetreid traat- ja raidtõkkeid. Moskva tänavad kattusid barrikaadide, tankitõkete ja metallist «siilidega».

Tehastes ja vabrikutes kees päeval ja öösel pingeline töö relvade, laskemoona ja varustuse tootmisel. Sajad tuhanded moskvalased astusid rahvakaitseväkke ja hävituspataljonidesse. Rindele läks üle 100 000 kommunisti ja 260 000 Moskva kommunistlikku noort.

Punaarmee väeüksused andsid saksa fašistlikele röövvallutajatele tugevaid lööke ja peatasid nad põhja pool Kalininit, lääne pool Možaiskit ning Tuula lähistel.

Neil karmidel päevadel tähistas rinde-Moskva *Suure Oktoobri 24. aastapäeva*. 6. novembril toimus Majakovski metroojaamas Moskva Nõukogu ning pealinna partei- ja ühiskondlike organisatsioonide ühine pidulik koosolek, järgmisel päeval aga Punasel väljakul Moskva garnisoni vägede paraad. Möödudes piduliku marsiga Lenini mausoleumi eest, läksid lahingurakmeis väed paraadilt otse rindele.

15. novembril 1941. a. alustasid hitlerlased teist «suurt peale-

[1] Eskarp — tankitõke kaeviku järsu serva näol.

tungi» Moskvale. Hoolimata tohututest kaotustest kippus vaenlane meeleheitlikult edasi. 25. novembril vallutasid fašistlikud väed Klini ja jõudsid Jahroma piirkonnast välja Moskva—Volga kanalini. Oli vaja nõukogude sõjameeste piiritut kangelaslikkust, et vaenlast peatada.

Meie väed võitlesid erakordselt mehiselt.

Eriti paistis lahingutes silma 316. diviis kindral I. V. Panfilovi juhtimisel. Selle diviisi vaprad võitlejad — venelased, ukrainlased, valgevenelased, kasahhid ja kirgiisid — kaitsesid kindlalt oma positsioone, mida ründasid vaenlase tankid. Dubosekovo teelahkmel tõkestas 28 panfiilovlast eesotsas poliitjuhi V. G. Klotškoviga tee fašistlike automaaturite roodule, kes tungisid peale 20 tanki toetusel. Tabava tulega hävitasid nõukogude sõdurid 70 fašisti ja mitu tanki. Siis paiskasid fašistid käputäie võitlejate vastu veel 30 tanki. Kuid kangelased ei löönud vankuma. «Venemaa on suur, aga taganeda pole kuhugi. Selja taga on Moskva.» Need poliitjuhi Klotškovi sütitavad sõnad väljendasid seda, mis oli igaühe mõttes. Ja võitlejad pidasid vastu surmani. 24 nendest hukkus, kuid vaenlast peeti kinni üle nelja tunni. Selle ajaga suutsid meie väed kindlustuda uuel kaitsejoonel.

Mida lähemal oli Moskva, seda visamaks muutus meie vägede kaitse. Saksa diviisid kandsid üha suuremaid kaotusi ja olid sunnitud kulutama oma viimaseid reserve.

Selleks et võtta vaenlaselt võimalus paisata Moskva alla reserve teistest rindelõikudest, võttis Punaarmee väejuhatus ette pealetungioperatsioone Rostovi ja Tihvini all.

Vastase poolt okupeeritud Moskva oblasti läänerajoonides võitles kümneid partisanisalku. Partisanide ridades võitles mehiselt tuhandeid kommunistlikke noori. Piiritut ustavust Nõukogude kodumaale ja vankumatut mehisust ilmutasid Zoja Kosmodemjanskaja, Aleksander Tšekalin, Liisa Tšaikina ja paljud teised noored kangelased, kes andsid oma elu kodumaa eest.

Mõnes kohas läks hitlerlastel korda läheneda Moskvale 25—30 km kaugusele, *kuid Nõukogude vägede rinnet läbi murda neil ei õnnestunud.* Vastane peatati pealinna lähistel, kusjuures ta kaotas surmasaanute ja haavatutena kuni poole oma isikulisest koosseisust.

Leningradi kangelaslik kaitsmine 1941/42. aasta talvel. Üheaegselt pealetungiga Moskvale püüdsid hitlerlased visalt vallutada Leningradi. Vaenlase väed blokeerisid linna igast küljest. Kangelaslikud leningradlased tootsid linna kaitsvate Punaarmee vägede jaoks tanke, suurtükke, laskemoona ja varustust. Paljud tuhanded töölised ja teenistujad astusid rahvakaitseväe diviisidesse ja kaitsesid kangelaslikult kodulinna.

Meeletus vihas korraldas vaenlane Leningradile iga päev õhurünnakuid ja tulistas linna barbaarselt suurtükkidest, tappes rauku, naisi ja lapsi ning purustades maailma ühe ilusama linna suurepäraseid arhitektuurimälestisi.

Blokeeritud linnas ei jätkunud kütust, linnatransport jäi

Ümberpiiratud Leningradis. 1941. aasta detsember.

seisma, tunduvalt vähenes elektrienergia saamine, veevärk ei töötanud. Kuid kõige hirmsamaks õnnetuseks oli nälg. Ühe inimese leivanormi vähendati 125 grammini päevas. Paljud tuhanded inimesed surid piinarikkasse surma. Erakordselt rasketes tingimustes jätkasid leningradlased võitlust ja pidasid vaenlast kinni.

Novembris rajati mööda Laadoga järve jääd kuulus «elu tee». Lakkamatu pommitamise ja suurtükitule all hakati autodega Leningradi vedama toiduaineid ja kütust. Ja linn pidas vastu. Leningradi kaitsmine on üks kangelaslikumaid lehekülgi Suure Isamaasõja ajaloos.

Saksa fašistlike röövvallutajate metsikused. Meie maa ajutiselt okupeeritud territooriumil panid hitlerlased toime hirmsaid kuritegusid. Fašistlikud barbarid hävitasid halastamatult nõukogude inimesi, partei-, ametiühingu-, kolhooside ja komsomoliaktiviste.

Okupantide poolt kehtestatud eeskirjade vähimalegi rikkumisele järgnes mahalaskmine. Kõikjal loodi koonduslaagreid, teostati massilisi hukkamisi. Igal pool seisid võllad.

Hitlerlaste poolt enda kätte võetud tööstusettevõtted kuulutati fašistliku *reich*'i omandiks. Töölisi sunniti vägivaldselt neid ettevõtteid taastama. Töölt puudumise pärast karistati ihunuhtlusega.

Maal röövisid hitlerlased kolhoosid ja sovhoosid paljaks ning

likvideerisid need. Ukrainasse, Valgevenemaale ja Baltimaadesse hakkasid ilmuma saksa kolonistid. Okupandid võtsid talupoegadelt ära peaaegu kogu saagi. Miljoneid nõukogude inimesi küüditati vägivaldselt Saksamaale fašistlikule sunnitööle. Ja siiski ei alistunud nõukogude inimesed okupeeritud rajoonides röövvallutajatele, saboteerisid igati nende käske ja korraldusi ning abistasid kõikjal partisane ja põrandaaluseid.

Ainult tühine osa okupeeritud oblastite elanikest asus hitlerlastega koostööle. Need olid peamiselt kriminaalsed elemendid ja reaktsiooniline osa vaimulikkonnast. Nõukogude inimesed suhtusid neisse vaenlase kannupoistesse põlgusega. Partisanid õiendasid äraandjatega julmalt arveid.

Rahvatasujate võitlus vaenlase tagalas. Kommunistliku Partei üleskutsel lõid nõukogude inimesed vaenlase tagalas partisanisalku. Esimestena astusid partisanide ridadesse kommunistid ja kommunistlikud noored. Ukrainas ja Valgevenemaal, Orjoli, Smolenski, Kalinini ja Leningradi oblastis, Baltimaadel ja Krimmis — kõikjal tekkis arvukalt rahvatasujate salku, kes said röövvallutajate hirmuks. Partisanisalku juhtisid Kommu-

Hitlerlikud timukad viivad hukkamisele Minski põrandaalusest kommunistlikust liikumisest osavõtjaid. 1941. aasta oktoober.

nistliku Partei põrandaalused organisatsioonid ja Partisaniliikumise Keskstaap.

Partisanisalgad tungisid kallale sõjaväeladudele, lasksid õhku sildu, purustasid raudteid, lasksid rööbastelt välja Saksa ešelone, vabastasid hitlerlastest asulaid. Vaenlase sügavas tagalas taastasid partisanid nõukogude võimu. Nendes *partisanide kraides* tegutsesid nõukogude organid, taastati kolhoose ja töötasid isegi koolid.

Saksa fašistlike vägede purustamine Moskva all. Ägedates lahingutes peatasid Punaarmee üksused fašistid Moskva külje all. Nõukogude Kõrgem Ülemjuhatus koondas pealinna juurde suuri jõudusid, paigutades need vaenlase pealetungi peasuunas. Nüüd oli ülekaal Nõukogude vägede poolel.

6. detsembril 1941. a. algas võimsa suurtükitule-ettevalmistusega Lääne-, Kalinini ja Edelarinde vägede otsustav vastupealetung kindralite G. K. Žukovi, I. S. Konevi ja marssal S. K. Timošenko juhtimisel. Moskvast põhja pool murdsid Nõukogude väed hitlerlaste vastupanu, vabastasid pealetungi viiendal päeval Rogatšovi linna ja piirasid ümber Klini. Moskvast lõuna pool andsid meie väed tõsise löögi Guderiani tankiarmeele. Vaenlase grupeering, kelle eesmärgiks oli Moskva ümberhaaramine lõunast, sai ägedates lahingutes lüüa ning tema purustatud üksused taganesid lääne poole. Rinde kesklõigus paisati hitlerlased tagasi Krjukovi ja Zvenigorodi alt.

Vabastades Moskva ümbruse alasid, nägid meie sõdurid hitlerlaste hirmsate kuritegude jälgi. Fašistlikud timukad olid maha lasknud, üles poonud ja julmalt piinanud tuhandeid nõukogude inimesi, olid tapnud isegi rauku ja lapsi.

Moskva ümbruses oli purustatud palju linnu ja maha põletatud peaaegu kõik külad. Hitlerlased olid rüvetanud vene rahva suuri rahvuslikke mälestusmärke. Klinis olid nad barbaarselt purustanud P. I. Tšaikovski maja-muuseumi, Tuula lähedal rüüstanud ja maha põletanud L. N. Tolstoi muuseumi Jasnaja Poljana mõisas. Kuulsasse võlvitud tuppa, kus suur kirjanik lõi oma surematu romaani «Sõda ja rahu», olid hitlerlased teinud hobuselatrid. Melihhovo külas oli maha põletatud A. P. Tšehhovi mõis. Istras oli purustatud suure vene ehitusmeistri Kazakovi loodud Novo-Jerussalimi kirik.

Talvise pealetungi ajal liikusid meie väed kohati enam kui 400 km lääne poole. Vabastati Moskva ja Tuula oblast ning paljud Kalinini, Orjoli, Smolenski ja Leningradi oblasti rajoonid.

Suures lahingus Moskva all hajutas Punaarmee igaveseks legendi fašistliku armee võitmatusest. Hitlerlikku «välksõja» plaani tabas lõplik krahh. Saksa fašistlike vägede purustamine kangelaslinna Moskva all oli esimese sõja-aasta tähtsaimaks sündmuseks ja hitlerlaste esimeseks suureks kaotuseks kogu Teises maailmasõjas.

Antifašistliku koalitsiooni moodustamine. Purunesid ka fašistliku Saksamaa valitsejate lootused NSV Liidu rahvusvahelisele

Nõukogude väed marsivad läbi vabastatud Klini linna. 1941. aasta detsember.

isoleerimisele. 1941. aasta juunis teatasid Inglise ja Ameerika Ühendriikide valitsus oma toetusest Nõukogude Liidule võitluses Saksamaa vastu. Kuid vastupidiselt oma maa rahva huvidele ei seadnud Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad oma eesmärgiks Saksa fašismi täielikku purustamist. Nad tahtsid ainult kõrvaldada Saksamaad ja Jaapanit kui oma ohtlikke konkurente maailmaturul ega kavatsenud hoopiski loobuda oma Nõukogude-vastastest plaanidest.

Kuid Inglismaa ning Ameerika Ühendriikide teravad imperialistlikud vastuolud Saksa kapitaliga osutusid tugevamateks kui vastuolud kapitalistlike maade ja Nõukogude Liidu vahel. Pealegi olid hitlerliku Saksamaaga sõdivate riikide juhid sunnitud arvestama rahvahulkade tahet, kes nõudsid tungivalt Nõukogude Liidule tõhusa abi andmist. Neil põhjustel kujunes 1941. aasta lõpuks antifašistlik koalitsioon, kuhu kuulusid NSV Liit, Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid. Sellega liitusid hitlerlaste poolt okupeeritud Poola, Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia, Prantsusmaa, Belgia, Hollandi ja Norra rahvad, samuti Hiina ja mõned teised riigid. Punaarmee võidud 1941/42. aasta talvel soodustasid Hitleri-vastase koalitsiooni edasist tugevnemist.

1942. aasta mais kirjutati alla *Inglise-Nõukogude lepingule* «Liidu ja sõja kohta hitlerliku Saksamaa ning tema kaasosa-

liste vastu Euroopas ja koostöö ning vastastikuse abistamise kohta pärast sõda» tähtajaga 20 aastat. Juunis kirjutati NSV Liidu ja Ameerika Ühendriikide vahel alla «Kokkuleppele põhimõtete kohta, mida rakendatakse vastastikuseks abistamiseks sõjapidamisel agressiooni vastu». See kokkulepe nägi ette edasist abi suurendamist Nõukogude Liidule relvade, laskemoona ja teiste sõjamaterjalide näol. Avaldatud kommünikees oli öeldud, et NSV Liidu, Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsus leppisid kokku selles, et 1942. aastal avatakse Lääne-Euroopas teine rinne hitlerliku Saksamaa vastu.

Nõukogude vägede edu innustas Euroopa orjastatud rahvaid võitlusele fašistliku «uue korra» vastu. Poolas, Tšehhoslovakkias, Jugoslaavias ja Prantsusmaal võttis rahvuslik vabadusliikumine kommunistide juhtimisel üha laiema ulatuse. Partisanisalgad aktiviseerisid oma lahingutegevust, sagenesid sabotaažiaktid ettevõtetes, transpordis jne.

Kuid Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide valitsevad ringkonnad ajasid nurja teise rinde avamise 1942. aastal. Peamine raskus võitluses tugeva ja salakavala vaenlase vastu lasus endiselt nõukogude rahva ja tema vapra Punaarmee õlgadel.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas toimus Saksa fašistlike vägede purustamine Moskva all?
2. Missugune on Moskva all toimunud lahingu ajalooline tähtsus?
3. Missugustel põhjustel kujunes Hitleri-vastane koalitsioon ja missugused riigid sellesse kuulusid?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Lenduri — kommunistliku noore V. Talalihhini jutustus sellest, kuidas ta rammis vaenlase lennukit.

Ööl vastu 7. augustit, kui fašistlikud pommitajad püüdsid tungida Moskva kohale, tõusin ma väejuhatuse käsul oma hävitajal õhku.

Lennates kuupoolsest küljest, hakkasin otsima vastase lennukeid ja nägin 4480 m kõrgusel pommitajat «Heinkel-111». Ta lendas minu kohal ja suundus Moskva poole. Ma lähenesin talle saba poolt ja ründasin.

Mul õnnestus vigastada pommitaja parempoolset mootorit. Vaenlane pöördus järsku ümber, muutis kurssi ja lendas madalamale laskudes tagasi. Ma jätkasin rünnakuid, korrates neid kuni kuus korda.

Koos vastasega laskusin umbes 2500 meetrini. Ja siis lõppes mul laskemoon. Vaenlase jälitamist oleks võinud veelgi jätkata. Kuid mis sest kasu? Ühe mootoriga oleks ta võinud lennata veel küllalt kaua ja ikkagi käest ära minna. Jäi üle ainult rammida. «Kui saan surma, siis üksinda,» mõtlesin ma, «fašistid on aga pommitajas neljakesi.»

Otsustanud vastasel propelleriga saba maha lõigata, hakkasin talle päris ligi hiilima. Juba meid lahutabki kõigest 9—10 meetrit. Näen vaenlase lennuki soomustatud kõhualust.

Sel hetkel andis vaenlane valangu suurekaliibrilisest kuulipildujast. Tundsin paremas käes kõrvetust. Andsin kohe gaasi ja rammisin vastast juba mitte enam propelleriga, vaid kogu masinaga.

Abistades parteid kaitse organiseerimisel, ilmutasid Leningradi kommunistlikud noored linna piiramise rasketel päevadel initsiatiivi ning organiseerituse, visaduse ja üllameelsuse eeskuju. Polnud niisugust lõiku, sellist tööd, kus noored leningradlased poleks rakendanud oma energiat.

Ägedate pommitamiste ja suurtükitule ajal võitlesid kommunistlikud noored barbaarsete rünnakute tagajärgedega: kustutasid süütepomme, päästsid kannatadasaanuid põlevatest majadest, kõrvaldasid rususid. Võitluseks tulekahjudega loodi eriline komsomoli tuletõrjepolk. Võitluseks spioonide, diversantide ja raketilaskjatega formeeriti komsomoli korravalvepolk.

Leningrad elas ja võitles. Kuid iga päevaga muutus olukord raskemaks: ei jätkunud toorainet, kütust ega toiduaineid. Sügisel, Laadoga jäätumise ajal katkes veoste kohaletoimetamine veeteed mööda, jäi järele ainuke ühendustee — õhu kaudu. Linna elanike leivanorm vähenes algul 250 ja siis 150 grammini päevas ning seegi leib oli segatud õlikookidega. Nälg, külm ja haigused asusid leningradlaste kodudesse, õõnestasid nende jõudu ning murdsid neid maha.

Nendel rasketel, kriitilistel kaitse päevadel pöördus Leningradi parteiorganisatsioon noorsoo kui kõige elujõulisema elanikkonna osa poole üleskutsega aidata linnaelanikel ületada elukondlikke raskusi.

Ja Leningradi komsomoliorganisatsioon reageeris tuliselt sellele üleskutsele. Loodi kommunistlike noorte ja noorte elukondliku abi salgad. Igasse salka kuulus 500—700 inimest. Nad paigutasid kõikjale oma poste, organiseerisid haigete jaoks spetsiaalsed sööklad ja kauplused, hoolitsesid selle eest, et iga leningradlane saaks õigel ajal kätte oma napi toidunormi. Olles ise kurnatud näljast ja külmast, käisid noormehed, tütarlapsed ja pioneerid majast majja, vaadates järele, kuidas perekonnad elavad, abistasid haigeid, kutsusid välja arste, koristasid kortereid, tõid puid ja vett, keetsid teed, pesid pesu, tegid kõik, et ergutada väsinuid, aidata jalule neid, kes alistusid blokaadi kohutavatele raskustele.

Neil piinarikkail päevil nägid leningradlased, et kommunistliku noore süda, nii mehine ja vankumatu, võib olla piiritult hell, peenetundeline ja tähelepanelik, kui on tarvis aidata inimesi, keda on tabanud õnnetus.

Leningradi kaitsmise ajalugu on täis imetlusväärseid näiteid kommunistlike noorte abivalmidusest, nende visast võitlusest selle eest, et vastupanu vaenlasele ei nõrgeneks.

(Raamatust «Leninlik komsomol», «Molodaja Gvardija», 1963.)

§ 47. Rinne ja tagala 1942. aasta suvel.

Sevastoopoli kangelaslik kaitsmine. Valmistudes 1942. aasta suviseks pealetungiks, otsustas hitlerlik väejuhatus ette võtta tormijooksu Sevastoopolile, mis juba mitu kuud püsis ligipääsmatu kindlusena, pidades kinni üle 10 vaenlase diviisi.

Mais koondati Sevastoopoli juurde ja alustas pealetungi fašistlike vägede 200 000-meheline grupeering. Omades kahekordset jõudude ülekaalu, võttis vaenlane juuni alguses ette raevuka tormijooksu linnale. Kuid kangelaslikud Sevastoopoli kaitsjad ei löönud ka seekord kõikuma. Iga päev lõid nad tagasi 15—20 vaenlase rünnakut.

Ühes rindelõigus tegutses vanemleitnant I. S. Pjanzini õhutõrjepatarei. Mitme päeva kestel lõi 40 meremeest ja seniitkahurväelast tagasi vaenlase jalaväe, tankide ja lennukite ägedaid rünnakuid. Kui kõik suurtükid olid rivist välja langenud, võtsid patarei viimased kaitsjad vaenlase vastu granaatidega. Kandes suuri kaotusi, tungisid hitlerlased patarei positsioonidele. Siis palus kommunist Pjanzin raadio teel oma väejuhatust avada tuli patarei positsioonidele, otsustades oma elu hinnaga vaenlase edasiliikumine peatada. Läbimurdnud hitlerlased hävitati suurtükitulega.

Olukord Sevastoopoli all üha halvenes. Üks vaenlase rünnak järgnes teisele. Linna kaitsjate jõud sulasid kokku. Pärast 250-päevast kangelaslikku kaitsmist jätsid meie väed 1. juulil Kõrgema Ülemjuhatuse käsul linna maha. Sevastoopoli kangelaslik kaitsmine on erutavamaid lehekülgi Suure Isamaasõja ajaloos.

Punaarmee rasked kaitselahingud 1942. a. suvel. Kasutades teise rinde puudumist Euroopas, koondas hitlerlik väejuhatus 1942. aasta suvel Nõukogude-Saksa rindele 237 diviisi, mille arv tõusis sügiseks 266-le, ning valmistas ette suurt pealetungi. Vaenlane püüdis purustada Donist lääne pool asuvad Nõukogude väed, vallutada Doni ja Kubani rikkad põllumajanduspiirkonnad ja Kaukaasia nafta, ning vallutades Stalingradi, lõigata läbi meie kommunikatsioonid Volgal. Hitlerlased lootsid, et pärast nende operatsioonide teostamist suudavad nad saavutada otsustavat edu ja lõpetada sõja 1942. aastal.

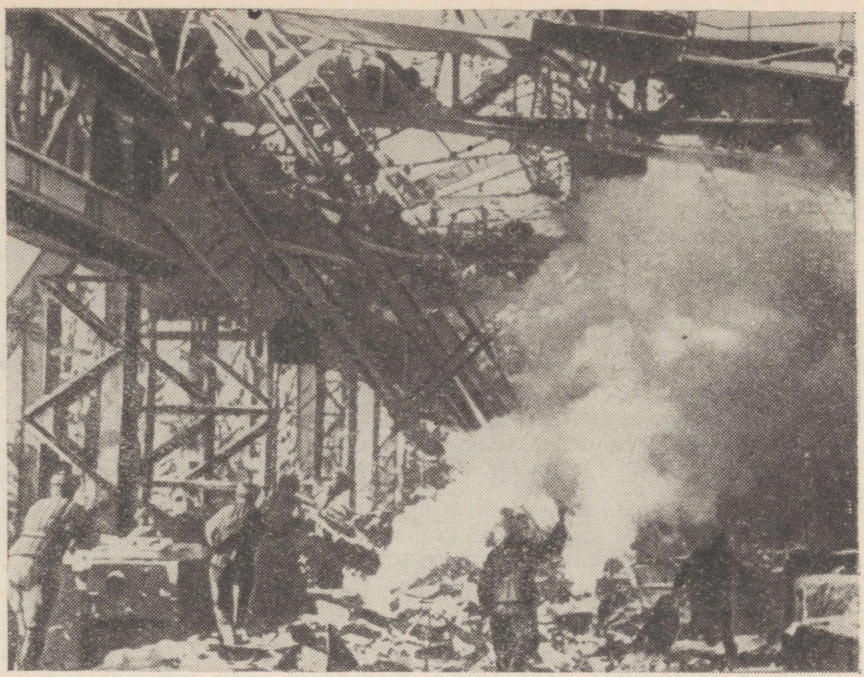
Nõukogude väejuhatus ei saanud kohe aru vaenlase kavatsusest ja oletas, et hitlerlased võtavad uuesti ette pealetungi Moskvale. Seepärast paiknesid peajõud tsentris ega rakendatud vajalikke abinõusid kaitse tugevdamiseks lõunas.

Koondanud kagu suunas jõud, mis arvuliselt kahekordselt ületasid Nõukogude vägesid, võttis vastane juuni lõpus ette suure pealetungi. Saksa röövvallutajatel läks korda meie vägesid tunduvalt tagasi suruda ning kiiresti edasi liikuda Volga poole suunaga Stalingradi. Samal ajal hakkasid fašistlikud väed edasi liikuma Kaukaasia suunas ja jõudsid mitmes kohas välja Kaukaasia mäeahelikuni.

Punaarmee ees seisis ülesanne — peatada vaenlane iga hinna eest. *Mitte sammugi tagasi — niisugune oli kodumaa käsk.* Komandörid ja poliittöötajad selgitasid võitlejatele, et kaugemale taganeda ei tohi, et vaenlase löögile vastu pidada tähendab kindlustada võit.

Stalingradi kangelaslik kaitsmine. Alates juuli keskpaigast toimusid Stalingradi lähistel ägedad lahingud vastase ülekaalukate jõudude vastu. Nii algas *suur Stalingradi lahing.*

Suurte jõupingutustega pidasid Nõukogude väed Doni läänekaldal vastu vaenlase metsikule survele. Üle 150 000 Stalingradi elaniku, keda juhtis ÜK(b)P oblastikomitee, ehitas kaitseliine. Töölised suurendasid relvastuse tootmist rinde vajadusteks. Iga päev läks 40 tanki otse traktoritehase konveierilt rindele. Küm-

62 armee sõdurid peavad lahingut tehase «Krasnõi Oktjabr» tsehhis. 1942. aasta november.

neid tuhandeid inimesi astus rahvakaitseväkke ja hävituspataljonidesse.

Olles arvulises ülekaalus, forsseerisid Saksa fašistlikud väed augustis Doni jõe. Tohutute kaotuste hinnaga läks neil korda 23. augustil meie rinne läbi murda ja jõuda välja Volga äärde. Vaenlane pommitas linna ägedalt õhust. «Me muutsime linna põlevaks põrguks,» kiitlesid fašistlikud lendurid. Saksa tankid murdsid läbi traktoritehase juurde. Kuid tehase töölised lõid nende rünnaku tagasi.

Hitlerlased jätkasid värskete jõudude juurdetoomist ja koondasid sellesse rindelõiku üle miljoni sõduri — ühe viiendiku kõigist Saksa fašistliku armee jalaväe- ning ligi kolmandiku tankidiviisidest. Peale selle tegutses siin üks Itaalia ja kaks Rumeenia armeed. Kuid vaenlase pealetungi tempo üha langes. Vaid erakordselt suurte kaotuste hinnaga läks hitlerlastel korda 13. septembril vahetult Stalingradini tungida.

Sellest päevast peale algasid rasked lahingud linnas endas, mille kaitsmine oli usaldatud 62. armeele kindral V. I. Tšuikovi juhtimisel ning 64. armeele kindral M. S. Šumilovi juhtimisel.

«Volga taga meie jaoks maad ei ole!» — need kommunistliku noore, snaiper V. Zaitsevi sõnad said kangelaslinna kaitsjate deviisiks. Lahingud käisid iga tänava, iga maja pärast. Rühm võitlejaid eesotsas seersant J. Pavloviga kaitses 58 päeva hitlerlaste poolt ümberpiiratud maja. Isegi ametlikes ettekannetes nimetati seda maja «Pavlovi majaks». «Näe, Pavlovil on Stalingradis oma maja,» naljatasid võtlejad, «ainult et sakslasi ei kirjutata sinna sisse.»

Vaenlane tahtis meie kaitsest läbi murda, eraldada linna kaitsjad üksteisest ja hävitada nad osade kaupa. Kuid see ei läinud tal korda. Igá kord, kui vaenlane võttis ette rünnakuid, andis meie raskesuurtükivägi Volga vasakult kaldalt talle lööke.

Tõrjudes lakkamatu suurtükitule all tagasi vaenlase lennuväe rünnakuid, tõid Volga flotilli sõjalaevad üle Volga linna sõjaväeosi, tuhandeid tonne laskemoona ja evakueerisid vasakule kaldale haavatuid.

Fašistlik väejuhatus paiskas pealetungile 36 diviisi, 2000 lennukit, 1500 suurtükki. Linnas peetud lahingute ajal sooritas vaenlase lennuvägi üle 70 000 väljalennu ning heitis üle miljoni pommi. Hitlerlaste eriti raevukat survet tuli taluda linna tsentrit kaitsval 13. kaardiväediviisil kindral Rodimtsevi juhtimisel. Nõukogude sõdurid lõid vääramatu visadusega tagasi vaenlase rünnakud ja tekitasid talle suuri kaotusi.

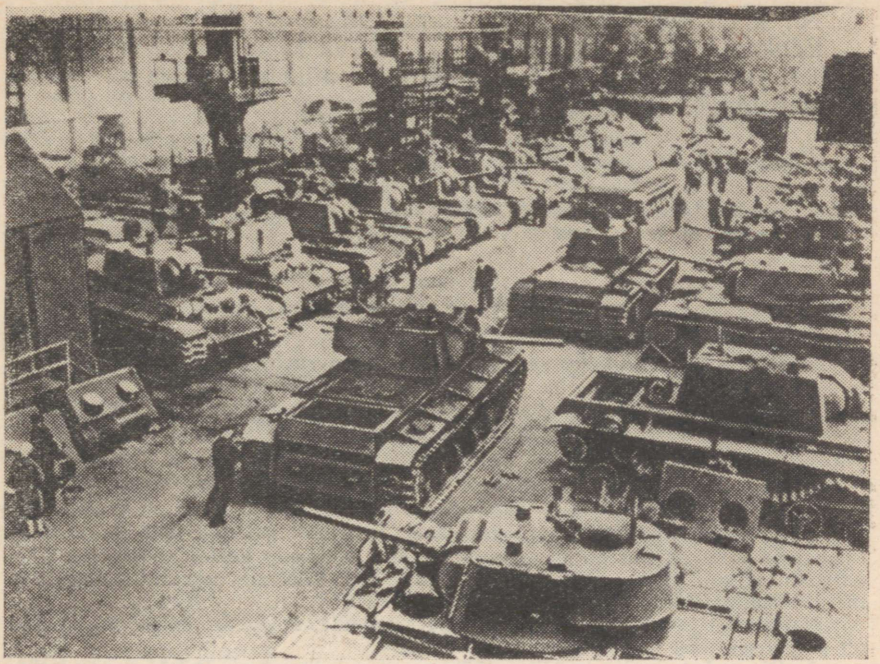
Oktoobris läks hitlerlastel korda üksikutes lõikudes Volga äärde läbi murda. Linna kaitsjate olukord muutus kriitiliseks, kuid nende mehisus ja vastupidavus ei nõrgenenud. Volga kantsi müüride ääres pidasid meie vaprad sõjamehed vastu lahingutes tugeva ja salakavala vaenlasega. Kaotanud sadu tuhandeid mehi surnute ja haavatutena ning suure hulga tehnikat, olid hitlerlased sunnitud rünnakud lõpetama ja asuma kaitsele.

Nõukogude majanduse ümberkorraldamine sõja vajadusteks. Esimene sõja-aasta tõi Nõukogudemaale väga suuri katsumusi. Vaenlasel läks korda vallutada hiiglasuur territoorium, kus enne sõda elas 88 miljonit inimest. Seal toodeti 46% tööstustoodangust ning saadi peaaegu pool teraviljasaagist ja seal asus pool kõigist kariloomadest.

Sõda halvendas järsult nõukogude rahva elutingimusi: ei jätkunud leiba ega tarbeesemeid. Kehtestati kaardisüsteem. Kaartide järgi antavate toiduainete hinnad jäid sõjaeelsele tasemele, kuid toidu- ja tööstuskaupade turuhinnad tõusid suuresti. Rubla ostuvõime langes. Seoses kümnete miljonite inimeste evakueerimisega maa idarajoonidesse tekkis seal suur korterikitsikus.

Nõukogude tagala töötajad, taludes vankumatult ja mehiselt sõjaaja raskusi, töötasid ennastsalgavalt ning andsid rindele kõike vajalikku võidu saavutamiseks. Juba 1942. aasta märtsis oli sõjaline toodang idarajoonides võrdne kogu NSV Liidu sõjaeelse toodanguga. Selle ajaga ehitati üle 10 000 tööstusettevõtte ja tuhandeid kilomeetreid uusi raudteid.

Ligi 90% kõigist töölistest võttis osa sotsialistlikust võistlusest. Laienes kahesajalaste, kolmesajalaste ja viiesajalaste liikumine. Lennukitehase freesija D. Bossõi algatusel arenes tuhan-

Tankide monteerimine ühe Uraali tehase tsehhis. 1942. aasta.

delaste liikumine, s. t. tööliste liikumine, kes töö ratsionaliseerimise abil täitsid oma norme tuhandeprotsendiliselt ja rohkemgi.

1942. aasta kevadel alustasid töölised vastuseks ÜK(b)P Keskkomitee 1. mai hüüdlausetele *üleliidulist sotsialistlikku võistlust* sõjalise toodangu suurendamiseks. Võistluse võitjate autasustamiseks asutati ÜK(b)P Keskkomitee ja Riikliku Kaitsekomitee rändpunalipud. Töölisklassi tööalase aktiivsuse tõusu ja tootmise parema organiseerimise tulemusena kasvas pidevalt lahingutehnika toodang.

Juba 1942. aastal tootis meie tööstus ligi 24 500 tanki, üle 25 000 lennuki, ligi 57 000 suurtükki ja 125 000 miinipildujat — tunduvalt rohkem kui hitlerlik Saksamaa, kus toodeti 9300 tanki, 14 700 lennukit ja 12 000 suurtükki. Tervikuna suurenes tööstuse kogutoodang 1942. aastal poolteist korda. Eriti tormiliselt arenes tööstus maa idaosas. Uraalis kasvas masina- ja metallitööstuse toodang sõjaeelse tasemega võrreldes 4,5 korda, Kasahstanis ja Kesk-Aasias 3 korda.

Töölisklassi eeskujule järgnes kolhoositalurahvas, kes tegi kõik, et anda rindele rohkem leiba. 1942. aasta kevadel suurenes tunduvalt külvipind maa tagalapiirkondades. Maatöötajad külvasid vilja üle plaani, et anda seda kaitsefondi.

Nii loodi *kooskõlastatud sõjamajandus.*

Edukas kaitselahing Volgal ja NSV Liidu rahvamajanduse ümberkorraldamine vastavalt sõjaaja nõuetele tähistab Suure Isamaasõja esimese perioodi lõppu.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas toimus kangelaslinnade Sevastoopoli ja Stalingradi kaitsmine?
2. Missugust edu saavutas Nõukogude majandus esimesel sõja-aastal?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Töötame vaenlase kiiremaks purustamiseks.

Nõukogude Liidu kangelase Gastello nimelise rindebrigaadi brigadiri Gennadi Semjonovi päevikust.

Põhja-Uraalis, 1942. aasta aprillis.

28. IV kell 12 öösel. Vahetuse lõpp. Saabus kiire tellimus. Hommikuks tuleb teha mitu partiid mitmesuguseid detaile. Kutsusin kokku poisid, kes juba valmistusid koju minema, ja palusin neid jääda. Kõik viis nõustusid nagu üks mees. Praegu läheme lõunat sööma.

Naljatused ja naer ei vaibu. Ei tahaks uskuda, et need lõbusad noormehed on pingelises töös mööda saatnud 16 tundi.

Andsin vahetuse üle ja lähen töötama oma brigaadiga. Poisid seadsid tööriistad valmis. Mõne minuti pärast pole enam kuulda nalja ega naeru, kõik töötavad pingeliselt. Jakov Permjakov, rahulik ja keskendunud nagu alati, on kummardunud oma detailide kohale. Ta monteerib tähtsat sõlme. Tema kõrval müristab pressiga Sergei Filippov. Kruustangide juures askeldavad Pepeljajev, Mozdakov ja Balašov.

Kell 5 hommikul. Valgeneb. Uni kipub veidi peale. Teen ettepaneku laulda. Töötame ja laulame. Kell 8 lähen koju, sest kella neljaks pean tulema vahetusse. Poisid jäävad tööle kella 12-ni päeval.

29. IV. Kella kaheksaks õhtul on kogu brigaad jälle tsehhis. Lähen poistele appi. Kell üks öösel pidasime välkkoosoleku.

1. mail teeme tööd, et anda rindele rohkem toodangut, et võidelda kiiremini kätte niisugune tulevik, kus iga päev täis elu ja tööd on rõõmsaks pidupäevaks.

Meenutame, kuidas enne sõda valmistusime 1. maiks, kuidas pühitsesime seda päeva. Nendest mälestustest süttib südames veel suurem vihkamine julmunud vaenlaste vastu. Fašistid segasid meie rikast rahulikku elu. Neetud fašistlikke värdjaid tabab halastamatu kättemaks. Surm neile!

2. Ruben Ibarruri kirjadest emale ja õele.[1]

Idarindel.

Mu kallid!

Kasutan vaba minutit, et kirjutada teile need mõned read. Teil ei ole vaja minu pärast muretseda, sest ma elan hästi...

[1] Dolores Ibarruri poeg Ruben langes 2. septembril 1942. a. lahingus Volga ääres. Ülesnäidatud mehisuse ja vapruse eest anti talle pärast surma Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Ema, kui ma jätsin teiega hüvasti, siis Sa ütlesid mulle, et ma ei kardaks. See tundus mulle peaaegu solvamisena ja ma pean teile ütlema, et minu käsi ei värise, kui ma hakkan tapma neid koeri...

Ütlen Sulle veel kord, ema, et loen endale auks ja uhkuseks, et mul on võimalus võidelda suure ja võitmatu Punaarmee ridades inimkonna sandarmi vastu. Olen veendunud, et siin murrab ta oma hambad, sest, nagu ma Sulle ütlesin, elab siin igas naises ja igas mehes kangelane, bolševik.

See rahvas on imetlusväärne. Ütlen Sulle, et mõnikord olen ma hingepõhjani vapustatud. Niisugust rahvast ei ole võimalik võita...

Tänaseks lõpetan. Teid embab teie armastav poeg ja vend, kes soovib, et te võimalikult rohkem töötaksite meie ürituse heaks.

Ruben.

§ 48. Stalingradi lahingu võidukas lõpuleviimine Punaarmee poolt. Põhjaliku murrangu algus sõja käigus.

Fašistlike vägede purustamine Stalingradi all. 1942. aasta lõpust algas Suure Isamaasõja ajaloos *uus periood*. Punaarmee asus otsustavale pealetungile, alustades saksa fašistlike röövvallutajate massilist väljakihutamist Nõukogudemaalt. See pealetung algas Volga kallastelt. Juba kaitselahingu käigus töötas Nõukogude Kõrgem Ülemjuhatus koos Stalingradi, Doni ja Edelarinde juhatusega välja vastupealetungi plaani, mille tulemusena pidi ümber piiratama ja purustatama kogu vaenlase grupeering Stalingradi piirkonnas.

Stalingradist loode poole koondati vaenlase eest varjatult Nõukogude jala-, tanki-, suurtüki- ja lennuväe ning teiste väeliikide suuri jõudusid. Omades vastasega võrdsel hulgal vägesid ja mõningat ülekaalu suurtükiväe ning tankide osas, oskas Nõukogude väejuhatus pealöökide suunas luua kahekordse jõudude ülekaalu.

Vastupealetungi ettevalmistamise ajal pöörati suurt tähelepanu sõdurite ja ohvitseride lahingulisele ja poliitilisele ettevalmistusele. Rindeajalehed, lahingulehed ja suuline agitatsioon aitasid kasvatada nõukogude sõjameestes *suurt pealetungiindu* ja otsustavust eelseisvateks lahinguteks.

1942. aasta 19. novembri udusel hommikul hakkas Doni ja Volga kallastel mürisema võimas Nõukogude suurtükivägi ning sööstsid õhku sajad punatähelised lennukid. Peale võimsat 80-minutilist suurtükitule-ettevalmistust läksid pealetungile Edelarinde ning Doni rinde väed kindralite N. F. Vatutini ja K. K. Rokossovski juhtimisel. Tankide löögiüksused rammisid vaenlase kaitset. Ootamatult tabatud vaenlane lõi vankuma ja hakkas taganema. Järgmisel päeval, 20. novembril asusid pealetungile ja murdsid vaenlase kaitse läbi Stalingradi rinde väed kindral A. I. Jerjomenko juhtimisel. Tekkinud läbimurdesse suunati mehhaniseeritud väeosad. Hoogsa pealetungi tulemusena ühinesid Stalingradi rinde ja Edelarinde väed 23. novembril Kalatši linna juures. Ümber pii-

Enne vastupealetungi. Parteipiletite kätteandmine noortele kommunistidele. 1942. aasta november.

rati 22 Saksa fašistlikku diviisi, mille koosseisu kuulusid 330 000 meest koos rohkearvulise sõjatehnikaga.

Hitlerlik väejuhatus tegi meeleheitliku katse piiramisrõngas läbi murda ja vabastada oma väed. 12. detsembril alustas Kotelnikovski ja Tormossino piirkonnast pealetungi fašistlike vägede võimas motoriseeritud grupeering feldmarssal Mannsteini juhatusel. «Olge kindlad meie abile,» teatas Mannstein kiitlevalt ümberpiiratud vägedele.

Algul õnnestuski hitlerlastel meie vägesid mõnevõrra tagasi suruda. Kuid seejärel lõid nõukogude sõjamehed ligipääsmatu kaitse ja peatasid vaenlase.

Nendes lahingutes ilmutas enneolematut kangelaslikkust merejalaväe võitleja kommunistlik noor Ilja Kaplunov. Võttes osa vaenlase rünnaku tagasilöömisest, astus ta ebavõrdsesse võitlusse rühma tankidega ja hävitas täpsete laskudega oma tankitõrjepüssist kolm fašistide masinat. Kui padrunid lõppesid, võttis Kaplunov tankitõrjegranaadid ja roomas varjendist välja. Tal läks korda õhku lasta veel kaks tanki. Kuid sel hetkel sai kangelaslik kommunistlik noor mürsukillust surmavalt haavata. Kogunud kokku viimase jõu, jätkas ta edasiroomamist, jättes lumele verise jälje. Üksteise järel süttisid tema granaatidest veel neli fašistide tanki. Kui lahing vaibus, leidsid sõbrad Kaplunovi. Ta oli surnud. Ümberringi seisis kümme purustatud ja põlenud fašistide tanki. Kommunistlikule noorele Kaplunovile, kes jagas vaenlasele hoope viimse hingetõmbeni, anti pärast surma Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Mannsteini kiiremaks purustamiseks tugevdati Stalingradi rinnet 2. kaardiväearmeega kindral R. J. Malinovski juhatusel. Meie vägede vastulöökidega purustati vastase Kotelnikovski grupeering. Ümberpiiratud hitlerlike vägede olukord muutus lootusetuks. Rinne liikus kuni 300 km lääne poole.

8. jaanuaril esitas Nõukogude väejuhatus ümberpiiratud Saksa fašistlikele vägedele ultimaatumi, nõudes kapituleerumist. Kuid Hitler käskis neil vastupanu jätkata ja ultimaatum lükati tagasi. Siis alustasid Nõukogude väed operatsiooni selle vastase grupeeringu likvideerimiseks ja 2. veebruaril 1943. aastal lakkas see olemast. Lahinguväljalt korjati üles ning maeti maha 147 200 surmasaanud fašistlikku sõdurit ja ohvitseri. Nõukogude väed võtsid vangi 91 000 meest, nende hulgas 2500 ohvitseri ja 24 kindralit eesotsas grupeeringu juhataja kindralfeldmarssal Paulusega.

Stalingradi lahingu ajalooline tähtsus. Stalingradi lahingus saavutas kangelaslik Punaarmee ja kogu nõukogude rahvas *suure võidu* fašistliku Saksamaa vägede üle. See võit pani aluse *põhjalikule murrangule Suures Isamaasõjas* ja kogu Teises maailmasõjas tervikuna. Initsiatiiv sõjapidamises oli vaenlaselt ära võetud. Selles lahingus löödi puruks 66 vaenlase diviisi. Siin kaotasid hitlerlased alates 1942. aasta juulist kuni 1943. aasta veebruarini surmasaanute, haavatute ja vangilangenutena ligi poolteist miljonit meest. Maailma sõjaajalugu ei tundnud veel niisugust näidet nii suurearvulise väegrupeeringu ümberpiiramisest ja purustamisest.

Pärast lüüasaamist Volga ääres kaotasid paljud saksa sõdurid usu oma armee võitmatusse. Fašistliku Saksamaa prestiiž tema satelliitide silmis lõi kõikuma. Jaapan ja Türgi ei julgenud astuda sõtta NSV Liidu vastu.

Volga kallastel saavutatud suures võidus nägid Euroopa orjastatud rahvad oma fašistlikust türanniast vabanemise puhkevat koitu. Prantsusmaal, Tšehhoslovakkias, Poolas ja teistes maades tugevnes võitlus okupantide vastu. Algas Ida rahvaste rahvusliku vabadusvõitluse tõus.

See Punaarmee võit kutsus esile põhjaliku pöörde Teise maailmasõja käigus Hitleri-vastase koalitsiooni kasuks.

Punaarmee talvine pealetung 1942/43. aastal. Pärast Stalingradi lahingut ähvardas Põhja-Kaukaasias asuvaid Saksa fašistlikke vägesid ümberpiiramisoht. Seepärast hakkasid nad 1943. aasta jaanuaris, jälitatuna Taga-Kaukaasia rinde vägede poolt, kiiresti taganema. Peagi oli Põhja-Kaukaasia okupantidest täielikult vabastatud.

Jaanuaris-veebruaris arendasid Nõukogude väed edukat pealetungi Kurski, Harkovi ja Donbassi suunas, kihutasid okupandid välja Voronežist ja Kurskist ning seejärel Rževist, Gžatskist ja Vjazmast.

Pealetungi ajal ilmutasid nõukogude sõdurid ennenägematut

kangelaslikkust. Surematu kangelasteo sooritas kaardiväe reamees kommunistlik noor Aleksander Matrossov. Lahingus Tšernuški küla pärast sulges ta oma kehaga vaenlase dzoti ambrasuuri, sundides vaikima kuulipilduja, mis takistas meie sõdurite edasiliikumist. Ohverdades oma elu, tagas kangelaslik kommunistlik noor pealetungi edu. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium andis A. M. Matrossovile postuumselt Nõukogude Liidu kangelase nimetuse. NSV Liidu Kaitse Rahvakomissari käskkirjaga anti 56. kaardiväe laskurdiviisi 254. kaardiväe laskurpolgule Aleksander Matrossovi nimi ja kangelane on igaveseks kantud selle polgu 1. roodu nimekirja.

Suure Isamaasõja lahingutes sooritas üle 200 nõukogude sõjamehe samasuguse kangelasteo nagu Matrossov. Nende kangelaste hulgas olid venelased J. Sinev, A. Udodov, G. Kunavin, ukrainlased A. Ševtšenko, M. Dzigunski, valgevenelased P. Kuprijanov, Rimma Šeršnjova, grusiinlane Š. Kikaleišvili, armeenlane U. Avetisjan, usbekk T. Erdžigitov, kasahh S. Bai-Magambetov, kirgiis Tš. Tuleberdijev, aserbaidžaanlane G. Assadov, eestlane J. Laar, udmurt A. Kulikov ja teised Nõukogude rahvaste vaprad pojad.

1943. aasta jaanuaris *murdsid* Punaarmee väed vastupealetungiga Laadoga järvest lõuna pool *läbi Leningradi blokaadi*, moodustades 8—9 km laiuse koridori. Juba veebruari alguses rajati raudteeliin, mis ühendas leningradlasi kogu maaga. Vaenlase lakkamatu tule all läksid Leningradi rongid toiduainete ja kütusega.

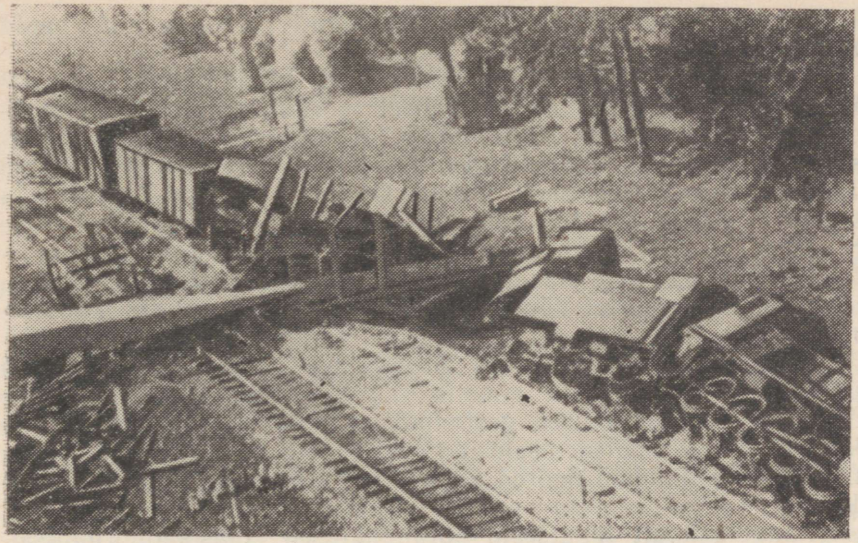
1942/43. aasta talvise pealetungi tulemusena liikus Punaarmee 1500 km pikkusel Põhja-Kaukaasiast kuni Leningradini ulatuval rindel 600—700 km võrra edasi lääne poole.

Algas röövvallutajate massiline väljakihutamine Nõukogudemaa piiridest.

Partisanivõitluse tugevnemine vaenlase tagalas. Suurt abi Punaarmeele osutasid partisanisalgad ja -koondised, kes tegutsesid Saksa fašistlike vägede tagalas. *Kommunistliku Partei juhtimisel kasvas partisaniliikumine hiiglaslikuks jõuks.* Rahvatasujad purustasid raudteid ja maanteid, lasksid õhku sildu, ajasid kraavi ešelone, tungisid ootamatult kallale vaenlase garnisonidele, jälitasid ja hävitasid hitlerlaste käsilasi. Kahe esimese sõja-aasta jooksul hävitasid partisanid üle 300 000 hitlerlase.

Vaenlase sügavas tagalas vabastasid partisanid terveid piirkondi ja taastasid seal nõukogude võimu. See oli väike Nõukogudemaa, mis oli baasiks suurtele partisanikoondistele.

Partisaniliikumise Keskstaabi otsusel tegid suured partisanikoondised S. A. Kovpaki, M. I. Naumovi, L. K. Melnikovi ja teiste juhtimisel pikki retki vaenlase tagalas. 1942/43. aasta talvel tegi S. A. Kovpaki partisanikoondis retke Staraja Guta rajoonist Paremkalda Ukrainasse. Forsseerides Dnepri, läbisid partisanid lahingutega ligi 2000 km, hävitasid 6500 hitlerlast, lasksid õhku 42 raudtee- ja maanteesilda ning ajasid kraavi kümneid Saksa ešelone.

Fašistide ešelon ei pääsenud läbi!

1943. aasta jaanuarist märtsini tegi M. I. Naumovi partisanikoondis retke läbi Sumõ, Poltaava, Kiievi, Kirovogradi ja Odessa oblasti, pidades 22 lahingut Saksa fašistlike garnisonide ja väeosadega, lastes õhku kümneid sildu ja hävitades palju Saksa ladusid.

Partisanid tugevdasid okupeeritud territooriumil elavates nõukogude inimestes usku peatsesse võidusse, innustasid elanikkonda võitlusele vihatud vaenlasega.

Partisaniliikumises ilmnes erilise jõuga põrandaaluste kommunistlike organisatsioonide juhtiv osa. Nende tegevust juhtis 26 partei oblastikomiteede ja 539 partei linna- ja rajoonikomiteede sekretäri. Põrandaalused parteiorganisatsioonid andsid välja ajalehti, lendlehti ja brošüüre, milles kõneldi olukorrast rindel, Punaarmee võitudest ja kogu nõukogude rahva töökangelaslikkusest.

Ja kõikjal okupeeritud territooriumil kasvas ning laienes partisaniliikumine. Eriti suure ulatuse võttis see Vene NFSV Leningradi, Kalinini, Smolenski ja Orjoli oblastis ning Ukrainas ja Valgevenemaal. Suurenes partisanide arv Lätis, Leedus, Eestis ja Moldaavias. 1943. aasta lõpuks võttis partisaniliikumisest osa üle miljoni inimese.

Parteiorganisatsioonidele andis suurt abi Leninlik Kommunistlik Noorsooühing. Sadades linnades ja külades tegutsesid noorte põrandaalused võitlusorganisatsioonid. Noored patrioodid levitasid rahva hulgas antifašistlikke lendlehti ja Nõukogude

Informatsioonibüroo teateid, abistasid igati partisane ning panid toime diversiooniakte vaenlase vastu.

Krasnodoni linnas (Donbassis) loodi põrandaaluse UK(b)P Luganski oblastikomitee juhtimisel põrandaalune komsomoliorganisatsioon *«Noor Kaardivägi»*. Kangelased-noorkaardiväelased Oleg Koševoi, Ivan Turkenitš, Viktor Tretjakovitš, Sergei Tjulenin, Ivan Zemnuhhov, Uljana Gromova, Ljubov Ševtsova ja teised — kokku ligi 100 inimest — tungisid kartmatult kallale hitlerlastele, hävitasid nende autosid, põletasid vaenlase varustust, kirjutasid ja levitasid rahva seas antifašistlikke lendlehti, takistasid hitlerlastel nõukogude inimeste Saksamaale küüditamist.

1943. aasta alguses läks hitlerlastel korda organisatsioon purustada ja areteerida enamik noorkaardiväelasi. Kuid mitte mingisugused piinamised gestaapolaste poolt ei suutnud murda kommunistlike noorte meelekindlust. Pärast ebainimlikke piinamisi heitsid timukad noored kangelased sügava kaevanduse püstkäiku.

Kangelaslikult tegutsesid põrandaalused komsomoliorganisatsioonid Vitebski oblasti Oboli jaamas, Kaunases, Bukoviinas Hotini linnas, Ljudinovos ning paljudes teistes linnades ja rajoonides.

Sangarlike kommunistlike noorte kangelasteod õpetavad piiritut ustavust Kommunistliku Partei suurele üritusele, palavat pojaarmastust oma rahva ja sotsialistliku isamaa vastu. Helge mälestus neist ei kustu kunagi nõukogude noorte südameis.

Partisaniliikumises ilmnesid erilise selgusega *nõukogude inimeste kõrged moraalsed omadused*, keda oli kasvatanud Kommunistlik Partei. Metsiku terrori tingimustes jäid nõukogude inimesed vaenlase poolt okupeeritud territooriumil oma kodumaa ustavateks patriootideks ning võitlesid kartmatult tema vabaduse ja sõltumatuse eest.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas organiseeriti Saksa fašistlike vägede purustamine Stalingradi all?
2. Missugune tähtsus oli Nõukogude vägede võidul Stalingradi lahingus?
3. Missugused olid Punaarmee 1942/1943. aasta talvise pealetungi tähtsamad tulemused?
4. Kuidas arenes partisanisõda vaenlase tagalas? Milline oli selle võitluse tähtsus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Käskkirjast Stalingradi rinde vägedele ülemineku kohta vastupealetungile.

Tegevarmee.

20. novembril 1942. a.

Seltsimehed punaarmeelased, komandörid ja poliittöötajad! On jõudnud kätte hirmsa, kuid õiglase kättemaksu tund alatule vaenlasele — saksa fašistlikele okupantidele... Stalingradi rinde võitlejad ja komandörid on näidanud vapruse, mehisuse ja kangelaslikkuse eeskuju. Nüüd on langenud meile osaks au alustada võimsat pealetungi vaenlasele.

Fašistlike inimsöötjate poolt hukkasaadetud naiste ja laste vere eest, meie võitlejate ja komandöride poolt valatud vere eest peame me panema voolama vaenlase musta vere ojad.

Pealetungile, seltsimehed!

Minnes lahingusse, teab igaüks meist, et me läheme vabastama oma püha maad, oma linnu ja külasid, oma rahvast saksa lurjustest, kes on anastanud osa meie maast ja rõhuvad vabadustarmastavaid nõukogude inimesi.

Sõja kestel oleme me võitluses karastunud, oleme omandanud suuri sõjakogemusi. Meile on saabunud täienduseks uusi väeosi. Meil on kõik tingimused selleks, et lüüa vaenlane täiesti puruks, ja me teeme seda tingimata.

Minnes lahingusse, me teame, et läheme vabastama vendi ja õdesid, kes vaevlevad fašistlikus vangipõlves. Meie kätes, seltsimehed, on kodumaa saatus, meie suure nõukogude rahva saatus. Meist, meie visadusest ja oskusest oleneb, kas iga nõukogude inimene hakkab elama oma vabal maal või hakkab orjana paruni ees selga küürutama.

Puhastame oma maa hitlerlikest orjastajaist ja maksame neile kätte kõigi teotuste eest, mis vaenlane on meie maal korda saatnud ja veel saadab!

Täna on saanud meile osaks suur au — minna hävitavasse lahingusse neetud vaenlase vastu.

Missuguseks rõõmusõnumiks kujuneb meie rahvale iga teade meie pealetungist, meie edasiliikumisest, meie sünnimaa vabastamisest!

Me suutsime kaitsta Volga kantsi — Stalingradi, me suudame vaenlase jõugud purustada ja paisata Volga äärest kaugele eemale.

Käsin: Stalingradi rinde vägedel asuda otsustavale pealetungile neetud vaenlase — saksa fašistlike okupantide vastu, nad puruks lüüa ja täita auga oma kohus kodumaa ees.

Seltsimehed! Edasi võidule! Surm saksa okupantidele!

2. Krasnodoni põrandaaluse komsomoliorganisatsiooni «Noor Kaardivägi» liikmete vandetõotus.

1942. aasta september.

Mina, astudes «Noore Kaardiväe» ridadesse, tõotan oma relvavendade palge ees, paljukannatanud sünnimaa palge ees, kogu rahva palge ees pühalikult:

Tõrkumata täita iga ülesande, mis on antud mulle vanema seltsimehe poolt.

Hoida kõige sügavamas saladuses kõike, mis puutub minu töösse «Noores Kaardiväes».

Ma tõotan halastamatult kätte maksta põletatud ja rüüstatud linnade ning külade eest, meie inimeste vere eest, kolmekümne kangelasliku kaevuri märtrisurma eest. Kui selleks kättemaksuks on tarvis minu elu, annan ka selle, silmapilkugi kõhklemata.

Kui ma aga seda püha vannet piinade all või argusest murran, siis olgu mu nimi ja mu omaksed igavesti neetud ja mind ennast karistagu seltsimeeste karm käsi.

Veri vere eest! Surm surma eest!

§ 49—50. Saksa fašistlike vägede purustamine Kurski all. Põhjaliku murrangu toimumine sõja käigus.

Nõukogude vägede kaitselahing Kurski all. Pärast rasket lüüasaamist 1942/43. aasta talvel otsustas fašistlik väejuhatus saada revanši suvises pealetungis. Saksamaal läbiviidud totaalse mobilisatsiooni tulemusena, mis andis võimaluse kutsuda armeesse veel umbes kaks miljonit meest, ja pärast uute vägede ületoomist Lääne-Euroopast suutis Saksa väejuhatus koondada 1943. aasta suveks Nõukogude-Saksa rindele 257 diviisi.

Nendest vägedest koondasid hitlerlased peaaegu miljonilise armee kümnete tuhandete suurtükkide, lennukite ja tankidega Kurski piirkonda, kus Punaarmee pealetungi tulemusena oli tekkinud ettenihkunud rindelõik (Kurski kaar), mis tungis kiiluna vaenlase lahingukorda. Fašistlik väejuhatus otsustas alustada pealetungi Orjoli ja Belgorodi platsdarmilt, ümber piirata meie väed ja jätkata pealetungi kirde suunas. Hitlerlased panid suuri lootusi uute võimsate tankide «Tiiger» ja «Panter» ning iseliikuvate suurtükkide «Ferdinand» ootamatule massilisele rakendamisele.

1. Ukraina rinde juhataja N. F. Vatutin. 1943. aasta.

Kurski all. Nõukogude sõjamehed ründavad vaenlase toetuspunkti. 1943. aasta august.

Kuid Nõukogude väejuhatus aimas vaenlase kavatsusi ja planeeris varakult hoolikalt kaitselahingud ning meie vägede vastupealetungi. Kurski kaare piirkonda koondati suuri reserve ja loodi tugev kaitse.

Luurel õnnestus teada saada vaenlase pealetungi päev ja kellaaeg. 5. juuli koidikul, kui hitlerlased kavatsesid alustada rünnakut, avasid nõukogude suurtükiväelased hävitava tule, tekitades vaenlasele suuri kaotusi. Kuid Saksa fašistlik pealetung algas siiski. Orjoli piirkonnast liikus Nõukogude vägede positsioonide suunas üle 500 Saksa tanki ning Belgorodi piirkonnast üle 1000 tanki. Nende kannul tungis peale jalavägi. Õhust toetasid vaenlase vägesid lennuväe suured jõud. Kuid vaenlasel ei läinud korda edu saavutada. Tema raevukad rünnakud maal ja õhust nurjusid nõukogude sõjameeste võrratu vastupidavuse tõttu. Meie kuulsusrikkad tankistid, suurtükiväelased ja jalavägi ilmutasid jälle piiritut kangelaslikkust.

Ühe polgu positsioonidele tegi vaenlase lennuvägi üle kahe tuhande väljalennu. Seejärel läks rünnakule 150 tanki. 16 korda püüdsid fašistlikud tankid polgu kaitseliini läbi murda, kuid nõukogude sõjamehed ei taganenud sammugi. Eriti paistsid silma reamees J. Plehhov, kes hävitas 6 Saksa tanki ja tulistas alla ühe lennuki, nooremseersant Nikinadze, kes hävitas 4 tanki, ning seersant Kirgizov, kes laskis granaadiga õhku raske tanki «Tiiger».

Nõukogude väed mitte ainult ei pidanud vastu vaenlase survele, vaid asusid ka ise vasturünnakule. Eriti võimas vastulöök

anti 12. juulil Prohhorovka piirkonnas. Sel päeval toimus enneolematult suur tankilahing. Mõlemalt poolt võttis sellest osa 1500 tanki, sadu iseliikuvaid suurtükke ja suur hulk lennukeid. Ainuüksi selle päevaga kaotas vaenlane üle 400 tanki.

Seitse päeva kestnud pingeliste lahingute järel ei läinud vaenlasel üheski rindelõigus korda Nõukogude vägede kaitsest läbi murda. Tohutute kaotuste hinnaga elavjõus ja tehnikas suutsid Saksa fašistlikud väed edasi tungida kõigest 9—15 km Orjoli—Kurski ning 15—35 km Belgorodi—Kurski suunas.

Saksa fašistlike vägede suvine pealetung kukkus läbi.

Punaarmee vastupealetung. Kurnanud vaenlase välja ja lasknud ta verest tühjaks joosta, asusid Punaarmee väed 12. juulil 1943. a. otsustavale pealetungile Orjoli ja Belgorodi suunas. 5. augustil pärast ägedaid lahinguid *vabastati Orjol ja Belgorod.* Sel päeval toimus Moskvas Nõukogude vägede võidu auks esmakordselt suurtükisaluut. Edaspidi sai meie vägede võiduka edasiliikumise tähistamine suurtükisaluutidega pealinnas traditsiooniks.

Arendades Belgorodi suunas saavutatud edu, alustasid Nõukogude väed pealetungi Harkovile. Hitlerlaste meeleheitlikel katseil linna enda käes hoida ei olnud edu. 23. augustil Harkov vabastati.

Lahing Dnepri pärast. Kiievi vabastamine. Võit Kurski lahingus pani aluse suurele *Punaarmee sügissuvisele pealetungile hiiglaslikul rindel* pikkusega 2000 km — Velikije Lukist Tamani poolsaareni. Kahe kuuga vabastasid meie väed Donbassi, Tamani poolsaare, peaaegu kogu Vasakkalda Ukraina ning Brjanski ja Smolenski linna. Septembri lõpuks jõudis Punaarmee 700 km laiusel rindel välja Dnepri äärde.

Võrratu mehisusega forsseerisid Nõukogude väed Dnepri üheaegselt Gomeli, Kiievi, Krementšugi ja Dnepropetrovski all. Selles operatsioonis ülesnäidatud kangelaslikkuse eest anti ligi kahele tuhandele sõdurile, seersandile, ohvitserile ja kindralile Nõukogude Liidu kangelase kõrge nimetus. Tuhandeid nõukogude sõjamehi autasustati ordenite ja medalitega.

1943. aasta novembri alguses asuti pealetungile Kiievi suunas. 1. Ukraina rinde väed kindral N. F. Vatutini juhtimisel võtsid siin ette tiibmanöövri ja vabastasid pärast pingelisi lahinguid 6. novembril Nõukogude Ukraina pealinna Kiievi.

Hitlerlased korraldasid ägedaid vasturünnakuid. Kuu aja kestel toimusid Kiievist lääne pool visad lahingud, mille tulemusena Nõukogude väed paiskasid fašistid kaugele lääne poole.

Seega tõi 1943. aasta suvel ja sügisel toimunud pealetung Punaarmeele suure võidu. Nõukogude väed vabastasid peaaegu $^2/_3$ vaenlase poolt vallutatud sünnimaast, päästsid fašistlikust vangipõlvest palju miljoneid nõukogude inimesi, andsid kodumaale tagasi suure tähtsusega tööstus- ja põllumajanduspiir-

Tadeusz Kościuszko nimeline Poola diviis valmistub pealetungiks. 1943. aasta november.

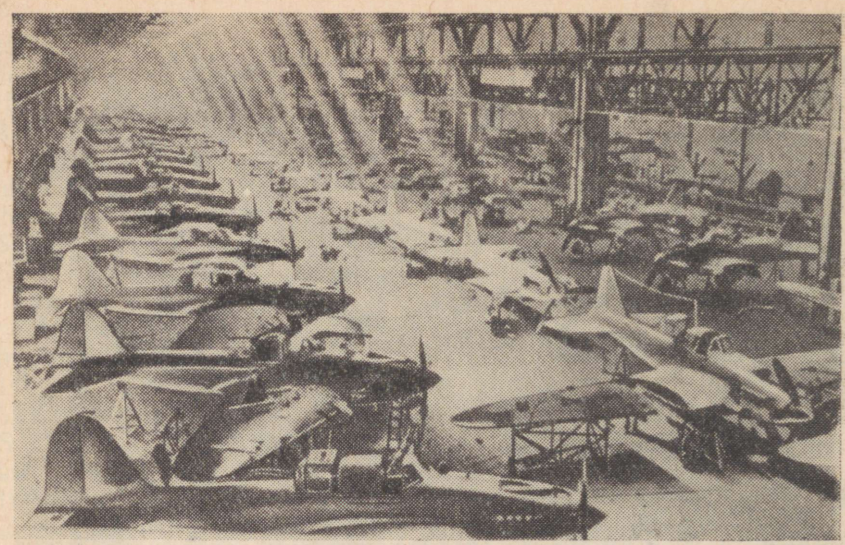
konnad. Purustati 118 vaenlase diviisi — pool kõigist vastase jõududest Nõukogude-Saksa rindel. Nüüd olid Punaarmeel rikkalikud lahingukogemused ja ta ületas vaenlast mitte ainult relvastuse kvaliteedi, vaid ka hulga poolest.

Punaarmee edukas suvine ja sügisene pealetung viis lõpule põhjaliku murrangu sõjategevuse käigus. Initsiatiiv läks lõplikult Nõukogude relvastatud jõudude kätte. Seepärast on 1943. aasta läinud ajalukku põhjaliku murrangu aastana Suure Isamaasõja ja kogu Teise maailmasõja käigus.

1943. aastal algas nõukogude, poola ja tšehhoslovakkia sõjameeste lahinguvendlus. Lahingutest Nõukogude-Saksa rindel võtsid osa NSV Liidus moodustatud 1. üksik Tšehhoslovakkia brigaad ja Tadeusz Kościuszko nimeline 1. Poola diviis.

Üldrahvalik abi rindele. 1943. aasta oli murranguliseks ka Nõukogude tagalas. Nüüd olid organisatsioonilised raskused põhiliselt seljataga ja kõik jõupingutused keskendusid sõjalise tootmise suurendamisele ning relvastuse edasisele täiustamisele.

Kolme aastaga (1942—1944) ehitati tööliskiassi kangelasliku tööga idapiirkondades 2250 suurt tööstusettevõtet, sealhulgas metallurgiakombinaat Tšeljabinskis, alumiiniumitehas Kuznetskis, Lõuna-Uraali toruvaltsimistehas, Miassi autotehas, Altai trak-

Lennukitehase montaažitsehhis.

toritehas jt. Magnitogorski kombinaadis ehitati viies ja kuues kõrgahi — kõige võimsamad Euroopas. Maa idaosas suurenes tunduvalt kivisõe ja nafta tootmine.

Riigi peamiseks arsenaliks sai Uraal. Uraali töölised varustasid Punaarmeed tankide, lennukite, autode, suurtükkide, miinipildujate, mürskude ja käsirelvadega. Uraal andis kõrgekvaliteedilist terast, soomusplaate, musta ja värvilist valtsmetalli, kõvu sulameid, elektrijaamade seadmeid, mitmesuguseid tööpinke ja palju muud.

Tähtsat osa sõjalise toodangu suurendamises etendas tootmise tehnoloogia põhjalik parandamine. Tööstuses võeti kasutusele uusi kõrge tootlikkusega tööpinke ja mehhanisme. Vanad tööpingid varustati spetsiaalsete seadistega üksikute detailide massiliseks tootmiseks. Ulatuslikult praktiseeriti metallide kiirsulatamist ja kiirlõikamist, kiirpuurimist, töötamist mitmel tööpingil jne. Eriti suure tähtsusega tööviljakuse tõstmisel ja toodangu suurendamisel oli voolumeetodi (konveieri) juurutamine sõjatööstuse kõigis harudes.

Tootmise täiustamine ja sotsialistlik võistlus tõstsid tunduvalt tööviljakust. Nii näiteks kulutati pommitaja Pe-4 valmistamiseks 1941. aastal 26 300 inimtundi, 1943. aastal aga 13 200 inimtundi, lennuki Il-4 tootmiseks vastavalt 20 000 ja 12 500 inimtundi.

Ennastsalgavalt töötas ka kolhoositalurahvas. Erakordselt rasketes tingimustes varustas ta rinnet ja kogu maad toiduainetega ning tööstust toorainega. Külvipind idapiirkondades suurenes

20—30% võrra. Töökäte puudust korvas naiste ja alaealiste tööalane aktiivsus. Tööstusettevõtete kollektiivid abistasid kolhoose ja masina-traktorijaamu. 1943. aasta külvi- ja koristuskampaania ajal suunati linnadest põllutöödele 2 754 000 inimest. Peale selle võttis suvistest põllutöödest osa ligi 5 miljonit kooliõpilast ja 230 000 õpetajat.

Nõukogude talurahva patriotismi ilmekaks demonstratsiooniks oli raha kogumine riigikaitsefondi. See algas Tambovi kolhoosnikute initsiatiivil, kes kogusid 40 miljonit rubla tankikolonni «Tambovi kolhoosnik» ehitamiseks. Peagi võttis raha kogumine üldrahvaliku iseloomu. Kõikjal ettevõtetes, asutustes, kolhoosides ja koolides koguti raha, väärtasju ja toiduaineid Punaarmee fondi. Palju tanke ja lennukeid ehitati raha eest, mis pioneerid ja kooliõpilased olid teeninud pühapäevakutel ning vanaraua kogumisega. 1943. aasta lõpuks oli ainult rahas riigikaitsefondi kogutud 13 miljardit rubla.

Suure eduga toimus riiklike sõjalaenude realiseerimine. Sõjaaastate jooksul andis nõukogude rahvas riigile laenuks 76 miljardit rubla, poolteist korda rohkem kui kõigil sõjaeelseil aastail kokku.

Teadus ja kultuur rinde teenistuses. Sõja-aastail lõid teadlased, konstruktorid, insenerid ja tehnikud uusi relvatüüpe, mis ületasid tunduvalt vaenlase omi. Lennukikonstruktorid A. S. Jakovlev, F. A. Lavotškin, A. I. Mikojan, S. V. Iljušin, A. N. Tupolev, N. N. Polikarpov ja V. M. Petljakov täiustasid lakkamatult olemasolevaid lennukimudeleid ja lõid uusi suurepäraseid lahingulennukeid.

Sõja lõpul hakati meie maal katsetama esimesi reaktiivlennukeid maailmas.

Teenitud kuulsus oli Nõukogude tankidel, mis olid konstrueeritud A. A. Morozovi, Ž. J. Kotini ja A. F. Šamšurini poolt. Mitte ühelgi armeel maailmas ei olnud nii võimsaid ja manööverdusvõimelisi tanke nagu Punaarmeel.

Konstruktorid V. G. Grabin, F. F. Petrov, G. D. Dorohhin ja teised töötasid välja suurtükkide, miinipildujate ja nende laskemoona uued täiustatud mudelid. Edukalt arenes Nõukogude reaktiivsuurtükivägi. Punaarmee sai kuulsate relvameistrite V. A. Degtjarjovi, F. V. Tokarevi ja G. S. Špagini poolt loodud suurepärased automaatrelvad.

Suur osa riigi kaitsevõime tugevdamisel oli nõukogude teadlastel. NSV Liidu Teaduste Akadeemia erikomisjon akadeemia presidendi V. L. Komarovi eesistumisel andis tohutu suurt abi Uraali, Lääne-Siberi ja Kasahstani ressursside kasutamisel rinde vajadusteks. Jätkus suure tähtsusega teaduslike probleemide uurimine teoreetilise ja rakendusfüüsika, keemia ja bioloogia valdkonnas.

Arstid ja teised meditsiinitöötajad andsid kogu oma jõu õil-

sale tööle — haavatud sõjameeste elu päästmisele. Rindehospidalides tehti kõige keerukamaid operatsioone. Tagalas ümbritseti haavatuid üldrahvaliku hoole ja tähelepanuga. Üle 70% haavatud sõdureid ja ohvitsere pöördus pärast ravi hospidalides tagasi rivvi. Nõukogude meedikute jõupingutustega hoiti riigis ära epideemiate levimine.

Kodumaa teenimisele pühendasid oma ande nõukogude kirjanikud. Üle tuhande kirjaniku ja luuletaja töötas sõjakirjasaatjatena, poliittöötajatena ja rindeajakirjanduse kaastöölistena. Paljud neist langesid Suure Isamaasõja rinnetel.

Kirjandusteostes näidati ilmekates kunstilistes kujudes nõukogude rahva kangelasteo suurust, kasvatati tulist nõukogude patriotismi ja piiritut vihkamist vaenlase vastu. Kõige elavamat vastukaja rindel ja tagalas leidsid A. Tolstoi, M. Šolohhovi, N. Tihhonovi, K. Simonovi ja I. Ehrenburgi artiklid ja olukirjeldused.

Rasketel sõja-aastatel loodi nõukogude proosa tähelepanuväärseid teoseid. Hakati trükkima peatükke M. Šolohhovi romaanist «Nad võitlesid kodumaa eest», ilmusid A. Fadejevi romaan «Noor Kaardivägi», jutustustest V. Grossmani «Rahvas on surematu», B. Gorbatovi «Alistamatud», W. Wasilewska «Vikerkaar», K. Simonovi «Päevad ja ööd», L. Sobolevi jutustuste kogu «Mere hing».

Tähtis koht oli sõja-aastate kirjanduses luulel. Rahvas hakkas palavalt armastama A. Tvardovski poeemi «Vassili Tjorkin». Laialt olid tuntud A. Surkovi, N. Tihhonovi, K. Simonovi, V. Lebedev-Kumatši, D. Džambuli, S. Vurguni, P. Tõtšina, S. Maršaki, M. Aligeri, V. Inberi ja P. Antokolski luuletused ja poeemid.

Suure menuga läksid teatrilaval patriootilised draamateosed: A. Korneitšuki «Rinne», L. Leonovi «Vallutusretk», K. Simonovi «Vene inimesed», B. Tširskovi «Võitjad», mis kajastasid erutavaid sündmusi, mida meie maa läbi elas. Sajad ja tuhanded kontserdibrigaadid ning rindeteatrid andsid kontserte ja etendusi otse eesliinil, mõnikord vastase tule all.

Tegevarmees ja partisanisalkades oli üle 100 filmigrupi. Filmitöötajad jäädvustasid Suure Isamaasõja erutavaid sündmusi. Ekraanidel demonstreeriti regulaarselt rindekroonikaid ja dokumentaalfilme. Nõukogude inimeste kangelaslikust võitlusest rindel ja tagalas jutustasid jõuliselt kunstilised filmid «Rajoonikomitee sekretär», «Rinne», «Ta kaitseb kodumaad», «Zoja», «Vikerkaar» jt.

Sõja-aastail loodi rida silmapaistvaid maale ja skulptuure. Nende hulka kuuluvad maalidest A. Gerassimovi «Partisani ema», Plastovi «Sakslane lendas üle», Kukrõnikside «Tanja», M. Manizeri skulptuur «Zoja Kosmodemjanskaja».

Miljonitele nõukogude inimestele said armsaks suurepärased laulud, mis loodi sõjapäevil. Meie rahva viha, tema otsustavust pidada sõda täieliku võiduni väljendas A. Aleksandrovi suurepärane laul V. Lebedev-Kumatši sõnadele «Püha sõda». Suur populaarsus oli V. Solovjov-Sedoi, M. Blanteri, I. Dunajevski ja S. Katzi lüürilistel lauludel.

Nõukogude rahva kangelasliku võitluse teema vihatud anastajate vastu leidis ereda kajastuse helilooja D. Šostakovitši Seitsmendas (Leningradi) sümfoonias, S. Prokofjevi Viiendas sümfoonias, A. Hatšaturjani Teises sümfoonias ja teistes sümfoonilise muusika väljapaistvates teostes.

Hoolimata sõjaaja, erakordsetest raskustest *ilmutas Nõukogude valitsus suurt hoolt hariduse arendamise eest.* Koolitöö ei katkenud

ühekski päevaks. Piirkondadest, mida ähvardas vaenlase sissetung, viidi lapsed kaugesse tagalasse, kus nad jätkasid õppetööd. Pärast röövvallutajate väljakihutamist alustasid koolid vabastatud linnades ja külades kohe tegevust.

Töötavate alaealiste jaoks organiseeriti 1943. aastal töölisnoorte üldhariduslikud koolid ja seejärel ka maanoorte koolid. Õppetöö kvaliteedi parandamiseks seati 1944. aastal koolides sisse küpsuseksamid.

Igal aastal toimus vastuvõtt kõrgematesse õppeasutustesse ja tehnikumidesse. Sõja-aastail valmistati ette 840 000 kõrgema ja keskeriharidusega spetsialisti.

Majanduse taastamine vabastatud piirkondades. Punaarmee löökide all taganedes purustasid hitlerlased barbaarselt linnu ja külasid, hävitasid tehaseid, vabrikuid, kaevandusi, elektrijaamu, raudteid ja sildu. Nad püüdsid muuta nende poolt mahajäetava territooriumi kõrbetsooniks. Vabastatud territooriumil ei olnud ühtegi tegutsevat ettevõtet. Miljonid inimesed olid jäänud peavarjuta ning elasid muldonnides ja hurtsikutes. Linnades polnud elektrit ega vett. Kolhoosidel ei olnud viljaseemet, kariloomi ega põllumajandustehnikat.

21. augustil 1943. a., kui sõda oli täies hoos, võtsid ÜK(b)P Keskkomitee ja NSV Liidu Rahvakomissaride Nõukogu vastu otsuse «Edasilükkamatutest abinõudest majanduse taastamiseks Saksa okupatsioonist vabastatud piirkondades». Partei üleskutsel tuli vabastatud piirkondadele appi kogu maa. Sinna saadeti esimeses järjekorras tööstusseadmeid ja põllumajandusmasinaid, toodi tagasi 1,7 miljonit karilooma. Meie maa idapiirkondade kolhoosnikud saatsid laostatud kolhoosidele viljaseemet, põllumajandusinventari ja tõukarja.

Röövvallutajatest vabastatud maal taastati kiiresti kivisõe- ja maagikaevandusi ning metallurgiatehaseid. Aasta pärast vabastamist andsid Donbassis sütt sajad kaevandused, sulatasid metalli 8 kõrg- ja 34 martäänahju.

1944. aastal tuli Stalingradi traktoritehase tsehhidest välja esimene traktor. Üldse taastati vabastatud piirkondades aastail 1942—1944 üle 60 000 ettevõtte. Edukalt kulges röövvallutajate poolt laostatud sovhooside, kolhooside ja masina-traktorijaamade taastamine.

Hitleri-vastase koalitsiooni edasine tugevnemine. Nõukogude vägede võidud 1943. aastal kutsusid esile põhjaliku murrangu Teises maailmasõjas, tugevdasid Hitleri-vastast koalitsiooni, aitasid kaasa vabadusliikumise veel suuremale tõusule okupantide poolt orjastatud Lääne-Euroopa maades ja panid aluse fašistliku bloki lagunemisele.

Kuid vaatamata erakordselt soodsatele tingimustele *ei täitnud Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid ei 1942. ega ka 1943. aastal oma lubadusi teise rinde avamise kohta.* Nende maade imperialist-

likud ringkonnad lootsid ikka veel, et Nõukogude Liit, sõdides Saksamaaga üks ühe vastu, kurnab välja oma jõud, mille järel Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid, säilitanud tugevad armeed, dikteerivad sõja lõpul oma tingimused. Seepärast piirasid liitlased oma abi Nõukogudemaale peamiselt sõjaliste hangetega. Kuid seegi abi oli äärmiselt vähene, moodustades kogu sõja kestel ainult 4% Nõukogude Liidu sõjalisest toodangust.

28. novembrist kuni 1. detsembrini 1943. a. toimus Teheranis kolme suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa juhtide konverents. Keskseks küsimuseks konverentsil oli teise rinde avamine Euroopas. Nõukogude Liidu esindajad suutsid saavutada kokkuleppe selle kohta, et mitte hiljem kui 1. mail 1944. a. avatakse Põhja-Prantsusmaal teine rinne.

Liitlasriigid kinnitasid, et nad jätkavad sõda vastase tingimusteta kapituleerumiseni. Saksamaa sõjajärgse korralduse arutamisel tegid Inglismaa ja Ameerika Ühendriikide esindajad ettepaneku tükeldada ta mitmeks riigiks. Nõukogude Liit oli nende ettepanekute vastu, jäädes kindlalt ühtse Saksa riigi demokratiseerimise plaani juurde.

Hoolimata mitmetest lahkhelidest võttis Teherani konverents vastu kooskõlastatud otsused tähtsamates sõjapidamise küsimustes. Konverents etendas tähtsat osa Hitleri-vastase koalitsiooni edasisel tugevdamisel.

KÜSIMUSI.

1. Missugused olid hitlerliku väejuhatuse plaanid 1943. aasta suveks?
2. Missugust mõju avaldas sõjategevuse edasisele käigule Nõukogude vägede võit Kurski lahingus?
3. Miks oli 1943. aasta põhjaliku murrangu aastaks sõja käigus?
4. Mida uut oli Nõukogude tagala töös 1943. aastal?
5. Kuidas abistasid nõukogude teadlased ja kultuuritegelased oma rahvast võitluses saksa fašistlike röövvallutajatega?
6. Missugust osa etendasid Punaarmee võidud Hitleri-vastase koalitsiooni tugevdamisel? Miks viivitasid Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa valitsus teise rinde avamisega?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Leedu rahva kangelane Marite Melnikaite.

Leedumaa LKNÜ Keskkomitee lendlehest.

1944. aasta aprill.

22. aprillil sel aastal andis Nõukogude Liidu valitsus Moskvas Nõukogude Liidu kangelase nimetuse ning autasustas Lenini ordeni ja kuldtähega Leedu rahva kangelast Marite Melnikaitet...

Kes oli see õilis leedu tütarlaps?

Tema elu ei erine paljude Leedu noorukite ja neidude elust. Ta sündis 1923. aastal Ida-Leedus... Kasvas vaeses perekonnas ja tegi varasest lapsepõlvest peale läbi raske elukooli. Sünnimaa looduse ilu sütitas tema noores südames kõige puhtama armastuse kalli kodumaa vastu. «Ma ei armastanud

maailmas midagi nii nagu oma kodumaad,» kirjutas ta oma eluloos. Ta unistas teha oma maa jaoks võimalikult rohkem head ja kasulikku.

Tema unistused hakkasid juba täituma. Kui Leedus kehtestati nõukogude võim, asus ta januselt teadmisi haarates agaralt õppima ja valmistus tulevaseks tööks. Ta astus Kommunistlikku Noorsooühingusse ning asus kaasa lööma uue Leedu ehitamisele.

Kuid tema püüdlused, nagu kogu Leedu noorsoo püüdlused, varisesid kokku veriste hitlerlike bandiitide pärast...

Kas võis Marite Melnikaite ja tuhanded noored — tema mõttekaaslased — olla nõus sellega, et neil tuleb olla sakslaste orjadeks?

Marite Melnikaite oli nende võitlejate hulgas, kes esimestena tõstsid relva sakslaste vastu, kes süütasid Leedus patriootilise partisanivõitluse leegi.

Melnikaite koondas enda ümber suure hulga noori ja juhtis ise kindlakäeliselt võitlust sakslaste vastu. Ta kirjutas üleskutseid ja levitas neid ise rahva hulgas. Ta käis külast külasse, õhutades noori võitlusele...

Kaua jälitasid sakslased Marite Melnikaite salka ja ükskord, kui salk läks lahinguülesande täitmisele, avastasid nad selle. 8. juulil 1943. a. piiras hitlerlaste arvukas karistussalk Rudza külas metsatukas ümber väikese, kuuest inimesest koosneva partisanide rühma, kelle hulgas oli ka Marite Melnikaite.

Hoolimata vaenlase tunduvast arvulisest ülekaalust astusid partisanid okupantidega julgelt lahingusse. Marite tõstis esimesena relva... Tulised leedu patrioodid-partisanid võitlesid viimse veretilgani ja langesid võitluses kangelastena. Melnikaite, jäänud viimaseks, jätkas võitlust, kuni lõppesid kõik automaadipadrunid. Viimase järelejäänud granaadiga otsustas ta tappa enda, kuid granaat ei lõhkenud ja bandiitidel läks korda ta elusalt kinni võtta.

Metsistunud timukad hakkasid teda julmalt piinama, soovides saada teateid teiste partisanide kohta, kuid vapper leedu tütarlaps talus kõik piinamised. Ta kordas: «Surra ma ei karda. Minult ei saa te midagi teada.»...

Pärast julmi piinamisi timukad hukkasid ta. Tappes Marite, lootsid hitlerlikud inimsööjad, et nad murravad patriootide võitlusvaimu. Nad eksisid. Kangelase asemele on asunud tuhanded uued võitlejad ja nüüd ei ole niisugust päeva, kus Leedus ei jookseks rööbastest välja Saksa rongid, ei lendaks õhku Saksa laod. Ta hukkus, kuid tema surematu hing elab igavesti leedulaste südameis...

Surm leedu rahva timukatele — saksa fašistlikele okupantidele!

2. Õlg õla kõrval.

Nõukogude Liidu kangelase armeekindral S. G. Poplavski mälestustest.

Mõni päev hiljem olime me juba esimese pealetungilahingu tunnistajaks, mida pidas Kościuszko-nimeline diviis.

See oli 12. oktoobril 1943. a. Hommikul vara kostsid «katjuušade» kogupaugud. Nendega ühinesid sajad mitmesuguse kaliibriga suurtükid. Õhku täitis vahetpidamatu mürin. Pärast suurtükitule-ettevalmistust sööstsid poola sõdurid ja ohvitserid, relv käes, edasi.

...Vaenlane tugevdas vastupanu. Tema jalaväegi läks tankide toetusel alatasa vasturünnakule. Kuid see ei peatanud Poola allüksuste edasiliikumist. Koštšuškolased ja Westerplatte Kangelaste nimeline tankipolk tihedas koostöös 42. ja 290. Nõukogude diviisiga hävitasid vastase mitme asustatud punkti piirkonnas.

Saanud teada nendest edukatest operatsioonidest, rääkisid meie sõdurid ja ohvitserid:

«Tublid poisid, seltsimehed poolakad! Niech żyje Polska!»

Nii said lahinguristsed demokraatliku Poola relvastatud jõudude mälestusväärseks päevaks. Ka praegu tähistatakse 12. oktoobrit — Lenino all toimunud lahingu aastapäeva — igal aastal Poola armee pühana.

Poola diviisi esimesel lahingul fašistlike vägede vastu on suur ajalooline tähtsus. See elustas uuesti ja tugevdas poola ja vene revolutsionääride sõpruse ja ühise võitluse kuulsusrikkaid traditsioone. Neid innustasid Lenini sõnad: «Poola vabadus on võimatu ilma Venemaa vabaduseta.»

§ 51. Otsustavate võitude aasta.

Sõjaline olukord 1944. aasta alguseks. Uude, 1944. aastasse astusid Nõukogude relvastatud jõud tugevamatena kui kunagi varem. Nüüd omasid nad suuri lahingukogemusi ja olid hästi varustatud täiusliku sõjatehnikaga. Punaarmee ületas vaenlast arvuliselt 1,3 korda, tal oli 1,7 korda rohkem suurtükke ja miinipildujaid, 1,4 korda rohkem tanke ja 2,7 korda rohkem lennukeid.

Algas Suure Isamaasõja viimane periood. Päevakorda tõusis saksa fašistlike röövvallutajate täielik väljakihutamine Nõukogudemaa piiridest, seejärel aga fašistliku «uue korra» likvideerimine Lääne-Euroopas.

Kuid vaenlane oli veel tugev. 1943. aasta lõpul fašistliku Saksamaa ja tema vasallide käsutuses olevast 376 diviisist võitles Nõukogude vägede vastu 257 diviisi. Saksa tööstus ja okupeeritud maade ettevõtted andsid fašistlikele vägedele rohkem sõjatehnikat kui kunagi varem.

Punaarmeele anti ülesanne — võimsate löökidega mitmetes rindelõikudes puhastada Nõukogudemaa lühikese ajaga fašistlikest röövvallutajatest.

Saksa fašistlike vägede purustamine Leningradi all, Paremkalda Ukrainas ja Krimmis. 14. jaanuaril 1944. a. asusid Leningradi ja Volhovi rinde väed Balti mere laevastiku toetusel pealetungile Leningradi ja Novgorodi all. Kaks nädalat kestnud pealetungilahingute tulemusena purustasid nad 18. Saksa armee ja paiskasid vaenlase väed Leningradist 60—90 kilomeetri kaugusele. *Suure Lenini linn vabastati lõplikult vaenlase blokaadist.*

Veebruari lõpul vabastasid Nõukogude väed saksa fašistlikest röövvallutajaist Leningradi ja Novgorodi oblasti ning jõudsid Nõukogude Eesti pinnale.

1. ja 2. Ukraina rinde väed kindralite N. F. Vatutini ja I. S. Konevi juhatusel alustasid pealetungioperatsioone Paremkalda Ukrainas ning piirasid jaanuari lõpus ja veebruari alguses Korsun-Ševtšenkovski piirkonnas ümber 10 Saksa diviisi ning purustasid need.

Vaatamata suurele teedelagunemisele jätkasid nende kahe rinde väed pealetungi ja jõudsid 1944. aasta märtsis välja NSV Liidu ja Rumeenia riigipiirile. Samal ajal andsid 3. ja 4. Ukraina rinde väed kindralite R. J. Malinovski ja F. I. Tolbuhhini juhatusel löögi Saksa fašistlikele vägedele Ukraina lõunaosas ning vabastasid Nikolajevi ja Odessa. Nende operatsioonide tulemusena purustati täielikult võimsad vaenlase jõud Paremkalda Ukrainas. Andmata

Valgevene rinde juhataja armeekindral K. K. Rokossovski rinde staabis.

vaenlasele aega ennast koguda, forsseerisid Nõukogude väed Pruti jõe ja jõudsid Rumeeniasse.

1944. aasta aprillis vabastasid 4. Ukraina rinde väed peaaegu täielikult Krimmi. Sakslased püüdsid vastu panna Sevastoopolis, kuid 7. mail alustasid meie väed tormijooksu linnale ja vabastasid Sevastoopoli 9. mai õhtuks. Fašistlike vägede riismed, kes püüdsid põgeneda laevadel, uputati.

Seega puhastas Punaarmee 1944. aasta kevadtalvise pealetungi tulemusena vastasest üle $^3/_4$ varem okupeeritud Nõukogude territooriumist, jõudis rohkem kui 400 km ulatuses NSV Liidu riigipiirile ja sai võimaluse anda otsest abi Kagu-Euroopa rahvastele nende võitluses fašistliku ikke vastu.

Seoses riigipiiri ületamisega meie vägede poolt teatas Nõukogude valitsus uuesti, et Punaarmee eesmärgiks on *vabastada Euroopa rahvad fašistlikust orjusest,* aidata neil uuesti luua oma sõltumatud rahvusriigid ja vabalt otsustada oma ühiskondliku ja riikliku korralduse küsimus.

Teise rinde avamine. Alles 1944. aasta juunis, kui oli ilmselt näha, et Nõukogude Liit on ka oma jõududega suuteline purustama hitlerliku Saksamaa, avasid Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid teise rinde.

6. juunil maabusid Normandias (Põhja-Prantsusmaal) liitlasväed kindral Eisenhoweri juhtimisel. Kohtamata hitlerlastelt peaaegu mingit vastupanu, liikusid Inglise-Ameerika väed Prantsusmaal edasi. Oma tegevusega tõmbasid nad Läänerindele kõigest umbes 90 Saksa diviisi, kuna Nõukogude-Saksa rindel hoidis hitlerlik väejuhatus üle 250 diviisi ja brigaadi. Nõukogude-Saksa rinne jäi Teise maailmasõja peamiseks, otsustavaks rindeks.

Karjala vabastamine. Saksa fašistlike vägede purustamine Valgevenemaal. Juunis asusid Leningradi ja Karjala rinde väed pealetungile Karjala maakitsusel ja Karjalas. Nad vabastasid suurema osa Karjalast ja jõudsid välja NSV Liidu ja Soome riigipiirile. 4. septembril 1944. a. kapituleerus Soome tingimusteta.

23. juunist kuni 29. augustini viidi kolme Valgevene rinde ja 1. Balti rinde vägede poolt läbi üks suuremaid operatsioone Valgevenemaal.

Saksa fašistlik väejuhatus pidas seda piirkonda eriti tähtsaks kui platsdarmi, mis sulges lühima tee Saksamaa piirini. Seepärast oli siia ehitatud võimsaid kindlustusi ja koondatud üle miljoni sõduri.

23. juunil asusid Nõukogude väed pealetungile hiiglaslikul rindel Zapadnaja Dvinaast kuni Pripjati jõeni, murdsid läbi vastase rinde ja piirasid mõne päeva pärast ümber ning hävitasid Bobruiski ja Vitebski piirkonnas suured vaenlase grupeeringud.

Meie vägede pealetungi eel lasksid partisanid õhku raudteeliinid vaenlase tagalas. Tegutsedes koostöös pealetungivate Punaarmee vägedega, võtsid partisanid osa ümberpiiratud vaenlase grupeeringute hävitamisest.

Purustanud vaenlase grupeeringu tiivad, alustasid 1. ja 3. Valgevene rinde väed pealetungi Minskile ja vabastasid 3. juulil 1944. a. Nõukogude Valgevenemaa pealinna.

Jätkates pealetungi, vabastas Punaarmee augusti lõpuks täielikult Valgevene NSV, osa meie liitlasriigist Poolast, suurema osa Nõukogude Leedust ja lähenes Ida-Preisimaa piirile. *Nõukogude väed liikusid edasi lääne poole üle 500 km,* lõid seejuures täiesti puruks vastase keskmise grupeeringu, hävitasid või võtsid vangi 540 000 vaenlase sõdurit ja ohvitseri.

Poola rahvas, kes oli 5 aastat äganud fašistliku ikke all, võttis vaimustatult vastu oma vabastajaid — nõukogude sõjamehi, kes jõudsid Poola pinnale. Poola patrioodid moodustasid Poola Rahvusliku Vabastamise Komitee — ajutise demokraatliku valitsuse.

Lublini lähedal leidsid Nõukogude väed ühe kõige kohutavama fašistide kuritöö jäljed. Siia, Majdaneki surmalaagrisse, vedasid hitlerlikud timukad kokku miljoneid inimesi kogu Euroopast. Pärast metsikuid piinamisi ja mõnitamist aeti inimesed gaasikambritesse ja surmati gaasiga «Tsüklon». Nii ööd kui päevad suitsesid krematooriumi korstnad, kus fašistid põletasid inimesi. Fašistlikud timukad tapsid Majdanekis poolteist miljonit inimest — venelasi,

poolakaid, tšehhe, juute, prantslasi, hollandlasi. Üle 4 miljoni inimese hävitati teises surmalaagris — Oświęcimis. Punaarmee likvideeris hitlerlikud surmalaagrid.

Lääne-Ukraina ja Moldaavia vabastamine. Juulis algas 1. Ukraina rinde vägede pealetung Lääne-Ukrainas. Viie päeva kestnud pingeliste lahingute tulemusena murdsid nad läbi vaenlase kaitse ja hakkasid edasi tungima. 27. juulil vabastati Lvov ja augusti lõpuks kogu Lääne-Ukraina. Forsseerinud Visla, kindlustusid meie väed visades lahingutes jõe läänekaldal asuval platsdarmil.

20. augustil alustasid Moldaavias pealetungi 2. ja 3. Ukraina rinde väed. Kahe rinde tanki- ja mehhaniseeritud väekoondised piirasid 25. augustil Kišinjovi—Iaşi piirkonnas ümber 22 fašistlikku diviisi, mis mõne päeva pärast lõplikult purustati.

Punaarmee võitlus Kagu-Euroopa rahvaste vabastamise eest. Vabastanud Moldaavia, jõudsid Nõukogude väed Rumeeniasse. Musta mere laevastiku laevad maandasid dessandid, kes vallutasid Sulina, Tulcea ja Constanţa sadama.

Sel ajal alustasid Rumeenia patriootlikud jõud, keda juhtis Kommunistlik Partei, relvastatud ülestõusu Antonescu fašistliku kliki vastu. 23. augustil 1944. a. fašistlik diktatuur kukutati. Rumeenia uus valitsus kuulutas fašistlikule Saksamaale sõja.

31. augustil jõudis Punaarmee, keda elanikkond võttis pidulikult vastu, Bukaresti. Septembri kestel puhastasid Nõukogude väed Rumeenia täielikult fašistlikest röövvallutajaist.

Selleks ajaks, kui Punaarmee jõudis Rumeenia-Bulgaaria piirile, jätkas Bulgaaria monarhistlik-fašistlik valitsus hitlerliku Saksamaa abistamist. Nõukogude valitsus ei võinud seda tegevust hinnata teisiti kui Bulgaaria tegeliku osavõtuna sõjast Saksamaa poolel ja teatas 5. septembril 1944. a., et «mitte ainult Bulgaaria ei ole sõjaseisukorras NSV Liiduga, vaid ka Nõukogude Liit on nüüdsest peale sõjaseisukorras Bulgaariaga». Punaarmee ületas Bulgaaria piiri. 9. septembril alustas Bulgaaria töörahvas oma Kommunistliku Partei juhtimisel, kelle eesotsas seisis G. M. Dimitrov, relvastatud ülestõusu ja kukutas monarhistlik-fašistliku diktatuuri. Võimule tuli Isamaarinde valitsus, kes kuulutas Saksamaale sõja.

Balti vabariikide ja polaaralade vabastamine. Septembri keskel läksid Baltimaades pealetungile kolme Balti rinde ja Leningradi rinde väed.

Murdes vaenlase visa vastupanu, vabastasid Leningradi rinde väed 22. septembril Eesti NSV pealinna Tallinna. Eriti ägedat vastupanu osutas vaenlane Riia suunas. Pärast kuu aega kestnud pingelisi lahinguid vabastati 13. oktoobril Nõukogude Läti pealinn Riia. Samal ajal jõudsid 1. Balti rinde väed lahingutega Balti mere rannikule ja blokeerisid Liepāja rajoonis 30 Saksa diviisi.

Baltimaades toimunud operatsioonide tulemusena vabastati täielikult Eesti NSV ja suurem osa Läti NSV-st.

Samal ajal murdsid Karjala rinde väed koostöös Põhja laevastikuga vastase võimsa kaitse polaaraladel ja jõudsid Põhja-Soome kaudu Norrasse, alustades selle maa vabastamist okupantidest.

Punaarmee pealetung Tšehhoslovakkias, Ungaris ja Jugoslaavias. Oktoobris alustasid pealetungi 2., 3. ja 4. Ukraina rinde väed. Koos meie vägedega võttis neist lahingutest hitlerlaste vastu osa Tšehhoslovakkia korpus, Jugoslaavia Rahvavabastusarmee ning Bulgaaria ja Rumeenia väed. Sulgedes tee Lõuna-Saksamaale, koondas fašistlik väejuhatus Ungarisse ja Jugoslaaviasse üle 80 diviisi. Kuid Nõukogude väed ületasid vastast tankide, suurtükkide ja lennukite poolest. Vaenlane pani raevukalt vastu ja andis pidevalt vastulööke. Eriti ägedad lahingud puhkesid Budapesti all.

Tungides peale rasketes mäestikutingimustes, vabastasid 4. Ukraina rinde väed oktoobri lõpuks Taga-Karpaatia Ukraina ja jõudsid Tšehhoslovakkia territooriumile, alustades selle vabastamist fašistlikest orjastajaist.

Septembri lõpul asusid Jugoslaavias pealetungile 3. Ukraina rinde väed. 20. oktoobril vabastasid nad koos Jugoslaavia Rahvavabastusarmeega Belgradi. Samal ajal arendasid 2. ja 3. Ukraina rinde väed pealetungi Budapestile ja piirasid 26. detsemb-

Tuhandeid Saksa fašistliku armee vangivõetud sõdureid, ohvitsere ja kindraleid viiakse läbi Moskva tänavate. 1944. aasta juuli.

ril täielikult ümber vastase 160 000-mehelise Budapesti grupeeringu.

21. detsembril kutsusid Ungari demokraatlikud jõud Debreceni linnas kokku Ajutise Rahvuskogu. Moodustati Ungari ajutine rahvuslik valitsus, kes katkestas suhted fašistliku Saksamaaga ja kuulutas talle sõja.

Vaenlane tegi ägedaid katseid aidata oma Budapestis ümberpiiratud vägesid. Kuid kõik need katsed lõppesid krahhiga. 16. veebruariks, pärast poolteist kuud kestnud ägedaid lahinguid vallutasid meie väed Budapesti ja likvideerisid vaenlase ümberpiiratud grupeeringu.

Nõukogude inimeste osavõtt vastupanuliikumisest fašistlikule režiimile. Vägivaldselt sunnitööle aetud või vangilangenud nõukogude inimesed, jäädes ustavaks kodumaale, jätkasid võitlust vaenlasega. Nad lõid koonduslaagrites põrandaaluseid rühmi, levitasid vangide hulgas tõde olukorrast rindel, organiseerisid põgenemisi. Need aga, kes töötasid fašistliku Saksamaa ettevõtetes, panid toime sabotaaži- ja diversiooniakte.

Nõukogude tatari poeet, kommunist Mussa Džalil, olles fašistlikus vangis, ajas koos rühma seltsimeestega nurja hitlerlaste katsed värvata nõukogude sõjavange võitluseks Punaarmee vastu. Gestaapolased hukkasid M. Džalili Berliinis Moabiti vanglas.

Suurt patriotismi ilmutas nõukogude kindral D. M. Karbõšev. Ta sai lahingus haavata ja sattus hitlerlaste kätte vangi. Kolme ja poole aasta kestel piinasid nad teda ja tegid talle ettepaneku kodumaast lahti öelda ning nende poolele üle minna. D. M. Karbõšev lükkas need ettepanekud vihaga tagasi ja pidas aktiivselt põrandaalust võitlust. 1945. aasta veebruaris tapeti Karbõšev metsikult hitlerlaste poolt.

Tuhanded nõukogude patrioodid, kellel õnnestus põgeneda fašistlikest piinakambritest, võitlesid kangelaslikult Poola, Tšehhoslovakkia, Jugoslaavia, Prantsusmaa ja Itaalia partisanisalkades. 1944. aasta suvel olid kõigist Tšehhoslovakkia partisanidest 17% (üle 2000 võitleja) Nõukogude kodanikud. Jugoslaavias tegutses A. I. Djatšenko partisanibrigaad, kes oli formeeritud hitlerlikest laagritest põgenenud nõukogude inimestest.

Fašistlikust koonduslaagrist põgenenud seersant F. A. Poletajev (Fjodor Poetan) võitles itaalia partisanibrigaadi «Oreste» koosseisus. Ühes lahingus sööstis ta esimesena rünnakule. Talle järgnesid tema seltsimehed — itaalia partisanid. Selles lahingus sai Poletajev surma. Ülesnäidatud kangelaslikkuse eest anti talle pärast surma Itaalia Vabariigi kõrgeim autasu — kuldmedal sõjalise vahvuse eest. NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi seadlusega anti F. A. Poletajevile pärast surma Nõukogude Liidu kangelase nimetus.

Sõjategevuse tulemused 1944. aastal. 1944. aasta jooksul liikus Punaarmee lahinguid pidades 500 kuni 1000 km lääne poole ja purustas suured vaenlase grupeeringud. Edukate operatsioonide tulemusena lahendati rida tähtsaid ülesandeid. Esiteks, puhastati kogu vaenlase poolt ajutiselt vallutatud Nõukogude territoorium ja

Nõukogude sõdurid-vabastajad Belgradi tänavail.

taastati täielikult NSV Liidu riigipiir Barentsi merest kuni Musta mereni.

Teiseks, Punaarmee andis Saksa fašistlikele vägedele otsustava hoobi. Löödi puruks kõik vaenlase relvastatud jõud, kes asusid NSV Liidu, Rumeenia, Jugoslaavia, Ungari ja Soome territooriumil.

Kolmandaks, purustati ja lammutati kogu hitlerlike röövlite blokk. Itaalia järel langesid 1944. aastal liidust fašistliku Saksamaaga välja Soome, Rumeenia, Bulgaaria ja Ungari. Need maad kuulutasid Saksamaale sõja ja andsid oma panuse fašismi lõplikuks purustamiseks. Isegi need riigid, kes olid asunud Saksamaa suhtes heasoovliku neutraliteedi positsioonidele (Türgi, Tšiili, Egiptus, Argentiina jt.), kuulutasid talle nüüd formaalselt sõja.

Neljandaks, Punaarmee tõi Ida- ja Kagu-Euroopa rahvastele vabanemise fašistlikust ikkest. Saksa fašistlike vägede purustamine Rumeenia, Bulgaaria ja Ungari territooriumil kergendas nende maade rahvastel reaktsiooniliste fašistlike režiimide kukutamist, demokraatlike valitsuste loomist ja asumist rahvademokraatlike ümberkorralduste teele. Tehti algust Poola ja Tšehhoslovakkia vabastamisega, vabastati suurem osa Jugoslaaviast ja alustati Norra vabastamist.

Nüüd oli Nõukogudemaa ja tema vaprad relvastatud jõud valmis andma vaenlasele lõpliku löögi.

1. Missugused ülesanded seisid nõukogude rahva ja Punaarmee ees 1944. aastal?
2. Kuidas kulges meie vägede pealetung 1944. aasta talvel ja kevadel?
3. Missugused ülesanded olid Punaarmeel, kui ta ületas NSV Liidu riigipiiri ja jõudis Kagu-Euroopa riikide territooriumile?
4. Missugused tulemused olid Punaarmee pealetungil 1944. aasta suvel ja sügisel?
5. Missugused olid 1944. aasta peamised sõjalis-poliitilised tulemused?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Nõukogude valitsuse avaldus seoses Punaarmee väeosade jõudmisega Rumeenia territooriumile.

2. aprillil 1944. a.

Eduka edasitungi tulemusena jõudis Punaarmee Pruti jõeni, mis on riigipiiriks NSV Liidu ja Rumeenia vahel. Seega on alustatud Nõukogude riigipiiri täielikku taastamist, mis määrati kindlaks 1940. aastal Nõukogude Liidu ja Rumeenia vahelise lepinguga, mida Rumeenia valitsus 1941. aastal liidus hitlerliku Saksamaaga sõnamurdlikult rikkus. Käesoleval ajal puhastab Punaarmee Nõukogude territooriumi kõigist seal asuvaist vaenulikest vägedest ja pole enam kaugel aeg, mil kogu Nõukogude piir Rumeeniaga taastatakse täielikult.

Nõukogude valitsus teeb teatavaks, et Punaarmee pealetungivad üksused, jälitades Saksa armeesid ja nendega liidus olevaid Rumeenia vägesid, on mitmes lõigus ületanud Pruti jõe ja jõudnud Rumeenia territooriumile. Punaarmee Kõrgema Ülemjuhataja poolt on pealetungivatele Nõukogude vägedele antud käsk jälitada vaenlast tema purustamise ja kapituleerumiseni.

Ühtlasi teatab Nõukogude valitsus, et tema eesmärgiks ei ole mingisuguse Rumeenia territooriumi osa omandamine või Rumeenias kehtiva ühiskonnakorra muutmine ja et Nõukogude vägede sissetulek Rumeenia piiridesse on dikteeritud eranditult sõjalisest vajadusest ning vastase vägede jätkuvast vastupanust.

2. Nõukogude sõjameeste kangelaslikkus Ukraina vabastamislahingutes.

3. Ukraina rinde poliitvalitsuse lendlehest. 1944. a. märts. Raamatust «Kangelased ja kangelasteod», «Gospolitizdat», 1958.

Murdnud läbi sakslaste tugeva kaitse Inguletsi jõel, jätkavad 3. Ukraina rinde väed oma hoogsat pealetungi...

Kuidas see juhtus, et vastane, omades siin tankide, jalaväe ja suurtükiväe suuri jõude, ei pidanud vastu 3. Ukraina rinde vägede uuele löögile, kandis suuri kaotusi ja sattus uue ümberpiiramise ohtu, ohtu saada «keedetud» uues Alam-Dnepri «katlas»?

See juhtus niimoodi.

3. Ukraina rinde lõigus on kevad praegu täies hoos, sulanud lumi ja vihmasajud ujutasid üle kõik madalad kohad, Inguletsi jõeke, mille taga kindlustusid sakslased, paisus laiaks, põllud ja kõik teed muutusid läbipääsmatuks mülkaks...

Vaenlase kaitse läbimurdmiseks tuli ületada tulvaveest paisunud Inguletsi jõgi. See on raske asi ja ainult julged ning vaprad inimesed suudavad sellise ülesande täita.

Ja niisugusteks julgemateks julgetest, vapramateks vapratest osutusid võitlejad Volnotrud ja Baškirov, kes oma komandöri signaali peale sööstsid esimestena külma kevadisse vette, läbisid kiiresti koolme kaudu jõe, astudes kahevõitlusse vaenlasega. Vahva sõjamees Volnotrud hävitas automaadist Saksa kuulipilduja meeskonna, kes takistas allüksusel jõe ületamist. Kangelane Baškirov võttis käsitsivõitluses sakslastelt ära kuulipilduja ja avas sellest tule, sundides sakslasi paanikas põgenema. Mehised võitlejad täitsid auga oma ülesande — kindlustusid vaenlaselt vallutatud kaldal, julgestasid oma allüksust koolme ületamisel ja asusid koos teistega vaenlast hoogsalt jälitama.

Punaarmeelased Pjotr Lõssõhh, Aleksei Gratšov ja Ivan Monahhin, liikudes mööda vett ja läbipääsmatut pori oma allüksuse ees, ei lasknud vastasel peatuda, rajasid automaatide tule ja granaatidega allüksusele teed ning tungisid vastase kannul vaenlase tugipunktiks olnud asulasse...

Eriti julgelt ja otsustavalt tegutsevad väikesed automaaturite rühmad koos miinipildujate ja kuulipildujatega, real juhtudel koos üksikute tankide või iseliikuvate suurtükkidega. Tungides vastase üksuste vahekohtades ja tiibadel läbi soode, mööda jäärakuid ja nõgusid tema lahingukorda, mööduvad need rühmad vaenlase vastupanusõlmedest, ründavad neid selja tagant, ilmuvad teedele, mida mööda sakslased taganevad, tungivad kallale nende tagalaüksustele ja staapidele, kindlustades rindelt pealetungivate vägede edu.

Üksmeelselt ja kooskõlastatult tegutsevad tankistid jala- ja suurtükiväelastega.

Vaatamata teedelagunemisele ületavad oskuslikud tankijuhid edukalt sellega seotud raskused, tungivad mööda küntud põlde ja raskesti läbipääsetavaid külavaheteid pidi vastase tagalasse, tükeldavad tema lahingukorra, lõikavad läbi teid, ründavad baase ja vastupanusõlmi, aga et jalaväge tankidest maha ei jääks... võtavad tankistid jalaväelasi tankidele või veavad neid läbi pori tankide külge haagitud regedega.

Nii rajasid ja rajavad nõukogude imevägilaste suvoorovlik vaprus ja vastupidavus ning kõigi väeliikide oskuslik koostöö teed uuele suurepärasele võidule.

Ei käredad pakased, ei lumetuisud, ei kevadine suurvesi ega läbipääsmatu pori — miski ei suuda peatada meie võimsa ja vapra Punaarmee võidukat edasiliikumist lääne suunas.

Üldrahvalik kuulsus 1944. aasta kevadiste lahingute kangelastele ja uusi kuulsusrikkaid Nõukogude relvade võite Ukrainas!...

3. M. Džalili testament, mis on kirjutatud esimese vihiku tagumisele kaanele.

Sõbrale, kes oskab lugeda tatari keeles ja loeb läbi selle vihiku.

Selle on kirjutanud tatari rahvale tuntud luuletaja Mussa Džalil. Läbi teinud kõik fašistliku koonduslaagri õudused, mitte alistunud neljakümne surma hirmule, toodi ta Berliini.

Siin süüdistati teda kuulumises põrandaalusesse organisatsiooni, nõukogude propaganda levitamises... ja pandi vanglasse. Ta mõistetakse surma. Ta sureb. Kuid temast jääb järele 115 luuletust, mis on kirjutatud vangis olles. Ta tunneb nende pärast muret. Seepärast püüdis ta 115-st ümber kirjutada kas või 60 luuletust.

Kui see raamatuke satub sinu kätte, siis kirjuta need hoolikalt, tähelepanelikult, puhtalt ümber, hoia neid ja teata pärast sõda Kaasani, anna nad välja tatari rahva hukkunud poeedi luuletustena.

See on minu testament.

Mussa Džalil.
1943. aasta. Detsember.
(Raamatust «Suur igavene sõprus».)

§ 52. Fašistliku Saksamaa lõplik purustamine.

Nõukogude vägede pealetung 1945. aasta talvel. 1945. aasta alguses seisis Nõukogude relvastatud jõudude ees ülesanne viia lõpule fašistliku Saksamaa sõjaline purustamine.

Selleks oli vaja täielikult vabastada Poola, Tšehhoslovakkia ja lüüa saksa fašistid lõplikult puruks nende enda territooriumil. See oli erakordselt raske ülesanne. Tuli jagu saada vastase võimsatest kindlustustest, mida oli ehitatud paljude aastate ja isegi aastakümnete kestel. Fašistid, tundes oma lõpu lähenemist, sõdisid surmale määratute meeleheitlikkusega. Lisaks sellele oli hitlerliku väejuhatuse käsutuses veel õige suuri jõude ja ta hoidis endiselt suurema osa neist Nõukogude-Saksa rindel.

Punaarmee vastu võitles 204 vaenlase diviisi, neist 180 Saksa diviisi. Läänerindel seisis Inglise-Ameerika vägede vastas vähem kui 70 Saksa diviisi. Kuid isegi nende jõududega suutis hitlerlik väejuhatus 1944. aasta detsembri lõpul organiseerida Läänerindel vastupealetungi ja asetada Inglise-Ameerika väed äärmiselt raskesse olukorda.

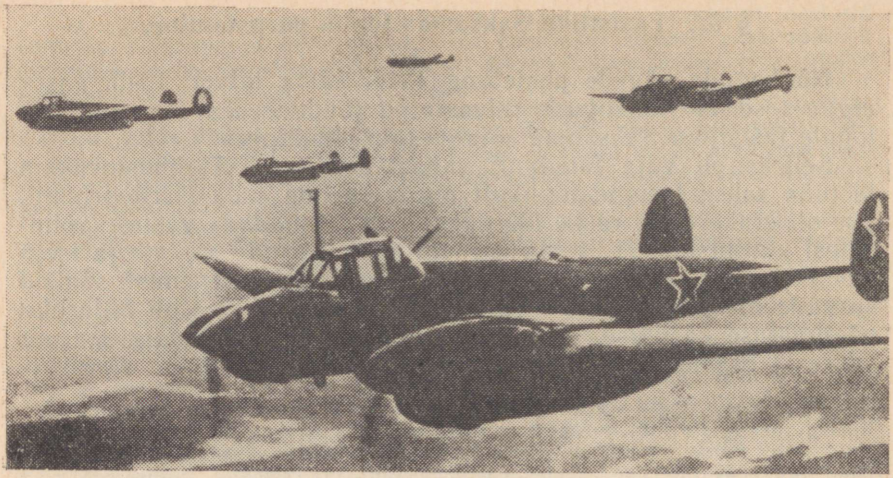
6. jaanuaril 1945. a. pöördus Inglise peaminister W. Churchill Nõukogude valitsuse poole kirjaga, milles ta kirjeldas liitlaste rasket olukorda Läänes ja palus abi.

Punaarmee, olles ustav oma liitlaskohusele, alustas 12. jaanuaril 1945. a. (varem kindlaksmääratud tähtaja — 20. jaanuari asemel) grandioosset pealetungi laial, 1200 km pikkusel rindel Balti merest kuni Karpaatideni. Samal päeval katkestas Saksa väejuhatus pealetungi Läänerindel ja hakkas oma vägesid kiires korras Idarindele üle tooma.

1. Ukraina rinde väed marssal I. S. Konevi juhatusel vabastasid hiilgava manöövriga kogu Sileesia, jõudsid välja Oderini, forsseerisid selle käigult ja jõudsid veebruari lõpus Neisse jõe äärde.

14. jaanuaril asus pealetungile 1. Valgevene rinne marssal G. K. Žukovi juhatusel. 17. jaanuaril vabastasid selle rinde väed koos 1. Poola armeega Poola pealinna Varssavi. Arendades hoogsat pealetungi, piirasid nad veebruari lõpus ümber ja hävitasid suure vaenlase grupeeringu Poznańi piirkonnas, jõudsid Oderi jõeni, forsseerisid selle Küstrini juures ja lõid platsdarmi Oderi läänekaldal, 60 km kaugusel Berliinist. Nõukogude väed vallutasid kogu Visla ja Oderi vahelise territooriumi.

1945. aasta jaanuaris asusid 2. Valgevene rinde väed marssal K. K. Rokossovski juhatusel ja 3. Valgevene rinde väed kindral I. D. Tšernjahhovski juhatusel pealetungile Ida-Preisimaal, murdsid lahingutega läbi Balti mere rannikule ja lõikasid ära kogu vaenlase vägede grupeeringu Ida-Preisimaal. Selle tulemusena tekkis uus, Ida-Preisi «katel», milles lootusetult jätkasid vastupanu kümned fašistlikud diviisid. Eriti visa vastupanu avaldas vaenlane Königsbergi piirkonnas. Nende lahingute käigus hukkus 18. veebruaril rinde juhataja, kahekordne Nõukogude Liidu kangelane armeekindral I. D. Tšernjahhovski. Rinde juhataja kohale määrati

Nõukogude pommituslennukid lahinguülesannet täitmas.

marssal A. M. Vassilevski. 9. aprillil vallutasid rinde väed tormijooksuga Königsbergi linna ja kindluse.

1945. aasta 40-päevase talvise pealetungiga kihutas Punaarmee Saksa fašistlikud väed välja 300 linnast, vallutas üle 2400 raudteejaama, ligi 100 sõjatehast, võttis vangi üle 350 000 vastase sõduri ja ohvitseri. Pealetungi käigus vabastasid Nõukogude väed koos Poola armeega fašistlikest okupantidest Poola, andsid poola rahvale tagasi tema põlised läänepoolsed alad, mis olid haaratud Saksamaa poolt. Nõukogude ja poola rahva sõprust kinnitati verega võitluses ühise vaenlase — fašistliku Saksamaa vastu. 21. aprillil 1945. a. kirjutati alla *Nõukogude-Poola lepingule sõpruse, vastastikuse abistamise ja pärastsõjaaegse koostöö kohta* tähtajaga 20 aastat.

Krimmi konverents. 1945. aasta veebruaris toimus Krimmis Livadia palees Jalta lähedal kolme suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa juhtide konverents.

Sellel konverentsil kooskõlastati fašistliku Saksamaa lõpliku purustamise plaan, saavutati kokkulepe selle kohta, et sõjategevus lõpetatakse ainult pärast Saksa armee tingimusteta kapituleerumist. Nõukogude Liidu initsiatiivil teatasid NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa valitsus, et nende «kõigutamatuks eesmärgiks on Saksa militarismi ja natsismi hävitamine ning garantiide loomine selles, et Saksamaa ei oleks enam kunagi võimeline rikkuma kogu maailma rahu». Otsustati desarmeerida ja laiali saata kõik Saksa relvastatud jõud, likvideerida või võtta kontrolli alla kogu Saksa tööstus, mida võidaks kasutada sõjaliseks tootmiseks, karistada kõiki sõjaroimareid, nõuda Saksamaalt sisse

sõjakahjud, laiali saata fašistlik partei. Krimmi konverentsi otsused olid suunatud fašismi, kuid mitte saksa rahva vastu.

Rahu ja rahvusvahelise julgeoleku säilitamiseks pärast sõda kinnitasid kolm suurriiki varem vastuvõetud otsust rahvusvahelise Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni loomise kohta.

Krimmi konverentsi ajal saavutati kokkulepe Nõukogude Liidu osavõtu kohta sõjast Jaapani vastu. Teise maailmasõja kõige kiiremaks lõpetamiseks väljendas NSV Liit valmisolekut astuda sõtta imperialistliku Jaapani vastu kolm kuud pärast Saksamaa kapituleerumist. Kokkuleppes oli ette nähtud Sahhalini lõunaosa ja Kuriili saarte tagastamine Nõukogude Liidule.

Krimmi konverentsi otsused olid Hitleri-vastase riikide koalitsiooni suureks edusammuks ning löögiks saksa imperialistide ja inglise-ameerika reaktsiooniliste ringkondade plaanidele, kes lootsid sõlmida separaatrahu NSV Liidu seljataga.

Austria vabastamine. Püüdes vastu pidada Ungaris ja Austrias, võtsid hitlerlikud väed 1945. aasta märtsi alguses ette pealetungi Balatoni järve piirkonnas. Kuigi vaenlasel läks mõnedes rindelõikudes korda pisut edasi liikuda, ei suutnud ta meie kaitset läbi murda.

Vastase välja kurnanud ja verest tühjaks joosta lasknud, asusid 3. Ukraina rinde väed 16. märtsil vastupealetungile ja jõudsid Austria territooriumile. Koos 2. Ukraina rinde vägedega ja Doonau flotilli toetusel murdsid nad vaenlase meeleheitliku vastupanu ja vabastasid 13. aprillil Austria pealinna Viini.

Tormijooks Berliinile ja Berliini vallutamine. Fašistliku Saksamaa kapituleerumine. *Nüüd seisis Punaarmee ees ülesanne — vallutada fašistliku Saksamaa pealinn ja viia lõpule hitlerlike vägede purustamine.* Berliini kaitseks kogus Saksa väejuhatus peaaegu kõik oma jõud: ligi miljon sõdurit, 8000 suurtükki ja miinipildujat, 1200 tanki ja iseliikuvat suurtükki ning 3300 lennukit. Kogu maa-ala Oderi jõest Berliinini oli tõkestatud kolme võimsa kaitseliiniga. Sügavad tankitõrjekraavid, graniitvaiade lõputud read ja sajad miiniväljad tõkestasid Nõukogude vägedele teed. Berliin oli muudetud võimsaks kindluseks.

Kuid jäädavalt oli möödas aeg, mil vaenlasel oli ülekaal tehnikas. Saksa pealinna ründamiseks koondas Nõukogude väejuhatus 41 600 suurtükki ja miinipildujat, 8000 lennukit ning 6300 tanki. Berliini asusid ründama 1. Valgevene rinde (juhataja marssal G. K. Žukov) ja 1. Ukraina rinde (juhataja marssal I. S. Konev) väed.

16. aprilli varahommikul avas Nõukogude suurtükivägi vaenlase kindlustustele marutule. Tulelöögi järel sööstsid rünnakule tankid, mida õhust toetasid tuhanded lennukid. Tankide järel läks pealetungile jalavägi.

Hitlerlased panid meeleheitlikult vastu. Eriti ägedad lahingud toimusid Seelow' kõrgendikel, kus vaenlane püüdis üle minna

Riigipäeva hoone on vallutatud!

vasturünnakutele. Kuid vastase vastupanu murti ka siin. Saksa fašistlike vägede kaitse murti läbi kogu rinde ulatuses. 21. aprillil käisid lahingud juba Berliini äärelinnades ja mõne päeva pärast 1. Valgevene ja 1. Ukraina rinde väed, ühinedes Potsdami piirkonnas, piirasid ümber kogu vastase Berliini grupeeringu. Elbe jõel kohtusid 1. Ukraina rinde väed 1. Ameerika armee vägedega.

Ümberpiiratud Saksa fašistlikud väed jätkasid vastupanu. 10 ööpäeva kestel ei vaibunud Berliini tänavatel ägedad lahingud ei päeval ega öösel. Iga maja tuli vallutada lahinguga.

Murdnud läbi Berliini keskossa, alustasid Nõukogude väed 30. aprillil tormijooksu Riigipäeva hoonele. Kell 14.25 heiskasid polgu luurajad seersandid M. Jegorov ja M. Kantaria Riigipäeva hoonele *võidulipu*. 2. mail Berliini garnison kapituleerus. Hitler lõpetas elu enesetapmisega. Üle 300 000 saksa sõduri ja ohvitseri andis end Berliini piirkonnas Nõukogude vägedele vangi.

Mõne päeva pärast tunnistas Saksamaa end võidetuks. 8. mail kirjutasid Saksa ülemjuhatuse esindajad Berliinis alla tingimusteta kapitulatsiooni aktile.

Kuid suur vaenlase grupeering, mis asus Tšehhoslovakkia ja Austria territooriumil, rikkus kapitulatsiooni tingimusi ja keeldus relvi maha panemast. Oli vaja hävitada see grupeering ja minna appi tšehhoslovakkia patriootidele, kes olid saksa okupantide vastu üles tõusnud. Väejuhatuse käsul tungisid 3. ja 4. kaardiväe tankiarmee kindralite P. S. Rõbalko ja D. D. Leljušenko juhtimisel Dresdeni ja Erzgebirge kaudu hoogsalt edasi, purustasid hitlerlased ning jõudsid 9. mail Prahasse, mille ülestõusnud patrioodid olid juba röövvallutajaist vabastanud.

Võiduparaad Punasel väljakul. Vaenlase lipud on heidetud mausoleumi jalamile.

Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda fašistliku Saksamaa vastu lõppes nõukogude rahva täieliku võiduga.

Kauaoodatud teade võidust lendas välgukiirusel üle kogu maa. 9. mail pühitses nõukogude rahvas pidulikult võidupäeva. Õhtul aga mürisesid Moskvas ja teistes linnades piduliku suurtükisaluudi kogupaugud. Maa ülistas vaprat Punaarmeed, austas kõigi nõukogude inimeste püha mälestust, kes olid langenud lahingutes oma rahva vabaduse ja sõltumatuse eest.

24. juunil 1945. a. toimus Punasel väljakul võiduparaad. Pidulikus rivis kandsid Nõukogude sõjamehed-võitjad oma kustumatu kuulsusega kaetud lahingulippe. Lenini mausoleumi jalamile heideti purustatud fašistlike armeede lipud.

Potsdami konverents. Euroopa sõjajärgse korralduse ja Saksamaa edasise saatuse küsimusi otsustati kolme suurriigi — NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa juhtide konverentsil, mis toimus Potsdamis (Berliini lähedal) 17. juulist kuni 2. augustini 1945. a. Konverentsil vastuvõetud otsused olid suunatud püsiva ning õiglase rahu kindlustamisele.

Liitlased leppisid kokku, et Saksamaad hakkavad okupeerima NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa väed. Kogu Saksamaad puudutavate küsimuste lahendamiseks loodi Kontrollnõukogu. Saksamaa otsustati täielikult desarmeerida ja demilitariseerida, likvideerida sõjatööstus, laiali saata fašistlik partei, keelata igasugune natslik ja militaristlik propaganda. Nõukogude delegatsiooni ettepanekul saavutati kokkulepe kohtu korraldamiseks peamiste fašistlike sõjaroimarite üle.

Potsdami konverents otsustas NSV Liidule üle anda Königsbergi linna ühes selle juurde kuuluva piirkonnaga. Nõukogude delegatsiooni visal nõudmisel, kes astus otsustavalt välja poola rahva huvide kaitseks, otsustas konverents Poolale tagasi anda tema põlised alad Oderi ja Neisse ääres, mis varem olid anastatud Saksamaa poolt.

KÜSIMUSI.

1. Missugused ülesanded seisid Nõukogude relvastatud jõudude ees 1945. aasta alguses?
2. Missugused tulemused olid Nõukogude vägede pealetungil 1945. aasta talvel?
3. Kuidas viidi lõpule fašistliku Saksamaa sõjaline purustamine?
4. Missugused otsused rahu ja rahvaste julgeoleku säilitamiseks ja kindlustamiseks võeti vastu Krimmi ja Potsdami konverentsil?

Reichi langemine.

Nõukogude Liidu kangelase kindralpolkovnik V. M. Šatilovi, Riigipäeva hoone ründamisest osavõtnud 150. laskurdiviisi komandöri rindepäevikust.

30. aprilli varahommikul avas meie suurtükiväge marutule Riigipäeva hoone pihta. Jalaväge lähenes veega täidetud kraavile. See kraav oli ette nähtud ehitusel oleva metroo jaoks...

Keegi ei mõtelnud toidule ja puhkusele. 15. aprillist peale olid diviisi võitlejad maganud vaid juhuslikult. Nii see oli. Täna tundub see imeväärsena. Tookord oli see loomulik.

Seal veavad mööda kitsaid läbipääse varemete vahel oma suurtükke kahurväelased. Meeskonna komandör kommunist Nikolai Berdnikov on relva kiiresti välja sihtinud:

«Riigipäeva hoone pihta!... Tuld!...»

Juba 26. aprillil andsin ma polgu komandörile polkovnik Zintšenkole lipu, mille nad pidid püstitama Riigipäeva hoone kuplile.

«Andes teile üle selle lipu,» ütlesin ma, «teen ülesandeks viia ta auga lahingutes läbi Berliini ja heisata Riigipäeva hoonele kui meie võidu sümboli fašistliku Saksamaa üle.»

«Kuulan, seltsimees kindral!» raius Zintšenko. «Ülesanne täidetakse!»

Ja nüüd ongi allüksus rünnakul. Polkovnik Zintšenko kannab juba ette:

«Vastane avas tugeva tule Tiergarteni pargist ja Alsenstrasselt. Sjanovi roodul õnnestus peasissekäigu kaudu Riigipäeva hoonesse sisse tungida. Üheaegselt tungis sinna Brandenburgi väravate poolsest küljest Gretšenkovi rood. Polgu ülejäänud allüksustel ei läinud korda jõuda Riigipäeva hooneni ja nad olid sunnitud selle lähistel pikali heitma. Riigipäeva hoonesse tunginud on pataljonist ära lõigatud. Sidet nendega ei ole. Käib raske lahing. Võtan tarvitusele abinõud side taastamiseks. Valmistan rünnakuks ette polgu ülejäänud allüksused.»

Telefoni juures on polkovnik Plehhodanov.

«Davõdovi allüksused tungisid Riigipäeva hoonesse, kui palju neid arvuliselt on, seda on raske öelda. Ülejäänud on neist eraldatud tulega Tiergarteni pargist ja Brandenburgi väravate poolt ning on heitnud pikali hoone ees. Pean rasket, ägedat lahingut. Brandenburgi väravate poolt teostab vasturünnakut jalaväge koos tankidega. Võtan tarvitusele abinõud: viin lahingusse kolmanda pataljoni. Tankitõrjesuurtükid tulistavad vastase tankide pihta. Sidet Davõdovi pataljoni eesmiste allüksustega ei ole.»

Kell 17.05 algas minu käsu peale võimas suurtükitule-ettevalmistus. Riigipäeva hoone kohal ja selle ümber tekkis tihe suitsukate mürskude lõhkemisest. Otsesihtimisega suurtükid tulistasid Riigipäeva hoone ambrasuure ja Saksa tanke.

Hetkeks vastase tuli vaibus. Ja otsekohe:

«Hurraa!» seda hüüdis kapten Neustrojev.

«Hurraa-a-a!» mürises väljakul ja kadus sealsamas terase raginasse.

Võitlejad sööstsid oma pataljonikomandörile järele. Pataljonikomandör, käes püstol, jooksis aheliku ees. Tulistati käigult.

Neustrojev tungis pataljoni peajõududega Riigipäeva hoonesse.

Ja nende järel, korraga mitmelt poolt tungisid Riigipäeva hoone ümmargusse vestibüüli Plehhodanovi polgu esimese ja teise pataljoni võitlejad.

Ohtu eel helistas mulle korpuse komandör ja päris andmeid olukorra kohta. Kandsin talle ette, et allüksused on tunginud Riigipäeva hoonesse ja et lahing käib hoone sees.

«Lipp, kus on lipp? Kas te näete seda või mitte?» küsis Perevertkin.

«Lipp on Zintšenko polgus, lahingus.»

Juba hämardus, kui ma uuesti kõnelesin Zintšenkoga.

«Teil tuleb otsekohe oma vaatluspunkt üle viia Riigipäeva hoonesse. Korraldada polgu allüksuste juhtimist sealt. Lipp viige Riigipäeva hoone kuplile, võtke tarvitusele abinõud lipu ja lipukandjate julgestamiseks. Ärge viivitage, kasutage tekkinud vaikust. Võtke kaasa automaaturid .. Küsimusi on?»

«Ei.»

«Minge. Olge ainult ettevaatlik. Võtke kaasa hea teejuht, kes viiks teid varjatult kohale. Ootan helistamist Riigipäeva hoonest.»

Möödus umbes viiskümmend minutit.

«Seltsimees kindral, telefoni juurde,» ütles adjutant Kurbatov, andes mulle toru.

Kuulsin Zintšenko häält.

«Lahing käib Riigipäeva hoones,» kandis ta ette. «Iga toa pärast. Iga meetri pärast. Sakslased jätkavad vastupanu. Esimene korrus on puhastatud. Lahing käib teisel korrusel. Umbes kaks tuhat fašisti varjavad end keldrites ..»

«Kus on lipp?» küsisin mina.

«Lipp on teisel korrusel.»

«Kes juhib automaaturite ja lipukandjate rühma?»

«Esimese pataljoni komandöri asetäitja poliitalal leitnant Berest. Lipukandjaid saadab automaaturite jagu seersant Štšerbina juhatusel.»

«Kas jõuavad katusele?» mõtlesin ärevalt.

Üha pimenes. Jälgisin lahingu käiku komandöride ettekannete järgi. Nende lühikesed teated andsid ettekujutuse võidulipu teest.

Teisel korrusel Beresti rühma tulistati. Lühike kähmlus. Sakslased on vastu seina surutud, taganeda pole neil kuhugi. Ilmub uus fašistide rühm. Leitnant Berest märkas neid esimesena. Pikk automaadivalang. Kähmlus. Ja jälle ülespoole.

Lipukandjad on Mihhail Jegorov ja Meliton Kantaria. Lahing Riigipäeva hoone pärast tõstis esile palju lipukandjaid. Neile kahele usaldati võidulipu heiskamine. Ikka kõrgemale ronivad nad mööda pooleldi purustatud trepi astmeid. Uus takistus — trepp on lõhutud. Täielikult. Edasi minna on võimatu. Nooremseersant Kantaria sööstis alla. Leidis kuskilt puuredeli. Jälle edasi! Katus. Juba mõne minuti pärast lehvis öise suitseva Berliini kohal lai erepunane kangas.

«Komsomolskaja Pravda», 28. apr 1965. a.

§ 53. Imperialistliku Jaapani purustamine. Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas saavutatud võidu maailmaajalooline tähtsus.

Jaapani imperialism — nõukogude rahva verivaenlane. Fašistliku Saksamaa purustamisega Teine maailmasõda veel ei lõppenud. Kaug-Idas jätkas Saksamaa liitlane Jaapan sõjategevust Hiina, Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa vastu.

Hoolimata Nõukogude-Jaapani neutraliteedilepingust, ähvardas Jaapan alaliselt Nõukogude Liitu ja aitas tegelikult Saksamaad tema sõjas Nõukogude Liidu vastu. Jaapan hoidis Hiinas NSV Liidu piiri ääres Guangdongi valikarmeed, mille koosseisus oli üle 1 miljoni mehe. See sundis Nõukogude väejuhatust isegi kõige raskemail sõjapäevil hoidma Kaug-Idas ligi 40 diviisi. Jaapan püüdis blokeerida mere poolt Nõukogude Kaug-Ida piire ja takistas igati laevaliiklust Kaug-Idas.

1942. aasta suvel otsustasid Jaapani valitsevad ringkonnad alustada sõda NSV Liidu vastu. Punaarmee võit Volga ääres ajas need salakavalad plaanid nurja. Kuid Jaapan suurendas vahet-

pidamata oma jõude Kaug-Idas, oodates soodsat juhust kallaletungiks NSV Liidule. Seoses selle jaapani militaristide vaenuliku tegevusega tühistas Nõukogude valitsus 5. aprillil 1945. a. Nõukogude-Jaapani neutraliteedilepingu.

1945. aasta juulis nõudsid Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Hiina Jaapanilt tingimusteta kapituleerumist. Kui Jaapani valitsus vastas keeldumisega, ühines Nõukogude valitsus, ustavana oma liitlaskohusele, selle kolme riigi avaldusega ja teatas, et alates 9. augustist on NSV Liit Jaapaniga sõjaseisukorras. Seda otsust tehes püüdis Nõukogude valitsus kiiremini lõpetada Teist maailmasõda, teha lõpp hiina ja teiste Ida rahvaste kannatustele ning kindlustada Nõukogude Kaug-Ida piiride julgeolekut.

Guangdongi armee purustamine ja Jaapani kapituleerumine. 9. augustil 1945. a. alustasid Nõukogude väed Kaug-Idas kolme rinde vägedega pealetungi Guangdongi armee vastu. Korea, Sahhalini ja Kuriili saarte rannikul läksid lahingusse Vaikse ookeani laevastiku laevad. Samal ajal astusid välja Mongoolia Rahvavabariigi väed. Juba pealetungi esimesel päeval murdsid meie väed läbi vastase kaitse ja liikusid Mandžuuria ja Korea territooriumile.

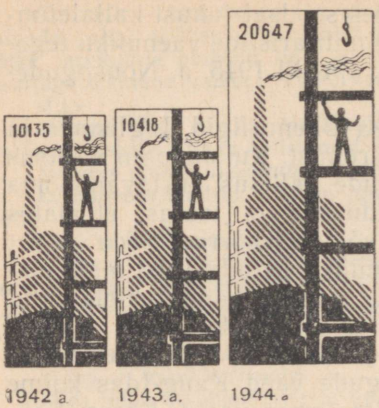
Hävitavate löökidega kolmest suunast tükeldasid Nõukogude väed Guangdongi armee ja purustasid ta osade kaupa. Jaapani armee purustatud osad hakkasid end vangi andma.

Augusti lõpuks puhastas Punaarmee jaapani imperialistidest Hiina kirdeprovintsid (Mandžuuria), Lõuna-Sahhalini, Kuriili saared ja Põhja-Korea.

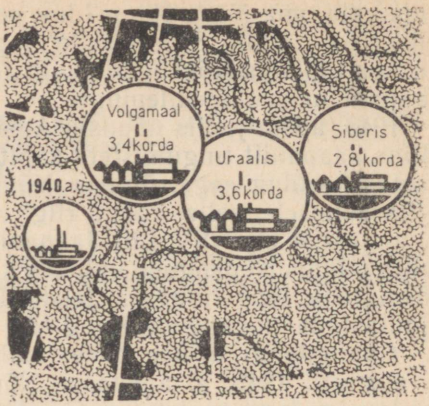
Nõukogude Liidu sõttaastumise eel Jaapani vastu heitis Ameerika Ühendriikide lennuvägi president Trumani käsul 6. ja 9. augustil kaks aatomipommi Jaapani linnadele Hirošimale ja Nagasakile, tappes või muutes vigaseks veerand miljonit kohalikku elanikku. See oli aatomirelva barbaarse rakendamise akt, mis ei olnud tingitud sõjalisest vajadusest. Heites pommid Jaapani linnadele, tahtsid Ameerika Ühendriikide imperialistid hirmutada kogu maailma ja eelkõige Nõukogude Liitu. See oli Ameerika Ühendriikide maailmavalitsemisele suunatud agressiivse kursi alguseks.

Kaotanud oma parima, Guangdongi armee, saanud lüüa merel, kandes tohutuid kaotusi võitluses Hiina, Korea, Indo-Hiina, Indoneesia ja Birma vabadustarmastavate rahvastega, oli Jaapan lõplikult sõja kaotanud ja oli sunnitud 2. septembril 1945. a. alla kirjutama tingimusteta kapitulatsiooni aktile. Nii likvideeriti agressioonikolle Kaug-Idas. Teine maailmasõda oli lõppenud.

Nõukogude Liidu võidu allikad Suures Isamaasõjas. Nõukogude rahva Suur Isamaasõda lõppes triumfaalse võiduga, mis oli *sotsialistliku ühiskondliku ja riikliku korra üleoleku* tulemuseks oma aja ära elanud kapitalistlikust korrast. Sõja käigus pidas nõukogude kord auga vastu kõige karmimale katsumusele.

Uusehituste arv tööstuses.

Tootmise kasv idapiirkondades sõja-aastail.

Sotsialistlik rahvamajandus varustas Punaarmeed võiduks kõige vajalikuga. Sõja kestel tootis meie tööstus peaaegu 490 000 suurtükki, üle 102 000 tanki ja iseliikuva suurtüki, ligi 137 000 lahingulennukit. Nõukogude riigi majandus osutus mõõtmatult eluvõimelisemaks kui Saksamaa ja tema liitlaste kapitalistlik majandus. Selles peitub suure majandusliku võidu allikas, mille saavutasid vaenlase üle Nõukogude tagala töötajad.

NSV Liidus oli kujunenud ajaloos ennenägematu *nõukogude ühiskonna ühiskondlik-poliitiline ja ideeline ühtsus.* Sotsialistlik kord oli kasvatanud rahvas suurt ja õilsat nõukogude patriotismi, mis oli kõigi nõukogude inimeste poolt rindel ja tagalas korda-saadetud kangelastegude allikaks.

Nõukogude kord oli toonud meie maal võidule kõigi rahvuste võrdõiguslikkuse ja rahvaste sõpruse ideoloogia, mis saavutas täieliku võidu hitlerliku metsiku natsionalismi ja rassilise vihkamise ideoloogia üle. Selles seisab nõukogude rahva moraalse ja poliitilise võidu alus fašistliku Saksamaa ja tema kaasosaliste üle. Sõda oli NSV Liidu rahvaste sõpruse püsivuse ja kindluse karmiks kontrolliks. *Kõik meie maa rahvad asusid üksmeelselt sotsialistliku kodumaa kaitsele,* pidades Isamaasõda õigusega oma pühaks kohuseks.

Punaarmees ja sõjalaevastikus võitlesid kangelaslikult kõigi NSV Liidu suurte ja väikeste rahvaste pojad ning tütred. 11 000 Nõukogude Liidu kangelase hulgas on 7998 venelast, 2021 ukrainlast, 299 valgevenelast, 96 kasahhi, 90 grusiinlast, 89 armeenlast, 67 usbekki, 43 aserbaidžaanlast, 16 turkmeeni, 15 leedulast, 15 tadžikki, 12 kirgiisi, 12 lätlast, 9 eestlast ja paljude teiste rahvuste esindajaid.

Meie maa kõigist rahvustest töölised, talupojad ja intelligents töötasid ennastsalgavalt, varustades rinnet võiduks kõige vajalikuga.

Nõukogude Liit võitis seepärast, et ta suutis luua esmaklassilise armee, kellel oli olemas täiesti kaasaegne relvastus, suurte kogemustega juhtiv koosseis, kõrged moraalsed ja lahinguomadused, armee, kes oli varustatud eesrindliku sõjateaduse, strateegia ja taktikaga. Sõja käigus kasvasid Punaarmee ja sõjalaevastik pidevalt, tugevnesid, mehistusid, said üha võimsamat tehnikat, õppisid sõjakogemustest ja täiendasid oma lahingulist meisterlikkust. Punaarmee muutus kõige võimsamaks ja karastatumaks kaasaegseks armeeks.

Nõukogude sõjamehed, innustatuina suurest vabastusmissioonist, ilmutasid kangelaslikkuse ja ennastsalgavuse imesid. Suure Isamaasõja jooksul toimus 5 300 000 autasustamist Nõukogude Liidu ordenitega. Sadu tuhandeid sõdureid, ohvitsere ja kindraleid autasustati mitme ordeniga.

Tohutu suure panuse vaenlase purustamiseks andsid *partisanid*, kes pidasid fašistlike okupantide tagalas ennenägematu ulatusega rahvasõda. Nõukogude patrioodid lõid röövvallutajaile väljakannatamatud tingimused.

Nõukogude rahva võidu innustajaks ja organiseerijaks Suures Isamaasõjas oli Kommunistlik Partei. Sõja-aastail tihenes veel enam partei side rahvaga. Kommunistid olid avangardis nii rindel kui ka tagalas, olid parteitutele eeskujuks ja tõmbasid neid endaga kaasa. Parteiorganisatsioonid liitsid ühte nõukogude inimesi, sisendasid neisse usku meie võidusse. Ja rahvahulgad uskusid piiritult leninlikku parteid, läksid tema järel, astusid tema ridadesse. Sõja-aastail astus partei liikmeks ligi 3,5 miljonit ja partei liikmekandidaadiks üle 5,4 miljoni inimese. Kommunistid olid Nõukogude relvastatud jõudude innustavaks ja ühendavaks jõuks.

Väljapaistvat osa etendas sõja-aastail Leninlik Kommunistlik Noorsooühing. Miljonid kommunistlikud noored võitlesid kartmatult fašistlike hordidega rindel, töötasid ennastsalgavalt tehastes ja kaevandustes, kolhoosides, sovhoosides ja masina-traktorijaamades. Väljapaistvate teenete eest kodumaa ees Suure Isamaasõja aastail ja suure töö eest nõukogude noorsoo kasvatamisel oma rahvale piiritu ustavuse vaimus autasustati Kommunistlikku Noorsooühingut 1945. aasta juulis teise Lenini ordeniga.

Nõukogude rahva võidu maailmaajalooline tähtsus. Purustanud fašistliku Saksamaa ja tema liitlased, kaitses nõukogude rahvas oma vabadust, riiklikku sõltumatust ja oma sotsialistlikku korda. Veel enam tugevnes tööliste, talupoegade ja intelligentsi ühtsus ning sotsialistlike rahvaste sõprus.

Täielikult ja lõplikult lahendati ajalooline ülesanne — taas-

ühendada ühtsetesse riikidesse ukraina, valgevene ja moldaavia rahvas.

Kindlustus NSV Liidu julgeolek. Igaveseks likvideeriti niisugune ohtlik platsdarm kallaletungiks meie maale, nagu seda oli Ida-Preisimaa. Nõukogude Liit sai tagasi iidse Vene ala Petšenga koos jäävaba sadamaga põhjas ning Lõuna-Sahhalini ja Kuriili saared Kaug-Idas.

Purustanud fašistliku Saksamaa ja tema satelliidid, tõi Punaarmee vabaduse Euroopa rahvastele, lõi neile erakordselt soodsad tingimused reaktsioonilise, profašistliku režiimi likvideerimiseks ja demokraatliku korra kehtestamiseks. Tänu sellele läks niisugustes maades, nagu Albaania, Bulgaaria, Ungari, Poola, Rumeenia, Tšehhoslovakkia ja Jugoslaavia, võim rahva kätte ning tekkisid rahvademokraatlikud riigid.

Punaarmee tõi fašistlikust ikkest vabanemise ka saksa rahvale. Nõukogude okupatsioonitsoonis võttis töörahvas Saksamaa saatuse enda kätte ja asus sotsialismi ehitamise teele.

Purustades imperialistliku Jaapani, osutas Nõukogude Liit suurt abi Hiinale ja teistele Aasia maadele nende võitluses Jaapani imperialismi vastu ning lõi soodsad tingimused Hiina revolutsiooni võiduks, koloniaal- ja sõltuvate maade võitluseks oma rahvusliku vabanemise eest.

Nõukogude Liidu võidu ja vabadustarmastavate rahvaste revolutsioonilise võitluse tulemusena väljus sotsialism ühe maa piiridest ja muutus maailmasüsteemiks, mis tõi endaga kaasa põhjalikke muudatusi rahvusvahelises olukorras.

Purustanud hitlerliku Saksamaa, päästis nõukogude rahvas kogu inimkonna ähvardavast orjastamise ja hävitamise ohust Saksa fašismi poolt, päästis maailma tsivilisatsiooni. Nõukogude inimeste suur kangelastegu jääb püsima tänuliku inimkonna mälestuses.

KÜSIMUSI.

1. Miks astus NSV Liit sõtta Jaapani vastu?
2. Kuidas purustati Guangdongi armee?
3. Missugused on Nõukogude Liidu võidu allikad Suures Isamaasõjas?
4. Milles on NSV Liidu Suures Isamaasõjas saavutatud võidu maailmaajalooline tähtsus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Poola valitsuse telegrammist Nõukogude Liidu Kõrgemale Ülemjuhatajale.

20. jaanuaril 1945. a.

Poola rahvas ei unusta kunagi, et ta sai vabaduse ja võimaluse taastada oma sõltumatu riiklik elu tänu Nõukogude relvade hiilgavatele võitudele ja tänu kangelaslike nõukogude võitlejate ohtralt valatud verele.

Rõõmupäevad, mida meie rahvas praegu Saksa ikkest vabanemise puhul läbi elab, tugevdavad veel enam kindlat sõprust meie rahvaste vahel.

2. K. Gottwaldi kõnest miitingul Bratislavas.

9. mail 1945. a.

Nõukogude Liidu rahvaste üleinimlikud pingutused etendasid otsustavat osa hitlerliku Saksamaa lüüasaamises. Punaarmee vabastas Tšehhoslovakkia vabariigi natslikust terrorist. Me oleme uhked selle üle, et sel triumfihetkel pangermanistliku imperialismi üle seisab meie vabariik ustava liitlasena õlg õla kõrval võiduka Nõukogude Liiduga, ja me kinnitame, et me ka edaspidi jääme ustavaks sellele vennalikule liidule, selleks et meie vabariigile ei võiks mitte kunagi enam korduda 1938. ja 1939. aasta.

3. G. Dimitrovi ettekandest Bulgaaria Töölispartei V kongressil.

19. detsembril 1948. a.

...Kõneldes 9. septembri üldrahvaliku ülestõusu võidust, peame veel kord rõhutama, et kõige suurem teene 9. septembri ülestõusu võidus ja meie kodumaa vabastamises Saksa fašistlikust ikkest kuulub kangelaslikule vennalikule Nõukogude vennasarmeele...

Rahvademokraatia ja rahvademokraatlik riik, nagu teada, said võimalikuks Saksa fašistlike jõudude purustamise tulemusena, Nõukogude Liidu ajaloolise võidu tagajärjel Teises maailmasõjas ja rahvusliku vabaduse ja sõltumatuse eest peetud rahvahulkade võitluse tulemusena, mis toimus töölisklassi juhtimisel.

4. Prantsuse Kommunistliku Partei Keskkomitee peasekretäri M. Thorezi esinemisest.

Prantsusmaa töörahvas teab, et Suure Isamaasõja ajal saksa ja jaapani imperialistide vastu võitis nõukogude rahvas endale igavese kuulsuse, päästis Prantsusmaa ja kogu inimkonna fašistlikust orjastamisest.

Küsimusi VII peatüki kordamiseks.

1. Iseloomustage Suure Isamaasõja peamisi perioode.
2. Kuidas avaldus Suure Isamaasõja aastail Kommunistliku Partei juhtiv ja organiseeriv osa?
3. Mis oli nõukogude rahva poolt tagalas sooritatud töökangelastegude allikaks?
4. Kuidas tekkis ja missugust osa etendas Suures Isamaasõjas partisaniliikumine?
5. Kuidas kujunes ja missugust tähtsust omas sõja-aastail Hitleri-vastane riikide koalitsioon eesotsas Nõukogude Liiduga?
6. Kuidas täitis Punaarmee oma vabastusmissiooni maailma rahvaste ees?
7. Missugused on nõukogude rahva poolt Suures Isamaasõjas saavutatud võidu põhjused ja tähtsus?

Mida lugeda.

A. Bek, Volokolamski maantee, Tallinn 1961.
S. Golubov, Kui kindlused ei alistu, I—III, Tallinn, 1959.
B. Gorbatov, Alistamatud, Tallinn, 1947.
E. Kazakevitš, Täht, Tallinn, 1949.
Kevad Oderil, Tallinn, 1951.
V. Nekrassov, Stalingradi kaevikuis, Tallinn, 1948.
B. Polevoi, Jutustus tõelisest inimesest, Tallinn, 1954.
K. Simonov, Elavad ja surnud, Tallinn, 1962.

NSV LIIT RAHVAMAJANDUSE SÕJAJÄRGSE TAASTAMISE JA EDASIARENDAMISE PERIOODIL (1945—1957).

§ 54. Põhjalikud muudatused rahvusvahelises olukorras pärast Teist maailmasõda.

Sotsialismi maailmasüsteemi kujunemine. Pärast sõja lõppu *muutus jõudude vahekord* maailma areenil põhjalikult *sotsialismi kasuks.* NSV Liidu mõju ja rahvusvaheline autoriteet kasvasid suuremaks kui kunagi varem. Enne sõda oli Nõukogude Liiduga diplomaatilistes suhetes 26 riiki, 1945. aastal aga 52 riiki. NSV Liidu sidemed teiste riikidega muutusid aktiivsemaks ja mitmekülgsemaks. Nüüd saadi kõiki maailmapoliitika suuremaid küsimusi edukalt lahendada ainult NSV Liidu osavõtul.

Nõukogude Liidu suur võit Isamaasõjas innustas rahvaid võitlusele oma vabanemise eest. *Kapitalistlikust süsteemist Euroopas langesid välja Albaania, Bulgaaria, Ida-Saksamaa, Jugoslaavia, Poola, Rumeenia, Tšehhoslovakkia ja Ungari.* Kommunistlike ja töölisparteide juhtimisel kukutas nende maade töörahvas kapitalistide ja mõisnike võimu, lõi rahvademokraatliku korra, mis kujutab endast proletariaadi diktatuuri üht vormi, ja asus ehitama sotsialismi. Nõukogude Liit kehtestas sõbralikud suhted rahvademokraatlike riikidega ning andis neile igakülgset abi. Nõukogude relvastatud jõudude viibimine nende riikide territooriumil ei võimaldanud sisemaisel kontrrevolutsioonil valla päästa kodusõda ega välisimperialistidel organiseerida sõjalist interventsiooni.

Aasias saavutas hiina rahvas Kommunistliku Partei juhtimisel võidu mõisnike ja kompradoorse kodanluse üle, kukutas Guomingdangi valitsuse ja võttis võimu enda kätte. 1949. aasta oktoobris moodustati Hiina Rahvavabariik. Hiina asus sotsialistlikule arenemisteele. Sotsialismi ehitamise teele asusid ka Korea Rahvademokraatlik Vabariik ja Vietnami Demokraatlik Vabariik.

Nii väljus sotsialism ühe maa raamidest ja muutus maailmasüsteemiks. Nõukogude Liit sõlmis rahvademokraatiamaadega sõpruse ja vastastikuse abistamise lepingud, mis kindlalt garanteerivad nende riiklikku sõltumatust ja iseseisvust. Sotsialistliku süsteemi maade vahel arenes laialdane kaubavahetus täieliku võrdsuse ja vastastikuse kasu alusel. Nõukogude Liit andis rahvademokraatiamaadele igakülgset majanduslikku abi rahvamajanduse taastamisel ja sotsialistlikul rekonstrueerimisel.

1949. aastal moodustasid Euroopa sotsialistlikud riigid majanduslike kogemuste vahetamiseks ning majanduse arendamise plaanide kooskõlastamiseks Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu.

Kapitalismi üldkriisi süvenemine. Sõja- ja sõjajärgsete aastate sündmuste tagajärjel kandis kapitalismisüsteem suuri kaotusi ning tema positsioonid nõrgenesid tunduvalt. Algas *kapitalismi üldkriisi teine etapp.*

Kapitalismi üldkriisi süvenemine on seotud monopolistliku kodanluse ja rahvahulkade vaheliste vastuolude edasise teravnemisega. Tõusis proletariaadi teadlikkus ja organiseeritus, aktiviseerus tema klassivõitlus, kasvasid ja tugevnesid kommunistlikud parteid ning suurenes nende mõju.

Sõjajärgseil aastail kujunes maailmas kaks ühiskondlik-poliitilist leeri — sotsialistlik, demokraatlik leer ja imperialistlik, demokraatiavastane leer.

Imperialistlik leer asus teostama uue maailmasõja vallapäästmise poliitikat. Peamine osa selle poliitika teostamisel kuulub Ameerika Ühendriikide imperialistidele, kes püüdlevad avalikult maailmavalitsemisele.

1949. aastal moodustasid Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa imperialistid agressiivse Põhja-Atlandi Liidu (NATO). Nad ajasid visalt Saksamaa lõhestamise poliitikat. Nende toetusel tekkinud Lääne-Saksa riik asus militariseerimise teele. 1950. aastal panid Ameerika Ühendriigid toime avalikke agressiooniakte — okupeerisid Hiina Rahvavabariigile kuuluva Taivani saare, provotseerisid relvastatud kokkupõrke Korea Rahvademokraatliku Vabariigi ja Lõuna-Korea vahel ning alustasid agressiivset sõda korea rahva vastu. Ameerika Ühendriikide imperialistid püüavad muuta Jaapanit uue sõja koldeks.

NSV Liidu võitlus rahu kindlustamise eest. Nõukogude inimeste kõige sügavamaks ja siiramaks sooviks oli rahu. Nõukogude valitsuse välispoliitika oligi suunatud sellele, et tagada kindel ning kestev rahu ja sõprus rahvaste vahel. Seda poliitikat teostades lähtus Nõukogude valitsus *erineva ühiskondliku süsteemiga riikide rahuliku kooseksisteerimise leninlikust põhimõttest* ja võitles kõrvalekaldumatult kõigi vaidlusaluste küsimuste reguleerimise eest läbirääkimiste teel, aatomirelva keelamise eest, tavalise relvastuse ja relvastatud jõudude vähendamise eest ning kaubanduslike ja kultuurisidemete igakülgse arendamise eest.

Aastail 1945—1948 vähendas Nõukogude Liit neli korda oma relvastatud jõudude koosseisu. Nõukogude väed viidi välja Bulgaaria, Hiina, Korea, Norra, Tšehhoslovakkia ja Jugoslaavia territooriumilt.

Nõukogude valitsus taotles järjekindlalt demokraatliku rahulepingu sõlmimist Saksamaaga ning Saksamaa taasühendamist ühtse, sõltumatu ja rahuarmastava riigina. Nõukogude Liit tegi ettepaneku kehtestada heanaaberlikud suhted Jaapaniga ja kirjutada temaga alla õiglane rahuleping, taotles otsustavalt sõja lõpetamist Koreas ja Vietnamis.

Rahvusvaheliste probleemide rahuliku reguleerimise eesmärgil oli Nõukogude Liit 1945. aastal Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni (ÜRO) üheks asutajaks ning alustas aktiivset ja visa võitlust rahu kindlustamise eest.

Nõukogude Liit toetas järjekindlalt koloniaalikke vastu võitlevaid rahvaid. Endiste koloniaalriikidega kehtestas NSV Liit kõige sõbralikumad suhted, abistas neid omakasupüüdmatult rahvusliku majanduse arendamisel ja sõltumatuse kindlustamisel.

Nõukogude Liidu rahupoliitikat toetasid otsustavalt noored sotsialistlikud riigid ja kapitalistlike riikide progressiivne üldsus. Koos nõukogude inimeste, aktiivsete rahuvõitlejatega lähevad sajad miljonid rahupooldamisliikumisest — inimkonna ajaloos kõige massilisemast ühiskondlik-poliitilisest liikumisest — osavõtjad. Agaralt osa võttes sellest liikumisest, kirjutasid nõukogude inimesed üksmeelselt alla *Stokholmi üleskutsele*, mis nõudis aatomirelva keelamist, ja Ülemaailmse Rahunõukogu üleskutsele sõlmida rahupakt NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Hiina, Inglismaa ja Prantsusmaa vahel.

KÜSIMUSI.

1. Missugused muudatused toimusid rahvusvahelises olukorras pärast Teist maailmasõda?
2. Missugused suhted kujunesid Nõukogude Liidu ja rahvademokraatiamaade vahel?
3. Missuguseid eesmärke taotlesid oma välispoliitikas imperialistliku leeri maad eesotsas Ameerika Ühendriikidega?
4. Miks vastab NSV Liidu rahupoliitika maailma kõigi rahvaste huvidele?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Nõukogude delegatsiooni ettepanekuist, mis esitati ÜRO Peaassambleele läbivaatamiseks 29. novembril 1946. a.

1. Rahvusvahelise rahu ja julgeoleku kindlustamise huvides ja vastavalt Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni eesmärkidele ja põhimõtteile tunnistab Peaassamblee vajalikuks relvastuse üldise vähendamise.
2. Relvastuse vähendamise otsuse elluviimine peab hõlmama esmajärgulise ülesandena aatomienergia sõjaliseks otstarbeks tootmise ja kasutamise keelamise.

3. Abinõude tarvituselevõtmise kindlustamiseks relvastuse vähendamise ja aatomienergia sõjaliseks otstarbeks kasutamise keelamise alal asutada Julgeolekunõukogu süsteemis eri määruse alusel tegutsev rahvusvaheline kontroll, milles tuleb ette näha eriliste inspektsiooniorganite loomine; selleks moodustada:

a) komisjon relvastuse vähendamise otsuse täitmise üle kontrolli teostamiseks ja

b) komisjon aatomienergia sõjaliseks otstarbeks kasutamise keelamise kohta käiva otsuse täitmise üle kontrolli teostamiseks.

4. Peaassamblee tunnistab vajalikuks, et kõik Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni liikmeks olevad riigid esitaksid andmed relvastatud jõudude ja relvastuse kohta, mis asuvad nende oma territooriumil, kusjuures need andmed tuleb esitada siis, kui Julgeolekunõukogu hakkab läbi vaatama ettepanekuid relvastuse üldise vähendamise kohta.

2. Rahukaitseseadus.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu, juhindudes Nõukogude rahuarmastava poliitika kõrgetest põhimõtetest, mille eesmärgiks on kindlustada rahu ja rahvaste sõbralikke suhteid, tunnistab, et ühe põlvkonna elu jooksul kahe maailmasõja viletsused läbielanud rahvaste südametunnistus ja õiglustunne ei saa leppida mõnede riikide agressiivsete ringkondade poolt tehtava sõjapropaganda karistamatusega, ning on solidaarne teise ülemaailmse rahupooldajate kongressi üleskutsega, mis väljendas kogu eesrindliku inimkonna tahet kuritegeliku sõjapropaganda keelamise ja hukkamõistmise suhtes.

Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu Ülemnõukogu otsustab:

1. Konstateerida, et sõjapropaganda, ükskõik missuguses vormis seda ka tehtaks, õõnestab rahuüritust, loob uue sõja ohu ja on selle tõttu üliraske kuritegu inimkonna vastu.

2. Isikud, kes on süüdi sõjapropagandas, anda kohtu alla ja mõista nende üle kohut kui suurte kriminaalkurjategijate üle.

NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi
esimees *N. Svernik.*
NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi
sekretär *A. Gorkin.*

Moskva, Kreml, 12. märtsil 1951. a.

§ 55—56. Tagasipöördumine rahuaegse elu juurde. Rahvamajanduse taastamine ja edasiarendamine.

Nõukogude Liidu üleminek rahulikule ülesehitustööle. Olid vaikinud Suure Isamaasõja viimased kogupaugud. Kätte jõudis kauaoodatud rahu. Nõukogude rahvas sai võimaluse tagasi pöörduda rahuaegse elu juurde ja jätkata sõja tõttu katkenud loovat tööd sotsialistliku ühiskonna kindlustamisel ja arendamisel.

Tuli ületada määratud raskused. Saksa fašistlikud röövvallutajad olid teinud Nõukogudemaale väga suurt kahju. Meie rahvas oli kaotanud sõja-aastail üle 20 miljoni inimese.

Meie kodumaale tekitatud üldine materiaalne kahju moodustas koos sõjakulutustega ja okupeeritud territooriumilt rahvamajandusest saadavate tulude ajutise kaotsiminekuga ligikaudu 2 triljonit 600 miljardit rubla (sõjaeelsetes hindades). Sõda pidurdas

meie maa edasiliikumist kommunismi poole vähemalt 10 aasta võrra.

Elanikkond tundis suurt puudust toiduainetest. Ei jätkunud tööstuskaupu. Miljonitel inimestel linnas ja maal puudus peavari.

Nõukogude rahvas, kes oli vastu pidanud rasketele katsumustele sõja-aastail, ei löönud kartma nende raskuste ees. Ta asus määratu energiaga rahvamajandust ja kultuuri taastama ning edasi arendama.

1945. aasta juunis algas Punaarmee demobiliseerimine. 1948. aasta märtsiks vähenes tema koosseis 11,4 miljonilt inimeselt 2,9 miljonile inimesele. Nõukogude riik ilmutas suurt hoolitsust demobiliseeritud sõjameeste suhtes. Neile anti rahalist toetust ja tehti kõik, et kindlustada neid töö ning korteriga. Miljonid fašistide juurde sunnitööle aetud nõukogude inimesed naasid kodumaale. 1945. aasta lõpuks oli tagasi tulnud ligikaudu 5 miljonit inimest.

Töölised ja teenistujad hakkasid jälle töötama 8 tundi päevas. Neile hakati jälle puhkust andma. Kaotati sõja-aastail sisseseatud kohustuslikud ületunnitööd.

1946. aasta veebruaris toimusid NSV Liidu Ülemnõukogu teise koosseisu valimised ning aasta pärast liidu- ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogude valimised. 1947. aasta lõpus ja 1948. aasta alguses valiti kohalikud töörahva saadikute nõukogud. Valimistest võttis osa peaaegu 100% valijaist, kes andsid üksmeelselt oma hääled kommunistide ja parteitute bloki kandidaatide poolt.

NSV Liidu Ülemnõukogu oma istungjärgul 1946. aasta märtsis valis NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja selle esimehe — N. M. Šverniku ning kinnitas NSV Liidu rahvamajanduse taastamise ja arendamise *neljanda viie aasta plaani* aastaiks 1946—1950. Uue viisaastaku põhiline majanduspoliitiline ülesanne seisis selles, et parandada sõja poolt löödud haavad, taastada tööstuse ja põllumajanduse sõjaeelne tase ning seejärel ületada see tunduvas ulatuses. Samuti oli ette nähtud ületada rahvatulu ja tarbimise sõjaeelne tase, taastada ja laiendada õppe- ja teaduslike asutuste ning kultuurikollete võrku jne. Kapitalimahutuste suurus nende ülesannete teostamiseks määrati kindlaks 250 miljardile rublale.

Rahvamajanduse taastamise ja edasiarendamise ülesande pidi Nõukogude Liit lahendama omaenda ressursside varal, vähimagi abita väljastpoolt. See nõudis riigi kõigi jõudude määratut pingutamist.

Töölisklassi töökangelaslikkus. Nõukogude rahva esirinnas sammus töölisklass. 1946. aastal algas ettevõtete kollektiivide üleliiduline võistlus viie aasta plaani ennetähtaegseks täitmiseks.

Initsiaatoreiks olid Kirovi-nimelise Makejevka metallurgiatehase töölised, Donbassi kaevurid, Orehhovo-Zujevo puuvillakombinaadi tekstiilitöölised, Põhja-Donetsi raudteelased ja teised eesrindlikud kollektiivid.

Ettevõtteis tekkis üha uusi algatusi. Laialdaselt levis metalli kiirlõikajate

liikumine. Selle liikumise algatasid Leningradi treial G. Bortkevitš ja Moskva treial P. Bõkov. Sõjajärgse viisaastaku nelja aasta jooksul täitis Pavel Bõkov 23 aastaülesannet.

Kupavna peenkalevivabriku töölised M. Rožneva ja L. Kononenko ning L. Korabelnikova ja F. Kuznetsov Moskva jalatsivabrikust «Pariižskaja Kommuna» algatasid liikumise tooraine ja materjalide kokkuhoidliku kasutamise ning üleplaanilise toodangu andmise eest selle kokkuhoiu arvel. Krasnõi Holmi tekstiilikombinaadi poolmeister Aleksander Tšutkihh tegi ettepaneku korraldada brigaadide võistlus ainult eeskujuliku kvaliteediga toodangu andmise eest. Vabriku «Proletarskaja Pobeda» (Moskva oblastis) insener F. Kovaljov uuris eesrindlaste kõige täiuslikumaid töömeetodeid, õpetas neid meetodeid teistele töölistele ning saavutas sel teel tööviljakuse tõusu vabrikus 20% võrra. Kõik need algatused levisid laialdaselt kogu riigis ja andsid häid tulemusi.

Kümned tuhanded kommunistlikud noored töötasid kangelaslikult tehaste, kaevanduste ja elektrijaamade taastamisel. Kommunistlik Noorsooühing võttis oma šefluse alla 15 iidse Vene linna — Novgorodi, Pihkva, Orjoli, Brjanski, Smolenski jt. taastamise.

Tööstuse taastamine ja edasiarendamine. Töölisi vallanud tööind ning Kommunistliku Partei ja Nõukogude riigi suur organiseerimistöö kindlustasid neljanda viisaastaku ülesannete eduka täitmise tööstuse alal.

1946. aasta jooksul jõuti tööstuslik tootmine põhiliselt reorganiseerida rahuaja toodangu väljalaskmiseks. Seoses sellega tuli ära teha suur töö tehnoloogiliste protsesside ümberkorraldamisel ja tööliste ümberõpetamisel. Paljud sõja ajal evakueeritud ettevõtted viidi vanadesse kohtadesse tagasi, seejuures jäid idas alles dubleerivad tehased.

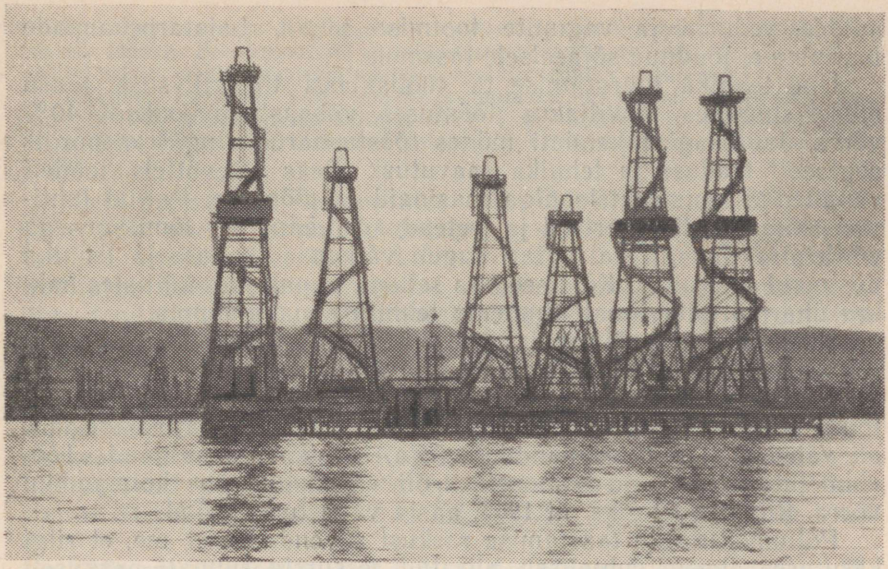
Tööstuse ümberkorraldamise raskustega kaasnes toodangu mõningane kahanemine 1946. aastal. Kuid juba 1947. aastast alates hakkas tööstuse toodang kiiresti kasvama ja 1948. aastal toodeti niisama palju kui 1940. aastal.

Hiiglaslikku tööd tööstuse taastamisel ja edasiarendamisel tehti vabariikides, mille territoorium oli sõja ajal vaenlase poolt okupeeritud. Neid vabariike abistas kogu Nõukogudemaa.

Okupandid olid peaaegu täielikult purustanud Ukraina tööstuse. Taastamistöödel oli siin tohutu ulatus. Juba 1947. aasta märtsis andis Dneprogess tööstuslikku voolu. Donbassi uputatud kaevandustest pumbati välja 650 miljonit kuupmeetrit vett, taastati 1300 km kaevanduskäike, taastati ja ehitati uuesti 284 põhikaevandust. Donbass muutus jälle riigi tähtsaimaks kivisöebasseiniks.

Neljanda viisaastaku jooksul taastati Ukrainas kõik purustatud ettevõtted ja loodi rida uusi ettevõtteid autode, mootorrataste, söekombainide jne. tootmiseks.

Varemetest kerkinud Valgevene tööstus andis 1950. aastal 15% võrra rohkem toodangut kui enne sõda. Viisaastaku jooksul ehitati siin uusi esmaklassilisi tehaseid: traktori-, auto-, jalgratta-, veduri- ja mitu tööpingitehast. Masinaehituse toodang

Aserbaidžaani NSV. Naftatornid Kaspia meres.

suurenes neljakordseks. Palju ettevõtteid ehitati Valgevenemaa lääneoblastites. Moldaavias taastati ja ehitati neljandal viisaastakul üle 600 ettevõtte.

Neljanda viisaastaku jooksul taastati uuel tehnilisel baasil tööstus Balti vabariikides, loodi uusi tööstusharusid, rajati sadu uusi käitisi. 1950. aastal andis Läti 3 korda, Eesti aga peaaegu 3,5 korda rohkem tööstustoodangut kui enne sõda. Koos tööstuse kasvuga kasvas Balti vabariikide töötajate sotsialistlik teadlikkus ja organiseeritus. Nõukogude Venemaa ja teiste vennasvabariikide töölisklassilt õppisid nad tööstuse ülesehitamise sotsialistlikke meetodeid.

Tööstus viisaastaku lõpul. Neljanda viisaastaku jooksul taastati ja ehitati ligi 6000 tööstusettevõtet. Tööstuse põhifondid olid 1950. aastal üle poolteise korra suuremad kui 1940. aastal. Uued metallurgiatehased ehitati Gruusias ja Usbekistanis, toruvaltsimistehased uues linnas Sumgaitis (Aserbaidžaanis) ja Nikopolis, autotehased Minskis ja Kutaisis. Aserbaidžaanis rajati suured naftatööndused Kaspia merele. Ehitati gaasijuhtmed Bakuu—Jerevan ja Bakuu—Tbilisi, mida nimetati «Sõpruse» trassiks, jne. 1950. aastal ületas tööstustoodangu maht 1940. aasta taseme 70% võrra.

Ometi jäi kapitaalehituse plaan täitmata, seda eriti mustmetallurgia ja elektrijaamade ehitamise osas. Täitmata jäi veo-

autode, vedurite ja vagunite tootmise plaan. Laiatarbekaupade tootmine ei jõudnud sõjaeelsele tasemele.

Uue tehnika juurutamise ja töölisklassi tööaktiivsuse tõusu alusel suurenes tööviljakus tööstuses viisaastaku jooksul 40% võrra. Ja ikkagi rakendati mõnes tööstusharus ning transpordis aeglaselt teaduse ja tehnika saavutusi. Reas ettevõtteis toodeti vananenud konstruktsiooniga masinaid ja tööpinke. Paljud juhtivad töötajad olid inertsed ja iseteadvad. Lääne ees lõmitamisega võitlemise lipu all halvustati sageli välismaa teaduse ja tehnika uusimaid saavutusi. Kõik see viis selleni, et paljudes käitistes hakkas üha märgatavamalt ilmnema tehniline mahajäämus.

Raske olukord põllumajanduses. Sõda oli tugevasti laostanud Nõukogudemaa põllumajandust. Külvipind oli vähenenud, saagikus langenud. 1945. aastal moodustas põllumajanduse kogutoodang ainult 60% 1940. aasta tasemest. Masina-traktoripark oli vähenenud ühe kolmandiku võrra, tehnika oli kulunud. Töövõimeline elanikkond kolhoosides oli vähenenud ühe kolmandiku võrra. Raskeks löögiks oli 1946. aasta väga tugev põud.

Põllumajanduse taastamise raskusi süvendas veel see, et riigi käsutuses olevad suhteliselt piiratud ressursid suunati peamiselt rasketööstuse ja transpordi taastamisele.

Nendes rasketes tingimustes algas põllumajanduse taastamine. Saksa okupatsiooni all olnud territooriumil taastati lühikese aja jooksul kolhoosid, masina-traktorijaamad ja sovhoosid. Sinna suunati traktoreid, autosid, põllutöömasinaid, kariloomi, seemnevilja ja loomasööta. Põua läbi kannatanud rajoonid said riigilt laenuks seemet ja toiduaineid, neile tehti suuri soodustusi põllumajandusmaksu tasumisel.

Erilist tähelepanu pöörati põllumajanduse materiaal-tehnilise baasi tugevdamisele. Kiiresti alustasid jälle tööd vanad traktoritehased ning ehitati uusi traktoritehaseid — Minskis, Rubtsovskis, Vladimiris ja Lipetskis. Aastail 1946—1950 sai põllumajandus 536 000 traktorit (15-hobujõulisteks ümberarvestatuna), 93 000 teraviljakombaini ja muid põllutöömasinaid.

Võeti tarvitusele abinõud kolhooside organisatsiooniliseks ja majanduslikuks kindlustamiseks. Neile anti tagasi ligemale 6 miljonit hektarit maad, mis oli neilt sõja ajal mitmesuguste organisatsioonide ja asutuste poolt ebaseaduslikult ära võetud. 1950-ndate aastate alguses viidi läbi kolhooside ühendamine: 254 000 väikese kolhoosi asemele loodi 93 000 suurt kolhoosi, kus suudeti tootlikumalt kasutada tehnikat, tagada suurem kaubalisus ja vähendada kulutusi administratiiv- ja juhtiva aparaadi ülalpidamiseks.

Kolhoosnike seas võttis hoogu sotsialistlik võistlus tehnika paremaks kasutamiseks, põllutööde eeskujuliku kvaliteedi, teravilja- ja tehniliste kultuuride kõrgete saakide ja loomakasvatuse produktiivsuse saavutamiseks. Altai krai Budjonnovskaja masina-traktorijaama kombainer S. Pjatnitsa, Krasnodari krai

Mihhailovskaja masina-traktorijaama traktoribrigaadi brigadir I. Šatski, Tšernigovi oblasti Berezznjanskaja masina-traktorijaama masinist N. Berdjuk ja paljud teised mehhanisaatorid näitasid eeskuju tehnika kasutamisel.

Kõrgete näitajate eest võistluses autasustati aastail 1948—1950 ligemale 200 000 põllumajandustöötajat NSV Liidu ordenite ja medalitega, peaaegu 6000 inimest aga tunnistati sotsialistliku töö kangelase nimetuse väärilisteks.

Kuid enamikus kolhoosides oli tööviljakus madal. Selle põhjuseks olid sõja poolt tekitatud raskused, tootmise mittekülladane mehhaniseeritus, kolhoosnikute vähene materiaalne huvitatus ühiskondliku tootmise suurendamise vastu: suure osa oma toodangust müüsid kolhoosid riigile madalate varumishindade eest. Tulud vilja, kartuli ja loomakasvatussaaduste müügist olid väikesed ja kolhoosnikud said normipäevade eest äärmiselt vähe produkte ning raha. Tõsiseks piduriks põllumajandussaaduste tootmise suurendamisel oli kolhoositootmise ülemäära tsentraliseeritud planeerimine. Kolhoosidele kirjutati ülaltpoolt ette, missuguseid põllumajanduskultuure nad peavad külvama, kusjuures sageli ei arvestatud ei mullastiku- ega klimaatilisi tingimusi.

Kõik see viis selleni, et viie aasta plaani ülesanded teravilja tootmise ja ka loomakasvatuse alal jäid täitmata. Parem oli olukord tehniliste kultuuride osas. Puuvilla ja suhkrupeedi kõrged varumishinnad äratasid kolhoosides ja kolhoosnikes suurt materiaalset huvi nende kultuuride suurema kasvatamise vastu.

Neljanda viisaastaku jooksul teostati põllumajanduse sotsialistlik ümberkorraldamine Balti vabariikides, Moldaavias ning Ukraina ja Valgevenemaa lääneoblastites.

Rahva elatustaseme tõus. Pärast sõda hakkas rahva elatustase tõusma. 1947. aasta lõpul kaotati kaardisüsteem toidu- ja tööstuskaupade jaotamisel ning neid hakati kauplustes vabalt müüma. Samal ajal viidi läbi rahareform, mis tugevdas rubla ostujõudu. Viisaastaku kestel alandati kolmel korral kaupade hindu.

Kasvas rahvatulu (1950. aastal oli see 64% võrra suurem kui 1940. aastal), tõusis tööliste ja teenistujate töötasu. Suurenesid riigi kulutused toetuste maksmiseks sotsiaalkindlustuse korras, pensionideks, paljulapseliste ja üksikute emade abistamiseks, elanikkonna meditsiiniliseks teenindamiseks jne. 1950. aastal kulutas riik nendel eesmärkidel 120 miljardit rubla — kolm korda rohkem kui 1940. aastal.

Tuhast ja varemeist kerkisid uuesti sajad linnad ja tuhanded asulad. Hiiglasliku lahingu ajal maani mahapõletatud ja täiesti purustatud Stalingrad ehitati uuesti üles ilusamana ja heakorrastatumana kui enne sõda. Tundmatuseni muutus Nõukogude Ukraina pealinna Kiievi ja Valgevenemaa pealinna Minski ilme. Need taastati ja nad muutusid Nõukogudemaa ilusamateks linnadeks.

Viie sõjajärgse aasta jooksul taastati ja ehitati linnades üle 100 miljoni m² elamispinda, maal aga 2,7 miljonit elumaja. Sellele vaatamata tundis elanikkond teravat korteripuudust.

Seega saavutati ühe viisaastaku jooksul tööstuse sõjaeelne tase ja isegi ületati see tunduvalt. Kommunistliku Partei juhtimisel oli nõukogude rahvas korda saatnud silmapaistva kangelasteo.

KÜSIMUSI.

1. Missugune oli Nõukogude Liidu olukord üleminekul rahuaegsele ülesehitustööle?
2. Missugused abinõud võttis Nõukogude riik tarvitusele seoses sõja lõppemisega ja rahulikule ülesehitustööle üleminekuga?
3. Missugused uued sotsialistliku võistluse vormid tekkisid neljandal viisaastakul? Mida saavutas nõukogude rahvas viisaastaku jooksul?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Saksa fašistlike röövvallutajate kuritegude kindlakstegemise ja uurimise Erakorralise Riikliku Komisjoni teadaandest.

Saksa fašistlikud röövvallutajad purustasid ja põletasid täielikult või osaliselt 1710 linna ning üle 70 000 asula ja küla, põletasid ja purustasid üle 6 miljoni hoone ning jätsid peavarjuta ligemale 25 miljonit inimest...

Saksa fašistlikud röövvallutajad purustasid 31 850 tööstusettevõtet, kus töötas ligi 4 miljonit töölist...

Nad purustasid 65 000 kilomeetrit raudteeliine, 4100 raudteejaama, 36 000 posti- ja telegraafiasutust, telefonijaama ja muid sideasutusi.

Nad hävitasid või purustasid 40 000 haiglat ja muud raviasutust, 84 000 kooli, tehnikumi, kõrgemat õppeasutust ja teadusliku uurimise instituuti ning 43 000 avalikku raamatukogu.

Nad laostasid ja riisusid paljaks 98 000 kolhoosi, 1876 sovhoosi ja 2890 masina-traktorijaama...

(«Izvestija», 13. septembril 1945. a.)

2. Varemetest tõusnud.

Smolenski linna Täitevkomitee esimehe ettekandest. Mai 1962. a.

Iidne Vene linn Smolensk, mis oli okupantide käes 2 aastat ja 40 päeva, kujutas endast varemete räga, mille vahel olid varjupaiga leidnud ligi 22 000 nälginud ja fašistide poolt vaevatud inimest — 15 protsenti sõjaeelsest elanike arvust. Kõik, mis oli loodud sajandite vältel, mida smolenskslased olid ehitanud nõukogude võimu aastail, tegi vaenlane halastamatult maatasa. Linnas hävitati täielikult 6550 elamut — 82 protsenti hooneist ja 93 protsenti elamufondist. Purustatud olid kõik tööstusettevõtted, kommunaalelektrijaamad, raudteesõlm koos raudteejaamaga, veevärk, õppeasutuste ja haiglate hooned. Parkides ja aedades oli maha raiutud põliseid puid.

Raske on kirjeldada pilti: suitsevad ahervaremed, tuhapilved, mida tuul lagedaks põletatud aladel laiali kannab. Öösiti ulus tuul põlenud hoonete terveks jäänud korstnais. Õigust öelda, linna ei olnudki.

Paljudele näis tollal, et kulub aastakümneid, enne kui hitlerlike röövvallutajate poolt purustatud ja laastatud Smolensk ja Smolenski oblast jälle jalad alla saavad. Kuid skeptikute ja nõrgausuliste arvestused ei osutunud õigeks... nõukogude inimesed käärisid käised üles ja asusid purustatut taastama...

Tuhandeid inimesi — töölisi, teenistujaid, arste, õpetajaid, teadlasi, vastutavaid töötajaid — läks pärast tööpäeva lõppu labidate ja kangidega tänavaid puhastama, varemeid lammutama ja elamuid püstitama.

Oma ennastsalgavas töös linna taastamisel tundsid Smolenski tööinimesed pidevalt meie maa idapoolsete oblastite elanikkonna määratut toetust ja seltsimehelikku abi.

Idapoolsetest piirkondadest tuli Smolenskimaale ehitusmaterjale, koduse majapidamise tarbeid, raamatukogusid, haiglate ja koolide sisustust, mitmesuguste põllumajanduslike kultuuride seemneid, kariloomi, inventari jne. Smolensklasi tulid taastamisel ja ehitamisel abistama kogenud partei-, nõukogude ja majandustöötajad.

Varemete asemele kerkisid tehaste ja vabrikute korpused, ilusad mugavad elamud. Üksnes ajavahemikus 1946. aastast 1950. aastani anti oblastis ekspluatatsiooni 1 300 000 ruutmeetrit elamispinda. Peale selle ehitas elanikkond ise riikliku krediidi abil linnades ja töölisasulais 250 000 ruutmeetrit elamispinda.

Kuid smolensklased ei taastanud lihtsalt oma linna majandust. Vabrikud ja tehased sisustati uusima tehnikaga...

Üheaegselt tööstuse, kommunaalmajanduse ja linnatranspordi taastamisega käis koolide, instituutide, haiglate ja kultuuriasutuste taastamine...

Küsimusi VIII peatüki kordamiseks.

1. Kuidas mõjus sotsialismi maailmasüsteemi kujunemine Nõukogude Liidu välispoliitilisele olukorrale?
2. Missugused tegurid soodustasid NSV Liidu rahvamajanduse kiiret taastamist pärast sõda?
3. Milles seisid põllumajanduse mahajäämuse põhjused sõjajärgseil aastail?

Mida lugeda.

J. Bondarev, Vaikus, Tallinn, 1965.
B. Galin, Donbassis, Tallinn, 1950.
D. Granin, Otsijad, Tallinn, 1957.
G. Gulia, Kevad Sakeenis, Tallinn, 1949.
E. Kazakevitš, Maja väljaku ääres, Tallinn, 1958.
V. Ketlinskaja, Meie elu päevad, Tallinn, 1959.
V. Lācis, Uuele rannale, Tallinn, 1954.
M. Šolohhov, Inimese saatus, Tallinn, 1958.

SOTSIALISTLIKU ÜLESEHITUSTÖÖ LÕPULEVIIMINE. SOTSIALISMI TÄIELIK JA LÕPLIK VÕIT NSV LIIDUS (1951—1958).

§ 57. Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika aastail 1951—1958.

NSV Liidu koostöö sotsialismileeri maadega. Ajavahemikul 1951—1958 viis meie maa täielikult lõpule sotsialismi ehitamise ja lõi vajalikud eeldused üleminekuks kommunismi laiahaardelisele ehitamisele. Need edusammud saavutas nõukogude rahvas väga keerukas rahvusvahelises olukorras. Imperialistid püüdsid mitmel korral valla päästa kolmandat maailmasõda. Kuid Nõukogude Liit, keda toetasid kõik sotsialismileeri maad, ajas oma järjekindla rahuarmastava poliitikaga sõjaõhutajate plaanid nurja ja sundis neid taganema.

Väljendades kõigi nõukogude inimeste tahet säilitada rahu rahvaste vahel, *võttis NSV Liidu Ülemnõukogu 1951. aasta märtsis vastu «Rahukaitseseaduse»*, millega sõjapropaganda kuulutati kõige rängemaks kuriteoks inimkonna vastu.

Üks Nõukogude välispoliitika tähtsamaid suundi oli hoolitsemine *sotsialismileeri maade ühtsuse* igakülgse tugevdamise eest ja nende vahel vennaliku koostöö arendamise eest. Laialdaselt arenesid vastastikuselt kasulikud kaubandussuhted, tehniliste ja tootmisalaste kogemuste vahetamine, abi tööstusettevõtete ehitamisel ning kaadri ettevalmistamine mitmesuguste rahvamajandusharude jaoks.

1955. aastal aitas Nõukogude Liit Euroopa ja Aasia sotsialistlikke riike ligi neljasaja tööstusettevõtte ehitamisel ja andis neile soodsatel tingimustel pikaajalisi krediite 21 miljardi rubla ulatuses.

Arendades majanduslikku koostööd, hakkasid sotsialismileeri maad vastastikku *koordineerima oma rahvamajanduse plaane* ja laiemalt praktiseerima rahvusvahelist tööjaotust. NSV Liidu ja sotsialismimaade koostöö ning vastastikuse abi ilmekaks näiteks

on ühine töö aatomienergia rahuotstarbelise kasutamise alal.

Lääne kapitalistlike suurriikide agressiivse poliitika ja sotsialismileeri vastu suunatud sõjaliste blokkide loomise tõttu olid NSV Liit ja teised vennalikud maad sunnitud liituma ühise kaitse eesmärgil. 1955. aasta mais sõlmisid Nõukogude Liidu ja teiste Euroopa sotsialismimaade delegatsioonid Varssavis *sõpruse, koostöö ja vastastikuse abistamise lepingu.* Kallaletungi korral ühele Varssavi lepingu osalistest maadest kohustusid teised maad viivitamatult osutama sellele igakülgset abi. Loodi *Varssavi lepingule* allakirjutanud riikide relvastatud jõudude ühine väejuhatus.

Erinevalt imperialistlike riikide sõjalistest blokkidest on Varssavi leping avatud teistele sellega ühineda soovivatele maadele, olenemata nende ühiskondlikust ja riiklikust korrast. Kui sõlmitakse üleeuroopaline kollektiivse julgeoleku leping, muutub Varssavi leping kehtetuks.

NSV Liidu- ja sotsialismimaade vahel on regulaarselt toimunud partei- ja valitsusdelegatsioonide vahetamised. Nende läbirääkimiste tulemusena on poliitilised, majanduslikud ja kultuurisidemed ning sõpruse ja proletaarse solidaarsuse suhted veelgi tugevnenud.

Sotsialismimaade edasise ühtekoondumise seisukohalt oli suur tähtsus Nõukogude valitsuse deklaratsioonil 30. oktoobrist 1956. a. Selles rõhutatakse, et NSV Liidu ja teiste sotsialistlike riikide sõpruse ja koostöö kõikumatuks alusmüüriks on täielik võrdõiguslikkus, territoriaalse puutumatuse austamine ja siseasjadesse mittevahelesegamine.

Sotsialismileeri maade ühtsus on rahu ja rahvaste julgeoleku säilitamise võimas tegur.

Suhete ja koostöö laienemine NSV Liidu ja kolonialismist vabanenud maade vahel. Nõukogude valitsuse välispoliitika tähtsaimate tulemuste hulka aastail 1951—1958 kuulub *NSV Liidu sidemete laienemine ja sõprussuhete kujunemine Aasia ja Aafrika rahvastega,* kes on heitnud endalt kolonialismiikke ja asunud iseseisva arenemise teele. Nõukogude Liit aitab kaitsta nende rahvaste riiklikku sõltumatust imperialistide arvukate kallaletungide eest, püüab neil aidata kiiremini likvideerida kolonialismi rasket pärandit ning luua eeldused majanduse ja kultuuri hoogsaks tõusuks. NSV Liit võimaldab endistele koloniaalmaadele pikaajalist krediiti soodsatel tingimustel, annab neile tehnilist abi tööstusettevõtete ehitamisel, teostab nende jaoks geoloogilisi uurimisi ja projekteerimistöid, varustab neid kaasaegsete masinate ja seadmetega, aitab neil ette valmistada oskustööliste, inseneride ja tehnikute rahvuslikku kaadrit.

Seda suurt abi osutab NSV Liit dikteerimata poliitilisi või muid tingimusi, mis riivaksid arenevate maade suveräänsust. Seega on NSV Liidu talitusviis täielikuks vastandiks Ameerika Ühendriikide

ja teiste koloniaalriikide «abile», mille eesmärgiks on vabanenud Aafrika ja Aasia maid majanduslikult uuesti orjastada.

NSV Liidu võitlus rahvusvahelise pinevuse lõdvenemise eest. Imperialistlikud suurriigid eesotsas Ameerika Ühendriikidega kartsid jõudude vahekorra edasist muutumist sotsialismi kasuks. Et seda takistada, kiirendasid nad võidurelvastumist, aktiviseerisid «külma sõda», korraldasid provokatsioone sotsialistlike maade vastu ja tugevdasid võitlust rahvusliku vabadusliikumise vastu.

Nõukogude valitsus võttis tarvitusele energilised abinõud, et likvideerida rahvusvahelist pinevust tekitavaid Teise maailmasõja tagajärgi. 1955. aastal kirjutati NSV Liidu algatusel alla rahulepingule Austriaga. Selle lepingu järgi viidi Austriast välja kõik välismaa väed, Austria sai nüüd võimaluse areneda sõltumatu demokraatliku riigina, kes teostab püsiva neutraliteedi poliitikat. Nõukogude Liit seadis sisse diplomaatilised suhted Saksa Föderatiivse Vabariigi ja Jaapaniga.

1955. aasta keskpaiku oli rahvusvaheline pinevus mõnevõrra lõdvenenud. See võimaldas kokku kutsuda NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide, Inglismaa ja Prantsusmaa valitsusjuhtide konverentsi Genfis. Nelja suurriigi juhid vahetasid arvamusi rahvusvaheliste suhete kõige tähtsamate probleemide üle ja deklareerisid oma valmisolekut aidata kaasa pinevuse lõdvendamisele. Kuid üksnes Nõukogude Liit kinnitas seda avaldust praktiliste tegudega.

Nõukogude valitsus pani ette sõlmida rahuleping mõlema Saksa riigiga, viia Saksamaa territooriumilt välja kõik välismaa väed ja anda Lääne-Berliinile vabalinna staatus. Nõukogude Liit asus seisukohale, et kahe erineva ühiskondliku korraga Saksa riigi olemasolu tingimustes võib nende ühinemine toimuda vaid Saksa Demokraatliku Vabariigi ja Saksa Föderatiivse Vabariigi vahelise kokkuleppe alusel.

Rahu kindlustamise eesmärgil likvideeris Nõukogude Liit oma algatusel sõjalised baasid Hiina (Port Artur) ja Soome (Porkkala-Udd) territooriumil.

Nõukogude valitsus tegi suuri jõupingutusi desarmeerimise ja tuumarelva keelamise probleemi lahendamiseks. Püüdes saavutada võimalikult kiiret kokkulepet neis küsimustes, nõustus meie maa läänеriikide paljude ettepanekutega. Kuid Ameerika Ühendriigid, Inglismaa ja Prantsusmaa ei soovinud desarmeeruda ja loobusid ise ettepanekutest, mis nad varem olid teinud. Nõukogude valitsus asus ühepoolselt oma relvastatud jõudude vähendamisele. Aastail 1955—1958 vähendas ta nende arvulist koosseisu enam kui 2 miljoni mehe võrra. Kuid imperialistlikud riigid ei järgnenud NSV Liidu eeskujule.

1958. aasta kevadel võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu julge otsuse aatomi- ja vesinikurelva katsetuste ühepoolse lõpetamise kohta ja pöördus Ameerika Ühendriikide ja Inglismaa par-

lamendi poole üleskutsega võtta tarvitusele samasugused abinõud. Lääneriigid ei toetanud seda õilsat üleskutset. Maailma rahvad veendusid üha enam selles, et ainult Nõukogude Liit ja teised sotsialistlikud maad soovivad siiralt desarmeerimist ja tahavad alatiseks kõrvaldada hävitava termotuumasõja ohu.

Nõukogude valitsus astus järjekindlalt välja majanduslike ja kultuurisidemete arendamise eest kapitalistlike maadega, isiklike kontaktide eest riigitegelaste vahel, mitmesuguste delegatsioonide laialdase vahetamise ja turismi arendamise eest.

Nõukogude Liit võitles visalt erineva ühiskondliku korraga riikide *rahuliku kooseksisteerimise* eest, püsiva rahu eest rahvaste vahel. See poliitika suurendas veelgi enam Nõukogudemaa autoriteeti kogu progressiivse inimkonna silmis.

KÜSIMUSI.

1. Iseloomustage uut tüüpi rahvusvahelisi suhteid, mis kujunesid sotsialismileeri maade vahel?
2. Milles seisab põhimõtteline erinevus Varssavi lepingu ja imperialismileeri maade sõjaliste blokkide vahel?
3. Millist abi andis Nõukogude Liit kolonialismist vabanenud maadele?
4. Millised faktid annavad tunnistust Nõukogude valitsuse järjekindlast võitlusest sõja ärahoidmise ja rahu kindlustamise eest?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. NSV Liidu valitsuse deklaratsioonist Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide vahelise sõpruse ning koostöö arendamise ja edasise tugevdamise aluste kohta.

30. oktoobril 1956. a.

Sotsialistlike rahvuste suure sõprusliidu maad, keda ühendavad sotsialistliku ühiskonna ehitamise ühised ideaalid ja proletaarse internatsionalismi printsiibid, saavad rajada oma vastastikuseid suhteid üksnes täieliku võrdõiguslikkuse, territoriaalse puutumatuse, riikliku sõltumatuse ja suveräänsuse austamise ning üksteise siseasjadesse mittevahelesegamise printsiipidele.

See mitte ainult ei välista, vaid just vastupidi, eeldab sotsialistlike sõbralike maade vahel tihedat vennalikku koostööd ja vastastikuse abi andmist majanduse, poliitika ja kultuuri alal.

Sellel baasil kujunes pärast Teist maailmasõda ja fašismi purustamist välja, tugevnes ja näitas oma suurt elujõudu rahvademokraatlik kord, mis tekkis reas Euroopa ja Aasia maades.

Uue korra väljakujunemise ja ühiskondlike suhete põhjalike revolutsiooniliste ümberkorralduste protsessis esines palju raskusi, lahendamata ülesandeid ja otseseid vigu, ka sotsialistlike maade vastastikustes suhetes; esines üleastumisi ja vigu, mis kahjustasid võrdõiguslikkuse printsiipi sotsialistlike riikide vahelistes suhetes.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XX kongress mõistis täie otsustavusega hukka need üleastumised ja vead ning püstitas ülesande: Nõukogude Liidul viia oma suhetes teiste sotsialistlike maadega järjekindlalt ellu rahvaste võrdõiguslikkuse leninlikke printsiipe...

2. Saksa kirjaniku Bertolt Brechti poolt temale rahvusvahelise Lenini preemia kätteandmisel peetud kõnest.

Nõukogude Liidu, selle imepärase riigi hämmastavate korralduste hulka kuulub iga-aastaste autasude andmine üldise rahu eest võitlejatele. Selline autasu näib mulle kõrgeima ja austavaimana kõigist praeguse aja võimalikest autasudest. Ükskõik mida ka rahvastele ei sisendataks, nad teavad: rahu — see on alfa ja oomega, see on inimkonna hüvanguks suunatud igasuguse tegevuse, igasuguse loomingu, kõikide kunstide, kaasa arvatud ka elamise kunsti eluline alus...

Kapitalistlikus ühiskonnas sõdivad inimesed kogu oma elu jooksul üksteisega olelusvõitluses. Vanemad võitlevad laste elu eest, lapsed päranduse saamise eest. Väikekaupmees sõdib oma poe kasu pärast teise väikekaupmehega, ja nad mõlemad võitlevad suurärimehe vastu. Kõik võitlevad: talupoeg linlasega, õpilased õpetajaga, rahvas ülemustega, vabrikud pankadega, kontsernid kontsernidega. Kuidas võiksid siis niisugustes tingimustes sõjad olemata olla!

Need rahvad, kes on saavutanud õnne majandada sotsialistlikult, on sattunud rahu suhtes kadestamisväärsesse olukorda. Sotsialismi ajal muutuvad inimeste tegevuse ajendid rahumeelseteks. Võitluse asemel, milles kõik on kõigi vastu, on siin kõigi võitlus igaühe eest...

(«Pravda», 26. mail 1955. a.)

§ 58. Partei- ja riigielu leninlike normide taastamine. Viienda viie aasta plaani täitmine.

Viienda viisaastaku algus. 1952. aasta oktoobris toimus NLKP XIX kongress. Kongress kuulas ära ja arutas läbi Keskkomitee aruande, kinnitas partei uue põhikirja ja võttis vastu otsuse nimetada parteid Üleliidulise Kommunistliku (bolševike) Partei asemel edaspidi *Nõukogude Liidu Kommunistlikuks Parteiks (NLKP).*

Kongress kinnitas NSV Liidu rahvamajanduse arendamise *viienda viie aasta plaani* direktiivid aastaiks 1951—1955. Neis oli ette nähtud sotsialistliku tööstuse edasine võimas kasv (70% võrra), eriti rasketööstuse osas, mille toodang pidi suurenema 80% võrra. Suur tõus oli ette nähtud ka põllumajanduses.

Edukalt kulges võitlus viie aasta plaani täitmise eest tööstuses. Hoogsalt arenes Kuibõševi ja Volgogradi, maailma suurimate hüdroelektrijaamade ehitamine Volgal ning Kahhovka hüdroelektrijaama ehitamine Dnepril. 1952. aasta mais jõudis lõpule V. I. Lenini nimelise Volga—Doni laevatatava kanali ehitamine. Nõukogudemaa sai veetee, mis ühendas viis merd: Valge, Balti, Kaspia, Musta ja Aasovi merd.

Olukord põllumajanduses jäi aga endiselt raskeks. Teravilja tootmine jäi maha riigi vajadustest. Kariloomade arv ei küündinud sõjaeelsele tasemele. Oli palju mahajäävaid kolhoose ja sovhoose. Seda ei põhjustanud mitte ainult sõjast tingitud raskused, vaid ka tõsised vead põllumajanduse juhtimisel.

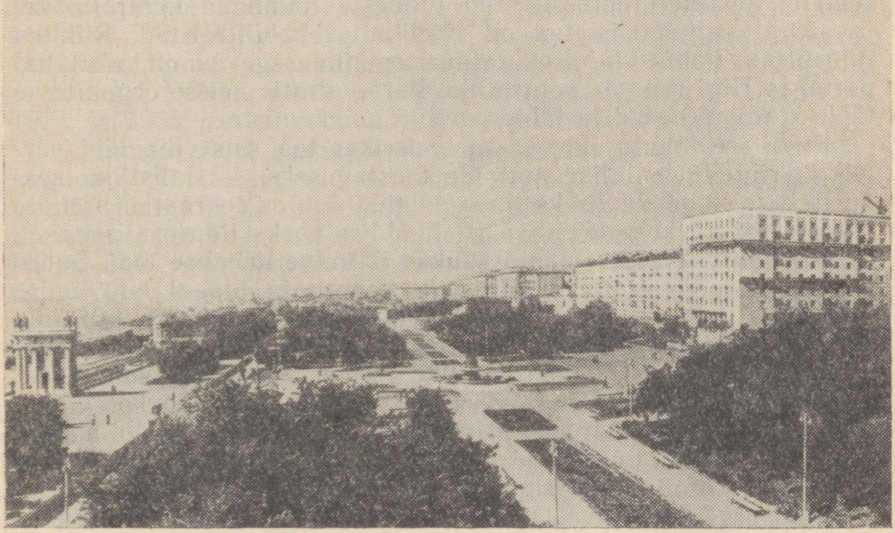
Stalini isiku kultuse negatiivne mõju andis end üha rängemini

tunda kõigil elualadel. Sõjajärgseil aastail rikkus Stalin järjest rohkem partei- ja riigielu leninlikke norme, juhtimise kollektiivsuse põhimõtteid. Pärast ÜK(b)P XVIII kongressi möödus üle 13 aasta, enne kui tuli kokku partei järjekordne, XIX kongress. Keskkomitee pleenumeid lakati faktiliselt kokku kutsumast.

Jätkusid sotsialistliku seaduslikkuse jämedad rikkumised. Nii fabritseeriti 1949. a. niinimetatud «Leningradi süüasi» ja põhjendamatute repressioonide ohvriks langesid silmapaistvad parteitöötajad: Keskkomitee Poliitbüroo liige N. A. Voznessenski, partei Keskkomitee sekretär A. A. Kuznetsov, Vene NFSV Ministrite Nõukogu esimees M. I. Rodionov, paljud Leningradi partei- ja nõukogude töötajad.

Partei- ja riigielu ümberkorraldamine leninlike normide alusel. 1953. a. võttis Kommunistlik Partei kindla kursi leninlike printsiipide taastamisele partei- ja riigielus. Sellele aitas kaasa väliskapitali huvides Nõukogude riigi õõnestamise eesmärgil tegutsenud poliitilise avantüristi Beria kuritegeliku partei- ja riigivastase tegevuse paljastamine pärast J. V. Stalini surma (1953. aasta märtsis). 1953. aasta juulis toimunud NLKP Keskkomitee pleenum heitis Beria parteist välja ning detsembris mõistis Nõukogude kohus selle paadunud kurjategija ja tema käsilased surma mahalaskmise läbi.

NLKP Keskkomitee juulipleenum andis parteile suuna pidada

Taastatud Stalingrad (nüüd Volgograd).

rangelt kinni Lenini poolt väljatöötatud partei- ja riigielu juhtimise printsiipidest. Pleenum rõhutas, et *parteilise ja riikliku juhtimise kõrgeimaks printsiibiks on selle kollektiivsus.*

Pärast seda hakati regulaarselt kokku kutsuma NLKP Keskkomitee pleenumeid, kus arutati ja otsustati kõige tähtsamaid partei- ja riigielu küsimusi. Pleenumite vaheajal töötas süstemaatiliselt Keskkomitee Presiidium kui kollektiivse juhtimise organ.

Suurt tööd tegid partei- ja riigielu leninlike normide taastamisel kohalikud parteiorganisatsioonid. Tugevnes partei side rahvaga.

Tunduvalt paranes nõukogude töö. Nad hakkasid süstemaatiliselt läbi viima oma istungjärke ning arutama ja lahendama majandusliku ja kultuurialase ehitustöö küsimusi. Nõukogude rahvasaadikud andsid valijatele regulaarselt aru. Nõukogude töösse tõmmati üha laiemaid töötajate hulki nõukogude komisjonide ja sektsioonide kaudu. *Laienesid liiduvabariikide õigused* majandusliku ja kultuurialase ehitustöö juhtimisel.

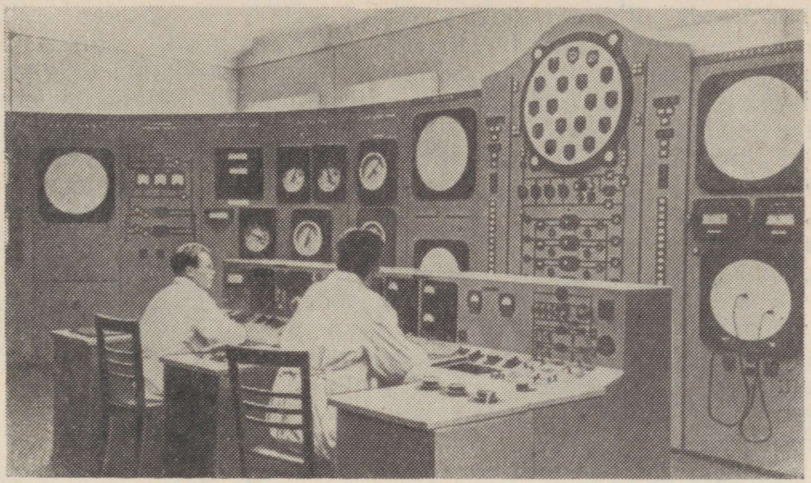
Isikukultuse olukorras esinenud karjuvaks faktiks oli olnud toores vägivald rea meie maa väikerahvaste kallal. Suure Isamaasõja ajal võeti neilt rahvusriiklus ja nad asustati ümber kaugematesse piirkondadesse. See ebaõiglus tehti heaks. Balkaarid, tšetšeenid, ingušid, karatšajevlased ja kalmõkid toodi kodupaikadesse tagasi, taastati nende rahvuslik nõukogude riiklus ja neile anti vajalikku materiaalset abi.

Partei ja valitsus võtsid tarvitusele otsustavad abinõud *sotsialistliku seaduslikkuse* tugevdamiseks. On läbi viidud varasematel aastatel represseeritud inimeste toimikute kontrollimine ja süütult süüdimõistetud on täielikult rehabiliteeritud. Riikliku julgeoleku, kohtu- ja prokuratuuriorganite tegevus on allutatud partei ja riigi rangele kontrollile. Partei saatis neisse organitesse tööle kindlameelseid ja läbiproovitud kommuniste.

Kogu see tohutu suur ja tulemusrikas töö, mis viidi läbi partei- ja riigielu leninlike normide taastamiseks, sotsialistliku seaduslikkuse tugevdamiseks ja sotsialistliku demokraatia arendamiseks, sai nõukogude rahva poolt üldise heakskiidu osaliseks.

Viienda viie aasta plaani edukas täitmine tööstuse alal. Suure tööentusiasmiga võitles töölisklass viie aasta plaani elluviimise eest. Tänu tema kangelaslikule tööle oli viisaastaku lõpuks käiku lastud üle kolme tuhande suurettevõtte. Tööstustoodang suurenes 85% võrra plaanis ettenähtud 70% asemel. Suuri edusamme saavutati elektrifitseerimise alal. Hakkasid tööle Kahhovka, Gorki, Narva ja teised hüdroelektrijaamad. Tööstusliikku voolu hakkas andma Kuibõševi hüdroelektrijaama esimene agregaat. Nõukogude teaduse ja tehnika eriti suureks saavutuseks oli maailma esimese aatomienergial töötava tööstusliku elektrijaama käikulaskmine 1954. aastal.

Viiendal viisaastakul ehitati üle 3000 km uusi raudteid, rohkem

Maailma esimese aatomielektrijaama peajuhtimispult.

kui 2000 km raudteid elektrifitseeriti, suurendati vanade raudteede läbilaskevõimet. Siiski oli raudteetransport tehnilises suhtes veel maha jäänud, seda teenindasid peamiselt ebaökonoomsed auruvedurid, vähe võeti kasutusele elektri- ja diiselvedureid.

Võitlus mahajäämuse likvideerimise eest põllumajanduses. Põllumajandus jäi tunduvalt maha kiiresti arenevast tööstusest. Põllumajandussaaduste tootmise tase ei rahuldanud meie maa vajadusi. NLKP Keskkomitee 1953. aasta septembripleenum arutas põllumajanduse mahajäämuse põhjusi ja abinõusid sellest ülesaamiseks. Põllumajanduse taseme tõstmise küsimust arutati ka 1954. ja 1955. aastal peetud NLKP Keskkomitee pleenumitel.

Põllumajanduse mahajäämuse põhjuseks oli asjaolu, et Nõukogude riigil ei olnud varem võimalik eraldada vajalikke ressursse nii tööstuse kui ka põllumajanduse üheaegseks kiiretempoliseks arendamiseks. Tugevasti andsid end tunda sõja tagajärjed. Aga ka tõsised vead põllumajanduse juhtimisel etendasid siin oma osa. Võeti tarvitusele tähtsaid abinõusid kolhooside ja sovhooside tugevdamiseks ning põllumajandussaaduste tootmise suurendamiseks.

Et tõsta kolhooside ja kolhoosnike *materiaalset huvi* põllumajandussaaduste tootmise suurendamise vastu, tõstis riik teravilja, kartuli ja tehniliste kultuuride kokkuostuhindu. Seeläbi kasvasid tunduvalt kolhooside sissetulekud ja kolhoosnikud hakkasid normipäevade eest rohkem tasu saama.

Paranes põllumajanduse *materiaalne ja tehniline varustatus*. Et paremini ära kasutada tehnikat, arvati masina-traktorijaamade koosseisu alalisele tööle traktoriste, kombainereid ja masi-

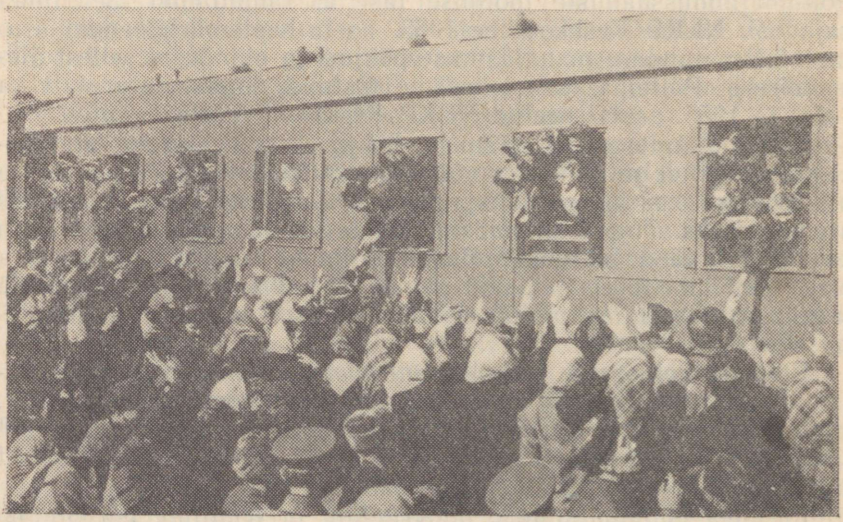
niste. Loodi põllumajanduse mehhaniseerimise koole, mis valmistasid ette mehhanisaatorite kaadrit. Kõik see nõudis tohutu suuri kulutusi. 1954. ja 1955. a. kulutas riik põllumajanduse arendamiseks 38% võrra rohkem summasid kui kogu neljanda viisaastaku jooksul.

Kolhoosidesse, sovhoosidesse ja masina-traktorijaamadesse saadeti kümneid tuhandeid spetsialiste: agronoome, zootehnikuid, insenere. Kommunistliku Partei kutsel suundus tuhandeid parteija nõukogude töötajaid ning eesrindlikke töölisi alalisele tööle kolhoosidesse.

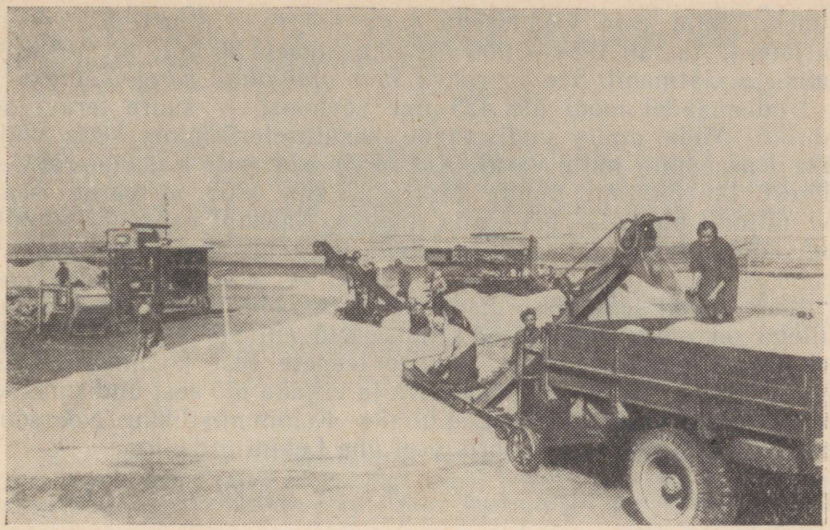
Riik muutis põllumajandusliku tootmise planeerimise korda. Kolhoosidel lubati endil otsustada, kui palju üht või teist põllumajanduslikku kultuuri külvata, nad võisid nüüd ise täiendada ja muuta põllumajandusliku artelli põhikirja, määrata kindlaks õueaiamaa suuruse, kolhoosnike isiklikus valduses olevate loomade arvu ja normipäevade kohustusliku miinimumi.

Uudismaade kasutuselevõtmine. Esmajärgulise tähtsusega ülesandeks oli teravilja tootmise tunduv suurendamine. Teravilja oli hädasti vaja, et rahuldada elanikkonna kasvavat vajadust leiva järele, samuti loomakasvatuse arendamiseks. Kuid teravilja ei toodetud veel küllaldaselt. Näiteks 1953. aastal oli teravilja kogusaak ainult 5 miljardit puuda, millest riik varus 1850 miljonit puuda. Et rahuldada meie maa vajadusi vilja järele, tuli võtta 160 miljonit puuda teravilja puutumatutest fondidest.

Täie teravusega kerkis küsimus: kuidas saaks kõige kiiremas korras suurendada teravilja tootmist.

Uudismaalet

Vilja mehhaniseeritud töötlemine ühes uudismaa-sovhoosis. Kasahhi NSV.

Et saada vajalikul hulgal vilja põlispõldudelt, selleks oleks tulnud tunduvalt suurendada saagikust, võttes laialdaselt kasutusele mineraalväetisi. Kuid meie tööstus tootis neid üsna ebapiisavalt, uute keemiatehaste ehitamine oleks nõudnud aga palju aega ja suuri kapitalimahutusi. Neis tingimustes otsustati suurendada teravilja tootmist uudis- ja jäätmaade kasutuselevõtmise arvel maa idapiirkondades.

1954. aasta veebruaris püstitas NLKP Keskkomitee pleenum ülesande — kahe aasta jooksul võtta kasutusele kuni 13 miljonit hektarit uudis- ja jäätmaid. Uudismaa kasutuselevõtmise rajoonidesse saadeti suurel arvul võimsaid traktoreid ja muud tehnikat. Partei pöördus kommunistide, noorsoo ja põllumajanduse mehhanisaatorite poole üleskutsega sõita uudismaid üles harima.

Ja see üleskutse leidis innukat järgimist. Umbes 500 000 noormeest ja neidu avaldas soovi sõita kaugetesse asustamata paikadesse uudismaad üles kündma. 1954. aasta kevadeks oli kohal 150 000 vabatahtlikku. Tuhanded traktorid hakkasid mürisema põldudel, kust paljude sajandite vältel ei olnud ader üle käinud. 1954. aasta augustiks oli Kasahstanis, Siberis, Lõuna-Uraalis ja Volga-tagustel maadel üles haritud üle 14 miljoni hektari uudismaad.

Neid edusamme silmas pidades otsustasid partei ja valitsus suurendada uudismaade ülesharimise plaani 28 miljoni hektarini. Uusi sadu tuhandeid entusiaste siirdus itta. Uutes paikades ei olnud neil kerge. Elati telkides, kaugel asustatud punktidest, tihtipeale tuli puudust tunda kõige hädavajalikumast. Kuid nõukogude

inimesed said oma visadusega jagu kõigist raskustest ja jäid võitjateks. Aastail 1954—1956 võeti kasutusele 36 miljonit hektarit uudis- ja jäätmaad. See oli rahva *suur ajalooline kangelastegu.*

Uudismaadel loodi üle 425 uue sovhoosi — suure teraviljavabriku. Mida andis uudismaade kasutuselevõtmine, seda võib näha Kasahstani näite varal. Kui 1953. a. varuti Kasahhi NSV-s kõigest 146 miljonit puuda teravilja, siis 1958. a. varuti seal 950 miljonit puuda — 6,5 korda rohkem. Kasahhi vabariik muutus uudismaade kasutuselevõtmise tulemusel Nõukogude Liidu üheks peamiseks viljaaidaks.

1956. aastal seati sisse medal «Uudismaade ülesharimise eest», millega on autasustatud sadu tuhandeid entusiaste. Kommunistlike noorte ja kogu noorsoo suurte teenete eest kommunistlikus ülesehitustöös, nende ennastsalgava ja viljaka töö eest uudismaade ülesharimisel autasustati Leninlikku Kommunistlikku Noorsooühingut 1956. aasta novembris veel ühe Lenini ordeniga.

KÜSIMUSI.

1. Millised olid viienda viie aasta plaani täitmise tulemused tööstuse alal?
2. Missuguseid abinõusid võeti tarvitusele põllumajanduse mahajäämuse likvideerimiseks?
3. Milline tähtsus oli uudismaade kasutuselevõtmisel ja millist osa etendas selles Leninlik Kommunistlik Noorsooühing?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Noormeeste ja neidude kirjadest uudismaalt.

Kallid seltsimehed, komitee liikmed!

Tahan teile veidi jutustada meie tööst ja elust...

Meie brigaad sai eeskujuliku töö eest masina-traktorijaama rändlipu... Oleme rajoonis teisel kohal, oblastis aga kolmandal...

Meie brigaad on üles kündnud ühtekokku 5000 hektarit uudismaad... Kevadel külvas ta 1000 hektarile uudismaale nisu ja hirssi...

Tuju on meie rahval hea. Töötavad hoolsasti... Tõsi küll, meie poisid tülitsevad palju ülemustega, ja õigesti teevad.

Mõnede meie ülemuste organiseerimisvõimetuse tõttu tuleb meil ette tööseisakuid. Näiteks läks meil kaotsi üle 700 traktoritunni adraraudade puudumise tõttu... Kas ei tee viha?...

Teie *Valja Kanunnikova.*

*

Tere, kallid sõbrad-tööriistategijad!... On möödas juba kuus kuud sellest, kui mina ja teised seltsimehed Moskva Budjonnõi-nimelisest tehasest vastasime partei üleskutsele ja sõitsime... uudismaadele...

Õppisime kursustel palju ja visalt, 10 kuni 12 tundi päevas, ja sammsammult... õppisime tundma ja kasutama põllumajandustehnikat...

Ja nüüd on aeg kätte jõudnud, moodustasime traktoribrigaadid... sõõstsime tormijooksuga uudismaad vallutama...

Me saabusime lagedasse steppi, asusime elama telkidesse, nüüd aga on meie sovhoosil 70 heakorrastatud soome majakest. Sovhoos... on juba elektrifitseeritud, ehitatakse hooneid kultuuri- ja elukondlike asutuste jaoks. Hakati parki rajama.

Süda rõõmustab, kui näed, kuidas kõnnumaa su silma all muutub õitsvaiks väljadeks. Olen uhke selle üle, et ka minu jagu tagasihoidlikku tööd on kätketud sellesse suurde üldrahvalikku üritusse.

Antonenko.

*

Tere, ema!... Varsti sõidame põllule, hakkame elama telkides. Seal läheb veidi raskemaks — aga mis sellest! Kõik teadsid, et võib-olla on seal isegi väga paha, aga ometi sõitsid. Tähendab, kommunistlike noorte tahe käib üle kõigist raskustest, Sina aga räägid, et kas ei saaks tagasi sõita.

Ema, Sa tunned oma tütart: kas siis mina põgenen raskuste eest!... Pole viga, kallis, ära kurvasta...

Ma tean, ema, Sa saad aru kodumaa ja partei poolt meile usaldatud ürituse kogu tõsidusest, sügavusest ja mõttest, ja iial ei lepiks Sa sellega, et minust saaks desertöör või et ma osutuksin argpüksiks. On ju nii!

Sinu *Julja.*

*

Mind valiti kultuuriorganisaatoriks ja tööd tuli nüüd veelgi juurde. Onu Ljova, saatke mulle palun panderolliga Repini piltide reproduktsioone. Tahaksin tutvustada poisse ja tüdrukuid selle suure kunstnikuga. Tervitusi Leningradile!

Ljudmila.

(Raamatust «Kirjad uudismaalt», «Molodaja Gvardija», 1955.)

§ 59—60. NLKP XX kongress. Nõukogudemaa aastail 1956—1958.

NLKP XX kongress ja tema tähtsamad otsused. Aastad 1956—1958 olid NSV Liidus sotsialismi ülesehitamise lõpuleviimise viimasteks aastateks. Seda kolmeaastast perioodi iseloomustab sotsialistliku majanduse ja kultuuri pidev kasv, sotsialistliku korra tugevnemine. Sel ajal leidsid aset mitmed tähtsad sündmused meie maa rahvusvahelises ja siseelus.

Suureks sündmuseks oli NLKP XX kongress, mis toimus 1956. aasta veebruaris. Kongress kuulas ära ja arutas läbi NLKP Keskkomitee aruande, kinnitas NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani direktiivid, kuulas ära ettekande «Isikukultusest ja selle tagajärgedest», võttis vastu otsuse partei uue programmi ettevalmistamise kohta.

NLKP Keskkomitee aruandekõnes ja kongressi resolutsioonis on antud rahvusvahelise olukorra analüüs, on teoreetiliselt valgustatud ühiskonna arenemise tähtsamaid küsimusi kaasajal ja kindlaks määratud Nõukogude riigi välispoliitika ülesanded käesoleval etapil.

Kongress rõhutas veelkord, et kaasaja ajaloo tähtsaimaks teguriks on sotsialistliku maailmasüsteemi tekkimine, mis avaldab üha kasvavat mõju sündmuste käigule maailmas. NLKP ja Nõukogude valitsuse välispoliitika tähelepanu keskpunktis peab olema hoolitsus selle süsteemi igakülgse tugevdamise eest, vennalike suhete arendamise eest sotsialistlike maade vahel. Kongress osutas, et

nõukogude välispoliitika tähtsaks ülesandeks on abistada koloniaalikkest vabanenud noori riike, laiendada nendega koostööd, samuti ka igakülgselt toetada Aasia, Aafrika ja Ladina-Ameerika rahvaste rahvuslikku vabadusliikumist.

Ajal, mil maailm on lõhenenud kaheks vastandlikuks süsteemiks, sotsialistlikuks ja kapitalistlikuks, ja mil mõlema süsteemi riikide käsutuses on tohutu suure hävitusjõuga termotuumarelv, omandas kogu inimkonna jaoks esmajärgulise tähtsuse erineva ühiskondliku korraga maade vahelise rahuliku kooseksisteerimise probleem. Kongress märkis, et Nõukogude Liit viib oma suhetes kapitalistlike maadega järjekindlalt ellu rahuliku kooseksisteerimise ja rahu säilitamise kurssi.

Kongress formuleeris ka mitmed teised tähtsad teoreetilised seisukohad ühiskonna arenemise kohta kaasajal: sõja ärahoidmise võimalikkusest, proletariaadi poliitilise võimu kättevõitmise tingimustest rahulikul ja mitterahulikul teel.

XX kongress tegi kokkuvõtteid maa arenemisest kongressile eelnenud perioodil ja kavandas sotsialistliku ülesehitustöö edasised ülesanded. Kongress tunnistas vajalikuks ka edaspidi esimeses järjekorras kiiresti arendada rasketööstust ja maa elektrifitseerimist — kogu meie rahvamajanduse arenemise vankumatut alust. Samal ajal osutas partei rahvatarbekaupade kiirendatud tempos tootmise võimalikkusele ja vajalikkusele.

Kongress nõudis teaduse ja tehnika saavutuste ning eesrindlike kogemuste järjekindlat ja plaanipärast juurutamist tööstuses ja transpordis. Kongress tegi partei Keskkomiteele ülesandeks jätkata raugematu energiaga tööd põllumajanduse tõstmisel.

Kavandati tähtsad abinõud *nõukogude rahva elatustaseme* pidevaks tõstmiseks: aastail 1957—1960 viia kõik töölised ja teenistujad üle 7-tunnilisele tööpäevale, töölised maa-alustel töödel ja kuni 18-aastased noorukid aga 6-tunnilisele tööpäevale, tõsta madalapalgaliste töötajate töötasu, suurendada pensionide määra, tunduvalt intensiivistada elamuehitust, seada sisse tasuta õpetus kõigi astmete koolides.

Kõik need otsused said konkreetse väljenduse kongressi poolt kinnitatud NSV Liidu rahvamajanduse arendamise kuuenda viie aasta plaani direktiivides aastaiks 1956—1960.

NLKP XX kongress mõistis otsustavalt hukka Stalini isiku kultuse. Vastuvõetud otsuses tegi kongress NLKP Keskkomiteele ülesandeks «...järjekindlalt ellu viia abinõusid, mis tagavad marksismile-leninismile võõrast isikukultusest täieliku ülesaamise, tema tagajärgede likvideerimise parteilise, riikliku ja ideoloogilise töö kõigil aladel, suure Lenini poolt väljatöötatud parteielu normide ja parteilise juhtimise kollektiivsuse printsiipide range elluviimise».

Kongress tegi kõigile partei- ja nõukogude organitele ülesandeks valvsalt kaitsta seaduslikkust, otsustavalt ja karmilt tõkes-

tada ebaseaduslikkuse ja omavoli mis tahes avaldusi, rangelt silmas pidada kodanike õigusi, mis on tagatud Nõukogude konstitutsiooniga.

Suure Oktoobri neljakümnes aastapäev. Suure poliitilise ja tööalase entusiasmi õhkkonnas pühitses nõukogude rahvas *Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva.* 6. novembril 1957. a. toimus NSV Liidu Ülemnõukogu juubeliistungjärk. Koos rahvasaadikutega viibis istungjärgul enam kui kümme tuhat töölist, kolhoosnikku, intelligentsi, armee ja laevastiku esindajat. Siin viibisid samuti kõigi sotsialistlike riikide partei- ja valitsusdelegatsioonid, 64 maa vennalike kommunistlike ja töölisparteide esindajad, suurel arvul ametiühingute, kultuuritegelaste, teadlaste ja teiste organisatsioonide delegatsioone välismaalt.

Istungjärgul tehti kokkuvõtteid neist suurtest edusammudest, mida nõukogude rahvas oli 40 aasta jooksul Kommunistliku Partei juhtimisel saavutanud, kavandati kommunistliku ülesehitustöö perspektiive ja ülesandeid NSV Liidus.

Ülemnõukogu võttis vastu läkituse «Nõukogude Liidu rahvastele», milles kutsus üles veelgi tihedamalt koonduma Kommunistliku Partei ümber ja võitlema uute saavutuste eest kommunistlikus ülesehitustöös. Juubeliistungjärk pöördus samuti kõigi maade töötajate, poliitika- ja ühiskonnategelaste, teaduse ja kultuuri esindajate, parlamentide ja valitsuste poole üleskutsega võidelda visalt erineva ühiskonnakorraga riikide rahuliku kooseksisteerimise eest, rahvusvahelise koostöö eest ja relvastuse üldise vähendamise eest, usalduse tugevdamise eest rahvaste vahel.

Maa riiklik ja ühiskondlik juhtimine. Pärast Kommunistliku Partei XX kongressi viidi ellu tähtsaid abinõusid Nõukogude riigi edasiseks kindlustamiseks ja ühiskondlike organisatsioonide osa suurendamiseks riigiasjade juhtimisel.

1957. aasta märtsis toimusid järjekordsed kohalike nõukogude valimised. Suurema osa rahvasaadikuist moodustasid otsesed tootjad — töölised ja kolhoosnikud.

1958. aasta märtsis valiti NSV Liidu Ülemnõukogu viies koosseis. Üle 60% saadikute üldarvust moodustasid töölised ja kolhoosnikud. Ülemnõukogu esimesel istungjärgul valiti Ülemnõukogu Presiidium ja selle esimees — K. J. Vorošilov. Kinnitati valitsuse uus koosseis. NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimeheks määrati N. S. Hruštšov.

Laienes NSV Liidu Ülemnõukogu seadusandlik tegevus. Oma istungjärkudel ta arutas ja kinnitas rahvamajandusplaane ning võttis vastu seadusi Nõukogude Liidu sise- ja välispoliitika kõige tähtsamates küsimustes jne.

Võeti tarvitusele uusi abinõusid vabariikide õiguste laiendamiseks ning nende osatähtsuse tõstmiseks maa poliitilises, majandus- ja kultuurielus. Liiduvabariikide otsustada anti oblastite ja kraide administratiivterritoriaalse korralduse küsimused, millega seni olid

N. Mamai brigaad annab ära üle plaani toodetud sütt.

tegelnud üleliidulised organid. Selleks et veelgi parandada rahvamajanduse planeerimist ja arvestada liiduvabariikide huvisid, moodustati NSV Liidu Ülemnõukogu Rahvuste Nõukogu Majanduskomisjon, kes koosnes rahvasaadikuist — kõigi liiduvabariikide esindajaist.

Tunduvalt paranes ametiühingute tegevus, tõusis nende osa riigivalitsemises ning rahva materiaalse ja kultuurilise elujärje tõstmisel. Töörahvahulki tõmmati laialdaselt kaasa tootmise juhtimisele.

1958. aastal loodi ettevõtetes ja ehitustel alaliselt tegutsevad tootmisnõupidamised, mis valiti tööliste ja teenistujate üldkoosolekul. Neile antud suured õigused võimaldasid töölistel ja teenistujatel osa võtta tootmise juhtimisest ja kontrollida administratsiooni tegevust tootmise organiseerimisel. Tunduvalt laiendati ametiühingute alamastmeliste organisatsioonide õigusi tootmise juhtimise ning töötajate töö- ja elutingimuste parandamise alal.

Töölisklassi ennastsalgav töö. Kohe pärast NLKP XX kongressi alustas töölisklass sotsialistlikku võistlust 1956. aasta plaani ennetähtaegse täitmise eest. Uut hoogu sai see liikumine 1957. aastal, mil valmistuti pühitsema nõukogude võimu 40. aastapäeva. Laialt levis *kiirmeetodite juurutamine.*

Suurepärast algatust ilmutas Nikolai Mamai brigaad kaevandusest «Severnaja» (Luganski oblast). 1956. aasta septembris võtsid selle brigaadi liikmed endale kohustuse anda iga päev lisaks vahetuse normile üks tonn sütt.

Kahe aasta pärast võtsid kaevurid uue kohustuse: iga brigaadi liige kohustus andma päevas poolteist tonni sütt üle plaani. 1958. aasta septembris kohustusid brigaadi liikmed kaevandama iga päev inimese kohta 2,5 tonni sütt üle vahetusnormi ja alandama söetonni omahinda 1 rubla 50 kopika võrra. Kaevurid täitsid auga oma kohustused. Mamai brigaadi algatust järgisid paljud.

1958. aasta sügisel, kui meie maa valmistus NLKP XXI kongressiks, tekkisid esimesed *kommunistliku töö brigaadid*.

Majanduslikust ülesehitustööst võtsid üha aktiivsemalt osa kommunistlikud noored. Sajad tuhanded neist töötasid innukalt meie maa suurehitustel, rajasid elektrijaamu, metallurgia- ja keemiatehaseid ning kaevandusi. Ukraina kommunistlike noorte ja noorsoo jõududega rajati üksnes 1957. aasta jooksul Donbassis 37 kaevandust. Selle töö eest autasustati Ukraina Kommunistlikku Noorsooühingut Lenini ordeniga. 1958. aastal tegid noored ehitajad valmis 7 kõrgahju.

Edusammud majanduse arendamisel. Kuuenda viisaastaku esimese kolme aasta jooksul toimus Nõukogude tööstuse tõus. 1958. a. viidi lõpule tolle aja suurima hüdroelektrijaama ehitamine Kuibõševis, mille võimsus on 2 100 000 kilovatti. Sellele anti nimeks Vladimir Iljitš Lenini nimeline Volga Hüdroelektrijaam.

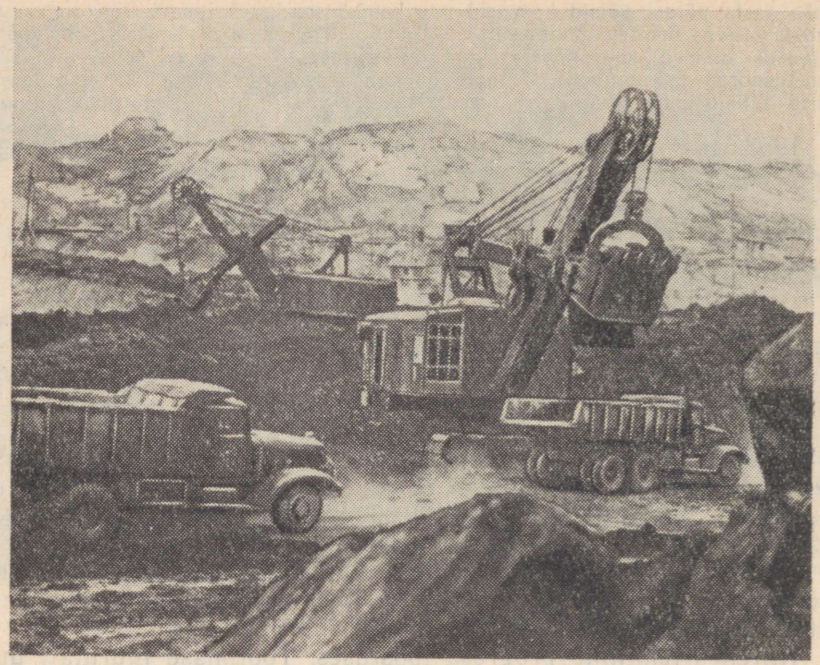
Meie maa tööstus arenes kiires tempos, eriti hoogne oli raketööstuse arenemine. Kolme aasta jooksul suurenes tootmisvahendite tootmine rohkem kui 37% võrra.

Kiirenes *tehniline progress* tööstuses. Tootmisse juurutati uut tehnikat, toimus kompleksne mehhaniseerimine ja automatiseerimine. Edukalt töötati NSV Liidu Euroopa-osa ühtse energiasüsteemi loomise kallal. Üha ulatuslikumalt elektrifitseeriti raudteetransporti, auruvedureid asendati elektri- ja diiselveduritega. Nõukogude lennukitööstus hakkas massiliselt tootma A. N. Tupolevi poolt konstrueeritud kiireid reisilennukeid Tu-104. Üha laiemalt hakati rahuotstarbeliselt kasutama aatomienergiat. 1958. aastal lasti käiku uue aatomielektrijaama esimene järk võimsusega 100 000 kilovatti.

1958. a. töötati välja ja kinnitati gaasitööstuse tunduva suurendamise programm. 1958. aasta mais kinnitas NLKP Keskkomitee pleenum keemiatööstuse kiirendatud arendamise programmi. Alustati töid Kurski magnetilise anomaalia rauamaagi-leiukohtades, et kasutusele võtta sealseid rikkalikke maapõuevarasid.

Suurenes põllumajandussaaduste toodang. Aastail 1955—1959 kasvas põllumajanduse kogutoodang keskmiselt 7,6% võrra aastas. Suurenes teravilja kokkuost riigi poolt. Suure hulga teravilja andsid uudismaad.

Kuni 1958. aastani tehti kolhoosides kõik tähtsamad põllutööd masina-traktorijaamade poolt, kelle käsutuses oli rohkesti traktoreid, kombaine ja teisi põllutöömasinaid. Kuna kolhoosid olid väikesed ja majanduslikult nõrgad, siis ei suutnud nad endale muretseda ega tootlikult rakendada kallihinnalist tehnikat, neil puudus ka mehhanisaatorite kaader. Sellistes tingimustes oli ainu-

Kurski magnetiline anomaalia.

õigeks lahenduseks riiklike masina-traktorijaamade loomine, kes lepingu alusel teenindasid kolhoose eesrindliku tehnikaga.

Kuid viiekümnendate aastate lõpuks oli olukord põhjalikult muutunud. Suuremalt jaolt olid kolhoosid muutunud tugevateks ja suutsid hankida vajalikku tehnikat. Nende käsutuses oli tootmise organisaatorite ja mehhanisaatorite kvalifitseeritud kaader, kes oli suuteline oskuslikult kasutama kaasaegset tehnikat. Seetõttu osutus võimalikuks muuta kolhooside tootmistehnilise teenindamise vormi.

1958. a. otsustati reorganiseerida masina-traktorijaamad ning hakata müüma traktoreid, kombaine ja teisi põllumajandusmasinaid otse kolhoosidele.

Ent masina-traktorijaamade reorganiseerimise ajal õõnestati tugevasti põllumajanduse remondibaasi. Sadu hästi sisustatud remonditehaseid ja -töökodasid anti üle rahvamajanduse nõukogudele ja teistele mittepõllumajanduslikele organisatsioonidele. Paljudes kolhoosides hakati põllumajandustehnikat remontima halvasti varustatud töökodades. Remondi madala kvaliteedi tagajärjel langes tehnika tihti kiiresti rivist välja.

Rahva elatustaseme tõus. Sotsialistliku tootmise kasv ja rahvatulu suurenemine võimaldasid riigil ellu viia uusi abinõusid rahva elatustaseme tõstmiseks. 1956. aastal lühendati töölistel ja teenis-

tujatel kahe tunni võrra pühapäevade- ja pühade-eelse tööpäeva pikkust, vähendamata seejuures töötasu. Noorukitele seati sisse 6-tunniline tööpäev. Keskkooli vanemates klassides, kesk-eri- ja kõrgemates õppeasutustes kaotati õppemaks. Astus jõusse uus seadus, mis tunduvalt suurendas valdavale enamikule pensionäridele makstava riikliku toetuse määra. 1957. aasta jaanuaris tõsteti madalapalgaliste töötajate töötasu. Aastail 1956—1958 viidi töölised ja teenistujad üle 6- ja 7-tunnilisele tööpäevale ilma töötasusid vähendamata.

Seninähtamatu hoo sai elamuehitus. Sellest võtsid laialdaselt osa töötajad ise. 1957. aasta juulis võtsid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu vastu määruse «Elamuehituse arendamisest NSV Liidus», milles oli kavandatud programm elamuprobleemi lahendamiseks meie maal.

KÜSIMUSI.

1. Milliseid küsimusi arutas NLKP XX kongress?
2. Miks on käesoleval epohhil võimalik sõda ära hoida?
3. Mida märkis NLKP XX kongress oma otsuses isikukultuse tagajärgede likvideerimise küsimuses?
4. Milles väljendus nõukogude riigikorra edasine tugevnemine pärast NLKP XX kongressi?
5. Milliseid edusamme saavutas 1958. aastaks NSV Liidu põllumajandus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Isikukultusest ja selle tagajärgedest ülesaamise kohta.

NLKP Keskkomitee otsusest 30. juunil 1956. a.

Kongress märkis, et Keskkomitee astus täiesti õigesti ja õigeaegselt välja isikukultuse vastu, mille levimine vähendas partei ja rahvahulkade osa, vähendas partei kollektiivse juhtimise tähtsust ning tõi pahatihti kaasa tõsiseid lünki töös, sotsialistliku seaduslikkuse jämedaid rikkumisi. Kongress tegi Keskkomiteele ülesandeks järjekindlalt ellu viia abinõusid, mis tagavad marksismile-leninismile võõrast isikukultusest täieliku ülesaamise, tema tagajärgede likvideerimise parteilise, riikliku ja ideoloogilise töö kõigil aladel, suure Lenini poolt väljatöötatud parteielu normide ja parteilise juhtimise kollektiivsuse printsiipide range elluviimise.

Võitluses isikukultuse vastu juhindub partei marksismi-leninismi tuntud teesist rahvahulkade, partei ja üksikute isikute osast ajaloos, poliitilise juhi isiku kultuse lubamatusest, kuivõrd suured tema teened ka ei oleks. Teadusliku kommunismi rajaja K. Marx ütles, rõhutades oma vastumeelsust «igasuguse isikukultuse» suhtes, et tema ja F. Engelsi astumine kommunistide ühingusse «toimus sel tingimusel, et põhikirjast heidetaks välja kõik, mis soodustab autoriteetide ebausklikku kummardamist» (K. Marx ja F. Engels, Teosed, 26. kd., I väljaanne, lk. 487—488, v. k.).

Meie Kommunistlikku Parteid luues võitles V. I. Lenin leppimatult antimarksistliku «kangelase» ja «massi» kontseptsiooni vastu, mõistis kategooriliselt hukka üksikkangelase vastandamist rahvahulkadele. «...kümnete miljonite loova töö tegijate mõistus,» ütles V. I. Lenin, «rajab midagi mõõtmatult kõrgemat kui kõige suurem ja geniaalsem ennustus.» (Teosed, 26. kd., lk. 437.)

Tõstes üles J. V. Stalini isiku kultuse vastu võitlemise küsimuse, lähtus NLKP Keskkomitee sellest, et isikukultus on vastuolus sotsialistliku korra loomusega ja sai piduriks nõukogude demokraatia arendamise ja nõukogude ühiskonna kommunismile liikumise teedel.

Keskkomitee algatusel pidas partei XX kongress vajalikuks julgesti ja avameelselt rääkida isikukultuse rasketest tagajärgedest, tõsistest vigadest, mis esinesid Stalini elu viimasel perioodil, ja kutsuda kogu parteid üles tegema ühiste jõupingutustega lõpu kõigele sellele, mida isikukultus oli endaga kaasa toonud.

2. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu läkitusest «Kõigile komsomoliorganisatsioonidele ja kommunistlikele noortele, kogu nõukogude noorsoole».

Kallid seltsimehed!...

Partei ja valitsus pöörduvad kõigi komsomoliorganisatsioonide, kommunistlike noorte ja kogu nõukogude noorsoo poole üleskutsega anda endi hulgast aastail 1956—1957 400 000—500 000 noormeest ja neidu, kes asuksid idapiirkondades uute tehaste, hüdroelektrijaamade, söe- ja maagikaevanduste ning teiste ettevõtete, samuti raudteede ehitamisele.

Komsomol on partei ustav abiline. Ta on alati tuliselt reageerinud partei kõigile üleskutsetele, on julgelt sammunud kõige vastutusrikkamatele ja raskematele töölõikudele ning on auga täitnud oma kohust kodumaa ees. Meenutage Amuuri-äärse Komsomolski — Kaug-Idas asuva nooruselinna kangelaslikke ehitajaid, meenutage komsomoli löökbrigaadide ennastsalgavat tööd, kes ehitasid Uraali ja Kuznetski basseini metallurgiagigante! Kustumatu kuulsuse on võitnud Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu poolt lähetatud noored ka meie päevil, sooritades suurepärase töökangelasteo võitluses uudis- ja jäätmaade ülesharimise eest. Tänu noorte visale tööle on miljonid hektarid endisi tühje maid pandud nõukogude rahva teenistusse.

Ei ole kahtlust selles, et nõukogude noorsugu reageerib ka sel korral palavalt partei ja valitsuse üleskutsele, suurendab ennastsalgava tööga Siberi, Kaug-Ida, Kaug-Põhja, Kasahstani ja Donetsi basseini ehitustel Kommunistliku Noorsooühingu kuulsusrikkaid traditsioone.

Pöördudes selle üleskutsega noorsoo poole, peavad partei ja valitsus vajalikuks otse ja varjamata rääkida raskustest, mis ootavad uusasunikke. Noored sõbrad! Esialgu ei ole teil selliseid elumugavusi, millega te olete harjunud suurtes linnades. Heakorrastatud asulad heade majade ja klubidega ei teki kohe — kõik see tuleb teil luua oma kätega. Seepärast peavad uusehitustele sõitma tahtejõulised, vastupidavad ja kindlameelsed inimesed, kes ei karda raskusi ja on valmis nendest jagu saama...

(«Rahva Hääl», 19. mail 1956. a.)

§ 61. Kultuurialane ülesehitustöö sõjajärgsetel aastatel (1946—1958).

Kultuurikollete taastamine. Pärast sõja lõppemist kujunes kultuurialase ülesehitustöö kõige pakilisemaks ülesandeks fašistlike okupantide poolt purustatud kultuurikollete taastamine.

Need purustused olid tohutu suured: varemeis oli rohkem kui 82 000 kooli, ligi 2000 kõrgemat ja kesk-eriõppeasutust, üle 600 teadusliku uurimise instituudi, 44 000 klubi, teatrit, muuseumi ja muud kultuuriasutust.

Nende taastamine nõudis tohutuid pingutusi. Nõukogude riik eraldas suuri summasid kultuurialaseks ehitustööks. Kahe sõja-

järgse viisaastaku jooksul (aastail 1946—1955) kulutati selleks üksnes riigieelarvest peaaegu 590 miljardit rubla.

Kultuurikollete taastamisel tuli riigile appi nõukogude rahvas. Paljudes linnades ja asulates taastas elanikkond oma jõududega koole, klubisid ja lugemistaresid. Nii näiteks taastati kolhooside poolt neljanda viisaastaku jooksul tuhandeid koole, kokku 1,3 miljoni õpilase jaoks.

Hariduse arenemine. Neljandal viisaastakul kehtestati nii linnas kui ka maal üldine seitsmeklassiline koolikohustus. Viiendal viisaastakul arenes kiiresti keskharidus, loodi lai õhtukoolide võrk, kus õppisid tootmistööga tegelevad noored. Asuti ehitama internaatkoole — kinnisi üldhariduslikke õppeasutusi.

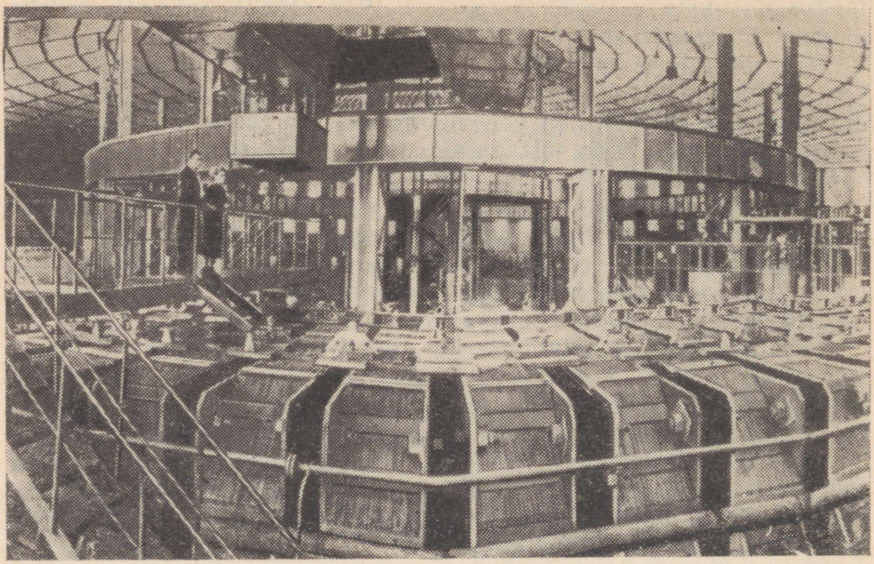
Sõjajärgsetel aastatel arenes ulatuslikult kõrgem ja keskeriharidus. Kahe sõjajärgse viisaastaku jooksul avati rohkem kui 160 uut kõrgemat õppeasutust. 1958. aastal oli meie maal 2,2 miljonit üliõpilast, neist 45% õppis tootmistööd katkestamata õhtustes ja mittestatsionaarsetes osakondades. 10 sõjajärgse aasta jooksul sai riik üle 4,6 miljoni kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialisti. Spetsialistide ettevalmistamisel jõudis NSV Liit kaugele ette Ameerika Ühendriikidest.

Kuid üldhariduslikel ja kõrgematel koolidel oli ka suuri puudusi. Üldhariduslik kool ei valmistanud kasvavat põlvkonda küllaldaselt ette praktiliseks tegevuseks, ei kasvatanud õpilastes armastust ja austust töö vastu, ei andnud neile tootmisalaseid oskusi. Kõrgemates koolides oli õppetöö nõrgalt seotud tootmise ja eluga. Sageli oli nii, et kõrgema õppeasutuse lõpetanud noortel spetsialistidel oli küll hea teoreetiline ettevalmistus, kuid tootmist tundsid nad halvasti.

Seetõttu otsustasid Kommunistlik Partei ja Nõukogude valitsus kogu haridussüsteemi ümber korraldada — siduda õppetöö tootmisega.

28. detsembril 1958. a. võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu seaduse «Kooli ja elu sidemete tugevdamisest ja haridussüsteemi edasisest arendamisest NSV Liidus». Meie maal kehtestati üldine kaheksaklassiline koolikohustus. Kaheksaklassilise kooli ülesandeks on anda õpilastele üldhariduslike ja polütehniliste teadmiste kindlad põhialused ning kasvatada neis armastust ja austust töö vastu. Seaduses oli öeldud, et täieliku keskhariduse andmine noortele 15.—16. eluaastast alates toimub õppetöö ja tootmistöö ühendamise teel. Ka kõrgemates koolides viidi läbi ümberkorraldused, mis lähendasid neid elule ja tootmisele ning parandasid ühtlasi spetsialistide teoreetilist ettevalmistust teaduse ja tehnika uusimate saavutuste alusel.

Nõukogude teaduse väljapaistvad saavutused. Pidevalt laieneb teaduslike uurimisasutuste võrk. Loodi Leedu, Eesti, Tadžiki, Turkmeeni ja Kirgiisi NSV teaduste akadeemiad. Maa idaosas organiseeriti uus teaduslik keskus — NSV Liidu Teaduste Aka-

Nõukogude sünkrofasotron — üks suuremaid maailmas.

deemia Siberi osakond. Tekkis ka palju teisi teaduslikke uurimisasutusi. 1958. aastal küündis teaduslike töötajate arv NSV Liidus 284 000 inimeseni.

Nõukogude teaduslikke asutusi varustati kõige eesrindlikuma ja täiuslikuma aparatuuriga. 1949. aastal ehitati maailma suurim sünkrotsüklotron aatomi kõige väiksemate osakeste uurimiseks. 1956. aastal hakkas NSV Liidu Teaduste Akadeemia elektrofüüsika laboratooriumis tööle hiiglaslik seadeldis aatomituuma uurimiseks — üks maailma suuremaid sünkrofasotrone, mis annab osakestele energia 10 miljardit elektronvolti.

Suurt osa teadlaste ja kultuuritegelaste innustamisel nende töös etendavad Lenini preemiad, mida määratakse igal aastal V. I. Lenini sünnipäeval kõige väljapaistvamate tööde eest teaduse, tehnika, kirjanduse ja kunsti valdkonnas. (Lenini preemiad seati uuesti sisse NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu otsusega 8. septembrist 1956. a.) Nõukogude teadus on mitmetes tähtsates teadusharudes saavutanud eesrindliku positsiooni kogu maailma teaduses.

Nõukogude teaduse suureks saavutuseks oli aatomienergia saladuse lahendamine 1947. aastal, mis võimaldas Nõukogude Liidul luua enesekaitseks aatomirelva. Meie teadlased saavutasid silmapaistvaid tulemusi aatomienergia rahuotstarbelises praktilises rakendamises. 1957. aastal lasti Leningradis vette maailma esimene aatomijäälõhkuja «Lenin». Aatomienergiat rakendatakse üha laiemalt ka muudel rahuotstarbelistel eesmärkidel.

Väljapaistva nõukogude teadlase akadeemik I. V. Kurtšatovi juhtimisel saavutati Aatomienergia Instituudis esimesi tähtsaid tulemusi suure teadusliku probleemi — *termotuumareaktsioonide juhtimise* probleemi lahendamisel. Selle probleemi täielik lahendamine võimaldaks muuta mered ja ookeanid ammendamatuks energiaallikaks inimkonnale.

Üks suuremaid nõukogude teaduse ja tehnika saavutusi oli ülikauge kontinentidevahelise mitmeastmelise ballistilise raketi loomine 1957. aastal. Niisugust raketti on võimalik saata maakera mis tahes piirkonda. Olles loonud selle raketi, võis Nõukogude Liit *4. oktoobril 1957. a. välja lasta Maa tehiskaaslase* — esimese inimkonna ajaloos. Sellele järgnesid teine (sama aasta 3. novembril) ja kolmas (15. mail 1958. a.) sputnik. Esimeste Maa tehiskaaslaste väljalaskmine oli nõukogude teaduse ja tehnika suursaavutuseks, suureks teaduse kangelasteoks, mis avas inimkonnale kosmose vallutamise ajastu. Kogu maailm võttis neid ajaloolisi sündmusi vastu suure vaimustusega.

Suurt edu on nõukogude teadlased saavutanud ka kosmiliste kiirte uurimisel ja teoreetilise keemia valdkonnas. Nad on andnud suure panuse kõigi teadusalade edasiarendamisse.

Kõige väljapaistvamaid saavutusi teaduse alal on ära märgitud Lenini preemiaga: akadeemik A. N. Tupolevile anti preemia kiire reaktiivlennuki Tu-104 loomise eest, teadlastele D. I. Blohhintsevile, N. A. Dolležalile, A. K. Krassinile ja V. A. Malõhhile — maailma esimese aatomielektrijaama ehitamise eest, akadeemikutele V. I. Vekslerile ja A. L. Mintsile — võimsa sünkrofasotroni loomise eest, akadeemikutele L. A. Artsimovitšile ja M. A. Leontovitšile — võimsate impulsslahenduste uurimise eest gaasis kõrge temperatuuriga plasma saamiseks. Lenini preemiaid on antud paljudele nõukogude teadlastele. 1956. aastal määras Rootsi Teaduste Akadeemia nõukogude akadeemikule N. N. Semjonovile Nobeli preemia väljapaistvate tööde eest keemiliste reaktsioonide uurimise alal.

Kirjandus ja kunst. Sõjajärgsel perioodil hoolitses Kommunistlik Partei igati nõukogude kirjanduse ja kunsti arenemise eest, püüdes suurendada nende osa rahva kommunistlikus kasvatamises.

Partei mõistis teravalt hukka ideelageduse ja apoliitilisuse, mis tuli ilmsiks reas kirjandus-, draama- ja muusikateostes. Partei Keskkomitee osutas sellele, et kirjanikud ja kunstitöötajad peavad oma loomingulises töös juhinduma marksismi-leninismi ideedest ja partei poliitikast; rõhutati, et nõukogude kirjandus ja kunst peavad suurendama oma organiseerivat ja kasvatavat osa võitluses kommunismi ülesehitamise eest meie maal. Keskkomitee kutsus kirjanikke ja kunstitegelasi üles looma eredaid ja erutavaid teoseid kõrgel kunstilisel tasemel, teoseid, mis jutustavad nõukogude ühiskonna elust ja kasvatavad nõukogude inimesi kommunismi ja piiritu kodumaa-armastuse vaimus.

Kunstiintelligentsi koondumisele partei ümber ja tema loomingu ideelisuse tõusule aitasid kaasa II üleliiduline kirjanike kongress (1954. aasta detsembris), I üleliiduline kunstnike kongress (1957. aasta märtsis) ja II üleliiduline heliloojate kongress (1957. aasta aprillis). Nendele kongressidele läkitatud tervitustes kutsus NLKP Keskkomitee nõukogude kultuuritegelasi üles kujutama tõepäraselt ja eredalt nõukogude rahva suuri tegusid, tema kõrgeid moraalseid omadusi ja püüdluste õilsust, innustama nõukogude inimesi uutele edusammudele kommunismi ehitamisel.

Nõukogude kirjandus ja kunst arenesid sõjajärgsetel aastatel nende partei nõuannete vaimus. Sõjajärgse kirjanduse üks keskseimaid teemasid oli nõukogude rahva surematu kangelastegu Suures Isamaasõjas.

Sellised teosed, nagu B. Polevoi «Jutustus tõelisest inimesest», A. Fadejevi «Noor Kaardivägi», M. Solohhovi «Inimese saatus», V. Ažajevi «Kaugel Moskvast» ja paljud teised on saanud nõukogude rahva lemmikraamatuteks. Rahuliku ülesehitustöö paatos ja nõukogude inimese — kommunismiehitaja kujutamine on nõukogude kirjanduse peateema. L. Leonovi «Vene mets», V. Ovetškini «Rajooni argipäev», G. Nikolajeva «Lõikus» ja «Võitlus teel», M. Hüsseini «Apšeron» ja paljud teised teosed on pühendatud sellele teemale.

Nõukogude inimene — sõjamees ja ehitaja — on olnud sõjajärgse filmikunsti tähelepanu keskpunktis. Filmid «Kõrgus», «Suur perekond», «Kevad Ülejõe tänaval», «Poeem merest» ja paljud teised on võitnud nõukogude kinosõprade poolehoiu. 1958. aastal demonstreeriti nõukogude filme 14 rahvusvahelisel festivalil, kus neile anti 30 preemiat ja diplomit.

Rõõmustavaks nähtuseks oli filmikunsti tormiline arenemine rahvusvabariikides. 1958. aasta filmitoodangust valmis enam kui kaks kolmandikku liiduvabariikide kinostuudiotes.

Suurt tähelepanu pöörati kujutava kunsti arendamisele. 1947. aastal loodi NSV Liidu Kunstide Akadeemia. Nõukogude valitsus võttis tarvitusele abinõusid kujutava kunsti alal töötajate loomingulise töö tingimuste parandamiseks.

5. novembril 1957. a. Moskvas avatud üleliiduline kunstinäitus, mis oli pühendatud Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäevale, oli nõukogude võimu ajal korraldatud kunstinäitustest kõige suurem. Sellest võttis osa umbes 5000 kunstnikku ligi 10 000 tööga. Näituse keskseks teemaks oli nõukogude inimene ja meie sotsialistlik tänapäev. Näitus kõneles kujutava kunsti suurtest saavutustest.

Nõukogude kirjanduse ja kunsti paremaid teoseid on märgitud igal aastal Lenini preemiatega.

Aastail 1956—1958 said Lenini preemia kirjanik L. Leonov romaani «Vene mets» eest, heliloojad A. Hatšaturjan balleti «Spartacus» eest ja D. Šostakovitš XI sümfoonia «1905. aasta» eest, skulptorid S. Konenkov skulptuuri «Autoportree» eest ja A. Kibalnikov V. Majakovski mälestussamba eest Moskvas, G. Ulanova väljapaistvate saavutuste eest balletikunstis, Leningradi Puškininimeline Draamateater V. Višnevski «Optimistliku tragöödia» lavastuse eest, näitlejad B. Smirnov ja M. Štrauhh V. I. Lenini osa loomise eest.

KÜSIMUSI.

1. Millistel teadusaladel asub meie kodumaa esimesel kohal maailmas?
2. Millised abinõud viidi ellu Kommunistliku Partei ja Nõukogude valitsuse poolt, et tõsta kirjanduse ja kunsti osa töötajate kommunistlikus kasvatamises?
3. Millal seati sisse Lenini preemiad väljapaistvate **saavutuste** eest teaduse ja kunsti alal?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. TASS-i teadaandest esimese Nõukogude Maa tehiskaaslase väljalaskmisest.

Teadusliku uurimise instituutide ja konstrueerimisbüroode suure pingelise töö tulemusena on loodud esimene Maa tehiskaaslane maailmas. 4. oktoobril 1957. a. saadeti NSV Liidus edukalt välja esimene kunstlik satelliit. Esialgseil andmeil andis kanderakett satelliidile vajaliku orbitaalkiiruse — ligi 8000 meetrit sekundis. Praegu liigub satelliit Maakera ümber elliptilist trajektoori mööda ja tema lendu on võimalik jälgida tõusva ja loojuva päikese kiirtes lihtsate optiliste instrumentide (binoklid, pikksilmad jne.) abil.

2. Aatomienergia rahuotstarbelisest kasutamisest.

Akadeemik I. V. Kurtšatovi kõnest NLKP XX kongressil.

...Aatomireaktorite alal töötame me koos sotsialismileeri maade teadlaste ja inseneridega, kes Nõukogude Liidu osavõtul loovad oma kodumaal aatomireaktoreid teaduslikel eesmärkidel ja kavatsevad ehitada aatomielektrijaamu. Meie ja sotsialismileeri maade teadlaste ühine töö laieneb ja süveneb ning annab kahtlemata väljapaistvaid tulemusi...

Nagu te teate, toimus möödunud aasta augustis Genfis aatomienergia rahuotstarbelisele kasutamisele pühendatud rahvusvaheline konverents, kus viibisid 79 maa esindajad. Nõukogude Liit esitas 102 ettekannet.

Me tundsime suurt rahuldust seoses sellega, et meie teadlaste ja inseneride ettekanded said sellel konverentsil maailma teadusliku üldsuse poolt kõrge hinnangu...

Aatomienergia kasutamisele on võimalik... rajada energiaseadeldisi, mis võimaldavad transpordil läbida suuri kaugusi ilma kütusevarude täiendamiseta. Näitena võiks tuua andmeid aatomi jõul töötava jäälõhkuja kohta, mille tehnilise projekti väljatöötamine on praegu lõpetamisel. Aatomi jõul töötav jäälõhkuja hakkab Põhjamereteel jääd murdes läbi viima laevu, täiendamata kütusevarusid 2—3 aastat järjest.

On vaja anda avaramat teed aatomienergiale transpordis...

Meie edusammud sel alal olid suurel määral tingitud sellest, et instituutides, mille loomise eest juba aastail 1918—1920 kandis hoolt suur Lenin, tehti kogu aeg visalt teoreetilist tööd aatomi ehituse seaduste, ahelreaktsiooni seaduste ja aatomituuma struktuuri seaduste uurimise alal, mis määras kindlaks need teed, mida mööda meil praegu areneb aatomitehnika.

Nõukogude teadlased peavad avastama uusi loodusseadusi ja tungima ikka kaugemale mateeria omaduste tunnetamisel. Me peame kindlaks tegema nende jõudude olemuse, mis seovad omavahel prootoneid ja neutroneid — aatomituumade põhilisi struktuurielemente. On vaja uurida prootonite ja neutronite endi struktuuri. Selleks on vaja ehitada hiiglaslikke kiirendajaid...

Meie, nõukogude teadlased, tahaksime töötada selle, inimkonna jaoks ülitähtsa teadusliku probleemi lahendamise kallal koos kõigi maailma maade, sealhulgas ka ameerika teadlastega, kelle teaduslikke ja tehnilisi saavutusi me

hindame kõrgelt. Et see saaks võimalikuks, on tarvis ainult üht — et Ameerika Ühendriikide valitsus võtaks vastu Nõukogude Liidu ettepaneku aatomi- ja vesinikurelva kasutamise keelamise kohta, mille eest väsimatult võitleb meie partei...

3. Nõukogude teaduse loominguline kangelastegu.

Sputniku väljasaatmisel on tohutu suur tähtsus. Ülemaailmse teaduse arenemise ajaloos on võrdlemisi vähe hüppeid. Teade sputniku väljasaatmisest avaldas ühtmoodi vapustavat muljet nii lihtsatele, teadusest kaugel seisvatele inimestele kui ka teadlastele. See teadmine, et meie planeedi ümber sooritab lendu inimkätega loodud sputnik, tundub ühesugusel määral kõigile imena...

NSV Liidus teeb hiiglasuurt loomingulist tööd kogu rahvas, kes mõistab, et inimese vabastamine ja inimeste heaolu tõeline tõstmine nõuavad gigantseid jõupingutusi teaduse ja tehnika valdkonnas...

Sputnik annab uue võimsa tõuke kogu teadusele...

Nõukogude teadlased said teenitult selle ala pioneerideks. Tänu nõukogude teaduse ja tehnika saavutustele sai inimene veelgi suuremal määral teadlikuks oma võimalustest. Nüüd võib eriti põhjendatult rääkida sellest, milliseid loomingulisi kangelastegusid on võimalik korda saata kogu maailma töörahva, progressi ja tsivilisatsiooni huvides.

Frédéric Joliot-Curie.

4. Välismaa teadlased, kirjanikud ja ühiskonnategelased nõukogude kultuurist.

Imestust kutsub esile see üllatav energia, millega Venemaal püütakse levitada haridust kogu maal. Ja küsimus ei ole siin ainult inimeste arvus, vaid ka asja enda sügavuses ja ulatuses.

Kui palju on ilmutatud hoolitsust, kui palju on rakendatud energiat, et ükski inimene ei tunneks end abituna ega saamatuna. Ja mitte ainult Valgevenemaal, vaid ka Kesk-Aasia rahvaste hulgas levitavad nad haridust veeuputuse kiirusega. Ja ei ole piire nende väsimatul energial, mis on suunatud sellele, et avada nendele rahvastele juurdepääs teaduse tippudele.

Rabindranath Tagore (India).

Pärast kõiki neid katsumusi... jääb mul üle ainult väljendada oma imetlust Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidule — suurele riigile, kes on saatnud korda ime. 40 aasta jooksul tegi teie maa ennenägematu hüppe; kui varem rahvas kannatas viletsuse, haiguste ja ebausu all, siis nüüd on ta muutunud terveks, tal on kõrgestiarenenud tööstus, ta on alatiseks vabanenud religiooni kammitsaist ja pappide võimutsemisest. Kui varem ligi 80 protsenti elanikkonnast oli kirjaoskamatu, siis nüüd on Nõukogude kodanikud mõtlevad ja haritud inimesed, Nõukogude haridussüsteemi võiks aga nimetada maailma parimaks...

Võib ainult imeks panna kolossaalseid loomingulisi võimeid, jõudu ja moraalset kindlust, mida Nõukogude Liit on meie ajastul üles näidanud. Ükski teine maa ei ole andnud maailmale sellist talentide plejaadi...

William Dubois (Ameerika Ühendriigid).

Nõukogude Liit ja tema rahvad on saatnud korda suuri tegusid rahu ja kultuuri heaks. Nüüd on nende tuhandete inimeste asemel, kes varem tundsid oma suurte kirjanike, heliloojate, kunstnike või teadlaste teoseid, olemas miljoneid...

Veelgi enam — need aga on ju kõik hiiglaslikud saavutused —, Nõukogude Liidu rahvad on avanud oma aknad ümbritsevasse maailma. Nad on avanud oma uksed inimrassi suurtele geeniustele, võttes mõistuse ja südamega endi sekka vastu sakslased — Beethoveni, Goethe, Schilleri ja palju teisi; ingla-

sed — Wellsi, Darwini, Dickensi; prantslased — Barbusse'i, Balzac'i, Romain Rolland'i; iirlase Shaw ... Aga vene mõtlejad, teadlased ja heliloojad tulevad meie juurde ja me surume nende kätt ning kuulame nende kõnet. Ja hoolimata keelelistest vaheseintest on nad koos meiega ...

Sean O'Casey (Iirimaa).

§ 62. Sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus.

Sotsialismi võit — peamine tulemus. «Sotsialism, mille paratamatust olid teaduslikult ette kuulutanud Marx ja Engels, sotsialism, mille ülesehitamise plaani kavandas Lenin, muutus Nõukogude Liidus reaalseks tegelikkuseks.» (NLKP programm.)

NSV Liidu sotsialistliku ülesehitustöö ajaloos võib eristada *kaht põhietappi.*

Oktoobrirevolutsioonile järgnenud esimese kahe aastakümne jooksul (aastail 1917—1937) teostati üleminek kapitalismilt sotsialismile, ehitati *põhiliselt* üles sotsialistlik ühiskond.

Kahe järgneva aastakümne jooksul (aastail 1938—1958) toimus sotsialistliku korra edasise kindlustumise ja täiustumise protsess.

Selle perioodi lõpuks oli meie maal üles ehitatud *arenenud sotsialistlik ühiskond.*

Nõukogude rahva neljakümneaastase revolutsioonilise ümberkujundava ja loova tegevuse peamiseks tulemuseks oli *sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus.*

Mida see tähendab? Mida on saavutanud Nõukogudemaa kõigis ühiskondliku elu valdkondades teostatud suurte ümberkorraldustega?

Sotsialismi vankumatu sotsiaal-majanduslik kord. Kindlustus ja muutus vankumatuks sotsialistlik majandus ja nõukogude ühiskonnakord. Tootmisvahendite sotsialistlik omandus, mis esineb kahes vormis — üldrahvaliku ja kooperatiiv-kolhoosliku omandina, on kujunenud nõukogude ühiskonna kindlaks majanduslikuks aluseks, kogu elanikkonna elu aluseks. Tööstuse sfääris on eraomandus täielikult kadunud ja ainuvalitsevaks on saanud üldrahvalik omandus.

Teostanud maa industrialiseerimise ja viinud lõpule rahvamajanduse tehnilise rekonstrueerimise, on nõukogude rahvas loonud *sotsialismi võimsa materiaal-tehnilise baasi.*

NSV Liit muutus kunagisest mahajäänud maast võimsaks tööstusriigiks. 1958. a. suurenes tööstuse kogutoodang 1913. aastaga võrreldes 36 korda, kogu rahvamajanduse aluseks olevate tootmisvahendite toodang aga kasvas 83-kordseks. Elektrijaamad andsid nüüd kahe päeva jooksul peaaegu niisama palju elektrienergiat, kui seda toodeti kogu 1913. aasta jooksul. Kui 1913. aastal

langes NSV Liidule ülemaailmsest tööstustoodangust ainult 3% ja 1937. aastal 10%, siis 1958. aastal moodustas tema toodang juba 18% ülemaailmsest tööstustoodangust. Nõukogude Liidu tööstusliku ja tehnilise võimsuse ilmekaks näitajaks oli aatomielektrijaamade, kontinentidevaheliste ballistiliste rakettide ja Maa tehiskaaslaste loomine.

Põllumajanduses pääses lõplikult võidule kolhoosikord. Nõukogude põllumajanduses kasvas tunduvalt ka sovhooside osatähtsus, nende arv suurenes 4000-lt 1937. aastal 6000-ni 1958. aastal. Üheaegselt majanduse sotsialistliku ümberkorraldamisega viidi maal läbi põllumajanduse tehniline rekonstrueerimine. Puusahkade ja primitiivsete atrade asemele tulid traktorid, kombainid ja teised kaasaegsed põllumajandusmasinad. 1958. aastal oli sovhoosidel ja kolhoosidel üle miljoni traktori ja üle poole miljoni teraviljakombaini.

Põhjalikult muutus nõukogude ühiskonna klassistruktuur ja sotsiaalne iseloom. Ühiskonnast olid juba ammu kadunud ekspluataatorlikud elemendid. Võrreldes revolutsioonieelse ajaga oli töölisklass, kommunistliku ülesehitustöö juhtiv jõud, arvuliselt mitmekordistunud. Oli kujunenud nõukogude intelligentsi kaader. Töölised ja teenistujad moodustasid 1958. aastal 68% NSV Liidu elanikkonnast. Täiesti sotsialistlikuks oli muutunud talurahvas. Üksiktalupojad ja koopereerimata käsitöölised moodustasid ainult 3% elanikkonnast.

Kogu NSV Liidu elanikkond oli tegelikult seotud sotsialistliku tootmisega. Nõukogude ühiskond oli muutunud *sotsiaalselt ühtlaseks.*

Kahe sotsialistliku omandusvormi edasise arenemise ja täiustumise baasil tugevnes veelgi töölisklassi ja kolhoositalurahva vennalik liit. Töölistel, talupoegadel ja haritlastel arenesid välja ühised ühiskondliku palge sotsialistlikud jooned, kujunes ideelis-poliitiline ühtsus.

Nõukogude ühiskond arenes kui *töörahva ühiskond*, selles ei olnud enam parasiitlikke rühmitusi. Sotsialistlik printsiip «kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma» on muutunud nõukogude inimeste vankumatuks põhimõtteks. Tõsi, ei olnud veel lõplikult likvideeritud parasiitluse jäänused, mis kapitalismi igandina olid säilinud inimeste teadvuses, kuid selle igandi kandjad moodustasid meie elanikkonnast üsna tühise osa.

Töölisklassi diktatuurilt üldrahvalikule riigile. Sotsialismi täielik võidulepääsemisega on veelgi tugevnenud nõukogude riigikord ja edasi arenenud *sotsialistlik demokraatia.*

Sotsialistliku ülesehitustöö lõppjärgus toimus järkjärgulise protsessina töölisklassi diktatuuri riigi ülekasvamine üldrahvalikuks riigiks. Kui sotsialism pääses täielikult ja lõplikult võidule, *muutus Nõukogude riik üldrahvalikuks riigiks.* Praegu on see kogu nõukogude rahva huvide ja tahte väljendajaks.

Tööliskiass kui kõige organiseeritum ja eesrindlikum jäi ühiskonna arenemise juhtivaks jõuks, kuid mingeid õiguslikke eeliseid elanikkonna teiste kihtide ees tal enam ei olnud. Ta loobus vabatahtlikult oma privileegidest ja muutis Nõukogude riigi üldrahvalikuks riigiks.

Laiad töörahvahulgad hakkasid veelgi aktiivsemalt osa võtma riigi valitsemisest, majandusliku ja kultuurialase ülesehitustöö juhtimisest. Nõukogude, ametiühingute, rahvakontrolli organite ja teiste massiorganisatsioonide kaudu teostavad nad tõelist rahvavalitsust.

Revolutsioon ideoloogia ja kultuuri valdkonnas. Sotsialismi võit tõi suure pöörde nõukogude ühiskonna vaimsesse ellu. Toimus *sotsialistlik revolutsioon ideoloogia ja kultuuri valdkonnas.*

Nõukogude ühiskonna ideoloogiaks sai marksism-leninism. Nõukogude inimeste ideelises elus kindlustusid sotsialistlikud põhimõtted — ustavus kommunismiideaalile, tööarmastus, kollektivism, humanism, internatsionalism, sotsialistlik patriotism. Kodanlik ideoloogia, millel ei ole pinda meie maal, avaldub üksikute minevikuigandite näol elanikkonna mahajäänud kihtides.

Kultuurirevolutsiooni tagajärjel tekkis uus, sotsialistlik kultuur, ennenägematult tõusis rahva kultuuritase ja tema loominguline aktiivsus, kujunes välja sotsialistlik rahvaintelligents, arenesid eesrindlik nõukogude teadus ja kunst.

1959. aastaks oli NSV Liit muutunud tegelikult üldise kirjaoskusega maaks. Tunduvalt oli tõusnud töötajate haridustase: rahvamajanduses töötavatest isikutest omas ligi üks kolmandik kesk- või kõrgemat haridust. Nõukogude haritlaste arv kasvas sotsialistliku ülesehitustöö aastail 20 miljoni inimeseni.

Kogu maailm tunneb Nõukogude teaduse väljapaistvaid saavutusi. Nõukogude teadus on pannud aluse kosmose vallutamise ajastule. Edukalt arenevad rahva ja kunstiintelligentsi loomingust võrsunud kirjandus ja kunst, mis etendavad üha suurenevat osa nõukogude inimese ideelisel ja esteetilisel kasvatamisel.

Nõukogude sotsialistlik kultuur on andnud suure panuse inimkonna eesrindlikku kultuuri, ta tähistab uut ajastut maailmakultuuri arenemises.

Rahvaste vääramatu vendlus. Sotsialismi võidu tulemuseks oli *sotsialistlike rahvuste* õitselepuhkemine ja nende vennaliku ühtsuse tugevnemine. Leninliku rahvuspoliitika järjekindla elluviimise tulemusel Nõukogude riigi poolt saavutasid NSV Liidu rahvad tegeliku võrdõiguslikkuse kõigil elualadel, lõid eesrindliku majanduse ja kultuuri, mis on sisult sotsialistlik ja vormilt rahvuslik. Selle saavutamist võimaldas igakülgne abi, mida enamarenenud rahvad andsid varem mahajäänud rahvastele, ning majanduse ja kultuuri kiire arenemistempo rahvusvabariikides.

Rahvad, kes olid varem oma arenemises maha jäänud või kes hiljem astusid Nõukogude Liidu koosseisu, jõudsid tänu kiirenenud progressile ajalooliselt lühikese aja jooksul järele enamarenenud rahvastele ja saavutasid sotsialismi täieliku võidu.

NSV Liidus on rohkem kui sada rahvust ja rahvast, kes tekkisid vanade rahvuste ja rahvaste sotsialistliku ümberkujunemise baasil. Kõigil NSV Liidu rahvastel kujunesid ühised, internatsionaalsed jooned, mis liidavad neid ühtseks rahvustevaheliseks tervikuks — *nõukogude rahvaks.*

Võit on lõplik. Nõukogude võimu kehtimise viienda aastakümne alguses kroonis nõukogude rahva ajaloolist loomingut arenenud sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimine. NSV Liidus on ellu viidud sotsialistlik printsiip: «Igaühelt tema võimete järgi, igaühele tema töö järgi.» Sotsialistlikud põhimõtted on juurdunud kõigil elualadel — poliitikas, majanduses ja kultuuris.

Meie maal ei olnud juba ammu enam reaktsioonilisi ühiskondlikke jõude, mis vastandaksid end sotsialismile ja oleksid sellele ohtlikud. Sotsialism oli muutunud nõukogude ühiskonna kõigi sotsiaalsete kihtide südameasjaks. Oli kadunud oht, et kapitalismi võidaks restaureerida seestpoolt. Kuid seni, kui oli olemas kapitalistlik ümbrus, ei saanud sotsialismi võitu NSV Liidus pidada veel lõplikuks.

Nüüd aga oli rahvusvaheline olukord põhjalikult muutunud. Maailmas eksisteerib võimas sotsialismileer. Vabanenud kapitalistlikust ümbrusest, asub Nõukogude Liit sotsialismimaade süsteemis. Praegu ei leidu maailmas sellist jõudu, mis suudaks jagu saada Nõukogude Liidu ja teiste sotsialistlike riikide vääramatust võimsusest, ei ole maailmas sellist jõudu, mis suudaks ajalooratast tagasi pöörata ja meie maal kapitalismi taastada.

See tähendab, et sotsialismi võit NSV Liidus on mitte üksnes täielik, vaid ka lõplik.

Sotsialismi ülesehitamisega rajas nõukogude rahvas kogu inimkonnale tee helgesse tulevikku. Ta tuli auga toime maailma sotsialistliku ümberkujundamise algataja ajaloolise ülesandega.

KÜSIMUSI.

1. Millised kaks ajaloolist etappi tegi Nõukogudemaa läbi oma arenemise 40 aasta jooksul?
2. Iseloomustage sotsialismi tähtsamaid saavutusi sotsiaalse elu sfääris.
3. Miks nimetatakse nõukogude kultuuri rahvalikuks kultuuriks?
4. Mida tähendab sotsialismi lõplik võit NSV Liidus?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. NSV Liidus saavutatud sotsialismi võidu maailmaajaloolisest tähtsusest.

NLKP programmist.

Sotsialism, mille paratamatust olid teaduslikult ette kuulutanud Marx ja Engels, sotsialism, mille ülesehitamise plaani kavandas Lenin, muutus Nõukogude Liidus reaalseks tegelikkuseks.

Sotsialism tegi igaveseks lõpu tootmisvahendite eraomanduse valitsemisele, sellele ühiskonna vaenulikeks klassideks lõhenemise põhjusele. Ühiskonna kindlaks majanduslikuks aluseks sai tootmisvahendite sotsialistlik omandus. Tootlike jõudude arenemiseks avanesid piiritud võimalused.

Sotsialism on lahendanud suure sotsiaalse probleemi — likvideerinud ekspluataatorlikud klassid ja põhjused, mis tekitavad ühe inimese ekspluateerimist teise inimese poolt. NSV Liidus on säilinud kaks sõbralikku klassi — töölisklass ja talurahvas. Sealjuures on muutunud ka need klassid ise. Sotsialistliku omanduse kahe vormi ühine olemus on lähendanud tööliskiassi ja kolhoositalurahvast teineteisele, kindlustanud nende liitu, teinud nende sõpruse vääramatuks. On võrsunud uus, rahva hulgast pärinev ja sotsialismile ustav haritlaskond. On likvideeritud kunagine vastandlikkus linna ja maa vahel, vaimse ja füüsilise töö vahel. Tööliste, talupoegade ja haritlaste ühiste põhihuvide baasil on tekkinud nõukogude rahva vääramatu sotsiaalne, poliitiline ja ideeline ühtsus.

Nõukogudemaal on ellu viidud sotsialismi põhimõte «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema töö järgi»...

Sotsialismi tohutuks saavutuseks on **rahvusküsimuse** lahendamine. Sellisele maale nagu Nõukogude Liit, kus on üle saja rahvuse ja rahvusgrupi, on sel küsimusel eriline tähtsus. Sotsialistlikus ühiskonnas on mitte ainult tagatud rahvaste poliitiline üheõiguslikkus, loodud nõukogude rahvusriiklus, vaid ka likvideeritud vanalt korralt päranduseks saadud majanduslik ja kultuuriline rahvuste ebavõrdsus. Tuginedes vastastikusele vennalikule abile, esmajoones suure vene rahva abile, on kõik nõukogude rahvusvabariigid loonud oma ajakohase tööstuse, tööliskiassi ja haritlaskonna rahvusliku kaadri, arendavad vormilt rahvuslikku ja sisult sotsialistlikku kultuuri. Paljud varem mahajäänud rahvused on jõudnud sotsialismile kapitalistlikku arenemisstaadiumi vahele jättes. Võrdõiguslike rahvaste ühinemine ja koondumine vabatahtlikkuse alusel üheks paljurahvuseliseks riigiks — Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liiduks —, nende tihe koostöö riiklikus ja majanduslikus ülesehitustöös ning kultuurielus, vennalik sõprus, nende majanduse ja kultuuri õitseng on leninliku rahvuspoliitika tähtis tulemus.

2. Helge saatus.

Usbeki NSV Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe J. Nasriddinova artiklist.

Nõukogude võimu aastatel on kasvanud üles täiesti uus põlvkond naisi, kes ei tunne alandust ja ebavõrdsust, kellel on usku oma jõusse ja võimetesse. Täielik pööre suhtumises naisesse on toimunud ka Kesk-Aasia vabariikides, kus naine enne Oktoobrirevolutsiooni oli orja seisundis...

Jah, meie naistele on saanud osaks tõeline inimlik õnn. Tänapäeva Usbekistani naiste seisund ühiskonnas erineb nende minevikust nagu päev ööst. Kasutades oma õigust tööle, annavad nad suure panuse vabariigi majanduse ja kultuuri arendamisse. Tööstusettevõtetes ja ehitustel töötab meil ligi 5000 naisinseneri ja 10 500 naistehnikut. Rohkem kui 3000 naist — agronoomi, zootehnikut, loomaarsti, metsanduse eriteadlast — võitleb selle eest, et viia edukalt ellu partei otsuseid, mille eesmärgiks on edasise tõusu saavutamine põllu-

majanduses. 26 000 vabariigi naist töötab tervishoiu alal. Tuhandeid naisi töötab pedagoogidena ja noore põlvkonna kasvatajatena. Teaduslike töötajate hulgas on 3700 naist, neist 23 on teaduste doktorid ja 640 teaduste kandidaadid. Naised moodustavad 40 protsenti kõigist kõrgema haridusega spetsialistidest.

Nende arvude taga seisab terve epohh. Sest alles hiljuti pidi usbekitar surema, kui ta vaid julges paljastada oma näo. Praegu kõlab see lihtsalt metsikult. Kuid nii see oli...

(«Pravda», 21. jaanuaril 1962. a.)

Küsimusi IX peatüki kordamiseks.

1. Milles seisab NLKP XX kongressi ajalooline tähtsus?
2. Mida tähendab sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus? Kuidas see saavutati?

Mida lugeda.

D. Granin, Ründan äikest, Tallinn, 1964.
B. Kerbabajev, Nebit-Dag, Tallinn, 1962.
A. Kuznetsov, Legendi järg, Tallinn, 1960.
G. Nikolajeva, Võitlus teel, Tallinn, 1961.
J. Rõtheu, Tüli merihobu pärast, Tallinn, 1963.
J. Smuul, Jäine raamat, Tallinn, 1962.

KOLMAS OSA.

NSV LIIT KOMMUNISMI LAIAHAARDELISE EHITAMISE PERIOODIL.

X PEATÜKK.

KOMMUNISTLIKU ÜHISKONNA LAIAHAARDELISE EHITAMISE ALGUS.

§ 63. Seitseaastaku esimesed aastad.

Rahvamajanduse arendamise seitsme aasta plaan. 50-ndate ja 60-ndate aastate vahetusel astus NSV Liit oma arenemises uude etappi. Nõukogude rahvas asus kommunistliku ühiskonna vahetule ehitamisele. Esimeseks konkreetseks rahvamajanduse arendamise plaaniks neis tingimustes oli seitsme aasta rahvamajandusplaan aastaiks 1959—1965. See plaan kinnitati NLKP erakorralisel XXI kongressil, mis toimus 1959. aasta alguses.

Kommunistliku ühiskonna ülesehitamisel on otsustava tähtsusega *kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomine* — maa tootlike jõudude igakülgne arendamine ning kõrge tootmistaseme saavutamine kõigis majandusharudes. Seda väga tähtsat ülesannet pidigi meie maa hakkama esmajoones täitma seitseaastaku jooksul.

Seitsme aasta plaan oli grandioosne ja väga pingeline loova töö programm. Ta nägi ette tööstuse kogutoodangu tõstmise 80% võrra ning põllumajandusliku tootmise tunduva kasvu.

Kommunistliku töö liikumise tekkimine. Nõukogude inimesed olid teadlikud, et seitseaastaku programmi saab ellu viia ainult ennastsalgava tööga. Töö sai kogu maal uut hoogu. Kõige ilmekamalt avaldus see kommunistliku töö liikumises, mis sündis NLKP XXI kongressi ettevalmistamise ajal, kui oli käimas seitsme aasta plaani üldrahvalik arutelu.

13. oktoobril 1958. a. otsustasid Moskva Sorteerimisjaama depoo mootorvedurite remonditsehhi töölised oma koosolekul organiseerida kommunistliku töö brigaadi. Sellessamas depoos toimus 1919. aastal esimene kommunistlik laupäevak, mida V. I. Lenin nimetas «suureks algatuseks». Nad võtsid endale kõrged kohustused vastavalt juhtlausele: «Õppida töötama ja elama kommunistlikult!» Selle algatusega rajati alus võistlusele kommunistliku töö kollektiivide ja lööklaste nimetuse eest. Töölised otsus-

tasid võidelda kõrge tööviljakuse eest, ettenähtud plaanide ületamise eest, käituda tööl ja igapäevases elus kommunistlikult.

Kommunistliku töö liikumine on tänapäeva tingimustes sotsialistliku võistluse tähtis koostisosa. Ta sündis meie kodumaa pealinnas ning hõlmas lühikese ajaga kogu maa.

Teadliku töössesuhtumise eredaks näiteks oli Võšni Volotšoki puuvillakombinaadi töölise Valentina Gaganova patriootlik algatus. Ta läks 1958. aasta oktoobris üle mahajäänud brigaadi, hoolimata palga langusest, ning muutis selle suhteliselt lühikese ajaga eesrindlikuks.

Nõukogude riik hindas kõrgelt ketraja töökangelastegu. Talle anti sotsialistliku töö kangelase nimetus. Tuhanded tootmiseesrindlased toimisid Gaganova eeskujul: läksid üle mahajäänud töölõikudesse, saavutasid murrangu nende töös ja muutsid nad eesrindlikeks.

Kommunistliku töö liikumisega ühinesid ka põllumajandustöötajad. Kuid maal levis see liikumine aeglasemalt ning mitte nii laiaulatuslikult kui linnas tööliste hulgas.

1960. aasta maikuus toimus Moskvas üleliiduline kommunistliku töö brigaadide ja lööklaste võistluse eesrindlaste nõupidamine. Selleks ajaks ületas võistlejate arv 5 miljonit. Kommunistliku töö kollektiivi nimetuse vääriliseks arvati terve rida vabrikuid,

Sotsialistliku töö kangelane, Võšni Volotšoki puuvillakombinaadi brigadir V. I. Gaganova (keskel) sõbrataride hulgas.

tehaseid, kaevandusi, kolhoose ja sovhoose. Nõupidamine tegi kokkuvõtteid võistluse tulemustest esimese kahe aasta jooksul ning kavandas tema edasise arenemise teed. NLKP Keskkomitee pöördus nõupidamisest osavõtjate poole tervitusega, milles anti kõrge hinnang võistlusele kommunistliku töö eest. Keskkomitee tervituses oli öeldud: «Ühendades tööd, õpinguid ja igapäevast elu, mõjustab see võistlus aktiivselt nõukogude inimese elu ja tegevuse kõiki külgi, on tähtsaks teguriks oluliste erinevuste kaotamisel vaimse ja füüsilise töö vahel.»

Kommunistliku töö liikumine sai uut hoogu 1961. aastal, partei XXII kongressi ettevalmistamise ajal.

Koos uute töövormide arenemisega tootmise valdkonnas tekkisid mitmesugused uued vormid, kus töörahvahulgad võtsid aktiivselt osa riigivalitsemisest ning majandusliku ja kultuurilise ülesehitustöö juhtimisest *ühiskondlikel alustel.* Miljonid nõukogude inimesed töötasid vabatahtlikult ja ilma palgata nõukogudes ja ametiühingutes, rahvamalevates ja seltsimehelikes kohtutes, rahvaülikoolides ja ühiskondlikel alustel töötavates instituutides. Oma ühiskondliku kohuse tunnetamine ning moraalne stiimul omandasid nõukogude inimeste elus ja tegevuses üha suurema tähtsuse.

Seitsme aasta plaani täitmise algus. Rahvahulkade tööinnu ja aktiivsuse tõusu olukorras asus meie maa ellu viima uut rahvamajandusplaani. Juba seitseaastaku esimestel aastatel jõudis meie rahvamajandus tubli sammu edasi. Aastail 1959—1961 astus rivisse umbes 3000 suurt tööstusettevõtet. Sel ajavahemikul loodi üle 9000 uut tüüpi masina ja seadme, ehitati kosmoselaevad. Suurt edu saavutati maa elektrifitseerimisel. Vene Föderatsioonis, eriti tema idarajoonides, ja teistes liiduvabariikides lasti käiku rida suuri hüdro- ja soojuselektrijaamu ning ehitati uusi aatomielektrijaamu.

Koos tööstuse tormilise arenemisega kasvasid linnad ja linnaelanikkond. Seitseaastaku kolme aasta jooksul ehitati üle 40 uue linna. 1961. aastal sai linnaelanike arv esmakordselt kogu nõukogude ühiskonna ajaloo jooksul võrdseks maaelanike arvuga. Tööliste arv kasvas tunduvalt, eriti tööndusko operatiivide liikmete arvel. 1960. aastal ühines kodutööndajate ja käsitööliste tööndusko operatsioon riikliku tööstusega ning enam kui miljon tema liiget astus töölisklassi ridadesse.

Küla majanduselus kasvas sovhooside osatähtsus. Laialdasemalt levisid kolhoosidevahelised tootmiskoondised ja ehitusorganisatsioonid. Loodi riigi ja kolhooside vahelisi koondisi turba ülestöötamiseks, elektrijaamade ekspluateerimiseks jne. Need kolhoosliku omanduse vormid hakkasid välja kasvama üksikute artellide raamidest, tugevnes kolhoosliku ja üldrahvaliku omanduse lähenemise tendents.

Eesrindlikud kolhoosid, kellel olid stabiilsed sissetulekud, läksid üle rahapalgale ning seadsid sisse garanteeritud avansi. See

aitas tõsta tööviljakust ja suurendada põllumajandussaaduste toodangut.

Ent põllumajanduses tervikuna kasvutempo 1959. aastast alates aeglustus. Kolhooside ja sovhooside poolt eelnevatel aastatel tootmise tõusu alal saavutatud positiivseid tulemusi ei muudetud püsivaks. See oli seletatav eeskätt hoolimatuse ja vigadega kolhooside ja sovhooside juhtimises. Paljusid partei ja valitsuse poolt kavandatud abinõusid tegelikult ei rakendatudki ellu.

KÜSIMUSI.

1. Millised on seitseaastaku põhiülesanded?
2. Milles seisavad kommunistliku töö liikumise iseärasused? Mis iseloomustab seda kui sotsialistliku võistluse kõrgemat etappi?
3. Mida te teate tähelepanuväärset oma elukoha (linna, küla, rajooni) kommunistliku töö kollektiivide ja lööklaste elust?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. A. Ledõševi kommunistliku töö brigaadi kohustused.

Kujuta endale ette, et me jõuame homme kommunismi. See tähendab — mitte keelduda ühestki tööst, olgu ta siis kasulik või mitte, raske või kerge. Tööle tuleb asuda innuga, ühesõnaga, suhtuda töösse kui vajadusse ja lõbusse.

Igas asjas nuputada, mõelda, kuidas teha paremini, tööülesannet täita mitte mehhaaniliselt, vaid loovalt, arusaamisega.

Brigaad peab elama põhimõtte järgi: üks kõigi, kõik ühe eest. Tuleb arvestada nii:

üks looder on häbiks kogu brigaadile;
üks tööluus on plekiks kõigile;
kui üks teeb praaki, on see häda kogu kollektiivile.

Oma teadmisi mitte hoida vaka all, vaid jagada kõigile.

Kui näed, et naaber jääb maha, mine appi. Kui sa ise ei saa hakkama, ära pea uhkeks, pöördu seltsimehe poole.

Kui lõpetasid töö, ära raiska ilmaasjata aega. Sind ootavad kool, tehnikum, instituut. Kui sul on vaba hetk, võta raamat pihku. Õpi nii, et oma rahvale veel rohkem kasu tuua.

Kanna hoolt oma kultuuritaseme eest. Saa lõplikult lahti inetutest väljendustest, jämedustest ja pummeldamisest.

Ära ole ükskõikne huligaansuse, joomise ja kultuurilageduse vastu. Kui sinu silma all inimest solvati, siis on see ka sinu süü.

Austa vanu tänaval, kodus, perekonnas. Ole viisakas, tagasihoidlik, taktiline.

Kui sa neid reegleid rikud, siis pole sinu koht kommunistliku töö brigaadis.

(Ordžonikidze-nimeline tehas Moskvas.
«Moskovskaja Pravda», 10. aprillil 1959. a.)

2. Tööinimese uhkus.

Valentina Gaganova.

Iga kord, kui ma lähen tööle oma vahetusse, täitub mu süda erilise uhkusega selle üle et ma olen tööinimene, et minu kätega valmistatud toodang on inimestele vajalik.

Tööinimene on meil suure au sees. Ja päris tõesti, kui lõbus ja huvitav on meie ajal elada, kui sinu looval energial ei ole tõkkeid ees! Ela, loo, otsi, julge! Selleks on igaühel meist olemas kõik võimalused ja kõik tingimused. Töös inimene mehistub, muutub kaunimaks ja õilsamaks. Minu oma silma all on sadade inimeste iseloomud kollektiivis ümber kasvanud.

Ja ma ise ka kasvasin üles vabrikus, kollektiivis. Siin kujunes välja mu iseloom, avardus silmaring, siin ma õppisin tundma rõõmu seltsimehelikkuse pühast tundest. Milline õnn on tunda enda kõrval alati sõpra, abistada teda omakasupüüdmatult ning teada, et tema on valmis sinu heaks sedasama tegema! Just see tunne mõjutaski mind, kui ma läksin üle mahajäänud brigaadi. Ma püüdsin sel ajal, nii nagu miljonid nõukogude inimesed, tähistada XXI parteikongressi avamist kõrgete töönäitajatega.

Brigaad, kus ma siis töötasin, hoidis võistluses esikohta kindlalt enda käes, tehnika ärakasutamise koefitsient oli tal kõige kõrgem. Kõigil tüdrukutel oli tekstiilitööliste hulgas suur autoriteet. Kõrge viljakusega töö tõi meile nii au kui ka suurt palka.

Kuid meie kombinaadis oli rohkesti ka niisuguseid brigaade, kes hädavaevalt normi täitsid. Ja muidugi mitte sellepärast, et mahajäänud brigaadides oleksid töötanud inimesed, kes ei tahtnud kogu kollektiiviga sammu pidada. Ei. Asi oli selles, et niisuguseid brigaade juhtisid vähese vilumusega juhid, inimesed, kel polnud küllaldaselt organisatoorseid ega praktilisi kogemusi.

Ma mõtlesin siis palju selle üle, kuidas saavutada, et eesrindlikud töömeetodid saaksid kõigi ühisvaraks. Kommunisti südametunnistus ei lubanud enam eesrindlase kõrval näha mahajääjat. Oli vaja tõestada, et pole olemas halbu inimesi ega halbu masinaid, vaid on halvad, saamatud juhid, kes ei suuda tööd õigesti organiseerida.

Oma teos ma ei näe midagi ebaharilikku: iga nõukogude inimene, kellel ühiskondlikud huvid on kallimad kui isiklikud, teeks sedasama. Ja praegu on juba teada, et mitte ainult meie maal, vaid ka teistes sotsialismileeri maades on kümned tuhanded patrioodid läinud eesrindlikest töölõikudest üle mahajäänutesse.

Uue, kõrge tootlikkusega tehnika tundmaõppimine on praegu kõige tähtsam, peamine. See on eesliin meie võitluses seitseaastaku eest. Aga eesliinil olla on nõukogude töölisele kõige suurem õnn.

(Raamatust «Töö teeb inimese suureks».)

§ 64. Kommunismiehitajate kongress. NLKP uus programm.

Kogu rahvas valmistub partei ajalooliseks XXII kongressiks. 1961. aasta teiseks pooleks määrati NLKP korraline XXII kongress, kus partei pidi vastu võtma uue programmi.

Selle ajani kehtinud partei teine programm, mis oli vastu võetud VIII kongressil 1919. aastal, kujutas endast meie maa sotsialistliku ümberkorraldamise plaani. See oli ellu viidud. Nüüd oli NLKP-l tarvis vastu võtta uus, kolmas programm — *kommunistliku ühiskonna ülesehitamise programm.*

Partei ja kogu nõukogude rahvas olid täiesti teadlikud NLKP

NLKP XXII kongressi istungitesaalis.

eelseisva kongressi suurest tähtsusest. Kogu maa valmistus selle vastu. Kongressi auks andsid ehitajad ennetähtaegselt ekspluatatsiooni uusi tööstusettevõtteid ja -ehitusi, elamuid ja ühiskondlikke hooneid, töölised andsid toodangut üle plaani, teadlased ja insenerid tegid avastusi teaduses ja tehnikas ning juurutasid neid tootmisse. Kosmonaudid Juri Gagarin ja German Titov pühendasid XXII kongressile oma enneolematud lennud ümber maakera. Ka kolhoosiküla töötajad valmistusid suure vaimustusega NLKP ajalooliseks XXII kongressiks.

Kaks kuud enne kongressi avamist avaldati programmi projekt. Nõukogude inimesed võtsid selle dokumendi vastu tohutu vaimustusega. Üle 4,5 miljoni kommunisti ja parteitu töötaja võttis sõna mitmesugustel koosolekutel, kus arutati NLKP uue programmi projekti.

Kogu nõukogude rahvas kiitis programmi projekti üksmeelselt heaks.

Kommunistide suur foorum. Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongress avati 17. oktoobril 1961. a. Moskvas Kremli Kongresside Palees. Sellest võttis osa peaaegu 5000 delegaati, kes esindasid Nõukogude Liidu kommunistide kümnemiljonilist armeed.

Kommunistid saatsid kongressile oma paremad esindajad. Kongressi delegaatide hulgas oli 99 Nõukogude Liidu kangelast,

478 sotsialistliku töö kangelast, 203 Lenini ja riikliku preemia laureaati.

XXII kongressile tulid välismaa kommunistlike ja töölisparteide delegatsioonid 80 riigist. See oli kõige esinduslikum *kommunistide foorum* meie partei ja kogu maailma kommunistliku liikumise ajaloos.

Kogu Nõukogudemaa jälgis rõõmsa ärevusega partei kongressi tööd, kus lahendati meie kodumaa oleviku ja tuleviku suuri probleeme. Tööliste ja kolhoosnikute ning teaduse, tehnika ja kultuuri alal töötajate kollektiivid saatsid kongressile üle 10 000 raporti. Kõik see andis tunnistust rahva hulgas valitsevast tohutu suurest loovast tööhoost ning edusammudest tema ülesehitavas töös.

NLKP XXII kongressi töö ajal avati Moskvas Suure Teatri esisel väljakul Karl Marxi mälestussammas. 1. mail 1920. a. pani V. I. Lenin esimese kivi mälestussamba vundamenti. Jätkates Lenini poolt alustatud üritust, püstitas Karl Marxile mälestusmärgi nõukogude rahvas, kes on asunud tegelikult ellu rakendama teadusliku kommunismi suure rajaja kõige pühamaid ideid.

K. Marxi mälestussamba avamine kujunes rahvusvahelise proletaarse ja kommunistliku solidaarsuse demonstratsiooniks. Sellest võtsid osa kõik välismaa kommunistlike ja töölisparteide delegatsioonid, kes olid saabunud NLKP XXII kongressile.

Kongressi töö köitis kogu maailma avalikkuse tähelepanu.

XXII kongressi dokumentides on sügavalt ja igakülgselt läbi töötatud sotsialismilt kommunismile ülemineku tähtsamad teoreetilised ja praktilised probleemid, on olemas maailma kaasaegse olukorra analüüs, on antud loovad lahendused paljudele ühiskonna arenemise põletavatele küsimustele.

Muudatused partei põhikirjas olid tingitud eelkõige sellest, et NLKP muutus nüüd töölisklassi parteist *kogu rahva parteiks,* nõukogude ühiskonna eesrindlikuks väesalgaks. Muudatused partei põhikirjas kajastasid samuti vajadust edasi arendada siseparteilist demokraatiat, pidada kogu partei elus vankumatult kinni leninlikest normidest ja põhimõtetest ning ühtlasi arendada neid edasi.

Kongress näitas, et *partei on monoliitselt ühtne,* tihedalt koondunud leninliku Keskkomitee ümber. Partei kritiseeris veel kord printsipiaalselt ja otsustavalt isikukultust ning deklareeris, et ta on kindlalt otsustanud teha alatiseks lõpp isikukultuse kahjulikkudele tagajärgedele.

Kommunismi ehitamise programm. NLKP XXII kongressi suur tähtsus ning tema eriline koht meie partei ja kogu rahvusvahelise kommunistliku liikumise ajaloos seisavad selles, et ta *võttis vastu NLKP uue, kolmanda programmi.* NLKP uus programm on silmapaistvaks panuseks marksistlik-leninlikku teadusse

ning kujutab endast ühtlasi NSV Liidus kommunistliku ühiskonna ülesehitamise konkreetset, igakülgselt põhjendatud programmi.

NLKP programm, mis üldistab loovalt sotsialismi ehitamise rikkalikke ajaloolisi kogemusi NSV Liidus ja teistes sotsialistliku maailmasüsteemi maades, annab kommunismi sügavalt teadusliku definitsiooni.

«Kommunism on klassideta ühiskonnakord, kus kehtib ühtne tootmisvahendite üldrahvalik omandus ja kõigi ühiskonnaliikmete täielik sotsiaalne võrdsus, kus koos inimeste igakülgse arenemisega kasvavad pidevalt areneva teaduse ja tehnika baasil ka tootlikud jõud, kus kõik ühiskonna rikkuse allikad hakkavad voolama täie jõuga ja viiakse ellu üllas põhimõte «igaühelt tema võimete kohaselt, igaühele tema vajaduste järgi». Kommunism on vabade ja teadlike tööinimeste hästiorganiseeritud ühiskond, kus seatakse sisse ühiskonna omavalitsus, kus töö ühiskonna heaks saab igaühele esimeseks eluvajaduseks, tunnetatud paratamatuseks, kus igaühe võimeid rakendatakse kõige suurema kasuga rahva heaks.»

See definitsioon annab selge ettekujutuse kommunistliku tuleviku kõige olulisematest joontest.

Programm sisaldab ühtlasi loova töö konkreetse plaani, mis on arvestatud 20 aastaks. Selle plaani elluviimine on tähtsaks sammuks kommunismi ehitamise teel.

Kõigepealt lahendatakse *peamine majanduslik ülesanne — luuakse kommunismi materiaal-tehniline baas.* See tähendab meie maa täielikku elektrifitseerimist ning selle alusel tehnika ja tootmise organisatsiooni igakülgset täiustamist, tootmisprotsesside kompleksset mehhaniseerimist, nende üha täielikumat automatiseerimist, rahvamajanduse kemiseerimist, teaduse orgaanilist ühendamist tootmisega ning teaduse ja tehnika progressi kiiret tempot jne. Selle tulemusena luuakse tootlikud jõud, mis suudavad tagada ainelise elu kõrge taseme.

Pääsevad kehtivusele *kommunistlikud ühiskondlikud suhted.* Praegu olemasolevad kaks sotsialistliku omanduse vormi sulavad aegamööda kokku üheks kommunistlikuks omanduseks ja selle alusel kaovad klassidevaheliste erinevuste jäänused, töölised ja talupojad muutuvad ühtseks klassideta ühiskonna töötajate kollektiiviks, põhiliselt likvideeritakse olulised erinevused linna ja maa vahel ning seejärel füüsilise ja vaimse töö vahel, kasvab rahvuste majanduslik ja vaimne ühtekuuluvus.

Edasi arenevad välja kommunistliku ühiskonna inimese iseloomujooned, mis ühendavad endas harmooniliselt kõrget ideelisust, igakülgset haritust, moraalset puhtust ja füüsilist täiuslikkust. Partei formuleeris oma programmis *kommunismiehitaja moraalikoodeksi*, mis hõlmab niisuguseid kõlbelisi printsiipe, nagu ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa ja sotsialismimaade vastu, kohusetruu töö ühiskonna hüvanguks,

suur ühiskondlik kohusetunne ning sallimatus ühiskonna huvide rikkumise suhtes, kollektiivsustunne ja humaansus, ausus ning õiglus jne. Inimesed hakkavad oma elus järjest enam juhinduma neist kommunismiehitaja moraalikoodeksi põhimõtetest.

Lõpuks, kui kommunistlik ühiskond on põhiliselt üles ehitatud, muutub oluliselt ka poliitiline elu: kõik kodanikud hakkavad aktiivselt osa võtma ühiskondliku elu ja ühiskonna asjade juhtimisest; sotsialistliku demokraatia kõige laiaulatuslikuma väljaarenemise alusel valmistub ühiskond kommunistliku omavalitsuse täielikuks kehtestamiseks.

NLKP programm määrab kindlaks nõukogude rahva praktilised ülesanded tähtsamatel elualadel, kavandab rahvamajanduse ja kultuuri iga haru kasvutempo.

Programmi ülesannete kindlaksmääramisel lähtus Kommunistlik Partei reaalsetest ajaloolistest tingimustest — majanduslikest ja poliitilistest, sisemistest ja rahvusvahelistest —, milles Nõukogudemaa teostab üleminekut kommunismile. *NSV Liidul on olemas kõik vajalikud sisemised tingimused NLKP programmi edukaks elluviimiseks.* Pealegi ei toimu kommunistliku ühiskonna ehitamine meie maal kapitalistlikus ümbruses, vaid olukorras, kus eksisteerib sotsialismi maailmasüsteem, kus kasvab sotsialismi jõudude ülekaal imperialismi jõudude üle ning rahu jõudude ülekaal sõja jõudude üle.

NLKP programm on kantud *sotsialistliku internatsionalismi* vaimust. Leninlik partei on alati auga täitnud oma kohustusi välismaiste vennasparteide ees. Oma peamist internatsionaalset kohust näeb NLKP praegu selles, et ehitada NSV Liidus üles kommunism. See demonstreerib kõigile maailma rahvastele näitlikult kommunismile liikumise teed.

«Kommunism täidab ajaloolist missiooni — päästa kõik inimesed sotsiaalsest ebavõrdsusest, kõigist rõhumise ja ekspluateerimise vormidest ning sõjakoledustest — ja kindlustab maakeral **rahu, töö, vabaduse, võrdsuse, vendluse** ja **õnne** kõigile rahvastele.» Neis Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmi hingestatud sõnades peitub tema suur külgetõmbejõud kogu eesrindliku inimkonna jaoks, kes võitleb oma helge tuleviku eest.

NLKP uue programmi vastuvõtmine ning nõukogude rahva määratu suur loov tööind, mille see ajalooline sündmus esile kutsus, olid uueks tähtsaks etapiks esimese sotsialismimaa edasiarenemisel, tema liikumisel kommunismi poole.

KÜSIMUSI.

1. Miks oli Kommunistlikul Parteil vaja vastu võtta uus programm?
2. Millised küsimused lahendas partei XXII kongress?
3. Mis tähendab luua kommunismi materiaal-tehniline baas?
4. Milliseid kõlbelisi põhimõtteid sisaldab kommunismiehitaja moraalikoodeks?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Kommunismiehitaja moraalikoodeks.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist.

Partei on seisukohal, et **kommunismiehitaja moraalikoodeks** koosneb järgmistest kõlbelistest printsiipidest:

ustavus kommunismile, armastus sotsialistliku kodumaa, sotsialismimaade vastu;

kohusetruu töö ühiskonna hüvanguks: kes ei tee tööd, see ei pea ka sööma;

igaühe hoolitsus ühiskonna vara säilitamise ja suurendamise eest;

suur ühiskondlik kohusetunne, sallimatus ühiskonna huvide rikkumise suhtes;

kollektiivsustunne ja üksteise seltsimehelik abistamine: üks kõigi ja kõik ühe eest;

humaansed suhted inimeste vahel ja üksteisest lugupidamine: inimene on inimesele sõber, seltsimees ja vend;

ausus ja siirus, kõlbeline puhtus, lihtsus ja tagasihoidlikkus isiklikus ja ühiskondlikus elus;

üksteisest lugupidamine perekonnas, hoolitsus laste kasvatamise eest;

sallimatus ebaõigluse, muidusöömise, ebaaususe, karjerismi ja ahnitsemise suhtes;

kõigi NSV Liidu rahvaste sõprus ja vendlus, leppimatu suhtumine rahvusliku ja rassilise vaenu avaldustesse;

leppimatu suhtumine kommunismi vaenlastesse, rahu ja rahvaste vabaduse vaenlastesse;

vennalik solidaarsus kõigi maade töötajatega, kõigi rahvastega.

2. Tervitus XXII kongressile Sudaani Liiduparteilt (Mali Vabariik).

Tidijani Traore sõnavõtust.

Meie vaimustatud pilgu ees avaneb praegu suure Lenini grandioossete plaanide teostumine. Lenin rikastas marksismi, andes rahvastele analüüsi ja tunnetuse meetodi, teadliku ülesehitustöö ületamatu praktilise juhendi — marksismi-leninismi, mille õigsust ja efektiivsust pidevalt kinnitavad Nõukogude Liidu saavutused teaduse ja tehnika valdkonnas.

Nagu Lenin, see uue maailma innukas ennustaja, ette nägi, viis Nõukogude Liit võidukalt lõpule sotsialismi ülesehitamise. Aasia ja Aafrika ärganud rahvad astuvad iseseisvuse, demokraatia ning uue, õnneliku elu ülesehitamisele ülemaailmse rahu tingimustes...

Nõukogude Liidus on viibinud paljud Mali delegatsioonid, mille esindajad on kohtunud meeste ja naistega, noorte ja kolhoosnikutega. Nad on külastanud tööstusettevõtteid ja ehitusi. Need sõidud on rikastanud meie kogemusi, meile osutatud soe vastuvõtt aga veenis meid, kelle väärikust varem alandati ja solvati, selles, et inimeste vendlus ja sõprus ei ole tühjad sõnad.

Imperialism kaevab endale ise hauda.

Iga kord, kui mõni vabadustarmastav rahvas heidab endalt ahelad, tõstavad kolonisaatorid kisa: «Hoidke end! Mängus on Moskva käsi, kommunismi käsi!» Kuid eks tähenda see, et kommunism on vabaduse sünonüüm.

Iga kord, kui mingi organisatsioon püüab likvideerida ebavõrdsust ja nõuab materiaalsete hüvede õiglast jaotamist, tõstavad kolonisaatorid kisa: «Hoidke end! Mängus on Moskva käsi, kommunismi käsi!» Kuid eks tähenda see, et kommunism on õigluse sünonüüm, võrdsuse sünonüüm.

Iga kord, kui mõni partei paljastab diskrimineerimist, hädaldavad imperialistid ja kolonisaatorid: «Hoidke end, need on Moskva agendid, need on kommunistid!» Kuid eks tähenda see, et kommunism on vendluse sünonüüm...

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXII kongressi töö aitab kaasa inimese triumfile, tugeva, uhke inimese triumfile, kes ei tunne hirmu, nälga, viletsust ega alandusi. NLKP XXII kongress on tohutu rahvusvahelise tähtsusega sündmus ning suurendab veelgi Nõukogude Liidu kuulsust! . . .

§ 65. Nõukogude demokraatia arenemine.

Uus etapp nõukogude tegevuses. Kui NSV Liit astus kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodi, algas uus etapp Nõukogude riigi arenemises — ta hakkas arenema üldrahvaliku riigina. Nõukogude demokraatia avardus ning riigi organiseeriv osa meie maa elus tugevnes.

See kajastus eelkõige nõukogude osatähtsuse suurenemises. Nõukogud ühendavad endas orgaaniliselt riikliku ja ühiskondliku organisatsiooni jooni. Nõukogude kui rahvahulkade organiseerija osatähtsus kasvas, üha rohkem inimesi hakkas nõukogude kaudu vahetult osa võtma riigivalitsemisest, majanduse juhtimisest ning kultuuri ülesehitamisest. Nõukogude koosseis laienes. Kohalike nõukogude valimistel 1959. aastal kasvas saadikute arv 350 000 inimese võrra ning 1961. aastal veel 20 000 saadiku võrra. Nõukogude töösse tõmmati kaasa üha uusi inimesi. Selleks aitas kaasa Ülemnõukogu poolt vastuvõetud seadus, mis tegi kohustuslikuks igakordsetel valimistel uuendada vähemalt üks kolmandik nõukogu saadikute koosseisust.

Laialdasemalt hakati rakendama nõukogude organite ja nende saadikute regulaarset aruandmist valijate ees kui üht demokraatia printsiipi. Nii esines 1959. aastal valijate ees 80% saadikutest ning 1960. aastal 90%. 1959.—1960. a. võeti vastu seadused NSV Liidu Ülemnõukogu, liiduvabariikide ja autonoomsete vabariikide ülemnõukogude ja kohalike saadikute nõukogude saadikute ärakutsumise korra kohta. Nende seaduste järgi võivad valijad igal ajal tagasi kutsuda saadiku, kes ei ole õigustanud nende usaldust.

Kaasajale on iseloomulik ühiskondlike aluste tugevnemine nõukogude tegevuses. Miljonid töötajad, kes ei ole saadikud, aitavad alalistes komisjonides, täitevkomiteede ühiskondlikes osakondades ning osakondade ja valitsuste juures asuvates ühiskondlikes nõukogudes vabatahtlikult ning ilma tasuta teostada paljusid nõukogude ning nende organite funktsioone. Laialdaselt on levinud mitmesugused isetegevuslikud ühiskondliku töö organisatsioonid, kus elanikkond võtab mitmeti osa nõukogude praktilisest tööst. Need on maja- ja tänavakomiteed, lastevanemate komiteed koolide juures, lugejate nõukogud raamatukogudes, klubide ja kultuuripaleede nõukogud jne. 1965. aastal võttis nõukogude tööst kahe miljoni saadiku kõrval osa üle 23 miljoni ühiskondlikel alustel töötava aktivisti. Kogu maal tegutsevad avaliku korra kaitsel rahvamalevad, miilitsa kaastööbrigaadid ja seltsimehelikud kohtud, kes võitlevad mittenõukogulike elementide vastu.

Nõukogude tegevus on muutunud rikkalikumaks ja mitmepalgelisemaks. 1960. aastal moodustati liiduvabariikide ülemnõukogude juures 119 alalist komisjoni senise 45 asemel. Peale mandaat-, eelarve- ja seaduseelnõude komisjoni tegutsevad alalised tööstus- ja transpordi-, põllumajandus-, haridus- ja kultuuri-, tervishoiu-, sotsiaalkindlustuse jt. komisjonid. Ka kohalike nõukogude tegevus on väga mitmekülgne.

Ühiskondlike organisatsioonide osatähtsuse kasvamine. Nõukogude demokraatia järjekindel edasiarenemine avaldub ka üldsuse osatähtsuse kasvus, üksikute riigiorganite funktsioonide järkjärgulises üleminekus töötajate massiorganisatsioonide kätte, *rahva ühiskondliku omavalitsuse aluste* arenemises.

Eriti on kasvanud *ametiühingute* kui juhtimise kooli, majandamise kooli, kommunismi kooli tähtsus. Ametiühingud kujutavad endast kõikehaaravat, kõige massilisemat tööliste ja teenistujate organisatsiooni, mille ridadesse kuulub umbes 70 miljonit inimest. On laienenud ametiühingute õigused ja ülesanded. Nad võtavad aktiivselt osa tootmise planeerimisest, tegelevad pidevalt tööliste ja teenistujate elutingimuste parandamisega, rahuldavad nende kultuurilisi vajadusi. Ametiühingute ülesandeks on tehtud alaliste tootmisnõupidamiste juhtimine ettevõtetes ja asutustes. Ametiühingud käsutavad summasid, mida riik eraldab sotsiaalkindlustuse kulutusteks, juhivad laialdast raviasutuste (sanatooriumid, puhkekodud jne.) ning kultuurihariduslike asutuste (klubid, kultuuripaleed, raamatukogud, rahvateatrid, lektooriumid jne.) võrku. Ametiühinguorganisatsioonid teostavad ühiskondlikku kontrolli töökaitse ning elamispinna jaotamise üle, ühiskondliku toitlustamise ning kommunaalteenindamise ettevõtete töö üle jne.

Suur on Leninliku Kommunistliku Noorsooühingu osatähtsus. Ta on kasvanud nõukogude ühiskonnas võimsaks ühiskondlik-poliitiliseks ning kultuurijõuks. Praegu kuulub sinna üle 20 miljoni noormehe ja neiu. Neil aastail, kui nõukogude rahvas võitles seitsme aasta plaani täitmise eest, tegi Leninlik Kommunistlik Noorsooühing palju kuulsusrikkaid tegusid. Kommunistlikud noored jätkavad uudismaa alistajate vägitegu ning töötavad praegu ennastsalgavalt uutel tähtsatel töölõikudel, seal, kus lahendatakse kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomise ülesannet. Nad rajavad raudteid Siberi taigas, ehitavad hiiglaslikke hüdroelektrijaamu, kõrgahje, kaevandusi. Kommunistlik Noorsooühing on võtnud oma šefluse alla palju suurkeemia objekte, ta teeb suurt ühiskondlik-poliitilist tööd ning massilist kultuuritööd, võtab aktiivselt osa avaliku korra kaitsmisest ja kehakultuuri arendamisest. Eriti suurt hoolt kannavad komsomoliorganisatsioonid kooli eest. Ainuüksi seitseaastaku kolme esimese aasta jooksul läks üle 200 000 tootval tööl oleva kommunistliku noore koolidesse pioneerijuhtideks.

Kommunistlik Noorsooühing võtab aktiivselt osa ühiskondliku kontrolli teostamisest. 1962. aastal tekkis *«Komsomoliprožektor»*.

mis on oma tubli tegevusega juba jõudnud omandada väärika koha rahvakontrolli ajaloo lehekülgedel. Kommunistliku Noorsooühingu Keskkomitee juures on loodud «Komsomoliprožektori» keskstaap. Tema rohkearvulised salgad ja staabid tegutsevad ehitustel ja ettevõtetes, kolhoosides ja asutustes. «Komsomoliprožektori» tööst võtab osa miljoneid noormehi ja neide, kes võitlevad ennastsalgavalt puuduste vastu tootmise organiseerimisel, avastavad uusi reserve ja allikaid tööviljakuse suurendamiseks.

Ühiskondlikele organisatsioonidele on üle läinud sellised kommunistliku kasvatuse tähtsad funktsioonid, nagu loenguline propaganda ning kehakultuuri ja spordi arendamine.

1959. aastal otsustasid NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu anda kehakultuuri- ja sporditöö juhtimise Kehakultuuri- ja Spordikomitee käest üle vabatahtlikele ühingutele. Loodi NSV Liidu Spordiühingute ja -organisatsioonide Liit. Kehakultuuriliikumine on meie maal saavutanud suurt edu. Miljonid inimesed kuuluvad kehakultuuri- ja spordikollektiividesse. Nõukogude sportlased on esinenud edukalt paljudel rahvusvahelistel võistlustel; nad tulid võitjaks olümpiamängudel.

Nõukogude demokraatia arenemine on niisiis seotud asjaoluga, et riigivalitsemine pole nüüd enam ainuüksi riiklike organite funktsiooniks, vaid seda funktsiooni täidavad suurel määral ka ühiskondlikud organisatsioonid.

Abinõud rahvamajanduse juhtimise parandamiseks. Elu nõuab majandusliku ja kultuurialase ehitustöö parteilise ja riikliku juhtimise igakülgset tugevdamist. Uute, tõhusamate tööstuse ja põllumajanduse juhtimise meetodite otsinguil viidi seitseaastaku ajal ellu rida abinõusid rahvamajanduse juhtimise organite ümberkorraldamisel.

Kuid elu näitas, et paljud reorganiseerimisüritused ei olnud otstarbekohased, vaid olid ekslikud. Hädavajalike ja mõistlike abinõude kõrval võeti partei- ja riigijuhtimise süsteemis ette ka mõningad ülepeakaela tehtud ümberkorraldused, mis takistasid rahvamajanduse edukat juhtimist. Üks selline ümberkorraldus oli parteiorganisatsioonide ja hiljem ka nõukogude, ametiühingu- ja komsomoliorganisatsioonide lahutamine tööstuslikeks ja põllumajanduslikeks. Praktika näitas, et selline partei-, nõukogude ja ühiskondlike organisatsioonide ülesehitamine tootmisprintsiibil oli vastuolus elu nõuetega. Nõukogude organite lahutamine tööstuslikeks ja põllumajanduslikeks ei aidanud tugevdada sidemeid põllumajanduse ning tööstuse vahel ega töölisklassi ja talurahva koostööd. Niisugune lahutamine tekitas elanikkonnale palju raskusi ja ebamugavusi. NLKP Keskkomitee 1964. aasta novembripleenum võttis vastu otsuse ühendada oblastite ja kraide tööstuslikud ja põllumajanduslikud parteiorganisatsioonid. NSV Liidu Ülemnõukogu oma istungjärgul sama aasta detsembris otsustas ühendada nõukogude organid. Partei mõistis otsustavalt hukka subjekti-

vismi maa rahvamajanduse arenemise planeerimisel ja juhtimisel ning tunnistas vajalikuks lähtuda oma poliitikas rangelt objektiivsetest tingimustest ja reaalsetest võimalustest.

Selgus, et õigustatud polnud ka paljude ministeeriumide likvideerimine ning nende asemel kohalike rahvamajanduse nõukogude loomine (loodi 1957. aastal ja suurendati 1962. aastal). Tööstuse juhtimine rahvamajanduse nõukogude kaudu pidurdas tööstuse arenemist. Ta ei lasknud edukalt juhtida üksikuid tootmisharusid, arvestada nende eripärasusi, lahendada edasise tehnilise progressi ülesandeid.

NLKP Keskkomitee septembripleenum ja NSV Liidu Ülemnõukogu 1965. aasta istungjärk võtsid vastu otsused rahvamajanduse nõukogude likvideerimise kohta. Üksikute tööstusharude juhtimiseks loodi uuesti ministeeriumid. See aitab rahvamajandust kiiresti edasi arendada.

Koos üleminekuga tööstuse juhtimisele tootmisharude viisi kavandati tõhusad abinõud tootmise organiseerimise ja planeerimise täiustamiseks ning ettevõtete majandusliku stimuleerimise tugevdamiseks. Nende abinõude ellurakendamine kujutab endast põhilist majanduslikku reformi, mis peab kaasa tooma NSV Liidu tööstuse ning kogu rahvamajanduse uue ja kiirema tõusu.

Suur tähtsus on kontrollisüsteemi edasisel täiustamisel. 1962. aastal loodi lähusseisvate partei- ja riigikontrolli organite asemel ühtne partei- ja riigikontrolli süsteem. Kuid elu nõudis kontrollisüsteemide edasist täiustamist, töötajate kaasatõmbamist sellesse üritusse üha suuremal hulgal. Sellepärast otsustas NLKP Keskkomitee 1965. aasta detsembripleenum reorganiseerida partei- ja riigikontrolli *rahvakontrolliks*.

Ebaõnnestunud, põhjendamata sammud rahvamajanduse juhtimise organite ümberkorraldamisel, mis võeti ette seitseaastaku esimestel aastatel, olid suurel määral tingitud meelevaldsest asjale lähenemisest ning olid seotud N. S. Hruštšovi tegevusega.

NLKP Keskkomitee 1964. aasta oktoobripleenum vabastas N. S. Hruštšovi NLKP Keskkomitee esimese sekretäri ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimehe kohustest. NLKP Keskkomitee esimeseks sekretäriks valiti L. I. Brežnev ning NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimeheks määrati A. N. Kossõgin.

NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärk 1965. aasta detsembris rahuldas A. I. Mikojani palve ning vabastas tema NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi esimehe kohustest (ta oli sellele ametikohale valitud 1963. aastal). Sellele ametikohale valis istungjärk NLKP Keskkomitee soovitusel N. V. Podgornõi.

KÜSIMUSI.

1. Näidake kohaliku nõukogu näite varal, kuidas nõukogud muutuvad majandusliku ja kultuurialase ehitustöö juhtimisel üha massilisemaks ja aktiivsemaks.

2. Mida tähendab riigi ülekasvamine ühiskonna kommunistlikuks omavalitsuseks? Tooge oma linna (küla) poliitilisest elust fakte, mis kinnitaksid ühiskondlike organisatsioonide kasvavat osatähtsust riigivalitsemisel.

3. Milles seisid rahvamajanduse juhtimise puudused, kui partei- ja nõukogude organisatsioonid olid üles ehitatud tootmisprintsiibil?

4. Millised sündmused meie maa ühiskondlik-poliitilisest elust aastail 1959—1965 on teile eriti sügavalt meelde jäänud? Iseloomustage nende tähtsust.

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Nõukogud ja riigivalitsemise demokraatlike printsiipide arenemine.

Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei programmist.

Kommunistliku ülesehitustöö käigus hakkavad järjest suuremat osa etendama nõukogud, kes on rahva kõikehõlmavad organisatsioonid, tema ühtsuse kehastajad. Ühendades endas riikliku ja ühiskondliku organisatsiooni jooni, esinevad nõukogud üha rohkem ühiskondlike organisatsioonidena, kusjuures rahvahulgad nende tegevusest laialdaselt ja vahetult osa võtavad.

Partei peab vajalikuks täiustada rahvaesinduse vorme ja arendada nõukogude valimissüsteemi demokraatlikke printsiipe.

Nõukogude saadikukandidaatide ülesseadmisel on tarvis tagada kandidaatide isiklike ja tööalaste omaduste kõige laialdasem ja igakülgsem arutamine koosolekutel ja ajakirjanduses, et saadikuteks valitaks kõige väärilisemad ja autoriteetsemad inimesed.

Nõukogude töö parandamiseks ja nendesse uute jõudude tõmbamiseks, selleks et **riigivalitsemise kooli teeksid läbi uued miljonid töötajad,** on otstarbekohane igakordsetel valimistel uuendada vähemalt üks kolmandik nõukogude saadikute koosseisust.

Selleks et edutada juhtivatesse organitesse suuremal hulgal võimekaid inimesi ning samuti selleks, et teha võimatuks võimu kuritarvitamine üksikute riigivalitsemise aparaadi töötajate poolt, peab partei vajalikuks **juhtivate organite koosseisu süstemaatilist uuendamist.** Otstarbekohane on kehtestada põhimõte, mille järgi üleliiduliste, vabariiklike ja kohalike organite juhtivaid töötajaid võib nende ametikohale valida reeglina mitte rohkem kui kolm korda järjest.

2. Rahvamalevad.

Avalikku korda kaitsvate Vene NFSV vabatahtlike rahvamalevate põhimäärusest. Kinnitatud 30. märtsil 1960. aastal.

IV. Malevlaste kohustused ja õigused.

1. Malevlane on kohustatud:

kaitsma kodanike au ja väärikust, võtma tarvitusele vajalikud abinõud avaliku korra rikkumise tõkestamiseks;

olema eeskujuks tootmistööl ja igapäevases elus;

ülesannete täitmisel täitma õigeaegselt ja täpselt maleva komandöri nõudmisi, olema distsiplineeritud, julge ja ennastsalgav;

võitluses avaliku korra rikkumisega mõjutama korrarikkujat eelkõige veenmise ja hoiatamisega;

kohustuste täitmisel kandma rinnamärki, malevlase käesidet, kandma kaasas tõendit ning esitama seda vajalikel juhtudel.

2. Malevlasel on õigus:

nõuda kodanikelt avaliku korra rikkumise lõpetamist ja vajalikul juhul isikut tõendavate dokumentide, sõidukite juhtidelt aga juhtimise õigust tõendavate dokumentide esitamist;

sõltuvalt korrarikkumise iseloomust koostada tunnistajate ja korrarikkuja osavõtul akt ning anda see järgnevalt üle staabi ülemale või maleva komandörile;

vajaduse korral viia avalikku korda rikkunud kodanikud maleva staapi, miilitsasse, lähemasse küla- või alevinõukogusse;

rakendada autotransporti õnnetusjuhtumite ja kuritegude läbi kannatadasaanute abistamiseks;

vajalikel juhtudel minna takistamatult klubidesse, staadionidele, kinodesse ja teistesse avalikesse kohtadesse korra järele valvamiseks nendel objektidel;

oma kohustuste täitmisel kasutada ettevõtete ja asutuste telefone.

Oma kohustuste täitmisel ja temale antud õiguste elluviimisel malevlane juhindub rangelt nõukogude seaduste nõuetest.

Malevlase õigusi kaitseb seadus.

§ 66—67. Rahvamajandus aastail 1962—1965.

Uus tööhoog. NLKP programm innustas nõukogude inimesi ennastsalgavale tööle. Pärast partei XXII kongressi sai sotsialistlik võistlus uut hoogu.

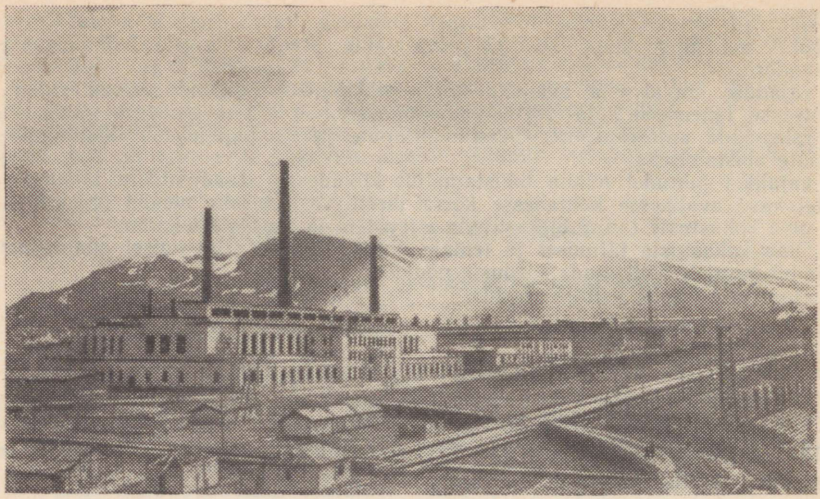
1963. aasta aprillis toimus Suures Kremli Palees kommunistliku töö lööklaste teine üleliiduline nõupidamine. Sel ajal võttis liikumisest osa juba üle 23 miljoni inimese. Nende hulgas oli üle kahe miljoni maatöötaja.

Sellest uuest, mis oli rahvahulkade loovale omaalgatusele ning nende tööalasele aktiivsusele pärast ajaloolist parteikongressi iseloomulik, kirjutas neil päevil hästi sotsialistliku töö kangelane K. Kotelnikova: «Ma töötan juba kolmkümmend aastat Moskva elektrilampide tehases. Selle kolme aastakümne jooksul olen ma näinud ja osa võtnud paljudest headest muudatustest ja tähtsatest algatustest. Aga veel kunagi pole ma näinud, et meie inimesed oleksid töötanud, õppinud ja üksteist töös aidanud, mõistes nii sügavalt oma ühiskondlikku kohust kui tänapäeval.»

1965. aasta lõpul võttis kommunistliku töö lööklaste ja brigaadide liikumisest osa 32 miljonit inimest. Kahjuks ei olnud see kõrge kvantitatiivne näitaja täies vastavuses mõningate kommunistliku töö lööklaste kommunistliku teadlikkuse ning tootmisalase aktiivsuse tegeliku tasemega. Liikumise suurt ulatust taga ajades omistasid tema organisaatorid tihtilugu kommunistliku töö lööklaste ja kollektiivide nimetuse ärateenimatult, formaalsete andmete alusel.

Tootmisnovaatorid koos inseneride ja teadlastega töötasid aktiivselt täiuslike seadmete, uut tüüpi masinate, automaat- ja poolautomaatliinide, kaasaegsete automatiseerimisaparaatide ning -vahendite loomisel, eesrindliku tehnoloogia ning kompleksse mehhaniseerimise tootmisse juurutamisel, uusimate tootmisharude (elektroonika- ja aatomitööstuse, erimetallurgia, polümeeride keemia jne.) arendamisel.

Veel massilisemaks muutus *ratsionaliseerimis-* ja *leiutustegevus*. Üleliiduline Leiutajate ja Ratsionaliseerijate Ühing muutus kolme miljoni liikmega organisatsiooniks. Tähtsat osa tehnilises progressis etendasid *ühiskondlikud konstrueerimisbürood* ja *novaatorite nõukogud*. Seitseaastaku jooksul juurutati rahvamajandusse üle 12 miljoni leiutise ja ratsionaliseerimisettepaneku, loodi mitu tuhat uut tüüpi masinat ja seadet. Üldiselt aga toimus uue tehnika väljatöötamine ja rahvamajandusse juurutamine aeglaselt. See asjaolu ning puudused tootmise organiseerimisel põhjustasid seda, et seitseaastaku viimastel aastatel oli märgata tööviljakuse kasvu tempo aeglustumist.

Üks Norilski metallurgiakombinaadi tehaseid.

Uued tööstushiiglased on valmis ehitatud ja tööle hakanud. Seitseaastaku ajal, nagu varemgi, oli meie maa üksainus suur ehitusplats. Kõikjal püstitati tehaseid ja vabrikuid, elamuid, koolimaju, klubihooneid, rajati uusi raudteid, ehitati ettevõtteid kolhoosidele ja sovhoosidele. Eriti tormiliselt arenes ehitustegevus idapiirkondades — Uraalis, Siberis, Kaug-Idas, Kasahstanis ja Kesk-Aasias. Neile piirkondadele kulutati üle 40% kapitalimahutuste üldsummast. Seal tekkisid ja arenesid kiiresti uued tööstuskeskused: suur ja võimas energiabaas Ida-Siberis, rauamaagipiirkonnad Põhja-Kasahstanis, Uraali-Volga naftapiirkond, kuhu kandus üle meie maa nafta- ja naftatöötlemistööstuse keskus, uued metallurgiakeskused Siberis jt.

Ehitustöö hoost ja ulatusest kõnelevad järgmised andmed: seitseaastaku jooksul mahutati tööstusse, transporti, põllumajandusse, elamuehitusse ning kultuurilis-elukondlikuks otstarbeks kapitali niisama palju, kui kulutati nõukogude võimu kogu olemasolu enam kui neljakümne aasta jooksul.

Ehitati ning lasti käiku sadu metallurgia- ja masinaehitustehaseid ning söe- ja naftatööstuse ettevõtteid.

Viimastel aastatel, eriti pärast NLKP Keskkomitee 1963. aasta detsembripleenumit, arenes laiaulatuslikult keemiatööstuse ehitamine. NSV Liit lahendab praegu keemia kiirendatud arendamise ning kogu rahvamajanduse forsseeritud kemiseerimise ülesannet.

Ehitustel, nii nagu kogu rahvamajanduses, töötab vapralt nõukogude noorsugu.

1958. aastal tekkis V. I. Lenini Šušenskoje maja-muuseumi külalisraamatusse niisugune sissekanne: «Vladimir Iljitš! Me tulime siia Siberisse elama ja töötama nii, nagu õpetasite Teie — kommunistlikult. Me rajame Sajaani taigas raudteed. Praegu oleme meie siin esimesed, kuid varsti sõidavad meie järel paljud ning siin tekivad uued linnad ja asulad, tehased ja vabrikud, elektrijaamad . . .»

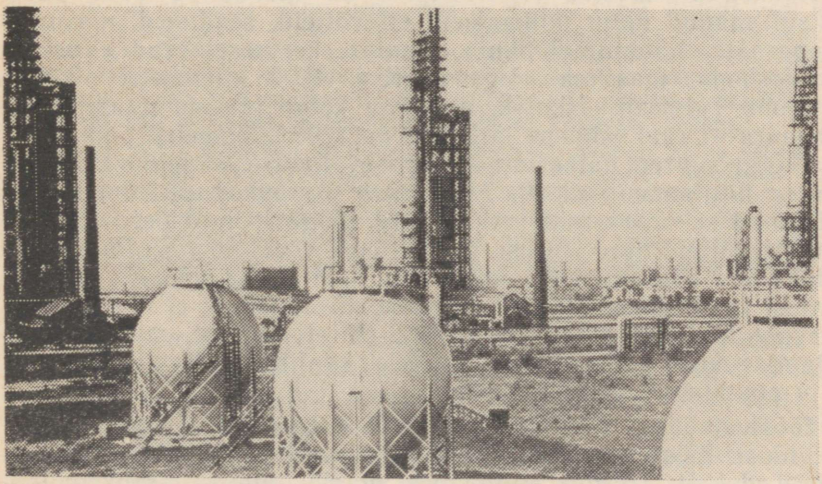
Selle sissekande tegid Moskva kommunistlikud noored, kes saabusid esimestena Abakan—Taišeti raudtee ehitusele. Neil oli õigus.

Jätkates uudismaade alistajate traditsioone, tulid sajad tuhanded neiud ja noormehed Nõukogude Liidu igast nurgast partei kutsel itta, Uraali mägede taha. Noori ehitajaid ei meelitanud Siberisse ega teistesse asustamata paikadesse kerge elu. Nad läksid raskustele julgesti vastu, et teenida kodumaad, ehitada kommunismi.

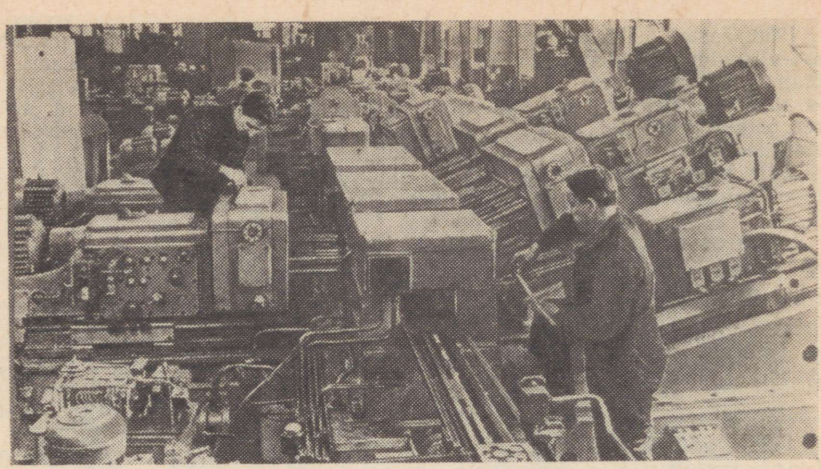
Aga 1964. aastal teatasid Kommunistlik Noorsooühing ja noorsugu vastuseks partei kutsele asuda võitlusse suurkeemia eest: «Keemiagigantide ehitamisele, kaevandustesse ja karjääridesse, kus kaevandatakse keemiatööstuse toorainet, igale muule tööle, mis on rahvale vajalik, läheme samasuguse entusiasmiga, nagu meie isad ja emad läksid tööle ja kangelastegudele, rajades sotsialismi alusmüüri ja kaitstes Oktoobri suuri võite.»

Esimeste noorte entusiastide salkade järel asus töörünnakule tuhandeid ja sadu tuhandeid «keemiarinde» noori võitlejaid. Seitseaastaku jooksul on NSV Liidus käiku lastud üle 5500 suure tööstusettevõtte. On valminud ning rivisse astunud seninägematuid tööstushiiglasi ja unikaalseid seadmeid.

Dnepri hüdroelektrijaam, mis lasti käiku 1932. aastal, oli peaaegu veerand sajandit kõige suuremaks elektrijaamaks Euroopas.

Naftautmistehas Baškiirias.

Automaatliini monteerimine S. Ordžonikidze nimelises Moskva Tööpingitehases.

Seitseaastaku jooksul astus rivisse mitu elektrijaama, millest igaüks ületas oma võimsuse poolest Dnepri hüdroelektrijaama mitmekordselt. 1964. aastal saavutas Bratski hüdroelektrijaam Angaral projekteeritud võimsuse 3 600 000 kilovatti. Täie hooga ehitatakse teist Siberi energiahiiglast — Krasnojarski hüdroelektrijaama Jenisseil, mis tuleb veel suurem kui Bratski hüdroelektrijaam. Ühtlasi tehakse Jenisseil ettevalmistustöid veel ühe hiiglasliku hüdroelektrijaama — Sajaani hüdroelektrijaama rajamiseks.

Nõukogude tööstus ja transport on möödunud kuue aasta jooksul saanud palju unikaalseid ettevõtteid, seadmeid, masinaid ja aparaate. Aatomijäälõhkuja «Lenin», kosmoselaevad «Vostok» ja «Voshod», maailma kõige suurem, 4000 kilomeetri pikkune naftajuhe Tuimazõ—Irkutsk, maailma kõige pikema gaasijuhtme Buhhaara—Uraal esimene järk, mis on 2000 kilomeetrit pikk, maailma kõige suurem katkestamatu terasevalamise seadeldis Donetski tehases, hiiglamasin «2500» Magnitkas — nõukogude inimesed on möödunud seitsme aasta jooksul oma tööga loonud need ja sadu teisi ettevõtteid ning ehitusi, millele pole võrdseid maailmas. Ehitustöös olid edusammud suured, kuid seal oli ka rohkesti tõsiseid puudusi ja eksimusi. Paljud ehitusorganisatsioonid ei täitnud tööviljakuse tõstmise plaani. Mõnikord ehitati objekte, mis ei olnud majanduslikult tulusad. Ehitustööde kvaliteet oli tihti madal. Palju puudusi oli elamuehituses.

Tööstustoodangu kasv. Transpordi arenemine. Aastail 1962—1965 tõusis tööstusliku tootmise tase pidevalt. Seitsme aasta plaani täideti edukalt. Tööstus andis meie maale tunduvalt rohkem toodangut, kui plaan ette nägi. Seitseaastaku viimastel aastatel hak-

kas tööstus valmistama paljusid uusi toodanguliike, mida meie maal varem ei toodetud. Arenesid uusimad tootmisharud: elektroonika- ja aatomitööstus, erimetallurgia, polümeeride keemia jne. Mitmesuguste kütuseliikide hulgas suurenes kiiresti kõrge küttevääртusega liikide — gaasi ja nafta osatähtsus. Tööstus tervikuna täitis edukalt seitsme aasta plaani ülesanded, kuigi plaaniülesanded jäid täitmata kerge- ja toiduainetetööstuses ning samuti üksikute keemiatoodete, söe, masinate, seadmete ja mõnede laiatarbekaupade tootmisel.

Tööstus valmistas kahjuks palju madalakvaliteedilist toodangut. Mõned kodumaiste seadmete liigid jäävad oma konstruktiivsete ja ekspluatatsiooniomaduste poolest veel maha teaduse ja tehnika uusimatest saavutustest. Mitmesuguste rahvatarbekaupade kvaliteet ei rahulda veel samuti kaugeltki nõukogude inimesi.

1964. aasta lõpus algas Moskva ja Leningradi eesrindlike kollektiivide algatusel võitlus *toodangu kvaliteedi* parandamise eest.

Edukalt arenes nõukogude transport. Uute raudteede ehitamise plaan ületati tunduvalt. Raudteid ehitati taigasse ning läbi liivakõrbete ja soode. Ühed neist on juba tegevuses, teiste ehitamine on lõpetamisel.

Lõpule on viidud suure Abakan—Taišeti raudteeliini ehitamine, mis ühendab Kuzbassi Ida-Siberiga. Mootor- ja elektrivedurid tõrjuvad paljudel magistraalidel välja auruvedurid. Seitseaastaku viienda aasta lõpuks moodustas mootor- ja elektriveduritele üleläinud raudteede kogupikkus 63 000 kilomeetrit. NLKP XXII kongressi eel saabus pealinna esimene rong mööda maailma kõige suuremat elektrifitseeritud magistraali Moskva—Baikal (5500 km). Auruvedurid on kadunud ka Moskva—Rostov Doni ääres raudteemagistraalilt. 1962. aastal avati elektrirongide liiklus Leningradi ja Moskva vahel. Sellega viidi lõpule raudteeliini Leningrad—Moskva—Rostov—Tbilisi—Leninakan elektrifitseerimine.

1961. aasta novembris sooritas aatomijäälõhkuja «Lenin» ekspeditsiooni suurtel laiuskraadidel ja jõudis Murmanski sadamasse, läbides kahe kuuga 8000 miili. Samal ajal sooritas diiselelektrijäälõhkuja «Moskva» rekordilise teekonna Atlandi ookeanist mööda Põhja mereteed Vaiksesse ookeani.

Partei XXII kongressi ajal jõudis Moskvasse maailma kõige suurem veealuste tiibadega mootorreisilaev «Sputnik», «Krasnoje Sormovo» laevaehitajate kingitus kongressile. Samal ajal läks pikale reisile mööda Volgat unikaalne Kaspia mere jaoks määratud raudteepraam — diiselelektrilaev «Sovetski Azerbaidžan», mille bakuulaste tellimusel olid samuti ehitanud Sormovo laevaehitajad. Volga polnud enne niisugust hiiglalaeva näinud. Selle pikkus on 134 meetrit.

Veel rabavamad olid õhulaevastiku edusammud. Vedude ulatuse poolest jõudis õhulaevastik juba 1961. a. ette kõigist maailma maadest, kaasa arvatud Ameerika Ühendriigid. 1961. aasta detsembris rajasid nõukogude lendurid, kes sooritasid eduka lennu Moskvast Mirnõi asulasse, uue, 25 000 kilomeetri pikkuse õhuliini. Aastail 1959—1963 püstitasid nõukogude lendurid rohkesti kõrgus- ja kiirusrekordeid.

Ehitati uusi gaasi- ja naftajuhtmeid kogupikkusega üle 7000 kilomeetri. 1964. aasta alguses jõudsid mööda maailma suurimat gaasijuhet Buhhaara—Uraal esimesed sajad miljonid kuupmeetrid kõrgeväärtuslikku kütust Magnitogorski, Tšeljabinski, Orski ja teiste Uraali ettevõtete martään- ja kõrgahjudesse.

Põllumajandus. Põllumajanduses läksid asjad teisiti kui tööstuses ja transpordis. Kuigi tema üksikutes harudes saavutati edu, muutus olukord üldkokkuvõttes seitseaastaku jooksul vähe.

Meie maal oli tõsiseid raskusi, mis olid tingitud põllumajanduse mahajäämusest. Eriti raske oli 1963. aasta, mil enamik põllumajanduspiirkondi kannatas tugeva põua all. Teravilja ja mõnede teiste põllumajandussaaduste toodang vähenes tublisti. Riik varus vilja 723 miljoni puuda võrra vähem kui 1962. aastal. Tekkis vajadus osta puudujääv kogus vilja välismaalt.

1963. aasta viljaikaldus andis end teravalt tunda seepärast, et seitseaastaku esimese nelja aasta jooksul oli põllumajandusliku tootmise juurdekasv olnud mitteküllaldane. Olukord ei muutunud ka järgnevail aastail. Seitseaastaku ajal tervikuna põllumajanduse arenemine aeglustus. Tema edasiarendamise plaanid jäid täitmata. Kontrollarvude järgi pidi põllumajanduse kogutoodang seitsme aasta jooksul (1959—1965) suurenema 70% võrra, kuid tegelikult moodustas juurdekasv seitsme aasta jooksul (1959—1965) kõigest 14%. Viimase viie aasta jooksul vähenes veiste juurdekasvu tempo kahekordselt, võrreldes eelneva viisaastakuga.

Kui kuni 1959. aastani toimus põllumajanduses märgatav tõus, siis järgneval perioodil hakkas põllumajandus tegelikult paigal tammuma.

Nagu näitas NLKP Keskkomitee 1959. aasta märtsipleenum, oli põllumajanduse mahajäämuse peamiseks põhjuseks see, et rikuti sotsialistliku tootmise arenemise majandusseadusi ning kolhoosnike ja sovhoositöötajate materiaalse huvitatuse põhimõtet ühismajandi arendamise vastu, subjektivism põllumajanduse juhtimisel.

Tegelikkuses rikuti endiselt planeerimise korda, mille järgi kolhoosid ja sovhoosid pidid üldisest riiklikust varumisplaanist lähtudes ise kindlaks määrama kõige soodsama külvipinna suuruse ja struktuuri ning loomakasvatuse arendamise suunad. Seda mõistlikku korda, mis riik oli kehtestanud, rikuti sageli administratiivse vahelesegamisega ülaltpoolt. Viimastel aastatel anti palju vastutustundetuid soovitusi ja näpunäiteid agrotehnika ja külvipindade struktuuri ning muudes põllumajanduse küsimustes. Suurt kahju tegid ka igasugused ümberkorraldused põllumajanduse juhtimises. Pealegi eraldati vähe summasid kapitaalmahutusteks kolhooside ja sovhooside tootmishoonete ning kultuurilis-elukondlike asutuste ehitamiseks, nõrgalt tugevdati nende materiaal-tehnilist baasi.

Täites NLKP Keskkomitee märtsipleenumi otsust «Edasilükkamatutest abinõudest NSV Liidu põllumajanduse edasiarendamiseks», hakkasid partei- ja nõukogude organisatsioonid laiade töörahvahulkade aktiivsel toetusel otsustavalt parandama vigu, mis oli tehtud põllumajanduse juhtimisel, ning võtavad tarvitusele abinõusid tema edasiarendamiseks. Uusi abinõusid põllumajanduse arendamiseks rakendatakse peamiselt järgmistes suundades: kolhooside ja sovhooside täielikum varustamine tehnika ja väetistega, põllumajanduse alal töötajate initsiatiivi arendamine, nende materiaalse huvitatuse stimuleerimine, juhtimissüsteemi täiustamine, teaduse saavutuste juurutamine.

Need abinõud ning kolhoosnike ja sovhoositöötajate visa töö tõid kaasa esimesi edusamme. 1965. aastal oli põllumajanduse kogutoodang küll mõnevõrra madalam kui saagirikkal 1964. aastal, kuid tema üldine maht ületas kõigil varasematel aastatel saavutatud taseme.

Märgatavaid edusamme tehti loomakasvatuse alal. Kariloomade ja lindude arv kasvas kolhoosides ja sovhoosides ning samuti kolhoosnike, tööliste ja teenistujate kasutuses. Selleks aitas kaasa see, et valitsus kaotas isikliku abimajandi põhjendamatud kitsendused.

Eriti märkimisväärset edu saavutati puuvillakasvatuses. 1965. aastal varuti meie maal puuvilla palju rohkem kui kunagi varem. Usbeki NSV puuvillakasvatajad andsid riigile üle 3 600 000 tonni toorpuuvilla. Ka teised puuvilla kasvatavad liiduvabariigid kogusid suure saagi.

Rahva elatustaseme tõus. Seitseaastaku jooksul tõusis NSV Liidus tunduvalt *rahva elatustase.* See saavutati tänu maa ühiskondliku rikkuse edasisele suurele kasvule.

1960. a. viidi viimased töölised ja teenistujad üle seitsme- ja kuuetunnilisele tööpäevale. Ühtlasi tõusis märksa tööliste ja teenistujate, eriti madalapalgaliste töötajate palk. Sellega tehti oluline samm edasi kõrgete ja suhteliselt madalate tulude vahe järkjärgulise vähendamise suunas.

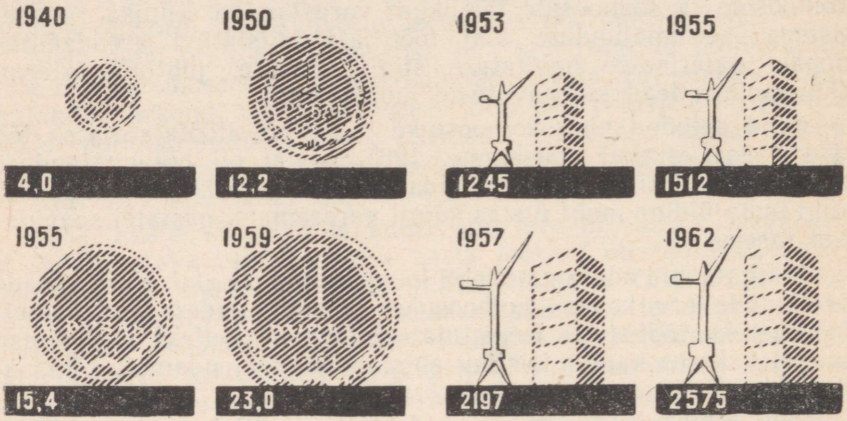
1964. a. võttis NSV Liidu Ülemnõukogu vastu seaduse õpetajate, arstide ja teiste otseselt elanikkonda teenindavate alade töötajate palkade tõstmise kohta. Uute palgatingimuste kehtestamise tulemusel tõusis üle 9 miljoni töötaja palk keskmiselt 23—25% võrra.

Ühiskondlike tarbimisfondide suurenemise arvel kindlustati tasuta kooliharidus ja meditsiiniline teenindamine, haigus- ja puhkuserahad, pensionid ja mitmesugused toetused. 1964. a. võttis riik vastu kolhoosnikute pensioniseaduse. Juba 1965. aastal sai umbes 8 miljonit kolhoosnikut pensioni.

Suurt edu saavutati korteriküsimuse lahendamisel. Seitseaas-

taku jooksul on paranenud korteriolud peaaegu ühel kolmandikul NSV Liidu elanikkonnast. Kuid korterivajadus ei ole veel täielikult rahuldatud. Mõnes vabariigis ja oblastis ei täideta veel elamuehitusplaani.

NSV Liidu rahvaarv kasvas 208,8 miljonilt 1959. a. 232 miljonini 1965. a. Meil on kõige madalam surevus maailmas. Ühtlasi

Riigi arvel elanikkonnale tehtud väljamaksete ja soodustuste kasv (miljardites rublades).

Riigi poolt ehitatud kortereid (tuhandetes).

kasvab pidevalt eluea keskmine pikkus, ulatudes 1965. aastal 70 aastani. See annab tunnistust nõukogude inimeste materiaalse heaolu pidevast tõusust.

KÜSIMUSI.

1. Kuidas arenes seitseaastakul tööstuse ehitamine Siberis?
2. Mida te teate noorsoo osatähtsusest suurkeemia ehitamisel?
3. Kuidas arenes tööliste ja insener-tehniliste töötajate initsiatiiv tehnilise progressi valdkonnas?
4. Millised on põllumajanduse mahajäämuse põhjused ning milliseid abinõusid võtab riik tarvitusele nendest ülesaamiseks?
5. Millised faktid annavad tunnistust rahva materiaalse heaolu kasvust seitseaastaku jooksul?
6. Kuidas arenes transport seitseaastakul?

Bratski hüdroelektrijaam töötab kommunismi heaks!

Eilses «Pravdas» on avaldatud Bratski hüdroelektrijaama ehitajate raport... selle kohta, et maailma kõige suurem, Bratski hüdroelektrijaam saavutas projekteeritud võimsuse 3 600 000 kilovatti. NLKP Keskkomitee ja NSV Liidu Ministrite Nõukogu tervituses ehitajatele, monteerijatele, ekspluatatsioonitöötajatele ja kõigile Bratski hüdroelektrijaama ehitamisest osavõtjatele rõhutatakse, et see hüdroelektrijaam on nõukogude teaduse ja praktika silmapaistvaks saavutuseks, millele pole võrdseid maailmas ning mis on kogu meie rahva uhkuseks.

Bratski hüdroelektrijaama peamine iseärasus seisab selles, et teda ehitati eriti rasketes kliimatingimustes. Siberi pakane ulatub teatavasti 40—45 kraadini. Esmakordselt kogu hüdroehitustöö praktikas toimus tammi keha betoneerimine niisuguse temperatuuri juures...

Bratski hüdroelektrijaama ehitamisest võtsid osa sadade ettevõtete, teaduslike uurimisinstituutide ning projekteerimis- ja konstrueerimisorganisatsioonide kollektiivid. Selles jaamas on unikaalsed tehnoloogilised seadmed, sealhulgas radiaalteljega hüdroturbiinid, igaüks võimsusega 225 000 kilovatti. Need on valmistatud NLKP XXII Kongressi nimelises Leningradi Metallitehases. Samas on ka üles seatud unikaalsed, maailma kõige suuremad generaatorid, mis on valmistatud Leningradi tehases «Elektrosila», unikaalne elektriaparatuur, mis on arvestatud pingele 500 000 volti, ning palju muid keerulisi originaalseid mehhanisme. Jaama mehhanismide juhtimine on täielikult automatiseeritud.

Bratski hüdroelektrijaam peab olema ja ongi Kesk-Siberi ühtse energiasüsteemi loomise aluseks. Bratski hüdroelektrijaamast tuleb mitu kõrgepinge kaug-ülekandeliini. Kolm liini läheb Irkutski poole, kaks Krasnojarski ja Kemerovo poole ning edasi Kesk-Siberi energiasüsteemi. Bratski hüdroelektrijaam on juba ühendatud Irkutski, Krasnojarski, Kemerovo, Novosibirski, Tomski, Omski ja Barnauli energiasüsteemiga. Seega on juba praegu tegelikult loodud Siberi võimas ühtne energiasüsteem...

(«Pravda», 17. jaanuaril 1964. a.)

§ 68—69. Kultuuri ja teaduse saavutused.

Kultuurirevolutsiooni lõppetapp. Üleminekuga kommunismi laiahaardelisele ehitamisele astus NSV Liit *kultuurirevolutsiooni lõppetappi.* «Sellel etapil tagatakse kõigi kommunismi võiduks vajalike ideoloogiliste ja kultuuriliste tingimuste loomine.» (NLKP programm.)

Kogu nõukogude rahva vaimne elu areneb võitluse tähe all kommunismi ideoloogiliste ja kultuuriliste eelduste loomise eest. Partei kultuurilise ja ideoloogilise kasvatustöö tähelepanu keskpunktis on *uue inimese — igakülgselt arenenud, teadliku kommunistliku ühiskonna ehitaja kujundamine.*

Kogu elanikkonna haridusliku ning kultuurilis-tehnilise taseme tõstmine, teadusliku maailmavaate kujundamine ning kommunistliku moraali võidulepääs, ekspluataatorliku ühiskonna iganditest lahtisaamine kultuuri ja ideoloogia valdkonnas, teaduse edasiarendamine ning tema muutmine ühiskonna otseseks tootlikuks jõuks, kirjanduse ja kunsti arendamine ning nende osatähtsuse suuren-

damine rahva ideelises ja kunstilises kasvatuses, linna ja maa vahelise kultuurilise erinevuse ning samuti vaimse ja füüsilise töö vahelise olulise erinevuse järkjärguline likvideerimine — need on kaasajal nõukogude ühiskonna kultuuri arendamise tähtsaimad konkreetsed põhisuunad.

Kommunismi laiahaardelise ehitamise esimesi aastaid tähistavad nõukogude kultuuri suured saavutused kõigis tema arenemissuundades.

Rahvaharidus. Rahvaharidus arenes edukalt edasi ning elanikkonna haridustase tõusis pidevalt.

Kiiresti kasvas töölis- ja maanoorte koolide arv; sadu tuhandeid noori õppis edasi tootmistööd katkestamata.

Keskkooli elus oli tähtsal kohal haridussüsteemi ümberkorraldamine vastavalt 1958. a. vastuvõetud «Seadusele kooli ja elu sidemete tugevdamisest...». Täieliku keskkooli kursus pikendati kümnelt aastalt üheteistkümnele ning seostati tootliku tööga. Kuid praktika näitas, et kooliaja pikendamine polnud õigustatud, ning 1964. a. mindi tagasi kümneaastasele kursusele. Tootmisõpetus koolis, nii nagu seda tegelikult läbi viidi, jäi väheefektiivseks; ta ei aidanud tõsta koolihariduse taset. Elu nõudis haridussüsteemi edasist täiustamist. Tähtis saavutus on kasvava põlvkonna üldise seitsmeaastase hariduse ellurakendamine seitseaastaku jooksul.

Edukalt arenesid edasi kõrgem ja kesk-eriharidus. Meie maal asutati palju uusi kõrgemaid ja kesk-eriõppeasutusi. Ülikoolid avati Novosibirskis, Vladivostokis, Irkutskis, Jakutskis, Mahhatškalas, Naltšikis, Ufaas, Saranskis ja teistes linnades. Kõrgem kool hakkas ette valmistama spetsialiste, kes pole mitte ainult teoreetiliselt hästi ette valmistatud, vaid kes tunnevad ka praktikat ja elu. Sellele aitas kaasa see, et kõrgematesse õppeasutustesse tuli hulgaliselt noori tootmistöölt. Suurel osal, mõnel aastal isegi enamikul kõrgematesse õppeasutustesse vastuvõetutest oli olemas tööstaaž. Paljud üliõpilased hakkasid saama stipendiumi ettevõtetelt ja kolhoosidelt, kes neid õppima olid suunanud.

Kaugõpe ning õhtukoolid ja õhtused osakonnad levisid laialdaselt. Miljonid noormehed ja neiud õppisid kõrgemates ja kesk-eriõppeasutustes mittestatsionaarselt, ühendades tööd tehastes, kolhoosides ning asutustes õpingutega.

Kõrgemad ja kesk-eriõppeasutused valmistasid rahvamajanduse jaoks ette suure hulga spetsialiste. Ainuüksi 1965. aastal sai meie maa 840 000 kõrgema ja kesk-eriharidusega spetsialisti.

Tööliste ja talupoegade kultuuritaseme tõus. Rahvatarkus ütleb: «Õppimine ja töö käivad käsikäes.» NSV Liitu võib nimetada õppijate maaks. Meil ei õpita mitte ainult harilikes koolides, vaid ka rohkearvulistes koolivälistes hariduse ja teadmiste taseme tõstmise süsteemides. 1965. aastal *õppis NSV Liidus iga kolmas inimene.*

Töölised ja kolhoosnikud omandavad teadmisi seepärast, et seda nõuab elu ja tänapäeva tootmistehnika kõrge tase, seda käsib neil tööinimese au ja kommunistlik teadlikkus.

Partei ja Nõukogude valitsus innustavad ja stimuleerivad kõigi vahenditega rahvahulkade tungi hariduse ja kultuuri poole.

Suurt tööd teeb Nõukogude avalikkus. Näiteks 1959. aastal kuulutas Kommunistlik Noorsooühing välja üleliidulise hoogtöö töölis- ja maanoorsoo üldharidusliku, tehnilise ja kultuurilise taseme tõstmiseks. Sel algatusel oli suur edu. Kommunistlik Noorsooühing oli ka paljude teiste kultuurialaste ürituste algatajaks. Tohutu suurt mõju tööliste ja teenistujate kultuuritaseme tõusule avaldavad ametiühingud, kelle käes on laialdane kultuurhariduslike asutuste võrk — klubid, kultuuripaleed, raamatukogud jne. 1959. aastal tekkisid kommunistliku töö lööklaste algatusel esimesed *kultuuriülikoolid*. Seitsme aasta jooksul kattus maa nende uute kultuuri- ja teadmistekollete tiheda võrguga. 1965. aastal töötas üle 10 000 rahvaülikooli, kus õppis rohkem kui 2 miljonit inimest. 120 000 nõukogude intelligentsi esindajat töötas omakasupüüdmatult, ühiskondlikus korras rahvaülikoolides, andes oma kuulajatele edasi teadmisi ajaloost ja kirjandusest, pedagoogikast ja tehnikast, loodusteadusest ja poliitökonoomiast, filosoofiast ja õigusteadusest.

Tunduvalt on tõusnud füüsilist tööd tegevate töötajate haridustase. Seitseaastaku jooksul on keskharidusega isikute arv tööstustööliste hulgas kasvanud 45 protsendilt 58 protsendini, kolhoosnikute hulgas aga 23 protsendilt 31 protsendini.

Tööliste ja talupoegade haridus- ja kultuuritaseme kiire tõusu baasil toimub erinevuste kadumine vaimse ja füüsilise töö vahel. Nõukogude töölised ja kolhoosnikud elavad mitmekülgset ning vaimselt rikast elu.

Seitseaastaku jooksul on muutunud mitmekülgsemaks ja sisukamaks kultuurhariduslike asutuste — klubide, kultuuripaleede, raamatukogude ja muuseumide tegevus.

«Ja me jutustame kuubalastele veel, et teie raamatukogud on rahvast täis. Kultuur on jõudnud igasse nõukogude kodusse,» kirjutasid kaks kuubä ajakirjanikku, kes käisid Nõukogude Liidus 1960. aastal. Neis nappides sõnades on sügav mõte. Väljaantavate raamatute hulk ja nende levik on üks peamisi rahvahulkade kultuuritaseme näitajaid. NSV Liidus antakse igas minutis välja üle kahe tuhande eksemplari raamatuid. Viiendik kõigist maailmas väljaantavatest raamatutest ilmub meie maal. Raamat on NSV Liidus saanud miljonite töötajate truuks sõbraks ja nõuandjaks, nõukogude noorsoo õpetajaks ja kasvatajaks.

Kirjanduse ja kunsti arenemine. Kommunismi ehitamine seadis uusi suuri ülesandeid *kirjanduse ja kunsti* arenemisele, mis peavad etendama tähtsat osa uue inimese, kommunistliku ühiskonna inimese ideelisel ja esteetilisel kasvatamisel.

Meie maal töötab mitmetuhandeline kunstiala intelligentsi väesalk: kirjanikke, kunstnikke, muusikuid, teatri- ja kinotegelasi. Ainuüksi Nõukogude Kirjanike Liitu kuulus 1960. aastal 4200 liiget, Kunstnike Liitu ligi 10 000 liiget. Seitseaastaku vältel tuli kirjandusse ja kunsti juurde värskeid jõudusid.

Nõukogude kunstiintelligents, tunnetades sügavalt oma kõrget vastutust rahva ees, on palju teinud selleks, et tõsta oma loomingu ideelist taset ning kunstimeisterlikkust. Kirjanikud ja kunstitegelased on hakanud üha otsustavamalt pöörduma tänapäeva tegelikkuse poole ja kajastama oma teostes rahva kangelastegusid.

Nõukogude kirjandus ja kunst on rikastunud paljude suure tähtsusega teostega, mis rahvas on tänuga vastu võtnud, arvates need oma vaimsesse arsenali. Kõige tähtsamaid nende hulgast, mis paistavad silma kõrgete ideeliste ja kunstiliste omaduste poolest, on autasustatud Lenini preemiaga.

A. Tvardovski poeem «Kaugused kauguste taga», kirgiisi kirjaniku Tšingiz Aitmatovi «Mägede ja steppide jutustus», A. Prokofjevi, M. Rõlski, S. Maršaki, P. Brovka ning dagestani poeedi Rassul Gamzatovi värsid, E. Mieželaitise poeem «Inimene», J. Smuuli «Jäine raamat», filmid «Inimese saatus» (režissöör S. Bondartšuk), «Ballaad sõdurist» ja «Selge taevas» (režissöör G. Tšuhrai), D. Šostakovitši XII sümfoonia, leedu skulptori G. Jokubonise loodud fašismiohvrite mälestusmärk, kujur L. Kerbeli monument K. Marxile, V. Serovi maalid ja P. Korini portreelooming ning paljud teised kirjandus- ja kunstiteosed on läinud nõukogude kultuuri kullafondi. Nad etendavad nõukogude rahva elus määratu suurt kasvatavat osa.

1965. aasta oktoobris anti silmapaistvale nõukogude kirjanikule M. A. Šolohhovile Nobeli preemia. See oli kogu nõukogude kirjanduse pidupäev, sest Šolohhov on tõeline rahvakirjanik, kelle loomingus avalduvad kõige eredamalt ja sügavamalt nõukogude kirjanduse iseloomujooned.

Paremate kõrval luuakse aga veel küllaltki palju nõrku teoseid, mis ei rahulda nõukogude inimesi.

Nõukogude rahva kultuuri arenemine toimub mitte ainult elukutseliste kultuuritegelaste jõupingutuste, vaid ka laiade rahvahulkade isetegevuse varal, *professionaalse ja isetegevusliku loomingu ühendamise baasil.*

Meie maa vaimne elu on praegu kunstilise isetegevuse tormilise kasvu järgus. Üle 10 miljoni isetegevuskollektiivi liikme — see arv iseloomustab rahvahulkade kunstiloomingu hoogu 1965. aasta lõpul. Kuid linna- ja maatöötajate kunstiline isetegevus ei paista silma mitte ainult oma ulatuse poolest, vaid ka ideelise taseme ja kunstimeisterlikkuse märgatava tõusu poolest.

Parimate isetegevuskollektiivide baasil on meie maal loodud 350 rahvateatrit. Tegutseb sadu tuhandeid teisi isetegevuskollektiive, mille hulgas on tuhandeid loomingulisi: kirjanduse, heliloomingu, kujutava kunsti jne. alal.

Nõukogude kunst tugineb oma arenemises laiade rahvahulkade kasvavale loomingulisele aktiivsusele.

Kosmoseajastu koidik. Seitseaastak läheb nõukogude teaduse ajalukku tähtsa etapina tema võitude teel. Ja see on eeskätt seotud nõukogude teaduse saavutustega kosmose uurimisel.

1959. aasta, kommunismi laiahaardelise ehitamise esimene aasta, algas tähelepanuväärse sündmusega: 2. jaanuaril lasti NSV Liidus edukalt üles kosmoserakett, mis sai päikesesüsteemi esimeseks tehisplaneediks. Sama aasta septembris toimus tsivilisatsiooni ajaloos esimene lend Maalt teisele taevakehale — Nõukogude kosmoselaev toimetas Kuule vimpli NSV Liidu vapiga ja pealkirjaga «Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liit. September. 1959. aasta».

Kahel järgmisel aastal saavutasid nõukogude teadus ja tehnika uusi suuri edusamme kosmose vallutamisel. Ja siis jõudis kätte suurima triumfi päev . . .

12. aprillil 1961. a. sooritas nõukogude rahva kuulus poeg Juri Gagarin Nõukogude kosmoselaeval «Vostok» *esimese lennu ajaloos ümber maakera.* Ta lendas ümber Maa 89 minutiga ning maandus ettenähtud piirkonnas.

Neli kuud pärast seda sündmust, 6.—7. augustil sooritas nõukogude kosmonaut German Titov kosmoselaeval «Vostok-2» teise kosmoselennu. Ta viibis kosmoses 25 tundi, tehes üle 17 tiiru ümber meie planeedi ning läbides 700 000 km.

Kosmoseajastu koidik — nende sõnadega määratles eesrindlik inimkond nõukogude rahva loova vaimu uue ülisuure võidu mõtet ja tähtsust. Nõukogude inimesed alustasid kosmose vallutamist, avasid planeetidevaheliste ühenduste ajastu.

Veidi üle aasta hiljem, 1962. aasta augustis sooritasid nõukogude kosmonaudid Andrian Nikolajev ja Pavel Popovitš mitmepäevase *grupilennu* ümber Maa. 166 tunniga lendasid kosmonaudid kosmoselaevadel «Vostok-3» ja «Vostok-4» 4 600 000 km.

1963. aasta juunis sooritasid Nõukogude kosmoselaevad «Vostok-5» ja «Vostok-6» teise, *kestvama grupilennu.* Kosmoselaev «Vostok-5», mida juhtis alampolkovnik Valeri Bõkovski, püstitas kosmoselennu pikkuse maailmarekordi — 3 330 000 km; kosmoselaeval «Vostok-6» sooritas sangarliku lennu *maailma esimene naiskosmonaut*, Nõukogude kodumaa kuulus tütar Valentina Tereškova. Ta lendas 71 tunniga 48 korda ümber maakera, viibides kosmoses kauem kui kõik ameerika kosmonaudid kokku.

Aasta pärast nõukogude kosmonautide teist grupilendu, 12. oktoobril 1964. aastal läks orbiidile Nõukogude kosmoselaev-tehiskaaslane «Voshod», viibis ööpäeva kosmoses ning lendas selle ajaga 16 korda ümber maakera. See oli maailma esimene *mitmekohalise mehitatud* kosmoselaeva lend. Koos kosmoselendur insenerpolkovnik V. Komaroviga lendasid kosmosesse tehnikateaduste kandidaat K. Feoktistov ja arst B. Jegorov. Tead-

Kosmonaudid suusaretkel. Vasakult paremale: Valeri Bõkovski, German Titov, Pavel Popovitš, Valentina Nikolajeva-Tereškova, Andrian Nikolajev.

lased-uurijad viisid esimest korda *vahetult* läbi kosmilise ruumi vaatlusi ja uurimist.

18. märtsil 1965. a. hämmastas maailma Nõukogude kosmonautide uus võit, nõukogude rahva uus kangelastegu. Sel päeval viidi Nõukogude Liidus orbiidile kosmoselaev-tehiskaaslane «Voshod-2», mida juhtisid polkovnik P. Beljajev ja alampolkovnik A. Leonov. Selle lennu ajal toimus esmakordselt inimese väljumine laevast-tehiskaaslasest kosmilisse ruumi, mis oli suurepärasemaid saavutusi kosmose vallutamisel.

31. jaanuaril 1966 lasti Nõukogude Liidus Kuule automaatjaam «Luna-9». 3. veebruaril laskus automaatjaam esmakordselt ajaloos sujuvalt Kuu pinnale ning andis maakerale edasi televisiooniülesvõtteid Kuu pinnast.

Nõukogude teaduse saavutused. Nõukogude kosmonautika triumfis oleksid nagu kontsentreerunud meie tööstuse võimsus ning meie teaduse ja tehnika tippsaavutused. Edusammud kosmoses *on orgaaniliselt seotud kogu nõukogude teaduse silmapaistvate saavutustega.* Meie teaduse arenemise eripäraks kaasaegsel etapil on tema lahutamatu seos tootmise ja praktikaga. Teadus muutub üha enam ühiskonna otseseks tootlikuks jõuks. Kasvab ka ühiskonnateaduste osatähtsus, mis moodustavad ühiskonna arenemise juhtimise teoreetilise aluse.

Seitseaastaku vältel kasvas märksa teaduslike uurimistööde maht, laienes uurimisasutuste võrk, teaduslike töötajate arv meie

maal kasvas 580 000-ni. Iga aastaga kasvavad riigi kulutused teaduse vajaduste rahuldamiseks. Teaduslike uurimistööde koordineerimiseks meie maal ning arvuka teadusliku kaadri ja materiaalsete ressursside ratsionaalseks kasutamiseks loodi 1961. aastal üleriiklik organ — Riiklik Teaduslike Uurimistööde Koordineerimise Komitee. Rida üksikute tootmisharudega seotud teaduslikke asutusi anti NSV Liidu Teaduste Akadeemia süsteemist üle rahvamajanduse nõukogudele ning teistele ametkondadele. See tugevdas teaduse sidet tootmisega. NSV Liidu Teaduste Akadeemiale tehti ülesandeks teostada loodus- ja ühiskonnateaduste arenemise üldist juhtimist. 1961. aastast peale on NSV Liidu Teaduste Akadeemia presidendiks silmapaistev matemaatik ja mehhaanik, kahekordne sotsialistliku töö kangelane M. V. Keldõš.

Möödunud viie aasta jooksul rikastasid nõukogude teadlased teadust mitmete tähtsate avastustega. Tähelepanuväärset edu on saavutatud mitmesuguste kosmonautikaga seotud teaduste vallas. Tekkis ja areneb kiiresti edasi kosmosefüüsika. Tunduvalt arenes edasi tuumafüüsika, suurendades aatomienergia kasutamise võimalusi mitmesugustel aladel. Nõukogude teadlased andsid suure panuse ka kaasaegsesse teoreetilisse füüsikasse. Nõukogude füüsikute kõige silmapaistvamaid saavutusi tähistati Lenini preemiaga. Mitmete silmapaistvate nõukogude teadlaste tööd on arvatud rahvusvahelise Nobeli preemia vääriliseks.

Seitseaastaku jooksul tegid teadlased palju ära teaduse ja tehnika saavutuste juurutamiseks tootmisse.

Materjalide töötlemise uued keemilised meetodid, loodusliku gaasi kasutamine kõrgahjudes, ülipeente metallniitide ja -juhtmete saamine, terase automaatne kaarleekkeevitus jne. — kõik need ning paljud teised saavutused tehnilise progressi alal on seotud suurte teadlaste nimedega.

Kuid sel alal ei ole veel ära kasutatud kõiki võimalusi. Üldiselt juurutati lõpuleviidud teaduslikke uurimusi tootmisse aeglaselt. Mõned avastused ei leidnud vajalikku praktilist rakendamist. Näiteks elektronarvutustehnikat kasutatakse meil nõrgalt.

Kõrgeid nõudmisi esitab elu põllumajandusliku tootmisega seotud teadustele. Tuntud teadlaste kõrval on viljakalt töötanud ning oma panuse andnud paljud sordiaretajad-praktikud, kes on loonud uusi odra-, talinisu- ja maisisorte. Tervikuna aga jäid põllumajanduslikud teadused tõsiselt maha põllunduse ja loomakasvatuse vajadustest. See on tingitud sellest, et paljudel juhtudel töötasid teadlased lahus põllumajanduse praktikast.

NSV Liidu rahvaste kultuuride lähenemine ning vastastikune rikastumine. Nõukogude kultuuri arenemise kaasaegset etappi iseloomustab *NSV Liidu rahvaste rahvuslike kultuuride lähenemise* protsessi määratu suur tugevnemine. Ükski rahvas ei tugine oma kultuuri arendades ainult oma rahvuslikele saavutustele ja

allikatele, vaid ka paljurahvuselise nõukogude vaimuelu kõigile rikkustele.

Ühtlasi saab see parem ja eesrindlik, mis igal rahval on ja mida ta loob, kõigi ülejäänud rahvaste varanduseks, kujuneb panuseks ühtse nõukogude kultuuri ühisesse varasalve. Rahvaste tegeliku kultuurilise ebavõrdsuse likvideerimine ning kõigi nõukogude rahvuste teaduse ja kunsti õitseng on avanud avarad võimalused rahvaste vastastikuseks kultuurialaseks rikastumiseks.

NSV Liidu rahvaste kultuuride lähenemises ja vastastikuses rikastumises etendab suurt osa vene keele üldine levimine. See omandab üha enam rahvustevahelise keele tähtsust. Vene keele abil, keelebarjääre ületades, vestleb eestlane kasahhiga ja grusiinlane lätlasega, eri rahvusest inimesed suhtlevad omavahel ning mõistavad üksteist.

NSV Liidu rahvaste kultuurilise ühtsuse vankumatuks aluseks on marksistlik-leninlik ideoloogia, mis määrab ära kõigi NSV Liidu rahvaste vormi poolest mitmekesiste kultuuride ühise sotsialistliku sisu.

KÜSIMUSI.

1. Milline seos on olemas töötajate kultuurilis-tehnilise taseme tõusu ning tehnilise progressi vahel?
2. Milline osatähtsus on rahvahulkade kunstilisel isetegevusel teie linna (küla) kultuurielus?
3. Millal ja milliseid kosmoselende on sooritanud nõukogude kosmonaudid?
4. Kuidas te saate aru NSV Liidu rahvaste kultuurilisest lähenemisest?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

1. Nõukogude Liidu Kommunistlikule Parteile ja rahvastele! Kõigi maade rahvastele ja valitsustele! Kogu progressiivsele inimkonnale!

NLKP Keskkomitee, NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi ja Nõukogude Liidu valitsuse läkitusest.

On aset leidnud suur sündmus: esmakordselt ajaloos sooritas inimene lennu kosmosesse.

12. aprillil 1961. a. kell 9.07 Moskva aja järgi tõusis kosmosesse kosmoselaev-tehiskaaslane «Vostok», mille pardal viibis inimene, ning sooritanud lennu ümber maakera, pöördus õnnelikult tagasi meie kodumaa — Nõukogudemaa pühale pinnale.

Esimene kosmosesse tunginud inimene on nõukogude inimene, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu kodanik!

See on inimese enneolematu võit loodusjõudude üle, teaduse ja tehnika hiiglasaavutus, inimmõistuse triumf. On alanud inimese lennud maailmaruumi.

Selles kangelasteos, mis läheb alatiseks ajalukku, kehastub nõukogude rahva geniaalsus, sotsialismi võimas jõud...

Nõukogude Liit saatis esimesena välja kontinentidevahelise ballistilise raketi, läkitas esimesena teele Maa tehiskaaslase, suunas esimesena kosmoselaeva Kuule, lõi esimese Päikese tehiskaaslase ning tegi teoks kosmoselaeva lennu Veenuse suunas. Üksteise järel sooritasid Nõukogude kosmoselaevad-

tehiskaaslased, mille pardal olid elusolendid, kosmoselende ja pöördusid tagasi Maale.

Meie saavutusi kosmose uurimisel kroonis nõukogude inimese võidukas lend kosmoselaeval ümber Maa...

Oma võite kosmose uurimisel ei pea me üksnes oma rahva, vaid ka kogu inimkonna saavutusteks. Me rakendame need saavutused rõõmuga kõigi rahvaste teenistusse kõigi maakeral elavate inimeste progressi, õnne ja hüvangu nimel. Me ei rakenda oma saavutusi ega avastusi mitte sõja, vaid rahu ja rahvaste julgeoleku teenistusse...

Sel pidulikul päeval me pöördume veel kord kõigi maade rahvaste ja valitsuste poole rahuüleskutsega.

Pühendagu kõik inimesed — rassist ja rahvusest, nahavärvusest, usutunnistusest ja sotsiaalsest kuuluvusest olenemata — kogu oma jõud kindla ülemaailmse rahu tagamisele. Tehkem lõpp võidurelvastumisele! Viigem ellu üldine ja täielik desarmeerimine range rahvusvahelise kontrolli all! See oleks otsustav panus rahu kaitsmise pühasse üritusse...

2. NLKP Keskkomitee tervitusest kunstnike II kongressile.

Juhtides suurt üldrahvalikku võitlust kommunismi eest, kannab partei pidevalt hoolt selle eest, et kõik meie ideelised relvad, sealhulgas ka niisugune kommunistliku kasvatuse tähtis vahend, nagu kujutav kunst, oleksid võitlusvalmis...

NLKP Keskkomitee kutsub nõukogude kunstitegelasi üles looma kõrgeideelisi ja suure kunstilise mõjujõuga teoseid, mis kajastaksid tõepäraselt reaalset maailma kogu selle värvikülluses, mis haaraksid oma inimlikkusega ning kasvataksid lugupidamist inimese vastu.

Nõukogude kunstnik, kes võtab aktiivselt osa rahva loovast tegevusest, peab hästi nägema nii positiivset kui ka negatiivset elus, peab neid nähtusi õigesti mõistma ja hindama, peab aktiivselt propageerima kõike uut ja eesrindlikku, millel on ühiskonna arenemises otsustav tähtsus...

See, kes mõtleb, et nõukogude kunstis võivad leplikult kõrvuti eksisteerida sotsialistlik realism ja formalistlikud, abstraktsionistlikud voolud, see libiseb vältimatult meile võõraile, ideoloogia alal rahuliku kooseksisteerimise positsioonidele.

Meie partei astub praegu ja ka tulevikus avalikult ja leppimatult välja formalismi vastu, abstraktsionistlike moonutuste vastu kujutavas kunstis, naturalismi, hallide, primitiivsete, imalmagusate ja ebaküpsete teoste vastu, mis on sisult vaesed ja vormilt mannetud. Nõukogude kunstile on võõrad teosed, mis kujutavad inimesi meelega moonutatult, pööravad tegelikkuse pahupidi. Mõistame alati säärased nähtused avalikult ja sallimatult hukka...

Kunstnikud peavad kaasa aitama massilise kunstilise isetegevuse pidevale tõusule, pidades meeles, et nõukogude ühiskonna kunstivaramu edasiarenemine ja rikastumine on saavutatav isetegevusliku ja kutselise loomingu ühendamise alusel. On küpsenud ühiskondlik vajadus otsustavalt edasi viia kunstiloomingu kõige massilisemaid harusid. Kunstnikke ootab ees suur töö tööstus- ja elutarbelise esteetika alal, meie linnade, külade ja elamute kujundamisel. Tõeline ilu peab ümbritsema nõukogude inimesi nende igapäevases elus, innustama nende tööd, muutma meie elu veelgi rõõmuküllasemaks...

(«Pravda», 11. aprillil 1963. a.)

§ 70. NSV Liidu võitlus rahu ja rahvastevahelise koostöö ning täieliku desarmeerimise eest.

NSV Liidu koostöö arenemine vennalike sotsialismimaadega. Kommunismi ehitamise uuel etapil võitleb Nõukogude Liit veel visamalt *kindla rahu eest maailmas ning rahvastevahelise koos-*

töö arendamise eest. Niisugune poliitika väljendab grandioosset loomisprogrammi teostava nõukogude rahva põhilisi huvisid.

NSV Liidu rahvusvahelistes suhetes ja välispoliitikas on erilisel kohal hoolitsus *sotsialismileeri ühtsuse igakülgse tugevdamise eest ja vennaliku koostöö arendamise eest kõigi sotsialistlike maadega.*

Nõukogude Liit, juhindudes proletaarse internatsionalismi põhimõtetest, kaitseb aktiivselt sotsialismileeri ühtsust, võitleb sotsialistlike maade monoliitsuse tugevdamise ning vennaliku koostöö arendamise eest.

Seitseaastaku ajal on saavutatud Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu maade koostöös uusi edusamme. 1959. aastal kinnitas Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu XII istungjärgul oma põhikirja. Selles on öeldud, et Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu eesmärgiks on ühendatud jõupingutustega kaasa aidata oma liikmesmaade rahvamajanduse plaanipärasele arendamisele ning kiirendada nende majanduslikku ja tehnilist progressi.

1962. aastal hakkas tööle energiasüsteem «Mir» — Ukraina elektrijaamade energia läheb Ungarisse ning selle võrkude kaudu Tšehhoslovakkia, Poola ja Saksa Demokraatliku Vabariigi ühendatud energiasüsteemi. 1964. aasta alguses anti ekspluatatsiooni hiiglaslik naftajuhe «Sõprus», mis ehitati Nõukogude Liidu, Tšehhoslovakkia, Poola, Ungari ja SDV ühiste jõupingutustega. Selle, maailma suurima naftajuhtme pikkus on 5000 km. Seda mööda voolab Romaškino nafta (Tatari ANSV) vennasmaade ettevõtetesse. 1964. aasta jaanuaris hakkas funktsioneerima Rahvusvaheline Majanduspank, mis teenindab Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu maid.

Seitseaastaku jooksul on tunduvalt suurenenud kaubakäive NSV Liidu ja Euroopa sotsialistlike maade vahel ning laienenud nendevaheline teaduslik-tehniline koostöö. Arendati laiaulatuslikku kultuurialast koostööd. Vastastikused kunstikollektiivide külalisetendused, koostöö filmide loomisel ning ühiste teaduslike probleemide lahendamisel jne. on saanud traditsiooniliseks.

NSV Liit annab vennalikku abi revolutsioonilisele Kuubale. Nõukogude valitsus väljendas oma kindlat otsust kaitsta Kuubat imperialistlike agressorite kallalekippumise eest ning abistada teda kõigi vahenditega. Samuti otsustati suurendada kaubakäivet NSV Liidu ja Kuuba vahel.

Nõukogude Liit ja teised Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu maad teostavad ühist poliitikat kõigis kaasaja ühiskondliku arenemise põhiküsimustes.

Võitlus rahu ja desarmeerimise eest. Nõukogude Liit on alati kaitsnud otsustavalt *rahuüritust ning võidelnud üldise ja täieliku desarmeerimise eest.*

Ungari Rahvavabariik. Naftajuhtme «Sõprus» ehituse Ungari lõigul.

1959. aasta oktoobris võttis NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärk vastu läkituse kõigi maailma maade parlamentidele üleskutsega teha kõik, et päästa inimkond termotuumasõja ohust. Läkituses on öeldud: «On olemas resoluutne ja kindel abinõu, selleks et likvideerida sõja vallapäästmise võimalus. See abinõu on riikide üldine ja täielik desarmeerimine. Kui on hävitatud sõjapidamisvahendid, likvideeritud iga liiki relvastus ja laiali saadetud sõjaväed, siis on sellega loodud tingimused kindlaks rahuks maakeral.»

Paljude maade progressiivne avalikkus toetab otsustavalt rahu- ja desarmeerimispoliitikat.

1962. aasta kevadel tuli Moskvas kokku ülemaailmne üldise desarmeerimise ja rahu kongress. 1963. aasta juunis pidas Moskvas Kremli Kongresside Palees viis päeva istungeid ülemaailmne

naiste kongress, kus tähelepanu keskpunktis oli samuti termotuumasõja ärahoidmise probleem. Need kongressid avaldasid täielikku rahulolekut Nõukogude Liidu välispoliitikaga.

1963. aasta suvel said rahvad rõõmuga kuulda rahupoliitika tähtsast võidust. NSV Liidu, Ameerika Ühendriikide ja Suurbritannia esindajad sõlmisid Moskvas lepingu tuumarelvakatsetuste keelustamise kohta atmosfääris, kosmoses ja vee all. See oli Nõukogude Liidu ning tema rahuliku kooseksisteerimise poliitika silmapaistev edusamm. Hoolimata sellest, et tuumarelvakatsetuste keelamisel on piiratud iseloom, on Moskva leping oluliseks etapiks üldise ja täieliku desarmeerimise eest peetava võitluse teel.

1963. aasta septembris NSV Liidu Ülemnõukogu Presiidium ratifitseeris selle lepingu. Selleks ajaks olid lepingule alla kirjutanud 101 riigi esindajad.

Jätkates oma rahuarmastavat poliitikat, võttis Nõukogude valitsus ette uusi samme võitluses rahvusvahelise pinevuse lõdvendamise ning sõjakatastroofi vältimise eest. 1964. aasta lõpul tegi Nõukogude delegatsioon ÜRO Peaassambleel ettepaneku võtta tarvitusele konkreetsed abinõud rahvusvahelise pinevuse lõdvendamiseks ning võidurelvastumise piiramiseks.

1965. aasta suvel alustasid Ameerika Ühendriigid avalikku sõjalist interventsiooni Lõuna-Vietnamis ning agressiooni Vietnami Demokraatliku Vabariigi vastu. Aasta lõpuks oli seal Ameerika Ühendriikide sõjaväge juba rohkem kui 180 000 meest, kes pidasid hukatusttoovat sõda vietnami rahva vastu, kasutades barbaarseid meetodeid ja abinõusid, sealhulgas ka napalmi.

NSV Liidu valitsus, väljendades kõigi nõukogude inimeste tahet, mõistis Ameerika agressiooni otsustavalt hukka ning abistab vietnami rahvast kõige hädavajalikuga tema võitluses ameerika imperialistide vastu. 1965. aasta detsembris võttis NSV Liidu Ülemnõukogu istungjärk vastu spetsiaalse deklaratsiooni seoses Ameerika Ühendriikide agressiooniga Vietnamis. Selles kinnitatakse veel kord Nõukogude Liidu valmisolekut osutada Vietnami Demokraatlikule Vabariigile igakülgset toetust võitluses agressori vastu. NSV Liidu Ülemnõukogu pöördus ühtlasi teiste riikide poole üleskutsega püüda mõjutada Ameerika Ühendriike lõpetama vallutussõda Vietnamis.

NSV Liit on koostöö poolt kõigi rahvastega. Teiste maadega suhete parandamise ning vastastikuse mõistmise huvides on Nõukogude Liit palju teinud riigitegelaste ja parlamendigruppide vastastikuste visiitide tihendamiseks.

NSV Liidu suhted Soomega ja Afganistaniga arenevad heanaaberlikult. Need suhted on näiteks erineva ühiskonnakorraga maade rahuliku kooseksisteerimise kohta. Viljakateks on osutunud sõbralikud ja asjalikud suhted paljude Aasia ja Aafrika maadega, kes on heitnud endalt koloniaalikke ning asunud iseseisva arene-

mise teele. Nõukogude Liit jätkab omakasupüüdmatu abi andmist rahvusliku majanduse ja kultuuri ehitamisel Indiale, Birmale, Tseilonile, Alžeeriale, Araabia Ühinenud Vabariigile, Malile ning teistele noortele sõltumatutele riikidele. India ehitas NSV Liidu abiga Bhilai metallurgiatehase, mis on kõige suurem kogu maal, Araabia Ühinenud Vabariik aga viis lõpule hiiglasliku Assuani paisu ehitustööd.

NSV Liidu rahvusvahelised kaubandussuhted arenesid seitseaastaku jooksul tunduvalt edasi. 1958. aastal oli Nõukogude Liit kaubavahetuses 35 maailma riigiga, 1965. aastal aga enam kui 90 riigiga.

Ka meie kultuurisidemed teiste maadega arenesid edukalt. Nõukogude Liit andis suure valmisolekuga abi vabanenud rahvastele nende kultuuri arendamisel.

Nõukogude Liidu rahvusvaheline autoriteet ja tema mõju maailma sündmuste käigule on kaasajal kasvanud suuremaks kui kunagi varem.

KÜSIMUSI.

1. Milles seisavad Vastastikuse Majandusliku Abistamise Nõukogu maade koostöö iseloomulikud eripärasused?
2. Milline tähtsus on kolme suurriigi Moskva lepingul tuumarelvakatsetuste keelustamise kohta atmosfääris, kosmoses ja vee all?
3. Millised suhted on NSV Liidul koloniaalikkest vabanenud maadega?

DOKUMENTAALSET MATERJALI.

Üldine ja täielik desarmeerimine kui tee inimkonna vabanemisele sõjakoledustest.

Nõukogude valitsuse deklaratsioonist Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Peaassamblee istungil.

18. septembril 1959. a.

...Nõukogude Liidu valitsus kaalus hoolikalt praegu väljakujunenud rahvusvahelist olukorda ja kogemusi, mida on andnud varasemad läbirääkimised desarmeerimisküsimuses, ja jõudis veendumusele, et kõige kindlamaks teeks, mis viib meie aja peamise rahvusvahelise probleemi — desarmeerimise probleemi — praktilisele lahendamisele, on *kõigi riikide üldise ja täieliku desarmeerimise tee.*

Üldise ja täieliku desarmeerimise all mõistab Nõukogude valitsus seda, et eranditult kõik riigid loobuvad igasuguste relvastatud jõudude ülalpidamisest, välja arvatud minimaalsed sisekaitse kontingendid (miilits, politsei), kes on relvastatud kergete laskerelvadega ja kelle ülesandeks on iga maa sisemist korda hoida.

See tähendab, et lakkavad olemast maaväed, sõjalaevastikud ja õhujõud, et kaotatakse kindralstaabid ja sõjaministeeriumid, et suletakse sõjaväelised õppeasutused. Kümned miljonid inimesed pöörduvad tagasi rahuliku loova töö juurde.

Likvideeritakse välismaised sõjaväebaasid, mis praegu on olemas rea riikide territooriumil ja mis kahjustavad nende riikide eneste suveräänsust ja julgeolekut. Suurt kahju tekitavad need välismaised sõjaväebaasid rahvusvahelise usalduse loomisele ja kõigi maade koostööle.

Kõik riikide käsutuses olevad aatomi- ja vesinikupommid hävitatakse ja nende tootmine lõpetatakse. Lõhustuvate materjalide energiat hakatakse kasutama ainuüksi rahulikeks majanduslikeks ja teaduslikeks eesmärkideks.

Igasuguse tegevusraadiusega sõjaraketid likvideeritakse ja raketitehnika jääb alles ainult transpordivahendina ja kosmose vallutamise abinõuna kogu inimkonna hüvanguks.

Suurtükid, tankid, mürsud, torpeedod lähevad ümbersulatamisele, et saada rohkem metalli rahuliku ülesehitustöö vajadusteks. Sõjalaevad ja sõjalennukid lähevad lammutamisele.

Mõnede riikide poolt varutud keemiliste ja bakterioloogiliste sõjapidamisvahendite tagavarad, mida mõned riigid kogunud on, mürgitavad ja lämmatavad ained, surmatoovate bakterite kultuurid, taudide potentsiaalsed kolded — kõik need hävitatakse täielikult, jäljetult ja jäädavalt.

Niisugune on desarmeerimisprogramm, mille nõukogude valitsus esitab kõigile riikidele, eeskätt ÜRO liikmetele arutamiseks ja mille elluviimisele ta soovitab viivitamatult asuda...

§ 71. NLKP XXIII kongress. Rahvamajanduse arendamise uus viie aasta plaan.

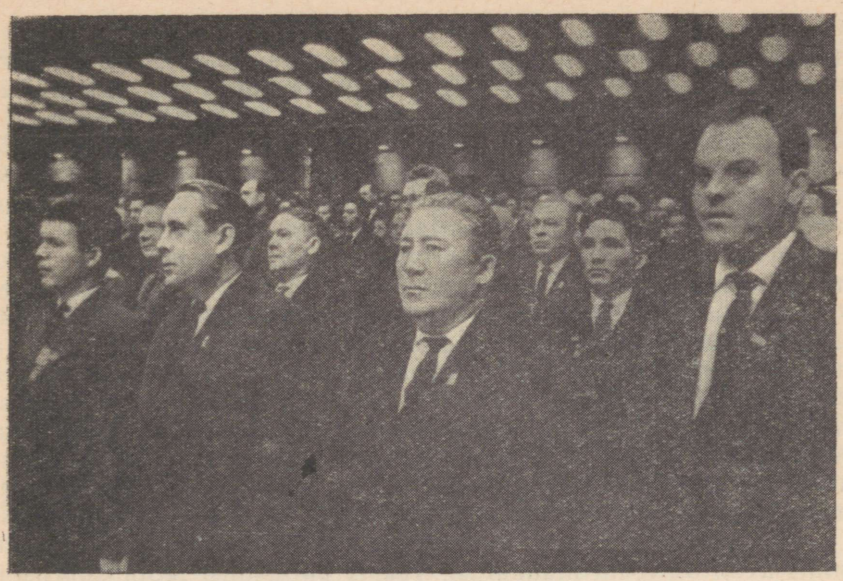
Tähtis sündmus partei ja rahva elus. 29. märtsist kuni 8. aprillini 1966. a. toimus Moskvas Nõukogude Liidu Kommunistliku Partei XXIII kongress. See oli olulise tähtsusega sündmus, mis tähistas uut etappi partei ja kogu nõukogude ühiskonna ajaloos.

Kaksteist ja pool miljonit Nõukogudemaa kommunisti saatsid kongressile ligi 5000 oma parimat esindajat. Saadikute hulgas oli 1141 tööstustöölist, 554 kolhoosnikut ja sovhoositöötajat, umbes 2000 inseneri, ökonomisti, agronoomi ja teisi spetsialiste. Kongressi tööst võttis osa palju teadlasi ning kirjandus- ja kunstitegelasi. Enam kui pooltel saadikutest oli kõrgem haridus. Saadikute hulgas oli 111 Nõukogude Liidu kangelast, 459 sotsialistliku töö kangelast, 174 Lenini ja riikliku preemia laureaati, 9 kosmonauti. Kongressi saadikud esindasid NSV Liidu 59 rahvust.

XXIII kongress läheb ajalukku suursündmusena mitte ainult meie maa elus, vaid ka rahvusvahelises kommunistlikus liikumises. Sellest andis ilmekalt tunnistust maailma 86 kommunistliku ja töölispartei, samuti rahvuslik-demokraatlike ning sotsialistlike parteide delegatsioonide osavõtt kongressi tööst. Vennasparteide delegatsioonid kiitsid üksmeelselt heaks NLKP poliitika, tema võitluse rahvusvahelise kommunistliku liikumise ühtsuse eest ning hindasid tunnustavalt NLKP kongressi suurt rahvusvahelist tähtsust.

Partei XXIII kongress toimus kogu maad haaranud suure poliitilise ja töövaimustuse olukorras. Kongressi töö ajal saabus 90 000 tervitust ja tööraportit, kus linna ja maa töötajate kollektiivid kandsid ette tootmisülesannete ennetähtaegsest täitmisest ning uutest saavutustest majanduse, kultuuri, teaduse ja tehnika arendamisel.

Kongress arutas läbi ning võttis vastu otsused partei poliitilise, majandusliku, ideoloogilise ja organisatoorse tegevuse täht-

NLKP XXIII kongressi istungisaalis. Saadikud kuulavad parteihümni «Internatsionaal», mida antakse edasi Nõukogude automaatjaama «Luna-10» pardalt.

samates küsimustes, tegi kokkuvõtte meie maa poolt juba läbikäidud etapist kommunismi ehitamisel ning määras kindlaks ülesanded lähemaks tulevikuks. Saadikud arutasid NLKP Keskkomitee aruannet, mille esitas Keskkomitee esimene sekretär L. I. Brežnev. Teiseks põhiküsimuseks olid rahvamajanduse arendamise viie aasta plaani direktiivid aastateks 1966—1970, mille kohta tegi ettekande NSV Liidu Ministrite Nõukogu esimees A. N. Kossõgin. Peale resolutsiooni ja otsuse nendes põhiküsimustes võttis kongress vastu otsuse osaliste muudatuste kohta NLKP põhikirjas ning deklaratsiooni Ameerika Ühendriikide agressiooni kohta Vietnamis.

Kongressi saadikud kiitsid täielikult heaks Keskkomitee poliitilise joone ja praktilise tegevuse ning arutasid asjalikult uusi ülesandeid. Kogu kongressi töö toimus leninliku asjalikkuse, edusammude ja puuduste kaine hindamise ning kõrge nõudlikkuse õhkkonnas. NLKP kongress demonstreeris partei monoliitsust, tema poliitilist küpsust ja tarkust.

XXIII kongress avas parteile ja rahvale avarad perspektiivid, relvastas nad loova töö programmiga, mis leidis konkreetse kehastuse viie aasta plaani direktiivides.

Ülevad tulemused. Uue viisaastaku ülesandeid kindlaks määrates lähtus Kommunistlik Partei maa rahvamajanduse arendamise saavutustest ning seitseaastaku reaalsetest tulemustest.

Kongress rõhutas: «Möödunud seitseaastaku tähtsamaks tulemuseks on Nõukogude Liidu majandusliku potentsiaali tunduv suurenemine, rahva heaolu ja kultuuri tõus ning meie maa kaitsevõime tugevnemine.»[1]

Tööstustoodangu üldmaht kasvas seitsme aasta jooksul 84% võrra. Eeliskorras arenesid ühiskondliku tootmise efektiivsust ja tehnilist progressi kindlustavad tootmisharud: elektroenergeetika, metallide töötlemine, masinaehitus, keemia, gaasitootmine.

On avastatud ja käiku lastud uusi rikkalikke gaasi, nafta, rauamaagi, värviliste metallide, keemiatoorainete ja muude maapõuevarade leiukohti. Käiku on lastud 5500 uut suurt tööstusettevõtet.

Transport uuenes ning suurendas oma võimsust. Elektri- ja mootorvedurite osatähtsus raudteede üldises veosekäibes kasvas 26,4%-lt 1958. aastal 85%-ni 1965. aastal. Kasvasid mere- ja jõelaevastik. Nõukogude merelaevastiku tonnaaž kasvas seitsme aasta jooksul 2,5 korda. Õhulaevastik sai uusi raskeid ja kiireid lennukeid. Suurejooneliselt ehitati nafta- ja gaasimagistraaljuhtmeid, mille kogupikkus küündis seitseaastaku lõpuks 70 000 kilomeetrini.

Teaduslik-tehniline progress kutsus tööstusökonoomikas esile suuri kvalitatiivseid muudatusi. Tekkis palju uusi tootmisharusid, on loodud suur hulk mitmesuguseid masinatüüpe, seadmeid ja aparaate, mille hulgas paljud on unikaalsed, kogu maailmas esmakordselt loodud.

NLKP XXIII kongressi töö ajal said nõukogude inimesed kuulda kahest tähelepanuväärsest sündmusest, mis demonstreerivad veel kord NSV Liidu tööstuslikku võimsust ning nõukogude teaduse ja tehnika silmapaistvaid saavutusi.

Orbiidile ümber Kuu saadeti Nõukogude automaatjaam «Luna-10», mis muutus Kuu esimeseks tehiskaaslaseks. Aatomiallveelaevade üksus sooritas edukalt ümbermaailmareisi. Nõukogude aatomiallveelaevad liikusid vee all umbes 25 000 miili, kusjuures nad läbisid kõik kliimavööndid ekvatoriaalsetest aladest Antarktika veteni. See oli maailma sõjalaevastiku ajaloos esimene allveelaevade ümbermaailmareis.

Seitsme aasta plaani täitmise tulemusena kasvas tunduvalt Nõukogude Liidu osatähtsus maailma tööstustoodangus. 1965. aastal andis NSV Liit peaaegu ühe viiendiku kogu maailma tööstustoodangust (Teise maailmasõja eel oli NSV Liidu osa vähem kui üks kümnendik).

Teaduslik-tehnilise progressi ja tööstuse eduka arenemise alusel astus meie maa niisiis pika sammu edasi kommunismi materiaal-tehnilise baasi loomisel.

NSV Liidu majandus jõudis kaugele edasi. Kuid mõnedes rahvamajanduse harudes jäid seitsme aasta plaani ülesanded täit-

[1] NLKP XXIII kongressi direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1966—1970) plaani kohta. Tallinn, 1966, lk. 5.

mata. See käib esmajoones põllumajanduse kohta, mille toodang kasvas ainult 14% võrra (plaanis kavandatud 70% asemel). Põllumajandusliku tootmise mahajäämus mõjus negatiivselt kergeja toiduainetetööstuse kasvutempole. Ka mõnedel rasketööstusharudel jäid plaaniülesanded täitmata. Selle tagajärjel kasvas rahvuslik tulu aeglasemalt, kui plaan ette nägi.

XXIII kongressi eel toimunud NLKP Keskkomitee pleenumitel ja kongressi töö käigus analüüsiti hoolikalt negatiivsete nähtuste põhjusi rahvamajanduse arenemises. Partei pööras erilist tähelepanu puudustele juhtimises ja planeerimises ning materiaalsete stiimulite alahindamisele. Seitsme aasta plaani väljatöötamisel oli tehtud mõningaid subjektivistlikust asjale lähenemisest tingitud vigu, joostud ette, arvestamata alati reaalseid võimalusi.

Pärast NLKP Keskkomitee 1964. aasta oktoobripleenumit hakkas partei ellu rakendama tervet abinõude süsteemi, mille eesmärgiks oli riigis loodud tohutu võimsusega tootlike jõudude ratsionaalne kasutamine, rahva heaolu kiire kasv, sotsialistliku korra eeliste täielikum ärakasutamine. Need abinõud annavad juba esimesi positiivseid tulemusi.

Seitseaastaku jooksul on käsikäes tootlike jõudude kasvuga täiustunud sotsialistlikud ühiskondlikud suhted. Tugevnesid ja kindlustusid üldrahvalik ning kooperatiiv-kolhooslik sotsialistliku omandi vorm, laiaulatuslikult arenesid riigijuhtimise demokraatlikud alused. Nõukogude ühiskonna sotsiaalne struktuur muutus oluliselt. Tööliste arv kasvas 14 miljoni, spetsialistide ja teenistujate arv 7 miljoni inimese võrra. Seitseaastaku lõpuks moodustasid töölised ja teenistujad 75,4% riigi elanikkonnast. Meie kodumaa kaardile ilmus 185 uut linna ja üle 800 linnatüüpi asula. Kõiges selles avaldub meie maa tööstusliku arenemise kiire tempo, kõik see tugevdas töölisklassi osatähtsust.

Seitseaastak paistab silma linna ja maa töötajate materiaalse ja vaimse elu taseme suure tõusu ning teaduse ja kultuuri silmapaistvate saavutuste poolest. Nõukogude Liit jäi kindlalt püsima kosmoseuurimise, tuumafüüsika, matemaatika, elektroonika, raadiotehnika, lennukiehituse ning teiste teaduse- ja tehnikaalade eesliinile.

Uus rahvamajanduse arendamise viie aasta plaan. NLKP XXIII kongressi poolt vastuvõetud direktiivides rahvamajanduse arendamise viie aasta (1966—1970) plaani kohta on öeldud, et «uus viie aasta plaan peab garanteerima meie ühiskonna märgatava edasiliikumise kommunismi ehitamise teel, materiaal-tehnilise baasi edasiarendamise ning Nõukogudemaa majandusliku võimsuse ja kaitsevõime tugevdamise».[1]

Viisaastaku peamiseks majanduslikuks ülesandeks peab partei seda,.et saavutada tööstuse edasine tõhus kasv, kõrge ja püsiv põl-

[1] NLKP XXIII kongressi direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1966—1970) plaani kohta. Tallinn, 1966, lk. 8.

lumajanduse arenemistempo ning sel alusel rahuldada täielikumalt kõigi nõukogude inimeste materiaalseid ja kultuurilisi vajadusi.

Viisaastaku kontrollarve kindlaks määrates lähtus kongress tootmisressursside täpsest arvestusest ning reaalsete võimaluste objektiivsest hinnangust.

Direktiivid näevad ette tööstustoodangu mahu kasvu umbes 1,5 korda. Sealjuures on rõhutatud vajadust kindlustada tarbimisvahendite tootmise kiirendatud kasv ning lähendada põllumajanduse arenemistempot tööstuse arenemistempole, tootmisvahendite tootmise tempot tarbimisvahendite tootmise tempole. On tehtud ülesandeks tunduvalt suurendada põllumajanduslikku tootmist. Aastail 1966—1970 tõuseb aasta keskmine põllumajandusliku tootmise maht 25% võrra, võrreldes aasta keskmise tootmismahuga eelmise viie aasta jooksul.

Kiirendatakse teaduslik-tehnilist progressi, arendades laialdaselt teaduslikke uurimistöid, kasutades kiiresti nende tulemusi tootmises ning juurutades leiutusi. Direktiivides on öeldud: «Parandada meie maa majanduse juhtimist, viies järjekindlalt ellu partei otsuseid, mis näevad ette planeerimise täiustamist, tootmise majanduslikku stimuleerimist, ettevõtete initsiatiivi ja majandusliku iseseisvuse laiendamist ning töötajate materiaalse huvi suurendamist oma töö tulemuste vastu.»[1]

Viie aasta plaani direktiive läbib hoolitsus inimese eest, tema materiaalsete ja vaimsete vajaduste täielikuma rahuldamise eest. Seal on rahva heaolu tõstmiseks ette nähtud järgmised ülesanded: tõsta tööliste ja teenistujate palka viie aasta jooksul keskmiselt 20% võrra, kolhoosnikute tulusid ühismajandist aga keskmiselt 35—40% võrra, tagada tööliste ja teenistujate plaanipärane üleminek viiepäevasele töönädalale, laiendada 1,3 korda elamuehituse ulatust jne. Kavandatud abinõude ellurakendamine tõstab tublisti nõukogude inimeste materiaalse heaolu taset.

Rahva kultuurielus toimuvad niisama olulised nihked. Viisaastaku jooksul rakendatakse põhiliselt ellu noorsoo üldine keskharidus ning kogu elanikkonna üldhariduslik tase tõuseb tunduvalt. Üle kahe korra kasvab õpilaste arv pikapäevarühmadega koolides ning üle 1,4 korra õpilaste arv töölis- ja maanoorte koolides. Viie aasta jooksul valmistavad kõrgemad õppeasutused ja kesk-eriõppeasutused ette umbes 7 miljonit spetsialisti. Kultuuri- ja kunstiasutuste võrk areneb tunduvalt, eriti ulatuslikuks kujuneb kultuurihariduslike asutuste ehitamine maal. Üheks kultuurialase ülesehitustöö põhiülesandeks viisaastakul on kindlustada maa ja linna töötajate kultuurielu ja olustiku edasine lähenemine. Tublisti rohkem hakkab ilmuma raamatuid ning kasvavad ajalehtede tiraažid.

Uus viisaastak on seega suur samm edasi materiaalse elutaseme üldise tõusu ning sotsialistliku kultuuri õitsengu teel.

[1] NLKP XXIII kongressi direktiivid NSV Liidu rahvamajanduse arendamise viie aasta (1966—1970) plaani kohta. Tallinn, 1966, lk. 12.

Kogu nõukogude rahvas tervitas sügava rahuldustundega leninliku partei XXIII kongressi otsuseid ning asus täitma kommunismi ehitamise uusi grandioosseid ülesandeid.

*

Meie Nõukogude kodumaa on oma ajaloo vältel läbi käinud sangarliku võitluse, karmide katsumuste ja suurte kordaminekute pika tee.

Sel teel on nõukogude rahvas leninliku partei juhtimisel saavutanud maailmaajaloolise võidu — on üles ehitanud sotsialistliku ühiskonna kõigi aineliste ja vaimsete hüvedega töötava inimese jaoks. Praegu ehitab meie rahvas kõige täiuslikumat ja kõige õiglasemat ühiskonda — kommunismi.

Marksistlik-leninliku õpetuse igavesti elavad ideed, suure Lenini helge geenius valgustavad meie parteile, nõukogude rahvale ning kogu inimkonnale teed kommunismile.

KÜSIMUSI.

1. Milles seisab NLKP XXIII kongressi ajalooline tähtsus?
2. Millised on seitseaastaku tähtsamad tulemused?
3. Millistel põhjustel ei täidetud seitsme aasta plaani põllumajanduse osas?
4. Millised on uue viie aasta plaani põhiülesanded?

Küsimusi X peatüki kordamiseks.

1. Milles seisab NLKP XXII kongressi ajalooline tähtsus?
2. Millised ülesanded seisavad Nõukogudemaa ees kultuurilise ülesehitustöö alal ning uue inimese kasvatamisel?
3. Kuidas võitleb Nõukogude Liit rahu ja üldise desarmeerimise eest?

Mida lugeda.

J. Gagarin, Tee kosmosesse, Tallinn, 1962.
J. Jefremov, Andromeeda udukogu, Tallinn, 1962.
E. Mieželaitis, Inimene, Tallinn, 1963.

KRONOLOOGILINE TABEL.

1917, märts—oktoober	Kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ülekasvamise periood Venemaal.
1917, 3. aprill	V. I. Lenin pöördub emigratsioonist Petrogradi tagasi.
1917, 4. aprill	V. I. Lenin esitab kodanlik-demokraatliku revolutsiooni sotsialistlikuks revolutsiooniks ülekasvamise eest peetava võitluse plaani (Aprilliteesid).
1917, 3.—5. juuli	Ajutine Valitsus laseb tulistada juulidemonstratsiooni Petrogradis. Revolutsiooni rahuliku arenemise perioodi lõpp.
1917, juuli lõpp — augusti algus	VSDT(b)P VI kongress. Partei võtab kursi relvastatud ülestõusule.
1917, 25. oktoober (7. november)	Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon. Relvastatud ülestõusu võit Petrogradis. Ajutise Valitsuse kukutamine.
1917, 25.—26. oktoober (7.—8. november)	II ülevenemaaline nõukogude kongress. Nõukogude valitsuse moodustamine V. I. Leniniga eesotsas.
1917, november — **1918,** veebruar	Nõukogude võimu võidukäik.
1917, november	«Venemaa rahvaste õiguste deklaratsiooni» avaldamine.
1917, detsember	Ukraina Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine.
1918, jaanuar	«Töötava ja ekspluateeritava rahva õiguste deklaratsiooni» avaldamine.
1918, jaanuar	Võeti vastu dekreet kiriku lahutamise kohta riigist ja kooli lahutamise kohta kirikust.
1918, 3. märts	Vene NFSV väljakuulutamine.
1918, juuli	Bresti rahu allakirjutamine.
1918, oktoobri lõpp — novembri algus	Vene NFSV esimese konstitutsiooni vastuvõtmine V ülevenemaalise nõukogude kongressi poolt.
1919, jaanuar	Kommunistliku Noorsooühingu ülevenemaaline kongress. Kommunistliku Noorsooühingu moodustamine.
1919, märts	Valgevene Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine.
1919, aprill-mai	VK(b)P VIII kongress. Võeti vastu partei teine programm — sotsialismi ülesehitamise programm. Esimesed kommunistlikud laupäevakud.
1919, oktoober —**1920,** märts	Punaarmee purustab Denikini valgekaartlikud väed.
1919, detsember	Vene NFSV Rahvakomissaride Nõukogu võttis vastu dekreedi elanikkonna kirjaoskamatuse likvideerimise kohta.

1920, aprill	Aserbaidžaani Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine.
1920, 20. oktoober	V. I. Lenini kõne «Noorsooühingute ülesanded» VKNÜ III kongressil.
1920, november	Wrangeli valgekaartliku armee purustamine.
1920, november	Armeenia Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine.
1920, detsember	GOELRO plaani vastuvõtmine.
1921, veebruar	Gruusia Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine.
1921, märts	VK(b)P X kongress. Üleminek uuele majanduspoliitikale.
1922, 30. detsember	NSV Liidu moodustamine.
1924, 21. jaanuar	V. I. Lenini surm.
1924, jaanuar	NSV Liidu Konstitutsiooni kinnitamine II üleliidulise nõukogude kongressi poolt.
1924, oktoober	Usbeki ja Turkmeeni Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide moodustamine.
1925, detsember	ÜK(b)P XIV kongress. Võetakse kurss maa industrialiseerimisele.
1927, detsember	ÜK(b)P XV kongress. Võetakse kurss põllumajanduse kollektiviseerimisele.
1928—1933	Rahvamajanduse arendamise esimene viie aasta plaan.
1929, sügis	Talumajapidamiste massilise kollektiviseerimise algus.
1929	Tadžiki Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine.
1930, juuni	ÜK(b)P XVI kongress — sotsialismi laiahaardelise, kogu rindel pealetungimise kongress.
1933—1937	NSV Liidu rahvamajanduse arendamise teine viie aasta plaan.
1936, 5. detsember	NSV Liidu uue konstitutsiooni vastuvõtmine NSV Liidu nõukogude erakorralise VIII kongressi poolt.
1939, september	Teise maailmasõja algus.
1939, oktoober	Lääne-Ukraina taasühinemine Ukraina NSV-ga ja Lääne-Valgevenemaa taasühinemine Valgevene NSV-ga.
1940, juuli-august	Leedu, Läti ja Eesti nõukogude sotsialistlike vabariikide moodustamine ning nende vastuvõtmine NSV Liitu.
1940, august	Moldaavia Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi moodustamine ja tema vastuvõtmine NSV Liidu koosseisu.
1941, 22. juuni	Fašistliku Saksamaa sõnamurdlik kallaletung NSV Liidule. Nõukogude Liidu Suure Isamaasõja algus.
1941, detsember	Saksa fašistlike vägede purustamine Moskva all.
1942, november — **1943**, veebruar	Saksa vägede ümberpiiramine ja purustamine lahingus Stalingradi all.
1943, juuli-august	Kurski lahing.
1944—1945	Nõukogude territooriumi täielik vabastamine fašistlikest okupantidest. Punaarmee suur vabastusretk Euroopa maades.
1945, 2. mai	Berliini vallutamine Punaarmee vägede poolt.
1945, 8. mai	Fašistliku Saksamaa tingimusteta kapituleerumine.
1945, 2. september	Militaristliku Jaapani tingimusteta kapituleerumine.

1946—1950	Rahvamajanduse taastamise ja arendamise neljas viie aasta plaan.
1951—1955	Rahvamajanduse arendamise viies viie aasta plaan
1954	Maailma esimese aatomielektrijaama käikulaskmine NSV Liidus. Maa idaosas asuvate uudis- ja jäätmaade kasutuselevõtmise algus.
1956, veebruar	NLKP XX kongress.
1957, oktoober	Maailma esimese Maa tehiskaaslase väljasaatmine NSV Liidus.
1957, november	Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni 40. aastapäeva pühitsemine.
	Kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamine. «Deklaratsiooni» ja «Rahumanifesti» vastuvõtmine.
1958, oktoober	Kommunistliku töö liikumise algus.
1959, jaanuar-veebruar	NLKP XXI kongress.
1959—1965	NSV Liidu rahvamajanduse arendamise seitsmeaasta plaan.
1960, november	Kommunistlike ja töölisparteide esindajate nõupidamine, kus võeti vastu «Avaldus» ja «Läkitus kogu maailma rahvastele».
1961, 12. aprill	Nõukogude kosmonaudi J. A. Gagarini, inimkonna ajaloos esimene lend kosmosesse.
1961, oktoober	NLKP XXII kongress. Kommunistliku Partei kolmanda, kommunismi ehitamise programmi vastuvõtmine.
1963, august	Sõlmiti Moskva leping aatomirelva katsetuste keelustamise kohta atmosfääris, kosmoses ja vee all.
1964	NLKP Keskkomitee oktoobripleenum.
1966, märts—aprill	NLKP XXIII kongress

SISUKORD.

Sissejuhatus 3

ESIMENE OSA.

Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võit ja sotsialismi ülesehitamine NSV Liidus (1917—1937).

I peatükk. **Venemaa üleminekuperioodil kodanlik-demokraatlikult revolutsioonilt sotsialistlikule revolutsioonile** 7

§ 1. Leninlik võitlusplaan sotsialistliku revolutsiooni võidu eest . . . 7
§ 2. Revolutsiooni arenemine kaksikvõimu tingimustes 13
§ 3. Kaksikvõimu lõpp 17
§ 4. Kornilovi mässu purustamine. Nõukogude bolševiseerumine . . . 22
§ 5. Revolutsioon on küps 25

II peatükk. **Sotsialistliku revolutsiooni võit ja proletariaadi diktatuuri kehtestamine Venemaal** 30

§ 6. Relvastatud Oktoobriülestõus 30
§ 7. Teine ülevenemaaline nõukogude kongress 37
§ 8. Nõukogude võimu võidukäik 41
§ 9. Nõukogude riigi ülesehitamine 46
§ 10. Sotsialistliku majanduse ja kultuuri ülesehitamise algus . . . 52
§ 11. Bresti rahu 57
§ 12. Sotsialistliku majanduse aluste ülesehitamise plaan 60
§ 13. Sotsialistliku revolutsiooni arenemine külas. Esimene Nõukogude konstitutsioon 64
§ 14. Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni maailmaajalooline tähtsus 69

III peatükk. **Nõukogudemaa välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja perioodil (1918—1920)** 74

§ 15. Välismaise sõjalise interventsiooni ja kodusõja algus 74
§ 16. Ähvardav kaheksateistkümnes aasta 80
§ 17. VK(b)P VIII kongress. Jõudude edasine mobiliseerimine vaenlase purustamiseks 86
§ 18—19. Põhjalik murrang kodusõjas. Koltšaki ja Denikini armeede purustamine 92
§ 20. Valgepoolakate ja Wrangeli purustamine 103
§ 21. Kodusõda Venemaa ääremaades 109
§ 22. Sotsialistlik ülesehitustöö kodusõja aastail 114

IV peatükk. **NSV Liit sotsialismi majandusliku vundamendi rajamise perioodil (1921—1932)** 122

§ 23. Üleminek rahulikule ülesehitustööle Nõukogudemaal 122
§ 24. Üleminek uuele majanduspoliitikale 126
§ 25. NSV Liidu moodustamine 132

§ 26. V. I. Lenini viimased õpetused 136
§ 27. Rahvamajanduse edukas taastamine 143
§ 28. Sotsialistliku industrialiseerimise algus 148
§ 29. Tingimuste loomine talumajapidamiste massiliseks kollektiviseerimiseks 152
§ 30. Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika aastail 1926—1932 158
§ 31. Võitlus maa industrialiseerimise eest esimesel viisaastakul . . . 162
§ 32. Suur revolutsiooniline pööre põllumajanduses. Sotsialismi pealetung kogu rindel 169
§ 33. Esimese viisaastaku tulemused. Sotsialismi majandusliku alusmüüri rajamine 174

V peatükk. **Rahvamajanduse sotsialistliku rekonstrueerimise lõpuleviimine. Sotsialistliku ühiskonna põhiline ülesehitamine (1933—1937)** 180

§ 34. NSV Liidu võitlus rahu ja kollektiivse julgeoleku eest fašistliku agressiooni vastu 180
§ 35. Teise viie aasta plaani täitmine tööstuses 183
§ 36. Kolhoosikorra võit külas 187
§ 37—38. Kultuurirevolutsioon NSV Liidus 190
§ 39. NSV Liidu 1936. aasta konstitutsioon. Maa poliitiline elu . . . 201
§ 40. Põhiliselt sotsialistliku ühiskonna ülesehitamine NSV Liidus . . 206

TEINE OSA.

NSV Liit sotsialistliku ühiskonna ülesehitamise lõpuleviimise perioodil.

VI peatükk. **Sotsialistliku korra kindlustumine. NSV Liidu kaitsevõime tugevdamine (1938. aasta — 1941. aasta juuni)** . . . 214
§ 41. Nõukogude rahva võitlus kolmanda viie aasta plaani täitmise eest 214
§ 42. NSV Liidu võitlus rahu ja rahvaste julgeoleku eest Teise maailmasõja eel 217
§ 43. Nõukogude vabariikide vennaliku pere kasvamine. NSV Liidu abinõud oma piiride julgeoleku kindlustamiseks 220
§ 44. Nõukogude Liidu majandus ja relvastatud jõud Suure Isamaasõja eelõhtul 225

VII peatükk. **Nõukogude Liidu Suur Isamaasõda (1941—1945)** . . 231

§ 45. Suure Isamaasõja algus 231
§ 46. Suur võit Moskva all 238
§ 47. Rinne ja tagala 1942. aasta suvel 245
§ 48. Stalingradi lahingu võidukas lõpuleviimine Punaarmee poolt. Põhjaliku murrangu algus sõja käigus 251
§ 49—50. Saksa fašistlike vägede purustamine Kurski all. Põhjaliku murrangu toimumine sõja käigus 258
§ 51. Otsustavate võitude aasta 268
§ 52. Fašistliku Saksamaa lõplik purustamine 277
§ 53. Imperialistliku Jaapani purustamine. Nõukogude Liidu Suures Isamaasõjas saavutatud võidu maailmaajalooline tähtsus . . . 284

VIII peatükk. **NSV Liit rahvamajanduse sõjajärgse taastamise ja edasiarendamise perioodil (1945—1950)** 291

§ 54. Põhjalikud muudatused rahvusvahelises olukorras pärast Teist maailmasõda 291
§ 55—56. Tagasipöördumine rahuaegse elu juurde. Rahvamajanduse taastamine ja edasiarendamine 294

IX peatükk. **Sotsialistliku ülesehitustöö lõpuleviimine. Sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus (1951—1958)** 302
§ 57. Rahvusvaheline olukord ja NSV Liidu välispoliitika aastail 1951—1958 302
§ 58. Partei- ja riigielu leninlike normide taastamine. Viienda viie aasta plaani täitmine 306
§ 59—60. NLKP XX kongress. Nõukogudemaa aastail 1956—1958 . . 313
§ 61. Kultuurialane ülesehitustöö sõjajärgsetel aastatel (1946—1958) . 320
§ 62. Sotsialismi täielik ja lõplik võit NSV Liidus 327

KOLMAS OSA.

NSV Liit kommunismi laiahaardelise ehitamise perioodil.

X peatükk. **Kommunistliku ühiskonna laiahaardelise ehitamise algus (1959—1964)** 334
§ 63. Seitseaastaku esimesed aastad 334
§ 64. Kommunismiehitajate kongress. NLKP uus programm 338
§ 65. Nõukogude demokraatia arenemine. 344
§ 66—67. Rahvamajandus aastail 1962—1965 349
§ 68—69. Kultuuri ja teaduse saavutused 357
§ 70. NSV Liidu võitlus rahu ja rahvastevahelise koostöö ning täieliku desarmeerimise eest 365
§ 71. NLKP XXIII kongress. Rahvamajanduse arendamise uus viie aasta plaan 370
Kronoloogiline tabel 377

Берхин Илья Борисович,
Беленький Михаил Исаевич,
Ким Максим Павлович
ИСТОРИЯ СССР ДЛЯ СРЕДНЕЙ ШКОЛЫ
На эстонском языке
Обложка Э. Тали
Издательство «Валгус»
Таллин, Пярнуское шоссе, 10

*

Toimetaja E. Kaarde
Kunstiline toimetaja H. Keigo
Tehniline toimetaja S. Kohu
Korrektorid E. Bitter ja M. Pall

Ladumisele antud 29. III 1966. Trükkimisele antud 14. VI 1966. Paber 60×90, 1/16. Trükipoognaid 24 + kaardid. Arvestuspoognaid 30,08. Trükiarv 19 000. Tellimise nr. 2472. Hans Heidemanni nimeline trükikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. I Trükipaber nr. 2 — Kohila Paberivabrik.

Hind 66 kop.

6—6

66 kop.

A-27690

TÜ RAAMATUKOGU
1 0300 00416981 1